T.C.

SİİRT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

İbrahim Halil KAYA

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE BİRLEŞİK FİİLLERİN KURULUŞU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Yılmaz AKDEMİR

SİİRT - 2019

T.C.
SİİRT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Siirt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Eski Anadolu Türkçesinde Birleşik Fiillerin Kuruluşu" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

22/07/2019
İbrahim Halil KAYA

T.C.
SİİRT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz AKDEMİR danışmanlığında, İbrahim Halil KAYA tarafından hazırlanan bu çalışma 22/07/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Tez Danışmanı)	:Dr.Öğr. Üyesi Yılmaz AKDEMİR	İmza:
Jüri.Üyesi	:Dr. Öğr. Üyesi Melike SOMUNCU	İmza:
Jüri.Üyesi	:Dr. Öğr. Üyesi Murat PARLAKPINAR	İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.
22/07/2019
İmza
Adı ve Soyadı
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER I
ÖZET XIV
ABSTRACT XV
KISALTMALAR XVI
TABLOLAR DİZİNİ XVII
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ XVIII
ÖNSÖZ XIX
GİRİŞ 1
1. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİ 2
1.1. SELÇUKLU DÖNEMİ TÜRKÇESİ 3
1.2. BEYLİKLER DÖNEMİ TÜRKÇESİ 4
1.3. OSMANLI TÜRKÇESİNE GEÇİŞ DÖNEMİ 4
2. BİRLEŞİK FİİLLER İÇİN TARAMA YAPILAN YAZARLAR VE ESERLERİ 5
2.1. ŞEYYAD HAMZA 5
2.1.1. Yusuf ve Zeliha 5
2.2. MES'UD BİN AHMED 5
2.2.1. Süheyl ü Nevbahâr 6
2.3. ŞEYHOĞLU SADRE'D-DİN MUSTAFA 6
2.3.1. Marzubân-nâme 6
2.4. YUSUF-I MEDDAH 7
2.4.1. Varka ve Gülşah 7
2.5. DEDE KORKUT HİKAYELERİ 7
3. BİRLEŞİK FİİLLERLE İLGİLİ TANIM, TASNİF VE GÖRÜŞLER 8
I. BÖLÜM 25

1. İSİM + YARDIMCI EYLEMLERLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER..... 25

1.1. ÉT- YARDIMCI EYLEMİYLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER 26

1.1.1. İsim Unsuru Türkçe Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller 29

1.1.2. İsim Unsuru Arapça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller 38

1.1.3. İsim Unsuru Farsça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller 72

1.1.4. İsim Unsurları Türkçe + Türkçe Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 82

1.1.5. İsim Unsurları Türkçe + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 82

1.1.6. İsim Unsurları Türkçe + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 82

1.1.7. İsim Unsurları Arapça + Türkçe Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 82

1.1.8. İsim Unsurları Arapça + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 82

1.1.9. İsim Unsurları Arapça + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 84

1.1.10. İsim Unsurları Farsça + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 84

1.2. OL- YARDIMCI EYLEMİYLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER..... 84

1.2.1. İsim Unsuru Türkçe Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller 88

1.2.2. İsim Unsuru Arapça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller 116

1.2.3. İsim Unsuru Farsça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller 176

1.2.4. İsim Unsurları Türkçe + Türkçe Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 200

1.2.5. İsim Unsurları Türkçe + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 201

1.2.6. İsim Unsurları Türkçe + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 201

1.2.7. İsim Unsurları Arapça + Türkçe Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 202

1.2.8. İsim Unsurları Arapça + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 202

1.2.9. İsim Unsurları Arapça + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 204

1.2.10. İsim Unsurları Farsça + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 205

1.2.11. İsim Unsurları Farsça + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 205

1.2.12. İsim Unsurları Arapça + Arapça + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 207

1.3. KIL- YARDIMCI EYLEMİYLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER 207

1.3.1. İsim Unsuru Türkçe Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller 209

1.3.2. İsim Unsuru Arapça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller 217

1.3.3. İsim Unsuru Farsça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller 249

1.3.4. İsim Unsurları Türkçe + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 263

1.3.5. İsim Unsurları Arapça + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 264

1.3.6. İsim Unsurları Arapça + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 265

1.3.7. İsim Unsurları Farsça + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 266

1.3.8. İsim Unsurları Farsça+ Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 267

1.3.9. İsim Unsurları Farsça + Farsça + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 267

1.4. EYLE- YARDIMCI EYLEMİYLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER 268

1.4.1. İsim Unsuru Türkçe Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller 270

1.4.2. İsim Unsuru Arapça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller 280

1.4.3. İsim Unsuru Farsça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller 310

1.4.4. İsim Unsurları Türkçe + Türkçe Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 319

1.4.5. İsim Unsurları Türkçe + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 319

1.4.6. İsim Unsurları Arapça + Türkçe Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 320

1.4.7. İsim Unsurları Arapça+ Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 320

1.4.8. İsim Unsurları Arapça + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 320

1.4.9. İsim Unsurları Farsça + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 321

1.4.10. İsim Unsurları Farsça + Türkçe Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller 321

II. BÖLÜM 322

2. FİİLİMSİ + YARDIMCI EYLEMLERLE OLUŞAN BİRLEŞİK EYLEMLER 322

2.1. İSİM FİİL + YARDIMCI EYLEMLERLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER 322

2.1.1. İstek Fiileri (-mAk iste-) 322

2.1.2. Niyet/ Karar Bildirme Fiilleri (-mAk ol-) 322

2.2. SIFAT FİİL + YARDIMCI EYLEMLERLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER 324

2.2.1. Niyet/Tasarlama Fiilleri (-AcAk ol-) 324

2.2.2. Bitirme/ Sonuç Fiileri (-mIş ol-) 325

2.2.3. Alışkanlık Fiileri (-Ar ol-) 330

2.2.4. Alışkanlığı Terk Etme Fiilleri (-mAz ol-) 334

2.2.5. İstek Fiilleri (-(y)AsI + (k.e) +gel-, ol-) 337

2.3. ZARF FİİL + YARDIMCI EYLEMLERLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER 338

2.3.1. Yeterlik Fiilleri 338

2.3.1.1. Zarf Fiil + bil- 338

2.3.1.2. Zarf Fiil + uma-, bilme- 342

2.3.2. Süreklik Fiilleri 351

2.3.2.1. Zarf Fiil + gel- 352

2.3.2.2. Zarf Fiil + git- 356

2.3.2.3. Zarf Fiil + gör- 357

2.3.2.4. Zarf Fiil + kal- 360

2.3.2.5. Zarf Fiil + dur-/tur- 361

2.3.2.6. Zarf Fiil + var- 365

2.3.2.7. Zarf Fiil + ḳo(y)- 366

2.3.2.8. Zarf Fiil + yörü-/yoru- 367

2.3.2.9. Zarf Fiil + yat- 368

2.3.3. Tezlik(İvediklik) Fiilleri 368

2.3.3. 1. Zarf Fiil+ ver- 368

2.3.3. 2. Zarf Fiil + maya iver-, virme- 374

2.3.4. Yaklaşma Fiilleri 374

2.3.4.1. Zarf Fiil + yaz- 374

2.3.5. Uzaklaşma Fiileri 375

2.3.5.1. Zarf Fiil + ı- > -bi- 375

2.3.5.2. Zarf Fiil + git-: 377

III. BÖLÜM **381**

3. ANLAMCA KAYNAŞMIŞ BİRLEŞİK FİİLLER **381**

3.1. acı-: 385

3.2. aç-: 385

3.3. adın-: 389

3. 4. ağ-: 389

3. 5. ağart-: 389

3. 6. ağla-: 390

3.7. aķ-: 390

3.8. akıt-: 390

3. 9. al-: 391

3. 10. aŋla-: 396

3. 11. anlat-: 396

3. 12. ara-: 396

3. 13. aş-: 396

3. 14. at-: 396

3. 15. atış-: 398

3. 16. ayırma-: 398

3. 17. ayrıl-: 398

3.18. az-: 398

3. 19. bağışla-: 399

3. 20. bağla-: 400

3. 21. baķ (baḫ)-: 401

3. 22. bas-: 401

3. 23. bat-: 402

3. 24. béz -: 403

3. 25. bıraḳ-: 403
3. 26. bil-: 404
3. 27. bile-: 404
3. 28. biliş-: 405
3. 29. birle-: 405
3. 30. bin-: 405
3. 31. boyan-: 405
3. 32. bul-: 405
3. 33. bur-: 411
3. 34. buyur-: 411
3. 35. bükül-: 412
3. 36. çal-: 412
3. 37. çat(ma)-: 412
3. 38. çek-: 412
3. 39. çevir-: 415
3. 40. çıḳ-: 415
3. 41. çıḳar-: 418
3. 42. çök-: 419
3. 43. dağla-: 419
3. 44. dal(tal-)-: 419
3. 45. deg-: 420
3. 46. değiş-: 420
3. 47. dér-: 420
3. 48. déril-: 422
3. 49. dévşir-: 422
3. 50. dik-: 422

3. 51. dile-: 422
3. 52. din-: 423
3. 53. dire-: 423
3. 54. doḳun-: 424
3. 55. dol-: 424
3. 56. dolaş-: 425
3. 57. doy-: 425
3. 58. dög-: 426
3. 59. dök-: 426
3. 60. dölen-: 428
3. 61. dön-: 428
3. 62. döndür-: 429
3. 63. dur-: 430
3. 64. dür-: 431
3. 65. düriş-: 431
3. 66. düş-: 431
3. 67. düz-: 439
3. 68. düzet-: 440
3. 69. eg-: 440
3. 70. egle-: 440
3. 71. ér-: 441
3. 72. eri-: 445
3. 73. ériş-: 445
3. 74. es-: 446
3. 75. esdir-: 446
3. 76. esle-: 446

3. 77. ét-: 446
3. 78. eyle-:....447
3. 79. geç-:....448
3. 80. geçir-: 450
3. 81. gel-: 451
3. 82. getir-:....458
3. 83. gezdir-: 461
3. 84. gider-:....461
3. 85. gir-....461
3. 86. git-:....466
3. 87. giy-:....469
3. 88. gizle-:....469
3. 89. gөŋül-:....469
3. 90. gör-:....470
3. 91. görün-:....473
3. 92. göster-:....473
3. 93. götür-:....474
3. 94. göyün-:....474
3. 95. gözet-:....476
3. 96. gül-:....477
3. 97. güven-:....477
3. 98. ışır-:....477
3. 99. ısmarla-:....477
3. 100. ıssı-:....477
3. 101. iç-:....478
3. 102. ilişme-:....479

3. 103. indür-:.....479
3. 104. inle-:.....479
3. 105. iste-:.....479
3. 106. işit-:.....480
3. 107. işle-:.....480
3. 108. ḳaç-:.....480
3. 109. ḳal-:.....480
3. 110. ḳaldur-:.....484
3. 111. ḳamaş-:.....485
3. 112. ḳap(ıl)-:.....485
3. 113. ḳarar-:.....485
3. 114. ḳarart-:.....485
3. 115. ḳatlan-:.....486
3. 116. ḳayna-:.....486
3. 117. ḳavuş-:.....486
3. 118. ḳaz-:.....487
3. 119. ḳazan-:.....487
3. 120. kemir-:.....487
3. 121. kes-:.....487
3. 122. ḳıl-:.....488
3. 123. ḳımra-:.....489
3. 124. ḳır-:.....489
3. 125. ḳıy-:.....489
3. 126. ḳo(y)-:.....490
3. 127. ḳoḫ-:.....492

3. 128. ḳondurma-: 492
3. 129. ḳop-: 492
3. 130. ḳopar-: 493
3. 131. ḳorḳ-: 494
3. 132. ḳoş-: 494
3. 133. ḳov-: 494
3. 134. ḳur-: 494
3. 135. ḳurtar-: 495
3. 136. ḳurtul-: 495
3. 137. ḳuru-: 495
3. 138. ḳustur-: 496
3. 139. ḳuşan-: 496
3. 140. oḳu-: 496
3. 141. ol- : 497
3. 142. oŋa-: 502
3. 143. otur-: 502
3. 144. oyna-: 503
3. 145. öçür-: 503
3. 146. öl-: 503
3. 147. ört-: 503
3. 148. parala-: 504
3. 149. piş (biş)-: 504
3. 150. pişür (bişür-): 504
3. 151. ṣaç-: 504
3. 152. ṣaḳla-: 505

3. 153. şal-:.....505
3. 154. şap-:.....506
3. 155. şarar-:.....506
3. 156. şarşıl-:.....506
3. 157. sev-:.....507
3. 158. sevin-:.....507
3. 159. şı-:.....508
3. 160. şıd-:.....509
3. 161. şığ-:.....510
3. 162. sığa-:.....510
3. 163. şımarla-:.....511
3. 164. sır-: 511
3. 165. şız-:.....511
3. 166. şol-:.....511
3. 167. sömür-: 512
3. 168. söyindür-: 512
3. 169. şun-:.....512
3. 170. şusa-: 512
3. 171. sür-: 513
3. 172. şaş-: 514
3. 173. ţağıl-: 514
3. 174. ţağıtma-: 514
3. 175. tağla-:.....515
3. 176. taķ-: 516
3. 177. ţap-: 516
3. 178. ţart-:.....516

3. 179. tat-: 517

3. 180. titre-: 517

3. 181. titrét-: 518

3. 182. ṭut-: 518

3. 183. ṭutul-: 529

3. 184. ṭutuş-: 530

3. 185. tüken-: 530

3. 186. tükét-: 530

3. 187. uç-: 530

3. 188. um-: 531

3. 189. ur-: 531

3. 190. usan-: 539

3. 191. uşan-: 540

3. 192. uşat-: 540

3. 193. ut-: 540

3. 194. uyan-: 540

3. 195. uza-: 540

3. 196. uzat-: 541

3. 197. uy-: 541

3. 198. ünde-: 542

3. 199. üşür-: 542

3. 200. üz-: 542

3. 201. var-: 543

3. 202. vér-: 544

3. 203. yaḳ(yaḫ)-: 559

3. 204. yaḳıl-: 560

3. 205. yan-:.....560
3. 206. yap-:.....562
3. 207. yapış-:.....563
3. 208. yar-:.....563
3. 209. yarıl-:.....563
3. 210. yayın-:.....563
3. 211. yığ-:.....564
3. 212. yıḳ-:.....564
3. 213. yırt-:.....564
3. 214. yé(me)-:.....565
3. 215. yét(me)-:.....567
3. 216. yitür-:.....568
3. 217. yol-:.....569
3. 218. yor-:.....569
3. 219. yu-:.....569
3. 220. yum-:.....570
3. 221. yumuşa-:.....570
3. 222. yüklen-:.....570
3. 223. yüz-:.....571
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....572
4. KÖKTEŞ FİİLLERDEN OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER.....572
SONUÇ.....579
KAYNAKÇA.....586
ÖZGEÇMİŞ.....591

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE BİRLEŞİK FİİLLERİN KURULUŞU

İbrahim Halil KAYA
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz AKDEMİR
2019, 591 sayfa

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz AKDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Melike SOMUNCU
Dr. Öğr. Üyesi Murat PARLAKPINAR

Bu çalışmada Eski Anadolu Türkçesinde birleşik fiiller oluşum biçimleri bakımından incelenmiş ve sınıflandırılmıştır. Eserlerde fişlenen birleşik fiiller sözlük anlamlarıyla aktarılarak ilgili örnekler altında sıralanmıştır. Eski Anadolu Türkçesinin farklı yüzyıllarından seçilmiş olan Şeyyad Hamza'nın Yusuf ve Zeliha'sı, Hoca Mes'ud'un Süheyl ü Nevbahâr'ı, Yusuf-ı Meddah'ın Varka ve Gülşah'ı, Şeyhoğlu Mustafa'nın Marzubânnâme'si ve anonim bir çalışma olan Dede Korkut Hikayeleri taranmıştır. Çalışma; giriş, dört bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş bölümünde dönemin genel özellikleri, birleşik fiil tanım, tasnifleri ve birleşik fiiller için taranan eserler hakkında bilgi verilmiştir. I. bölümde isim + yardımcı eylemlerle oluşan birleşik fiiller, II. bölümde fiilimsi + yardımcı eylemlerle oluşan birleşik fiiller, III. bölümde anlamca kaynaşmış birleşik fiiller, IV. bölümde kökteş fiiller örnekleriyle beraber incelenmiştir. Sonuç bölümünde elde edilen bulgular neticesiyle tespit ve çıkarımlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birleşik fiiller, Eski Anadolu Türkçesi, Dede Korkut Hikayeleri, Süheyl ü Nevbahâr, Varka ve Gülşah, Marzubânnâme, Yusuf ve Zeliha.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

FORMATİON OF COMPOUND VERBS IN OLD ANATOLIAN TURKISH

İbrahim Halil KAYA

Thesis Advisor: Assistant Professor Yılmaz AKDEMİR

2019, 591 pages

Jury: Assistant Professor Yılmaz AKDEMİR

Assistant Professor Melike SOMUNCU

Assistant Professor Murat PARLAKPINAR

In this study, compound verbs in Old Anatolian Turkish are analyzed and classified in terms of their formation. The compound verbs in the works are cited according to dictionary meaning by listing under related examples. Chosen from different centuries of Old Anatolian Turkish Yusuf and Zeliha of Şeyyad Hamza, Süheyl ü Nevbahâr of Hoca Mes'ud, Varka and Gülşah of Yusuf-ı Meddah, Marzubânnâme of Şeyhoğlu Mustafa and anonymous Dede Korkut Stories are scanned. The study consists of introduction, four chapters and conclusion parts. In the introduction part, general characteristics of the period; information about definitions, classifications and works of compound verbs are given. In the first part, compound verbs formed by noun + auxiliary actions; in the second part, compound verbs formed by verbal + auxiliary verb; in the third part compound verbs fused by meaning; in the fourth part cognate verbs are analyzed together with examples. As a result of the obtained findings, evaluations and inferences were made in the conclusion part.

Keywords: Compound verbs, Old Anatolian Turkish, Dede Korkut Stories, Süheyl ü Nevbahâr, Varka and Gülşah, Marzubânnâme, Yusuf and Zeliha.

KISALTMALAR

Ar. : Arapça

çev. : Çeviren

DK : Dede Korkut Hikayeleri

EAT : Eski Anadolu Türkçesi

ET : Eski Türkçe

M : Marzubânnâme

mec. : Mecaz anlam

s. : Sayfa numarası

SN : Süheyl ü Nevbahâr

TDK : Türk Dil Kurumu

TS : Türkçe Sözlük

vb. : Ve benzerleri

VG : Varka ve Gülşah

YZ : Yusuf ve Zeliha

Far. : Farsça

Ed. : Editör

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. İsim + Yardımcı Eylem Şeklinde İsim Unsuru Tek Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller 581
Tablo 2. İsim + Yardımcı Eylem Şeklinde İsim Unsuru İki Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller 582
Tablo 3. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiillerde Kullanımı En Çok Görülen Esas Fiiller. 583

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا (أ)	a, â	ص	ṣ
ا (أ)	a,e, ı, i, u, ü	ض	ż, ḍ
ب	b, p	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	s̱	غ	ġ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	ḳ
ح	ḥ	ك	k, g
خ	ḫ	ڭ	ŋ
د	d	ل	l
ذ	ẕ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, û, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lâ
ش	ş	ى	y,ı, î, i
		ء	ʾ

ÖNSÖZ

13 ile 15. yüzyıllar arasında varlığı bilinen ve Türk dilinin önemli bir bölümünü oluşturan Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz Türkçesi grubunun ilk yazı dili olma hüviyetini taşımaktadır. Bu dil, Türkçenin her alanında gelişim göstermeyi başarabilmiştir. Bir dilin zenginliğini gösteren en önemli özelliklerden biri de dilin birleştirme özelliğidir. Yan yana getirilen sözcükler birleşim sonucunda farklı anlamlarda yeni sözcükler meydana getirmektedir.

Eski Anadolu Türkçesi birleşik fiiller açısından oldukça zengin bir alana sahiptir. Kullanım alanı geniş olan bu fiiller 13, 14 ve 15. yüzyıllardan seçilen metinlerden hareketle incelendi. Özellikle Anadolu Oğuzcasını temsil etme yönleriyle öne çıkan Şeyyad Hamza'nın Yusuf ve Zeliha'sı, Hoca Mes'ud'un Süheyl ü Nevbahar'ı, Yusuf-ı Meddah'ın Varka ve Gülşah'ı, Şeyhoğlu Mustafa'nın Marzubânnâme'si ve anonim eser özelliği barındıran Dede Korkut Hikayeleri çalışma konusu doğrultusunda tarandı. Dönemin gramer özelliği hakkında önemli bilgiler elde etme düşüncesiyle bu eserler kaynak olarak belirlendi.

Birleşik fiillerin fişlenmesi aşamasında her eser iki defa gözden geçirilmeye özen gösterildi. Özellikle çalışmadan istenilen sonuçların elde edilmesi için farklı yüzyıllarda oluşturulmuş farklı türlerden (nazım-nesir) kaynaklar olmasına dikkat edildi. Anlamsal karışıklığı önlemek amacıyla eserlerin orijinalliği bozulmadan standart bir transkripsiyon oluşturmasına özen gösterildi. Sadece Marzubân-nâme'de görülen Türkçe aslî uzun ünlüler, çalışmanın standart özelliği kaybolmaması için uygulanmadı. Metinlerde fişlenen birleşik fiil örnekleri hangi eserden alınmışsa parantez içinde eser adı kısaltılarak beyit veya satır numarasıyla aktarıldı.

Yardımcı eylemlerle oluşmuş birleşik fiiller bir veya birden fazla isim unsuruyla meydana gelmiş olabilir. İsim unsur veya unsurlarının hangi dile ait olduğu belirtilmeye çalışıldı. Çalışmanın asıl amaçlarından biri de yardımcı eylemlerle oluşmuş birleşik fiillerde Arapça ve Farsçanın etkisini gözler önüne sermektir. Bundan dolayı Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Tarama sözlükleri çalışma için çok önem arz etmiştir. Yardımcı eylemlerle oluşan ve anlamca kaynaşmış birleşik fiillerin anlamları bu sözlükler esas olmak üzere ve bu konuda önemli görülen bazı yardımcı kaynaklardan bulunarak açıklandı. Çalışma; giriş, dört bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Eski Anadolu Türkçesi Dönemine, taranan eserlere, birleşik fiil tanım ve tasniflerine yer verildi. Özellikle farklı dönemlerde birleşik fiil tasnifleri için literatür taraması yapıldı.

I. Bölümde isim + yardımcı fiil şeklinde oluşan birleşik fiillere yer verildi. *Ét-, ol-, kıl-, eyle-* gibi yardımcı fiillerden meydana gelmiş birleşik fiil örnekleri dillere göre tasnif edilerek alfabetik olarak sıralandı. İsim unsurlarının hangi dile ait olduğu (Türkçe sözcükler hariç) parantez içerisinde gösterildi. Olumsuzluk anlamı katan fiiller de orijinalliği bozulmadan olumsuzluk ekleri parantez içerisinde aktarıldı. Üçten fazla görülen benzer örnekler maksimum üç olacak şekilde sınırlandırıldı, benzer örneklerin tümünün aktarılması gerekli görülmedi.

II. Bölümde fiilimsi + yardımcı eylemlerden oluşan birleşik fiillere yer verildi. Bu fiiller de kendi içerisinde üç kategoride incelendi ve bunlarla ilgili tespit edilen örnekler eser bazlı sıralanarak aktarıldı.

III. Bölümde anlamca kaynamış birleşik fiillere yer verildi. Metinlerde fişlenen deyimler sözlük anlamlarıyla beraber fiil unsuruna göre alfabetik sıralandı. Bu tasnif için Deniz Öztürk'ün (2018) *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış- Deyimleşmiş Birleşik Fiiller* çalışmasından faydalanıldı. Üçten fazla görülen benzer örnekler maksimum üç olacak şekilde aktarıldı örneklerin tümünün aktarılması gerekli görülmedi.

IV. Bölümde eserlerden tespit edilen kökteş fiiller eser bazlı sıralanarak aktarıldı.

Sonuç bölümünde ise incelenen kaynaklardan hareketle Eski Anadolu Türkçesinde görülen birleşik fiiller hakkında tespit ve çıkarımlar yapıldı.

Tezimizin her aşamasında bilgi ve tecrübeleriyle bize katkıda bulunan değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Yılmaz AKDEMİR'e, her durumda bana destek olan aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

İbrahim Halil KAYA

GİRİŞ

XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Anadolu'da Oğuzcaya dayalı olarak kurulup gelişen yazı diline Eski Anadolu Türkçesi denmektedir. Eski Anadolu Türkçesi, Oğuzcanın bilinen ilk yazı dilidir ve genel olarak Selçuklu Dönemi, Beylikler Dönemi ve Osmanlı Devleti Dönemi olmak üzere üç devrede incelenmektedir.

Birleşik fiiller de bir dilin zenginliğini ortaya koyan bir ölçüttür. Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bazı metinlerden hareketle birleşik fiillerin tespit ve tasnifi yapılarak bu dönemde görülen birleşik fiil türleri incelenmiştir.

Eski Anadolu Türkçesi'ndeki birleşik fiil türlerinin yapı ve anlamsal özelliklerine göre belirlenmesi ve bu sahanın özelliklerini taşıyan bazı eserlerden hareketle söz ve ifade zenginliğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Kök diye adlandırılan ana dilden gelme kelime kadrosu dilimizde oldukça sınırlıdır. Zamanla yeni kavramları karşılamak ve söz varlığının genişletilmesi için türetme, birleştirme, kalıplaşma ve yabancı dillerden kelime alma gibi yöntemler denenmiştir. Bir dilin zenginliğini gösteren en önemli özelliklerden biri dilin birleştirme özelliğidir. Yan yana getirilen iki veya daha fazla sözcük birleşim sonucunda farklı anlamlarda yeni sözcükler meydana getirmekte ve söz varlığını zenginleştirmektedir (Kormaz, 1998: 3-14).

Birleşik fiil konusunda yapılan birçok çalışma belirli alanlarla sınırlı kalmıştır. Birleşik fiiller sadece isim + yardımcı eylemler ve zarf fiil + yardımcı eylemlerden oluşmamaktadır. Bir isim unsuru ile esas fiilden meydana gelmiş ve sözlük anlamını yitirmiş fiiller hem bu dönemin hem de Türkiye Türkçesinin söz varlığını gözler önüne sermesiyle önem arz etmektedir. Bu dönemde görülen bazı deyimlerin bir kısmı kullanımdan düşerken bir kısmı da Türkiye Türkçesine dek uzanagelmiş fakat bunların da bir kısmı sözlüklerde yer edinememiştir.

Bu çalışma Eski Anadolu Türkçesinde birleşik fiil türlerini ve söz varlığının zenginliğini ortaya koymaktadır.

Çalışmada Eski Anadolu Türkçesinin farklı yüzyıllarından seçilmiş olan Şeyyad Hamza'nın Yusuf ve Zeliha'sı, Hoca Mes'ud'un Süheyl ü Nevbahâr'ı, Yusuf-ı

Meddah'ın Varka ve Gülşah'ı, Şeyhoğlu Mustafa'nın Marzubânnâme'si ve anonim bir çalışma olan Dede Korkut Hikayeleri'nden faydalanılmıştır.

Birleşik fiiller, bir ad ile bir yardımcı fiilin, iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden çok kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan kelime grubudur.

Çalışmada araştırma ve tarama yöntemi kullanılmıştır. Dil bilimcilerin Türkçenin tarihi dönemleri için yapmış olduğu birleşik fiil tasnif ve görüşleri incelenmiş, buradan hareketle Eski Anadolu Türkçesi birleşik fiil yapıları üzerine yeni bir tasnif oluşturulmuştur. Tasnif için örnekler Eski Anadolu Türkçesinin farklı yüzyıllarında kaleme alınmış beş farklı eserden fişlenerek aktarılmıştır.

1. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİ

Eski Anadolu Türkçesi 13 ve 15.yüzyıllar arasında Oğuzcaya dayalı olarak kurulmuş ve Oğuzcanın ilk yazı dili olma özelliğini kazanmıştır. Yani Oğuzca ilk defa bu dönemde yazıya geçirilmiştir. Türk dili 11. yüzyıla kadar tek koldan, 13.yüzyıldan sonra farklı lehçelerle ilerlemiştir. Eski Anadolu Türkçesi, Batı Türkçesinin oluş ve kuruluş devresi sayılmaktadır (Köktekin, 2011: 1). Özellikle Oğuz boylarının Anadolu'ya yerleşmeleriyle çeşitli ağız özellikleri görülmeye başlanmış aynı zamanda Oğuzca bir edebi dil haline gelmiştir. Eski Oğuz Türkçesi Anadolu'nun yanında Kuzey ve Güney Azerbaycan, Irak ve ve Suriye gibi bölgelerde de kullanılmıştır. Siyasi olarak Anadolu Selçuklular, Beylikler, Karakoyunlu ve Akkoyunlu dönemlerini kapsamaktadır (Ercilasun, 2004: 442).

Oğuzca için bu dönemde Eski Türkiye Türkçesi, Eski Osmanlıca ve daha çok kullanılan Eski Anadolu Türkçesi gibi değişik terimler öne sürülmüştür. " Eski Anadolu Türkçesi ya da Eski Türkiye Türkçesi diye adlandırılan ve genel olarak Anadolu Beylikleri dönemini temsil eden Oğuzca, XIII. yüzyıla kadar uzanan bütün tarihi dönemlerde genellikle bir konuşma dili olarak varlığını sürdüregelmişken, bu dönemde daha önceki dönemlerin belirsizliğinden ve tarihin sisli perdesi altında eriyip kaybolmaktan kurtularak çok yönlü zengin bir yazı dili halinde varlığını ortaya koyabilmiştir. Bu nedenle Eski Anadolu Türkçesi dil ve kültür tarihimizde önemli bir dönüm noktasını oluşturur" (Korkmaz, 2013: 106).

Ali Akar, Oğuz grubu lehçesini şöyle tasnif etmiştir:

A. Eski Anadolu Türkçesi

1. Selçuklu Çağı Türkçesi (XII. yüzyıl sonu XIII. yüzyıl)
2. Beylikler Çağı Türkçesi (XII-XV. yüzyıl)
3. Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi (XV. yüzyılın ikinci yarısı)

B. Klasik Osmanlı Türkçesi (XVI-XIX. yüzyıllar)

C. Türkiye Türkçesi (1911'den sonra) (2015: 231).

1.1. SELÇUKLU DÖNEMİ TÜRKÇESİ

Haçlı seferleri ve Moğol istilaları nedeniyle Türkçe 11-13. yüzyıllar arasında karanlık bir dönem geçirmiştir (Akar, 2015: 233). "Genel olarak Selçuklu Dönemi Türkçesine baktığımız zaman XIII. yüzyıl öncesi ile ilgili bilgilerimiz yok denecek kadar azdır. Selçuklular döneminden kalan eser eserlerin azlığı, bu dönem hakkında bilgi edinme konusunda güçlük çıkarmaktadır. Savaşlar ve karışıklar nedeniyle XI. ve XII. yüzyıllara ait eserler günümüze ulaşamamıştır" (Şahin, 2015: 19). Bu dönemde çok fazla esere rast gelmemekteyiz. Aynı zamanda Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu dönemlerinde resmi dili Arapça, edebiyat dili Farsça olması Oğuzcanın mücadele yürüttüğü bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bu dönemde eski yazı dili (Eski Türkçe) ile Oğuz Türkçesi özellikleri taşıyan karışık dilli eserler ortaya çıkmıştır. Eski Türkçede görülen bir fiil olan *bol-* ile Batı Türkçesinde görülen *ol-* fiilleri bazı metinlerde beraber kullanılmış bu durumdan dolayı *olġa-bolġa meselesi* ortaya çıkmıştır. "XI-XIII. yüzyıllar arasındaki Selçuklu dönemini temsil eden eserler, bir yandan Batı Oğuzcasını bir yandan da Doğu Oğuzcasını yansıtan ürünlerdir. Bu bakımdan XI-XIII. yüzyıllar Oğuzcası, her ne kadar kendi içinde en az iki temel ağız bölgesi oluşturan bir yapılanma sergilemekte ise de sonuç olarak her ikisi de doğrudan doğruya Oğuz Türkçesi temelindeki farklı şekillenmelerden kaynaklandığı için artık bu dönem dilinin, Doğu Türkçesinden Batı Türkçesine uzanan bir geçiş evresi olarak değil doğrudan doğruya Oğuzcanın kendi içindeki farklı biçimlenme süreçlerinin ortaya koyduğu birer ayrılık olarak değerlendirilmesi gerekir" (Korkmaz, 2013: 86). *Behcetü'l-hadayık fi mev'izeti'l-halayık* karışık dilli eserlerden en belirgini olandır; bunun yanında *Feraiz Kitabı, Kitab-ı Gunya, Kıssa-i Yusuf, Kuduri Tercümesi* diğer karışık

dilli eserlerdir. *Ahmet Fakih, Sultan Veled, Şeyyad Hamza, Hoca Dehhani, Yunus Emre* dönemin diğer önemli sanatçılarıdır.

1.2. BEYLİKLER DÖNEMİ TÜRKÇESİ

13.yüzyılın sonu ile 14.yüzyılın başlarına kadar uzanan bu dönemde Türk dili Eski Türkçenin egemenliğinden kurtulmuş 13. yy.da Moğol akınlarından batıya göç eden Oğuzlar Anadolu'nun Türkleşmesini hızlandırdılar. Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasıyla Anadolu Beylikleri bağımsızlıklarını ilan ettiler. "Anadolu'yu dört bir yandan sarıp sarmalamış olan bu beyliklerden her birinin başında bulunan, Arap ve Fars kültürüne de aşina olamayan Türkmen Beyleri, Selçuklu döneminden farklı olarak bilinçli bir tutumla Türkçeye sarılmışlardır" (Korkmaz, 2013: 88). Karamanoğlu Mehmet Bey Türkçeyi resmi dil ilan ederek Türkçenin gelişimine oldukça katkıda bulunmuştur. Germiyanlılar sarayında edebi ve kültürel faaliyetlerin önem kazanması bu döneme ayrıca bir canlılık katmıştır. Bunun en büyük nedeni, bu dönemde yetişen şair ve yazarların Türk dilini önemsemeleri ve bu doğrultuda eser vermeleridir (Akar, 2015: 251). Bu dönemde Ahmed-i Da'î, Şeyhoğlu Mustafa ve hekimliğiyle meşhur olan Şeyhi Germiyan Beyliği sarayında yetişmişlerdir. Kadı Burhaneddin iyi bir şair olmanın yanında Eratna beyliğinin de kurucusu konumundaydı. Gülşehrî, Aşık Paşa, Ahmedî, Hoca Mes'ud, Erzurumlu Kadı Darir bu dönemin diğer önemli şairleriydi ayrıca anonim bir eser özelliği barındıran Dede Korkut Hikayeleri de bu dönemde oluşturulan önemli bir eserdi.

1.3. OSMANLI TÜRKÇESİNE GEÇİŞ DÖNEMİ

Beylikler döneminde Türkçenin ön planda olmasıyla yazılan eser sayısını ve Oğuzcanın itibarını artırmıştı. Özellikle bu dönemde Osmanlı Devletinin çoğu alanda büyümesi kültür hayatına da etki etmişti. 14-15. yy.da Arapça, medreselerde etkili bir dil haline gelmişti. Edebiyatta da Farsça ön plana çıkmıştı. Türkçe şiir yazma alışkanlığı zayıflamış; şairler, Arapça ve Farsça şiir yazmayı maharet saymıştı. 15. yüzyıldan sonra Farsça ve Arapça yoğun şekilde edebiyata yerleşmiş ve klasik devir dili olan Osmanlıca tamamıyla Eski Anadolu Türkçesinden kesin sınırlarla ayrılmıştı (Korkmaz, 2013: 111). *Şeyhi, Süleyman Çelebi, Hatiboğlu* bu dönemin önemli sanatçılarıdır.

2. BİRLEŞİK FİİLLER İÇİN TARAMA YAPILAN YAZARLAR VE ESERLERİ

2.1. ŞEYYAD HAMZA

13. yüzyılda yaşamış ve daha çok tasavvufî tarzda eserler vermiştir. Hayatı hakkında kesin bir bilgi olmayıp çeşitli rivayetlere dayanmaktadır. (Şahin, 2015: 22). Akşehir veya civarında doğmuş olduğu tahmin edilmektedir (Akar, 2015: 240) ve onu ilim alemine ilk defa Fuat Köprülü tanıtmıştır (Köktekin, 2011: 20). Şairin çeşitli kaynaklarda gezgin bir derviş olduğu da yazılmaktadır. Şairin gazel, kaside ve dörtlük şekilleriyle yazılmış şiirleri bulunmaktadır. Aruz vezninden ziyade hece vezninde daha başarılı tasavvufî ve ahlaki manzumeler kaleme almıştır. Şeyyad Hamza, Anadolu'da Türk şiir dilini yaratanlar arasında kabul görülüp Anadolu'daki ilk aşk mesnevisi *Yusuf ve Zeliha*'yı yazmıştır. (Şahin, 2015: 22).

2.1.1. Yusuf ve Zeliha

Anadolu sahasında yazılmış ilk aşk mesnevisi ve ilk Yusuf ve Zeliha hikâyesidir. Bu özelliğiyle Türk edebiyat tarihi için önemli bir yer tutmaktadır. Eser aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıyla yazılmış 1529 beyitten meydana gelmiştir (Şahin, 2015: 22) , konusunu da Kuran-ı Kerim'deki Yusuf kıssasından almıştır. Şeyyad Hamza eserini oluştururken tefsirlerden yararlanmış ama bunun yanında duygu ve düşüncelerini de katmayı ihmal etmemiştir (Köktekin, 2011: 20). Şairin diğer eseri ise *Dâsıtân-ı Sultan Mahmud*'tur.

2.2. MES'UD BİN AHMED

14. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Mes'ud Bin Ahmed hakkında bilgiler sınırlıdır. Germiyan Beyliği sahasında yetişmiş ve Süleyman Şah'ın nişancılığını ve defterdarlığını yapmıştır (Dilçin, 2016: 11-15, Köktekin, 2011: 28). Türkçeye hakim olan ve şiir tekniği de iyi bilen bir şair olarak kabul edilir. Divan edebiyatı estetik anlayışı içerisinde şiirler yazmıştır. Kendi döneminde adında sıkça bahsedilen bir şair konumuna gelmesinin nedeni Türkçeyi çok iyi derecede kullanması ve nazım tekniğine hakim olmasıdır. Hoca Mes'ud *Süheyl ü Nevbahâr* ve *Ferheng-nâme-i Sadî* adlı eserleri Farsçadan tercüme etmiştir (Şahin, 2015: 28). Kendi döneminde "Hoca" lakabıyla tanınmış ve bilgisinden yararlanılmış bir şairdir. Farsçadan Türkçeye eserler tercüme ederek Türk edebiyatının gelişimine çok katkı sağlamıştır. Tercümelerinde sade, canlı

ve akıcı bir dil kullanmıştır. Eserlerinin hangi zamanda yazıldığı tam olarak bilinmese de Orhan Bey Döneminde yazıldığı söylenmektedir.

2.2.1. Süheyl ü Nevbahâr

Eski Anadolu Türkçesi için önemli bir eser olan Süheyl ü Nevbahâr 751/1350 yıllarında tamamlanmıştır. Eserin konusu Yemen padişahının oğlu Süheyl ile Çin Fağfuru'nun kızı Nevbahâr'ın arasında geçen bir aşk hikayesidir (Dilçin, 2016: 85). Beşerî bir aşkı konu edinen ilk mesnevi olarak kabul edilmektedir (Ciğa, 2013: 2). Farsçadan Türkçeye tercüme edilip 5568 beyitten oluşmaktadır. Hoca Mes'ud eseri tercüme ederken esere bazı eklemeleri olmuştur. Şehnâme vezni ile yazılan eserde değişik vezinlerle yazılan gazeller de bulunur. Eserin bilinen iki nüshası vardır: Berlin Devlet Kitaplığı ve Dehri Dilçin nüshalarıdır (Dilçin, 2016: 33). Şairin diğer önemli eseri de *Ferheng-nâme-i Sadî* dir.

2.3. ŞEYHOĞLU SADRE'D-DİN MUSTAFA

14. yüzyılda Germiyanoğlu Beyliği topraklarında yaşamış, Mehmed Bey ve Süleyman Paşa devirlerini gören bir isimdir (Akar, 2015: 262, Şahin, 2015: 28). Süleyman Şah'ın vefatıyla Osmanlı saray muhitine geçmiştir. Kendinden önceki birçok şairden etkilenmiştir. Şeyhoğlu'nun 1340 yıllarında dünyaya geldiğini ve ölüm tarihinin henüz bilinmediği belirtilmektedir. Bu eserinin dışında *Hurşid ü Ferahşad, Kenzü'l-kübera ve Kabusname* gibi eserleri vardır.

2.3.1. Marzubân-nâme

Eser, Bâvend hükümdarlarından Marzuban bin Rustam'a aittir ancak eserin Farsçaya aktarılmış iki ayrı metin hali vardır: Bunlardan biri Sa'dü'din el-Varavînî'ye diğeri ise Muhammed Gazi Al-Malatyavî'ye aittir. Marzubânnâme on bölüme ayrılmış ve altmış yedi hikaye barındırmaktadır. Kıssadan hisse özelliğini taşıyan mensur hikaye ve masallara dayanmaktadır. Berlin ve Varşova Üniversitesinde iki nüshası vardır: Varşova nüshasının II. Dünya Savaşında yanmış olduğu belirtilmektedir. (Korkmaz 2017b:37, 50-52).

2.4. YUSUF-I MEDDAH

Yusuf-ı Meddah'ın hayatıyla ilgili pek fazla bilgi yoktur. 14. Yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir. Şairin adı özellikle 1401 yılında Şeyhoğlu'nun kaleme aldığı Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema adlı eserlerinde geçmektedir (Köktekin, 2011: 37). Yusuf-ı Meddah yanında Yusufî mahlasını da kullanmıştır. Şiirlerinde zengin bir halk ağzına ve söyleyişlerine yer vermiştir, pek çok mazmunu kullanarak edebi sanat haline getirmiştir. Aynı zamanda Arapça ve Farsçaya da hakim bir şairdir. Bazı devlet büyüklerinin huzurunda ve çeşitli meclislerde şiirler okuyup eserlerini anlatmasından dolayı "meddah" mahlasını kullanmıştır. Eserlerinden hareketle gençlik yıllarını Azerbaycan'da geçiren şairin şiirlerinde Mevlana'yı övmesinden dolayı Mevlevî bir şair olduğu da düşünülmektedir (Köktekin, 2007: 5).

2.4.1. Varka ve Gülşah

Yusuf-ı Meddah'ın en önemli eseridir. Bir aşk ve kahramanlık hikayesini konu edinir. 7. yüzyıl Arap şairi Urva İbn Hizam'ın hikayesine dayanır. 11 yüzyılda Gazneliler Döneminde yaşayan Ayyuki tarafından Farsça mesnevi tarzında yazılmıştır. Yusuf-ı Meddah ise bu eseri Türkçeye tercüme etmiştir. Bu eser Topkapı Sarayı'nda yer alır. (Köktekin, 2007: 19-20; 2011: 3741) Anadolu sahasında yazılan ilk Varka ve Gülşah mesnevisidir. Eserin 1700 beyit olduğu şair tarafından belirtilmiştir. Eserin ilk yedi beyti tevhid, ondan sonraki altı beyti naattır. 14. beyitten sonra konuya giriş yapılır. Eser, altı meclis halinde yazılmıştır. Bu meclislerin beyit sayıları birbirinden farklıdır ve bu meclislerde Varka ve Gülşah'ın birbirine söyledikleri gazel tarzındaki şiirlerden oluşmuştur. *Varka ve Gülşah* dışında *Hamuş-name, Dasıtan-ı İblis Aleyhillane, Kadı ve Uğru Destanı, Hikayét-i K*ız ve Cehud şairin diğer eserleridir.

2.5. DEDE KORKUT HİKAYELERİ

Dede Korkut Hikayeleri Türk edebiyat tarihi için önemli bir eserdir. 15. yüzyılda yazıya geçirilen bu hikayelerin kim tarafından yazıldığı belli değildir. Eserin tam adı *Kitâb-ı Dede Korkut âlâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*'dır (Köktekin, 2011: 46; Şahin, 2015: 31). Bu kitabın Dede Korkut ile anılmasında Dede Korkut adında önemli bir ozanın veya pîrin bu dönemde yaşaması ve Oğuz destanlarının Dede Korkut etrafında

düzenlenmesindendir. Özellikle Doğu kaynaklarında "Oğuzların tam bilicisi" olarak gösterilmiş efsanevi bir şahsiyettir (Akar, 2015: 269). Dede Korkut Hikayeleri 12. ve 13. yüzyılda Anadolu ve Azerbaycan coğrafyalarında Oğuzların genel olarak komşu ülkelerle savaşlarını ve kendi içindeki mücadeleleri anlatan destansı halk hikayelerinden oluşur. Nazım ve nesir karışık bir şekilde yazılmıştır. Olaylar sade bir dille anlatılmış olup zaman zaman olağanüstü olaylar ve kahramanlar görülür. Aynı zamanda Türk kültürünün gelenekleri, töreleri ve kadınların toplum içindeki yaşantısı hikayede verilmek istenen en önemli mesajlardır. Dede Korkut Hikayelerinin iki nüshası vardır bunlar: Dresden ve Vatikan nüshalarıdır. Dresden nüshasında altı hikaye, Vatikan nüshasında ise on iki hikaye bulunmaktadır (Akar, 2015: 271-272; Ergin 2018: 3; Köktekin: 2011: 46; Şahin, 2015: 31).

3. BİRLEŞİK FİİLLERLE İLGİLİ TANIM, TASNİF VE GÖRÜŞLER

Günay Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi* adlı eserinde birleşik fiiller için "Türkçede bir ad veya eyleme yardımcı eylemlerden birini getirilerek oluşturulan söz öbeklerine birleşik eylem denir" tanımını yapmaktadır. Aynı zamanda birleşik eylem öbeğini *ad+ yardımcı eylem* kaynaklı birleşik eylemler *ve eylem+ yardımcı eylem* kaynaklı birleşik eylemler olmak üzere iki grupta incelemiştir (2013: 471-475).

Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi* adlı eserinde birleşik fiilleri şöyle sınıflandırmaktadır:

1. Birleşik sigalar (Her zaman ve siganın hikaye, rivayet ve şart şekilleri)
2. Yardımcı fiillerle yapılan birleşik şekiller (*it-, kıl-, eyle-, ol-)*
3. Tasviri (descriptif) fiiller: Bu birleşik fiilleri; *devamlılık fiilleri, yaklaşma fiilleri, çabukluk fiilleri, iktidarî fiilleri* olmak üzere dört kategoriye ayırır.
4. İsim, sıfat ve zarflarla meydana getirilenler: İsim grubu şeklinde birleşik fiilleri; *nominativ halinde*, *iyelik eki alan isimler halinde, akkuzatif halinde, dativ halinde, lokativ halinde ve ablativ halinde* olmak üzere inceler (2005: 159-163).

Rasih Erkul, *Cümle Metin Bilgisi* adlı kitabında birleşik fiiller için: "Bir isim veya bir fiilin, bir yardımcı fiille meydana getirdiği kelime grubudur. İsim veya fiil önce, yardımcı fiil sonra gelir" ifadesini kullanmıştır. Erkul, birleşik fiilleri isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ve fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller olmak üzere iki grupta incelemiştir (2007: 11-12).

Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*'nde birleşik fiilleri şöyle açıklamaktadır: "Birleşik fiil bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur. İsim veya fiil unsuru önce, yardımcı fiil sonra getirilir" . Daha sonra birleşik fiilleri isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ve fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller olmak üzere iki grupta incelemiştir. İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller *ét-, ol- eyle-, bulun-, yap-*; fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ise *bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy(ko-)* olarak sıralamıştır (1999: 386-387).

Rasim Şimşek, *Örneklerle Türkçe Sözdizimi* adlı eserinde birleşik eylemleri "İki ya da daha çok sözcüğün birleşip kaynaşmasıyla oluşan eylem demektir" şeklinde tanımlamaktadır. Birleşik fiilleri, bileşik eylemlerden gelen yüklemler başlığı altında belirtmektedir.

a. Yeterlik Eyleminden Yüklem: *seçebilsin, geçebilsin, içebilsin…*

b. Tezlik Eyleminden Yüklem: *kıyıvermişti, diki diki vermişler…*

c. Sürerlik Eyleminden Yüklem: *bakakalırım, donakaldı, düşünedur, arayıp durmak, alıkonuluyor, çıkageldi…*

d. Yaklaşma Eyleminden Yüklem: *düşeyazmışım, olayazdı…*

e. Gereksime Eyleminden Yüklem: *ün edesim gelir, varıp yetesim gelir…*

f. Beklenmezlik Eyleminden Yüklem: *icraat yapacağım tuttu, göreceği tuttu…*

g. Yapmacık Eyleminden Yüklem: *kanaat etmemiş göründü, anlamamazlığa vurdu…*

h. Başlama Eyleminden Yüklem: *cesaret edemez olmuştu, çekinir oldum.*

i. Bitirme Eyleminden Yüklem: *yola çıkmış bulunuyordu, ayrılmış olduk.*

j. Davranma/Niyetlenme Eyleminden Yüklem: *soracak oldular, diyecek olduk.*

k. Yardımcı Eylemlerle Kurulan Birleşik Eylemden Yüklem: *tahammül edemiyordu, bedbaht oldular, hoş eyler, ikram kıldılar…*

l. Anlamca Kaynaş Birleşik Eylemlerden Yüklem: *içi içine sığmazdı, etekleri zil çalmağa başlardı, ağzı kulaklarına varıyor…*

m. Başka Bileşiklerden Yüklem (Amaçlama eylemi) : *yazmak istemiştin, vermek istemedi, anlamaya başlamak, görmeğe başlamak* (1987: 60-66).

Zeynep Korkmaz, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde birleşik fiili, "Ad soylu bir kelimeyle etmek, eylemek, olmak yardımcı fiillerinin birleşmesinden veya birer sıfat-fiil ya da zarf fiil ekleriyle birbirine bağlanmış iki ayrı fiil şeklinin anlamca kaynaşmasından oluşmuş fiil türü: kabul etmek, yardım etmek, yarış etmek, hissetmek, emretmek, şükretmek, sağ olmak, yok olmak, alacak olmak, gitmiş olmak; açıvermek, tutuvermek; anlatabilmek, yapabilmek; olagelmek, süregelmek; bakakalmak, şaşakalmak; bekleyigörmek; gezedurmak, didinip durmak vb." (2017a: 94) şeklinde tanımlamaktadır.

Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* adlı çalışmasında birleşik fiilleri şöyle tasnif etmektedir:

I. Esas Anlamını Korumuş veya İşlev İncelikleri Kazanmış Olan Birleşik Fiiller: Bu tür fiiller üç grupta incelenmiştir:

1. Bir Yanı Ad Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller: Bir ad unsuru veya sıfat ile *ét-, eyle-, yap-, kıl-, ol-* ve *bulun-* yardımcı fiiller birleşmesinden oluşmuştur.

2. Bir Yanı Sıfat-Fiil Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller: Bu tür birleşik fiil oluşumlarına *Karmaşık fiil* denmiştir. Fiil kök ve gövdelerinden kurulan farklı zaman kalıbı içindeki sıfat fiillerin, *ol-* yardımcı fiili ile birleşmesinden

oluşmuştur. Karmaşık fiiller *ol-* yardımcı fiilinden önce gelen sıfat fiilin bağlı bulunduğu zamana ve yüklendiği işlev ayrılığına göre üçe ayrılır:

a. Öncelik Fiilleri *(-mış ol-):* Öncelik görevindeki karmaşık fiiller, -mIş geçmiş zaman sıfat-fiili ile kurulan ve birleşik fiilin içinde bulunduğu zamandan daha önce gerçekleşen bir oluşu gösterir: *anlamış ol-, görmüş ol- , unutmamış ol- , düşünmüş ol-* vb.

b. Alışkanlık Fiilleri (*-Ir ol-, -mAz ol-):* Bu gruptaki fiiller, bir oluşun geçmişte, şimdiki zamanda ya da gelecekte alışkanlık olarak sürdüğünü veya süreceğini gösteren birleşiklerdir: *arar ol-, utanır ol- , yatar ol-, düşünmez ol-* vb.

c. Niyet Fiilleri (*-AcAk ol-, -IcI ol-, -AsI ol-, -(I)msAr ol-*): Bu sıfat-fiil ekleri yardımı ile kurulan karmaşık fiiller, bir oluş ve kılışın düşünce ve niyet hâlinde olduğunu gösterir: *yazacak ol-, gidecek ol-, alacak ol-, düşünecek ol-, yapıcı ol- vb.*

3. Bir Yanı Zarf-Fiil Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller (Tasvir Fiileri): Tasvir fiilleri iki ayrı fiilin kaynaşmasından oluşur. Esas fiil üzerine gelen *-A, -I,* veya *-(y)-Ip* zarf fiil ekleri *bil-, ver-, dur-, kal-, gel-,gör-, koy-, yaz-, git-* gibi yardımcı eylemlerle birleşmesinden oluşur. Yeterlik, süreklik, yaklaşma, tezlik ve uzaklaşma olmak üzere beş ayrı şekilde tasvir fiilleri incelenmiştir.

II. Esas Anlamını Kaybederek Deyimleşmiş Olan Birleşik Fiiller

Bu gruptakiler, isim veya isim soylu bir veya birden çok kelimenin, belirli gramer kalıpları içinde, bir esas fiil ile birleşerek bir anlam kaymasına uğrayıp kalıplaşması ile oluşan birleşik fiillerdir. *Ders al-, ilham al-, bet beniz at-, göz at-, surat as-* vb. Ayrıca birleşik fiiller, fiilden önce gelen ad ögelerinin sayısına göre kategorize edilmiştir:

a. Tek ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller

b. İki ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller

c. Üç ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller (2017c: 693-729).

Halil İbrahim Delice, *Türkçe Sözdizimi* adlı eserinde birleşik fiilleri, "Osmanlıcada fi'l-i mürekkeb diye adlandırılan, bir yardımcı fiil veya yardımcı fiil gibi kullanılan öz anlamından boşanmış bir fiilin bir isme, isim öbeğine veya bir fiil şekline eklenmesiyle meydana gelen kelime bileşimidir" ifadesiyle tanımlamıştır. Delice, birleşik fiiller için fiil öbeği şeklinde tabir kurmuş ve iki grupta incelemiştir.

1. Bir Yardımcı Fiil ile Kurulan Fiil Öbekleri: İki gruba ayrılmıştır.

a. Yabancı İsim/ Yardımcı Fiil Yapısında(İsim unsuru+ yardımcı fiil= öbek fiil): *ét-, ol-, eyle-, yap-, kıl-, bulun-, başla-*

b. Fiil+ Zarf fiil/ Yardımcı Fiil Yapısında: *yeterlik fiilleri, tezlik fiilleri, süreklilik fiilleri, yaklaşma fiilleri*

2. Asıl Fiil ile Kurulan Fiil Öbekleri (Anlamca kaynaşmış fiil öbekleri) (2016: 24-28).

Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi* adlı çalışmasında birleşik fiilleri "Bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğudur" (2013: 73) şeklinde tanımlamaktadır. Aynı zamanda birleşik fiillerle ilgili şöyle tasnif yapmaktadır:

A. Bir Hareketi Karşılayan Birleşik Fiiller

a. Bu birleşik fiiller bir isim unsuru ile fiilden meydana gelmektedir. Fiil ya bir ana yardımcı fiildir ya da sözlük anlamını kaybetmiştir. Bu birleşik fiiller *ét-, ol-, kıl-, eyle-, yap-, bulun-* gibi yardımcı eylemlerden oluşur.

İsim unsuru+ yardımcı fiil= birleşik fiil

dost + ol- = *dost ol-*

yok+ ét- = *yok ét-*

b. En işlek yardımcı fiiller, *"ét-" ve "ol-"* fiilleridir. *"yap-, bulun-"* fiilleri de sıkça kullanılır. *"kıl-" ve "eyle-"* fiillerinin ise işlekliği azalmıştır.

devam etmek, kahvaltı etmek, karar kılmak, sorumlu kılmak, mesut ol- vb.

c. Tek başına kullanılmayan veya kullanıldıklarında asli şekillerini koruyamayan bazı isimler, yardımcı fiille bitişik yazılır.

sabrét- (sabr> sabır), hissét- (hiss>his), zannét- (zann>zan)

ç. Bu birleşik fiillerin isim unsuru, bir sıfat fiil olabilir. Sıfat fiil, *ol-* ve *bulun-* yardımcı fiilleriyle birleşir. Ol-'un sıfat-fiillerle kurduğu birleşik fiillerde; *-mIş* ekli sıfat-fiiller, bitmiş, tamamlanmış bir hareketi, -(I)r/-Ar ekli sıfat-fiiller devam etmekte olan bir hareketi, -AcAk ekli sıfat fiiller niyet halinde ifade edilen bir hareketi, sıfat-fiil görevinde kullanılabilen -yor ekli sıfat-fiiller ise, yakın geçmişte ortaya çıkan

tamamlanmış veya devam etmekte olan bir hareketi karşılar. *Yakılmaz olmak, gelmez ol-, bakar ol-, tamamlanmış ol-, konuşacak ol-, gidiyor ol- vb.*

d. Bu birleşik fiillerde birden fazla isim unsuru bulunabilir: *mutlu, başarılı olmak*

e. Bu birleşik fiillerin isim unsuru kelime grubu olabilir: *gürültü ve yaramazlık ederdim* (isim unsuru: bağlama grubu) , *duyar gibi olduk* (isim unsuru: edat grubu).

Diğer Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller:

a. Bazı birleşik fiillerde, "*ol-, ét-, kıl-, yap-, bulun-, başla-"* yardımcı fiilleri yerine asıl fiiller kullanılır. "*Yol al-, para ye-, boş ver-, baş kaldır-, yol ver-, şehit düş-, kan kustur-, türkü tuttur-, el koy-, diş bile-, yatağa düş-"* örneklerinde olduğu gibi bu yapıda yer alan kelimelerden biri veya hepsi ya sözlük anlamlarını kaybetmiş ya da deyimleşmiştir: *kol gezmek, gönül vermek, boy atmak, yol almak, fikir almak, kulak vermek vb.*

b. Bu birleşik fiillerin isim unsuru, isim çekim eki alabilir: *ümidini kesmek, sözünde durmak, göklere çıkmak, yollara düşmek, aklına gelmek, gözden geçirmek*

c. Bu birleşik fiillerin bazılarında isim unsuru bir tamlayan ile genişler. Hatta bazen bu genişleme cümledeki bütün kelimeleri içine alabilir. Böyle cümleleri hem anlam hem de şekil bakımından ayrı ayrı değerlendirmek gerekir: İstanbul'a dönmek *babamın içine sinmemiş*. Hüseyin'i çabucak *yakadan silip atmıştı.*

ç. Grubun vurgusu birinci unsur üzerindedir.

B. Bir Hareketi Tasvir Eden Birleşik Fiiller:

a. Bu birleşik fiiller, zarf-fiil eki taşıyan bir fiil unsuru ile bir tasvir fiilinden kurulur. Ana unsur başta, tasvir fiil sonda bulunur. Anlamı üzerinde bulunduran bu unsur -A, -I, -Ip zarf-fiil eklerinden birini taşır: koş + a + bil- = *koşabil-*, yaz + ı + ver- = *yazıver-*, gez + ip + dur- = *gezip dur-* .

b. "*bil-, ver-, dur-, gel-, git-, kal-, koy-, gör-, yaz-*" yardımcı fiilleri asıl fiille yeterlik, ihtimal, tezlik, devamlık, yaklaşma vb. anlamları kazandırır.

bil- : yeterlik, ihtimal (yazabil-, okuyabil-)

ver- : tezlik, kolaylık (yapıver-, gidiver-)

git-, gel-, koy-, gör-, kal-, dur- : devamlılık (sürüp git-, çıka gel-, gide koy-, yalvarı gör-, şaşa kal-, oturup dur-)

yaz- : yaklaşma (düşe yaz-)

c. Bazı birleşik fiillerin birinci unsuru, bir kip eki taşır. Bu kip eki, zarf fiil ekinin yerini tutar: *dolandı durdu, çırpınır durur, akar gider vb.*

ç. Bu birleşik fiillerin birinci unsuru bir kelime grubu olabilir: Maviliğin büyüdüğünü yarım yamalak fark ede / biliyordu.

d. Grubun vurgusu birinci unsur üzerindedir. "*başla-, çalış-, iste-*" aslında yardımcı fiil olmayan bazı fiiller, *"-mAyA başla-, -mAk iste-, -mAyA çalış-"* kalıpları içinde yardımcı fiil olarak da kullanılır ve birlikte kullanıldığı hareket isimlerini tasvir eder (2013: 73-79).

Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri'nde birleşik fiil tabanlarını; Zarf öbeği kalıbında birleşik Fiiller (*ileri sürmek, ileri gelmek, geri kalmak, geri dönmek, ayrı düşmek*), çekim öbeği kalıbında birleşik fiiller (yardım ét-, baştan çık-), bağlam öbeği kalıbında birleşik fiiller (sayıp dök-, vermek veriştir-, verip veriştir-) olmak üzere üç bölümde incelemiştir. Aynı zamanda partsip+ ol- yapısıyla oluşan fiillere karmaşık fiiller demiştir. Bunları, öncelik fiilleri (-miş+yardımcı fiil), başlama Fiilleri (-r+yardımcı fiil) , niyet Fiilleri (-cak, -ici, -r+ yardımcı fiil) ve karmaşık fiillerin çekimsiz şekilleri olmak üzere dört bölümde incelemiştir. Tasvir fiilleri ise yeterlik, ivediklik, sürek, yaklaşıklık ve yarı tasvir fiilleri (-Ip+modal fiil) olmak üzere beş bölümde incelemiştir (2015: 310-319; 482-494).

Talat Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*'nde birleşik eylemleri ad ya da sıfat+ yardımcı eylemler ve eylem zarfı+ tasvir eylemi olmak üzere iki bölümde ele almıştır. Ad ya da sıfat unsurları *bol-, kıl-, kış-* gibi yardımcı eylemleri alarak oluşurken ikinci bölümde ise eylem zarfı *bar-, ber-, ıd-, elt-, kal-, käl-, kör-, u-* ve *yorı-* eylemlerini alarak oluştuğunu ifade etmektedir (2016: 94-95).

Vecihe Hatiboğlu *Türkçenin Sözdizimi* adlı eserinde birleşik eylemleri şöyle sınıflandırmıştır:

A. Bir Adla Bir Eylemden Kurulan Birleşik Eylemler: Ḳimi sözcükler birleşik sözcük olmadıkları halde bitişik yazılır. "*Etmek, olmak, eylemek*" gibi ünlü

ile başlayan yardımcı eylemlerle bazı tek heceli ya da tek heceye düşmüş sözcükler, birleşik sözcük gibi, yardımcı eylemlerle bitişik yazılır.

a. Bazı tek heceli sözcüklerle yardımcı eylemlerin kullanılması: *his* sözcüğü bazı yardımcı eylemler alarak *hissetmek, hisseylemek, hissolunmak* şekline dönüşür.

b. Bazı iki heceli sözcüklerle yardımcı eylemlerin kullanılması: *emir s*özcüğü bazı yardımcı eylemler alarak *emretmek, emreylemek, emronulmak* gibi ses düşmelerine uğrarlar.

c. Ses artmasına ya da ses düşmesine uğramayan tek heceli sözcüklerle yardımcı eylemlerin kullanılması: *arz* sözcüğü bazı yardımcı eylemler alarak *arz etmek, arz eylemek, arz olunmak* olurken hiçbir ses değişimine uğramazlar.

ç. Çok heceli sözcüklerle yardımcı eylemlerin kullanılması: *tehdit etmek, inat etmek, icap etmek* gibi sözcükler ses değişimine uğrayıp ayrı yazılırlar.

B. İki Eylem Kökünden Kurulan Ulaçlı Birleşmiş Eylemler: Bunlara tasvir fiilleri denmektedir.

a. Yeterlik Eylemi: *gelebilmek, yazılabilmek, alıvermek…*

b. Tezlik Eylemi: *gelivermek, gidivermek, alıvermek…*

c. Yakınlık Eylemi: *düşeyazmak, öleyazmak…*

ç. Sürerlik Eylemi: *bakakalmak, gidedurmak, olagelmek*… (1972: 43-45).

Kazım Köktekin, *Eski Anadolu Türkçesi* eserinde birleşik fiilleri: isim+ yardımcı fiil ve fiil+ zarf fiil+ fiil şeklinde iki gruba ayırmıştır.

a. İsim+ yardımcı fiilden oluşanlar: *rıza bul-, saf dur-, ayru düş-, beyan eyle-, sehavet işle-, hasıl it-, aciz kal-, zari kıl-, sakin ol-, ülfet tut-, el ur-, ad vir-, kamçı vur…*

b. Fiil+ zarf fiil+ fiilden oluşanlar: Tezlik fiili (*eydivirüŋ, soruvirmek, üşegelüp*) , yeterlik fiili (*alıbildiler, kurtılubildüŋ, gelimez*) , süreklilik fiili (*gömekoyalum, sarkor, söyleşüyorurdı*) (2011: 135-136).

Hatice Şahin, *Eski Anadolu Türkçesi* eserinde birleşik fiilleri şöyle tasnif etmektedir: Fiilleri görevlerine göre asıl fiiller ve yardımcı fiiller olarak iki

ayırmaktadır. Yardımcı fiilleri ise bir isim ile fiilin birleştiği yapılar ve asıl fiille bir başka fiilin birleştiği yapılar olmak üzere ikiye ayırmaktadır:

İsim+ fiil dizilişinde olanlar: Daha çok *eyle-, it-, kıl-, ol-* gibi asıl yardımcı fiillerden oluşurlar. *ahd eyle-, akın kıl-, tevekkül it-, aciz ol…*

Fiil+ fiil dizilişinde olanlar: Süreklilik bildirenler (*işleyü gel-, yalvarı gör-, deveyi şeşedur-, gözede gör-, isteyü bul- vb.)* tezlik bildirenler (*idiver-, sunıvir-, eydivir*-vb.) yeterlilik bildirenler (*yitüribilmedüm, olımadum, bulımadum, kılımazam* vb.) (2015: 69-70).

Yılmaz Akdemir, *Kemâleddîn Hüseyin Harezmî'nin Çağatay Türkçesiyle Kasîde-i Bürde Şerhi* adlı doktora tezinde birleşik fiilleri şöyle tasnif etmektedir:

İki fiilden oluşan birleşik fiiller, bir isim ve bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller olmak üzere ikiye ayırmıştır:

1. İki Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller: Eserde asıl fiil ve yardımcı fiilin birbirine bağlanmasıyla oluşan birleşik fiildir. Birleşik fiillerin kılınışsal tasnifi şu başlıklar altında yapılmıştır.

   a. Yeterlik kılınışı: *kıla bilsün, kıla bilmediler, köz göre bilgey…*

   b. Süreklilik kılınışı: *tagka mine başladılar, süre tururlar, fahr kıla turġan…*

   c. Yarar/Fayda kılınışı: *ıda berdi, koya berkil, aytu bergen…*

   d. Tecrübe/Deneme kılınışı: *toya körsen.*

2. Bir İsim ve Bir Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller: Birbirinden bağımsız bir isim ve bir fiilin kendi anlamlarından sıyrılıp bir araya gelerek yeni anlamlar oluşturmasıdır. Deyimsel anlamlar oluşturan birleşmede yardımcı fiil olan unsur esas anlamını kaybeder. Bu fiiller de iki ayrı başlık altında incenlemiştir:

a. Birleşik fiil oluşturan başlıca yardımcı fiiller*: bas-, ber-, bol-, çek-, ét-, eyle-, keltür-, kör-, kıl-, koy- sal-, tap-~taf-, tart-, tut-, ur-, ye- .*

b. Birleşik fiilleri oluşturan kelimelerin köken yönünden incelenmesi: Türkçe, Farsça, Arapça sözcüklerle oluşan birleşik fiillere değinilmektedir. *yırak két-*

(T+T), *âgah bol-* (F+T), nazar sal- (A+T), *bir nefes kör-* (T+A+T), *bir pulġa al-* (T+F+T), *enìs ü hem-dem bol-* (A+F+T), *baġrı kebâb bol-* (F+A+T) (2015: 144-149).

M. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi* adlı eserinde birleşik fiilleri: " Yardımcı fiiller ve onlarla teşkil olunan birleşik fiiller", "İki fiilin birleşmesiyle teşkil olunan birleşik fiiller" ve "Kaynaşma yoluyla teşkil edilen birleşik fiiller" olmak üzere üç başlıkta ele almıştır (1984: 280-282).

Hülya Savran, *Bir İsimle Bir Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine Yeni Görüşler* adlı makalesinde birleşik fiilleri, bir isimle bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller ve bir fiil ile bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller olmak üzere iki kategoride incelemiştir. Savran, bir isimle oluşan yardımcı eylemleri: *ol-, ét-, eyle-, buyur-, kıl- , bul-* ; bir fiil ile yardımcı fiilden oluşan tasvir fiilleri: yeterlilik(gelebildim), tezlik (geliverdim), yaklaşıklık (geleyazdım), süreklilik (geledurdum) olarak belirlemiştir. (2001: 140-142).

Kazım Karabörk *Yol Kelimesiyle Yapılan Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller* adlı makalesinde birleşik fiilleri üç grupta toplar:

a. İsim+ yardımcı fiil şeklinde yapılanlar: *yardım etmek, aday olmak, arz eylemek…*

b. Fiil+ zarf fiil eki+ tasvir fiili şeklinde yapılanlar: *alabilmek, gidedurmak, uğraşıp durmak, bakakalmak, alıkoymak, bırakıvermek, bayılayazmak, dalıp gitmek…*

c. Anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller: *canı yanmak, eli ayağı çözülmek, can atmak…* (2006: 357).

Sadettin Özçelik ve Münir Erten, *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi* adlı kitaplarında birleşik fiiller hakkında şu bilgileri aktarırlar: "Bir isimle veya kelime grubu ile yardımcı fiilin ya da bir fiille yardımcı fiilin birleşmesiyle oluşurlar. Tek fiil gibi anlam verir, çekimlenir, yüklem veya fiilimsi olabilirler." Özçelik ve Erten birleşik fiilleri beşe ayırırlar:

1. İsimle yapılan birleşik fiiller (isim + yardımcı fiil): *ét-, eyle-, ol-, kıl-, kılın-, yap-, bul-, bulun-, buyur-* .

2. Fiille yapılan birleşik fiiller (fiil + zarf fiil eki + yardımcı fiil) : *yeterlik birleşik fiili, tezlik birleşik fiili, yaklaşma birleşik fiili, süreklilik birleşik fiili.*

3. Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller

4. Belirleyici birleşik fiiller (isim fiil+ (y)A başla) : *başla-, çalış-, kalk(kalkış)-, bak-, koyul-.*

5. İkili birleşik fiiller (fiil+ ıp fiil) (2011: 136-140).

Saadettin Özçelik, *Tasvir Fiilleri Üzerine Kullanılan Ekler Üzerine* adlı makalesinde birleşik fiilleri iki grupta inceler: İsim+ yardımcı fiil *(ét-, eyle-, ol-)* ve fiil+ zarf fiil+ yardımcı fiil (*bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy-*) (2003: 821).

Hatice Yiğitbaşı *Bugünkü Uygur Türkçesinde Birleşik Fiiller* adlı makalesinde birleşik fiilleri üç farklı şekilde incelemiştir:

a. İsim+ yardımcı fiil kuruluşundaki birleşik fiiller: *ét-, ol- , yap- , bulun-, kıl-, başla-.*

b. Fiil+ yardımcı fiil kuruluşundaki birleşik fiiller: *Yeterlik, tezlik, süreklilik, yardımcı fiili kel- olan birleşik fiiller, yardımcı fiili két- olan birleşik fiiller, yardımcı fiili kir- olan birleşik fiiller, yardımcı fiili kara- olan birleşik fiiller, yardımcı fiili çüş- olan birleşik fiiller*

c. Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller (2003: 369-380).

Janos Eckmann, birleşik fiilleri: " Çağataycada, Farsçada olduğu gibi, hareketlerin büyük bir kısmı, iki unsurun yan yana getirilmesiyle ifade edilir. Bu iki unsurdan biri, umumiyetle Arapça ve Farsça, nadiren Türkçe bir isim (veya isim olarak kullanılan bir başka kelime); diğeri ise, daima Türkçe bir yardımcı fiildir. Bu yardımcı fiil, çok defa *'kılmak; yapmak*' bazen ve daha çok şiirde *ét--* veya *eyle-* vs. (Farsça kerden 'yapmak') dir" (2015: 58) şeklinde açıklamıştır.

Zuhal Kültüral, *Türkiye Türkçesi Cümle Bilgisi* adlı eserinde birleşik fiilleri: "Bir yardımcı fiil ile bir isim veya bir fiilden meydana gelen kelime grubudur" şeklinde tanımlamaktadır. Kültüral bu çalışmasında birleşik fiilleri, isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller (*ét-, ol-, eyle-, bulun-, yap-*) ve fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller (*bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy-*) olmak üzere iki grupta incelemiştir (2009: 25-26).

Mustafa Durmuş, *Türk Dili El Kitabı* adlı çalışmasında birleşik fiilleri, iki grupta incelemiştir:

1. Bir Hareketi Karşılayan Birleşik Eylemler (*ad unsuru+ yardımcı eylem/esas eylem)*

a. Ana Yardımcı Eylemlerle Kurulan Birleşik Eylemler *(ad unsuru+ ét-, ol-, yap-, eyle-, kıl-, bulun- = birleşik eylem grubu*)

b. Diğer Eylemlerle Kurulan Birleşik Eylemler (*ad unsuru+ eylem= birleşik eylem grubu*)

1. Bir Hareketi Tasvir Eden Birleşik Eylemler (*eylem+ bağ eylem eki+ tasviri eylem*) (2010: 214-215).

Abdullah Demiral'ın *Harezm Türkçesinde Birleşik Fiiller* adlı doktora tezinde birleşik fiilleri, isim + yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller, fiilimsi + yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller, birleşik fiillerde nöbetleşe kullanımlar olmak üzere üç grupta incelemiştir. (2012).

Naciye Karahan, *Eski Anadolu Türkçesi'nin Selçuklu Dönemine Ait Bazı Eserlerde Birleşik Fiiller* adlı yüksek lisans tezinde birleşik fiilleri altı grupla incelemiştir:

1. İsim + Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller
2. Anlam Kayması Yoluyla Oluşan Birleşik Fiiller
3. Karmaşık Fiiller
4. Tasvir Fiilleri
5. İkili Birleşik Fiiller
6. Kökteş Fiiller (2012).

Cengiz Demir, *Babürname'de Birleşik Fiiller* adlı yüksek lisans tezinde birleşik fiilleri, isim unsuru+ yardımcı fiil, fiil+ fiil, kalıplaşmış birleşik fiiller olmak üzere üç bölümde incelenmiştir (2016).

Mehmet Çıraklı, *Âşık Paşa'nın Garibnâme'sinde Birleşik Fiiller* adlı yüksek lisans tezinde birleşik fiilleri: yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller, deyimler ve anlamca

kaynaşmış birleşik fiiller, kurallı birleşik fiiller olmak üzere üç grupta incelemiştir (Çıraklı, 2016).

Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili* adlı eserinde birleşik eylem grubu için " Biri asıl eylem, diğeri yardımcı ad veya eylem olan iki sözcüğün birbiriyle yapı ve anlamca kaynaşması ile oluşan gruptur" tanımını yapmaktadır. Eker birleşik eylem gruplarını iki grupta incelemiştir.

1. Tasviri (betimsel, deskriptif) Eylemler
2. Adla Yapılan Birleşik Eylemler

Eker, aynı zamanda yukarıdaki yapılara uymayıp eylem birleşmeleri içinde değerlendirilebilecek *Diğer Birleşik Eylemler* için de bilgiler sunmaktadır (2017: 366-367).

Dilek Ergönenç Akbaba, *Türkiye Türkçesinde Yapısında İsim-Fiil Bulunan Birleşik Fiiller* adlı çalışmasında birleşik fiilleri: İsim+ yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller ve fiilimsi+ yardımcı fiilden oluşan birleşik fiilleri olmak üzere iki grupta incelemiştir. Daha sonra fiilimsi+ yardımcı fiilden oluşan birleşik fiilleri de üç grupta incelemiştir:

1. Zarf-fiillerle kurulan birleşik fiiller
2. Sıfat-fiillerle kurulan birleşik fiiller
3. İsim-fiillerle kurulan birleşik fiiller (2007: 92).

A.Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri* adlı kitabında birleşik fiilleri üç grupta incelemiştir:

1. (Mantıki) esas fiil ve (gramerlik çekimli) yardımcı fiil
2. (Mantıki) esas fiil ve (gramerlik çekimli) modal yardımcı fiil
3. (Mantıki) esas fiil ve (gramerlik çekimi) tasviri fiil (2007: 109-110).

Jean Deny, *Türk Dil Bilgisi* adlı kitabında birleşik fiilleri, katmerli ve birleşik fiiller başlığı altında incelemiştir. Birinci bölümde katmerli ve yardımcı fiili başlığıyla *ol-* yardımcı fiiliyle yapılan katmerli fiil, *-A* veya *-I'lı* bir zarf fiil üzerine kurulmuş katmerli fiiller olmak üzere iki grupta incelemiştir. İkinci bölümde ise birleşik fiiller

başlığıyla *ét-* yardımcı fiili ve ol- yardımcı fiili olmak üzere iki grupta incelemiştir. (2012: 437-452).

Aysun Demirez Güneri, birleşik fiiller için "birleşme yöntemiyle oluşmuş, bir isim ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiilin bir araya geldiği ve bir kavramı karşıladığı fiil çeşitleridir" (2013: 59) tanımı yapmaktadır.

Galip Güner, *Karahan Türkçesinde Fiil* başlıklı doktora tezinde birleşik fiiller için "Bir isim ile bir yardımcı fiilin veya iki farklı fiil şeklinin yahut isim soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir" (2008: 622) tanımını yapmaktadır.

Fuat Bozkurt, *Türkiye Türkçesi* adlı kitabında yardımcı eylemli sözcenin birleşik fiil oluşumlarına değinmektedir. Bu eylemlerin *durağan sözcük+ etmek, eylemek, bulunmak, yapmak, kılmak* ve *olmak* şeklinde oluştuğunu ifade etmekte ve nesne alıp almamasına göre kategorize etmektedir. Tasviri fiilleri ise kıvamlılık işlevine göre *yeterlik, tezlik, sürerlik, yakınlık* olmak üzere dört grupta incelemiştir (2017: 52; 219).

Necmettin Hacıeminoğlu, *Karahanlı Türkçesi Grameri*'nde birleşik fiilleri üç bölümde incelemiştir:

a.) İsim+ Yardımcı Fiil Şeklinde Olan Birleşik Fiiller: *bol-, kıl-, er-, ét-, tur-, tut-*

b.) İsim+ Fiil Şeklinde Olan Birleşik Fiiller: Bu bölümde yirmi üç ayrı fiil üzerinde durmuştur.

c.) Fiil+ Fiil Şeklinde Olan Birleşik Fiiller: *bar-, bil-, bir-, kel-, kör-, tur-, yaz- (1996: 176-181).*

Mehmet Turgut Berbercan, Çağatay edebiyatının en önemli eseri haline gelmiş *Gülistan Tercümesi*'nde esas yardımcı fiilleri *er-,~ér-,~é-* ve *tur-* fiilleri olarak belirlemiştir. Birleşik fiilleri ise iki fiilden oluşan birleşik fiiller (süreklilik, tezlik, yeterlilik, yaklaşma) ve bir isim ve bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller (bér-, bol-, ét--, kéltür-, kıl-, tut-, yé-) olmak üzere iki kategoride incelemiştir. (2013: 88-92).

Muhsine Börekçi birleşik fiilleri: a. isim+yardımcı fiil (ét-, eyle-, ol-, kıl-) yapısı ile oluşturulmuş fiiller, b. deyimleşmiş fiiller (fiil deyimleri), c. tümleç+fiil tamlaması biçimindeki fiil deyimleri (işletme eki almış isimlerin fiillerle kurdukları fiil deyimleri, ç. isim-fiil+yardımcı fiil biçimindeki fiil deyimleri, d. betimleme fiilleri (tasvirî fiiller =

fiil + bağ-fiil + betimleme fiili(tasvirî fiil) olmak üzere beş grupta incelemiştir. İsim-fiil+ yardımcı fiil şeklinde oluşanları üç bölümde incelemiştir:

1.İstek Fiilleri (/-Acak(ğ)+ı gel-/, /-mAk iste-/)

2.Zarf-Fiil+Fiil Biçimindeki Birleşik Fiiller

a. Yineleme/Pekiştirme Fiilleri (…Ip…)

b. Süreklilik Fiilleri (…Ip dur-, …Ip git-)

3.Sıfat-Fiil Yardımcı Fiil Biçimindeki Birleşik Fiiller

a. Niyet / Tasarlama Fiili (/-AcAk ol-/)

b. Bitirme / Sonuç Fiili (/-mIş ol-/, /-mIş bulun-/)

c. Görünüş Fiilleri (/-mIş görün-/, /-mIş gibi görün-/, /-(I)r görün-/)

ç. Alışkanlık Edinme Fiili (/-Ar ol-/)

d. Alışkanlığı Terk Etme Fiili (/-mA-z ol-/)

e. Yaklaşma Fiili (/-Ar gibi ol-/, /-AcAk gibi ol-/, /-mIş gibi ol-/, /-yor gibi i-)

f. İstek Fiili (/-(y)AsI+k.e.+gel-)

Betimleme fiilleri (tasvirî fiiller = fiil + bağ-fiil + betimleme fiili(tasvirî fiil) ise beş bölümde incelemiştir:

1.Tezlik veya Önemsememe Fiili (/fiil –(y)I+ver-/)

2.Vazgeçme / Önemsememe / Görmezden Gelme Fiili (fiil-mA-(y)I ver-)

3.Yeterlilik Fiili (fiil –(y)A +bil-)

4.Yetersizlik Fiili (fiil –(y)A+ø-mA-)

5.Olasılık Fiilleri (fiil –(y)A+ bil-)

6.Süreklilik Fiili (fiil-(y)+ gel-, fiil-(y)A+ kal-, fiil-(y)A+ dur-, fiil-(y)I+koy-, fiil(y)A+git/-(y)Ip git-)

7.Yaklaşma Fiili (fiil-(y)A+yaz-) (akt. Karahan, 2012: 26-29)

Gabain, fiil birleşmelerini birbirine bağlı iki fiil şeklinin sıkı surette birleşmesinden meydana gelen ve yalnız bir oluş anlatan yapı olarak tanımlamış ve üç grupta incelemiştir.

I. grup: Esas fiil ile çekime girmiş yardımcı fiiller verbal bir ifade oluşturmaktadırlar. *-i, ol-, bulun-* ve bazen de dur- yardımcı fiiller sekiz esas fiille (-mXş, -DX, -AcAk, -Xr, -yor, -sA, -mAlI, -A, + i- [-di, -miş, -se, -ken]) kullanıma girmektedirler. *i-* yardımcı fiil yerine *ol-* veya *bulun-* yardımcı fiilleri kullanıldığı takdirde hususi bir kılınış-başlangıç ifade etmiş olur.

yazar idim yazar oldum

II. grup: Esas fiille kullanılan deskriptif (tasviri) fiilinden oluşmaktadır. Deskriptif fiili birleşim aşamasında anlamını tamamen kaybetmiş bir esas fiildir, birleşmede kılınış şeklini göstermektedir. *dur-, gel-, git-, var-, kal-, düş-, ko-, tut-, var-, ver-, yat-, yaz-, yürü-* gibi fiiller deskriptif fiilleri olarak belirlenmiştir.

III. grup: Manalarını tamamıyla muhafaza eden *başla-, bil-, buyur-, git- gör-* gibi modal yardımcı fiilleriyle oluşmaktadırlar. Günümüzde ise daha çok dativ halinde isimlerle birleşimler gerçekleşmektedir: istemeğe gel-, taşırmağa kafi gel-… Aynı zamanda modal yardımcı fiiller "transitiv fiil" olarak da kullanıma girerler: satmanızı arzu eder, kitabı almak istedim.

Gabain, *başka bir grup başlığı* altında isim unsuruyla beraber kullanılan *ét-, eyle-, kıl-* gibi fiiller için sözde yardımcı fiil ifadesini kullanarak fiil birleşmeleri kategorisi dışında tutmuştur (Gabain, 1953: 16-28).

Birleşik fiillerle ilgili farklı edebiyat dönemlerini de göz önünde bulundurularak birçok araştırmacının tasnif ve görüşlerine yer verildi. Araştırmacıların görüşlerinden hareketle gerek birleşik fiil terimi gerekse birleşik fiil tasnifleri konusunda yeterince birlik olunmadığı anlaşılmıştır. Birleşik fiil ile ilgili yapılan taramada araştırmacıların bu konuda farklı terimler kullandıkları görüldü. Birleşik fiil terimini 31 araştırmacı (Karaağaç, 2013: 471; Timurtaş, 2005: 159; Erkul, 2007: 11; Ergin, 1999: 386; Korkmaz 2017c: 693; Karahan, 2013: 73; Banguoğlu, 2015: 310; Şahin, 2015: 69; Akdemir, 2015: 144; Bilgegil, 1984: 280; Savran, 2001: 140; Karabörk, 2006: 357; Özçelik-Erten, 2011: 136; Özçelik, 2003: 825; Yiğitbaşı, 2003: 369; Eckmann, 2015: 58; Kültüral, 2009: 25; Durmuş, 2010: 214; Akbaba, 2007: 92; Gabain, 2007: 109; Güneri, 2013: 59; Güner, 2008: 622; Bozkurt, 2017: 52; Hacıeminoğlu, 1996: 176, Berbercan, 2013: 88; Börekçi, akt. Karahan, 2012: 26; Köktekin, 2011: 135; Demiral, 2015: 25; Karahan, 2012: 49; Demir, 2016: 26; Çıraklı, 2016: 10-11) birleşik eylem terimini 4 araştırmacı (Eker, 2017: 366; Hatiboğlu, 1972: 43; Şimşek, 1987: 60; Tekin,

2016: 94), karmaşık fiil terimini 2 araştırmacı (Korkmaz, 2017c: 700; Banguoğlu, 2015: 482), katmerli fiil terimini bir araştırmacı (Deny, 2012: 437), fiil birleşimi terimini bir araştırmacı (Gabain, 1953: 16), öbek fiil terimini ise bir araştırmacı (Delice, 2016: 24) kullanmıştır.

Birleşik fiiller için yapılan tasniflerde farklı görüşler öne çıkmaktadır. Genel görüş ise şu şekildedir:

1. İsim + yardımcı eylemlerle oluşan birleşik fiiller

2. Fiilimsi + yardımcı eylemler oluşan birleşik fiiller

Eski Anadolu Türkçesi dönemi için birleşik fiil çalışmalarının dar bir çerçevede incelendiğinin kanaatine vardık. Taradığımız eserlerin bulgularından hareketle araştırmacıların birleşik fiiller için tasniflerini göz önünde bulundurarak yeni bir tasnif sentezledik. Birleşik fiilleri dört grupta inceledik:

1. İsim + Yardımcı Eylemlerle Oluşan Birleşik Fiiller: *ét-, ol-, kıl-, eyle-* gibi yardımcı eylemlerle oluşan birleşik fiillerin isim unsurlarının köken incelenmesi yapılmıştır.

2. Fiilimsi + Yardımcı Eylemlerle Oluşan Birleşik Fiiller:

a.) İsim fiil + yardımcı eylem: İstek ve niyet/karar fiilleri.

b.) Sıfat fiil + yardımcı eylem: Niyet/tasarlama, bitirme/sonuç, alışkanlık, alışkanlığı terk etme, istek fiilleri.

c.) Zarf fiil + yardımcı eylem: Yeterlik, süreklik, tezlik, yaklaşma ve uzaklaşma fiilleri.

3. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller

4. Kökteş Fiill

I. BÖLÜM

1. İSİM + YARDIMCI EYLEMLERLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER

İsim veya isim soylu sözcüklerin *ét-, ol-, eyle-, kıl-, yap-, bulun-, buyur-* gibi yardımcı eylemlerle birleşmesi sonucunda oluşur. Yardımcı fiiller, özellikle dilimize Arapça ve Farsçadan geçmiş isimleri fiil haline getirme görevi sık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu türlü birleşik fiillerde asıl mana isim unsurunun üstündedir yardımcı fiillerde sadece fiilleştirme işleviyle karşımıza çıkmaktadır. Geçişli fiil özelliği kazandıran *ét-* ile geçişsiz fiil özelliği kazandıran *ol-* eylemleri en sık kullanılan yardımcı eylemlerdir. *Eyle-* ve *kıl-* fiilleri ise günümüz Türkçesinde sık kullanılmayan ama Eski Anadolu Türkçesinde varlığı görülen diğer yardımcı fiillerdir. Genel itibariyle *eyle-, kıl-, yap-* fiilleri *ét-* fiiline paralel kullanılmıştır (Korkmaz, 2017c: 695). Eski Türkçeden beri birleşik fiil oluşumlarını sağlayan *ét-, bol-, kıl-, er-, tur-* gibi yardımcı fiiller görülmektedir. Bazı yardımcı fiiller kullanımı düşmüşken bazıları ise işlevsel olarak sonraki dönemlere dek gelebilmeyi başarabilmiştir. Karahan Türkçesinde ise *bol-, ėt- / it-* ve *ḳıl* fiilleri esas yardımcı fiil olarak kabul edilmiştir (Güner, 2008: 301). Bazı araştırmacılar *ét-* ve *ol-* fiillerinin birleşik fiil oluşturmadıklarını, isim unsurlarının yüklemleştiricisi olarak kabul etmektedir (Baydar, 2013: 55-66). Eski Anadolu Türkçesinde daha çok görülen *ét-, ol-, eyle-, kıl- gibi* dört yardımcı fiil üzerinde durulmuştur.

İsim unsuru + yardımcı fiil= Birleşik fiil

yardım ét-

pişman ol-

ihsan kıl-

ziyan eyle-

1.1. ÉT- YARDIMCI EYLEMİYLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER

Ad soylu sözcüklerle birleşebilen ve birçok örnekle günümüzde yer edinmiş zengin bir fiildir. Daha çok Arapça ve Farsçadan dilimize yerleşmiş sözcüklerin fiilleştirmesinde kullanılmaktadır. Cümlede çekimli fiil özelliğinin yanında mastar ve sıfat fiil eklerini alarak ad, sıfat ve zarf olarak kullanıma girerler. Arapça ve Farsçadan alınmış kelimelerin yanında birçok Batı kaynaklı kelimelerle de kullanıma girmektedirler. *Afişe ét-, dans ét-, deklare ét-, restore ét-, revize ét-* vb. (Korkmaz, 2017c: 609-610). Türkiye Türkçesinde en çok kullanılan fiiller *ol-* ve *ét-* yardımcı fiilleridir (Karahan, 2013: 74; Ergin, 1999: 386). Kılış fiili özelliği barındıran bu fiilin tarihsel gelişimine bakarsak Eski Türkçedeki kullanım alanı çok zayıftır. Talat Tekin, *Orhun Türkçesi Grameri*'nde *bol-, kıl-, kış-* gibi yardımcı eylemlerden bahsederken *ét-* yardımcı fiiline hiç değinmemiştir (2016: 94). Bu dönemde *ét-* yardımcı fiil yerine *kıl-* fiili tercih edilmiştir; *ét-* fiili sadece esas fiil görevinde "düzenlemek, düzene sokmak" anlamlarında kullanılmıştır (Boeschoten, 2003: 149). Tokyürek, Göktürk döneminde *mag it-,* Uygur döneminde *saw it-* olmak üzere bu yardımcı fiil için iki örnek sunmuştur (2005: 80). Karahan döneminde *ėt-/it-* yardımcı fiili sıfat, isim ve ünlemlerle beraber kullanımı 11 örnekte görülmektedir (Güner, 2008: 317-318). Harezm Türkçesinde seyrek bir şekilde kullanılmıştır; *Kısas-ı Rabguzî*'de birkaç örneği vardır (Boeschoten, 2003: 150). Bu dönemde *ét-* fiilinin yanında işteşlik hali *ediş-* fiili *Mukaddimetü'l-Edeb*'te tespit edilmiştir. Her iki fiil toplamda 45 kez kullanılmıştır (Demiral, 2012: 117-124). Çağatay döneminde ėt-/it şeklinde görülen bu fiil kulanım alanı genişlemiş özellikle Arapça ve Farsça sözcüklerle beraber kullanılmıştır (Turgut, 2010: 509-531). Oğuz Türkçesinin ilk aşaması olan Eski Anadolu Türkçesinde ise bu yardımcı fiilin kullanımı zenginleşmiş ve Türkiye Türkçesine dek uzanagelmiştir.

Farklı şekillerde ikilemelerle oluşmuş birleşik fiiller görülmektedir: *alaḫ bulaḫ ét- ,dügün dirnek ét- , ṭoy dügün ét-, zâr zâr ét-, târ u mâr ét-, yimek içmek ét- …*

Yardımcı eylemlerle kurulmuş birleşik fiillerde isim unsuru farklı türlerde ek alabilir. Özellikle bu dönemde isimden isim yapım eki olan *+lIk* eki Türkçe sözcüklerin yanı sıra Arapça ve Farsça sözcüklerle kullanımı dikkat çekmektedir. Gülsevin, Eski Anadolu Türkçesinde *+lIk* ekinin yedi farklı görevinden bahsetmektedir (2017: 127). Bu dönemde genellikle isimler ve sıfatlardan soyut isimler türetmiştir:

bahâdurlıḳ (Far.) ét-, berâberlik (Far.) ét-, aġırlıḳ ét-, artuḳlıḳ ét-, bâd-efşânlıḳ (Far.) et, bahâdurlıḳ (Far.) ét-, eblehlik (Ar.) ét- , güstâḫlıḳ (Far.) ét-, ḫurde-gîrlik (Far.) ét-, kâhilik (Ar.) ét-, ḳonuḳluḳ ét-, ḳullıḳ ét-, müsülmânlıḳ (Ar.) ét-, şâdılıḳ (Far.) ét-, şâẕılıḳ (Far.) ét-…

Mastar eklerini alan sözcükler sınırlı sayıda birleşik fiil oluşturmuştur: *yağma ét-, yimek içmek ét-*

Türkçe yapı olarak sondan eklemeli bir dil olduğu için işletiminde ön ek yoktur. Yabancı kelimelere karşılık bulmak için Fransızca, İngilizce, Farsça, Arapça gibi birçok dilden ek ve kelime almıştır ve çoğu Türkçeleşmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ön ekler kendi başlarında anlamı olan ve başka bir kelimenin önüne gelerek ona yeni bir anlam kazandıran eklerdir. İkilemeler, pekiştirmeler, alıntı ekler ve bazı birleşik sözcük oluşturan eklerin ön ek olduğu düşüncesi kabul edilmemektedir (Şahin, 2006: 65-77). İsim unsuru Arapça-Farsça kelimelerden oluşan birleşik fiil gruplarının sayıları oldukça fazladır. İsim unsuru Arapça ön veya son ek almış *ét-* yardımcı fiili ile kurulmuş birleşik fiil örneklerine rastlanmamıştır. *Ét-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiil gruplarında Farsçadan Türkçeye girmiş *–efşân, -gîr, -güsâr, -bân, -kâr, bî-* gibi bazı ek ve takıların kullanıldığı görülmektedir. Daha çok Farsça isim unsuruyla beraber kullanıldığı görülmüş olup sadece isim unsuru Arapça olan bir örnek görülmektedir. Bu yapıda oluşan birleşik fiiller, çalışmada *ét-* yardımcı fiil başlığı altında sadece isim unsuruna göre tasnif edilmiştir:

bâd-efşânlıḳ (Far.) ét-

bîgâne (Far.) ét-

dest-gîrlik (Far.) ét-

ġam-güsâr (Ar.- Far.) ét-

ḫurde-gîrlik (Far.) ét-

pâsubân (Far.) ét-

sâzi-kârlıḳ (Far.) ét-

Eski Anadolu Türkçesinde Türkçe isim unsurlarından meydana gelmiş bazı birleşik fiiller günümüzde kullanımdan düşmüştür. Şunlar örnek gösterilebilir:

bilişiklik ét-: Arkadaşlık etmek.

bilüsüzlik ét-: Cahillik etmek.

keleci ét-: Dedikodu yapmak, söz etmek.

ḳılınç ét-: Alçak gönüllülük göstermek, yaltaklanmak.

önegülik ét-: İnatçılık etmek.

toḫınç ét-: Dokunmak.

uṣaŋlıḳ ét-: Gaflet etmek.

yaraḳ ét-: Hazırlık yapmak

yavuz(luḳ) ét-: Kötülük yapmak.

yüŋül ét- : Hafif hale getirmek; bir duruma yönelmek veya meyil göstermek.

Metinlerde en çok örneği görülen birleşik fiiller şunlardır: *âh ét-, ḳabûl ét-, iş ét-, helâḳ ét-, ḥelâl ét-, ḳaṣd ét-, kerem ét-, luṭf ét-, ṣabrét-, şükr ét-, tedbîr ét-, terk ét-, ẓulm ét- …*

Eski Anadolu Türkçesi dönemi için incelenen metinlerinde zengin birleşik fiil yapıları görülmektedir. Tek isim unsurundan oluşmuş birleşik fiillerin yanında birden fazla isim unsurundan meydana gelmiş birleşik fiil yapıları da mevcuttur. Türkçe sözcüklerin yanında Arapça ve Farsçadan alıntı sözcüklerle oluşmuş birleşik fiil örnekleri bu dönemde önemli bir yer edinmiştir.

Birden fazla isim unsurundan meydana gelmiş birleşik fiiller eş anlam veya yakın anlam ilişkisi içerisindedirler*: nuṣret ve yardum ét-, feryâd u figân ét-, kerem ve luṭuf ét-, saʿy u cehd ét-*

ét- yardımcı eylemiyle oluşmuş birleşik fiil örnekleri köken bakımından tasnifi şu şekildedir:

1.1.1. İsim Unsuru Türkçe Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller

ağırlıḳ ét-: Ağırlamak, hürmet etmek.

*Ṭaş Oġuz biglerine **ağırlıḳ id**üp ṭoyladı. (DK/D294/8)*

ah ét-: 1. Beddua etmek.

*Gidüp uṣṣı **âh it**di düşdi yire*

Kimesneye yol yoḫ kim anda gire (SN/519)

*Çoban böyle digeç Ḳazan **âh it**di. (DK/D48/3)*

***Âh it**diler, ʿaḳılları başlarından gitdi. (DK/D91/1-2)*

***Âh id**üp dütüni göksinde hevâya dügdi. (M-B.21b/10)*

Oturur iken bir gice aŋsuzın

*Süheyl **âh it**di vü kesdi sözin (SN/2006)*

*Göricek bir **âh it**di vü düşdidi*

Hemân dem ögi gitdi vü düşdidi (SN/4809)

*Olmasun kim yâ nigâr **âh id**esin*

Ger dilersen saġ selâmet gidesin (VG210)

*Bir gez **âh id**üp eyitdi. (M-B.57a/5)*

*Dileridi **âh id**eydi ol nigâr*

Varḳa aġzın ṭutdı eydür zînhâr (VG/209)

2. İnlemek.

*Dün ü gün **âh ed**erdi aġlayu*

Yusûf eşite esirgeye deyü (YZ/872)

Anı gören kişi deli olur

*Kimi **âh ed**er baḳar ḥayrân ḳalır (YZ/307)*

***Âh ed**er artar anın ʿaşḳı odu*

Artıḳ olur aġlamaġı feryâdı (YZ/338)

Ol nigârîn kendü hâlin söylenür

*Gâh **âh id**er gâh zârî eylenür (VG/207)*

*Bir gice döşeginde ḳatı ḳatı inledi, **âh it**di. (DK/D242/9)*

aḳ ét-: Mutlu etmek.

*Ḳâdir Allah yüzin **aġ it**sün. (DK/D235/1)*

alaḫ bulaḫ ét-: Karıştırmak.

Ne ḳuzı ki aç ḳurt nice kim kulaḫ

*Ṭurudup **id**e ḳoynı **alaḫ bulaḫ** (SN/2582)*

alḳış ét-: Duʿâ etmek.

***Alḳış ed**üben giderler iline*

Yusûf çeri bindirir ol yoluna (YZ/1139)

artuḳlıḳ ét-: Arttırmak.

*Benden yig cânavarlara **artuḳlıḳ id**erem. (M-B.56b/10)*

aşşı ét-: Fayda etmek.

*Belʿam-ı Bâʿûra âdemîlıġı ne **aşşı it**di. (M-B.37a/10-11)*

ayrılıḳ ét-: Ayrılmak.

*Çü ben diriven **ayrılıġ it**megil*

Beni sen sine ḳoyasın gitmegil (SN/708)

başḳın ét-: Baskın etmek, zorlamak.

Kişi kim yaġısında alu ḳalur

*Dün içinde **başḫun id**ici olur (SN/2608)*

belgüli ét-: İşaret etmek, açıklamak.

*Ettiler gülmek nedir et **belgilü***

Yine niçin aġladın zârî ḳılu (YZ/999)

bilişiklik ét-: Arkadaşlık etmek.

Bir ılan-ıla bir ṭâġ eteginde ***bilişiklik id****erdi. (M-B.7b/12)*

bilüsüzlik ét-: Cahillik etmek.

Duʿâdan beni bi'llâh unıtmaŋuz

Bilüsüzlik it*dümse siz itmeŋüz (SN/5200)*

birlik ét-: Birleşmek.

Ki göŋlüm düzedür ü ***birlik id****er*

Ya furṣat gözedür ü dirlik ider (SN/4310)

bölük ét-: Bölümlere ayırmak, parçalamak.

Ḳılıc-ile paralayayın, altı ***bölük id****eyin. (DK/D135/1)*

buyruḳ ét-: Emir vermek.

Ettiler sulṭân olursa ol bize

Buyruġ ediserdürur ḳamumuza (YZ/33)

Geldi Cebrâʿil Yusûf'a etti ki Ḥaḳ

Buyruḳ et*ti kim bu şehrden daşra çıḳ (YZ/839)*

cenk ét-: Savaşmak.

Didi ya Varḳa eriseŋ gel berü

Dünḳıleyin ***cenk id****elüm bir girü (VG/301)*

Ol ḥarâmîlerile ***cenk it****dügin*

Didi ne kim Varḳa'dan işitdügin (VG/1303)

Bayındır Ḫanuŋ aġ meydanında bu oġlan ***cenk it****müşdür. (DK/D18/6)*

Menüm ile ***cenk id****er-misin didi. (DK/D158/10-11)*

Giceye-degin ***cenk id****e-y-idük. (DK/D249/7)*

Bir nicesi ḥîle ve aldamaḳ birle ***ceng id****er. (M-B.43b/10-11)*

Ṭurup anlaruŋ-ıla muḳâvemet ḳılup ***ceng it****mek gerek. (M-B.45a/1)*

Kimse bizümle ***ceng id****üp ẓafer bulmadı. (M-B.47b/13)*

çevüklük ét-: 1. Hızlı davranmak.

*Gerek şimdi ben bir **çevüklük id**em*

Ki ḳurtılur isem yüz uram gidem (SN/2414)

2. mec. Kurnazlık yapmak.

*Gerek dilkü bigi **çevüklik id**em*

Azıdam bu iti vü öte gidem (SN/3269)

dirlik ét-: Yaşamak, ömür sürmek.

Ki göŋlüm düzedür ü birlik ider

*Ya furṣat gözedür ü **dirlik id**er (SN/4310)*

*Zîrâ biz hemîşe sizüŋ ḥimâyetüŋüz-ile **dirlik id**eriz. (M-B.30a/10)*

*Bir zamân bu düzene **dirlik it**diler. (M-B.33a/2)*

*Ḫalayıḳ birbiri-y-ile eylük ve iḥsân birle **dirlük it**sünler. (M-B.39b/14)*

doġrulıḳ ét-: Uygun davranmak.

*Ḥelâl istegil loḳma **ṭoġrulıḳ it***

Ḥarâm etmek ile bitürmegil it (SN/270)

dügün ét-: Evlenme dolayısıyla şenlik veya tören düzenlemek.

Ya Hilâl şimdi gerek Gülşâh'ı siz

Dügün idüp Varḳa'ya tîz viresiz (VG/350)

Dügün itdi. (DK/D200/12)

dügün dirnek ét-: Tören düzenlemek.

*Tiz **dügün dirnek it**diler.(DK/D260/1)*

*Tiz **dügün dirnek it**diler. (DK/D260/6)*

eksik étme-: Tamamlamamak.

*Şimdiden girü her gün ol ḳadar kim gücüm yiter, **eksük itme**yem. (M-B.32b/6)*

eylük ét-: İyilik yapmak.

*Ne **eylük** kim itmek gerek **it**gil*

Gider olıcaḳ ḳayġusuz gitgil (SN/225)

Bes iş ʿâlem içinde eylük imiş

*Hemîn **eylük id**en kişi eyler iş (SN/227)*

Senüŋ eylügüŋ hem yavu varmaya

*Yavuzlıġı **eylük id**en görmeye (SN/4769)*

Kendü luṭfından Melik Muḥsin saŋa

***Eylük it**di bu mıdur ʿivaż aŋa (VG/1329)*

gökcek ét(me)-: Güzelleştir(me)mek.

*Secdeʿi niçün **gökcek itme**tsin? (M-B.68a/1)*

güç ét(me)-: 1. Zulmet(me)mek

*Yigitsin güce görme **güç itme**gil*

*Yavuzdur bunuŋ bigi **güç itme**gil (SN/3143)*

Atına didi iy belâ ṭartıcı

*Saŋa nişe yoḫ yirde **it**düm **güc**i (SN/3565)*

*Kimseye **güç itme**düŋ. (DK/D210/2)*

*Çün aŋa **güç id**eler, ol taḥammül ide. (M-B.25b/14)*

2. Zorlamak.

*Ṭapuŋdan gideli baŋa **it**di **güç***

Velî ittifaḳ oldı kim uş ṣoŋ uç (SN/5139)

iş ét-: 1. İş yapmak.

Ḥasretim Taŋrı erdire görmege

*Gücü yeter ol bu **işi et**mege (YZ/1392)*

Ġaraż söz ögüdi işitmek gerek

*Kişi ʿaḳlı ile bir **iş it**mek gerek (SN/701)*

*Ḍiçe maṣlahat görürler-ise aŋa **iş id**elüm didi. (DK/D81/12)*

2. İş edinmek, uğraş edinmek.

Meger girü ḳopuz ünin işide

Süheyl'i gözetmekligi ***iş ide*** *(SN/1539)*

Meger yaŋılup ***it****miş ola bir* ***iş***

Ki anı begenmeye yad u biliş (SN/2633)

Andan ***iş id****em saŋa iy bî-ḫaber*

Kim ḳılurlar fâḥişeye her bendler (VG/173)

ḳarġaşa ét-: Ortalığı karıştırmak.

Dede Ḳorḳut Ḳarçar ne ***ḳarġaşa id****ersin. (DK/V32/6)*

keleci ét-: Dedikodu yapmak.

Ve ġaddarlıġın ḫayâlümden giderimezem. Bunuŋ gibi ***keleci id****ermiş. (M-B.33a/12)*

ḳılınç ét-: Yaltaklanmak.

Geh urdum ḳılıç u geh ***it****düm* ***ḳılınç***

Ḳomadum ki idile güç ü basınç (SN/5366)

ḳonuḳluḳ ét-: Misafir etmek.

Mışr ehli âdeti eyle idi

Her kişi kim ***ḳonuḳluḳ ed****e idi (YZ/582)*

ḳul ét-: Köle etmek.

Ḳızını gelinini ağ göksümde oynatdum. Biglerin ***ḳul it****düm. (DK/D279/8)*

ḳullıḳ ét-: Hizmette bulunmak.

Ol biri birlen inanın Taŋrı'ya

Birdürür ol ***ḳulluḳ ed****in bîriya (YZ/263)*

Bunda geldi onumuz üş ṭapuda

*Evde ḳaldı birimiz **ḳulluḳ ede** (YZ/973)*

Varḳa gibi biŋ ḳulum var ḳapuda

*Her birisi **ḳulluk ide**r ṭapuda (VG/140)*

*Aŋa **ḳullıḳ it**mek pes evlâ durur*

Ki ḫâllaḳ u rezzâḳ u mevlâ durur (SN/219)

Aŋa süt virüp bisledi on ṭaya

*Ḳalan **ḳullıḳ id**enleri kim ṣaya (SN/407)*

Didi ṣordum ancaḫ ki nedür aduŋ

*Ki köp **ḳullıġ it**düŋ ü çaḳ yaraduŋ (SN/2280)*

omaç ét-: Amaç etmek.

Bu ʿışḳ oḳını çarḫ atuban nesne urmadı

*Tâ cânumı **omaç id**üp öŋinde görmedi (SN/1433)*

önegülik ét-: İnatçılık etmek.

*Ayaḫ diredüm **önegülik id**üp*

Yola girdüm atam ḳatından gidüp (SN/3615)

savaş ét(me)-: Savaş(ma)mak.

*Çü ṣulḥ ile iş bite **itme savaş***

Dimezem ki yindek güce gör savaş (SN/5459)

*Cenk ve **ṣavaş it**di. (DK/D34/6)*

söz ét-: Konuşmak, bahsetmek.

*Bunı **söz id**inmişler idi be-cid*

Aġular yudınmışlar idi be-cid (SN/4881)

*Ulu kiçi ḳalmaya **söz id**ine. (DK/D187/3)*

ṣuç étme-: Hata yapmamak.

Ṭutup uş getürdüler ü gitmedüm

*Bilürven ki ayruḫsı **ṣuç itme**düm (SN/4125)*

toḫınç ét-: Dokunmak.

*Bu ḳıza başılacaḳ olur-isem Ḳalın Oġuz içinde başuma ḳahınç yüzüme **toḫınç id**erler. (DK/D79/10-11)*

ṭop ét-: Toplamak, top haline getirmek.

İrte anı öldürem başın kesem

***Ṭop id**üben evde ḳarşuŋa asam (VG/171)*

ṭoy ét-: Ziyafet vermek, eğlence düzenlemek.

*Ḫanlar ḫanı Ḫan Bayındır yılda bir kerre **ṭoy id**üp Oġuz biglerin ḳonuḳlar-idi. (DK/V6/4-5)*

*Gine **ṭoy id**üp atdan aygır deveden buġra ḳoç ḳırdurmuş-idi. (DK/V6/5-6)*

ṭoy dügün ét-: Eğlence töreni düzenlemek.

*Yidi gün yidi gice **ṭoy dügün id**üp yime içme oldı. (DK/D290/12-13)*

ṭuṭsaḳ ét-: Esir almak.

*Ḳırḳ yigid-ilen oġlı Uruzı **ṭuṭsaḳ it**mişüz. (DK/D39/2)*

ṭuz ét-: Tuz etmek.

Yiyülüp yirüŋden yile uçmaġıl

***Ṭuz et**mek ḥaḳın yabâna ṣaçmaġıl (SN/273)*

Eyitdi beni ḳardaşuŋ bigi dut

***Ṭuz et**mek yigil içmedüŋ ise süt (SN/4216)*

Seni mihr-bân kişi gördüm iŋen

*Yavuz kimse olmaz **duz et**mek aŋan (SN/2812)*

ucuz étme-: Değersiz hale getirmemek.

İşitdiler ü bildiler bir kezin

*Ki ḳız **itme**müşdür **ucuz** kendüzin (SN/4951)*

ululuḳ ét-: Büyüklük göstermek.

***Ululuḳ id**üp ḳuluŋı şâd ḳıl*

Süciden bugün beni âzâd ḳıl (SN/1210)

uṣaŋlıḳ ét-: Gaflet etmek.

Ne ḫoş aŋsuzın bir güher buldum

*Çü **uṣaŋlıḳ it**düm yavu ḳıldım (SN/4079)*

yad ét-: Yabancılaştırmak.

*Acı söz bilişleri key **yad id**er*

Ne kim eylük itdüŋse yile gider (SN/237)

yaġma ét-: Yağmalamak, zarar vermek, tahribat yaratmak.

*Andan **yaġma id**erler-idi. (DK/V92-8/13)*

*Ḳazanuŋ ivin bile **yaġma id**erdir. (DK/D292/2)*

yaŋlışlıḳ ét-: Hata yapmak.

***yaŋlışlıġ**ı kendüzüme ben yaŋılup **it**düm*

Ṭoġrusını diyici gelicek söze benven (SN/2903)

yaraḳ ét-: Hazırlık yapmak.

***Yaraḳ et**ti ol ḫâca ṭurdu gider*

Gittiler Ḳen'an dapa gör kim nider (YZ/177)

*Su ṭaşıŋuz **yarag id**üŋ tamâm*

Oda urunuz hem bişürüŋ ṭa'âm (SN/3338)

*Nüzl ü ni'metler **yarag id**üp, ḳonuḳ önüne getürdiler. (M-S.15/9)*

yardım ét-: Bir konuda imkanlarını birileri için kullanmak.

*Bu devlet bâḳî ḳalur, sen **yardum id**erseŋ. (M-B.9a/13)*

*Delîldür şek degül bunuŋ gibi kişiye Taŋrı **yardum id**er. (M-B.24a/14)*

*'Asker ḳoşup **yardım id**erlerse diŋ. (M-S.85/16)*

yavuz(luḳ) ét-: Kötülük yapmak.

Ve lîkin eyitdi eyâ pehlevân

***Yavuz it**düŋ öldürmedüŋ ol revân (SN/2446)*

Yavuzlıġı iş itmek olmaz eyü

***Yavuzlıġa id**ene gelmez eyü (SN/5465)*

Döndi bunlar girü kendü yirine

*Kim **yavuzluḳ id**erise yirine (VG/341)*

yimek içmek ét-: Ziyafet vermek.

*Ḳondılar, **yimek içmek it**diler. (DK/D256/8)*

yıġnaḳ ét-: İnsanları bir araya toplamak.

*İç Oġuz'uŋ ṭaş Oġuz'uŋ biglerin üstiŋe **yıġnaḳ it**gil. (DK/V8/6)*

*İç Oġuz ṭaş Oġuz biglerin üstine **yıġnaḳ it**di. (DK/V8/13)*

yorıyış ét-:Yürümek.

*Ḳalın Oġuzuŋ üstine **yorıyış it**di. (DK/D19/4-5)*

*Ḳazan oġlı Uruz Big bunlar ḥiṣara **yorıyış it**diler. (DK/V52/11-12)*

*Pes bir uġurdan bigler ḥiṣara **yorıyış it**diler. (DK/D212/4)*

yüŋül ét-: Yönelmek.

*Eger sevmege **id**esin baş **yüŋül***

Sen aŋa ol ayruġa bağlar göŋül (SN/311)

1.1.2. İsim Unsuru Arapça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller

ʻâdet *(Ar.)* **ét-**: Alışkanlık haline getirmek, gelenekleştirmek.

*İvecekligi **ʻâdet id**inmegil*

Saŋa ṣormayınca sözi dinlemegil (SN/316)

ʻadl *(Ar.)* **ét-**: Adaletli olmak, doğruluk eylemek.

Belâyı ṣavasın meger faẓl idüp

*Degül fi'lüme baḫuban **ʻadl id**üp (SN/2268)*

afv *(Ar.)* **ét-:** Bağışlamak.

Çünkü ol ḳul yalvarır özrün diler

Yusûf daḫi anıŋ suçun **affed***er (YZ/251)*

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât

Bir ṣalâvat biŋ günâhı **affed***er (YZ/1529)*

Bizüm ṣuçumuz **ʿafv it***miş iseŋ*

Edebsüzligümüz unıtmış iseŋ (SN/5134)

Pâdişâh luṭf idüp bu ḳadar günâhı **ʿafv id***erse, ulu pâdişâhlar ve mürüvvetlü sulṭanlar yolın varmış ola. (M-S.76/1)*

ʿahd *(Ar.)* **ét-**:Yemin etmek, söz vermek.

Çü oḳur anı Taŋrı'ya **ʿahd id***er*

Sikender gibi gezmege cehd ider (SN/984)

Ḳuluŋ **ʿahd id***üpdür ki ḳanda vara*

Ṣalâ eyleye ḳamu ile şara (SN/1061)

Didi **it***mişem kendüzüm ile* **ʿahd**

Diri olduġumca idem saʿy u cehd (SN/4654)

ʿamel *(Ar.)* **ét-**: Çalışmak; dini emirleri yerine getirmek.

Atasınuŋ ögütlerin ṭutdı ol

Ol işitdügin ṣoŋ **ʿamel it***di ol (SN/5553)*

Bu naṣâyiḥ-i pür-faṣâ'iḥ ile **ʿamel id***üp… (M-S.3/7)*

ʿarż (Ar.) **ét-**: Sunmak, takdim etmek.

Cühûd işidüp yire urdı yüzin

Hemân laḥẓa **ʿarż it***di ḳamu sözin (SN/4942)*

Yarın ḥisâb vaḳtında ki her kişinüŋ işledügi işi **ʿarż id***eler. (M-B.42b/9)*

ʿayân *(Ar.)* **ét-:** Açık hale getirmek, ortaya çıkarmak.

Ḥâlüŋi yavlaḳ ʿaceb gördüm hele

Sözüŋi **ʿayân id***üp getür dile (VG/779)*

ʿayb *(Ar.)* **ét(me)-**: Utanılacak eylemde bulun(ma)mak.

Tâ olʿuḳûbeti aŋa itdügümüze kimse ***ʿayb itme****sün. (M-B.61a/13)*

ʿazl (Ar.) **ét-**: Birini görevden almak.

Pâdişâhlıḳ ve girü ***ʿazl it****mek raʿiyyet elinde olur-ımış. (M-B.45a/10)*

ʿazm (Ar.) **ét(me)-**: Bir duruma karşı karar ver(me)mek.

Oturdılar içküye ḳurıldı bezm

Ṭurup gitmege ***itme****di kimse* ***ʿazm*** *(SN/2119)*

Ki sen turasın ***id****esin cenge* ***ʿazm***

Ben oturavan ḳuravan bunda bezm (SN/4438)

ʿAvrat eydür çün bu Gülşâh'ı ala

ʿAzm id*üp bundan iline gönele (VG/1004)*

baḥṣ *(Ar.)* **ét-**: Bir durum hakkında konuşmak.

İstersiz kim esrâr-ı ʿulûm anuŋ-ıla ***baḥṣ id****esiz. (M-B.22b/12-13)*

Geldüm kim muḫtaṣar eyleyüp dâniş ehlin dirşürüp esrâr-ı ʿulûmdan senüŋ-ile ***baḥṣ id****em. (M-B.24a/2-3)*

belâ *(Ar.)* **ét-**: Kötülük yapmak, zarar vermek.

Bu söz idi Yusûf'a ***belâ id****en*

Kem neseneye ṣatup var iden (YZ/194)

Bilürem ki hem bu zamâne saŋa

Belâ it*miş ola nite kim baŋa (SN/3483)*

Niçün kendüzüne ***belâ id****edüm*

Yüzüm ṣuyile işüme gidedüm (SN/4087)

berât *(Ar.)* **ét-**: Emretmek.

Ol köyi ve daḫı köyleri ev ṣâḥibine ***berât id****üp, ḫalḳlar ḥażır idüp dostları ile ağırladı. (M-S.16/14)*

buḫl *(Ar.)* **ét-**: Cimrilik etmek.

Olmaya, ḳonuḳ ***buḫl itdük*** *saŋa. (M-B.20b/4)*

cefâ *(Ar.)* **ét-**: Eziyet etmek.

Ve öŋdin ***it****dügüŋ* ***cefâ****ya daḫı ʿitâb yoḳ. (M-B.55b/7)*

cehd *(Ar.)* **ét-**: Çalışmak, mücadele etmek.

Çü oḳur anı Taŋrı'ya ʿahd ider

Sikender gibi gezmege ***cehd id****er (SN/984)*

Atası elini ṭutup ḳıldı ʿahd

İçürimedük niçe ***it****dükse* ***cehd*** *(SN/1164)*

cellâd *(Ar.)* **ét-**: Acımasız, katı yürekli hale getirmek.

Hem eyle ki ***cellâd id****er ḳanluyı*

Yanıra gelüp bürime ṭonluyı (SN/4480)

cem' *(Ar.)* **ét-**: Toplamak.

Şâhuŋ sözini ol dem işitdiler

Bu sözleri bir yere ***cem' it****diler (SN/5345)*

Ḳalan ölülerimizi ***cemʿ id****er-miş. (DK/D275/7)*

Pâdişâh maḳarr-ı salṭanatına cülûs idüp, 'aḳl ü kiyâset ve fikr ü firâset ehli kimesneler ***cem' id****üp… (M-S.7/6-7)*

İşâretin aŋlar ve iki żıddı ***cem' it****me****ge*** *boyun dutma. (M-B.14b/3-4)*

Pes şâhuŋ râyı anda ḳarâr ḳıldı ki dürlü çeri ***cem' id****eler. (M-B.44b/9)*

cülûs *(Ar.)* **ét-**: Tahta çıkmak.

Pâdişâh maḳarr-ı salṭanatına ***cülûs id****üp, 'aḳl ü kiyâset ve fikr ü firâset ehli kimesneler cemʿ idüp… (M-S.7/6-7)*

cür'et *(Ar.)* **ét-**: Cesaret etmek.

Eger ***cür'et id****üp bahâdurluḳ iderse delüdür dirler. (M-B.43a/1-2)*

darb *(Ar.)* **ét-**: Dövmek, vurmak.

Kâfir tekür ḳarmalayup ***żarb itdi. (DK/D209/3)***

daʿvet *(Ar.)* **ét-**: Çağırmak.

Laṭîf ʿibâret ve datlu dil-ile ***daʿvet itdiler. (M-B.36a/13)***

daʿvî *(Ar.)* **ét-**: Dava etmek, iddia etmek.

Eyâ ***daʿvî id****en ki vardur bilüm*

Gözüm görür [ü] uşda söyler dilüm (SN/84)

defʿ *(Ar.)* **ét(me)-**: Uzaklaştır(ma)mak, kov(ma)mak.

Gitme diyü şâh nice kim men' ider

Pâdişâhuŋ sözini ***defʿ id****er (VG/1516)*

Kimse anı ***defʿ ide****mez. (M-B.14a/4)*

Ḳimse anı ***defʿ ide****mez. (M-B.15b/4)*

Elümüzden gelmez ki ***defʿ id****evüz. (M-B.62a/4)*

defn *(Ar.)* **ét-**:Gömmek.

Ḫʿâcem öldi ***defn id****elüm biz anı*

Bunlar eydür ki eyit ḫōcân ḳanı (VG/ 1585)

delâlet *(Ar.)* **ét-**: Bir durumu göstermek, işaret etmek.

Ve ezel ü âzâlde olan baḫşâyişine ***delâlet id****er. (M-S.13/6-7)*

Bu ḥâl eyle eyle ***delâlet id****er ki sırrum perdesin açayın. (M-B.58b/13)*

devrân *(Ar.)* **ét-**: Dönmek, dolaşmak.

Rûzigâr pâdişâh ḫâṭırına muvâffiḳ ***devrân id****er-imiş. (M-S.16/17)*

duʿâ *(Ar.)* **ét-**: Allah'a yalvarmak.

Çü dördünci gün ṭurdılar gitmege

Gelürler Süheyl'e ***duʿâ it****mege (SN/852)*

Ne kim virdi aldı ***duʿâ it****di ol*

Göŋüldi vü şoloḳ sâ'at ṭutdı yol (SN/1723)

***Duʿâ it**diler aŋa vü didiler*

Ki bulġıl ne kim anı göŋlün diler (SN/5567)

*Bunuŋ gibi bir naḥs ve ziyân-kâr ite bunuŋ gibi **duʿâ** nite **id**ersin. (M-B.32a/1-2)*

eblehlik *(Ar.)* **étme-**: Ahmaklık etmemek.

Cühûda daḫı döndi vü eyle dir

*Ki **eblehlik itme** vü ögüŋi dir (SN/3144)*

edâ *(Ar.)* **ét-**: Yerine getirmek.

*Ṣenâ-yı rifʿat **edâ it**dükden ṣoŋra eyitdi. (M-S.7/11)*

emir *(Ar.)* **ét-**: Buyruk etmek.

*Yusûf **emret**ti buları baġlatır*

Öldürün der ḳamusunu aġlatır (YZ/1307)

*Ḥaḳ teʿâlâ namâzı ve orucı ne vechile **emr it**di. (M-S.2/9)*

eṣer *(Ar.)* **ét(me)-**: Etḳile(me)mek, tesir etme(me)k.

Ne hem sevdügüŋden bilür ol ḫaber

*Ki ʿışḳ aŋa daḫı **id**eydi **eṣer** (SN/680)*

*Vezîrüŋ sözi şâha **it**di **eṣer***

Gelüben didi oġlına bu ḳadar (SN/738)

Ulular dimiş kim belâdur sefer

*Direm saŋa sözüm hîç **itmez eṣer** (SN/767)*

Niçe kim ögütledüm işitmedi

*Sözüm aŋa hergiz **eṣer itme**di (SN/776)*

esir *(Ar.)* **ét-**: Tutsak etmek.

*Ḳaza beŋzer ḳızı gelini biz **yesir it**mişüz. (DK/D40/8)*

*Aḳıncılar kâfirüŋ ilin günin urup ḳızın gelinin **esir it**diler. (DK/D252/7-8)*

*İlin günin çapuŋ, ḳızın gelinin **yesir id**üŋ didi.(DK/D243/7-8)*

faḫr *(Ar.)* **ét-**: Övünmek.

Gögercin degül kim ṭavḳından ötürü ***faḫr ide****. (M-B.34a/10)*

fârig̱ *(Ar.)* **ét-**: Rahat etmek.

Didi aŋa naḳḳâş kim sen bunı

Eyü didüŋ ü ***fârig̱ it****düŋ beni (SN/2721)*

farḳ *(Ar.)* **ét-(me)-** : Ayırt et(me)mek.

Bunuŋ bigi her nesneyi ***farḳ id****en*

Bilen tâ ayaġa degin ***farḳ id****en (SN/201)*

Şu yüz kim gülefden ***id****il****me****zdi* ***farḳ***

Lülüfer bigi oldı şu içre ġarḳ (SN/1446)

Çü ʿışḳuŋ deŋizinde sen üşte ġarḳ

Neye olur ise yapış ***itme farḳ*** *(SN/1557)*

faẕ̇l *(Ar.)* **ét-:** Erdemlik etmek.

Belâyı şavasın meger ***faẕ̇l id****üp*

Degül fi'lüme baḫuban ʿadl idüp (SN/2268)

fehm *(Ar.)* **ét-**: Anlamak, idrak etmek.

Ki maʿnîyi ***fehm id****e sözi bile*

Terâzûlayup lafẓı düzibile (SN/5335)

ferş *(Ar.)* **ét-**: Bir şeyi yere yaymak.

Ayaġı tozın sürme idindi ʿarş

Yüzin naʿlini altına ***it****di* ***ferş*** *(SN/138)*

fesḫ *(Ar.)* **ét-**: Bozmak, kaldırmak.

Ḳâżî nikâhın ***fesḫ id****üp ḥâliyâ bir yigide nikâḥ-ı şerʿî ile virdiler(M-S.81/16)*

fikr *(Ar.)* **ét-**: Düşünmek.

Ḳo maʿnîyi ṣûretce hem ***fikr id****in*

Bir arada yazıcaġaz dil ü dîn (SN/244)

*Bunı **fikr id**üp dâyima aġladı*

Ümîẕ bir Taŋrı'ya baġladı (SN/395)

*Bunı **fikr id**üp furṣatın gözledi*

Atası izin dâyimâ izledi (SN/471)

*Girü **fikr id**üp ʿaceb degüldür ki ʿavrat nafaḳasuzlikden ḳâżî huẕûrına varup. (M-S.81/10-11)*

*Olmaya anlar daḫı yig **fikr it**miş olalar. (M-B.47b/5)*

*Deve ḥâlin **fikr id**erdi. (M-B.57a/4)*

firâset *(Ar.)* **ét-**: Çabuk kavramak.

Kişide çü ʿaḳl ile devlet ola

***Firâset id**üp işleri çoḫ bile (SN/4551)*

ġam-güsâr (*Ar.- Far.)* **ét-**: Gam yemek, kederlenmek.

Kimi kim tenaʿʿumda yâr idinem

*Ḥarîfüm bilem **ġam-güsâr id**inem (SN/5647)*

ġayret *(Ar.)* **ét-**: Çalışmak, çabalamak.

Lâ-cerem bunlar daḫı atlanalar

***Ġayret id**üp bize ḳarşu duralar (VG/704)*

ġazâ (*Ar.)* **ét-**: Savaşmak.

*Üç yüz ḳâfir öldürdüm **ġazâ it**düm. (DK/D48/9)*

ġażab *(Ar.)* **ét(me)-**: Öfkelen(me)mek.

*Ḳatı **ḳażab itme**, incünüp acı sözler söyleme. (DK/V8/3)*

ḫaber *(Ar.)* **ét-**: Bilgilendirmek.

*Çün bu sözi **it**diler miḥnet **ḫaber***

Bir ḫaberdür kim yakar cân u ciger (VG/1611)

*Yügürüp erine **ḫaber it**di. (M-B.49a/3)*

ḥallét- *(Ar.)* : Çözmek, sonuca kavuşturmak.

*Ḳorḳut ata Oġuz ḳavunuŋ müşkini **ḥall id**er-idi. (DK/D2V2/7-8)*

*Bu müşḳılı sen **ḥall-id**ivir. (M-B.57a/10)*

ḫalvet *(Ar.)* **ét-**: Yalnız bırakmak.

*Arslan ayuyı **ḫalvet it**di. (M-B.57b/13)*

ḥamle *(Ar.)* **ét-**: Hücum etmek, ileri atılmak.

*Aŋa **ḥamle id**en ger olaydı yüz*

Ne çâre ki hergiz çevüreydi yüz (SN/2368)

Bu yaŋadan bu yigirmi dört biŋ er

*Naʿra urup ḥayḳırur **ḥamle id**er (VG/618)*

ḫarâb *(Ar.)* **ét-**: Yıkmak, viran etmek.

*Nâ-sezâ iġvâya uyup pâdişâhlıḳ sevdâsı dimâġlarını **ḫarâb id**üp, mülk ṭaleb itmege başladılar. (M-S.5/3-4)*

*Nice kim bu ḥaḳîr virâne'i **ḫarâb id**erse ol yüksek ve giŋ sarâyları daḫı eyle bozar. (M-B.18a/4-5)*

*Olmaya ki nâ-gâh varup ol vilâyeti **ḫarâb id**eler. (M-B.44a/4)*

ḥarâm *(Ar.)* **ét-**: Haram etmek.

Ḥelâl istegil loḳma ṭoġrulıḳ it

***Ḥarâm et**mek ile bitürmegil it (SN/270)*

Er olmayam erlik olur ṭoġrulıḳ

***Ḥarâmî**lıḳ **it**miş isem uġrulıḳ (SN/4566)*

ḫarc *(Ar.)* **ét-**: Harcamak.

*Bu altunı **ḫarc it** ü hiç kimsenüŋ*

Gözetme ṭavarın çü degül senüŋ (SN/5065)

*Sefere var, mâl **ḫarc it**, bir ḫâliṣ dost ele getür ki ḥâcet vaḳtında saŋa bulına. (M-B.15a/2)*

Çok mâl ***ḫarc it****düŋ. (M-B.15a/6)*

Çoḳ mâl dost düşmen yolında ***ḫarc it****mişem. (M-B.16a/4)*

ḥareket *(Ar.)* **étme-**: Davranmamak.

Ḥareket id*üp gendü vilâyeti dâyiresinden çıḳup âḫar yire varup sâkin olmaġıla ḳarındaşı ve gendü emn üzre olalar. (M-S.5/10-11)*

Edeb dâyiresinden çıḳmayalar ve bir ***ḥareket itme****yeler. (M-S.82/17)*

ḥased *(Ar.)* **ét-**: Kıskanmak.

Eger ṣoŋra anarsam bensüz söz söyledi diyüp, ***ḥased id****e. (M-S.74/16-17)*

Yiglik isteyem, anlar ki dostlarumdan ***ḥased id****eler. (M-B.31a/14)*

Bir kişi dileye kim ḳıymeti dürr ü mercân ve çok mâl ***ḥâṣıl id****e. (M-B.42b/2)*

ḥâṣıl *(Ar.)* **ét-**: Bir durumu ortaya çıkarmak, meydana getirmek.

Mektebe virdiler ikisin bile

Tâ bular ʿilm ü edeb ***ḥâṣıl id****e (VG/31)*

Varḳa vü Gülşâh ikisi ḳand-leb

Ḥâṣıl it*diler bular ʿilm ü edeb (VG/47)*

Saʿâdét-i dâreyni ***ḥaṣıl id****üp ve sizlere daḫı duʿâ olınup ṣıfât-ı kerîmeŋüz efvâh-ı lisânda tâ devr-i ḳıyâmet söylenmege sebeb ola. (M-S.6/3-4)*

ḫayal *(Ar.)* **ét-**: Zihinde tasarlamak.

Gâh gözlerinden ḫûblar ġamzesin ***ḫayal it****di. (M-B.11a/3)*

ḥayf *(Ar.)* **ét-**: Haksızlık etmek.

Şol ḳoyunları daḫı götürsek Ḳazana ulu ***ḥayf id****er-idük. (DK/V55/7-8)*

ḫayr (Ar.) **ét(me)-**: İyilik yap(ma)mak.

Nedür ẓulm yirince ***ḫayr itme****mek*

Dürişüp el irince ***ḫayr itme****mek (SN/254)*

Bu eylüge baŋa mükâfâtı ***ḫayr id****esin. (M-B.32b/7-8)*

ḥâżır *(Ar.)* **ét-**: Hazırlamak, mevcut etmek.

*Ṣâfî şarâblar ve kâfi nuḳller **ḥâżır id**üp, ṣâḥib-ḫâne nefsiyle varup…(M-S.15/10)*

*Ol köyi ve daḫı köyleri ev ṣâḥibine berât idüp, ḫalḳlar **ḥażır id**üp dostları ile ağırladı. (M-S.16/14)*

helâḳ *(Ar.)* **ét(me)-**: Yok et(me)mek.

Ḳanâʿat ḳılup loḳma ger olsa az

***Helâk itme**ye kişiyi ḥırs u âz (SN/295)*

Ki Ṣa'lûḳ'uŋ içi degül idi pâk

*Şehet **it**miş ola Süheyl'i **helâḳ** (SN/3778)*

Varḳa ṭartdı ḫançerin kim ol kendüzin

*Türbe üstinde **helâk id**e sözin (VG/1129)*

*Bir ḳaç daya getürdiler, **helâk it**di. (DK/D217/4)*

*Vilâyet ḫalḳından âdem alup pâdişâhuŋ ṣıḥḥati içün **helâk id**üp beynisini yılanlara yidürürler-idi. (M-S.10/12-13)*

*At belinledi, issin yire vurdı, **helâk it**di. (M-B.46b/13)*

*Andan öŋdinki bu bizi **helâk id**e. (M-B.56a/8)*

ḥelâl *(Ar.)* **ét-**: Üzerinde hiçbir hak iddia etmeksizin bağışlamak, dinen yasak olmamak.

Bil iy câŋumuŋ cânı kim genç ü mâl

*Daḫı taḫtumu saŋa **it**düm **ḥelâl** (SN/539)*

***Ḥelâl id**üŋüz ü esen ḳaluŋuz*

Ṣımarlaŋ beni Taŋrı'ya yaluŋuz (SN/800)

*Ḳanumı **ḥelâl id**üp irişdüm idi yâra*

İrişmese Ṣaʿlûḳ ḳara yüzlü ḫarâmî (SN/2859)

Yâ nigârîn el-vidâʿ olsun saŋa

*Ḳalmadı ʿöẕrün **ḥelâl it**gil baŋa (VG/1495)*

*Aḫıret ḥaḳḳını **ḥelâl it**sün. (DK/D299/7)*

*Anlardan ʻöẕr dileyüp maẕlemeden ḳurtılam ve anlar daḫı **ḥelâl id**üp sevâba gireler. (M-B.63a/12-13)*

heves (Ar.) **ét-**: İstemek, arzu etmek.

Sebeb bu iş uġraduġı yine ol

*Kim **it**di **heves** gitmege Çîn'e ol (SN/719)*

*Didi bir gün eyle **heves id**erin*

Ki deŋiz ḳatına varuruz yarın (SN/4612)

ḫışm *(Ar.)* **ét-**: Öfkelenmek.

Ol selîṭa ḳaḳıdı buşdı ʿaẓîm

***Ḫışm id**üben sögdi Gülşâh'a delim (VG/1026)*

ḥikâyet *(Ar.)* **ét-**: Anlatmak, haber vermek.

Her biri bir düş ile Yusûf'a ettiler

*Nice gördüler **ḥikâyet et**tiler (YZ/632)*

Beşir eder benim oġlun dedigin

*Benim âhir ol **ḥikâyet et**tiğin (YZ/1373)*

ḫilâf *(Ar.)* **étme-**: Karşı olmamak.

*Eger bu söze ınanmazsaŋ baŋa muġallaẓa and vir ki bu söze **ḫilâf itme**yem. (M-B.30b/13-14)*

ḫiṭâb *(Ar.)* **ét-**: Seslenmek.

*Pâdişâh melik-zâdeye **ḫiṭâb id**üp didi. (M-S.7/7-8)*

ḫizmet *(Ar.)* **ét-**: Görev yapmak.

*Çoḳ **ḫizmet** ḫ̆ocasına **it**mişdi. (M-B.8a/13)*

ḫulf *(Ar.)* **ét-**: Sözünü tutmamak.

*Ẕâhiren iṭâʿat u bâṭınen **ḫulf id**erler. (M-S.13/9-10)*

ḫulḳ *(Ar.)* **ét-:** Huy edinmek.

Kişiyi iledür Ḫâlıḳ'a ḫulḳdan

*[Ki] ḫalḳ düşmeye ḫalḳ ile **ḫulḳ id**en (SN/178)*

*Bu kez kim cühûdı görem **ḫulḳ id**em*

Ki bu ḫulḳ ile aldanur çoḳ âdem (SN/3228)

hükmét(me)- *(Ar.)* **-:** Yargıda bulun(ma)mak.

İrte oldı ol çeri taŋlaşdılar

*Varḳa **ḫükm it**di ḳapuyı açdılar (VG/471)*

*Her ne kim siz **ḫükm id**esiz biz anı*

Ḳıluruz diri iy yigitler arslanı (VG/606)

*İrte **ḫükm it** leşkere kim atlana*

Bunlara ḳarşu ṭura ṣaf baġlama (VG/700))

*Ve her ne kim işidesin eyüden yavuzdan, tizcek **ḫükm itme**yesin. (M-B.31b/13)*

ʿıyş *(Ar.)* **ét-**: Eğlenmek.

*Bir beş on gün diŋlenüp **ʿıyş id**esin*

Gönderem andan yire ḫōş gidesin (VG/849)

ıẓhâr *(Ar.)* **ét-**: Ortaya çıkarmak, göstermek.

*Gendü fazîletin **ıẓhâr id**üp, mertebesin senüŋ mertebeŋden tercîḥ ḳılmaḳdur. (M-S.6/14-15)*

iḥsân *(Ar.)* **ét-**: İyilik etmek, bağışlamak.

*Eyle ṭut **iḥsân id**üp bu şâh bizi*

Bir döşek içinde ḳor ikimüzi (VG/1478)

iḫtilâṭ *(Ar.)* **étme-:** Karışmamak.

Kişi eyler olsa iŋen iḥtiyâṭ

*Yavuz ḳavm ile **itme**ye **iḫtilâṭ** (SN/4587)*

iḫtiyâr *(Ar.)* **ét-**: Seçmek, tercih etmek.

*Dost kim **iḫtiyâr id**ersin. (M-B.15a/10)*

*Bir mübârek gün ve eyü sâʿat **iḫtiyâr it**. (M-B.45a/3-4)*

*Ol daḫı pâdişâh ḫizmetin **iḫtiyâr id**üp ḳabûl maḳâmına irdi. (M-B.52b/11)*

iḳdâm *(Ar.)* **ét-**: Gayret sarfetmek, çalışmak.

*Bu işe ṣıdḳ-ıla **iḳdâm id**üp sözüŋ ḥaḳ içün olsun. (M-B.34b/5)*

*Anı bahâne idüp bu işe **iḳdâm id**evüz. (M-B.41b/4-5)*

*Andan girü anuŋ saŋa hergiz ziyânı değmedi kim anı bahâne idüp bu işe **iḳdâm id**evüz. (M-B.41b/4-5)*

iḳtiżâ *(Ar.)* **ét-**: İhtiyaç olmak.

*Żîre ol zâman anı **iḳtiżâ id**erdi ki itdüŋ. (M-B.55b/7)*

ilham (*Ar.*)**ét-** Esinlenmek.

*Ḥaḳ Taʿâla anuŋ köŋline **ilham id**er-idi. (DK/D2V2/3-4)*

iltifât (*Ar.*) **ét(me)-**: Değer ver(me)mek.

Pâdişâh öyle sanur Gülşâh aŋa

***İltifât id**e gele andan yana (VG/1077)*

*Ṣoŋra gendüzini görüp ululıġına maġrûr olup âṣaf sözine daḫı **iltifât itme**z oldı. (M-S.9/10-11)*

*Behrâm, ṣâḥib-ḫâne gendüye **iltifât itme**dügünden be-ġayet mükedderü'l ḥâl olup velîkin aṣlen ıẓhâr eylemedi. (M-S.14/9-10)*

inkâr (*Ar.*) **ét-**: Reddetmek, kabul etmemek.

*Sâyir nüdemâ ve ḥâżırîn bu söze **inkâr id**üp, bu ḳanda olacaḳdur diyüp yalana nisbet eylediler. (M-S.83/9-10)*

intiẓâr (*Ar.*) **ét-**: Beklemek.

Şu kim aḳar ola vü od kim yanar

*Anı itmeye kim **ide intiẓâr** (SN/1731)*

irşâd (*Ar.*) **ét-**: Doğru yolu göstermek, mürşitlik yapmak.

*Bi-ḥamdi'llâhi her ne kim dirsiz ve nice **irşâd id**erseŋ ʿaḳl uyacağı ve cihân ʿâḳillerinüŋ ḳıblesidür. (M-B.66b/1)*

isrâf (*Ar.*) **étme-**: Gereksiz yere harcamamak.

*Mâlı **isrâf itme** ki ʿâḳibet teşvîş yimeyesin. (M-B.15a/10)*

ʿîş *(Ar.)* **ét-:** Yaşamak, ömür sürmek.

*Geŋince oturup **id**er idi **ʿîş***

Tena''um gözedüp güder idi ʿîş (SN/3936)

işâret *(Ar.)* **ét-**: İşaret etmek, göstermek.

*Ṣaru ṭonlu Selcen Ḫatun **işarat id**er görmez-misin. (DK/D187/9)*

*Ḳarındaşı Ḳara Göneye **işârat it**di. (DK/D302/13)*

ʿişret *(Ar.)* **ét-:** Eğlenmek.

Teferrüclere çoḳ giderler idi

*Temâşa vü **ʿişret id**erler idi (SN/4424)*

*Varḳa anda ḳaldı kim **ʿişret id**e*

Sen işit sulṭân-ı Şâm imdi n'ide (VG/851)

iʿtimâd *(Ar.)* **ét-**: Güvenmek.

Bezenmişdi oġlıyıla tâc u taḫt

*Aŋa **iʿtimâd it**di vü dökdi raḫt (SN/5264)*

ittifâḳ *(Ar.)* **ét-**: Anlaşmak, birleşmek.

*Pes ol cânavarlar **ittifâḳ id**üp bir ʿâḳil kişiŋüz bile gelsün. (M-B.37b/6)*

ʿizzet *(Ar.)* **ét-**: İtibar etmek, değer vermek.

***ʿİzzet id**üp şâha örü ṭurdılar*

Pâdişâh çıḳdı bular oturdılar (VG/1411)

*Deve gelicek gey **ʿizzet it**di. (M-B.57a/11)*

ḳabûl *(Ar.)* **ét-**: Razı olmak.

Ol kiş'etti ***ḳabûl et****tim ben bunu*

Hem ediniz baŋa bunun ʿaybını (YZ/223)

Ne dilerse virem olam aŋa ḳul

İd*erse oġulluġa seni* ***ḳabûl*** *(SN/746)*

Üçinci didigüŋ ki Faġûr-ı Çîn

Ḳabûl id*e sini vü vire ḳızın (SN/759)*

İki bedre altun iki eyü ḳul

Baŋa virdi didi ki ***itgil ḳabûl*** *(SN/1008)*

Ḳorḳum illâ Varḳadandur ger anı

Öldürürseŋ ben ***ḳabûl id****em seni (VG/290)*

Çün Hilâl ***it****di* ***ḳabûl*** *işbu sözi*

Şâẕ olup geldi evine kendüzi (VG/352)

Her ne ki buyursa ***ḳabûl id****erler-idi. (DK/D2V2/9)*

Ṣâḥib-ḫâne ḳızunuŋ sözin ***ḳabûl id****üp, buyurdı. (M-S.15/8-9)*

Oġlı bu sözi ***ḳabûl it****di. (M-B.16a/7)*

Ḳız daḫı Taŋrı teʿâlâ emrine muṭîʿ olup ve dünyâ ṭarlıġın iḫtiyâr ḳılup âḫiret râḥatın ***ḳabûl it****di. (M-B.18b/12-13)*

ḳahrét- (*Ar.)*: Helak etmek.

Ḳaḳıduġın ***ḳahr id****en ḳahhar Taŋrı. (DK/D210/8)*

kâhilik (*Ar.)* **ét(me)-**: Tembellik et(me)mek.

Dirîgâ bu ḥasretde ben ger ölem

Pes işümde ***kâhilik it****miş olam (SN/1494)*

Şöyle kim bilürsin, ***kâhellik itme****. (M-B.31b/5)*

ḳanâ'at (*Ar.)* **ét-**: Yetinmek, kısmete razı olmak.

*Biz anuŋ teferrücine **ḳanâ'at id**üp ġurbet vahşetinde enîs olup cemâl-ı vişâliyle def-i ġam eyleyevüz. (M-S.15/14-15)*

*Dostlardan ayru bir pâre arpa etmegine ki çopandan artar, **ḳanâʿat it**mişsin. (M-B.30a/5)*

*Çün aŋa **ḳanâʿat itme**yem. (M-B.31a/14)*

ḳarâr (*Ar.*) **ét-:** Kararlaştırmak.

*Çün ol gice bunlar **ḳarâr it**diler*

Hemân dem ṣabâḥ oldı gör nitdiler (SN/961)

Çü vardı ḳarı tîzcegin Nev-bahâr

*Girü viribidi vü **it**di **ḳarâr** (SN/1714)*

Ḳaraŋu ḳayu oldı vü ḳapu yoḫ

*Ḳaranuŋ **ḳarâr it**dügi ḳaldı çoḫ (SN/2393)*

ḳaṣd (Ar.) **ét-**: Teşebbüste bulunmak.

*Şem'ûn daḫi **ḳaṣd ed**er öldürmaġa*

Öldürüben dönüp eve varmaġa (YZ/72)

*Yine **ḳaṣt ed**er Yusûf Zelḫâ'ya der*

Ol sûret göründü (yine) gör neder (YZ/540)

*Niçe **ḳaṣd id**ersem göŋül virmedi*

Elüm anı hîç yıḫmaġa varmadı (SN/545)

*Çü ben câna **ḳaṣd itme**gi terk idem*

Şehet Taŋrı viribiye bir âdem (SN/2959)

Süheyl'i ḳatına götüricegez

*Yitürmege **ḳaṣd it**di bir iki kez (SN/4549)*

Tîz iriş vaḳtidür iy cânlar cânı

*Ḳoma kim **ḳaṣd id**e ol mel'ûn baŋa (VG/106)*

Ḳaṣd id*erler kendü ṭatlu cânına*

Vir rıżâ girme bularuŋ ḳanına (VG/366)

*Ḳamumuz **ḳaṣd id**e ki ol pehlevân*

Gelür-iken bürkeye düşe revân (VG/710)

*Ḫurde esbâb uġrılamaḳdan uṣanup küllî uġurluġa **ḳaṣd id**üp murâd idindi. (M-S.71/7)*

*Def'ine **ḳaṣd id**üp yardım diledi. (M-S.86/1-2)*

*Eger **ḳaṣd id**erse kim mührem çıḳara. (M-B.56a/6)*

ḳavl (*Ar.*) **ét-:** Sözleşmek, söz vermek.

*Çü **ḳavl it**düŋüz kavle ṭurmaḳ gerek*

Şaruŋ terkini bugün urmaḳ gerek (SN/1094)

Anı dahi virdiler ol ustaya

*Ḥaḳḳını **ḳavl it**diler aydan aya (VG/61)*

kerem (*Ar.*) **ét-**: 1. İyilikte bulunmak

Kerem id*ene raḥmet ide Kerîm*

Yarar ger mürîdi ferişte ola (SN/221)

İder aŋa çoḳ dürlü ḫulḳ eyledi

Kerem it*megüŋ şartı hem eyledi (SN/4214)*

Kerem it*di eyle itdügi yig idi*

Ol isteyü vardı ḳız u yigidi (SN/4385)

Kerem it*sün Beyrek gelsün Ḳazan-ile bizi barışdursun dir. (DK/D296/1)*

*İmdi **kerem it.** (M-B.54b/14)*

***Kerem it,** var işbu benüm ḫaberüm ol balıḳlara degür. (M-B.63a/13)*

ḳısmet (*Ar.*) **ét-**: Nasip olmak.

*Çalap **ḳısmet it**dügi bugün imiş*

Biter vaḳti irişse her dürlü iş (SN/4695)

ḳıyâs (*Ar.*) **ét-:** Karşılaştırmak.

*Başından ayaġına niçe kim **ḳıyâs itdüm***

Belâ vü şîve vü nâz idi küllî mâl-âmâl (SN/1513)

*Benüm ḥâlümi daḫı **it**gil **ḳıyâs***

Ki sensüz dügünüm baŋa oldı yas (SN/1886)

***Ḳıyâs id**üp aŋladum ol gün bunı*

Ki atam anama ögerdi seni (SN/1691)

ʿIşḳ-ı insânî görürsin böyledür

*Bir **ḳıyâs it** bunlaruŋ ʿışḳı nedür (VG/1723)*

ḳurbân (*Ar.*) **ét-**: Bir kimse veya bir şey için kendini feda etmek.

Eger biŋ ola göŋül yâ ḫod ola yüz biŋ cân

*Fidâyidi **id**ebilseydüm aŋa **ḳurbânı** (SN/1228)*

*Kime düşse anı **ḳurbân id**erler-imiş. (M-B.13b/6)*

luṭf (*Ar.*) **ét-**: İyilik etmek.

*Gerek **luṭf id**üp sen olasın bile*

Ne kim sen dir iseŋ alasın bile (SN/779)

*Eger **luṭf id**üp şeh varursa aŋa*

Görüp Taŋrı şunʿını ḳala ṭaŋa (SN/1014)

*Gerek **luṭf id**üben gelesiz yarın*

Alasız tamâmet çeriyi varın (SN/1093)

***Luṭf id**üben dest-gîr olduŋ bana*

Taŋrı luṭfı dest-gîr olsun saŋa (VG/680)

***Luṭf id**üp beni oġulluġa ḳabûl*

Ger ḳılalar olayın ölince ḳul (VG/940)

***Luṭf id**üp bu minnetüm ḳıl sen revâ*

Ḥaḳ zamâne şerrini senden ṣaava (VG/1324)

*Pâdişâh **luṭf id**üp bu ḳadar günâhı ʿafv iderse, ulu pâdişâhlar ve mürüvvetlü sulṭanlar yolın varmış ola. (M-S.76/1)*

maḥv (*Ar.)* **ét-**: Yok etmek.

Ol vezîr eydür ki iy begler yarın

***Maḥv id**esiz göŋlümüz ḳayġuların (VG/641)*

ma'lûm (Ar.) **ét-**:Bildirmek.

Birbiriŋüze ṭursun iler biriŋüz girü

*Anda **ma'lûm id**üŋüz bu sözleri (VG/1603)*

maʿzûl (*Ar.)* **ét-**:Azletmek.

*Pes hemîşe ki resimlerince bir pâdişâhı **maʿzûl it**diler. (M-B.45a/11)*

meded (*Ar.)* **ét-**: Yardım etmek.

*Kim yiye ġuṣṣamı kim **id**iser baŋa **meded***

Kim diye ḥâlümi benüm atama anama (SN/1628)

*Buŋ yerinde **id**eler saŋa **meded***

İmdi getür beytine bunuŋ ʿaded (VG/1734)

melâmet (*Ar.*) **ét-:** Rezil rüsva etmek.

*Beni **melâmet id**en ʿışḳiçün ʿaceb ḳanı*

Bu ʿışḳ meclisine bir oḳuŋ bugün anı (SN/1222)

Bugün sizi urduruvan dâra ben

***Melâmet id**em ile vü şâra ben (SN/4756)*

menʿ (*Ar.*) **ét-(me)**-: Engel ol(ma)mak.

*Ḳomadı Gülşâh **menʿ it**di anı*

Didi ben öldüreyin ol ḫâyini (VG/228)

Getürürseŋ buŋa andan şîr-bahâ

*Ḥaḳḳuŋı **menʿ itme**ye biŋ ejdehâ (VG/373)*

*ʿÂḳıbet **menʿ it**mek aşşı ḳılmadı*

Şâh nice kim didi sâkin olmadı (VG/1517)

meşveret (*Ar.*) **ét-**: Danışmak, istişare etmek.

*Vezîr ile bu ḫuṣûṣı **meşveret id**üp, bu işde ṭarîḳ nedür? (M-S.6/12)*

meylét(me)- (*Ar.)-*: Yönel(me)mek, eğilim göster(me)mek.

Cihânda bugün resm eyle gider

*Ki öküş kişi Türki'ye **meyl id**er (SN/335)*

Cevâb eyle virdi naḳâşa Süheyl

*Ki sen eyle ṭut **itme**yem aŋ **meyl** (SN/1534)*

Ki ol ṣûreti nite gördi Süheyl

*Niçe anı istemege **it**di **meyl** (SN/3500)*

***Meyl id**e ḳızını saŋa virmege*

Varḳanuŋ ḳaṣd ide terkin urmaġa (VG/978)

miskîn (*Ar.)* **ét-**: Aciz etmek.

*Sen beni şöyle **miskîn it**miş idüŋ ki ayruḫ*

Varımaz oldum idi yurduma meskenüme (SN/1822)

muʿabbir *(Ar.)* **ét-**: Rüya yorumlamak.

***Muʿabbir ed**er ana geydir işin*

İki altun ver bana yoram düşün (YZ/170)

muḫâlefet *(Ar.)* **ét-**: Karşı gelmek.

*Eger **muḫâlefet id**erse nuṣret ol ʿaskerden ırağ olur. (M-S.176/14-15)*

*Nite kim Uḥud ġazâsında peygamber 'aleyhi'ṣ ṣalâtü ve's-selâm çerisi **muḫâlefet it**diler. (M-S.176/16)*

muḥkem *(Ar.)* **ét-**: Sağlamlaştırmak.

*Pes bu ʿahdi **muḥkem it**diler. (M-B.53a/6)*

muḥtâc *(Ar.)* **ét(me)-**: İhtiyacı ol(ma)mak.

*Ḳâdir Taŋrı seni nâmerde **muḥtâc itme**sün. (DK/V68/3)*

Ḳâdir seni nâmerde ***muḥtâc itmesün. (DK/V85/7)***

Ḳâdir Taŋrı seni nâmerde ***muḥtâc itmesün. (DK/D170/2)***

murâd (*Ar.)* **ét-**: Arzu etmek, istemek.

Bu diyârdan gitmelü olup ve bu ḫalḳuŋ naṣîḥat ṭalep itdüklerin diyüp icâzet ***murâd idindi. (M-S.6/9-10)***

Ḫurde esbâb uġrılamaḳdan uṣanup küllî uġurluġa ḳaṣd idüp ***murâd idindi. (M-S.71/7)***

muḳâvemet (*Ar.)* **ét-**: Karşı koymak, direnmek.

Evvel bunuŋ-ıla dostlıḳ ḳurayın kim düşmen-ile nice ***muḳâvemet ider. (M-B.64a/2)***

muṣavver (*Ar.)* **étme-**: Tasvir etmemek.

Ve gözler âyînede ***muṣavver idemezdi. (M-B.17a/2)***

muṭî (*Ar.)* **ét-**: İtaat etmek.

Döküp mâlı ḫalḳı ***muṭîʿ itdügin***

Bu yeng ile ilden ile gitdügin (SN/2794)

müdârâ (*Ar.*) **ét-**: Dost gibi görünmek.

Ben bunuŋıla ***müdârâ ideyin***

Bu işe mekr ile çâre ideyin (VG/285)

müsülmânlıḳ (*Ar.)* **ét-**: Müslümanca davranmak.

Ḳaçan kim pâdişâhlıġa yaraya, ***müsülmânlıḳ idüp*** *aŋa ışmarlaya. (M-B.12a/9-10)*

müşâhede (*Ar.)* **ét-**: Gözlemek.

Eger benüm sözüme ınanmazsaŋuz bir zîrek ve ʿâḳil kişiŋüz bile gelsün, anuŋ ***müşâhede itsün. (M-B.37b/5)***

naḳd *(Ar.)* **ét-**: Paraya çevirmek.

Belki küllî ***naḳd iderler*** *ḳalbuŋı*

Görmeyesin bî-nevâlıḳdan buŋı (VG/1733)

nakş (*Ar.*) **ét-**: Süslemek.

*Nâṣîḥat ṣafḥa-i ḫâṭırumuza **nakş id**üp, dâyimâ anuŋ ile mütenaṣṣıh olup… (M-S.6/2)*

naṣîḥat (*Ar.*) **ét-**: Öğüt vermek.

*Ḫalḳa **naṣîḥat it**mekden murâd, senüŋ pâdişâhlıġuŋ ẕem idüp ve mesâvîŋi ʿâlem aġzına bıraḳmakdur. (M-S.6/14)*

naẓar (*Ar.*) **ét-**: 1. Bakmak, göz atmak.

*Çünkü Yusûf **naẓar et**ti ol işe*

Göŋlü melûl oldu ḳıldı endîşe (YZ/296)

Geldi iblis ol arada ṭuruben

***Naẓar ed**er fitne ile doluben (YZ/506)*

*Bilürdi ki ol ṭamdan **id**er **naẓar***

Anuŋ ḳarşusına bunı gör nider (SN/1636)

Eyitdi bu ʿâlem değir mi aŋa

*Ki ʿâḳil **naẓar id**e andın yaŋa (SN/4577)*

*Siz bu-gün varuŋ, bu işde gey **naẓar id**eyim. (M-B.27a/14)*

*Yâ başındaġı devleti ırabilevüz ve bu işüŋ ṣoŋına gey **naẓar it**mek gerek. (M-B.41b/6)*

*İllâ ʿâḳiller ʿibret meḥekin ellerine alup işlerüŋ ṣoŋına **naẓar id**erler. (M-B.56b/6)*

nikâh *(Ar.)* **ét-**: Evlilik akdinde bulunmak.

*Aġ Melik Çeşme ḳızına **nikâh id**en… (DK/D62/9-10)*

nisbet *(Ar.)* **ét-**: Kıyaslamak.

*Olmaya ḫıyânete **nisbet id**üp bir ziyânı dege. (M-B.23b/10)*

*Beni yalana **nisbet id**üp ınanmadılar. (M-S.84/4)*

niyyet *(Ar.)* **ét-**: Bir şeyi yapmayı zihinde tasarlamak, düşünmek.

*Eger **niyyet** anuŋ bigi **id**evüz*

Ki bu aradan bir kezin gidevüz (SN/5252)

raḥmet *(Ar.)* **ét-**: Bağışlamak, merhamet etmek.

Ol Raḥîm'dir ***raḥmet ed****er ḳuluna*

Şol ḳula kim buyruġunda buluna (YZ/4)

Kerem idene ***raḥmet id****e Kerîm*

Yarar ger mürîdi ferişte ola (SN/221)

Kim bu dervîşi duʿâyıla aŋa

Raḥmet it*sün Taŋrı luṭfından aŋa (VG/1741)*

reddét(me)- *(Ar.):* Kabul et(me)mek.

Süheyl ol sözini çü ***red itme****di*

Atı dizginin dirdi vü gitmedi (SN/899)

Varḳa anuŋ ḥamlesini ***redd id****er*

Varḳanuŋ ol ḥamlesi zaḫmın yider (VG/305)

Şâh eyitdi yâ ṭâcir ben ol ḳızı

Ger dilersem ***redd id****erler mi bizi (VG/875)*

Pâdişâh daḫı sözlerin ***red itme****yüp, şefâʿatların ḳabûl eyledi. (M-S.82/11)*

ṣabrét- (*Ar.*) **-**: Sabretmek.

Ettiler ṣabreyle eresin ana

Ṣabred*en ḫayra erer önden ṣona (YZ/365)*

Tevbe ḳılır Yusûf anda ***ṣabred****er*

Zeliḫâ görür anı feryâd eder (YZ/523)

Ṣabred*iben ḳatlanġıl üşbu işe*

Ṣabrile her iş çıḳar bir gün başa (YZ/613)

Hele bir zamân ***ṣabr it****mek gerek*

Ol işe ilişince gütmek gerek (SN/891)

*Hele **ṣabr id**elüm ki gice geçe*

Ḳaraŋluġuŋ ḳuşı gökden uça (SN/944)

*Süheyl eydür indi nice **ṣabr id**em*

Güneş var iken gölge niçe güdem (SN/1492)

*Ben nice **ṣabr id**eyin sensüz cânum*

Tâ ki yalŋuz ḳalmaya cânsuz tenüm (VG/389)

*Sen daḫı bunda **ṣabr it**meŋ gerek*

Çâremüz ne n'eyleyüp n'itmeŋ gerek (VG/393)

*Pes ol yig ki anlaruŋ firâḳına **ṣabr id**evüz. (M-B.62b/7)*

ṣâkin *(Ar.)* **ét-**: Sakinleştirmek.

*Vara naṣîḥât balın anlaruŋ kînelerine aġusına ḳarup ġażabların **ṣâkin id**e. (M-B.46a/1)*

ṣarf (*Ar.)* **ét-**: Harcamak.

*Ol mâlı **ṣarf it**mek revâ ola. (M-B.32a/14)*

sefer *(Ar.)* **ét-**: Seyahat etmek.

*Pes andan ki Çîn'e **sefer id**even*

Ataŋ ṭapusına bile gideven (SN/3027)

selâm *(Ar.)* **ét-**: Selam vermek, selam göndermek.

*Didi var benden **selâm it** tacire*

Atasına diyeyin ḳızın vire (VG/987)

*Aruz size **selâm id**er. (DK/D296/1)*

seyr *(Ar.)* **ét-**: İzlemek.

Varḳa eydür Mekke ilidür ilüm

***Seyr id**erken bunda uġradı yolum (VG/791)*

*Kim ol ördekler su üstinde **seyr id**erdi. (M-S.77/7)*

İşitdüm ki bir gün Süleymân peyġam-ber ʿaleyhi's-selâm ***seyr id****üp gider-idi. (M-S.87/2)*

seyrân *(Ar.)* **ét-**: Gezinmek.

Bir gün gendü ʿâdetince ***seyrân id****eyorurken, nâ-gâhân bir ayu öŋine çıḳa geldi. (M-B.51b/6)*

sirâyet *(Ar.)* **étme-**: Bulaşmamak.

Anuŋ-ıla söz ve yiyesi vaḳtında sakınalar ki tizcek ***sirâyet itme****ye. (M-B.11b/10-11)*

siyâset *(Ar.)* **ét-**: Yönetmek.

Siyâset id*erseŋ degül saŋa 'ayb*

Eger bilmez olur iseŋ nola ġayb (SN/5479)

ṣoḥbet *(Ar.)* **ét-**: Konuşmak.

Hemîn uslular ile ***ṣoḥbet id****üŋ*

Yavuz ḳoŋşıdan ḳaçuŋ ıraḫ gidüŋ (SN/5380)

Bunlaruŋla Şâḥ Muḥsin ol zamân

İt*di* ***ṣoḥbet*** *ol örü ṭurdı revân (VG/1409)*

Yigenek oturup bigler ile ***ṣoḥbet id****er-iken Ḳara Göne oġlı Budaġ-ile uz düşmedi. (DK/D204/5-6)*

Çevreden perîler ḳatına derilüp bir dem ***ṣoḥbet it****diler. (M-B.12b/13)*

ṣulḥ *(Ar.)* **ét-**: Barışmak.

Fitneʿi götürelüm ***ṣulḥ id****elüm*

Barışuban ilimüze gidelüm (VG/658)

şefâʿat *(Ar.)* **ét-**: Şefaatte bulunmak, bağışlamak.

Raḥmet eyle ḳoşana eşitene

Affini hem ***şefâʿat et*** *yazana (YZ/1528)*

şefḳat *(Ar.)* **ét(me)-**: Acı(ma)mak.

*Gendü ḳulı ḥaḳḳında **şefḳat itme**ye. (M-B.27a/10)*

*Ḥükmi birle ʿamel eyleyüp îmânuŋ bütünliginden baŋa **şefḳat id**esin. (M-B.32b/9-10)*

şehîd *(Ar.)* **ét-**: Şehit etmek.

Yemen kavmine buldı nuṣret bular

*Sübaşıyı anda **şehîd it**diler (SN/2758)*

*Ḳırḳ yigidin **şehîd** itdiler. (DK/D134/2)*

*Ḳazanuŋ üzerine yigirmi biş bigini **şehîd it**diler. (DK/D273/9)*

şerḥ *(Ar.)* **ét-**: Açıklamak.

*Bir miḳdâr Türkî dil ile **şerḥ id**e. (M-S.3/4)*

şikâyet *(Ar.)* **ét-**: Yakınmak.

Ne lâzımdur idinmek iş ġuṣṣayı

*Uzatmaḫ **şikâyet id**üp ḳıṣṣayı (SN/4583)*

*Aruza **şikâyet id**üp aġlaşdılar. (DK/D217/9)*

şükr *(Ar.)* **ét-** : Allah'a minnet duymak.

Bunu eşittir yüzün yere urur

***Şükred**er Yusûf Ḥaḳ'a secde ḳılur (YZ/660)*

Ṭuru geldi kendözün yuda arı

*Secde ḳılıben **şükred**ip yalvarı (YZ/704)*

Bunu eşitti yüzün urdu yere

*Secde ḳıldı **şükret**ti ol yüz ura (YZ/1218)*

Yaşı dökdiler nite kim sözlerin

*Silerler idi **şükr id**üp yüzlerin (SN/5085)*

*Sevindi **şükür it**di ol Ḫâlıḳ'a*

Ki maʿşûḳı rûzî ḳılur ʿâşıḳa (SN/5202)

İki ʻâlem içinde olġıl ʻazîz

Sevindük sevüngil ***şükür it****diler (SN/5568)*

Niʿmetine ***şükr id****üp aŋġıl anı*

Miḥnetinden bekleye Taŋrı seni (VG/1250)

Pâdişâh şâd oldı ***şükr it****di delim*

Varḳa içün göŋli sevindi ʿaẓîm (VG/1391)

Gördi bunlaruŋ Melik Muḥsin yüzin

Şükr id*üben seyyide söyler sözin (VG/1719)*

Pâdişâh-zâde işidüp ***şükür id****üp çıḳmış gözine ʿilâc işidüp. (M-B.13a/4-5)*

şürûʿ *(Ar.)* **ét-**: Başlamak.

İşüŋ onarıcısı var-durur aŋa tevekkül idüp işe ***şürûʿ it****mek gerek(M-B.31b/2)*

taʿaccüb *(Ar.)* **ét-**: Şaşmak, hayrette kalmak.

Behrâm ***taʿaccüb id****üp taḫtına varınca cânı az ḳaldı ki çıḳa. (M-S.16/12-13)*

Ḫüsrev ḫˇoca derḥâl ḥâżır cevâbın ***taʿaccüb i****düp mülzem oldı. (M-B.23a/12-13)*

Ḫüsrev'e bunı diyicek ***taʿaccüb id****üp eyitdi. (M-S.85/16-17)*

taʿbîr *(Ar.)* **ét-**: Rüya yorumlamak.

Pâdişâh gördügin bilse biz ***taʿbîr id****edük. (M-B.54a/4)*

Eger aŋdurup ***taʿbîr id****erseŋ biŋ altun virem. (M-B.54a/8)*

taḥammül *(Ar.)* **ét(me)**-:Dayan(ma)mak, katlan(ma)mak.

Çün ol benüm ḥaḳḳuma ḥayf revâ göre, ben daḫı nice ***taḥammül id****em. (M-B.14b/5)*

Çün aŋa güç ideler, ol ***taḥammül id****e. (M-B.25b/14)*

Ol güce ***taḥammül ideme****dük. (M-B.65b/4)*

taḫayyül *(Ar.)* **ét-**: Hayal etmek.

Gündüz avlardı, gice uyḳusın av ***taḫayyül****in* ***id****erdi. (M-B.46a/12)*

taḥsîn *(Ar.)* **ét-:** Takdir edip alkışlamak.

Sarâyı Süheyl-i Yemen çün gezer

*Hemân laḥẓa naḳḳâşa **taḥsîn id**er (SN/1355)*

taḳrîr *(Ar.)* **ét-**: Sözle ifade etmek, anlatmak.

Geldi gördi görklülerden her biri

*Ḳıldılar **taḳrîr id**üp bir dilberi (VG/863)*

taḳṣîr *(Ar.)* **ét(me)-**: Hata yap(ma)mak.

*Biz gendü işümüzde **taḳṣîr**lıḳ **it**miş olavuz ve niçe kim gücümüz yite. (M-B.19b/5-6)*

*Ḫâṭırı ḫoşlığında naḳîb resmince öŋüŋüze düşüp gücümüz yitdügince terbiyet itmekde **taḳṣîr itme**yevüz. (M-B.65b/10-11)*

ṭalep *(Ar.)* **ét-**: İstemek.

*Nâ-sezâ iġvâya uyup pâdişâhlıḳ sevdâsı dimâġlarını ḫarâb idüp, mülk **ṭaleb itmege** başladılar. (M-S.5/3-4)*

*Bu diyârdan gitmelü olup ve bu ḫalḳuŋ naṣîḥat **ṭalep it**düklerin diyüp icâzet murâd idindi. (M-S.6/9-10)*

*Şimdi bizden yardım **ṭaleb id**er. (M-S.86/3-4)*

taʿlîm *(Ar.)* **ét-**: Öğretmek.

*Dürlü ʿilm ḥikmet anlara **taʿlîm it**dürür. (M-B.20b/11)*

ṭamaʿ *(Ar.)* **ét(me)-**: Açgözlülük et(me)mek, gözü doy(ma)mak.

***Ṭamaʿ itme** zînhâr bir elmaya*

Şu yirde kim ortaḳluġuŋ olmaya (SN/4146)

*Yavuz ẓâlim imiş **ṭamaʿ it**di ol*

Buları getürübenin ṭutdı ol (SN/4752)

***Ṭamaʿ id**üp derhâl cimaʿ eyledi. (DK/D215/4-5)*

*Şöyle kim hergiz ölümi gendüye yaḳın görmeye ve daḫı ḳanâʿatı terk idüp ḫalḳ mâlına **ṭamaʿ id**e. (M-B.20a/3-4)*

Şunda bir oġlan beni görüp ḥüsn ü rûyuma ***ṭama‘ id****üp duzaḳ ḳurdı. (M-S.73/12)*

tamâm *(Ar.)* **ét-**: Tamamlamak.

Varuban Süheyl'e diri iy nîk-nâm

Sarâyı bugün uşda ***it****düm* ***tamâm*** *(SN/1349)*

Ṭanışdı vü bu işi ***it****di* ***tamâm***

Hemân laḥẓa taḫta oturdu Hümâm (SN/5261)

Sözin ṭutup ***tamâm id****erler-idi. (DK/D2V2/10)*

Çün dîv sözin ***tamâm it****di. (M-B.26a/2)*

taṣavvur *(Ar.)* **ét-**: Tasarlamak.

Şu nesne ki olmaḳlıġıdur muḥâl

Taṣavvur id*icegez olur ḫayâl (SN/4348)*

taṣnîf *(Ar.)* **ét-**: Sınıflamak.

Sizüŋ pîrüŋüzden ve anı ***taṣnîf id****en gey ʿâḳil ve zîrek üstâd-ımış ve anı şöyle vaż‘ eylemiş. (M-B.50a/5)*

ta‘ẓîm *(Ar.)* **ét-**: Saygı göstermek, ikram etmek.

Ḳonuġı ***ta‘ẓîm id****üp telaṭṭuf birle ẕevḳ u ṣoḥbete meşġûl oldılar. (M-S.15/11)*

teferrüc *(Ar.)* **ét-**: Gezip dolaşmak.

Buları ***teferrüc id****erken özi*

Revân bir ḳapuya ṭuş oldu gözi (SN/490)

Teferrüc id*esin gözüŋ açıla*

Ḳamu ġuṣṣalar yabâna saçıla (SN/1058)

Alup ḳavmüŋi gel şara göresin

Teferrüc id*esin şaruŋ yöresin (SN/1305)*

Bayındır Ḫan ḳalın Oġuz bigleri-y-ile ṭamaşaya baḳar-idi, ***teferrüc id****er-idi. (DK/D15/12)*

İşitdüm ki bir gün Ḫüsrev ḫˇoca-y-ıla sarây bâġçesinden ḥavż kenârında ördek ***teferrüc id****erlerdi. (M-S.77/6)*

tekellüf *(Ar.)* **ét-**:Özenmek.

Ruʿûnet ***tekellüf id****üp dimezsiz. (M-S.12/6)*

telef *(Ar.)* **ét-**: Ziyan etmek, boş yere harcamak.

Her gün dîvâr delüginden girüp yimiş yirdi ve ***telef id****erdi. (M-B.2a/2)*

İsrâf elin uzadup ol elli kişi-y-ile ḳamusın ***telef it****di. (M-B.15a/12-13)*

Pes bu cümle mâlı hevesi yolına ***telef it****di. (M-B.15b/10)*

tecâvüz *(Ar.)* **ét-**: Rahatsız etmek, birinin namusuna saldırmak.

Eger melik [anuŋ] ol ḳadar suçından ***tecâvüz id****e. (M-B.27a/9-10)*

tedbîr *(Ar.)* **ét-** : 1. Karar vermek.

Kamu ***tedbîr et****tiler öldürmege*

İmdü dilerler alıben gitmege (YZ/43)

Eşit imdi ol melik Reyyan nider

Yusûf ile tanışır ***tedbîr ed****er (YZ/822)*

Böyle ***tedbîr it****diler bunlar içün*

Kim ne bilür kimsenüŋ göŋli için (VG/652)

Varḳa eydür yâ nigârîn n'idelüm

Biz bu işe nice ***tedbîr id****elüm (VG/1475)*

Siz ne dirsiz ve nice ***tedbîr id****ersiz? (M-B.41a/6)*

Şâyed ki işbu yaḳın gelmiş olalar ve şöyle ***tedbîr it****mişlerdür. (M-B.44b/4)*

Daḫı ***tedbîr id****e ki bir deveci devesiyle itdi. (M-B.46b/7)*

tenaʿʿum *(Ar.)* **ét-**: Nimet içinde olmak, bolluk içinde olmak.

Tenaʿʿum id*üp ḫoş geçerler idi*

Bile yirler idi içerler idi (SN/4704)

Viribidi kim yidiler içdiler

*Tena‘‘um id*üp ḳatı ḫoş geçdiler *(SN/4842)*

*Ferâġat birle tena‘‘um id*er-imiş. *(M-B.21b/4)*

tenbîh *(Ar.)* **ét-**: Hatırlatmak, uyarmak.

*Baḥâdurların ḳamu baŋa tenbîh id*erler. *(M-B.47b/11)*

terbiyet *(Ar.)* **ét-**: Terbiye etmek.

*Ḫâṭırı ḫoşlıġında naḳîb resmince öŋüŋüze düşüp gücümüz yitdügince terbiyet it*mekde taḳṣîr itmeyevüz. *(M-B.65b/10-11)*

terk *(Ar.)* **ét(me)-**: Bırak(ma)mak, vazgeç(me)mek.

*Gelin imdi terk ed*in siz bu putu

Ḥaḳḳ'a ḳılın ḳullugu dün gün ḳatı (YZ/262)

Yusûf'a eder düştü nitmek gerek

*Yusûf eder ḫazne terk et*mek gerek *(YZ/823)*

Ṭanıştılar ettiler nitmek gerek

*Yehûda eder baş terk et*mek gerek *(YZ/1175)*

*Didi pâdişâhlıġı terk it*dügüm

İlümi ḳoyup yâbana gitdügüm (SN/1903)

*Çü ben câna ḳaṣd itmegi terk id*em

Şehet Taŋrı viribiye bir âdem (SN/2959)

Benüm bigi uş uġraduŋ niʿmete

*Girü terk id*üp düşmegil zaḫmete *(SN/3115)*

*Didi ya Varḳa beni terk itme*gil

İy cânum gel beni ḳoyup gitmegil (VG/388)

Adumuza yeg midür ki gidevüz

*ʿÂr ola biz bunları terk id*evüz *(VG/692)*

Adumuza yeg midür ki gidevüz

ʿÂr ola biz bunları ***terk id****evüz (VG/692)*

Çün ḥażrét-i şerîfüŋüz gitmek tedârüki ḳılup, bizi ḥasret ve fürkât ile ***terk id****ersiz. (M-S.5/15-16)*

Âbâ vü ecdâdı ṭavrın ***terk it****mek münâsib degüldür. (M-S.17/3)*

Bugün kerem [ve] luṭf idüp gendü çirkin ḫûyını ***terk id****üp… (M-S.17/15)*

te'sîr *(Ar.)* **ét-**: Etkilemek.

Dâẕime'nün bu sözleri Destân'uŋ göŋline ***te'sîr id****üp Dâẕime'ye özi göyinüp eyitdi. (M-S.74/10)*

tevaḳḳuʿ *(Ar.)* **ét-**: Ummak, beklenti içinde olmak.

Tevaḳḳuʿ id*erem kim ben düşmişüŋ elin dutup bu belâdan ve bu miḥnet çengâlinden beni ḳurtarasın. (M-B.10b/8-9)*

İmdi girçek dostdan ***tevaḳḳuʿ id****erüz kim bunı evüŋde gizleyüviresin. (M-B.16a/10)*

tevâżuʿ *(Ar.)* **ét-**: Alçak gönüllü olmak.

Hemân laḥẓa ḫōn dökdi vü ṭoyladı

Tevażżuʿ id*üp luṭf ile söyledi (SN/4215)*

Arslan dilküye ***tevâżuʿ id****e. (M-B.40a/1)*

tevbe *(Ar.)* **ét-**: Tövbe etmek.

Ger incitmiş olsaŋ düzeltmek gerek

Peşîmân olup ***tevbe it****mek gerek (SN/95)*

tevekkül *(Ar.)* **ét-**: Allah'tan gelene razı olmak.

İşüŋ onarıcısı var-durur aŋa ***tevekkül id****üp işe şürûʿ itmek gerek. (M-B.31b/2)*

ʿuḳûbet *(Ar.)* **ét-**: Ceza vermek.

Eger pâdişâh kimseye ***ʿuḳûbet id****erse raʿiyyet edeblemek-çün ve şerîʿat cârî olmaḳ çün ide. (M-B.38b/10)*

vaṣf *(Ar.)* **ét-**: Bir kimsenin veya bir şeyin durumunu anlatarak tarif etmek.

Çeriler dirildi vü ḳuruldı yas

*Ne **vaṣf id**eyim aŋa irmez ḳıyâs (SN/5504)*

*Ve gögercin **vaṣf it**dügin muʿâyene gördiler. (M-B.36b/10-11)*

vaṣl *(Ar.)* **ét-**: Kavuşturmak.

Gel sevindür ol iki bî-çâre'i

***Vaṣl id**üp birbirine ḳıl çâre'i (VG/355)*

vefâ *(Ar.)* **ét-**: Sözünde durmak.

*Bu şimdi **it**dügüŋ **vefâ**ya minnet yoḳ. (M-B.55b/6)*

żâyiʿ *(Ar.)* **ét-**: Ziyan etmek, boşa harcamak.

Gel gönül vir kim saŋa bu gencümi

*Küllî virem **żâyiʿ id**em rencümi (VG/163)*

ẕemm *(Ar.)* **ét-**: Kötülemek.

*Ḫalḳa naṣîḥat itmekden murâd, senüŋ pâdişâhlıġuŋ **ẕem id**üp ve mesâvîŋi ʿâlem aġzına bıraḳmakdur. (M-S.6/14)*

ẕevk *(Ar.)* **ét-**: Eğlenmek.

*Girişti bir birine **ẕevk id**üp*

Biri birinüŋ ḫaṭırını güdüp (SN/1830)

*Gerek bu gice bunda **ẕevḳ ide**vüz*

Murâd ile ṭaŋla ṭurup gidevüz (SN/3339)

*Sevindiler ü 'îş ü **ẕevḳ it**diler*

Ne kim ḳayġu var idi unıtdılar (SN/5286)

zeyn *(Ar.)* **ét-**: Süslemek.

Bârû üstinde beşâret urdılar

***Zeyn id**üben şehre köşkler ḳurdılar (VG/1071)*

ẕikr *(Ar.)* **ét-**: Anmak, bildirmek.

Anı bir bilür aṣlan ile geyik

*Aŋa **ẕikr id**er ḳumrî vü ügeyik (SN/86)*

ẓulm *(Ar.)* **ét(me)-**: Eziyet et(me)mek.

Kişi kim bilür giresidür sine

*Çü **ẓulm id**e kendüzinüŋ nefsine (SN/257)*

*Baŋa **ẓulm**i işbu cühûd **it**di çoḫ*

Arada daḫı kimsenüŋ ṣuçı yoḫ (SN/4957)

Eyle ṭut kim Varḳadan ayırasın

***Ẓulm id**üp Gülşâh'ı buŋa viresin (VG/999)*

Variken andan beni arayasın

***Ẓulm id**üp altun gücile alasın (VG/1083)*

Ger diriyise benüm atam Hümâm

***Ẓulm id**e miydi bize ataŋ Hilâl (VG/1526)*

*Âḫir pâdişâh ḳıġırtı ki kimse kimseye **ẓulm itme**ye. (M-B.40a/9)*

*Zehî ʿaceb zamânedür ki **ẓulm itme**n diyenleri düşmen dutarlar. (M-S.177/15)*

***Ẓulm id**enleri dost dutarlar. (M-S.177/16)*

1.1.3. İsim Unsuru Farsça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller

âġâz *(Far.)* **ét-**: Başlamak.

*Pes **âġâz id**üp ḳubbe nakşın didi*

Kim anuŋ içün ġuṣṣa nice yidi (SN/4986)

*Şiʿr **âġâz it**di kendü ḥâline*

Ol firâḳuŋ ḥasretüŋ aḥvâline (VG/1055)

ârâm *(Far.)* **ét(me)-**: Dinle(me)mek.

*Bir dem **ârâm itme**yüp tâ ben anı*

Öldürüben aḳıdam andan ḳanı (VG/141)

*Ne dünin **ârâm id**er ne gündüzin*

ʿIşḳ odına ṣaldı küllî kendüzin (VG/969)

*Ne ḳılayım bu göŋül **ârâm id**er*

Tâ iki gözüm yaşı ḳıla ḳârar (VG/1569)

ârzû *(Far.)* **ét(me)-**: İsteklen(me)mek, heves et(me)mek.

Gelicek bu kez otura gitmeye

*Şu yoḫ nesneyi **ârzû itme**ye (SN/729)*

âşüfte *(Far.)* **ét-**: Perişan etmek.

*ʿAḳlın âvâre ve göŋlin **âşüfte id**erler. (M-B.40b/9-10)*

âzât *(Far.)* **ét-**: Serbest bırakmak.

***Âzât et**ti ḳurdu vardı işine*

Düştü Yaʾḳûp Yusûf'uŋ teşvîşine (YZ/163)

Yusûf ol vaḳtin ki gördü atasın

***Âzât et**ti ḳullarının ḳamusuŋ (YZ/1417)*

Ettiler ḳul seniniz eşit bizi

*Yusûf eder **âzât et**tim ben sizi (YZ/1412)*

*Ḳul **âzâd id**em açları ṭoyuram*

Ṭon eyleyeler yoḫsula buyuram (SN/1290)

bâd-efşânlıḳ *(Far.)* **ét-**:Serinletmek.

*Zerkeşî üsküf başında ṭâvus altun mirvaḥa omuzına bıraġup **bâd-efşânlıḳ id**er. (M-B.66a/3-4)*

bahâdurlıḳ *(Far.)* **ét-**: Cesur olmak, yiğitlik göstermek.

*Eger cür'et idüp **bahâdurluḳ id**erse delüdür dirler. (M-B.43a/1-2)*

bahâne *(Far.)* **ét-**: Bir durumu sebeb göstermek.

*Anı **bahâne id**üp bu işe iḳdâm idevüz. (M-B.41b/4-5)*

baḫş *(Far.)* **ét(me)-:** Bağışla(ma)mak.

Ṣunıŋ bigi ögrendi ol dânişi

Ki ***baḫş ide****mezdi anuŋla kişi (SN/409)*

Bâḳisin ġâzilere ***baḫş it****diler. (DK/V92/10)*

berâberlik *(Far.)* **ét-:** Eşitlik iddiasında bulunmak.

Bezenmiş yeşil ḳızıl u aġile

Ber-â-berlik iderdi uçmaġile (SN/487)

bîgâne *(Far.)* **ét-**: İlgisiz olmak.

İlümden beni ***it****di* ***bigâne*** *ʿışḳ*

Elümden ṭutup atdı yâbâna ʿışḳ (SN/4970)

celve *(Far.)* **ét-**: Cilve etmek, nazlanmak.

Uçmaḳdan çıḳan ṭâvus gibi ***celve id****üp ḳanad kanada vurup ötdi. (M-B.39b/6)*

cûş *(Far.)* **ét-:** Coşmak, alevlenmek.

Çeri bir kezin eyle itdi ḫurûş

Ki mevc ura ḳaradeŋiz ***ide cûş*** *(SN/5509)*

çâre *(Far.)* **ét-**: 1. Çözüm üretmek.

Kişi ṭuymadın ***çâre it****mek gerek*

Ṭurup tîzcek odaŋa gitmek gerek (SN/1925)

Dilerseŋ daḫı ***çâre*** *ben* ***id****eyim*

Ataŋa gidersen bile gideyim (SN/2055)

Ben bunuŋıla müdârâ ideyin

Bu işe mekr ile ***çâre id****eyin (VG/285)*

Ordum ṣaġ esen degül ise başuŋuza ***çara id****üŋ. (DK/D44/1)*

Ola kim ***çâre id****üp bunuŋ defʿine bir çâre ve ẓafer bula. (M-B.44a/6-7)*

2. Yardım etmek.

Senüŋ ḥażretüŋden kesilmez ümîd

Bilürsin ki bî-çâreven ***çâre id*** *(SN/2269)*

dâm *(Far.)* **ét-**: Tuzak kurmak.

*Oġuz yigitlerine bunı **dâm** itmiş-idi. (DK/D255/5)*

dâstân *(Far.)* **ét-**: Her tarafa duyurmak, yaymak.

Bu fikr ile her birisi gitdiler

*Yemen'de bunı **dâstân it**diler (SN/599)*

dest-gîrlik *(Far.)* **ét-**: Yardım etmek.

*Benüm gerden-keş dostlarum vardur ḥâcet vaḳtında seni saḳlayup **dest-gîrlik ide**ler. (M-B.11a/10-11)*

dirîġ *(Far.)* **étme-**: Esirgememek.

*Elümden gelerin **dirîġ itme**yem*

Oturmayam uyımayam yatmayam (SN/4282)

Senüŋ buyruġuŋ neyise biz anı

*Ṭutavuz **dirîġ itme**yevüz cânı (SN/5424)*

dostluḳ *(Far.)* **ét-**: Arkadaşlık yapmak, sevgide bulunmak.

*İy cuvân-merd ben saŋa iḫlâṣ birle **dostluḳ idü**p bir dem senüŋle ṣoḥbet olup müşerref olmaġa geldüm. (M-B.64a/6-7)*

endîşe *(Far.)* **ét(me)-**: 1. Tasalan(ma)mak.

*Biz **endîşe it**dügümiz yoġimiş*

Egerçi göziken çeri çoġimiş (SN/1000)

*Ol öldürmek **endîşe**sin **itme**di*

Dölendi vü ol aradan gitmedi (SN/2388)

*Ve andan **endîşe idü**p saḳlanmaya, hergiz belâdan emîn olmaya. (M-B.22a/11)*

feramûş *(Far.)* **ét-**: Unutmak.

Süheyl-i Yemen 'ışḳına nûş ider

*Geçen sözi cümle **feramûş id**er (SN/1174)*

feryat *(Far.)* **ét-:** Ağlayıp inlemek.

Çün Yusûf'u yoḳladılar devede

*Ḳaçmış ol ḳul dediler **feryât ed**e (YZ/238)*

***Feryât ed**er ol ḫôca bilin eger*

Ṣuç ḳılmış vardurur bunda meger (YZ/245)

Sen bizi ḫod bir gün istemeyesin

*Anlara **feryâd id**em dimeyesin (VG/460)*

Aldı ol zengî ġulâm anı gider

*Varḳa âh u nâle vü **feryâd id**er (VG/753)*

*Anası **feryâd id**üp aġladı, zârılıḳ eyledi. (DK/D220/12)*

fiġân *(Far.)* **ét-**: Ağlayıp inlemek.

***Fiġân it**di feryâd u âh eyledi*

Başın götürüp aġlayup söyledi (SN/645)

Aŋanı ḳo bunda gönil sen yola

***Fiġân it**sün arduŋca ṣaçın yola (SN/772)*

*İşitdi **fiġân it**di bülbül bigi*

Paraladı yaḳasını gül bigi (SN/2225)

ġavġâ *(Far.)* **ét(me)-:** Kavga et(me)mek.

*Öküş **ġavġâ it**diler ü oŋdılar*

Çü dün buçuġı olıcaḳ diŋdiler (SN/3481)

*Ya gel ḳapuyı aç, **ġavġâ itme** yâḫûd gendüzümi işbu ḳuyuya bıraġurın. (M-B.59b/1)*

germ *(Far.)* **ét-**: Isıtmak.

*Hezâr-dâsitân levh ü ṭarab hengâmesin **germ id**üp göŋülleri alur. (M-B.66a/6)*

geşt *(Far.)* **ét-**: Dolaşmak.

*Cihânı **geşt it**miş maşrıḳ u maġrib arasında gezmiş. (M-B.13a/11)*

giriftâr *(Far.)* **ét-**: Müptela etmek, tutkun hâle getirmek.

Ḫalḳ üşegelüp kemendler atdılar

*Varḳa'ı şol dem **giriftâr itdiler** (VG/737)*

günâh *(Far.)* **ét-**: Suç işlemek.

*Yaya ilteler çünki **itdüŋ günâh***

Bizi piller ayaġına ṣala ṣâh (SN/2809)

Bu deŋlü ki ben olmışam pâdişâh

*Bilimezvenin **itdügümi günâh** (SN/5361)*

güstâḫlıḳ *(Far.)* **ét-**: Saygısızlık etmek.

*Didi gerçi **güstâḫlıḳ** uş **id**erem*

Gerek bileven üşte çün giderem (SN/976)

ḫor *(Far.)* **ét-**: Değersiz hale getirmek.

*Zîrâ ol kimi dilese ʿazîz ḳılur ve kimi dilemese **ḫor id**er. (M-B.31b/3)*

ḫurde-gîrlik *(Far.)* **ét-**: Eleştirmek.

***Ḫurde-gîrlik it**mege utandılar. (M-B.15b/7)*

ḫurûş *(Far.)* **ét-:** Coşmak.

Ol arada key içdiler nûş-â-nûş

*Rebâb u ney ü çeng **id**erdi **ḫurûş** (SN/1073)*

*Çeri bir kezin eyle **it**di **ḫurûş***

Ki mevc ura ḳaradeŋiz ide cûş (SN/5509)

kâbin *(Far.)* **ét-:** Mehir vermek.

*Kim saŋa Gülşâh'ı **kâbin id**eler*

Ḫâṭıruŋı ġuṣṣadan ḳurtaralar (VG/983)

*Kim saŋa Gülşâh'ı **kâbin id**eler*

Ḫâṭıruŋı ġuṣṣadan kurtaralar (VG/984)

Bu ḳızı ***kâbin id****üp ʿizzet ü ikrâm ile sâraya getürdiler. (M-S.16/15)*

kâr (*Far.)* **ét-**: Çalışmak, kazanmak.

Ögüt aṇa ***kâr it****dügin bildi hem*

Ḥarîfin şikâr itdügin bildi hem (SN/1652)

Ammâ ġurbét-i ehl ü ʿayâl cânına ***kâr id****üp vaṭanına gitmek içün yaraḳ görüp yola girdi. (M-S.81/1-2)*

lâġ *(Far.*) **étme-:** Şaka yapmamak.

Ḳaraṇu gice ʿilm oḳı ***itme lâġ***

Ki oldur bayıḳ güher-i şeb-çerâġ (SN/3980)

nûş *(Far.)* **ét-**: İçmek.

Viṣâlüṇe ilişmedin hergiz uş

İd*erven firâḳuṇ aġusını* ***nûş*** *(SN/880)*

Süheyl-i Yemen ʿışḳına ***nûş id****er*

Geçen sözi cümle feramûş ider (SN/1174)

Bir iki ḳadeḥ çün Süheyl ***it****di* ***nûş***

Girü ʿışḳ odı ḳıldı içinde cûş (SN/1219)

Ṭaya virdi şerbeti ol ***nûş id****er*

Şâẕ oluban ḳayġu göṇlinden gider (VG/1315)

nüvâḫt (*Far.*) **ét-**: İltifat etmek.

Zîrek-daḫı faṣîḥ dil uzadup, her birine ***nüvâḫt id****üp, yol zaḥmetinden ṣordı. (M-B.36b/10)*

pâsubân (*Far.)* **ét-**: Bekçilik etmek, gözlemek.

Gendü kirpükleri oḳın ***pâsubân id****ünüp gözleri uyḳu uġrısından saḳlar-ıdı. (M-B.59a/7-8)*

perhîz *(Far.)* **ét-**: Diyete girmek.

*Ḳan dökmekden **perhîz id**üp en-nâsu ʻalâ dîni mülûkihim*[1] *ḥükmin yirine getürdi. (M-B.52a/4-5)*

pîç *(Far.)* **étme-:** Kıvrımlaştırmamak.

Ögümden buyidi geçen daḫı hîç

*İnanġıl beni **itme**gil girde **pîç** (SN/2050)*

revân (*Far.)* **ét-**: Gitmek, yürümek.

*Yola çıḳarup nice **it**di **revân***

Süheyl uyuban nite gitdi revân (SN/4994)

saḫt (*Far.)* **ét-**: Zorlamak, güçleştirmek.

Bir âh ider isem çevürür yüzin

*Gözügüleyin **saḫt id**er kendüzin (SN/5652)*

sâzi-kârlıḳ *(Far.)* **ét-**: Anlaşmak.

*Bizüm aramuzda **sâzi-kârlıḳ it**mege boyun dutma. (M-B.14b/4)*

*Fi'l-cümle ol kişiyi ḥâżır ḳılup iḳrâr alup ḳâbin ḳıydılar, birbirne muvâfiḳ gelüp **sâzi-ḳârlıḳ it**diler. (M-B.17b/7-8)*

şâdılıḳ *(Far.)* **ét-**: Sevinmek.

***Şâdılıḳ it**diler, yime içme oldı. (DK/D214/3-4)*

şâẕılıḳ *(Far.)* **ét-**: Neşelenmek, sevinmek.

*Ṣaçu ṣaçdılar **şâẕılıḳ it**diler*

Muṭîʿ oldılar aŋa yüz ṭutdılar (SN/3600)

şikâr *(Far.)* **ét-**: Avlamak.

Ögüt aŋa kâr itdügin bildi hem

*Ḥarîfin **şikâr it**dügin bildi hem (SN/1652)*

*ʻIşḳ **şikâr id**er anuŋ ʿaḳlını*

[1] "İnsanlar meliklerinin dini üstünedir."

Maḥv eyler ʻışḳ ʿaḳlın naḳlını (VG/1354)

şiven *(Far.)* **ét-:** Feryat etmek, ağlamak.

*Niye **şiven id**ersiz didi. (DK/D156/1)*

târ u mâr *(Far.)* **ét-**: Dağıtmak.

Çün Benî ʿAmrı şebîḫûn eyledi

*Ol ḳavmi **târumâr it**di ṣıdı (VG/93)*

tebâh *(Far.)* **ét-**: Harap etmek..

Ve ger ni işüm aŋa irdi i şâh

*Ki nâ-gâh **id**em kendüzimi **tebâh** (SN/571)*

temâşâ *(Far.)* **ét-**: İzlemek.

*Bunda bunlar ḫôş **temâşâ**lar **id**er*

İşid imdi leşker-i ʿAnter n'ider (VG/635)

*Ḳazan Big baḳup **temaşâ id**er-idi. (DK/ D109/10)*

*Yuḳarudan **tamaşâ id**er-idi. (DK/D178/13)*

*Bizden maḥbûbe daḫı ister, **temâşâ id**er. (M-S.15/17)*

*Bir ḳa. ḳaravaşlar bunlaruŋ ḥâlin **temâşâ id**e-dururdı. (M-B.60a/7)*

tîmâr *(Far.)* **ét-**: Tedavi etmek.

*Anıŋ için **timâr ed**er bu bize*

Yoḫsa baḳmaya idi yüzümüze (YZ/967)

Yehûd' eder atamızı eşitir

***Timâr ed**er bunlar ki ne kişidir (YZ/968)*

***Timâr it**dürüben çü saġ oldılar*

Şeh eydür benüm gönlüm eyle diler (SN/2826)

Gördiler kim ölmemiş işler nefes

*Şâh **tîmâr it**mege ḳıldı heves (VG/1263)*

Eytdi bir cerrâḥ oḳuŋ gelsün didi

*Tâ ki ḫōş **ṭîmâr id**e bu yigidi (VG/1264)*

Varḳaʿı cerrâḥa şâh ışmarladı

*ʿIşḳıla **tîmâr id**üŋ dün gün didi (1289)*

*Girü biŋ kişiye gey **tîmâr it**mek gerek. (M-B.55a/5-7)*

yâd *(Far.)* **ét-**: Hatırla(t)mak, anmak.

Pâdişâhuŋ luṭfına şâd oldılar

***Yâd id**üp adın duʿâlar ḳıldılar (VG/1432)*

zârîlıḳ *(Far.)* **ét-(me)**-: Ağlayıp inleme(me)k.

*Öküş **zârîlıġ it**di ḳıldı ḫurûş*

Didi iy dirîġâ bu kez bildüm uş (SN/2672)

*Şunuŋ bigi **zârîlıġ it**di naḳâş*

Ki aġladı anuŋ ile ṭaġ u ṭaş (SN/2781)

*Çabaladı **it**di öküş **zârılıḫ***

Cânından hem olmışdı bîzârlıḫ (SN/4391)

*Vardı gelmez ḳardaş diyü **zârılıḳ id**er gördüm Bamsı. (DK/D96/9)*

zâr zâr *(Far.)* **ét-:** Ağla(t)mak.

Nite kim naḳâş didi çün Nev-bahâr

*Tam üstinden **it**miş idi **zâr zâr** (SN/1536)*

zebûn *(Far.)* **ét-**: Aciz etmek, zayıf bırakmak.

*Daḫı kimini **zebûn id**üp kimini şehîd eyledi. (DK/D222/3)*

ziyân *(Far.)* **ét-:** Zarar etmek.

*Aṣḥâb-ı kehf itine necislik ne **ziyân it**di. (M-B.37a/9-10)*

1.1.4. İsim Unsurları Türkçe + Türkçe Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

söz ve keleci ét-me- : Dedikodu yapmamak.

*Hiç kimse-y-ile **söz ve keleci itme**. (M-B.53b/8)*

1.1.5. İsim Unsurları Türkçe + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

ṣatu ḫarc *(Ar.)* **ét-**: Harcamak.

***Ṣatu ḫarc it** ü kendüzüŋi ṭonat*

Getürür olur ise Taŋrı oŋat (SN/3916)

1.1.6. İsim Unsurları Türkçe + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

ṣatu bâzâr (*Far.)* **ét-:** Alışveriş yapmak.

*Cühûd ile **ṣatu bâzâr it**dügün*

Cühûd andan uġurlayın gitdügin (SN/3870)

1.1.7. İsim Unsurları Arapça + Türkçe Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

nuṣret (Ar.) **ve yardum ét-:** Yardımda bulunmak.

*Şek degül aŋlar bizi görseler, **nuṣret ve yardum ide**ler. (M.B.43b/4)*

1.1.8. İsim Unsurları Arapça + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

azm *(Ar.)* **ü meyl** *(Ar.)* **ét-**: Bir duruma yönelmek.

Birer at aluban naḳâş u Süheyl

*Gemiye girüp **it**diler **ʿazm ü meyl** (SN/4744)*

cehd *(Ar.)* **ü saʿy** *(Ar.)* **ét-**: Mücadele etmek.

***Cehd ü [saʿy id**üp] emegümüz żâyiʿ olmaya. (M-B.19b/2)*

duʿâ *(Ar.)* **ve senâ** *(Ar.)* **ét-**: Övmek, medh etmek.

*Çoḳ tefekkür ve tereddüd itdükden ṣoŋra melike çoḳ **duʿâ ve senâ id**üp eyitdi. (M-S.74/17)*

*Pâdişâha **duʿâ ve senâ id**evüz. (M-S.84/15)*

fesh-i nikâh *(Ar.- Ar.)* **ét-**: Nikah bozmak.

Ḳâżî daḫı ***fesh-i nikâh id****üp [bir ġayrı] kimesneye nikâḥ eylemiş ola diyüp durdı. (M-S.81/11-12)*

ʿîş *(Ar.)* **u ẕevḳ** *(Ar.)* **ét-**: Eğlenmek, yaşam sürmek.

Oturup girü ***it****diler* ***ʿîş u ẕevḳ***

Biri biri boynına ḳolları ṭavḳ (SN/3479)

ʿizzet *(Ar.)* **ve ḥürmet** *(Ar.)* **ét-**: Saygıda bulunmak, hürmet etmek.

Dürlü ***ʿizzet ve ḥürmet*** *deveye* ***it****diler. (M-B.61b/8)*

kerem (*Ar.)* **ve luṭf** (*Ar.)* **ét-**: İyilik etmek.

Bugün ***kerem [ve] luṭf id****üp gendü çirkin ḫûyını terk idüp… (M-S.17/15)*

mürüvvet (*Ar.*) **ve kerem** *(Ar.)* **ét-**: Cömertlikte bulunmak.

Oşbu yüküm, atuŋ öŋine alsan, birez dinlensem, ***mürüvvet ve kerem it****miş olayıduŋ. (M-B.64a/13)*

saʿy *(Ar.)* **u cehd** *(Ar.)* **ét-**: Çalışmak, mücadele etmek.

Didi itmişem kendüzüm ile ʿahd

Diri olduġumca ***id****em* ***saʿy u cehd*** *(SN/4654)*

şulh *(Ar.)* **u şefâʿat** *(Ar.)* **ét-**: Bağışlamak.

Giçiler suç eyleye, ulular ʿafv ḳıla ve ara yirde ḫayr isteyenler ***şulh u şefâʿat id****eler. (M-B.28b/4-5)*

tefekkür *(Ar.)* **ve tereddüd** *(Ar.)* **ét-:** Çok düşünmek.

Çoḳ ***tefekkür ve tereddüd it****dükden ṣoŋra melike çoḳ duʿâ ve senâ idüp eyitdi. (M-S.74/17)*

terk-i diyâr *(Ar.-Ar.)* **ét-:** Memleketi terk etmek.

Âḫirü'l-emr elinde bulınan metâʿı ile ***terk-i diyâr id****üp… (M-S.80/15)*

tevâżuʿ *(Ar.)* **ve merhamet** *(Ar.)* **ét-**: İyi davranmak, hoş görmek.

Ve eli altındaġına ***tevâżuʿ ve merḥamet id****e. (M-B.25b/14)*

1.1.9. İsim Unsurları Arapça + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

ʿitâb *(Ar.)* **ve şitâb** *(Far.)* **ét-**: Darılmak.

Dâẕime'ye çoḳ ***ʿitâb ve şitâblar id****üp eyitdi. (M-S.72/8)*

ḳıṣṣa'ı dırâz (Ar.-Far.) **étme-**: Hikayeyi uzatmamak.

Muḫtaṣar ḳıl ***itme ḳıṣṣa'ı dırâz***

Ḳırḳ mübâriz öldürür ol ser-firâz (VG/497)

sırrı *(Ar.)* **fâş** *(Far.)* **ét-**: Sırrı ortaya çıkarmak.

Getürdi ana dek ki düzdi naḳâş

Süheyl'e sarây ***idi****ser* ***sırrı fâş*** *(SN/352)*

1.1.10. İsim Unsurları Farsça + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

cömerd *(Far.)* **ve bahâdurlıḳ** *(Far.)* **ét-**: İkram ve izzet göstermek.

Nite kim gökcek şiʿirler ve laṭîf nükteler birle çoḳ baḫîlleri ve genleri ***cömerd ve bahâdur id****erler. (M-B.19b/11)*

düzd-i dânâ *(Far.-Far.)* **ét-:** Bilgi hırsızlığında bulunmak.

Nite kim ol ***düzd-i dânâ it****di. (M-B.37a/12)*

feryâd *(Far.)* **u figân** *(Far.)* **ét-**: Ağlayıp inlemek.

Başına ṣaçup ***feryâd u figân id****üp çaġırdı. (M-S.10/17)*

şah-mât *(Far.- Far.)* **ét-**: Mağlup etmek.

Şahmât id*er ki hezâr ruḫ ve pîl ʿâciz ḳalur. (M-B.50a/7)*

1.2. OL- YARDIMCI EYLEMİYLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER

Oluş fiili özelliği barındıran *ol-* yardımcı fiilinin kullanımı Eski Türkçeye kadar uzanmaktadır. Eski Türkçe döneminde *bol-* olarak karşımıza çıkan fiil yardımcı eylem görevinin yanında isim veya isim soylu sözcüklere gelerek onları yüklem yapma görevinde de kullanılmıştır. Acarlar, *ol-* fiilinin isim veya isim soylu sözcüklerle çekime girerek yüklemleştirme görevinin olduğundan bahseder (1969: 714). Esas fiil özelliğini taşıyan *bol-* fiileri için cevherî fiil terimi de kullanılmıştır (Baydar, 2013: 55; Turan,

1999, Kunduracı, 2011: 13) Eski Türkçede Runik harfli metinlerin yanında Maniheist ve Budist Türk metinlerinde de bu fiile rastlanılır (Kunduracı, 2011: 16). Talat Tekin, Orhon Türkçesi Grameri'nde ad ya da sıfat + bol- yardımcı fiil oluşumları için *kagan bol-, kul bol-, karı bol-, kergek bol-, yagı bol-, yok bol-* vb. örneklerini sunmaktadır (2016: 94). Kullanım alanı her dönemde geniş olan bir fiildir. Göktürk yazıtlarında 34, Uygur metinlerinde Türkçe isim unsurlarının yanında Sanskritçe, Çince, Soğdça ve Tohorca isim unsurlarıyla beraber 360 ve Karahan Dönemi eserlerinde ise Arapça ve Farsça adlarla 342 kez kullanılmıştır. *Bol-* fiili aynı zamanda bildirme göreviyle yani ismi fiilleştirerek yüklem yapma özelliğiyle de Uygur döneminde 8, Karahan döneminde 11 kez kullanılmıştır (Tokyürek, 2015: 12; 116-117). Harezm Dönemi eserlerinde *bol-* hem esas fiil hem de birleşik fiil olarak işlek bir şekilde kullanılmıştır. *Kıyamet bol-, zelzele bol-, akşam ol-* gibi örnekler uygun görmek, ummak, ihtimal gibi çeşitli anlamlarda esas fiil sayılırken *agah bol-, abuşka bol-, aciz bol-* … gibi örnekler de birleşik fiil olarak sayılmaktadır (Demiral, 2012: 29-33). Çağatay dönemi *bol-* yardımcı fiil, esas fiil kullanımıyla beraber ilerlemiş ve bu dönem metinlerinde sıkça kullanılmıştır. Turgut, Çağatay döneminde *bol-* yardımcı eyleminin isim, sıfat ve zarfla olan kullanımlarını incelemiş ve daha çok Arapça ve Farsça sözcüklerle kullanımına dikkat çekmiştir. (2010: 474-508). Eski Anadolu Türkçesinin ilk dönemlerinde (Selçuklular Dönemi) bu fiil daha çok *bol-* şeklinde kullanılmıştır; bunun en büyük nedeni Eski Türkçenin dil üzerindeki hakimiyyetiydi bu nedenle karışık dilli oluşturulan eserlerde *olga-bolga* meselesi ortaya çıkmıştır. Zamanla yerini *ol-* fiiline bırakmış ve halen günümüzde bu şekilde kullanılmaktadır.

Farklı şekillerde *ol-* yardımcı eylemiyle oluşmuş ikileme örnekleri görülmektedir: *ayın bayın ol-*, *iŋ çiŋ ol-*, *zîr ü zeber ol-, rîze rîze ol-, pâre pâre ol-, rîze rîze ol-, ser be ser ol-* .

Ol- yardımcı eylemiyle oluşmuş pekiştirme örnekleri az da olsa metinlerde görülmektedir: *sapaṣaġ ol-*, *ṭoptolu ol-.*

Bu dönemde isimden isim yapım eki olan *+lIk* eki Türkçe sözcüklerin yanı sıra Arapça ve Farsça sözcüklerle sınırlı sayıda kullanılmıştır: *dir(i)lik ol-, erlik ol-, ḳızlıḳ ol-, imtinâʿ-ı mehâlik ol-, ʿavânlıḳ ol-, peşîmânlıḳ ol-…*

+rEk eki, daha çok sıfat ve zarflar türeten karşılaştırma ekidir (Gülsevin, 2017: 129). Bu dönemde bazı birleşik fiil örneklerinde görülmektedir:

yigrek ol-: En iyi olmak.

ṣarpraḫ ol-: Çok zorlanmak.

kişirek ol-: Daha iyi bir insan olmak.

İsim unsuru Arapça-Farsça kelimelerden oluşan birleşik fiil gruplarının sayıları oldukça fazladır. İsim unsuru Arapça ön ek almış *(lâ olumsuzluk eki), ol-* yardımcı fiili ile kurulmuş bir örneğe rastlanmıştır. *ol-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiil gruplarında Farsçadan Türkçeye girmiş *-feşân, bed-, bî-, -avar, -gîr , -râh , -güsâr , -cûy , -mend , -yâr, -nişîn , -râz , -dâr , -mân , -kâm , -sâr , -şûr* gibi bazı ek ve takıların kullanıldığı görülmektedir. Daha çok Farsça isim unsuruyla beraber kullanılmaktadır. Bu yapıda oluşan birleşik fiiller, çalışmada *ol-* yardımcı fiil başlığı altında sadece isim unsuruna göre tasnif edilmiştir: *lâ-ubâlî (Ar.) ol-, ʿanber -feşân (Ar.-Far.) ol-, bed-gümân (Far.) ol-, bed-nâm (Far.) ol-, bed-ter (Far.) ol-, bî-çâre (Far.) ol-, bî-ḫaber (Far.-Ar.) ol-, bî-ḫoḍ (Far.) ol-, bî-hûş (Far.) ol-, bî-ḥużûr (Far.-Ar.) ol-, bî-ḳarâr (Far.-Ar.) ol-, bî-nevâ (Far.) ol-, bî-zâr (Far.) ol-, bûriyâ-bâf (Far.) ol-, cân-avar (Far.) ol-, dest-gîr (Far.) ol-, güm-râh (Far.) ol-, dest-res (Far.) ol-, fâyide-mend (Ar.-Far.) ol-, fitne-cûy (Ar.- Far.) ol-, ġam-güsâr (Ar.-Far.) ol-, ḫaber-dâr (Ar.- Far.) ol, hem-dem (Far.) ol-, hem-nişîn (Far.) ol, hem-râz (Far.) ol-, minnét-dâr (Ar.-Far.) ol-, nâm-dâr (Far.) ol-, nâm-zâd (Far.) ol--, pâyidâr (Far.) ol-, pây-mâl (Far.) ol-, silâḥ-şûr (Ar.-Far.) ol-, şâdumân (Far.) ol-, şâd-kâm (Far.) ol-, şâz-kâm (Far.) ol-, şâẕ-mân (Far.) ol-, şehriyâr (Far.) ol-, şerm-sâr (Far.) ol-…*

Arapça ve Farsça tamlama şekliyle oluşan birleşik fiiller vardır. Arapça tamlamalar çok kısıtlı bir şeklilde kullanılmıştır:

<u>Arapça tamlama biçimi</u>

münkesirü'l-ḥâl (Ar.- Ar.) ol-

<u>Farsça tamlama biçimi</u>

ehl-i rây (Ar.- Ar.) ol-

ehl-i îmân (Ar.- Ar.) ol-

şâh-ı muḥterem (Far.- Ar.) ol-

ehl-i rây (Ar.- Ar.) ol-

ehl-i îmân (Ar.- Ar.) ol-

imtinâʿ-ı mehâlik (Ar.- Ar.) ol-

ḳuvvét-i temyîz (Ar.- Ar.) ol-

Tek isim unsurunun yanında iki isim unsurundan oluşmuş birleşik fiiller çok sık görülmektedir Birden fazla isim unsurundan meydana gelmiş birleşik fiiller eş anlam veya yakın anlam ilişkisi içerisindedirler: *ḫurrem ü şâd-mân ol-, ḫoşnûd u şâd ol-, yâr u muṣâḥib ol-, ḫâcîl ve şerm-sâr ol-, ḳadr u ḳıymet ol-, muṭîʿ ve münḳâd ol-, ġâfil ve uṣaŋ ol-, aruḳ ve żaʿîf ol-, danışıḳçı ve mürşid ol-.*

Üç isim unsurundan oluşmuş sadece bir örnek görülmektedir: *inṣâf ve şefḳat ve diyânet ol-.*

Eski Anadolu Türkçesinde Türkçe isim unsurlarından meydana gelmiş bazı birleşik fiiller günümüzde kullanımdan düşmüştür. Şunlar örnek gösterilebilir:

biliş ol-:Tanışmak, dost olmak.

aşşı ol-: Faydalı olmak.

bayıḳ ol-: Açık olmak, aşikar olmak.

dümük ol(ma)-: Bir işle yalandan meşgul olmak.

düriş ol-: Çalışmak.

geŋez ol-: Kolay olmak.

giŋ ol-: Geniş olmak.

issi ol-: Sahip olmak.

ḳaravul ol-: Gözcü olmak.

ḳarıçuḳ ol-: Yaşlanmak.

künd ol-: Ağır olmak.

oŋat ol-: Uygun olmak.

ören ol-: Harab olmak.

saḳ ol-:Uyanık olmak.

ṣayru ol(ma)-: Hastalan(ma)mak.

tuş ol-: Rast gelmek, rastlamak.

uṣal ol-: Gevşek davranmak, ihtiyatsız bulunmak

uṣaŋ ol-: Habersiz olmak, şüpheli olmak.

yeŋül ol-: Hafif olmak.

yaġı ol-: Düşman olmak.

yaraḳ ol-: Hazırlanmak.

üşü ol-: Toplanmak.

Metinlerde en çok örneği görülen birleşik fiiller şunlardır: *diri ol-, esen ol-, yig ol-, yoldaş ol-, diri ol-, esen ol-, yig ol-, yoldaş ol-, ʻaceb ol-, âsi ol-, âşık ol-, ʻayıb ol-, cemʿ ol-, emîn ol-, esîr ol-, fârigˇ ol-, gâfil ol-, ġâlib ol-, ḫarâb ol-, ḳabûl ol-, maʿlûm ol-, meşġûl ol-, diri ol-, esen ol-, yig ol-, yoldaş ol-, ʻaceb ol-, âsi ol-, âşık ol-, ʻayıb ol-, cemʿ ol-, emîn ol-, esîr ol-, fârigˇ ol-, gâfil ol-, ġâlib ol-, ḫarâb ol-, ḳabûl ol-, maʿlûm ol-, meşġûl ol-, râżî ol-, sâkin ol-, ṭamâm ol-, şâd ol-, zebûn ol …*

ol- yardımcı eylemiyle oluşmuş birleşik fiil örnekleri köken bakımından tasnifi şu şekildedir:

1.2.1. İsim Unsuru Türkçe Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller

abbaḳ ol-: Beyazlamak.

Ol deŋizden ala çıḳa anları

Abbaḳ ol*a ol ḳararmış tenleri (YZ/802)*

aç ol-: Acıkmak.

Ḳarınçuġı ***aç ol****sa ḳalḳup uçan. (DK/D188/11)*

aġır ol-: Ağır olmak.

Ḥelâllıḳ dilendi dölendi göŋül

Üzegü ***aġır ol****dı dizgin yüŋül (SN/2580)*

aġu ol-: Zehir hale gelmek.

Ṭoldur ḳadehi ṣun elüme ḳıl beni ser-ḫoş

*Ger **aġu ol**a yârum adına ideven nûş (SN/1641)*

Eger oladuḳ rîş ü yâ ḳaraġu

aḳ ol-: Mutlu olmak.

*Mere yüzüŋüz **aġ ol**sun. (DK/D102/1)*

alıcı ol-: Talep etmek.

*Aru akçayı ḫalḳ **alıcı ol**ur*

Velî ḳalbı ṣoŋra ḳalıcı olur (SN/5690)

alp olma-: Cesur olmamak.

*Yaluŋuz yigit **alp olma**z. (DK/D248/4)*

alu ol-: Düşük seviyede olmak

*Nice ola ki pâdişâh himmeti bâzirgân himmetinden **alu ol**a. (M-B.43a/11-12)*

arı ol-:Temizlenmek.

Kişinüŋ çü ʿaḳlı vü ʿârı ola

*Gerek dili vü dîni **arı ol**a (SN/246)*

artuḳ ol-: Artmak.

*Bilüŋ **artuġ ol**a vü bilüŋ ḳavî*

Faṣîḥ ola dilüŋ nicesi yavı (SN/4642)

aşşı olma-: Faydalı olmamak.

*Bunı pâdişâha bildürmekde **aşşı olma**ya. (M-B.11b/8)*

aşbaz ol-: Aşçı olmak.

*Adam etin yaḫnı ḳılan **aşbazı ol**ur. (DK/D129/7)*

atası ol-: Sahiplenmek.

Zihî şükr sulṭân indündik için

*Anı kı **atası ol**a şâh-ı Çîn (SN/3623)*

avşıl[2] **ol-**: Hasta olmak.

*Kedisi mavladı, **avşıl ol**mış. (DK/D180/4)*

ayıḳ ol-: Aklı başında olmak.

*Tevbe ḳılsın sözüne **ol**sun **ayıḳ***

Hâcip oldur Yusûf'a bilsin bayıḳ (YZ/865)

ayın bayın ol-: Şaşıp kalmak.

*Nite **olma**ya kimse **ayın bayın***

Ki bula ḳaraŋuda bengü ṣuyın (SN/1899)

Bunı gördiler nâ-gâh aṣlanlayın

*Mîşede vü **ol**dılar **ayın bayın** (SN/2968)*

*Esirgedi vü **ol**dı **ayın bayın***

Anuŋ içün aġladı uġurlayın (SN/4824)

ayruḳsı ol-: Başkalaşmak.

Baŋa daḫı didi çeri al u mâl

*Var iste ki **ayruḫsı ol**dı bu ḥâl (SN/4691)*

az ol-: Yetersiz olmak.

Gerek bunuŋ içinde bir râz ola

*Ki ʿâlemde anuŋ bigi **az ol**a (SN/466)*

baş ol-: Lider olmak, yönetmek.

yitdi naḳâṣa buyur tîzrek

*Çeriye **baş ol**sun nite kim gerek (SN/2130)*

Gice key ḳaraŋu olıcaḳ naḳâṣ

*Gönüldi yola çeriye **ol**dı **baş** (SN/2154)*

[2] Bir çeşit sığır hastalığı.

bayıḳ ol-: Açık olmak, aşikar olmak.

*Nişânumuz ol ara **ol**sun **bayıḳ***

Süci içmedüŋ çoḳ henüzsin ayık (SN/2340)

bekçi ol-:Nöbetçi olmak.

*Eve **bekçi ol**ur-ımış. (M-B.35b/2)*

belli ol(ma)-: Aşikar ol(ma)mak, ortaya çık(ma)mak.

*Ola ki ḳalan ḳulları gibi naẓaruŋ güneşi şuʿlesinden ẕerre gibi **bellü ol**am. (M-B.51b/12)*

*Ve işleri **bellü olma**dı. (M-B.59b/9)*

berk ol-: Sağlam olmak, kuvvetli olmak.

*Benüm evüm Belḳıs köşkinden **berk ol**a. (M-B.53b/9)*

*Ḫanum, Ḳazan Bigden maŋa **buyruḳ ol**dı. (DK/V46/6-7)*

*Ḳazan Bigden **buyruḳ ol**updur ḳoŋ otursun didi. (DK/V46/8)*

*Vallah big yigit Allah Taʿâladan **buyruḳ ol**dı. (DK/D156/4)*

biliş ol-:Tanışmak, dost olmak.

Ki virmek ile bulasın eyü ad

***Biliş ol**a senüŋ ile cümle yâd (SN/811)*

Çü bu resme ḳazandı eyü adı

***Biliş ol**dı görmedin anuŋ yadı (SN/864)*

bir ol-: Birleşmek, bir araya gelmek.

Şeh eydür naḳâşa ne kim ḳılasın

*Benüm dilegüm ile **bir ol**asın (SN/1324)*

*Ḳoyun gibi degülüz kim sürümüz **bir ol**a. (M-B.38a/4)*

buŋalsılıḳ ol-: Bunalmak, sıkılmak.

***Buŋalsılıġ ol**sa pes aŋa degin*

Güder dinçligini gözetmez begin (SN/2841)

buŋlu ol-: Bunalmak.

*Aġ saḳallu babaŋ **buŋlı ol**du. (DK/D146/7)*

*Aġ şaḳallu babaŋ **buŋlu ol**a. (DK/D187/4)*

*Ḳara başı bunaldı **buŋlu ol**dı. (DK/D211/1-2)*

buyruḳ ol-: Buyruk gelmek, emrolmak.

***Buyruḳ ol**du Cebrâ'il tîz in yere*

Ḳomaġıl Yusûf'u ki yere ere (YZ/102)

Çünkü Hût ol ḳuyuda düşer ölür

***Buyruḳ ol**ur Cebrâ'il anda gelir (YZ/125)*

***Buyruḳ ol**du üşbu şehrden giderem*

Ben daḫi gitgil bu şehrden ey dedem (YZ/1452)

*Ne kim **ol**dı **buyruḫ** bitürdi tamâm*

Ḳamusın yirine getürdi tamâm (SN/119)

çevik ol-: Hızlıca davranmak.

*Uruşmazdı ḳoç nice **ol**sa **çevük***

Aŋa boynuz olmış idi ḳuru yük (SN/4542)

*At ayaġı külüg ozan dili **çevük ol**ur. (DK/D11/6)*

*At ayaġı külüg ozan dili **çevük ol**ur. (DK/D29/6)*

*At ayaġı külüg ozan dili **çevük ol**ur. (DK/D174/2)*

çoraġ ol-: Çoraklaşmak.

***Çoraġ ol**ıcaḳ yire toḫm ekmeŋüz*

Yimiş virmeyesi aġaç dikmeŋüz (SN/5403)

çürük ol-: Çürümek.

***çürük ol**a naḫdan u kimḫadan ṭoġrusı*

Şehet yigrek ola yiŋi boġası (SN/367)

deli ol-: Aklını yitirmek.

*Anı gören kişi **deli ol**ur*

Ḳimi âh eder baḳar ḥayrân ḳalır (YZ/307)

*Uyandım bulamadım **ol**dum **deli***

Ol yıl dün gün aġladım zârî ḳılu (YZ/495)

*Seni geldim bulmadım **ol**dum **deli***

Hasretinden inleyü oldum ölü (YZ/500)

Naḳâşa Süheyl eydür iy bilgülü

*Eger çâre ḳılmazsaŋ **ol**dum **delü** (SN/1377)*

*Men bu yerden gideli **delü ol**muşi (DK/D114/12)*

delim ol-: Artmak.

*Ḫudâvendigâruŋ ʿömr-i devleti **delim ol**sun. (M-B.51b/8)*

denk ol-: Eşitlenmek.

Diye kim bu şâra niçün geldidi

*Baḳup ṣûrete nişe **dang ol**dıdı (SN/3781)*

dili acı ol-: Dili tatsızlaşmak.

*Eski ṭutuŋ biti öksüz oġlanuŋ **dili acı ol**ur. (DK/D256/11-12)*

dinç ol-: Gücü ve sağlık durumu yerinde olmak.

Fużullıḳ yilin ḳoma başuŋda sen

*Ki key **dinç ol**asın u başuŋ esen (SN/211)*

*Eger bir kezin ölem ü **dinç ol**am*

Yig andan ki bir günde biŋ kez ölem (SN/3589)

Ne zehre kim âdem ide güç basınç

*Raʿiyyet riʿâyeti bulup **ol**dı **dinç** (SN/3645)*

Cihân içre armayuban ara sen (SN/570)

diri ol(ma)-: Hayatta ol(ma)mak, yaşa(ma)mak.

Söyler eder ḳanı ol gözüm nûru

*Ölmüş idim üş bugün **ol**dum **diri** (YZ/1104)*

Oḳurvan taḥiyyât virürven selâm

***Diri ol**duġumca vü temme'l-kelâm (SN/171)*

Bu ḫoş sözleri işidüp ḫâṭırı

*Sevindi vü ölmişken **ol**dı **diri** (SN/1597)*

*Didi ger **diri ol**a vü dürişe*

Şehet kimse maḳṣûdına irişe (SN/3801)

Gördi bir ḳoyun yatur sinde varı

*Ölmişiken ol cânı **ol**dı **diri** (VG/1202)*

*Bu-gün eger ümîd vefâ ḳılup anuŋ göŋlin ʿimâret ve ölmiş cân **diri ol**a. (M-B.28a/13-14)*

*Ve dimişlerdür ki eyü ad-ıla ölmek yigdür yavuz ad-ıla **diri ol**maḳdan. (M-B.45a/7)*

*Yavuz ad-ıla **diri ol**makdan. (M-B.45b/8)*

dir(i)lik ol-: Düzen sağlamak.

*Ki sensüz bize nice **dirlik ol**a*

Ya sözüŋ ṣımaḫ nice erlik ola (SN/5423)

dogru ol(ma)-: Yanlış ol(ma)mak.

*Ol kişi pâdişâha **ṭoġru olma**ya. (M-B.28b/3)*

duşaḳ ol-: Ayak bağı olmak.

*Veli maŋa sen yaman yirde **duşaḳ ol**duŋ oġul didi. (DK/D129/1-2)*

dutucı ol-: Tutucu olmak, tutmak.

***Dutucı ol**ur ḫaḳ yolına giren*

İçini ʿimâret ṭaşını vîrân (SN/188)

dümük ol(ma)-: Bir işle yalandan meşgul ol(ma)mak.

Aġa ṭama sen anı görmez bigi

Dümük olma *aŋa ki budur yigi (SN/1613)*

İte niçeme bıraġasın kemik

Ki bir sâʿat ol saŋa ***ola dümük*** *(SN/4043)*

düriş ol-: Çalışmak.

Düriş ol*a kim bulasın çâre sen*

düzen ol-: Düzenlenmek.

Vezîre şâh eydür ki iy bilisüz

Ne ***düzen ol****a kim diyem anı düz (SN/946)*

eksük ol-: Tam olmamak.

Viribirdi göŋlini ṣorar idi

Ne ***eksügi ol****ursa görer idi (SN/4021)*

er ol-: Erkek ol(ma)mak, asker veya yiğit ol(ma)mak.

İçüp ḥikmet ü maʿrifet şerbetin

Bütün ***er ol****uban uşatsun putun (SN/173)*

Silâḥum ṭamâm oldı atum ḳavî

Er olma*yam ayruḫ anarsam evi (SN/2391)*

Er ol*ursa olsun bularuŋ bigi*

Ki bular imiş ḳamu ḳavmüŋ yigi (SN/2603)

Ṣaf dutuban şöyle ḥâżır duralar

Buŋ yirinde her biri ***er ol****alar (VG/578)*

Öginmek-ile ʿavrat ***er olma****z. (DK/D198/4)*

Er ol*saŋ big olsaŋ mere. (DK/D224/11-12)*

Er *mi* ***ol****duŋ yigit-mi olduŋ ḳardaş. (DK/D2269/13)*

erlik ol-: Yiğit olmak.

Kimüŋ ʿaḳlı var ise anı bilür

Ki ḳaçmaḳ deminde key ***erlik olur*** *(SN/4508)*

Ki sensüz bize nice dirlik ola

Ya sözüŋ ṣımaḫ nice ***erlik ola*** *(SN/5423)*

esen ol-: Sağlıklı olmak.

Aġır başlu ol yiynicek olma sen

Ki aġır baş ***olur*** *hemîşe* ***esen*** *(SN/1411)*

Süheyl aŋa didi ki biŋ yaşa sen

Hemîşe benüm içün ***olġıl*** ***esen*** *(SN/1739)*

Esen olıcaḳ *baş bulına börk*

Mizâc olsa saġ yavu varmaya görk (SN/3802)

Didi bizüm içün sen ***olġıl*** ***esen***

Yil uġramasun saŋa yavuz esen (SN/5300)

Ḳarşu yatan ḳara ṭaġlar ***esen olsa*** *il yaylar. (DK/D145/2,3,4,5,6,7)*

Big yigit ***esen olsa*** *börk bulınmaz-mı olur? (DK/D193/12)*

Ṣaġ ***esen olġıl****, şükr ki ben bu bâbdan aruven. (M-B.16b/7-8)*

eyü olma-:İyi olmamak.

Yavuzlıġı iş itmek ***olmaz*** ***eyü***

Yavuzlıġa idene gelmez eyü (SN/5465)

geŋez ol-: Kolay olmak.

Baŋa yârî olursa ***ola*** ***geŋez***

Ki küllî ḥikâyetleri işbu kez (SN/364)

Anı başarmaḳ ve anı ilerü iletmek aŋa ***geŋez olur****. (M-B.23a/1)*

gerçek ol-:Gerçekleşmek.

Yalan-ise bu sözlerüŋ ***girçek ola*** *gelinçügüm. (DK/V50/12)*

*Şâyed didigü **girçek ol**a. (M-B.33b/4)*

*Bidnûs didigü **girçek ol**a. (M-B.33b/7-8)*

giŋ ol-: Geniş olmak.

Baḫîl olma vü ṭar dirilmeyi gör

*Kim ölicegez saŋa **giŋ ol**a gûr (SN/224)*

gizlü ol-: Gizlemek.

Hîç eylemeŋüz yoḫsul olan ṭanz

*Ki **gizlü ol**ıcıdur örende kenz (SN/5391)*

Hîç eylemeŋüz yoḫsul olan ṭanz

Ki gizlü olıcıdur örende kenz (SN/5391)

görklü ol-: Güzel veya yakışıklı olmak.

Bir ḳul alasın ucuz anda ṣatın

***Görklü ol**a imrene seve cânın (YZ/174)*

*Yigitlik vere ana **görklü ol**a*

Gözleri görmez iken görür ola (YZ/905)

gözedici ol-: Gözet(le)mek.

Ve ger ni kamudur el uzadıcı

*Ṭaʿâm **ol**ıcaḳ loḳma **gözedici** (SN/4047)*

gözi yoş ol-: Gözü kararmak.

Yüzin göreli gitmeyiser yaş gözümden

*Lâ-büd güneşe kim ki baḫa **gözi ol**a **yoş** (SN/1644)*

güç ol-: Zorlanmak.

*Hele dürişem nite kim **ol**a **güç***

Bolay kim belüre bu arada uç (SN/3721)

güçlü ol-: Kuvvetli olmak.

***Güçlü ol**sa güreşsem. (DK/D177/10)*

gülinç ol-: Komik olmak.

Dilin ṭutduġınca kişi dinç olur

*Ve ger ni ḳamu ḫalḳa **gülinç ol**ur (SN/3685)*

güyegü ol-: Damat olmak.

Cühûd-ı fużûl ol ḳadar mâl ile

*Gerek şâh-ı Çîn'e **güyegü ol**a (SN/3204)*

Cühûd gördi kim adı Faġfûr-ı Çîn

*Gerek **güyegü ol**a andan için (SN/3411)*

ıraḳ ol(ma)-: Uzaklaş(ma)mak.

*Yaḫındur ecel şanmaŋ **ıraḳ ol**ur*

Öküş ârzû var ki ṭopraḳ olur (SN/801)

Çü meclis düzildi vü oldı yaraḫ

*Süheyl **olma**dı ḳatumuzdan **ıraḫ** (SN/1288)*

Nola kim çıḳıbile bir yaŋaraḫ

*Yavuz göz bu yigitden **olsun** **ıraḫ** (SN/4494)*

*Zîrâ ṣulb-i ḳarındaş ki sevgüden **ırag ol**a. (M-B.15a/4)*

*Şeḳâvet sebeblerinden **ırag ol**a. (M-B.25a/9)*

*Eger muḫâlefet iderse nuṣret ol ʿaskerden **ırag ol**ur. (M-S.176/14-15)*

iŋ çiŋ ol-: Sessiz olmak.

*Cihân **iŋ çiŋ ol**dı kesilmişdi söz*

Ayaḫ başdugı yiri görmezdi göz (SN/1728)

issi ol-: Sahip olmak.

*Az zamânda çoḳ niʿmet **issi ol**asın. (M-B.35a/4)*

*Menzil **issi ol**asın. (M-B.61a/5)*

iş ol(ma)-: Çalış(ma)mak.

Yoḳ elinde ḫânumân altun gümiş

*Söyleme bu sözi kim **olma**z bu **iş** (VG/358)*

ḳalıcı ol-: Daimi olmak.

Aru akçayı ḫalḳ alıcı olur

*Velî ḳalbı ṣoŋra **ḳalıcı ol**ur (SN/5690)*

ḳara ol-: 1. Karalaşmak.

2.(mec) kötü geçmek.

*Ṭoyuŋ dügünün **ḳara ol**dı diyü aġlar. (DK/V40/5-6)*

ḳaraġu ol-:Kör olmak.

*Eger **ol**aduḳ rîş ü yâ **ḳaraġu***

Olur âb-ı ḥayvân elinden aġu (SN/2127)

ḳaraŋu ol-: Karanlık olmak.

Meger ṣûretüŋden görüpdür nişân

***Ḳaraŋu ol**updur aŋa bu cihân (SN/887)*

*Dünya ʿâlem kâfirüŋ başına **ḳaraŋu ol**dı. (DK/D42/2)*

*Dünya ʿâlem gözine **ḳaraŋu ol**dı. (DK/D48/4)*

*Dünya ʿâlem kâfirüŋ gözine **ḳaraŋu ol**dı. (DK/D54/5)*

ḳaravul ol-: Gözcü olmak.

*Oġuz iline **ḳaravul ol**sun didi. (DK/D236/3)*

ḳardeş ol-: Dost olmak.

*Yusûf eder ben saŋa **ḳardaş ol**am*

Bir yerde oturam yoldaş olam (YZ/1135)

ḳarı ol-: Yaşlanmak.

*Yigitlense kişi **ol**ıcaḳ **ḳarı***

Yarar issi dilerse andan ḳarı (SN/4135)

ḳarıçuḳ ol-: Yaşlanmak.

*Ḳazan Bigüŋ **ḳarıçuḳ ol**mış anası ḳara deve boynında aşılu gitdi. (DK/D38/9-10)*

***Ḳarıçuḳ ol**mış anama umud olġıl. (DK/D143/10,11)*

*Aġ şaḳallu babanı **ḳarıçuḳ ol**mış ananı buzlatmaġıl. (DK/D176/3)*

ḳatı ol-: Sert olmak, kuralcı olmak.

Geçdi baġrından u gögsinden yara

*Düşdi öldi çün **ḳatı ol**dı yara (VG/334)*

ḳatıḫ ol(ma)-: Katık olmamak.

Bu yil ḳovmaġı bola kim ḳoyavan

***Ḳatıḫ olma**z ise yiyem ḳo yavan (SN/5671)*

ḳaygulu ol-: Endişeli olmak.

Ol gice bunlar Hümâm-içün delim

*Zârî ḳıldı **ḳaygulu ol**dı ʻaẓîm (VG/277)*

Göŋli ṭolu ġuṣṣa vü teşvîş ü bîm

*Ol ḫaberden **ḳayġulu ol**dı ʻaẓîm (VG/440)*

***Ḳaygulu ol**dı Melik ʻAnter yine*

Ḳaldı ḥayrân Varḳanuŋ erligine (VG/523)

ḳayu ol-: Kaygılanmak.

*Ḳaraŋu **ḳayu ol**dı vü ḳapu yoḫ*

Ḳaranuŋ ḳarâr itdügi ḳaldı çoḫ (SN/2393)

ḳılavuz ol-: Yol göstermek.

Ne bilsün yavuz ḳonşı yavuz olur

*Yavuzlara şeyṭân **ḳılavuz ol**ur (SN/1336)*

Dün içi ḳıġırursın yaluŋuz

*Kimesne **ol**ımaz baŋa **ḳulavuz** (SN/1704)*

Ki her nesnede eyüyi yavuzı

*Bazirgan daḫı öŋlerine düşdi, **kulaġuz ol**dı. (DK/D72/2-3)*

*Bir yirde ki ḳurd saŋa ḳonşı ola, çakal saŋa **ḳulavuz ol**a, sen anda ne râḥat olasın? (M-B.6b/6)*

ḳısu ol-: Eziyet olmak.

*Bular bilemediler **ol**asın **ḳısu***

Varup virdiler bir arada busu (SN/4467)

*Bular bilemediler **ol**asın **ḳısu***

Varup virdiler bir arada busu (SN/4467)

ḳızġun ol-: Öfkelenmek.

*Güneş **ḳızġun ol**duḳda bur diyecek*

Bulıt savılur demde ḳur diyicek (SN/71)

ḳızlıḳ ol-: Kıtlık olmak.

*Ol yedi yıl geçicek **ḳızlıḳ ol**ur*

Ekin ekmen deyü Yusûf buyurur (YZ/829)

Mışr ekini hiç bitmez ne ḫot otu

***Ḳızlıḳ ol**ur Mışr içi yavlaḳ ḳatı (YZ/1505)*

*Nâgâh **ḳızlıḳ ol**dı. (M-S.179/14)*

*Behrâm-ı Gûr zamânında dört yıl **ḳızlıḳ ol**du. (M-S.180/12)*

kişirek ol-: Daha iyi bir insan olmak.

Ki ḫalḳı üşendüre bölük bölük

***Kişirek ol**a ol âdemden gölük (SN/252)*

ḳoca ol-: Yaşlanmak.

Belâ çün be-cid çekdüm irte gice

*Yigitligüm oḫtında **ol**dum **ḳoc**a (SN/5643)*

ḳolay ol-: Basit olmak.

Nişân eyle uz uz u az az ḳaz

*Ḳulavuz **ḳolay ol**ıcaḳ uça ḳaz (SN/1960)*

*Ḫaberler kime **ol**ur ise **ḳolay***

Gemi sürdiler yil bigi çaḫ bir ay (SN/4746)

ḳoŋşı ol-: Komşu olmak.

Çü ḳavmi gözetdi vü ṭutdı ḳarâr

*Ol arada **ḳoŋşı ol**ur Nev-bahâr (SN/1330)*

*Bir yirde ki ḳurd saŋa **ḳonşı ol**a, çakal saŋa ḳulavuz ola, sen anda ne râḥat olasın? (M-B.6b/6)*

ḳonuḳ ol-: Misafir olmak.

Ḳamu il ü şar ḳavm ile ulular

*Gelüp bize üç gün **ḳonuḳ ol**alar (SN/990)*

İdindi anı kendüzine ḳonuḳ

*Ḫoẓ **ol**asıyimiş gözine **ḳonuḳ** (SN/4377)*

Digil içmişem and ḳorḫar cânum

*Gerek **ol**a evvel **ḳonuḫ**lıḳ benüm (SN/1031)*

kölge ol-: Gölgelemek.

***Kölge ol**sun erdemlüdür. (DK/D18/4)*

*Dünlügi altun ban ivüm olsuŋ saŋa **kölge ol**sun. (DK/D118/5-6)*

*Saŋa **kölge ol**sun. (DK/D57/10)*

*Dünlügi altun ban ivüm saŋa **kölge ol**sun. (DK/D167/1)*

kör ol-: Görme yetisini kaybetmek.

Süheyl' didi Nev-bahâr indi gör

*Ki içenlerüŋ **ol**ısar gözi **kör** (SN/2155)*

Bir iki gün işüŋde ṣabr idegör

Ki düşmenlerüŋ gözleri ***ola kör*** *(SN/1594)*

ḳul ol-: Köle olmak, hizmet etmek.

Gör anı kim saŋa ḳulumdur deyen

Nice ***ḳul ol****du saŋa ḳarşı ʿayân (YZ/853)*

Güneş alnına vü ḳaşına hilâl

Ḳul ol*dı vü aġzı yarına zülâl (SN/106)*

Ḳamu pâdişâhlar işiginde ḳul

Ḫitâb aŋa Ḥaḳ'dan ***ol****up idi* ***ḳul*** *(SN/114)*

Nedür çâre bir ṣûrete ***ol****dı* ***ḳul***

Dîvâr naḳşıdur cânlu âdem degül (SN/575)

Luṭf idüp beni oġulluġa ḳabûl

Ger ḳılalar ***ol****ayın ölince* ***ḳul*** *(VG/940)*

Ḳul*uŋ* ***ol****sun. (DK/D58/1)*

ḳurtulışı ol-: Özgür olabilmek.

Kişinüŋ nite ***ol****a* ***ḳurtulışı***

Meger diyesin ḳo vü ḳurtul işi (SN/5372)

ḳutlu ol-: Hayırlı olmak.

Ḳutlu ol*sun der saŋa bağışladım*

Saŋa verdim bu ḳulu gey işledim (YZ/387)

İlüŋüz size ***ḳutlu ol****sun ḫo biz*

Gidevüz esen ḳaluŋuz bunda siz (SN/5040)

Dügün ***ḳutlu ol****sun ḫan ḳızı diyü parmağından altun yüzügi çıḳardı ḳızuŋ parmağına kiçürdi. (DK/D80/3-4)*

Bu ad bu yigide ***ḳutlu ol****sun didiler. (DK/D75/13)*

Ḳutlu olsun devletüŋüz. (DK/ D110/13)

od ol-: Ateş olmak.

*Kâfiri ḳamış kibi **od ol**uban yandurayım. (DK/D147/7-8)*

onarıcı ol-: Düzeltmek.

Didi Taŋrı olsun saŋa yârıcı

*Ne ṣarp işüŋ **ol**ursa **onarıcı** (SN/815)*

oŋat ol-: Uygun olmak.

*Delim kez ki uġraşduḳ **ol**dı **oŋat***

Ki bulardan ayırduḳ er yıḫduḳ at (SN/4305)

ozan ol-: Şair olmak.

*İleyüŋüzden çalup aydan **ozan ol**sun. (DK/V4/9)*

ölü ol-: Ölmek.

Seni geldim bulmadım oldum deli

*Hasretinden inleyü **ol**dum **ölü** (YZ/500)*

ören ol-: Harab olmak.

Anı gördügüm hîç degüldür oran

*Göŋül ili varduḳca **ol**dı **ören** (SN/2446)*

*On igiçe süŋüçügüŋ **ören ol**mış yıġşur aḫı. (DK/D27/5)*

puṣu ol-: Korumak.

*Görgil ögrengil ve hem bize **puṣu ol**ġıl oġul. (DK/V73/10)*

pür ol-: Çoğalmak.

*Şimdi girü ol aġaç yeşerüp **pür ol**dı. (M-S.86/10)*

sapaṣaġ ol-: Çok sağlam olmak.

*Ḫanum, oġlanuŋ ḳırḳ günde yarası oŋaldı, **sapa ṣaġ ol**dı. (DK/D29/7)*

*Delünüŋ eli Ḥaḳ emri-y-ile **ṣapa ṣaġ ol**dı. (DK/D85/5)*

ṣarpraḫ ol-: Çok zorlanmak.

Yitüp ardıradın bizi bulmaya

*İşümüz daḫı **ṣarpraḫ ol**maya (SN/2808)*

saġ ol-: Yaşam sürmek.

*Didi dön üşenme **saġ ol** u esen*

Şara ben varayım odaġuna sen (SN/1082)

*Timâr itdürüben çü **saġ ol**dılar*

Şeh eydür benüm gönlüm eyle diler (SN/2826)

*Sen **ṣaġ ol** Beyrek öldi diŋ. (DK/D298/6-7)*

*Sen **ṣaġ ol** Beyrek öldi didiler. (DK/D300/1)*

*Sen **ṣaġ ol** ḳadın ana babam **ṣaġ ol**sun. (DK/V63/13)*

***ṣaġdıç ol-**: Yakın arkadaşlık içerisinde olmak.*

*İki ḳardaş bir birine **ṣaġdıç ol**dılar. (DK/D271/7)*

saḳ ol-:Uyanık olmak.

Ne aġruḳ ki vardur ḳamusın alup

*Ḳatı iḥtiyât eyleyüp **saḳ ol**up (SN/2131)*

Şehet aslan olan ḳalıŋ mîşedür

***Ṣaḳ ol**maḳ kişiye key endişedir (SN/3316)*

ṣarp ol-: Zorlanmak.

Döḳılürdi başlar yire ṭarp ṭarp

*Şâh-ı Çîn çü gördi kim iş **ol**dı **ṣarp** (SN/2752)*

*Çü gördi ki olmaz **işi ol**dı **ṣarp***

Çadırdan içerü düşüp vardı ṭarp (SN/3395)

Gerekmez ki nesneyiçün ḳayıra

*İşi daḫı **ṣarp ol**a çün ḳayıra (SN/4580)*

şavaş ol-: Savaşmak.

*Ol gün bir ḳıyamat **şavaş ol**dı. (DK/D63/7-8)*

*Bir ḳıyamat **şavaş ol**dı. (DK/V52/6)*

*Bir ḳıyamat **şavaş ol**dı. (DK/V84/4)*

şayru ol(ma)-: Hastalan(ma)mak.

***Şayrı ol**ur Ḳuṭayfer Sulṭân ölür*

Ḳuṭayfer'den ol Zeliḫâ dul ḳalır (YZ/609)

*Her kim anı giyse **şayrı olma**ya*

ʿAzasına daḫi hiç ziyân gelmeye (YZ/1332)

Ki oġlan ḫoş olmış iken aŋsuzın

*Girü **şayru o**ldı açamaz gözin (SN/717)*

Atam virdi evvel ögüt ṣoŋra and

*Baŋa ol yarar **sayru ol**ana ḳand (SN/2098)*

semüz ol-: Şişmanlamak.

*Amma **semüz ol**sa boġazlar-idi. (DK/D237/1)*

sovuḳ ol-: Soğuk olmak, üşümek.

*Bir gice **sovuḳ ol**du. (M-B.22b/6)*

şuçlu ol-: Suç işlemiş olmak.

İmdi bize ṣuçumuzu bağışlagil

***Şuçlu ol**duḳ yüzümüze urmaġıl (YZ/1200)*

ṭaŋ ol(ma)-: Şaşır(ma)mak.

*Didi ey dirîġâ işüm **ol**dı **ṭaŋ***

Gözüme ḳara ṭoġdı bu ṭaŋla ṭaŋ (SN/2410)

*Eyitdi ġarîblıġuŋ **olma**ya **ṭaŋ***

Digil bilelüm ḳanda olur odaŋ (SN/4007)

tanık ol-: Şahitlik etmek.

Yusûf eder şuçlu Zelîḫâ'dır yalan

*Baŋa **tanıḳ ol**sun üşbu oġlan (YZ/552)*

Anuŋ Taŋrı ilin virürse baŋa

*Hem ol **ṭanuġ ols**un vireven saŋa (SN/4411)*

*Bigler Allah Taʿâla maŋa bir ḳız virecek olur-ise, siz **ṭanıḳ ol**uŋ. (DK/D69/113)*

*Yir **ṭanıġ ols**un gök **ṭanıġ ol**sun. (DK/D168/4-5)*

*ʿArş **ṭanıġ ol**sun gök **ṭanıġ ol**sun. (DK/D168/3-4)*

ṭar ol-: Dar olmak.

Benüm göynügüm şol ki sen nâ-gehân

*Gidesin gözüme **ṭar ol**a cihân (SN/2022)*

Bugün yine furṣat bize yâr ola

*Bu giŋ yazı gözüŋüze **ṭar ol**a (SN/2655)*

*Yalan dünya başına **ṭar ol**dı. (DK/D203/8)*

*Giŋ dünya başına **ṭar ol**dı. (DK/D209/5)*

*Dünyâ başına **ṭar ol**dı. (DK/D218/8)*

ṭatlu ol-: Tatlanmak.

*Kimi acı vü kimi **ṭatlu ol**ur*

Kimisi eyü kimi yatlu olur (SN/5588)

ṭayaḳ ol-: Destek olmak.

*Ben bunuŋ alnına niye **ṭayaḳ ol**urın ṭururın didi. (DK/D17/2)*

*Ol ṭama **ṭayaḳ ol**ur. (DK/D17/1)*

tenk ol-: Denk olmak.

Varḳadan artuḳ baŋa yâr teng ola

*Ne revâdur bu nice nâm **tenk ol**a (VG/1024)*

ter ol-: Terlemek.

*Dimâġı **ter ol**dı uyısa gerek*

Nite bile öykiniserdür kirek (SN/3358)

ṭoġrı ol-: Doğru olmak.

*Elif bigi ha **ṭoġrı ol** zînhâr*

Ki üstinde cânuŋ ṭutasın ḳarâr (SN/278)

toḫınç ol(ma)-: Dokunul(ma)mak.

*Başuma ḳaḫınç yüzüme **toḫınç olma**sun. (DK/D175/5-6)*

ṭoḫ ol-: Tok olmak.

*Kişi çün yiyesi yiyüp **ṭoḫ ol**a*

Yaraşur ki uyḫu gözine gele (SN/2866)

*Ve çün **ṭoḳ ol**a, açlıḳ ġuşşasın yime. (M-B.18b/4)*

ṭoptolu ol-: Çok dolu olmak.

Oturan ṭuran anda ulu kişi

*Ki **ṭoptolu ol**mışdı meydân içi (SN/4950)*

toy ol-: Ziyafet olmak.

*Bu resm ile bir hafta **ṭoy ol**dıdı*

Gelen ṣaçudan ṭamları ṭoldıdı (SN/5326)

ṭoyum ol-: Ganimet almak.

*Oġuz bigleri **ṭoyum ol**dı. (DK/D153/6)*

*Ġalaba **ṭoyum ol**du. (DK/D255/2)*

*Yigit bigler **ṭoyum ol**dı. (DK/V99/5)*

tuş ol-: Rast gelmek.

Buları teferrüc iderken özi

*Revân bir ḳapuya **ṭuş ol**du gözi (SN/490)*

Ya adum işitdi vü yâ gördi düş

Ya ḫoẕ Taŋrı bile nite ***oldı ṭuş*** *(SN/1694)*

Ṣoŋ ucı işi hem nite ***ṭuş olur***

Güvenç azacuḫ ḳorı öküş olur (SN/1976)

Ḫub yirde ***ṭuş oldı****. (DK/D129/1)*

Ṣudan kiçdi, bu kez bir ḳurda ***ṭuş oldı****. (DK/D45/9-10)*

ṭuṭaş ol-: Rastlamak.

Yazı vü dere ḳoma ya ṭaġ u ṭaş

Ara çevre şâllah ***olasın ṭuṭaş*** *(SN/2814)*

ṭutsaġ ol-: Esir olmak.

Kişi ***ṭutsaġ olsa*** *hem olur ümîẕ*

Ki gerded şeb-i tîre rûz-ı sipîẕ (SN/2778)

Dirse Ḫan ***ṭuṭsaḳ oldı*** *gider. (DK/D30/4)*

Hepümüz ***ṭutsaḳ olmış****-idi didiler. (DK/D74/11)*

Ḳardaşum ***ṭuṭsaḳ oldı****. (DK/V23/10)*

ṭutucu ol-: Sarmak, örtmek.

Ne baḫtlu kişi ol ki oġlı ḳalur

Oġul ata yirin ***ṭutucı olur*** *(SN/5410)*

uġur ol-: Şans getirmek.

Olan oldı nitmek gerekdür buġur

Ḳızı virüŋ ü gidüŋ ***olsun uġur*** *(SN/2644)*

ulu ol-: Büyümek, değerlenmek.

Ḳalan çeri ḫalḳı arasında nice ***ulu ola****. (M-B.34a/2)*

uṣal ol-: Gevşek davranmak.

Ki tîz yapış u kendüzüŋ ṭama ṣal

Hemîn çâre işbudur ***olma uṣal*** *(SN/1749)*

uşaŋ ol-: Habersiz olmak, şüpheli olmak.

Cevâhir hem altun bile götürem

*Degül kim **uşaŋ ol**up u oturam (SN/2342)*

*Kimdür ki **uşaŋ ol**uban eglene bir dem*

Düzgün ki düzülmiş ola anı boza benven (SN/2913)

Dilermisseyidüŋ anı almaġa

*Revâ görmeyedüŋ **uşaŋ ol**maġa (SN/3221)*

*Ḳavmümüz ḳaçmaḳ ardınca olup cenge **uşan ol**alar. (M-B.46a/8)*

uşlu ol-: Aḳıllı olmak.

Geçen geçdi gelmeyeni kim bilür

*Demin ḫoş geçüren key **uşlu ol**ur (SN/5098)*

uşaḳ ol-: Küçülmek.

Anuŋ emriyle ḳuşanur ḳuşak

Ḳarınca ne var olduġiçün uşaḳ (SN/81)

uyanıḳ ol-: Kurnaz olmak.

*Meger Taŋrı'dan **uyanıḳ**lıḳ **ol**a*

Ki kişi saʿâdet yolını bula (SN/205)

uz olma-: Uzaklaşmamak.

Erüŋ aṣṣısı çoḳ çoḳ olıcaḳ

***Uz olmaz** arada ḳılıç u bıçaḳ (SN/5448)*

üşü ol-: Toplanmak.

*Ve ger çevreden **üşü ol**ursa bir bir yanumuzdan dönince işimüz tamâm olur. (M-B.43b/12)*

umut ol(ma)-: Zor durumda olan birine yardımcı ol(ma)mak.

*Yayan erüŋ **umudı olmaz**. (DK/D90V33/12)*

*Yayanuŋ **umudı olmaz**. (DK/D134/1)*

yad ol-: Yabancı olmak, tanıdık olmamak.

*Degül idi **yad ol**mış idi biliş*

Ṣoŋ ucı ḫod itdi şunuŋ bigi iş (SN/4959)

Oġul atadan ḳaçsa ḫoryad olur

*Aŋa sen oġul dimegil **yad ol**ur (SN/5236)*

yaġı ol-: Düşman olmak.

Didi gice gelen çeri aŋsuzın

***Yaġı ol**maġın gelmedi gündüzin (SN/926)*

*Niçeme ki **yaġı ol**ur ise çoḫ*

Yaġar ise yaġmurlayın baŋa oḫ (SN/2734)

*İşitdüm ki zamân-ı evâyilde bir pâdişâh bir pâdişâh ile **yaġı ol**up aralarında ḫusûmet ziyâde oldı. (M-S.85/3-4)*

*Hem pâdişâha gendü ilinden **yaġı ol**up il isteyeler. (M-B.54b/4)*

*Evvelâ gerekdür ki bir pâdişâh bir pâdişâhıla **yaġı ol**sa… (M-S.176/7)*

yaḳın ol-: Yakınlaşmak.

Naḳâşa icâzet virür şâh-ı Çîn

*Ki ol arayı yapa **ol**a **yaḫın** (SN/1333)*

Ṭama aġıcaḳ kendüzüŋ saḳlaġıl

*Ki niceme **yaḫın ol**ursa aġıl (SN/1732)*

Vezîri çü gönderdi şâha naḳâş

***Yaḳın ol**dı aḫşama ḳarardı ḳaş (SN/1027)*

Ol gümandur yine bunda gelesi

*Pes **yaḳın ol**dı anun ayrılması (VG/937)*

*Giceye **yaḳın ol**dı. (M-S.17/9)*

***Yaḳın ol**dı ki neslümüz cihânda kesile. (M-B.62a/4)*

yalŋız ol-: Tek başına olmak.

Ol biŋ eri girü dönderdi yine

*Kendü sürdi **yalıŋuz ol**ur yine (VG/1111)*

yalıncaḳ ol-: Yalnız olmak.

Ol döşeklerüŋ içine ṭoldılar

*İkisi daḫı **yalıncaḳ ol**dılar (VG/1432)*

yaraḳ ol-: Hazırlanmak.

*Çü meclis düzildi vü **ol**dı **yaraḫ***

Süheyl olmadı ḳatumuzdan ıraḫ (SN/1288)

yarġulu ol-: Davalı olmak.

*Çü **ol**dı senüŋ işlerüŋ **yarġulu***

Ḳamu ḫalḳ eyleyiser ġulû (SN/4783)

yatlu ol-: Kötü olmak, işe yaramaz olmak.

Kimi acı vü kimi ṭatlu olur

*Kimisi eyü kimi **yatlu ol**ur (SN/5588)*

yavaş ol-: Yavaşlamak.

Dönüp eyle didi Süheyl'e naḳâş

*Ki bu tosnayan **ol**dı üşte **yavaş** (SN/1672)*

*Eger **yavaş ol**ursa ḳorḳaḳdur derler. (M-B.43a/1)*

yavuz ol-: Kötü olmak.

*Ne bilsün yavuz ḳonşı **yavuz ol**ur*

Yavuzlara şeyṭân ḳulavuz olur (SN/1336)

Eger bu gice başḫun eyleyevüz

*Nitedür eyü mi **ol**a yâ **yavuz** (SN/2606)*

*Anı ṭutdılar **ol**dı ḥâli **yavuz***

Yatur uşda zindân içinde henûz (SN/3962)

Eyü adumuz cihânda ***yavuz olup*** *ḫalâyıḳ arasında bed-nâm olavuz. (M-B.45a/6-7)*

Olmaya ki aduŋ ***yavuz ola****. (M-B.53b/8)*

Kimde bulursa gerek ol buldugı kişi eyü olsun ***yavuz ol****sun. (M-B.67b/13)*

yaya ol-: Yürümek.

Eger ***yaya ol****am yâ atum aruḫ*

Ḳızardımazam şâh ḳatında ruḫ (SN/5667)

Ḳarşudan bir atlu eydür Varḳa'ya

İn atuŋdan aşaġa ***ol****ġıl* ***yaya*** *(VG/1215)*

İndi atdan birḳaçı ***ol****dı* ***yaya***

Geldiler baḳdılar ol dem Varḳa'ya (VG/1262)

yayaḫ ol-: Yürümek, yürüyerek gitmek.

Ḳonuḳlaya şâhı vü ṭuta ayaḫ

Bile ***ol****a ḳavmi hep atlu* ***yayaḫ*** *(SN/1062)*

yeŋül ol-: Hafif olmak.

İçildi ḳamusı açıldı göŋül

Çoġ aġır baş esridi ***ol****dı* ***yeŋül*** *(SN/2122)*

yıġnaḳ ol-: Toplanmak.

Oġuz bigleri gelüp oġlan üstine ***yıġnaḳ ol****dılar. (DK/D17/6)*

Oġuz bigleri bir bir gelüp ***yıġnaḳ olma****ġa başladı. (DK/D11/1)*

Ḳazanuŋ bigleri hep yetdi, üzerine ***yıġnaḳ ol****dı. (DK/D151/12-13)*

yig ol-: İyi olmak.

Didiler ḳamu bir anuŋ bigi ḳız

Yig ol*a biŋ erden dirüz anı biz (SN/5012)*

Gezdügüŋden öldügüŋ ***yig ol****a. (DK/V11/9)*

*Bir dürlü olmak **yig ol**a. (M-B.7b/14)*

*İt benden **yig ol**a. (M-B.33a/2)*

*Eger gidebilesin gitmek daḫı **yig ol**a. (M-B.53a/13)*

yigit ol-: Gençleşmek.

Cebrâʿil gelir anı şol dem sıġar

***Yigit ol**ur Zeliḫâ on dört yaşar (YZ/908)*

Gözin açdı buldı özin nâz ile

***Yigit ol**dı bislendi iʿzâz ile (SN/724)*

Ol oḫtın iŋen kiçicik ḳaldum

*Çü ṣoŋra **yigit ol**dum ulaldum (SN/4291)*

*Ḳocayiseŋ ol dem **ol**asın **yigit***

Üşendürmeye büre ışırmaya bit (SN/4643)

*Çaya baḳsa çalımlu çal-ḳara ḳuş erdemlü bir gözel yaḫşı **yigit ol**dı. (DK/D70/5-6)*

*Bir **yigit ol**sa dirisi ḫaberin getürse çırġap çuḫa altun aḳça virür-idüm. (DK/D93/3-4)*

*On biş yaşına girdi, **yigit ol**dı. (DK/D204/2)*

yigrek ol-: En iyi olmak.

Ḳolay sözler ile dirilse gerek

*Ḳolayın gözeden **ol**a **yigrek** (SN/182)*

Bu kez didi naḳḳâşa oġlan ki sen

*Baŋa **yigrek ol**duŋ bugün atadan (SN/664)*

Sen âvâre olasın u ben diri

*Ölüm **yigrek ol**a baŋa âḫiri (SN/703)*

Kim bile kim ḫâṭırına ne gele

*Yüz ṣuyıla gitme kim **yigrek ol**a (VG/1481)*

yil ol-: 1. Rüzgar olmak.

Zihî fâl çün diline geldi bil

*Ne kim şanusı var ise **ol**dı **yil** (SN/2136)*

yoḳ ol-: Varlığını sürdürememek.

*Meger senüŋ aġan **yoḳ ol**updur. (DK/ V40/10)*

yoḳsul ol-: Fakirleşmek.

*Hîç eylemeŋüz **yoḳsul o**lan ṭanz*

Ki gizlü olıcıdur örende kenz (SN/5391)

yoldaş ol-: Eşlik etmek, yanında bulunmak.

Yusûf eder ben saŋa ḳardaş olam

*Bir yerde oturam **yoldaş ol**am (YZ/1135)*

*Bugün ṣabr ile **yoldaş ol** zinhâr*

İşüŋ gizlüdür ḳılmaġıl âşikâr (SN/1232)

*Ḳaraŋulıḳ **ol**ur aŋa **yoldaş***

Kim ol ʿışḳ yolında oynaya baş (SN/1915)

*Ya müdbirligi **yoldaş ol**ur ya baḫt*

Ya ḫoẕ taḫtadur ḳısmeti ya ḫo taḫt (SN/5536)

Bu cihâna çün bile urduk ḳadem

*Ol cihânda **yoldaş ol**alum behem (VG/1651)*

Ṭa'ısından Varḳaya destûr olur

*Pâdişâh gönderüben **yoldaş ol**ur (VG/1102)*

Virdi biŋ kişi daḫı kim eş ola

*İline degin aŋa **yoldaş ol**a (VG/1108)*

*Cümle bigler-ile **yoldaş ol**up gitdiler. (DK/D208/10)*

*Zîrâ bunlaruŋ sizden ṣoŋra râyigân mâl ellerine girüp, dimâġları âza; müfsitlere **yoldaş ol**alar. (M-B.10b/1-2)*

Bir atluya ***yoldaş ol****dı. (M-B.64a/12)*

yorıyış ol -: Yürümek.

Ḳanlu geyik üzerine ***yorıyış ol****sa. (DK/D237/10)*

yoş ol-: Donuklaşmak.

Ne aṣṣı çü ṭonuŋ içi ola boş

Ne ḥâṣıl ki gözüŋ ***ol****a nûrı* ***yoş*** *(SN/191)*

yügrük ol-: Koşmak.

Yügrük ol*an atlaruŋ tavlasından. (DK/D222/1)*

1.2.2. İsim Unsuru Arapça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller

ʿaceb *(Ar.)* **ol(ma)**-: Şaşır(ma)mak.

Ol kiş'eydür on doḳuz var yarmaḳın

Bu ḳadarla ***ʿacep ol****a almaġın (YZ/218)*

*ʿ****Aceb ol****mışam ṭaŋ bu ṭaŋladuġım*

Hele işbu deŋlüdür aŋladuġım (SN/465)

*ʿ****Aceb olma****ya ḳuzı ḳapan kişi*

Çopândan yir olursa ṣapan kişi (SN/1733)

İŋen ṭaŋladı kim ne ola sebeb

Bu ṣûretde maʿnî ne ***ol****a* ***aceb*** *(SN/4805)*

Çarḫ elinden çekerem cevr ü cefâ

Bu ***ʿaceb olma****z daḫı cânum benüm (VG/421)*

Niçün güldüŋ ve ne ***ʿaceb olma****duḳ nesne gördüŋ. (M-B.26b/2-3)*

ʿâciz *(Ar.)* **ol**-: Gücü bir işe yetmemek.

*ʿ****Âciz ol****du ol Ḳuṭayfer söyledi*

Ḫazinede daḫi mâlim ḳalmadı (YZ/385)

Şehr içinde ḫalḳıla mîr ü vezr

*ʿ**Âciz ol**mışdur ḥisar içre esîr (VG/435)*

Bir ḥişâr içinde câna gelmişüz

*Bu ḳavim elinde ʿ**âciz ol**mışuz (VG/458)*

*Ḳalʿada bunlar çün ʿ**acîz ol**dılar*

Acıġup ḳamusı ṭaşra geldiler (VG/481)

*Çopan anuŋ elinden ʿ**âciz ol**dı. (M-B.29a/10)*

ʿadâvet *(Ar.)* ol-: Düşman olmak, düşmanlık beslemek.

Bizüm ġaybetümüzde furṣat olup

*Ṭuz etmek unıdup ʿ**adâvet ol**up (SN/5257)*

âdem *(Ar.)* ol-: İnsan olmak.

*Pes eylük bulıcaḳ ne **âdem ol**a*

Ki yırtıcı ḥayvândan alu ḳalu (SN/230)

*Seni ṣanduġ **âdem ol**a dîvdüŋ*

Ḳanuŋa ṣusaduŋ u key ivdüŋ (SN/2623)

*Didi bellü içinde **âdem ol**a*

Görür bindi birḳaç kişi ṣandala (SN/2966)

ʿâdet *(Ar.)* ol-: Alışkanlık haline gelmek.

Üçüncisi ʿOṯmân ki ʿilm ü ḥayâ

*Aŋa ʿ**âdet ol**mış idi bî-riyâ (SN/147)*

âdil *(Ar.)* olma-: Adaletle iş görmemek.

Ṣuçluyu ṭutan gerek kim ḳınaya

*Ṣuçsuzu ḳınayan **âdil olma**ya (YZ/1174)*

*Çün ʿ**adl olma**ya, neseb aṣṣı ḳıla. (M-B.37a/7)*

***Ol**ur âb-ı ḥayvân elinden **aġu** (SN/2127)*

âḫir *(Ar.)* **olma-**: Sonlanmamak.

Yad ḳatında ḳoyuban gitme beni

İy bilişüm bende ***âḫir olma*** *yâd (VG/1650)*

aḥmaḳ *(Ar.)* **ol-**: Aḳılsızca, sersemce davranmak.

Niçün ḳaygu andın yaŋa yiyile

Aŋa ***aḥmaḳ ol****an kişi yıyıla (SN/4578)*

ʿâḳil *(Ar.)* **ol(ma)-**: Aḳıllı ol(ma)mak.

Aŋa ḳanâʿat ḳılmayup artuḳ isteye, ol kişi ***ʿâḳil olma****ya ve niʿmet ḳadrin bilmeye. (M-B.21b/5-6)*

Anuŋ-çun yurt ḳoyup zaḥmet çeken ***ʿâḳil olma****ya. (M-B.42a/3)*

ʿÂḳil ol*an söz söylemeye. (M-S.84/11)*

ʿÂkil ol*an kimesne eyü işe ʿöẕr dilemez. (M-S.75/11)*

ʿâm *(Ar.)* **ol-**: Yaygınlaşmak.

Velî güneşüŋ nûrı çün ***ʿâm ol****ur*

Ören yirleri hem münevver ḳılur (SN/1049)

Ġulû ***ʿâm ol****ıcaḳ ḳopar çoḳ fesâd*

Ki nâmûs narḫına eyler kesâd (SN/4784)

amân *(Ar.)* **ol-**: Güvende olmak.

ʿÖmürden eger ***ol****ur ise* ***amân***

Gerek kim cihânı görem bir zamân (SN/1066)

ʿanber -feşân (*Ar.-Far.)* **ol-**: Güzel koku saçmak.

Yine gökyüzü ***ol****dı* ***ʿanber-feşân***

Ḳara ṭonın egnine aldı zamân (SN/1034)

ʿâr (*Ar.)* **ol-**: Utanmak.

Faḫr ola şimden girü ölmek baŋa

ʿÂr ol*a sensüz diri ḳalmaḳ baŋa (VG/1655)*

ârâm (*Ar.*) **ol(ma)-**: Rahat ol(ma)mak.

***Olma**dum **ârâm** bir dem dünyede*

Olmadum ben ġuṣṣadan bir laḥẓa şâd (VG/1647)

*Ṣûrét-daḫı göŋül ardınca menâzil-i mehleke kesüp pâdişâhuŋ ḥayât bağışlayıcı ḥażretine **ârâm ol**dum. (M-B.66b/7-8)*

âsi *(Ar.)* **ol(ma)-**: İsyan et(me)mek.

Zindâna urġıl bu benim ḳulumu

***Âsi ol**du baŋa tevbe ḳılu mu (YZ/605)*

*Ṣuçın **ʿâṣî ol**anlaruŋ yoyan ol*

Dirilden ü öldüren ü ḳoyan ol (SN/17)

*Ne ḥâṣıl kişiden ki **ʿâṣî ola***

Ṭamudan nitesi ḫalâṣı bula (SN/101)

*Oġuza **ʿâṣi ol**dum bellü bilin. (DK/D240/2)*

*Pâdişahına **ʿâṣi ol**anuŋ işi rast gelmez. (DK/D240/4)*

*Ḳazana **ʿâṣî olma**zam diyü and içti. (DK/V96/7)*

*Taŋrı'ya **ʿâṣî olma**zdı. (M-B.68a/2)*

âşık *(Ar.)* **ol-**: Sevmek, hoşlanmak.

***ʿÂşıḳ ol**du Yusûf'uŋ ṣıfâtına*

Arzûlardı kim baḳa sûretine (YZ/111)

***ʿÂşıḳ ol**ur bir naẓarda sûrete*

***ʿÂşıḳ ol**an nice uyuya yata (YZ/330)*

*Ben ʿacep mi **ʿâşıḳ ol**dumsa buŋa*

Gördünüz yüzünü battınız taŋa (YZ/595)

Nişânumı kim virmiş ola saŋa

*Ki sen **ʿâşıḳ ol**mış olasın baŋa (SN/1814)*

***ʿÂşıḳ ol**up birbirin sevişdiler*

Ney gibi ʿışḳ odına ḳavuşdılar (VG/40)

ʿArza ḳıldum ḥâlümi bu nâmede

Kim nice ***ʿâşıḳ olup*** *düşdim oda (VG/376)*

Ol ġulâm eydür ki billâh iy yigit

Ne kişiye ***ʿâşıḳ olmışsın*** *eyit (VG/787)*

Âşıḳ olmaḳ *ve ḥarâmî endîşesin eylemez. (M-B.43a/12-13)*

ʿavân *(Ar.)* **ol-**: Zalimleşmek.

ʿAvânlıḳ olup *işi vü pîşesi*

Düni güni ol olsa endîşesi (SN/251)

ʿayân *(Ar.)* **ol-**: Belli olmak, ortaya çıkmak.

Çü biz başduḳ işbu ile ayaġı

Yine irte ṭarusı ***oldı*** ***ʿayân*** *(SN/1541)*

ʿayıb *(Ar.)* **ol(ma)-**: Bir durum karşısında mahcup ol(ma)mak.

ʿAyb olmaya *ḳopuz bigi ger zâr iŋilersem*

ʿIşḳuŋ eli key ṭutdı vü ḳulaġumı burdı (SN/1807)

Yüzüŋe ki erlikde key ***ʿayb olur***

Kişi yoldaşından alu ḳalur (SN/4454)

Sen âh eyledügüŋ pes ***olmaya*** ***ʿayb***

Daḫı bilmezem bundan ayruḫsı ʿayb (SN/2021)

Amma sormaḳ ***ʿayıb olmasun*** *bu otaḳ kimüŋdür didi. (DK/D77/4-5)*

ʿAyıbluça ḫan ḳızı ere varmaḳ ***ʿayıb olur.*** *(DK/D115/3)*

Oġul içün ata ölmek ***ʿayıb olur.*** *(DK/D143/12)*

Sen daḫı kimse isteseŋ ***ʿayb olmaya.*** *(M-B.14a/14)*

Kişiye yalan söylemek ***ʿayb olur.*** *(M-S.83/12)*

ʻaẕîm *(Ar.)* **ol-**: Güçlenmek.

Ḳuşluġa degin yüregi ṭoldı ḫûn

Varḳa elinden ***ʻaẕîm oldı*** *zebûn (VG/306)*

ʻazîz *(Ar.)* **ol-**: Değerli olmak.

İki ʻâlem içinde ***olġıl ʻazîz***

Sevindük sevüngil şükür itdiler (SN/5568)

baḫîl *(Ar.)* **ol(ma)-**: Cimri ol(ma)mak.

Baḫîl olma *vü ṭar dirilmeyi gör*

Kim ölicegez saŋa giŋ ola gûr (SN/224)

Aru toḫmdan aru biter taḫıl

Ögüt virmege kimseye ***olmaŋ baḫîl*** *(SN/323)*

Cövmerd olup [varın virüp] muḥtâc ḳalmaŋ ve iŋen ***baḫîl olup*** *ḫalḳ arasında bednâm olmaŋ. (M-B.7b/5)*

Baḫîl ol*sa ketḫudâ-durur dirler. (M-B.43a/2)*

baʻîd *(Ar.)* **ol(ma)-** :Uzaklaş(ma)mak.

Pâdişâhuŋ luṭf u kereminden ***baʻîd olma****ya ki buyura. (M-S.83/3)*

bâḳî (*Ar.)* **ol-**: Daimi olmak.

Pâdişâhuŋ devleti ***bâḳî ol****sun. (M-B.61a/9)*

bâliġ *(Ar.)* **ol-**: Yetişkin olmak, büluğa erişmek.

Bâliġ olup *uçurduġumuz vaḳt ol ṭavşancıl geliser. (M-B.62a/3)*

be-cid (*Ar.)* **ol-**: Sürekli çalışmak.

İşüŋde ***be-cid ol*** *düriş er bigi*

Ki işler olur kişi er bigi (SN/3724)

Be-cid ol*uban çoḫ umagördi ol*

Sözümden çıḫup ḳatına girdi ol (SN/4525)

Oġul sen mala ***becid ol*** *yıġ. (DK/D172/6)*

beḳâ *(Ar.)* **ol(ma)**-:Kalıcı ol(ma)mak.

*Sen **beḳâ ol** dünyede Gülşâh-içün*

Biz ḳara geydük ḳamu ol mâh-içün (VG/1008)

*Sen **beḳâ ol** dünyede Gülşâh-içün*

Biz ḳara giydük ṭonı ol mâh-içün (VG/1120)

*Her bünyâd ki egri ola **beḳâsı olmaz**. (M-B.39a/8)*

belâ (Ar.) **ol**-: Kötülük yapmak, birini meşgul etmek.

Girü döndi ki yaʿnî ḳızı bula

*Bulımadı vü **ol**dı artuḫ **belâ** (SN/3746)*

beyân (*Ar.)* **ol**-: Açıklanmak.

*Naṣâ'iḥ-i meknûneden bir mikdâr **beyân olı**nup ḳarındaşlıḳ ḥaḳḳın yirine getürdüm. (M-S.10/3-4)*

bî-ḫaber (*Far.-Ar.)* **ol**-: Habersiz olmak.

*ʿAḳlı gitdi Varḳa **ol**du **bî-ḫaber***

Aḫşam oldı at anı aldı gider (VG/1244)

bî-ḥużûr (*Far.-Ar.)* **ol**-: Huzursuz olmak.

*Destân bu aḥvâli görüp **bî-ḥużûr ol**up giçe ile zindân ḳapusına vardı. (M-S.72/7)*

bî-ḳarâr (*Far.-Ar.*) **ol**-: Kararsız olmak.

*Yigit ʿışḳ ile çün **ol**a **bî-ḳarâr***

Anı baġlu ṭutmaġa nice yarar (SN/734)

Hemân dem işidicegez Nev-bahâr

*Ki uṣṣı gidüp **ol**dı **bî-ḳarâr** (SN/1298)*

Eger aġar ise ṭama Nev-bahâr

*Görüp gölgesin **olma**ġıl **bî-ḳarâr** (SN/1428)*

Çünki işitdi Melik Muḥsin anı

***Bî-ḳarar ol**dı bu kez yandı cânı (VG/968)*

Pes Behrâm ol ḫûb-rûydan temâşâ-yı nazara ḳânîʿ olup cân u dilden ʿâşık-ı ***bî-ḳarâr oldı. (M-S.16/5-6)***

cârî *(Ar.)* **ol-**: Geçerli olmak.

Eger pâdişâh kimseye ʿuḳûbet iderse raʿiyyet edeblemek-çün ve şerîʿat ***câr**î **ol**maḳ çün ide. (M-B.38b/10)*

cehd (*Ar.)* **ol-**: Mücadele etmek, savaşmak.

Biŋ mertebe cidd ü ***cehd ol**ınsa, uḫuvvet bend ü baġı kesilmek olmaz. (M-S.10/6)*

cellâd *(Ar.)* **ol-**: Can almakla görevli olmak.

Hay dimedin başlar kesen ***cellâd**ı **ol**ur. (DK/D130/6-7)*

Hay dimedin baş getüren ***cellâd**ı **ol**ur. (DK/D176/1)*

cemʿ *(Ar.)* **ol-**: Toplanmak.

Ol ḫalayık ***cemʿ ol**dı bir yere*

Ḳavmi tâ Gülşâhı Varḳaya vire (VG/66)

Bu yaŋadan çün Hümâmile Hilâl

***Cemʿ ol**dı ol ṣınuḳ leşker melâl (VG/111)*

Cümle ***cem' ol**dı ḳatına ḳız gelin*

Kim naṣîḥat ḳıldılar tutup elin (VG/1028)

***Cemʿ ol**uban cümle begler geldiler*

Yas içün şâha naṣîḥat ḳıldılar (VG/1668)

Bigler ***cemʿ ol**up yaraḳların gördiler. (DK/V88/6)*

Üç yüz ṣay cıdalu yigit bunuŋ yanına ***cemʿ o**ldı. (DK/D254/13)*

***Cemʿ ol**up melik-zâde ḳatına geldiler. (M-S.5/14)*

Dîv birle dîn-dâr bir yere ***cemʿ ol**dılar. (M-B.24b/3)*

cid *(Ar.)* **ol-**: Kararlı olmak.

İŋen uyma cehle v üçün ***ol**a **cid***

Lecâc eyleme düşmen ile be-cid (SN/5457)

cühûd[3] *(Ar.)* **ol-:** Bilerek inkar etmek.

Bunı didi vü açdı yüzin girü

***Cühûd ol**dı âşüfte örü görü (SN/3244)*

*İnandı **cühûd ol**an ol ḥâleti*

İŋen bekler olur budur ʿʿâdeti (SN/3258)

cünûn *(Ar.)* **ol-**: Delirmek.

Ol**mışıdı Varḳa ʿışḳından **cünûn

Gözlerinden aḳıdur seylâb-ı ḫûn (VG/129)

dâḫl *(Ar.)* **ol(ma)-**: İçine gir(me)mek.

*Pes biz daḫı bu âyet altında **dâḫil ol**avuz. (M-B.32b/11-12)*

*Belki buŋ yirinde birbirmüze bulınavuz ve ol âyet tahtında **dâḫil olma**yavuz. (M-B.32b/12)*

delîl (Ar.) **ol-**: Kanıtlanmak.

*Biz ġarîblere **delîl ol**up ḳuşlar sulṭanı ḥażretine gözikdüresiz. (M-B.65b/7)*

devr *(Ar.)* **ol(ma)-**: Dön(me)mek, dolaş(ma)mak.

Hemân gördügi sâʿat elinde câm

*Daḫı **devr olma**mış iken tamâm (SN/2330)*

duʿâcı *(Ar.)* **ol-**: Duada bulunmak.

Senüŋ devletüŋde ola kim bulam

*Ölince ṭapuŋa **duʿâcı ol**am (SN/4715)*

*Eger bu miḥnetden dağı ḳurtarursaŋ, ölince saŋa **duʿâcı ol**am. (M-B.47a/6)*

ebleh *(Ar.)* **ol-**: Bilinçdışı davranmak.

Sizüŋ ḥaḳḳuma işbu mıdur gümân

*Key **ebleh ol**a sizden eylük uman (SN/2233)*

---

[3] Peygamberimiz Resul-i Ekremi (s.a.v) bildikleri ve mukaddes kitablarında onun evsâfını okudukları hâlde inkâr eden Yahudiler.

ehl *(Ar.)* **ol-**: Bir alanda ustalaşmak.

*Şu kimse ṭapusında kim **ehl ola***

Sözi eylemek ʿarż iŋen sehl ola (SN/282)

*Niceme ki **ehl ola** vü uṣana*

Yavuz ite beŋzer ki key ıslana (SN/3180)

el-vidâ‘ *(Ar.)* **ol-**: Allah'a ısmarlamak, emanet olmak.

*Yâ nigârîn **el-vidâ‘ ol**sun saŋa*

Ḳalmadı ʿöẕrün ḥelâl itgil baŋa (VG/1495)

emîn *(Ar.)* **ol-**: Güvenmek, şüphe etmemek.

Uyanugelir Zelîḫâ uyḳudan

*Beŋzi güler **emîn ol**ur kayġudan (YZ/343)*

*İŋen **iymin ol**dı vü sevindidi*

Niçe aġlaya birez avdındı (SN/3443)

Çün bunu virdüŋ baŋa sen sâkin ol

*Bunı yoḳ ṭut ġussadan sen **emîn ol** (VG/324)*

***Emn ol**dı ol laʿîn döndi gider*

Sen işid kim Gülşâh imdi gör n'ider (VG/327)

Şâh buyurdı ḫōş ṭaʿâm getürdiler

***Emîn ol**up ḳayġudan oturdılar (VG/685)*

*[İy oġıllarum!] Yük götürici olun, tâ [belâdan] **emîn ol**asız. (M-B.7b/4)*

*Maḳṣûdı ol-ıdı kim bu Nevḫara sebebi-y-ile pâdişâh ḳatında yir bulup zamâne keydinden **emîn ol**a. (M-B.11b/5)*

*Eger ılanı öldüribilürse, atası ḳardaşı daḫı ölür ve şerrinden **emîn ol**ur. (M-B.13a/4)*

*Zirûy anı işitdi, ḳorḳudan **imîn ol**a. (M-B.29b/14)*

enîs *(Ar.)* **ol-**: Dost olmak.

Biz anuŋ teferrücine ḳanâ'at idüp ġurbet vahşetinde ***enîs olup*** *cemâl-i vişâliyle def-i ġam eyleyevüz. (M-S.15/14-15)*

esîr *(Ar.)* **ol-**: Tutsak olmak.

Dirîġâ ki ***ol****duŋ ölüme* ***esîr***

Senüŋ bu işüŋ uşda bilümi şır (SN/5518)

Gördiler ***ol****dı Melikʿ Anter* ***esîr***

Ṭabl-ı âsâyiş uruŋ didi vezîr (VG/629)

Gördiler bir kezden ol altmış emîr

Ele girdi şâhları ***ol****dı* ***esîr*** *(VG/480)*

Ol ḳamu begler eyitdiler vezîr

N'idelüm kim şâhum[uz] ***ol****dı* ***esîr*** *(VG/639)*

Gümân dutma-ki sen daḫı ol biyâ[bâ]n içinde ***esîr ol****asın. (M-B.9a/12)*

Nefsi ḳulı olup ḫışma ***esîr ol****ur. (M-B.31a/4)*

Evümüz oġlancuḳlarumuz ḳamu aŋlarun elinde ***esîr ol****up… (M-B.45b/12)*

faḫr *(Ar.)* **ol-**: Övünmek.

Ki ṭapusına varıcaḳ bula faḫr

Otururbut ṭurur ise ***bol****a* ***faḫr*** *(SN/4586)*

Faḫr ol*a şimden girü ölmek baŋa*

ʿÂr ola sensüz diri ḳalmaḳ baŋa(VG/1655)

fâ'ide *(Ar.)* **ol-**: Yararı olmak, yararlı olmak.

Yaʿnî beni yimekden saŋa ne ***fâydâ ol****a. (M-B.30b/12)*

Aŋa ne ***fâyide ol****a. (M-B.32b/1)*

Baŋa daḫı ***fâyda ol****ur. (M-B.39a/4)*

fakîr *(Ar.)* **ol-**: Aciz duruma düşmek.

Zelḫâ benim bîçâre aşḳa esîr

Timâr eyle gör ḥâlim ***ol****dum* ***fakîr*** *(YZ/896)*

fârig̱ (*Ar.*) **ol-**: 1. Vazgeçmek.

Çün ṭaʿâmdan bunlar ***fârig̱ ol****dular*

Ḳamusu Yusûf'a alḳış verdiler (YZ/1136)

2. Rahat olmak.

Bunı bilüben ***fârîg̱ ol****mışvanın*

Ḳanâʿat bucag̱ında ḳalmışvanın (SN/296)

İşidüresin ḳulag̱ına anuŋ

Pes andan girü ***fârig̱ ol****sun canuŋ (SN/1467)*

*Bu işi baŋa ḳo vü sen f****ârig̱ ol***

Göŋülden göŋüle olur aḫı yol (SN/1698)

Ben girem meydâna gel sen ***fârig̱ ol***

Virmedi hergiz Hümâm oğlına yol (VG/241)

Varayın, anı daḫı alayın, bile geleyin, küllî ***fârig̱ ol****ayın. (M-B.6a/10)*

Çün er bunı işitdi ***fârig̱ ol****du. (M-B.35a/5)*

farḳ *(Ar.)* **ol-**: Ayırmak.

Ki ʿişyân deŋizinde g̱arḳ ola

Gâvurdan Müsülmâna ne ***farḳ ol****a (SN/159)*

fâsid *(Ar.)* **ol-**: Ortalığı karıştırmak, düzen bozmak.

Rüzgâr ehli mizâcı ***fâsid ol****mışdur. (M-S.13/2)*

faṣîḥ *(Ar.)* **ol-**: Güzel, kusursuz olmak.

Bilüŋ artug̱ ola vü bilüŋ ḳavî

Faṣîḥ ol*a dilüŋ nicesi yavı (SN/4642)*

fâyide-mend *(Ar.-Far.)* **ol-**: Faydalı olmak.

Her kimesne itdügi fi'li ṣabr-ile ve te'emmül-i bisyâr ile işlemek gerek imiş ki ṣoŋra **fâyide-mend ol**a. (M-S.82/2-3)

Ḫüsrev anuŋ g̱arâyib kelimâtları-y-ıla ***fâyda-mend ol****urdı. (M-B.42a/8)*

ferâġat *(Ar.)* **ol-**: Vazgeçmek.

Nite oldugını neyidi nice

***Ferâġat ol**ıcaḳ diyem bir gice (SN/1816)*

fevt *(Ar.)* **ol(ma)-**: Elden kaç(ma)mak.

*Düriş furṣatuŋ olmasun **ol**a **fevt***

Çü ol işide naġme vü sâz u ṣavt (SN/1612)

*Bugün ḫalvetin ẕevḳı **fevt olma**sun*

Kimesne bizüm sırrumuz bilmesün (SN/1798)

*Ara yirde hiç nesne **fevt olma**ya*

Niçeme eger ḥarf u ṣavt olmaya (SN/1901)

*Şirvîn **fevt ol**up ulu oġlı babası yirine pâdişâh oldı. (M-S.4/17)*

*Şirvîn **fevt ol**up ulu oġlı babası yirine pâdişâh oldı. (M-S.4/17)*

*Furṣat **fevt olma**dın, melik benüm işüm başara. (M-B.11a/8)*

fidâ *(Ar.)* **ol-**: Gözden çıkarmak.

*Didi yoluŋa cânum **ol**sun **fidî***

Ḳażiyyeŋ nedür ṭoġrusın baŋa di (SN/2993)

Ṭapuŋ daḫı bilsün nedür ḥâlümüz

***Fidî ol**dugı başumuz mâlumuz (SN/3624)*

Virdügüne çoḳ şükür yâ Rabbenâ

*Cân **fidâ ol**sun resûlüm ʿışḳına (VG/7)*

*Mâlum u cânum **fidâ ol**sun saŋa*

Mâluma sen ḥâkim ol öŋden ṣoŋa (VG/166)

Eydür iy maʿşûḳa-i zîbâ benüm

*ʿIşḳuŋa **ol**sun **fidâ** cânum tenüm (VG/762)*

fitne-cûy (Ar.- Far.) **ol-**: Fitne sokmak.

*Ve bir dilkü ki mekkâr, âb-zîr-kâh, **fitne-cûy ol**a. (M-B.44b/11)*

furṣat *(Ar.)* **ol(ma)-**: Uygun zaman bul(ma)mak.

*Oŋar idi kim **furṣat ol**ayidi*

Anı görmege ṭama geleyidi (SN/1396)

*Düriş **furṣat**uŋ **olma**sun ola fevt*

Çü ol işide naġme vü sâz u ṣavt (SN/1612)

*Bizüm ġaybetümüzde **furṣat ol**up*

Ṭuz etmek unıdup ʿadâvet olup (SN/5257)

gâfil *(Ar.)* **ol(ma)-**: Habersiz ve hazırlıksız bir vaziyette olma(ma)k.

Ettiler kim ya baba Yusûf ḳanı

***Ġâfil ol**duḳ ḳurt yedi âhir anı (YZ/140)*

*Çerimüz niçün böyle **ġâfil ol**a*

Ki yaġı gelüp geçmeye yol bula (SN/937)

Uyur olsa çobân ṭaġılur ḳoyun

*Ḥarîf **ol**sa **ġâfil** bozılur oyın (SN/935)*

Gelen gider ü gidesidür gelen

*Gerek **ġâfil olma**ya anı bilen (SN/5548)*

***Ġafil ol**ma kara başuŋ ḳaldur yigit. (DK/D192/5)*

***Ġafil olma** görklü başuŋ ḳaldur yigit. (DK/D267/8)*

*Fâni dünyâ içün âḫiret işinden **ġâfil olma**ya. (M-B.26a/1-2)*

*Ol iki altunı iki gözine urup ḳażâdan **ġâfil ol**dı. (M-B.49b/9)*

*Bundan **ġâfil ol**maḳ olmaz. (M-B.54a/2)*

ġâ'ib *(Ar.)* **ol-**: Kaybol(ma)mak.

*Görklü yüzüŋ **ġâ'ib olma**dın henüz*

Eridi küllî etüm cânum benüm (VG/407)

*Ṭaġ çiçegi anaŋ südi-y-ile senüŋ yaraŋa melhemdür didi, **ġayıb ol**dı. (DK/D27/1)*

ġâlib *(Ar.)* **ol-:** Kazanmak.

Bu ʿışḳı gizlemege dürişdüm başarmadum

*Hem ʿışḳı **ġâlib ol**dı benüm sırrumı açar (SN/1182)*

*Ve lîkin çü ʿışḳ **ol**dı **ġâlib** aŋa*

Utanmaġını ḳodı hep bir yaŋa (SN/1489)

*Varduġınca ʿışḳ odı **ġâlib ol**ur*

Birbirine cânları râġıb olur (VG/65)

ʿIşḳa maġlûb olurısa göresin

***Ġâlib ol**ursa yüzügi viresin (VG/1051)*

*Dâniş ü ʿaḳl ü tedbîr ile **ġâlib ol**maġa yarar. (M-B.21b/1-2)*

*Gendü hevesi ve ḫışmı **ġâlib ol**duğu-çun itmeye. (M-B.38b/10-11)*

*Ümîddür ki senüŋ ʿafvuŋ benüm cürmümden **ġâlib ol**a. (M-B.55a/12-13)*

ġam-güsâr (*Ar.-Far.)* **ol-:** Gam yemek.

Hemân düş içinde meger Nev-bahâr

*Süheyl ile yaʿnî **ol**ur **ġam-güsâr** (SN/2905)*

ġammaz *(Ar.)* **ol**-:Kovuculuk yapmak.

Yus(ûf) eder ġammazlıḳ işim degil

***Ġammaz ol**an kişiler eşim degil (YZ/398)*

*Ḥuşûşa ki **ġammâz ol**ursa sözin*

İşitme vü ḳarardurgörgil yüzin (SN/5445)

ganî *(Ar.)* **ol**-: Zengin olmak.

Ṭul ʿavret ü öksüzler ü külḫanî

*Şu virmekden **ol**dı temâmet **ġanî** (SN/663)*

*Anca virdi kim **ġanî ol**dı Hilâl*

Ḳul ḳaravaş ḳıymetî ṭaş zer ü mâl (VG/912)

Oḳıdı ḫalvet Melik Muḥsin anı

Anca iḥsân ḳıldı kim ***oldı ġânî*** *(VG/973)*

ġaraż *(Ar.)* **ol-**: Kötü niyetli olmak.

Çün ***ġaraż oldı****, murâdı ḥâṣıl olmadı. (M-B.35a/10)*

ġarîb *(Ar.)* **ol-**: Kimsesiz olmak.

Ġarîb ola *vü kişi maẕlûm ola*

Çü ḥâcet diler ṣanma maḥrûm ola (SN/1422)

ġarḳ *(Ar.)* **ol-**: Batmak, boğulmak.

Ki ʿişyân deŋizinde ***ġarḳ ola***

Gâvurdan Müsülmâna ne farḳ ola (SN/159)

Velî ben ki Mes'ûd ibni Aḥmed'em

Şunıŋ bigi ***ġarḳ olmışam*** *veh nidem (VG/160)*

Şu yüz kim gülefden idilmezdi farḳ

Lülüfer bigi ***oldı*** *ṣu içre* ***ġarḳ*** *(SN/1446)*

Demür ṭona ***ġarḳ ola*** *on biŋ çeri*

doḳınurdı on bine her bir eri (SN/2528)

Ben bî-çâre oş göŋlüm deŋizinde ***ġarḳ olmışam****. (M-B.57a/7)*

ġazab *(Ar.)* **ol-**: Öfkelenmek.

Bayındur Ḫanuŋ ḳatında saŋa ***ḳazab ola****. (DK/D20/9)*

ġırra *(Ar.)* **ol(ma)-**: Kendisiyle gururlanmak, böbürlen(me)mek.

Ġırra olma *ġıl beşerdir âdemî*

Bir ḳarâra Taŋrıdur kim yoḳ kemi (VG/1480)

ġuṣṣalu ol-: Kaygılı olmak.

Çü şâh ürke bizden ***ola ġuṣṣalu***

Viribiye ṭaŋla bize bir ulu (SN/910)

ġussasız ol-: Kaygılı olmamak.

Oturmuş idüm bir gün iŋen melûl

*Çü bir dem nite **ġussasız ol**a ḳul (SN/297)*

ḫaber *(Ar.)* **ol-:** Bildirilmek.

İmdi dinle üşbu sözü gör nice

*Ḫ**aber ol**ur illere uçtan uca (YZ/944)*

İrdiler bunlar çerinüŋ ucına

*Ḳavmine **ol**dı **ḫaber** kim uş yine (VG/214)*

*Babasına anasına **ḫaber ol**dı. (DK/D94/7)*

*Ḳan Ṭuralıya **ḫaber ol**dı. (DK/D174/3)*

*Cemiʿ biglere **ḫaber ol**dı. (DK/D283/7)*

ḫaber-dâr *(Ar.- Far.)* **ol-**: Bir konuda bilgi sahibi olmak.

Melik-zâdeler her hünerden belî

*Gerek kim **ḫaber-dâr ol**alar velî (SN/5209)*

*Pes melîk-zâdenüŋ bu tedbîrini bir ḳaç ulu begler ve keṯudâlar ve ekâbir ve aʿyân **ḫaber-dâr ol**dılar. (M-S.5/13-14)*

ḥâcet *(Ar.)* **ol(ma)-**: İhtiyaç ol(ma)mak.

Sen işbu gice bu işe baġla bil

*Getür balta vü **ḥâcet olma**ya bil (SN/1959)*

*Elinden gelür **ḥâcet olma**ya cehd*

Sır olursa zülfi bigi söze ʿahd (SN/3887)

*Çeri **ḥâcet ol**ur ise yâ ḫo mâl*

Size aŋladam nice kim ola ḥâl (SN/4738)

ḫacîl *(Ar.)* **ol(ma)-**: Utanmak.

Hevâya uyup yabâna gitmegil

*Hevâya uyan tizcek **ol**ur **ḫacîl** (SN/313)*

Cevâbın girü eyle viribigil

*Ki ṭurımazam yarag̈ **ol**dum **ḫâcîl** (SN/2067)*

Ẕî-cömerd ü saḫî vü ẕî-ehl-i dil

*Kim ʿaṭasından cânum **ol**ur **ḫacîl** (VG/918)*

*Er ü ʿavrat Varḳa'dan **ol**dı **ḫacîl***

Ṭaşra çıḳdı ḳaḳıdı ol şîr-dil (VG/1210)

*Ṣoŋ ucı **ḫacîl olma**yasız. (M-B.22b/12)*

*Ṣoŋra **ḫacîl olma**yayın. (M-S.81/6)*

*Güneş yüzinden **ḫâcîl ol**urdı. (M-B.59a/6)*

ḫafîf *(Ar.)* **ol-**: Hafifeşmek.

***Ḫafîf ol**an maṣlaḥat-ı ʿuẓmâ ḥaḳḳından gelimez. (M-S.8/7)*

ḫâʿin *(Ar.)* **ol(ma)-**: İhanet etmek.

Bunlaruŋ ol ḥîlesin bildir aŋa

***Ḫâ'in olma**g̈ıl emânetdür saŋa (VG/1052)*

Eylügine bu mıdır anuŋ ʿivaż

*Kim **ol**asın **ḫâʿin** iy ṣâḥib g̈araż (VG/1331)*

ḫaḳîr *(Ar.)* **ol-**: Değersiz olmak.

Bugün pâdişâh sensin ü ben faḳîr

*Faḳîrüŋ **ol**ur tuḥfesi hem **ḫaḳîr** (SN/2989)*

ḫalâṣ *(Ar.)* **ol(ma)-**: Kurtul(ma)mak.

*Ḫâṭırın sorup **ḫalâṣ olma**sı cânibin muḳarrer gösterüp, ümîd-vâr eylediler. (M-S.82/8)*

*Ṣabrum berekâtında bu fiʿl-i şenîʿ ve bu yavuz günâhdan **ḫalâṣ ol**dum. (M-S.82/1)*

*Dilerem ikisi daḫı **ḫalâṣ ol**a. (M-B.59b/11-12)*

ḫâli *(Ar.)* **ol(ma)-**: Gücü, kuveti ol(ma)mak.

Dilemezler idi ki kimse bile

*Anuŋ **ḫâli olma**ya düşe dile (SN/1573)*

ḫâlî *(Ar.)* **olma-**: Uzak olmamak.

*Ve ol hergiz ḥarekâtdan **ḫâlî olma**z ve bir ḥalde daḫı ṭurmaz. (M-B.24b/8)*

*Ol fâyideden **ḫâlî olma**ya. (M-B.52b/4)*

ḥâli *(Ar.)* **yavuz ol-**: Durumu kötü olmak.

Ḳocalıḳ benüm iki bükdi bilüm

*Key aŋlarvanın **yavuz ol**dı **ḥâlüm** (SN/5357)*

ḫalvet *(Ar.)* **ol-**: Yalnız olmak.

*Bir gün ol kişi-yile **ḫalvet ol**dı. (M-B.9a/2-3)*

ḥâmile *(Ar.)* **ol-**: Gebe olmak.

*Ḫatunı **ḥâmile ol**dı. (DK/D15/4)*

ḫarâb *(Ar.)* **ol-**: Yıḳılmak, perişan olmak.

*Çü oġlını gördi ki oldı **ḫarâb***

Eliyile ṣaçdı yüzine gül-âb (SN/3225)

Çü Faġfûr şâhuŋ sözin diŋledüm

*İşiŋüz **ḫarâb ol**duġın aŋladum (SN/4687)*

*Düzenlik bozuldı vü **ol**dı **ḫarâb***

Bugün ṭanışup şöyle gördük ṣavâb (SN/3639)

Biz bu çeriye viremezüz cevâb

*İl vilâyet cümlesi **ol**dı **ḫarâb** (VG/459)*

*Bu ivi **ḫarâb ol**ası ere varaldan berü daḫı ḳarnum ṭoymadı. (DK/D8/1)*

*Yatacaḳ yirüm gine bu **ḫarâb ol**ası-y-idi. (DK/D9/1)*

*Gelmez olsaŋ memleket bozılup **ḫarâb** olur. (DK/D245/3-4)*

*Heme bu gez ev **ḫarâb ol**up ḳorkduġına uġradı. (M-B.11a/2)*

*Nâzenîn şeklüŋ **ḫarâb ol**mış. (M-B.46b/13)*

ḫarâm *(Ar.)* **ol-**: Helal olmamak.

Atdan indi Varḳa eydür yâ ġulâm

Uyḳu çoḳdandur baŋa **ol***dı* **ḥarâm** *(VG/1562)*

Didi hey bu işler revâ mı ola

Senüŋ bigi kişi **ḥarâmî ol***a (SN/4553)*

ḥarîf *(Ar.)* **ol-**: Arkadaş olmak.

Ḥarîf ol*avan ṭapudan gitmeyem*

İtüŋven sürüp ḳapudan açavan (SN/1615)

Ben ü sen hele gel **ol***alum* **ḥarîf**

Ġanîmet durur vaḳt ṣoḥbet şerîf (SN/4256)

Ve lîkin çü sen baŋa **ol***duŋ* **ḥarîf**

Ne ḥâldeyise içdügümdür laṭîf (SN/4446)

ḥased *(Ar.)* **ol-**: Kıskanç olmak.

Ayunuŋ aŋa **ḥasedi ol***dı. (M-B.52b/12)*

ḥâṣıl *(Ar.)* **ol-**: Meydana gelmek, ortaya çıkmak.

Adı Baḥr idi ṭaŋ degüldür hele

Eger Baḥrden incü **ḥâṣıl ol***a (SN/401)*

Degül maṣlaḥat key düriş ṣabr ile

Ki **ḥâṣıl ol***asıdur iş ṣabrl ile (SN/1383)*

Uyanuġiken nesne girmez ele

Uyır olıcaḳ ḫoẕ ne **ḥâsıl ol***a (SN/2358)*

Âmennâ ve ṣaddaḳna maḳṣudımız Ḥaḳ Taʿâla dergâhında **ḥâṣıl ol***du. (DK/D193/5-6)*

Eyü ḫulḳıla saʿâdét-i dü cihânı **ḥâṣıl ol***ur. (M-S.8/3)*

Ṣoŋra nedâmet ve peşîmanlıḳ **ḥâṣıl ol***ur. (M-S.8/16)*

Muḥabbet ki ezel ʿâleminde cânlar arasında varıdı, iki yaŋadın **ḥâṣıl ol***dı. (M-B.2b/2)*

ḥasret *(Ar.)* **ol(ma)**-: Acı duy(ma)mak.

*Andan yavuz **ḥasret olma**ya ki kişi gendü itdügine uġraya. (M-B.28b/14)*

ḫatm *(Ar.)* **ol**-: Bitirmek.

*İrdi ʿömrüm âḫire **ḫatm ol**dı pes*

İşbu-ıdı soŋ sözüm birḳaç nefes (VG/774)

Ger ʿömür virürise Rabbü'l-enâm

*İrteki meclisde **ḫatm ol**a kelâm (VG/1487)*

*ʿAvni ile **ol**dı **ḫatm** işbu kelâm. (M-S.181/6)*

ḥavala *(Ar.)* **ol**-: Havale olmak, yönelmek.

*Şökli Melike **ḥavala ol**dı. (DK/D64/3)*

ḫayâl *(Ar.)* **ol**-: Zihinde tasarlamak.

*Süciyle birle çoḫ **ol**ur **ḫayâl***

Ki olmaġlıġıdur cihânda muhâl (SN/2236)

Şu nesne ki olmaḳlıġıdur muḥâl

*Taṣavvur idicegez **ol**ur **ḫayâl** (SN/4348)*

Çâre nedür sen gelince yâ emîr

*Yad u hicr **ol**dı baŋa mûnis **ḫayâl** (VG/1537)*

ḥayf *(Ar.)* **ol**-: Haksızlık olmak.

*Varḳa içün **ḥayf ol**a aġlayasın*

Yâḫûd ʿışḳına göŋül bağlayasın (VG/136)

Bunuŋ bigi av girmiş iken ele

*İŋen **ḥayf ol**a ḳor iseŋüz hele (SN/4430)*

*Bunuŋ kibi yigit **ḥayf ol**a ki canavarlar elinde helâk ola didi. (DK/D180/7-8)*

ḫayr *(Ar.)* **ol-:** Hayırla sonuçlanmak.

Yusûf eder sâḳîye bilgil düşün

***Ḫayrol**user, onuser senin işin (YZ/634)*

*Çü ʿömr âḫiri **ḫayr ol**a kişünüŋ*

Gider tîz kündeldügi dişünüŋ (SN/5053)

*Şeb **ḫayır ol**sun hemîşe ḥâliŋüz*

Ḫōş ola yarın yine tîz geliŋüz (VG/894)

*Andan soŋra Ḳazan-ile işümüz **ḫayr ol**a didi. (DK/D295/11)*

ḥayrân *(Ar.)* **ol- :** Çok beğenmek, şaşakalmak.

Secdeden götürdü başın aġlayu

*Anı gören **ḥayrân ol**du ṭaŋlayu (YZ/300)*

Yüzünü gören kişiler anıŋ paşa

***Ḥayrân ol**ur deremez ʿaḳlın başa (YZ/303)*

Geldi gördü Yusûf'u ʿacepledi

***Ḥayrân ol**du bir zamân gey ṭaŋladı (YZ/378)*

*Baḳup gördi **ḥayrân ol**up ḳaldıdı*

Çoḳ aġladı vü çâresüz oldıdı (SN/3950)

*Görküne **ḥayrân ol**ur ḫûblar ḳamu*

İy bulardan sen laṭîf ü nâzenîn (VG/764)

*Zengî **ḥayrân ol**dı anuŋ derdine*

Ḫoḍ ne Mecnûn ire ʿışḳuŋ gerdine (VG/776)

*ʿAḳlı gider vâlih ü **ḥayrân ol**ur*

Ol araya bir ḳarı ʿavrat gelür (VG/970)

ḥâżır *(Ar.)* **ol(ma)-** :Hazırda bulunmak.

Ol Mıṣr ḫâtunların dersin melik

*Zelḫâ daḫi **ḥâżır ol**sun <hünâlik> (YZ/738)*

*Zelḫâ daḫi **ḥâżır ol**ur ol arada*

İmdi eşit bu sözü anla dede (YZ/741)

Yusûf buyurdu Mıṣır'lı geldiler

Bay ü yoḫsul ḳamu ***ḥâżır ol****dular (YZ/1410)*

Ol arada olmış idük ḳamu yat

Düzüp ***ḥâżır ol****mış idi iki at (SN/2435)*

Hele çünki göŋüldi olsun uġur

Ne var ***ḥâżır olma****duġiçün buġur (SN/2509)*

Hemân gün buyurdu ki ***ḥâżır ol****a*

Bir uşlu ḳalem ehli kim ol bile (SN/5111)

Ḥâżır ol *kim bu gice ere varur*

Çün işidür yüzine elin vurur (VG/85)

Pes Melik ʿAnter buyurdı kim çeri

Ḥâżır ol*up beklediler yolları (VG/487)*

Ḥâżır ol*sun irteye degin varı*

İrte atlansun bu seksen biŋ çeri (VG/577)

Oġlan anda yıḳılduḳda boz atlu Ḫıżır oġlana ***ḥażır ol****dı. (DK/V15/11-12)*

Müsâfîr dîv adın oḳudı, derhâl dîv ***ḥâżır ol****dı. (M-B.13b/8)*

Çün ol eyle ister ***ḥâżır ol****sun. (M-B.24a/10)*

Ben gendü rûzigâruma ***ḥâżır ol****sam gerekdür. (M-B.29b/1)*

helâk *(Ar.)* **ol(ma)-:** Yok ol(ma)mak.

Yoḫsa getürmezseŋüz ol ḳurdı siz

Du'â ḳılam ḳamu ***helâk ol****asız (YZ/151)*

Oġlanları ettiler sen aġlayu

Helâk ol*dun Yusûf'u unutmayu (YZ/1226)*

Canum ḳorḫar aŋsuzda kim kendüzüŋ

Helâk ol*asın görür iken gözüŋ (SN/769)*

Naḳaşa Süheyl eydür iy mihr-i pâk

*Eger çâre ḳılmazsaŋ **ol**dum **helâk** (SN/1400)*

Bayıḳ bildüm ayruḫsı olmış bu iş

*Ḳaçansa Süheyl'üm **helâk olma**mış (SN/2779)*

Nitekim ayru düşer ṣudan semek

*Bîm **ol**ıdı kim olurlardı **helâk** (VG/348)*

Bunuŋ-ıla çıḳışımaz leşkerüm

*Cümlesi **ol**dı **helâk** iletdügüm (VG/567)*

Cânuma irdüŋ meded iy aṣl-i pâk

*Sen dimeseŋ ben **ol**urıdım **helâk** (VG/1199)*

*Ancaḳ buġa buynuzında **helâk ol**mışlar-idi. (DK/D173/10)*

*Bunuŋ kibi yigit ḥayf ola ki canavarlar elinde **helâk ol**a didi. (DK/D180/7-8)*

*Depegözüŋ gözi **helâk ol**dı. (DK/D227/3)*

*ʿÂḳıbet girü pâdişâh **helâk ol**alar. (M-B.54b/4)*

*Yâḫûd belâ girdâbına düşüp **helâk ol**am [mı]. (M-B.57a/8)*

*Çeri tamâm ḳamu dört kişiden artuġı **helâk ol**dı. (M-B.69b/2)*

ḥelâl *(Ar.)* **ol-**: Dinen yasak olmamak.

Fidîdür saŋa işbu ḳamusı mâl

*Ananuŋ südi bigi **ol**sun **ḥelâl** (SN/4406)*

ḥicâb (*Ar.)* **ol-**: Utanmak.

*Senligüŋ gider **ḥicâb ol**mış saŋa*

Sen anuŋ yüzine ansuz baḳsaŋa (VG/1727)

hicret (*Ar.)* **ol-**: Göç etmek.

***Ol**up idi **hicret** ḥisâbınca bil*

Yidi yüz [ü] elli [vü] seksenle yıl (SN/5701)

ḥikâyet *(Ar.)* **ol-**: Anlatılmak.

Şehet niçe devrân döne henüz

Ḥikâyet olup dilde aŋlavuz (SN/3458)

ḥilmi *(Ar.)* **ol-**: Yumuşak huylu olmak.

Kişinüŋ gerek ʿaḳlı vü ʿilmi ola

Daḫı ḫulḳ u hem ṣabr u ḥilmi ola (SN/178)

himmet *(Ar.)* **ol-**: Yardımcı olmak, iyilikte bulunmak.

Allahuŋ ʿinâyeti erenlerüŋ himmeti oldı. (DK/D85/3-4)

ḫurd *(Ar.)* **ol-**: Parçalanmak.

Süŋükleri ḫurd oldı. (DK/D182/13)

Andan getürüp yere urdı, ḫurd oldı. (DK/D185/4-5)

iḥsân *(Ar.)* **ol-**: İyi olmak.

Er ü ʿavrat cûdına ḥayrân olur

Ṭaŋladılar kim bu ne iḥsân olur (VG/919)

iḫtiyâc *(Ar.)* **ol-**: Gerekli olmak.

Key atlar aġır ḫilʿat ü ulu tâc

Ki şâhlaruŋ ola aŋa iḫtiyâc (SN/5158)

iḫtiyâṭ *(Ar.)* **ol-**: Tedbirli olmak.

Kişi eyler olsa iŋen iḫtiyâṭ

Yavuz ḳavm ile itmeye iḫtilâṭ (SN/4587)

Eger düşmenüŋ ola key iḫtiyâṭ

İd ü itme anuŋ ile iḫtilâṭ (SN/5456)

Gerekdür ki her ḥâlde sen iḫtiyâṭ-ıla olasın. (M-B.53a/12)

ʿimâretci *(Ar.)* **ol-**: Mamur etmek.

Oranın gözeden oranın bilen

ʿİmâretci olur örenin bilen (SN/3402)

ʿinâyet *(Ar.)* **ol-**: Yardım olmak.

Şu yirde ki ḥaḳ'dan ***ʿinâyet olur***

Kişi her ne kim ister ise bulur (SN/5019)

Meger Ḥaḳ Çalap'dan ***ʿinâyet ola***

Ki birez girem bârî ṭoġrı yola (SN/5611)

Ola ʿinâyet *nazarını üzerimüzden kesmişdur. (M-S.14/17)*

intiẓâr *(Ar.)* **ol-**: Beklemek, gözlemek.

İn atuŋdan ***intiẓâr olġıl ṭaŋa***

Bunları câsûslayavuz dört yaŋa (VG/114)

Old*ılar iki yaŋadan* ***intiẓâr***

Kim gire meydâna ḳanġı nâm-dâr (VG/490)

istimâʿ *(Ar.)* **ol-**: İşitmek.

Şöyle ***istimâʿ olundı …"(M-S.14/3)***

ittifâḳ *(Ar.)* **ol-**: Bir olmak, anlaşmak.

Bunı didüm ***olmadı çün ittifaḳ***

Ki düzmege eyleye tîzcek yaraḳ(SN/341)

Bilürem hem ***ola****sını* ***ittifâḳ***

Ki ṭoy eylemege düziser yaraḳ (SN/2069)

Baŋa küy gerek olasın ḳatı saḳ

Gelem tîzcegez ***ol****ıcaḳ* ***ittifâḳ*** *(SN/2341)*

Ḳorḳaram eger ***ittifâḳ olup*** *anuŋ-ıla baḥṣ ü münâẓara ḳılasın. (M-B.23a/2-3)*

kâbil *(Ar.)* **ol-**: Mümkün olmak.

Nice delâyil getüri gördi, ***kâbil olup*** *inanmadılar. (M-S.82/10-11)*

ḳabûl *(Ar.)* **ol-**: Bir şeyin onaylanma(ma)sı.

Duʿâ ḳıldı duʿâsı ***old****u* ***ḳabûl***

Taŋrı verdi balıġa iki oġul (YZ/321)

Duʿâ ḳılur duʿâsı **ol***ur* **ḳabûl**

Taŋrı verir ol kişiye ḳırḳ oġul (YZ/401)

Bunu dedi aġladı Yusûf Resûl

Tevbe ḳıldı tevbesi **ol***du* **ḳabûl** *(YZ/656)*

Ne kim dileyesin **ol***ısar* **ḳabûl**

Girü dönicek beni ḳullıḫda bul (SN/131)

Elümden çıḫan oġlumı bulmışam

Duʿâmı **ḳabûl ol***duġın bilmişem (SN/5360)*

Ger **ḳabûl ol***urısa ḥâcetimüm*

Aġ alnuŋda biş kelime duʿâ ḳılduḳ **ḳabûl ol***sun. (DK/D66/8)*

Dilegi **ḳabûl ol***dı. (DK/V30/13)*

Aġ alnuŋda biş kelime duʿâ ḳılduḳ **ḳabûl ol***sun. (DK/V85/10-11)*

ḳâdir *(Ar.)* **ol(ma)-**: Güçlü ol(ma)mak, kudret sahibi ol(ma)mak.

Dilemezse yüz sözi eylerdi bir

Çü **ḳâdir ol***a eyle eylerdi bir (SN/5117)*

Zîre anlar râz gizlemege **kâdir olma***zlar. (M-B.53a/4)*

kâfir *(Ar.)* **ol-:** Ġayr-i müslim olmak.

Yusûf eder kâfir bunda gelmesin

Kâfir ol*an üşbu şehre girmesin (YZ/1492)*

ḳâniʿ (*Ar.)* **ol-**: Kanaatkâr olmak, yetinmek.

Bilimezdi ḳadrin görürken yüzin

Bu kez **ḳâniʿ ol***dı ki bula iziz (SN/4060)*

Pes Behrâm ol ḫûb-rûydan temâşâ-yı nazara **ḳâniʿ ol***up cân u dilden ʿâ şık-ı bî-ḳarâr oldı. (M-S.16/5-6)*

Bir eve ***ḳâni olmaḳ*** *zaḥmét-dür. (M-B.17b/11-12)*

ḳarâr *(Ar.)* **ol-**: Kararlaştırılmak.

Ne kim alasın aldıdı Nev-bahâr

Ol araya geldi kim ***oldı ḳarâr*** *(SN/2394)*

ḳavî *(Ar.)* **ol-**: Sağlam olmak, dayanıklı olmak.

Żaʿif olsa düşmen anı görme ḫor

Ḳavî olıcaḳ *ol seni nite ḳor (SN/5460)*

ḳavül (Ar.) **ol-**: Söz olmak.

Duʿâ eylegil ü söz açġıl birez

Eyitgil ***ḳavül oldı*** *bir iki kez (SN/2096)*

ḳayd *(Ar.)* **ol-**: Yazılmak.

Ki bir dem niçe dürlü ***olursa ḳayd***

Ola kim idem göŋli ḳuşını ṣayd (SN/288)

ḳâyim *(Ar.)* **ol-**: Dayanmak.

Ṣınuḫlıḫdan key ***ḳâyim olġıl*** *u ṭur*

Çalap Taŋrı ṣınuḫ göŋüllerdedür (SN/1995)

ḳâżî *(Ar.)* **ol-**: Düzeltmek.

Ṣoŋ ucı biş on güne râżî ola

Zihî maṣlaḥatcı ki ***ḳâżî ola*** *(SN/2068)*

kebâb *(Ar.)* **ol-**: Yanmak, pişmek.

Dürrâc ***kebâb olmaġa*** *[elinde] ṭabaḳ dileyü-durur. (M-B.66a/5)*

kelâm *(Ar.)* **ol-**: Söz olmak.

Velî anca küydi ki yindi ṭaʿâm

Taʿâmuŋ ṣoŋında çün ***oldı kelâm*** *(SN/2992)*

kerem *(Ar.)* **ol-**: Cömert olmak.

***Kerem ol**a çoḳ minnetüŋ cânuma*

Ve ger ni girürsin benüm ḳanuma (SN/3911)

ḳısmet *(Ar.)* **ol(ma)-**: Nasip ol(ma)mak.

*ʿAcebdür eger **ḳısmet olma**z ise*

Gelüp ol kişi seni almaz ise (SN/890)

*Aŋa **ḳısmet ol**up irem mi ʿaceb*

Ya ḥasret ile cân virem mi ʿaceb (SN/1605)

Cihânı gezem gice vü gündüzin

*Eger **ḳısmet ol**ursa görem yüzin (SN/4051)*

*Ve rızḳ kim ezelde **ḳısmet ol**mışdı. (M-B.7a/11)*

ḳıyâs *(Ar.)* **ol-**: Karşılaştırılmak.

***Ol**ıcaḳ **ḳıyâs** it nite ola ḥâl*

Ḳav oda düşüp yanmaz ise muḥâl (SN/1829)

ḳurbân *(Ar.)* **ol-**: Bir kimse veya bir şey için kendini feda etmek.

Gelgil imdi boyı servi ṣemn-i dil

*Kim saŋa **ḳurbân ol**am iy cân u dil (VG/109)*

*Ol ḳız eydür ben saŋa **ḳurbân ol**am*

Her ne kim didüŋse ben anı ḳılam (VG/1053)

Saḫt-cân ola ki kendü yâri-çün

*Türbesi üstinde **ḳurbân olma**ya (VG/1144)*

*Ḳara başum **ḳurbân ol**sun bu gün saŋa. (DK/D25/10)*

*Ḳara başum **ḳurbân ol**sun oġul saŋa. (DK/D27/7)*

***Ḳurbân ol**sun size menüm başum. (DK/D190/10)*

kuvveti *(Ar.)* **olma-**: Güçsüz olmak.

Eger ol gendüzinden mücrim bilse cenâbı yöresinde durmaġa ***kuvveti olma****yadı. (M-B.58a/9-10)*

lâ-ubâlî *(Ar.)* **ol-**: Saygısız olmak.

Kıyamaz şu kişi mâlı ola

Meger kimse kim ***lâ-ubâlî ol****a (SN/4251)*

lâyık *(Ar.)* **ol(ma)-:**Uygun ol(ma)mak.

Ṣalup ilçiler istedürdi kişi

Ki ol nakşa ***lâyıḳ ol****aydı işi (SN/607)*

Bu oldur ki hem-dem muvâfiḳ ola

Biri birine ḥâli ***lâyıḳ ol****a (SN/4596)*

Arusuz yire düşdügiçün bayıḳ

Aŋa hem-nişîni ***ol****ımaz* ***lâyıḳ*** *(SN/4601)*

Sen ne lâyıḳsın kişiye hem bege

Âdemiler ***lâyıḳ ol****ur döşege (VG/174)*

[Er ki] vâcibdür ki ʿavrata ***lâyıḳ olma****ya, aŋa[virmek ḫaṭâdur. Belki] virmemek yigdür. (M-B.17a/12)*

Âyet ḫasâsetden ve devlete ***lâyıḳ olma****duġından ola. (M-B.31b/10)*

Lâyıḳ olma*ya benüm içün bunı yoḳ eyleye. (M-B.60b/1-2)*

lâzım *(Ar.)* **ol-**: Gerekli olmak.

Lâzım ol*du lâ-cerem ḳılmaḳ sefer*

Kim dayım vire getürem sîm u zer (VG/392)

luṭf *(Ar.)* **ol-**: İyilik olmak.

Bu ne ***luṭf ol****ur ne aḫlâḳ u kerem*

Kim ḳatında pûlça yoḳ altun direm (VG/917)

maġbûn *(Ar.)* **ol-**: Şaşırmak, aldanmak.

*İblis anda **maġbûn ol**du aġladı*

Taŋrı Yusûf'u şerinden sakladı (YZ/511)

Ben düşdügüm ġarîblıġa anuŋ içün idi

***Maġbûn ol**up gider isem olmaya incüme (SN/1627)*

maġlûb *(Ar.)* **ol-**: Yenilmek, kaybetmek.

*ʿIşḳa **maġlûb ol**urısa göresin*

Ġâlib olursa yüzügi viresin (VG/1051)

*ʿIşḳ ġâlib kendü **maġlûb ol**duġın*

Cân virüp aldı ṣatun ölüm ṭaġın (VG/1588)

*Ḫüsrev ḳamu heybeti şevketi-y-ile **maġlûb ol**dı. (M-B.23b/1)*

maġrûr *(Ar.)* **ol-**: Gururlanmak.

*Ṣoŋra gendüzini görüp ululıġına **maġrûr ol**up âṣaf sözine daḫı iltifât itmez oldı. (M-S.9/10-11)*

***Maġrûr ol**up ḫûnende diŋleyeyin, andan yiyeyin. (M-S.18/3)*

*Bu yalan ʿizzete **maġrûr ol**up ol mühlik yâzıda meded bulmayup ölmişler. (M-B.9a/10)*

maġrûr ol. (M-B.26b/13)

mahal *(Ar.)* **olma-**: Yeri olmamak.

Ki ben kim olavan ki ṣaçuŋa el

*Uravan benüm **olma**ya ol **mahal** (SN/1766)*

maḥbûb *(Ar.)* **ol-**: Sevgili olmak.

Cihâada niçe dürlü kim ḫûb ola

*Ḳamusından ol ḫûb [u] **maḥbûb ol**a (SN/3881)*

maḥrem *(Ar.)* **ol-**: Gizli olmak.

Bu kez çünki ḳatına geldi cüḥûd

Ṣanasın iŋen ***maḫrem ol****dı cühûd (SN/3293)*

maḫrûm *(Ar.)* **ol-**: Yoksun olmak, elde edememek.

Ġarîb ola vü kişi maẕlûm ola

Çü ḥâcet diler ṣanma ***maḫrûm ol****a (SN/1422)*

Gördi Gülşâh-ı nigârîn Varḳadan

Ayrılur ***maḫrûm ol****ur cândan beden (VG/1043)*

maḫṣûṣ *(Ar.)* **ol-**: Birine özgü olmak.

Tevfîḳ-i ilâhiyye ***maḫṣûṣ ol****mışdur. (M-B.41a/7)*

Pâdişâh ḫiẕmetine ***maḫṣûṣ ol****maḳ ister. (M-B.66a/10)*

maḫv *(Ar.)* **ol-**: Yok olmak.

maḫv ol*a zîreklerüŋ ʿaḳlı varı*

Ḥaḳ ḳażâdan beklesün ḥâżırları (VG/736)

maḳbûl *(Ar.)* **ol-**: Kabul olunmak.

Varḳanuŋ göŋlinde bu ***maḳbûl ol****a*

Ḳoya Gülşâhı baŋa maʿşûḳ ola (VG/1168)

Bunlara yetmiş iki millet gelür

Her ne ḥâcet kim diler ***maḳbûl ol****ur (VG/1678)*

Dilerem kim dükeli ṭâyifeden ḳatuŋda ḥürmetüm artuḳ ve sözüm ***maḳbûl ol****a. (M-B.33b/14)*

maʿlûm *(Ar.)* **ol-**: Bilinmek, anlaşılmak.

Didi kim şunıŋ bigi oġlum ola

Ki ʿilm ü hüner aŋa ***maʿlûm ol****a (SN/419)*

Baŋa ***ol****dı* ***maʿlûm*** *u eyitdi ol*

Cühûdı azıdup nite ṭutdı yol (SN/3873)

İşüŋ ḳamu ***maʿlûm ol****updur baŋa*

Ve likîn sınayup ṣorarvan saŋa (SN/4910)

Varḳaya ‘avrat sözi ***ma’lûm ol****ur*

Mâl içün men’ eyleyüp meyşûm olur (VG/370)

Ḳarşudan bir ḳâfile gördüm gelür

Ol ḳavimden bu ḫaber ***maʿlûm ol****ur (VG/465)*

Tâcir eydür ki şâha ***ma’lûm ol****a*

Ḫûb-rûlardan cihânda çoḳ ola (VG/864)

Size ***maʿlûm ol****sun. (DK/D262/10)*

Suʿâl cevâb faşlı olup endîşeŋüzüŋ şafâsı ***maʿlûm ol****a. (M-S.12/8)*

Pes bu ḥikâyetden ***ma’lûm ol****du ki rûzigâr pâdişâh ḫâṭırına muvâffiḳ devrân ider-imiş. (M-S.16/16-17)*

Pes bu ḥikâyetden ***maʿlûm ol****dı ki râzı cânlu kimesneye dimek olmaz imiş. (M-S.72/4)*

maʿnî *(Ar.)* **ol-**: Engel olmak.

Ne bilür ki anda ne ***maʿnî ol****a*

Eger bile ṣûretde nite ḳala (SN/3731)

Birez fikr eger eyledüm bende ḫarc

Ki çoḫ ***maʿnî ol****dı ḥikâyetde derc (SN/5623)*

Yaluŋuz ḳorısam girü gelmese, yâḫûd bir nesne ***mâniʿ ol****a. (M-B.6a/11)*

manṣûr *(Ar.)* **ol-**: Üstün gelmek, galip olmak.

İllâ luṭfuŋdan gerek destûr ola

İy hemîşe devletüŋ ***manṣûr ol****a (VG/1515)*

Manṣûr ol*ur her çend ki anlaruŋ gövdeleri ḥavl ve büyükdür. (M-B.48b/7)*

maʿşûḳ *(Ar.)* **ol-**: Aşık olunmak.

Varḳanuŋ göŋlinde bu maḳbûl ola

Ḳoya Gülşâhı baŋa ***maʿşûḳ ol****a (VG/1168)*

mâyil *(Ar.)* **ol-**: İstekli olmak, meyilli olmak.

Ḳarındaşına ***mâyile olup*** *bu aṣıl söz söyledügi ʿaẕîm ẖoş gelüp buyurdı. (M-S.12/1-2)*

Çün şâhuŋ ʿazmi aŋa ***mâyil oldı****. (M-B.41b/13)*

maʿyûb *(Ar.)* **olma-**: Ayıplanmamak.

Bir dil ki yalan aŋa yörimeye ve bir nefs ki cehle mensûb olmaya ve kimseye ol ol ***maʿyûb olma****ya. (M-B.26b/11)*

mażḫake *(Ar.)* **ol-**: Gülünç duruma düşmek.

Niceye-degin bunuŋ belâsın ṭartayım ve gendüzüm[i] il arasında rüsvâ ḳılam ve ***mażḫake ola****m. (M-B.59a/10-11)*

maẕhar *(Ar.)* **ol-**: Nail olmak, kavuşmak.

Ve bilmezler ki pâdişâh Ḥakk'uŋ üründülenmiş ve ʿinâyetine ***maẕhar olmış*** *ḳulıdur. (M-S.13/5-6)*

maẕlûm *(Ar.)* **ol-**: Zulüm görmek.

Ġarîb ola vü kişi ***maẕlûm ola***

Çü ḥâcet diler ṣanma maḥrûm ola (SN/1422)

mecâli *(Ar.)* **ol(ma)-**: Gücü yerinde ol(ma)mak.

Ne söz söylemege ***mecâli olur***

Ne sözi işitmege ḥâli ḳalır (SN/284)

Bilâ-teşbîh çün ḳażâ nâzil ola, redde ***mecâl olmaz****. (M-S.8/14)*

İttifâḳ ol gün yaġmur olup şikâra ***mecâl olmayup****, żarûrî ehl-i şikâr perâkende olup… (M-S.14/4-5)*

Götrilmege ***mecâl olmaz****. (M-S.15/6)*

mecâzî *(Ar.)* **ol-**: Gerçek olmamak.

Birez her kim anuŋ niyâzı ola

Egerçi ki ʿışḳ ***mecâzî ola*** *(SN/3553)*

mecnûn *(Ar.)* **ol-**: Delirmek.

Ḥaḳ yolında gel sözüm ḳılġıl ḳabûl

Gitme bundan yoḫsa ***mecnûn olur ol (VG/1540)***

mecrûh *(Ar.)* **ol-**: Yaralanmak.

Ḫışmuŋ ḳılıcından ***mecrûh olmış ra'iyyeti dirşürüp…(M-B.48a/13)***

meded *(Ar.)* **olma-**: Yardımcı olmamak.

Anuŋ ḥükmini eylemez kimse red

Vây aŋa ki ***olma****ya andan* ***meded*** *(SN/5122)*

mehl *(Ar.)* **ol-**: Mühlet olmak.

Eyitdi ḫoş eydürsin ü sehl ola

Ne lâzım aramuzda kim ***mehl ol****a (SN/3276)*

Revâ olmaya istemek anı sehl

Ne bilem 'ömürden nice ***ol****a* ***mehl*** *(SN/3655)*

mekir *(Ar.)* **ol-**: Hile olmak.

Ol ḥakîm eydür aŋa ṭurma i yâr

Kim ***mekir ol****a 'ilâc ol vaṣl-ı yâr (VG/1556)*

melâl *(Ar.)* **ol-**: Usanmak.

Çün ṣabâḥ oldı Hümâmile Hilâl

Varḳa miskîn ḳayġudan ***ol****dı* ***melâl*** *(VG/118)*

'Avrat eydür erine kim yâ Hilâl

Biz işinden Varḳanuŋ ***ol****duk* ***melâl*** *(VG/947)*

Sen cihânda ṣaġ ol iy bedr-i tamâm

Ġam degül ben ġuṣṣadan ***ol****am* ***melâl*** *(VG/1528)*

melâlet *(Ar.)* **ol-**: Usanmak.

Ve ger ni ***melâmet ol****ursın ṣara*

Kişi 'ışḳ işin ṣanma kim başara (SN/1892)

melûl *(Ar.)* **ol(ma)-**: Hüzünlü ol(ma)mak.

*İşitdi atası vü **ol**dı **melûl***

Gözi yaş ṭoluban didi iy oġul (SN/764)

***Melûl ol**dı ḳayġuya batdı yine*

Döşeginüŋ üstine yatdı yine (SN/877)

*Ḳatı geldi Faġfûr'a **ol**dı **melûl***

Naḳâşa didi kim bu iş key degül (SN/1167)

Süheyl-i Yemen gördi kim şâh-ı Çîn

***Melûl ol**dı yavlaḫ [u] çökdi dizin (SN/1170)*

*Didi şâha **olma**sun **göŋlüŋ melûl***

Kim Yemen sulṭânınuŋ ḫaşmıdur ol (VG/572)

*Ger **melûl olmaz**-ısaŋ yâ pür-hüner*

Eydeyin dördünci meclisden ḫaber (VG/897)

*Böyle digeç oġlan aġladı, **melûl ol**dı. (DK/D282/8)*

*Bu sözden pâdişâh **melûl ol**mışdı. (M-B.22b/6-7)*

*Çetük bu söze ınanmadı, lîkin ḫâṭırı **melûl ol**dı ve ḫayâle düşdi. (M-B.33a/14)*

mensûb *(Ar.)* **ol(ma)-**: Ait ol(ma)mak, bağlı ol(ma)mak.

*Kişi kim yalana **mensûb ol**a. (M-B.7b/8)*

*Bir dil ki yalan aŋa yörimeye ve bir nefs ki cehle **mensûb olma**ya ve kimseye ol ol maʿyûb olmaya. (M-B.26b/11)*

*Tâ adum yalancılıġa **mensûb olma**ya. (M-S.84/5-6)*

*Tâ ḫadd-i vezârete **mensûb ol**dı. (M-B.52a/5-6)*

mestûr *(Ar.)* **ol-**: Örtünmek.

Size erlik işine destûr ola

*Eger perdeŋüz ehli **mestûr ol**a (SN/5402)*

meşġûl *(Ar.)* **ol-**: Bir işle uğraşmak.

Hemîn baŋa ***meşġûl ol*** *her sözüŋ*

Ki ola baŋa söylegil kendüzüŋ (SN/1616)

Hiç eylemedi iltifât aşlara

Hem ***olma****dı* ***meşġûl*** *yoldaşlara (SN/4636)*

Bunuŋ bigi bir ʻışḳ-nâme sözin

Ki ***meşġûl ol****up düzmişem aŋsuzın (SN/5607)*

Geldi ***meşġûl ol****dı bezm-i ʻişrete*

İşid imdi Varḳa aḥvâli n'ite (VG/144)

Varḳa çünkim geçdi kürsî üstine

ʻIyşe ***meşġûl ol****dılar bunlar yine (VG/562)*

Didi beni bir kemîne ḳul bilüŋ

Ben giderem ẕevḳe siz ***meşġûl ol****uŋ (VG/1410)*

Düşdiler, ʻişrete ***meşġûl ol****dılar. (DK/D191/4)*

Ḳonuġı taʻzîm idüp telaṭṭuf birle ẕevḳ u ṣoḥbete ***meşġûl ol****dılar. (M-S.15/11)*

Anı ʻimâret ḳılmaġa ***meşgûl ol****a ve dünyâ kesbin âḫiret ʻimâretine ṣarf eyleye. (M-B.10a/4)*

Zîre pâdişâh levh ü ṭaraba ***meşġûl ol****ur-ıdı. (M-B.23a/7)*

meşhûr *(Ar.)* **ol-**: Şöhretli olmak, tanınmak.

Ve lîkin eger Türkce oladı

Ḳamu yirde ***meşhûr ol****up ḳaladı (SN/333)*

Çün bu evsâf birle ***meşhûr ol****dı. (M-B.17a/4)*

metris *(Ar.)* **ol-** : Siper olmak.

Çün diler Yusûf ki kendözün yuya

Bir balıḳ gelir ***metris ol****ur ṣuya (YZ/314)*

mevḳûf *(Ar.)* **ol-**: Durdurulmak, vakfedilmek.

Bu firâḳ içinde bârî cânum al

*Ol güne **mevḳûf ol**sun vaṣf-ı yâr (VG/1568)*

meyl *(Ar.)* **ol(ma)-**:Yönel(me)mek, eğilim göster(me)mek.

*Birezcük aŋa **meyl**üm **ol**ayidi*

Ḳoyadum ne kim ḳula ḳolay idi (SN/5609)

Anı bilmiş ol girmez ayruḫ ele (SN/1456)

*Eger ol saŋa **meyl**i **olma**yadı*

Aġıp ṭama her bâr gelmeyedi (SN/1588)

Varḳadan küllî dönderdi yüzin

***Meyl**i **ol**dı kim vire aŋa ḳızın (VG/986)*

ʿÂlemüŋ ger ḫûrisi olurısaŋ

***Olma**ya **meyl**üm saŋa ölüriseŋ (VG/1171)*

meyşûm *(Ar.)* **ol-**: Uğursuz olmak.

Tekellüf ara yirde key şûm olur

*Anı gözeden kişi **meyşûm ol**ur (SN/1760)*

Varḳaya ‘avrat sözi ma’lûm olur

*Mâl içün men’ eyleyüp **meyşûm ol**ur (VG/370)*

minnet *(Ar.)* **ol-**: Şükür etmek.

*Ṭapuŋdan öküş **minnet ol**dı baŋa*

Göreyin ki ben neyleyeven saŋa (SN/3328)

minnét-dâr *(Ar.-Far.)* **ol-**: Minnet duymak.

*Ölince saŋa **minnét-dâr ol**am. (M-B.55a/2).*

miskin *(Ar.)* **ol-**: Aciz olmak, zavallı olmak.

Eŋ öŋdin şâh u şindi dilencüven

*İŋen **miskin ol**dum esirgenciven (SN/4393)*

*Aŋmayasın şöyle **miskîn ol**avuz*

Düşmenüŋ elinden ʿâciz ḳalavuz (VG/461)

*N'ideyin imdi ne **miskîn ol**mışam*

Şâhumı aŋsuzda yavı ḳılmışam (VG/1613)

*Didi gördüŋ mi ne **miskîn ol**mışam*

Yârümi aŋsuzda yavı ḳılmışam (VG/1016)

*Âta ana **miskîn ol**up ḥayrân ḳaldılar. (M-B.13b/9)*

mizâc *(Ar.)* **ol-**: Huyu olmak.

Esen olıcaḳ baş bulına börk

***Mizâc ol**sa saġ yavu varmaya görk (SN/3802)*

mucid *(Ar.)* **ol-**: İcat etmek.

Bu ḳamusile çünkü ṭutdum be-cid

*Anı düzmege ḳaç gün **ol**dı **mucid** (SN/348)*

muḥâl *(Ar.)* **ol-**: İmkansız olmak.

Ki ḳabżumdadur ḳamusı mülk ü mâl

*Bunı bilmemek yavlaḳ **ol**a **muḥâl** (SN/470)*

Naḳâş işi sevdâ durur hem ḫayâl

*Ṣebât işbu ikide **ol**ur **muḥâl** (SN/2617)*

Süciyle birle çoḫ olur ḫayâl

*Ki **ol**maġlıġıdur cihânda **muhâl** (SN/2236)*

muḥîṭ *(Ar.)* **olma-**: Kapsamamak.

*Âdem oġlanı fikri ve bilüsi aŋa **muḥîṭ olma**z. (M-B.25b/8)*

muḥkem *(Ar.)* **ol-:** Saglamlaştırılmış.

Gelin aŋa yazınız hem bir biti

***Muḥkem ol**sun aramızda bu ṣatı (YZ/224)*

muḥtâc *(Ar.)* **ol-**: İhtiyaç duymak.

*Yoḳsul oldu **muḥtâc ol**du bir pula*

Ne bir etmek kim anı günde yemek bula (YZ/869)

*Naṣîḥat ḳabûl ḳılmayacak olursa, iʿtidâl-i mizâc bozılup ṭabîb-i ḥâẕıḳa **muḥtâc ol**ur. (M-S.9/5-6)*

mukâbil *(Ar.)* **ol(ma)-**: Bir duruma karşı gel(me)mek.

*Birbirine çün **muḳâbil ol**dılar*

Öyleye degin berâber geldiler (VG/536)

Ṭaḳati ṭaḳ ola güci ḳalmaya

*Leşkere ayruḳ **muḳâbil olma**ya (VG/582)*

*Ol melʿûn daḫı ḳalʿadan ṭaşı gelüp bunlara **muḳâbil ol**dı. (DK/D208/13)*

muḳadder *(Ar.)* **olma-:** Takdir olunmamak.

*Ve ol nesne kim dükelinden ıraḳdur, **muḳadder olma**mış rızḳdur. (M-B.25b/5)*

muḳayyed *(Ar.)* **olma-**: Bağlı olmamak, kayıtlı olmamak.

*Ol eyüleri yaramazlarıŋ fiʿlin görüp, defʿine **muḳayyed olma**zlar-idi. (M-S.177/7)*

muḳîm *(Ar.)* **ol-**: İkamet etmek, oturmak.

Her [kim] anda ḥâcete gelüridi

*Ev yapup anda **muḳîm ol**ur (VG/1679)*

*Bir yir istedi ki anda **muḳîm ol**up in idine. (M-B.63b/14)*

mûnis *(Ar.)* **ol-**: Alışmak.

*Tâ kiçiden **mûnis ol**dum ben saŋa*

Ḳılmadılar mı beşikde nâm-zâd (VG/1648)

*İy bu ʿâciz cânuma **mûnis ol**an*

İy baŋa göŋül virüp göŋül alan (VG/1653)

muntaẓır *(Ar.)* **ol-**:Beklemek.

Ṭanışmış iken yârı bile sözin

Aŋa ***muntaẓır olu****ban aŋsuzın (SN/2348)*

[…diyüp ***muntaẓır ol****dılar]. (M-B.50b/9)*

musaḫḫar *(Ar.)* **ol-**: Ele geçirmek.

Yine çarḫ-ı çârüm münevver olur

Zemîn ü zamâna ***musaḫḫar ol****ur (SN/1037)*

muṣâḥib *(Ar.)* **olma-**: Sohbet etmemek, arkadaş olmamak.

Ḥayvan ile ***muṣâḥib olma****ġıl. (DK/D214/6-7)*

muttaṣıl *(Ar.)* **ol-**: Devamlı olmak, bitişik olmak.

Ol çeri cümle demür geydi ṭonı

Muttaṣıl ol*dı göge ḥarbe üni (VG/719)*

muṭîʿ *(Ar.)* **ol(ma)-:** İtaat et(me)mek.

Ḳoy kitsin Ḳuṭayfer'i sen gel beri

Muṭîʿ ol*ġıl ḳaçmaġıl benden geri (YZ/490)*

Çü ʿişyânı ḳoyup ḳul ***ol****a* ***muṭîʿ***

Ḳıyâmetde aŋa bulına şefiʿ (SN/102)

Şu kimse ki işidicek ṭatlu dil

Muṭîʿ ol*ur ol kişiye zinde fil (SN/238)*

Ṣaçu ṣaçdılar şâẕılıḳ itdiler

Muṭîʿ ol*dılar aŋa yüz ṭutdılar (SN/3600)*

Ḫaraca ***muṭiʿ ol****alum. (DK/D285/5)*

Bize ***muṭiʿ ol****ur-ise ḫoş…(DK/D295/8-9)*

Sen daḫı bize ***muṭiʿ ol*** *didiler. (DK/D300/4)*

Bâkî ḳarındaşları ulu ḳardaşınuŋ emrine ***muṭîʿ olup*** *hîç bir vechile muḫâlefet göstermediler. (M-S.5/1)*

Ḳız atası emrine ***muṭîʿ olup****, Şâh Behrâm ḳatına vardı. (M-S.16/3-4)*

Şerʿa ***muṭîʿ olup*** *anuŋ murâdı-y-ıla olmaḳ gerek(M-B.14a/13)*

muvâfiḳ *(Ar.)* **ol-**: Uygun olmak.

Bu oldur ki hem-dem ***muvâfiḳ ol****a*

Biri birine ḥâli lâyıḳ ola (SN/4596)

Gerek kim ***muvâfiḳ ol****a size cift*

Yaramaz bir arada kâfür u zift (SN/5401)

Gerek dâniş ehli ve ṭabîʿatı ṣalâḥa ***muvâfiḳ ol****a. (M-B.38b/11)*

Aḥvâli ḳuvvet dutmaġa ***muvâfiḳ ol****a dirîġ dutma. (M-B.66b/2)*

mübârek *(Ar.)* **ol-**: Kutlu olmak.

İn-şâ'-allâh ***mübârek ol****a üstine*

Daḫı her kim oḳımaġa istene (SN/5702)

Ġazâ ***mübârek ol****dı. (DK/D153/7)*

Ḳullıġında olana düşmen olmaḳ ***mübârek olma****z. (M-B.24b/1)*

Pes benüm yüzüm görmek pâdişahâ yavlaḳ ***mübârek ol****mış. (M-B.52b/7)*

Beni görmek aṇa ***mübârek ol****a. (M-B.52b/10)*

mübtelâ *(Ar.)* **ol-**: Düşkün olmak, tutkun olmak.

Eyitdi yavuz 'avrata Ḥaḳdan belâ

İy dirîġâ bu kez ***ol****dum* ***mübtelâ*** *(VG/317)*

müdâm *(Ar.)* **ol-:** Sürekli olmak, devam etmek.

İmdi maḳḳṣûdum devletin ***ol****sun* ***müdâm***

Daḫi benden saṇa olsun biṇ selâm (YZ/1256)

Bu ulular ***ol****urlar idi* ***müdâm***

Resûlüṇ ḳatında 'aleyhi's-selâm (SN/154)

Yedi gün toy u dügün ***ol****dı* ***müdâm***

Ḳıldılar hep yaraġın cümle tamâm (VG/73)

Ben senüṇem sen benüm ***ol****ġıl* ***müdâm***

Senden artuk ḫōd baŋa kimse ḥarâm (VG/293)

mü'essir *(Ar.)* **ol(ma)-:** Etkili ol(ma)mak.

Zîrâ düşmen sözi ol vaḳt ***mü'essir olur****. (M-B.27b/3)*

Yumşaḳ keleciler ki ***mü'essir ola*** *pâdişâh semʿine irürem. (M-B.28a/10)*

Nice ki ögüt virdiler, ***mü'eṣṣir olma****dı. (M-B.42a/6-7)*

mülâzım *(Ar.)* **ol-**: Bağlı olmak.

Gölge gibi bu ḳapunuŋ ***mülâzımı ola****m. (M-B.51b/11-12)*

mülzem *(Ar.)* **ol-**: Susturulmak.

Ḫüsrev ḫʿoca derḥâl ḥâżır cevâbın taʿaccüb idüp ***mülzem oldı****. (M-B.23a/12-13)*

mümkün *(Ar.)* **olma-**: İmkan dahilinde ol(ma)mak.

Şol nesne ki tîġ-ı âb-dâr ile ḳaṭʿ ***mümkin olmaya****. (M-S.10/5)*

Âḫir anı gidermek ***mümkin olmaya****. (M-B.65a/4)*

münevver *(Ar.)* **ol-**: Aydınlanmak.

Yine çarḫ-ı çârüm ***münevver olur***

Zemîn ü zamâna musaḫḫar olur (SN/1037)

münḳâd *(Ar.)* **ol-**: Boyun eğmek.

Ve aŋa cân ve göŋül birle ***münḳâd olurlardı****. (M-B.45a/11)*

mürüvvet *(Ar.)* **olma-**: İyiliksever olmamak, mert olmamak.

Anı bu belâda ḳomaḳ ***mürüvvet olmaya****. (M-B.13a/14)*

müsellim *(Ar.)* **ol-**: Teslim olmak.

Didi hem ***müsellim olu****ŋ dört yıl*

Sizüŋ ile hiç olmaya ḳâl u ḳîl (SN/5563)

müslümân *(Ar.)* **ol-:** Müslümanlık vasıflarını taşımak.

Müslümân olsun *getirsin iymân*

Gitsin içinden anın şeḳḳ ü gümân (YZ/1493)

Müsülmânlıḳ işin ilerü getür

***Müsülmân ol**ıgör ferâġat ötür (SN/91)*

Ki ben bir yaŋa ḳomışam nâm u neng

***Müsülmân ol**a baŋa nisbet Fireng (SN/5680)*

*Parmaḳ, götürüp şahadet getürüp **müsülmân ol**dı. (DK/D252/6)*

*Eger fir'avn bir gez oşböyle eyleseydi **müsülmân ol**urdı. (M-B.68a/1)*

müstaḥiḳ *(Ar.)* **ol-**: Hak etmek, layık olmak.

*Çalap raḥmetine **ol**a **müstaḥiḳ***

Kişi kim işidür kem-âzârlıḳ(SN/96)

müstecâb *(Ar.)* **ol-**: Kabul olunmak.

*Du'âları **müstecâb ol**ur-idi. (DK/D68/11)*

müşerref *(Ar.)* **ol-:** Değer kazanmak.

***Müşerref ol**alum ṭapuŋla bile*

Felek bize neyleyesin kim bile (SN/1701)

*Senüŋ ṣoḥbetüŋde **müşerref ol**ayın. (M-B.30a/1)*

*İy cuvân-merd ben saŋa iḫlâṣ birle dostlıḳ idüp bir dem senüŋle ṣoḥbet olup **müşerref ol**maġa geldüm. (M-B.64a/6-7)*

müşevves (Ar.) **ol-**: Karışmak, düzensiz olmak.

*Senüŋ tezvîrüŋden vilâyetüm **müşevves ol**dı. (M-B.24a/2)*

müştâḳ *(Ar.)* **ol-**: 1. Özlemek.

Şâh-ı Ḫâverân'a daḫı bir biti

*Yazup didi **müştâḳ ol**dum ḳatı (SN/5137)*

2. İstekli olmak.

*Ḥükm ile görmege **müştâḳ ol**dılar. (M-B.37a/1)*

müşterî *(Ar.)* **ol-**: İstekli olmak.

Ki bir ḥücrede var imiş bir perî

Anı ay görürse ***ola müşterî*** *(SN/3075)*

müteʿaẕẕir *(Ar.)* **ol-**: Mümkün olmamak, güç olmak.

Zîrâ su ve ʿalef ***müteʿaẕẕir ola****. (M-B.46a/8)*

mütenaṣṣıh *(Ar.)* **ol-:** Öğüt dinlemek.

Nâṣîḥat ṣafḥa-i ḫâṭırumuza nakş idüp, dâyimâ anuŋ ile ***mütenaṣṣıh olup****… (M-S.6/2)*

Bu kitâb rûzigâr ehlinüŋ gözine ḫûb-rûylar cemâli gibi ***müzeyyen ve mergûb ola****. (M-S.3/14-15)*

müyesser *(Ar.)* **ol-**: Kısmet olmak.

Bunuŋ bigi furṣat ki baŋa ***oldı müyesser***

Hîç kimse ḫayâlinde beni ola mı dirdi (SN/1802)

Ḥâṣâ bi-ḥamdi'llâhi ol istiʿdâdum vardur kim çün anuŋ işigin öpmek ***müyesser ola****. (M-B.64b/9)*

Eger elbette görmek ***müyesser olursa****… (M-S.176/12)*

naṣîb *(Ar.)* **ol-**: Kısmet olmak.

İy dirîġâ ḥasret ü derd ü firâḳ

Ben ġarîbe mi ***naṣîb oldı*** *hemîn (VG/768)*

nâ-ümîẕ *(Far.- Ar.)* **ol-**: Ümitsiz olmak.

Evvelî derd u firâḳıdı varı

Nâ-ümîẕ olmaḳdur *şâhum âḫiri (VG/1018)*

naẓar *(Ar.)* **ol-**: Bakmak.

Pâdişâhuŋ girü bize ***naẓarı oldı****, davarumuza bereket geldi, didi. (M-S.16/11-12)*

nâzil *(Ar.)* **ol-:** İnmek.

Bilâ-teşbîh çün ḳażâ ***nâzil ola****, redde mecâl olmaz. (M-S.8/14)*

Çün belâ kişiye ***nâzil ola*** *ve dostın belâya ḳoyup gendü ḳurtılmaḳ ister. (M-B.13a/8-9)*

naẓm *(Ar.)* **ol-**: Manzum olarak yazılmak.

‘Arabca vü yâ Pârîsi olsa lafẓ

*Ki **naẓm ol**ıcaḳ Türki’ye gelse lafẓ (SN/5593)*

Çü bünyâdı uruldıdı naẓm ile

*Revâdur [ki] târîḫi hem **naẓm ol**a (SN/5699)*

neseb *(Ar.)* **olma-**: Asaletli olmamak.

*Eger **neseb olma**sa ziyân degül. (M-B.37a/6)*

nîş *(Ar.)* **ol-**:Zehir olmak.

Kimi ṭolu içüp kimi içse boş

*Kimine **ol**ur **nîş** ü kimine nûş (SN/4246)*

nişân *(Ar.)* **ol-**: Hedef olmak.

*Ortamuzda **nişân ol**sun ḫan ḳızı didi. (DK/D80/5)*

niyâz *(Ar.)* **ol-**: Kavuşmak

*Birez her kim anuŋ **niyâzı ol**a*

Egerçi ki ʿışḳ mecâzî ola (SN/3553)

noḳṣân *(Ar.)* **ol-**: Eksilmek.

*Olmaya kim anı tebdîl ve taġyîr ḳılmaḳda ziyân ve **noḳṣân ol**a. (M-B.41a/10-11)*

nûr *(Ar.)* **ol-**:Aydınlanmak.

Şemʿ gibi başunuŋ terkini ur

*Tâ **ol**asın şemʿa gibi küllî **nûr** (VG/1580)*

oḫt *(Ar.)* **ol-:** Vakti gelmek.

*Gözedürdi naḳḳâş ol **oḫt ol**ıcaḳ*

Ki ḳaraŋulıḫ ṭoldı her bir bucaḳ (SN/1724)

râġıb *(Ar.)* **ol-**: Rağbet etmek.

Varduġınca ʿışḳ odı ġâlib olur

*Birbirine cânları **râġıb ol**ur (VG/65)*

râḥat *(Ar.)* **ol(ma)**-: Tasasız yaşa(ma)mak.

Varḳa çün gördi döşekde kendüzin

Râḥat olup uyḫuya şaldı gözin (VG/1295)

*Baŋa bunda ayruḳ ne **râḥat ol**a. (M-B.2a/6)*

*Bir yirde ki ḳurd saŋa ḳonşı ola, çakal saŋa ḳulavuz ola, sen anda ne **râḥat ol**asın? (M-B.6b/6)*

*Anlaruŋ ḳorḳusından **râḥat olıma**zuz. (M-B.38a/4)*

raḥmân *(Ar.)* **ol-:**Bağışlayıcı olmak.

Ne bilem bu derde dermân ola

*Meger çâre ḳılıcı **raḥmân ol**a (SN/1416)*

raʿiyyet *(Ar.)* **ol**-: Bir hükümdar idaresinde olmak.

Ḳanı ʿaḳl kim başara taḫt u tâc

***Raʿiyyet ol**up ʿışḳa virdüm ḫarâc (SN/706)*

râżî *(Ar.)* **ol(ma)**-: Rıza göster(me)mek, kabul et(me)k.

***Râżî ol**dular kamusu gördü ṣevâp*

Döndürmedi ol söze kimse cevâp (YZ/94)

*Hem Ḳuṭayfer **râżî ol**ur sözüne*

Beş biŋ altun ḳoydular terâziye (YZ/382)

*Ṣoŋ ucı biş on güne **râżî ol**a*

Zihî maṣlaḥatcı ki ḳâżî ola (SN/2068)

*Eger **râżî olmaz** iseŋüz buŋa*

Hiç utanmaŋuz ṭoġrusın diŋ baŋa (SN/5038)

Ṣunuŋ bigi tedbîr ile virdi dâd

*Kim ulu kiçi **ol**du **râżî** vü şâd (SN/5105)*

Ḳamusın virdüm saŋa ḳul iy yüzi gül

Râżî ol *ben saŋa ḳul aġlama gül (VG/165)*

Ben rıżâ virdüm ki Gülşâhı virem

Râzî ol *sen daḫı yâ ehl-i ḥarem (VG/354)*

Niçe kim söyler Hilâl ol yüzsüze

Râżî olma*z ʻavvratı işbu söze (VG/367)*

Yoḫsa ivdeki ḳıza ***râżı ol****sun didi. (DK/D174/1)*

râżı ol*dı. (DK/D168/6)*

Bunlar daḫı ***râżı ol****dı. (DK/D220/7)*

Çâresüz olup ***râżî ol****dı. (M-B.3b/2)*

Başuŋ selâmet ḳurtuldıġına ***râżî ol****asız. (M-B.42b/11)*

İmdi vaḳtıdur kim erenler ḥamiyyet ḳuşaġın cânları biline baġlanub nâmûs saḳlayup ölüme ***râżî ol****alar. (M-B.50b/4-5)*

rekîk *(Ar.)* **ol-**: Kötüleşmek.

Hem daḫı ṭutmış ṭayuŋı bu melik

Beglerile gördüm iş ***ol****mış* ***rekîk*** *(VG/798)*

rüsvâ(y) *(Ar.)* **ol-**: Rezil olmak.

Daya eder ʻaşḳ işi şöyle olur

Âşıḳın udu gitse ***rüsvâ ol****ur (YZ/456)*

Didi yigrek oldur ki ṣabr idesin

Yaramaz ki ***rüsvây ol****up gidesin (SN/1576)*

İlde ***rüsvâ ol****asın. (M-B.59b/1)*

ṣaʻb *(Ar.)* **ol-**: Güçleşmek, zorlaşmak.

Düşdi uṣṣı gitdi ol ṣâḥib-cemâl

Varḳa anı gördi kim ṣaʻb oldı ḥâl (VG/1498)

ṣâbit *(Ar.)* **ol-**: Hareketsiz olmak.

*Bir söz ki anuŋ gerçekliği bir yıl dürlü zaḥmet ve meşaḳḳat çekmek ile **ṣâbit ol**a. (M-S.84/10-11)*

ṣâdıḳ *(Ar.)* **ol-** Dürüst olmak.

*Meger ki dost **ṣâdıḳ ol**a. (M-S.70/15)*

ṣâdır *(Ar.)* **ol(ma)-**: Vuku bul(ma)mak, ol(ma)mak.

Gördi bunlaruŋ vücûdı pâkimiş

*Hiç **ṣâdır olma**mış nefsânî iş (VG/1441)*

*Nesne gördüŋ ki bu sovuḳ gülmek senden **ṣâdır ol**dı. (M-B.26b/3)*

*Nâgâh bir ḫaṭâ senden **ṣâdır ol**sa ki… (M-B.65a/3)*

*Ki benden daḫı bî-iḫtiyâr **ṣâdır ol**mışdur. (M-S.72/14)*

ṣâfî *(Ar.)* **ol-**: Saf ve arı olmak.

*Her çend ki şimdi anlaruŋ göŋli bizüm ḳorḳumuzdan **ṣâfî ol**mışdur. (M-B.39a/13-14)*

sâkin *(Ar.)* **ol(ma)-:** Sakinleş(me)mek.

Varı şehvet barmaġından tökülür

*Şehveti gider bu gez **sâkin ol**ur (YZ/545)*

*Meger **sâkin ol**a birez ol odun*

Ki cânuŋa kendi elüŋle ḳoduŋ (SN/557)

Şu âvâzı vü hem legençe üni

*Birez **sâkin ol**dı ṭuruḫdı cânı (SN/3376)*

*Çün bunu virdüŋ baŋa sen **sâkin ol***

Bunı yoḳ ṭut ġussadan sen emîn ol (VG/324)

Ölenüŋ ardınca kimse ölmedi

***Sâkin ol**a işbu mekrile didi (VG/1011)*

Şöyle kim bir iki gün zârî ḳıla

Ṣoŋ ucı ʿışḳı odı ***sâkin ola*** *(VG/1048)*

Ḥareket idüp gendü vilâyeti dâyiresinden çıḳup âḫar yire varup ***sâkin olma****ġıla ḳarındaşı ve gendü emn üzre olalar. (M-S.5/10-11)*

sâkit *(Ar.)* **ol-**: Sessiz olmak.

Pâdişâh cevâbında ***sâkit olup****… (M-S.6/11)*

ṣalâḥ *(Ar.)* **ol(ma)-**:Düzel(me)mek, iyileş(me)mek.

Bayıḳ ḥîlâ idici bulmaz felâh

Fesâd ehli işinde ***olmaz ṣalâḥ*** *(SN/2624)*

ṣarf *(Ar.)* **ol-**: Harcanmak.

Bârî bu niʿmetlerden birez nesne bu gelen ḳonuḳ ḥaḳḳıçun ***ṣarf olı****nsa. (M-S.15/6)*

ṣarrâf *(Ar.)* **ol-**: Para ve maden işleriyle uğraşmak.

Bilür gevheri her ki ***ṣarrâf ola***

Yoḫ ol kişi kim bûriyâ-bâf ola (SN/4081)

ṣavâb *(Ar.)* **ol-**: Hayırlı bir davranışta bulunmak.

Eyit sen nitesi görürsin ṣavâb

Hele ger varursavuz ***ola ṣevâb*** *(SN/1018)*

Getürgil ne kim olur ise cevâb

Ṣavâb ola *vü hem bulasın ṣevâb (SN/1711)*

Emegüŋ dartınma, saŋa-daḫı ***ṣevâb ola****. (M-B.63b/1)*

ṣavt (Ar.) **ol(ma)-:** Ses işit(me)mek.

Ara yirde hiç nesne fevt olmaya

Niçeme eger ḥarf u ṣavt olmaya (SN/1901)

sebeb *(Ar.)* **ol-**: Neden olmak.

Gide ġuṣṣa göŋlinde vü ṭola mihr

Bilişmeklige ger ***sebeb ola*** *mihr (SN/913)*

Vezîrine eydür degül mi ʿaceb

Bu at ḳaçduġı nolmış ***ola sebeb*** *(SN/533)*

İŋen ṭaŋladı kim ne ***ola sebeb***

Bu ṣûretde maʿnî ne ola aceb (SN/4805)

Dir hezârân âferîn ol ataya

Kim ***sebeb old****ı senüŋ gibi aya (VG/504)*

Saʿâdét-i dâreyni ḥaṣıl idüp ve sizlere daḫı duʿâ olınup ṣıfât-ı kerîmeŋüz efvâh-ı lisânda tâ devr-i ḳıyâmet söylenmege ***sebeb ola****. (M-S.6/3-4)*

Bu gün ne ***sebeb old****ı. (M-S.11/1)*

Lâ-cirem pâdişâh devleti ve ʿömri artmaġa ***sebeb ola****. (M-B.28b/1-2)*

sed *(Ar.)* **ol-**: Engel olmak.

Sikender bigi gezmek idi oŋat

Sizüŋ ni'metüŋüz bize ***old****ı* ***sed*** *(SN/2086)*

sehl *(Ar.)* **ol-**: Kolay olmak.

Şu kimse ṭapusında kim ehl ola

Sözi eylemek ʿarż iŋen ***sehl ola*** *(SN/282)*

Aça aġzını bir keleci ide

Pes andan girü ***sehl ola*** *ger gide (SN/1664)*

Sen uṣlu vü ʿâḳilsin ü andan ehl

İşi müşḳıl eyleme çün ***ola sehl*** *(SN/2662)*

Ger ilümüze girürse ol kişi

Sehl ola *bu kez Selîm Şâhuŋ işi (VG/713)*

'Avrat eydür yâ Hilâl [kim] ***sehl ola***

Ḥîle ḳılam ben aŋa ol ne bile (VG/1002)

Ol Hilâl eydür ki yâ ʿavrat n'ite

Sehl ola *kim bu işi câ'iz ṭuta (VG/1003)*

sehv *(Ar.)* **ol-**: Yanılmak.

*Eger **sehv ol**mışsa ḥarf u nuḳaṭ*

Temîz ehli düze bulıcaḳ ġalaṭ (SN/371)

selâmet *(Ar.)* **ol-**: Kurtulmak, selamete çıkmak.

***Selâmet** saŋa **ol**sun. (M-B.32a/1)*

selâm *(Ar.)* **ol-:** Selam göndermek.

İmdi maḳḳṣûdum devletin olsun müdâm

*Daḫi benden saŋa **ol**sun biŋ **selâm** (YZ/1256)*

Yazılmış ben Yusûf'tan sen Ya'ḳûb'a

***Selâm ol**sun biŋ ḳatla saŋa baba (YZ/1389)*

selîm (Ar.)**ol-**: Kusursuz olmak, doğru olmak.

Varḳa eydür bildüŋ imdi yâ ḥakîm

*Ḳıl ʿilâcın kim **ol**a udum **selîm** (VG/1555)*

silâḥ-şûr (Ar.-Far.) **ol-**: Savaşçı olmak.

Vardı Varḳa ḳatına ol mâh-veş

*Tâ ki ögrene **silâḥ-şûr ol**a ḫâş (VG/62)*

Çünki yitdi ʿömri on iki yıla

*Ḫōş **silâḥ-şûr ol**dı ikisi bile (VG/64)*

sulṭân *(Ar.)* **ol-**: Hükümdar olmak.

*Ettiler **sulṭân ol**ursa ol bize*

Buyruġ ediserdürur ḳamumuza (YZ/33)

*Mıṣr içinde **sulṭân ol**a ḳamuya*

Mıṣr'ıŋ ehli ḳamu ṭura ṭapuya (YZ/659)

*Ol vaḳit Yusûf **sulṭân ol**duḳta*

Mıṣır ehli ḳamu ṭapu ḳıldıkta (YZ/923)

Budur ol cânum içinde cân olan

‘Işḳı göŋlüm taḫtına ***sulṭân ol****an (VG/1388)*

şâkir *(Ar.)* **ol-**: Şükretmek.

Varḳa vü Gülşâh anuŋ iḥsânına

Şâkir ol*up ṭutdı minnet cânına (VG/1430)*

şefḳat *(Ar.)* **ol-**: Acımak.

Bu ʿâlemdedür olur iseŋ âdem

İşüŋ ***şefḳat ol****sun [u] luṭf u kerem (SN/220)*

Ola kim bu oġlancuġa birez ***şefḳati ol****a. (M-B.12a/9)*

şehîd *(Ar.)* **ol-**: Şehadete erişmek.

İrdiler ol yire kim oldı bedîd

Ol yire kim Varḳa ***ol****mışıdı* ***şehîd*** *(VG/1631)*

İki ḳardaşı oḫa düşdi, ***şehîd ol****dı. (DK/V56/13)*

Eylik Ḳoca oġlı Ṣaru Ḳulmaş, Ḳazan Bigün ivi üzerine ***şehîd ol****dı. (DK/D38/12-13)*

Üç yüz yigit Oġuzdan ***şehîd*** *oldı. (DK/D153/6)*

şükr *(Ar.)* **ol- :** Minnettar olmak.

Ṭur uru var ḳavuşġıl ḥasretine

Şükür ol*sun dünü günü der Taŋrı’ya (YZ/1404)*

Didi Nev-bahâr’a ḥikâyet budur

Eğer ***şükr ol****a ger şikâyet budur (SN/3799)*

Düşümde seni her gice görmişem

Şükür ol*dı ḫayr ile kim yormışam (SN/4674)*

Ḥaḳḳ’a ***şükr ol****sun, ḥabîbine selâm. (M-S.181/6)*

taʿalluḳ *(Ar.)* **ol-**: Ait olmak, ilgisi bulunmak.

Pâdişâha ***taʿalluḳ ol****duġuŋuz biline. (M-B.38a/8)*

ṭâ ʿat *(Ar.)* **ol-**: Emirleri yerine getirmek.

Bunlaruŋ fermânı ***ol****a* ***ṭâ ʿatüm*** *(VG/942)*

tâbiʿ *(Ar.)* **ol-**: Birini emri altında olmak, bağlı olmak.

Vilâyet aŋa ***tâbiʿ ol****dı. (M-S.86/3)*

tâcir *(Ar.)* **ol-**: Ticaret yapmak.

Ḳıldı endîşe Melik Muḥsin ki ben

Tâcir ol*uban dileyem ḳızı ben (VG/877)*

taġyîr *(Ar.)* ol-: Değiştirmek.

Dilemedüm ki pâdişâh ḫâṭırı ***taġyîr o****la ve bilemedüm ki bu iş böyle uzaya. (M-B.57b/12)*

ṭâḳatı *(Ar.)* **olma-**: Güçsüz kalmak, gücü olmamak.

Dostlaruŋ ***ṭâḳatı olma****ya anı işitmege. (M-B.2a/9)*

Ṭâḳatı olma*ya götürmege. (M-B.64b/1)*

ṭamaʿ *(Ar.)* **ol-**: Açgözlü olmak, doymamak.

Bir nicesi eyle olur ki senüŋ katuŋda bir maḳṣudı yâḫûd ***ṭamaʿ ı ol****a. (M-B.11a/13-14)*

ṭamaʿ cı (Ar.) **ol-:** Tamahkâr olmak.

Girü virdi çoh muştulıḳ ḳarıya

Ṭamaʿ cı ol*ur kimse ki ḳarıya (SN/1722)*

ṭamâm *(Ar.)* **ol(ma)-**: Tamamlan(ma)mak.

Çünkü bir yıl Yusûf' ***ol****du* ***tamâm***

Geldi Cebrâʿil aŋa Aleyhisselâm (YZ/701)

Tamâm ol*sun bu ḳıṣṣa bu arada*

Ṣalâvat verelim uludan Aḥmed'e (YZ/1524)

Çü meclis ḳuruldı vü yindi ṭaʿâm

Ḳamu dilegi şâhuŋ **ol***dı* **tamâm** *(SN/433)*

Tamâm ol*a on gün içinde serâ*

Süheyl-i Yemen daḫı gire şara (SN/1317)

Süheyl'üŋ dilegi **tamâm olma***mış*

Ṭam üstine ol umduġı gelmemiş (SN/1373)

Çoban yıl **tamâm ol***ıcaḳ, mende amanatuŋ var. (DK/D215/7)*

Çünki yıl **tamâm ol***ur, belâ pelhengin anuŋ boynına daḳarlar. (M-B.9a/6)*

Çün yıl **tamâm ol***dı, melik güneşine zevâl vaḳtı irdi, şehir ḳavmi derildiler. (M-B.9b/6-7)*

Dâẕime ḥikâyeti **tamâm ol***dı. (M-B.29a/7)*

ṭarab *(Ar.)* **ol-**: Sevinçli olmak, mutlu olmak.

Çalındı yine sâz u **ol***dı* ***ṭarab***

Geçen giceden daḫı yigrek ʿaceb (SN/3480)

Velî Taŋrı'dan irişecek sebeb

Ol*ur ġuṣṣalaruŋ ṣoŋ ucı* ***ṭarab*** *(SN/4236)*

taṭvîl *(Ar.)* **ol-**: Uzatılmak.

Çü bunuŋ bigi söze ne i'tibâr

Ki ***taṭvîl ol****a anda yâ iḫtiṣâr (SN/5638)*

tebâh *(Ar.)* **ol-**: Tükenmek, mahvolmak.

Ol nigârîn eydür iy ḳâdir ilâh

Ṭop firâḳ derdi ile **ol***dum* ***tebâh*** *(VG/1056)*

tebdîl *(Ar.)* **ol-**: Değiştirilmek.

Delim dürlü taġyîr ü ***tebdîl ol****ur*

Bu Türk'üŋ dili bir ʿaceb dil olur (SN/5595)

tedbîr *(Ar.)* **ol-**: Önlem almak.

*Bola kim bu iş **ola** **tedbîr** ile*

Şavaş ḳarılursa çeri ḳırıla (SN/2704)

*Didiler şimdi nice **olur** **tedbîr***

Ele girdi şâhumuz oldı esîr (VG/640)

tedbîrsüz (Ar.) **ol-**: Önlem al(ma)mak.

***Tedbîrsüz olı**caḳ nâ-çâr emr yirine varur. (M-S.8/15)*

telef *(Ar.)* **ol(ma)-**: Boş yere harcan(ma)mak, ziyan ol(ma)mak.

Anuŋ buyruġıdur ve ger ni gülef

*Zihî ḫayf kim **ola**yidi **telef** (SN/67)*

***Telef olma**z ol ḫoz çü ḳalur ṣuyı*

Ḳoḫusunuŋ aṣlâ kesilmez ṣoyı (SN/68)

*Şunuŋ bigi er nâ-geh **old**ı **telef***

Ki ṣâfî ḳılıç ursa yarardı ṣaf (SN/2760)

*Nesne kim **telef ol**mışdur girü bitüre. (M-B.22a/4)*

*Çoḳ çok ḳʿömr **telef ol**maġ-ıla… (M-B.42b/11)*

tercümân *(Ar.)* **ol-**: Mütercim olmak, çevirmenlik yapmak.

*Dilerem kim cümle ṭuyûra **tercümân ol**up pâdişâhlıḳ düzenin dutup ḫalâyıḳ işin bitüresin. (M-B.67a/3)*

tertîb *(Ar.)* **ol -**: Düzelenmek.

*Ve on bâb üzre **tertîb ol**ındı. (M-S.4/4)*

teslîm *(Ar.)* **ol-**: Kendini teslim etmek, pes etmek.

Ṭoymadı ʿışḳına ol maʿşûḳunuŋ

***Old**ı **teslîm** adı Varḳa'dur anuŋ (VG/1589)*

Atı otardı ġulâm aldı gelür

*Ol gelince Varḳa ḫōd **teslîm ol**ur (VG/1578)*

teşvîş *(Ar.)* **ol-**: Karıştırmak.

Ki işbu gice saŋa bir iş ola

Ol işde niçe dürlü ***teşvîş ola*** *(SN/2152)*

ṭıyre *(Ar.)* **ol-**: Gücenmek, darılmak.

Ṭıyre olup *didi getürüŋ süci*

Diler ol bî-çâreye ḳıla güci (VG/175)

ṭûfân *(Ar.)* **ol-**: Şiddetli olmak.

ʿÂşıḳa fürḳat güni ***ṭûfân olur***

Belki hicrinden ölüm âsân olur (VG/412)

vâcib *(Ar.)* **ol-**: Zorunlu hale gelmek.

Baŋa ***oldı vâcib*** *tamâm eylemek*

Eger mâni' olmazsa devr-i felek (SN/ 356)

Beglerile ṭayumı ḳurtarayım

Vâcib oldı *şimdi şehre varayım (VG/444)*

vâḳıʿ *(Ar.)* **ol-**: Vuku bulmak, gerçekleşmek.

Varḳa eydür yâ ġulâm eytgil baŋa

'Işḳı hergiz ***vâḳıʿ oldı*** *mı saŋa (VG/780)*

Dîn ü diller ki ***vâḳıʿ olmışdur.*** *(M-S.1/13)*

Çün pâdişâhdan bu bendeye kelimât itmege işâret ***vâḳıʿ oldı.*** *(M-S.10/2-3)*

Nitekim ol çiftçi ile Behrâm-ı Gûr'a ***vâḳıʿ oldı.*** *(M-S.14/2)*

vaḳit *(Ar.)* **ol-**: Zamanı gelmek.

Etti Ya'ḳûb ***vaḳit oldu*** *gitmege*

Azrâʿil gelip cânını iletmege (YZ/1447)

Varḳa eydür imdi iy bedr-i münîr

Vaḳt oldı *giderem destûr vir (VG/1461)*

vaṣl *(Ar.)* **ol-**: Kavuşmak, ulaşmak.

Vaṣl olur *maʿşûḳa ʿâşıḳ cânları*

Dirilemez ayrucaġız anları (VG/46)

Varḳa ***vaṣlı oldu*** *bugün iy ṣanem*

Bir daḫı zârîluġıŋdan sâkinem (VG/1400)

Beyrek pâdişahı Ḥaḳḳa ***vâṣıl oldı.*** *(DK/D299/8)*

Sen ṣaġ ol ḫanum Beyrek Ḥaḳḳa ***vâṣıl oldı.*** *(DK/D300/7)*

vebâl *(Ar.)* **ol-**: Yükümlü olmak, günah olmak.

Bayıḳ bil ki bu deŋlü ṭavar u mâl

Saŋa ḳanda varursaŋ ***ola vebâl*** *(SN/2716)*

Eger sözümi ṭutasın genç ü mâl

Senüŋ ḥâṣıluŋ ***ola*** *yoḫsa* ***vebâl*** *(SN/3665)*

viṣâl *(Ar.)* **ol-**: Kavuşmak.

Ḫayâlini görüben vaṣl umar idüŋ i göŋül

Yüzini gördüŋ ümîẕ üzmegil hem ***ola viṣâl*** *(SN/1514)*

yesir *(Ar.)* **ol -**: Esir olmak.

Saŋa ***yesir olsun.*** *(DK/D57/12)*

yetîm *(Ar.)* **ol-**: Babasız kalmak.

ʿAvrat eydür Varḳa ***olmışdur*** ***yetîm***

Şimdi Varḳa kim yaŋa Gülşâh kim (VG/357)

ẓâhir *(Ar.)* **ol-**: Görünmek.

Şâh-ı żaḥḥaḳ'uŋ iki omuzında iki ılan başı ***ẓâhir olmış.*** *(M-S.10/10)*

Din-dârun fażlı ***ẓâhir oldı.*** *(M-B.26a/2)*

Eyü adı gökcek ḫûyı ḫalḳ arasında ***ẓâhir olup*** *sevile. (M-B.28b/6)*

zaḥmet *(Ar.)* **olma-**: Sıkıntı olmamak.

*Size **zaḥmet olma**sun. (M-B.2b/5)*

ża‘if *(Ar.)* **ol-:** Zayıflamak.

Ol aracuġa ḳondı vü aç idi

***Ża‘if ol**dı vü yüregi acıdı (SN/3829)*

*Kişinüŋ olur **ol**sa ḥâli **ża‘îf***

Ḳavî yüz çevürürmiş andan ḥarîf (SN/4155)

***Ża‘if ol**sa düşmen anı görme ḫor*

Ḳavî olıcaḳ ol seni nite ḳor (SN/5460)

*Evinde bir çetügi var-ıdı, açlıḳdan yavlaḳ **ża‘îfe ol**mışdı. (M-B.32a/7)*

*Ve düşmen ne ḳadar **żâ‘îf ol**a, çün ḥadden geçeler. (M-B.48b/7)*

*Şöyle **ża‘îf ol**dun. (M-B.63a/6)*

ẓâlim *(Ar.)* **ol-**: Zalimleşmek.

*Lâ-cirem nuṣret buldı ammâ biz bu işde **ẓâlim ol**uruz. (M-B.22b/2)*

zâyil *(Ar.)* **ol-**: Sona ermek, devamlı olmamak.

*Pâdişâhuŋ daḫı şübhesi **zâyil ol**sun dinülsün. (M-S.7/2)*

ẓarîf *(Ar.)* **ol-**: İnce ve nazik davranmak.

*Ḫuṣûṣâ eger kimse **ol**a **ẓarîf***

Dürişüp anı idinürven ḥarîf (SN/287)

żarûret *(Ar.)* **ol(ma)-**: Zorunlu ol(ma)mak, ihtiyacı ol(ma)mak.

Geh aslınca ḳalur gehî ḳalmaz

***Żarûret ol**up vezn anı almaz (SN/5594)*

*Ammâ er oldur kim çün **żarûret ol**a. (M-B.22a/3)*

*Anuŋ girecek ve çıḳacaḳ yirlerin endîşe ḳılmaḳ gerek ve her işde kim **żarûret olma**ya. (M-B.41b/6-7)*

żâyiʿ *(Ar.)* **ol(ma)**-: Kaybol(ma)ma, yok ol(ma)mak.

Dilüm şükrin anuŋ nitesi ḳıla

Ya ol eylügüŋ nite ***żâyiʿ ol****a (SN/691)*

Didi kim gerek ṭoġrusını dimek

Şükür ***żâyiʿ olma****dı bizüm emek (SN/1857)*

Velî yâdlar ile yiyilen emek

Varur ***żâyiʿ ol****ur ne ḥâcet dimek (SN/4042)*

Emek yidügüm ***żâyiʿ olma****ya hem*

Bilürem cihân böyle ḳalmaya hem (SN/5624)

Anda ***żâyiʿ ol****ur, gider. (M-B.9a/8)*

Cehd ü [saʿy idüp] emegümüz ***żâyiʿ olma****ya. (M-B.19b/2)*

Eger anuŋ işin vesveseye ḳorsam rûzigârum ***żâyiʿ ol****a. (M-B.20a/8)*

ẕevḳ *(Ar.)* **ol**-: Eğlenmek.

Uş indi ki geçdi çaġı ʿömrümüŋ

Ne ***ẕevḳi ol****ısar daḫı ʿömrümüŋ (SN/5610)*

ẕikr *(Ar.)* **ol**-: Anmak.

Anda kim ʿâlimler adı anıla

Yâ meşâyiḫlerün adı ***ẕikr ol****a (VG/1183)*

ziyâde *(Ar.)* **ol**-: Artmak.

Oġlanuŋ dostları ḥaḳḳına ***ziyâde ol****dı. (M-B.14a/5-6)*

İşitdüm ki zamân-ı evâyilde bir pâdişâh bir pâdişâh ile yaġı olup aralarında ḫusûmet **ziyâde ol**dı. (M-S.85/3-4)

Pâdişâh ḥażretlerüniŋ ʿömr ü devleti ***ziyâde ol****a. (M-S.86/14)*

1.2.3. İsim Unsuru Farsça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller

âgâh *(Far.)* **ol-**: Haberdar olmak, uyanık olmak.

Çavuşlar çaġırup didiler bilüŋ

*İy ulu kiçi benden **âgâh ol**uŋ (SN/5570)*

*Bilmez-iseŋ şimdi bil **âgâh ol***

Yidi iḳlîme gerekse şâh ol (VG/1084)

*İy pâdişâh! Bilgil ve **âgâh ol**gıl. (M-B.9a/4)*

ârâste (*Far.*) **ol-**: Süslenmek.

*Bir ḳaç ḫaṣlet birle **ârâste ol**saŋ gerek. (M-B.64b/14)*

âsân *(Far.)* **ol(ma)-**: Kolay ol(ma)mak.

ʿÂşıḳa fürḳat güni ṭûfân olur

*Belki hicrinden ölüm **âsân ol**ur (VG/412)*

*Didi şâha işbu iş **âsân ol**a*

Ben ne dirsem şâh eger anı ḳıla (VG/695)

*Ol kişi vilâyet dutmaḳ **âsân olma**z. (M-S.2/15)*

âsâyiş *(Far.)* **ol-**: Düzenli ve güvenli olmak.

*Ben varam meydâna sen **âsâyiş ol***

Ḳılmadı Gülşâh anuŋ sözin ḳabûl (VG/232)

*Tâ birez **âsâyiş ol**a ve râḥat bula. (M-B.46b/10)*

âsûde *(Far.)* **ol-**: Rahat olmak, dinç olmak.

*Biz dükelimüz anuŋ diyâneti ve ʿinâyeti kenefinde **âsûde ol**up ferâġat bulmışuz. (M-B.57b/7)*

âşikâr(e) *(Far.)* **ol(ma)-**: Açığa çık(ma)mak, görün(me)mek.

Bayıḳ bildi kim ḳıldı ʿışḳa şikâr

***Ol**ur ḳanda var ise ʿışḳ **âşikâr** (SN/1564)*

Ve bu daḫı maʿlûm ki günâh **âşikâre olma***yıcaḳ ʿuḳûbetden ḳorḳmaḳ olmaz. (M-B.27a/12)*

Anlaruŋ ẓulmi **âşikâre ol***up… (M-B.45a/4)*

âşüfte *(Far.)* **ol**-:Perişan olmak.

Girü sürdi bir hafta eglenmedi

Key **âşüfte ol***mışdı dinlenmedi (SN/2931)*

Bunı didi vü açdı yüzin girü

Cühûd **ol***dı* **âşüfte** *görü görü (SN/3244)*

Çün ḳurd bu peyġâm degürdi, pil ḳaḳıyup **âşüfte ol***dı. (M-B.48a/6-7)*

Ḫüsrev anuŋ ʿaşḳından **âşüfte ol***mışdı. (M-B.60a/4)*

âvâre *(Far.)* **ol**-: Boş gezmek, dağınık halde olmak.

Eliyile kendü düzeninbozan

Ġarîblıḳda **âvâre ol***up gezen (SN/4114)*

Sen **âvâre ol***asın u ben diri*

Ölüm yigrek ola baŋa âḫiri (SN/703)

Eliyile kendü düzeninbozan

Ġariblıḳda **âvâre ol***up gezen (SN/4114)*

âzât *(Far.)* **ol**-: Serbest kalmak.

Gele Muḥammed bunlarıŋ ḳatına

Âzât ol*dunuz deye ümmetine (YZ/797)*

Ne ki var ise zindân ehli ey amu

Âzât ol*ur ḳurtulur ol dem ḳamu (YZ/755)*

Yusûf şefâʿatin ḳıldı ḳabûl

Zindân ehli **âzât ol***du buldu yol (YZ/820)*

Vezîr işidüp bu sözi şâd olur

*Ol endîşeden göŋli **âzâd ol**ur (SN/627)*

Velî yigrek oldur kim sen şâd ol

*Yola gir ü ḳayġudan **âzâd ol** (SN/771)*

Bu sözi vezîr işidüp şâd olur

*Ṭurup örü ḳayġudan **âzâd ol**ur (SN/993)*

Didi yâ Varḳa cihânda şâd ol

*Renc görme ḳayġudan **âzâd ol** (VG/678)*

bedîd (*Far.*) **ol-**: Görünmek.

*İrdiler ol yire kim **ol**dı **bedîd***

Ol yire kim Varḳa olmışıdı şehîd (VG/1631)

bed-mest (*Far.*) **ol-**: Kendinden geçmek.

*Yavuz ise şol demde **bed-mest ol**ur*

Bere yir ü kendü oranın bilür (SN/4242)

bed-gümân (*Far.*) **ol-**: Şüphelenmek.

Söyleme kim duymasun şâh-ı cihân

*Varḳa gördi ṭaya **ol**dı **bed-gümân** (VG/1332)*

bed-nâm (*Far.*) **ol(ma)-**: Adı kötüye çık(ma)mak.

*Cövmerd olup [varın virüp] muḥtâc ḳalmaŋ ve iŋen baḫîl olup ḫalḳ arasında **bed-nâm olma**ŋ. (M-B.7b/5)*

*Eger ḥâṣıl olmasa ḫalḳ arasında **bed-nâm ol**a. (M-B.42a/1)*

*Eyü adumuz cihânda yavuz olup ḫalâyıḳ arasında **bed-nâm ol**avuz. (M-B.45a/6-7)*

bed-ter (*Far.*) **ol-**: Kötü olmak.

*Çün loḳma bulmayalar düşmenden **bed-ter ol**urlar. (M-B.16a/1)*

beter (*Far.*) **ol-** : Daha kötü olmak.

*Didi şâha ne **ol**a bundan **beter***

Ḳanı Varḳa ḳalmadı ol şîr-i ner (VG/1624)

bî-çâre (*Far.)* **ol-**: Çaresiz olmak.

Ol ʿışḳdan olupdur [çü] ***bî-çâre ol***

Ola kim bu derde bula çâre ol (SN/635)

bî-ḫoḳ (*Far.)* **ol-**: Kendinden geçmek, bayılmak.

Bir aġacıla ol ḳadar urdı kim ölüm ḥâline ***bî-ḫoḳ ol****dı. (M-B.2a/4-5)*

bî-hûş *(Far.)* **ol-**: Aḳılsız olmak.

Sini göreli gitdi benüm ʿaḳlum u hûşum

Her kim ki perî yüzüni göre ***ol****a* ***bî-hûş*** *(SN/1647)*

Gâh gelür ʿaklı vü gâh ***bî-hûş ol****ur*

Gâh ḳılur zârî vü gâh ḫâmûş olur (VG/130)

Şöyle kim ***bî-hûş ol****up düşdi yire*

Varḳa ʿışḳı ḳor mı kim ʿaḳlın dire (VG/414)

Şu seperler yüzine ʿaḳlı gelür

Âh ider Varḳa yine ***bî-ḫûş ol****ur (VG/1123)*

bî-nevâ (Far.) **ol-**: Yoksullaşmak, muhtaç olmak.

Ḳılim giydi ḳuşaḳ eyledi otu

Yoḫsul oldu ***bînevâ ol****du ḳatı (YZ/870)*

bî-zâr (Far.) **ol-**: Bıkmak, usanmak.

Görmezise birbirin ***bîzâr ol****ur*

İkisinün daḫı işi zâr olur (VG/365)

bûriyâ-bâf (*Far.)* **ol-**: Hasır dokumak.

Bilür gevheri her ki ṣarrâf ola

Yoḫ ol kişi kim ***bûriyâ-bâf ol****a (SN/4081)*

cân *(Far.)* **ol-**: Yaşamak.

Budur ol cânum içinde ***cân ol****an*

‘Işḳı göŋlüm taḫtına sulṭân olan (VG/1388)

cânavar (Far.) **olma-**: Can alıcı olmamak.

*Ḳarıncadan ḫor **cânavar olma**ya. (M-S.9/8)*

cânsız *(Far.)* **ol-**:Yaşamamak.

Ne sormaḫ gerek ḥâlüm andan girü

*Ki **cânsuz ol**an gövde ḳalur ḳuru (SN/1879)*

cömerd *(Far.)* **ol-**: Eli açık olmak.

***cömerd ol**ıcaḳ kişüniŋ ḫalḳ adın*

İşidüp severler anı görmedin (SN/866)

***Cövmerd ol**up [varın virüp] muḥtâc ḳalmaŋ ve iŋen baḫîl olup ḫalḳ arasında bed-nâm olmaŋ(M-B.7b/5)*

cüdâ *(Far.)* **ol(ma)-**: Ayrıl(ma)mak.

*Bu Melik’den yoḳ **cüdâ olma**ŋ senüŋ*

Şer‘ile şimdi ḥelâlisin anuŋ (VG/1477)

çâbük *(Far.)* **ol(ma)-**: Hızlı olmak.

*Ne cânâvar olur bu, hiç avda bundan **çabük olma**ya. (M-B.46a/14)*

çâre *(Far.)* **ol(ma)-**: Çözüm ol(ma)mak.

Demür ḳılidi anuŋ elmâs idi

*Anı açmaġa **çâre olma**z idi (SN/457)*

Beş yüzinüŋ cümlesi Dârâ ola

*Bâşed ol ‘âcizlere **çâre ol**a (VG/610)*

*Gördiler **çâre olma**dı. (DK/D262/11)*

*Zîrâ kişi itdügin bulmayınca **çâre olma**ya. (M-B.33b/12)*

çâresüz *(Far.)* **ol-**: Elinden bir şey gelmemek.

Baḳup gördi ḥayrân olup ḳaldıdı

*Çoḳ aġladı vü **çâresüz ol**dıdı (SN/3950)*

cift (Far.) **ol-**: Evlenmek.

*Diledi kim ol ḫûblar serveri-y-ile **cift ola**. (M-B.34a/6)*

*Kim saŋa **cift ola**. (M-B.34a/10)*

daġal *(Far.)* **ol-**: Hile olmak.

*Ḥâşâ benden kim **ola** câna **daġal***

Bilmezem ben ḫōd nicedür ol ‘amel (VG/1335)

dest-gîr *(Far.)* **ol-**: Yardımcı olmak.

*Luṭf idüben **dest-gîr old**un bana*

*Taŋrı luṭfı **dest-gîr ol**sun saŋa (VG/680)*

*Çün ġuṣṣaya düşesin, ol saŋa **dest-gîr ola**. (M-B.25b/12-13)*

dest-res *(Far.)* **ol-**: İstediğine yetmek, eli her yere yetişmek.

*Budur kim kişinüŋ **ola** **dest-res***

Ki dostlar ile otura bir nefes (SN/290)

destûr *(Far.)* **ol(ma)-**: izin verilme(me)k.

***Destûr old**u ṭur yapış bu urġana*

Çıḳ ḳuyudan tesbîḥ eyle Sübḥân’a (YZ/190)

Söz ögüstüler çünkü Mıṣr’a erdiler

***Destûr ol**up Mıṣr içine girdiler (YZ/952)*

Viribidi naḳḳâşı şâh ḳatına

*Ki **destûr ol**ursa bine atına (SN/2076)*

*Dilerven ki ḳuluŋa **destûr ola***

Ki işbu aradan gönilem yola (SN/4713)

Otur gitmegil bizden uṣanmaġıl

*Gönilmege **destûr ola** ṣanmaġıl (SN/4719)*

*Ṭa’ısından Varḳa’ya **destûr ol**ur*

Pâdişâh gönderüben yoldaş olur (VG/1102)

İllâ luṭfuŋdan gerek ***destûr ol****a*

İy hemîşe devletüŋ manṣûr ola (VG/1515)

dirîġ *(Far.)* **ol-**: Men etmek, esirgemek.

Dirîġ ol*a ki anuŋ gibi ṣâḥib-ġaraż söz-ile anuŋ gibi nâzenin… (M-B.58a/11-12)*

dost *(Far.)* **ol(ma)-**: Arkadaş ol(ma)mak.

Ḳamu pâdişâhlar ile irişe

Ol*a* ***dost*** *her birine girişe (SN/823)*

Yavuzlıḳ sanan saŋa key gemesün

Saŋa düşmân olana ***dost olma****sun (SN/4421)*

Süheyl ile key ***dost ol****mış idi*

Ḳılınç idüben göŋlin almış idi (SN/5161)

Eski panbuḳ biz olmaz, ḳarı düşmen ***dost olma****z. (DK/V3/9)*

Ol ögdügüm yüce Taŋrı ***dost ol****uban meded irsün ḫanum hey. (DK/D7/4)*

Ol ögdügüm yüce Taŋrı ***dost ol****ubanı meded irsün. (DK/D35V20/2)*

Bu ḥikâyeti anuŋ-çun didüm kim anuŋ gibi kişi ***dost olma****ya. (M-B.12a/4)*

Bir mâl ki anuŋ sebebi-y-ile düşmen ***dost ol****a. (M-B.32a/14)*

dürüst *(Far.)* **ol(ma)-**: Sözünden ve doğruluktan ayrıl(ma)mak.

Ne kim yazdum ise ***dürüst olma****dı*

Naḳışladuġum hîç eyü gelmedi (SN/621)

düşmân *(Far.)* **ol-**: Kin beslemek.

Yavuzlıḳ sanan saŋa key gemesün

Saŋa ***düşmân ol****ana dost olmasun (SN/4421)*

Ne diyelüm, çün sen Ḳazana ***düşmen ol****duŋ. (DK/D295/3)*

Ḳullıġında olana ***düşmen ol****maḳ mübârek olmaz. (M-B.24b/1)*

Çün ol maḳṣûd ḥâṣıl ola, arada dostlıḳ ḳalmaya, belki ṣoŋı ***düşman****lık* ***ol****a. (M-B.11a/14)*

***Olma**ya **düşman**lıḳ âşikâre ḳılup nuṣret aŋa döne. (M-B.23b/5)*

düşvâr *(Far.)* **ol-** : Zorlanmak.

Anı gördü Yusûf'u sevdi ḳatı

***Düşvâr ol**du Yusûf'un ḥâli yatı (YZ/446)*

*İy dirîġâ kim ne **düşvâr ol**dı ḥal*

Kim firâḳuŋ yâ ḥâbîb eyne'l-viṣâl (VG/1017)

İy dirîġâ hicr elinden n'ideyin

*Ben ża'îfe saḫt u **düşvâr ol**dı ḥâl (VG/1536)*

Gördi ol ḳul Varḳa cân ısmarlamış

*Eyitdi eyvâh kim ne **düşvâr ol**dı iş (VG/1581)*

ferişte *(Far.)* **ol-**: Günahsız olmak

Kişi bulınur kim bir işde ola

*Aŋa benzer ancak **ferişte ol**a (SN/199)*

Kerem idene raḥmet ide Kerîm

*Yarar ger mürîdi **ferişte ol**a (SN/221)*

*Didi kim **firişte ol**asın meger*

Ki zehr oldı baŋa sözüŋden şeker (SN/646)

fermân *(Far.)* **ol(ma)-**: Buyruk ol(ma)mak.

*Hemîn çâre oldur ki **fermân ol**up*

İşine vü ṣun'ına ḥayrân ḳalup (SN/36)

Ger ḳabûl olurısa ḥâcetimüm

*Bunlaruŋ **fermân**ı **ol**a ṭâ 'atüm (VG/942)*

'Işḳ sulṭândur ögüt virmeŋ aŋa

*Söz işidüp bunda **fermân olma**ya (VG/1147)*

gedây *(Far.)* **ol-**: Fakir olmak, dilenci olmak.

On on iki günde düzer bir sarây

Ki şâh girse içine **ol**ur **gedây** *(SN/1343)*

giriftâr *(Far.)* **ol-**: Tutkun olmak, bağlanmak.

Bir dilkü ḳonşıları var-ıdı ve bu dilkü dâ'ü'ş-şa'leb rencine **giriftâr ol**mışdı. *(M-B.14a/3)*

Bir dâne buġday ḳażâ duzaġına **giriftâr ol**dı. *(M-S.74/5)*

Mümkindür ki ḳâżâ gözümüz örte, bir gün anuŋ çengâline **giriftâr ol**avuz. *(M-B.62a/5-6)*

giryân (*Far.*) **ol(ma)-**: Ağlama(ma)mak.

Âdemî midür ki ol 'âşıḳlara

Özi göynüp zâr u **giryân olma**ya *(VG/1148)*

ġulâm *(Far.)* **ol-**: Köle olmak.

Melik Reyyan'a varır ḳılur selâm

Biŋ benim gibi saŋa **ol**sun **ġulâm** *(YZ/604)*

günâh *(Far.)* **ol-**: Dini bakımından suç işlemek.

Bir anuŋ bigi çünki şâhum ola

Ne ḳayġu eger biŋ **günâh**um **ol**a *(SN/168)*

Dilerven şefâ'at ḳılasın ki şâh

Geçüre ne kim **ol**dı andan **günâh** *(SN/2638)*

Elümden bodıç düşdi eyledüm âh

Hemîn işbudur benden **ol**an **günâh** *(SN/3797)*

güm-râh *(Far.)* **olma-**: Doğru yoldan sapmamak.

Tâ senüŋ ucuŋdan ḫalḳ azup **güm-râh olma**yalar. *(M-B.35a/2-3)*

güzâf *(Far.)* **ol-**: Anlamsız olmak.

Ara yirde lâf olur olur ise

Sözinde **güzâf ol**ur olur ise *(SN/2665)*

ḫâmûş *(Far.)* **ol-**: Suskun olmak.

Gâh gelür ʿaklı vü gâh bî-hûş olur

*Gâh ḳılur zârî vü gâh **ḫâmûş ol**ur (VG/130)*

hem-dem *(Far.)* **ol-:** Arkadaş olmak.

ʿIyş ü nûş u ẕevk temâşâ dem olur

*Varḳa ḫōş Gülşâhıla **hem-dem-ol**ur (VG/345)*

Ḳıl teferrüc bî-taṣarruf ḫurrem ol

*Şimdiden girü benümle **hem-dem ol** (VG/1098)*

hem-nişîn *(Far.)* **ol-**: Beraber oturup kalkmak.

Ḳamular dir maṣlaḥat oldur hemîn

*Varḳa vü Gülşâh **ol**alar **hem-nişîn** (VG/57)*

hem-râz *(Far.)* **ol-**: Sır arkadaşı olmak.

*Dilkü tavuġ-ıla **hem-râz ol**a. (M-B.40a/1)*

ḫoryad *(Far.)* **ol-**: Kötü anmak, küçümsemek.

*Oġul atadan ḳaçsa **ḫoryad ol**ur*

Aŋa sen oġul dimegil yâd olur (SN/5236)

ḫoş *(Far.)* **ol-**: Güzel olmak.

Eger diler iseŋ ki her bir kişi

*Sevüp senüŋ ile **ḫoş ol**a başı (SN/264)*

Süci içdi az az [u] yidi ṭaʿâm

*Ki bayaḫılayın **ḫoş ol**dı tamâm (SN/677)*

*Naḳâşa didi uş **ḫoş ol**dum bilüŋ*

Nedür bu işüŋ çâresini ḳıluŋ (SN/678)

*Varḳa eydür kim bu kez **ḫôş ol**dı ḥâl*

Bu yüzügi sen ḳadeḥ içine ṣal (VG/1344)

Siz biri biriŋüzle ***ḫōş olun***

Şâẕ u ḫurrem yiŋ içüŋ ʿişret ḳıluŋ (VG/1402)

***Ḫoş ola** didi. (DK/D265/13)*

Beyrek ***ḫoş ola** didi. (DK/D296/2)*

Ḳonu[ḳ]caġuŋ göŋülcügi ***ḫoş olurdı**. (M-S.15/8)*

Şekli ***ḫoş oldı**. (M-B.52b/12)*

ḫûb *(Far.)* **ol-**: Güzel olmak.

Yigitlikde perhîz iŋen ***ḫûb olur***

Ḳocalıcaġaz ḫoẕ ne elden gelür (SN/312)

Cihâada niçe dürlü kim ***ḫûb ola***

Ḳamusından ol ḫûb [u] maḥbûb ola (SN/3881)

ḫuşḳ *(Far.)* **ol-**: Kurumak.

Eger eyle itsem ***olur** idi* ***ḫuşḳ***

Ne ḥâṣıl ḳoḫusuz ḳalur idi müşk (SN/5617)

icâzet (Far.) **ol-**: İzin çıkmak.

Dilerven ***icâzet ola** ben ḳula*

Ki varmaġiçün Çîn'e girem yola (SN/693)

***İcâzet** eger gitmege* ***olma**ya*

Beni tâc u taḫt isteyüp bulmaya (SN/705)

***İcâzet olu**ban içerü girür*

Süheyl'üŋ şehâne yüzini görür (SN/973)

Eger ***icâzet olur**-ısa diyeyin. (M.B.24a/6)*

Eger ***icâzet olu**rsa anı şerîf sem'ine irürem. (M.B.46a/11)*

ketḫudâ *(Far.)* **ol-**: Kahya olmak.

Ol yirde ki sen ***ketḫudâ ola**sın. (M-B.53b/8)*

künd *(Far.)* **ol-:** Ağır olmak.

Tâze incüyi usta delmese cüst

*Yâ elmâsı **künd ol**a ya ḳolı süst (SN/1836)*

lâf *(Far.)* **ol-**: Söz olmak.

*Ara yirde **lâf ol**ur olur ise*

Sözinde güzâf olur olur ise (SN/2665)

lafẓ *(Far.)* **ol-**: Söz olmak.

*Arabca vü yâ Pârîsi **ol**sa **lafẓ***

Ki naẓm olıcaḳ Türki'ye gelse lafẓ (SN/5593)

mât *(Far.)* **ol-**: Hayran olmak, şaşırmak.

*Anuŋ luṭfını göricek **ol**dı **mât***

Ki bıŋar idi ol bu âb-ı ḥayât (SN/3326)

*Ne var şâh iseŋ **ol**aduŋ anda **mât***

Dökeydüŋ elinde olsa âb-ı ḥayât (SN/3946)

*Bir eydici var-ıdı ki çengi aninden zühre **mât ol**ur-ıdı. (M-B.39a/1)*

mest *(Far.)* **ol-**: Kendinden geçmek.

*Segrek **mest ol**dı. (DK/D256/8)*

mihmân *(Far.)* **ol(ma)**: Konuk ol(ma)mak.

Ol nice 'âşıḳ ola ma'şûḳunuŋ

*Girüben gözinde **mihmân olma**ya (VG/1145)*

müsmil *(Far.)* **olma-**: Temiz olmamak.

*Ve şer' buyruġı eyledür kim bir ḳaba degse yidi gez yumayınca ve soŋı girü toprag-ıla **müsmil olma**z. (M-B.37a/4-5)*

müşk *(Far.)* **ol(ma)-**: Güzel koku saç(ma)mak.

Geyik göbeginde şu ḳan kim ḳalur

*Ipar yavşan oṭlayıcaḳ **müşk ol**ur (SN/319)*

Dükeli giyikde ***müşg olma****z. (M-B.37a/8)*

nâm-dâr *(Far.)* **ol-**: Ünlü olmak.

Ḳamçı urdı atına oldı süvâr

Ṭartdı tîġ-ı âb-dâr ***ol nâm-dâr*** *(VG/544)*

nâm-zâd *(Far.)* **ol-**:Nişanlanmak.

Bir beşikde ***nâm-zâd ol****mış yârüm (VG/1082)*

Dünyede benümile gelmüş yârüm

nûş (*Fa*r.) **ol-**: İçmek.

Kimi ṭolu içüp kimi içse boş

Kimine ***ol****ur nîş ü kimine* ***nûş*** *(SN/4246)*

pâk *(Far.)* **ol-**: 1. Günahsız olmak.

Pâk ol*ana, pâk naẓar, ne ziyân eyler. (M-S.16/3)*

2. Temiz olmak.

Bir ġaraż kim ʿayıbdan ***pâk ol****a. (M-B.26b/10)*

pâre *(Far.)* **ol-**: Parçalanmak.

Çün bu sözü söyledi düştü yere

Ḫurd uşandı ol saat ***ol****du* ***pâre*** *(YZ/437)*

Pâre pâre ol*dı. (DK/D287/8)*

pâyân *(Far.)* **olma-**: Sonu gelmemek.

Vay ol derde ki dermân olmaya

Yâḫûd ol cevre ki ***pâyân olma****ya (VG/1140)*

pâyende *(Far.)* **ol-**:Daimi olmak.

Vezîri alup vardı Faġfûr'a ol

Duʿâ ḳıldı vü didi ***pâyende ol*** *(SN/1091)*

Ḥaḳ size yaman getürmesün, devletüŋüz ***pâyende ol****sun ḫanum hey. (DK/D5/1)*

pâyidâr *(Far.)* **ol(ma)**-: 1. Sağlam ol(ma)mak

Baş gidicek ***pâyidâr olmaz*** *ayaḳ*

Başsuz elde ne işe gelür ṭayaḳ (VG/584)

Ol kavimden otuz ikisin biçer

Ol ḳalanı ***pây-dâr olmaz*** *ḳaçar (VG/1241)*

2. Devamlı ol(ma)mak.

Melikzâde dânâ âgâh ve ṣâḥib-re'y ve devleti ***pâyidâr ol****acak kimesnedür. (M-S.12/15-16)*

Pes pâdişâh ki ḫalḳ arasında sevilmeye, ol ***pâyidâr olma****ya. (M-B.32a/4)*

pây-mâl *(Far.)* **ol**-: Ayak altına alınmak.

Ve ger ni ne ṭavar ḳalur u ne mâl

Ḳamusı ṭaġılur ***olur*** ***pây-mâl*** *(SN/5580)*

perâkende *(Far.)* **ol**-: Dağınık olmak.

İttifâḳ ol gün yaġmur olup şikâra mecâl olmayup, żarûrî ehl-i şikâr ***perâkende olup****… (M-S.14/4-5)*

Zîre her cem'iyyet ṭaġılur ve ḳamu dirnek ***perâkende olur****. (M-B.31a/6)*

Pes ev sıçanı ḳonuḳ vâḳı'asından yavlaḳ ḫâṭırı ***perâkende olup*** *cânı acıdı. (M-B.49a/8)*

perîşân *(Far.)* **ol(ma)**-: Durumu kötü ol(ma)mak.

Ḫâṭırı yavlaḳ Selîm Şâhuŋ melûl

Varḳa ṭutıldı ***perîşân ol****dı ol (VG/740)*

Bir ḳoyunı boġdı bunda gömdi uş

Sen ***perîşân ol*** *ferâġat göŋli ḫōş (VG/1195)*

Ördek bu sözi işitdi, ***perîşân ol****dı. (M-B.14a/11)*

'Âḳıl birle iḫtiyâr ḳıl ki ṣoŋra ***perîşân olma****yasın. (M-B.15a/10-11)*

Anı bulmayıcaḳ şöyle ***perişân olur****. (M-B.30b/8)*

peşîman *(Far.)* **ol-**: Pişman olmak.

***Peşîmân ol**ur Yusûf'u aldığına*

İçi göynür ẖazne boş ḳaldığına (YZ/403)

Ger incitmiş olsaŋ düzeltmek gerek

***Peşîmân ol**up tevbe itmek gerek (SN/95)*

*Ṣığınsaŋ **peşîmân**lıḳ **ol**a ṣoŋ uç*

Saŋa girü ol kişi eyleye güç (SN/216)

Atadan götürmezse oġul gücı

***Peşîmân ol**a işine soŋ ucı (SN/3013)*

Avratıla çün Hilâl anı görür

*Çoḳ **peşîmân ol**uban yüzin urur (VG/1154)*

*Meger ẖanum tekür **peşimân ol**dı. (DK/D191/12-13)*

*Dîv işine **peşîmân ol**up maġralara ve yir altında dağılışdılar. (M-B.26a/3)*

*Didügi söze **peşîmân ol**dı ve şerm-sâr olup ṭurdı. (M-B.28b/7-8)*

*[İkinci] ve bir iş kim ṣoŋı **peşîmân**lıḳ **ol**a. (M-B.31b/13-14)*

pîç *(Far.)* **ol-:** Karışmak, dolaşık olma.

Eyitdi ki ṣabr eyle aġlama hîç

*İşüŋ ṭoġrıla nola **ol**dısa **pîç** (SN/4837)*

pinhân *(Far.)* **olma-**: Gizli olmamak.

Ne ümîẕe diri yürür âşikâr

*N'içün ölüp sine **pinhân olma**ya (VG/1143)*

pîr *(Far.)* **ol-**: Yaşlanmak.

Hemân laḥẓa naḳḳâş oldı vezîr

*Yigitlendi niçeme **ol**mışdı **pîr** (SN/5052)*

râst *(Far.)* **ol-**: Doğru olmak.

Ki her bir ʻamel baḳıcaḳ çep ü râst

Çü nefse muḫâlif düşe ***ola râst*** *(SN/315)*

Didi ger bu sizdügün ***ol****ursa* ***râst***

Çünîn devlet ü baḫt- ferruḫ kücâst (SN/4878)

rencûr *(Far.)* **ol-**: Zahmet çekmek.

Ol sebebden ***rencûr ol****uram. (M-B.58b/6)*

resîde *(Far.)* **ol-**: Olgunlaşmak, yetişmek.

Dürlü şâdi birle anuŋ ḳulluġuna bil bağlarlar; tâ aŋa degin ki ***resîde ola****. (M-B.10a/1-2)*

revâ *(Far.)* **ol(ma)-**: Yakış(ma)mak, uygun ol(ma)mak.

Senüŋ kim dilüŋ var u bilüŋ bile

Anı aŋmaz iseŋ ***revâ*** *mı* ***ol****a (SN/88)*

Revâ olma*ya uymaġıl sen söze*

Bu ẕevḳ u bu temâşâ ʿîşin bize (SN/1217)

Yigitlik yolında ***revâ*** *mı* ***ol****a*

Yolumdan çıḳarmaġ u girmek yola (SN/2025)

Yaʿni îr durıcı ol, ṭâ ḥâcetüŋ ***revâ ola****. (M-B.23a/6)*

Ol mâlı ṣarf itmek ***revâ ola****. (M-B.32a/14)*

İşden ḳaldıġı-çun yimin kesmege ***revâ olma****ya. (M-B.38b/7)*

revân (*Far)* **ol-** : Yürümek, gitmek.

Daḫı ḥükmi nite ***revân ol****dıġı*

Ḳamu ʿâciz ol hükmine ḳaldıġı (SN/69)

Ṭuru geldi yirinden ***ol****dı* ***revân***

Yanındaġı yancuġa ṣaldı revân (SN/475)

Anıḫtarı aldı çün ***ol****dı* ***revân***

Ṣımarladı bu ḳuluŋa ol kâm-rân (SN/523)

Sürdi ardınca ***revân oldı*** *gider*

İşid imdi Benî ʿAmrı kim nider (VG/125)

Aldı Gülşâhı Benî ʿAmr ol zamân

Geldiler yola girüp ***oldı revân*** *(VG/110)*

Çün hilâlile Hümâm ***oldı revân***

Öyle vaḳtinde irişdi nâ-gehân (VG/145)

Oġlan böyle digeç buldur buldur gözinüŋ yaşı ***revân oldı****. (DK/D54/4-5)*

Ḳatlanımadı buldur buldur gözinüŋ yaşı ***revân oldı****. (DK/V40/6-7)*

Tevekkül Taŋrıya ḳılup deŋiz yüzinde ***revân oldı****. (M-B.8b/4-5)*

Ṭazi at bindürüp şehirdin yaŋa ***revân oldılar****. (M-B.8b/10)*

Pes geyigi alup bâzârdan-yaŋa ***revân oldı****. (M-B.11a/5)*

rîze rîze *(Far)* **ol** -: Parça parça olmak.

Bir gün ḳatı ṭaşa uġrayup ʿale'l-ġafle şöyle çarpa ki pâre pâre ***rîze rîze olup*** *giri devşirilmege mecâl olmaya. (M-S.80/7-8)*

rûzî *(Far.)* **ol-**: Kısmet olmak.

Baŋa ol ki yüzüm ṣuyile ölem

Yig andan ki bunuŋ ***rûzî olam*** *(SN/3292)*

Çün benümle anuŋ arasında ḳullıḳ ve maḫdûmlıḳ ***ṣâbit oldı****. (M-B.56b/10)*

saḫt *(Far.)* **ol-**: Güç olmak, zor olmak.

Böyle digeç bazirgânlar ***saḫt oldı****. (DK/V24/13)*

Yoldaşlarına bu iş ḫoş gelmedi, ***saḫt oldılar****. (DK/D89/8-9)*

Niye ***saḫt olduŋuz*** *didi. (DK/D89/9)*

serâsîme *(Far.)* **ol-**: Sersem olmak.

Bizüm ile birkaç gün eglendidi

Serâsîme olmışken *öglendidi (SN/4519)*

ser-be-ser *(Far.)* **ol-**: Baş başa olmak.

Bularda eger yoḫmısadı hüner

*Olalardı bizüm ile **ser-be-ser** (SN/950)*

*Bizüm ile olmaġiçün **ser-be-ser***

Vezîrini ṭaŋla viribiyiser (SN/958)

serserî *(Far.)* **ol-**: Başıboş olmak.

*Güher ṣanma boncuġ **ola serserî***

Bu sözüŋ bilür ḳadrini cevherî (SN/3981)

sevdâ (*Far.)* **ol-**: Aşık olmak.

*Şu başda ki şu resme **sevdâ ola***

Çaḫ ol oda beŋzer ki ḳavda ola (SN/4733)

sirişte *(Far.)* **ol-:**Yoğrulmak.

*Kerem kişide çün **sirişte ola***

Yarar ger mürîdi ferişte ola (SN/221)

*Kerem kişide çün **sirişte ola***

Cihândan key ad ile gider kerîm (SN/222)

sûzân *(Far.)* **olma-**: Yanmak.

Yâ nigârîn bir od urduŋ cânuma

*Ṭamu odı ile **sûzân olmaya** (VG/1141)*

sûd *(Far.)* **ol-**: Faydalı olmak.

Cihân yine düpdüz zer-endûd olur

*Yine ḫalḳa başdan başa **sûd olur** (SN/2075)*

süst *(Far.)* **ol-**: Gevşemek, zayıflamak.

Varup görmege yüridi anı cüst

*Ne bilsün göricek **olasını süst** (SN/3949)*

*Şol tîr-endâz gibi ki ne ḳadar bilegi **süst olsa**, çün ṭâliʿ yâr ola. (M-S.73/2)*

süvâr *(Far.)* **ol-**: Ata binmek.

Açılasıdur her ne kim râzı var

Bayıḳ bil ü işüŋe ***ol****ġıl* ***süvâr*** *(SN/1677)*

İşinde ***süvâr ol****an u isteyen*

Şehet sataşa ol araya yayan (SN/3716)

Ṭonı altına demür geydi nigâr

Bir ḳatıruŋ üstine ***ol****dı* ***süvâr*** *(VG/312)*

Ol gice bunlar yine ḳıldı ḳarâr

İrte oldı yine ***ol****dılar* ***süvâr*** *(VG/524)*

Varḳa eydür yâ vezîr ***ol****ġıl* ***süvâr***

Bir görelüm ne ḳılur perverdigâr (VG/559)

şâd *(Far.)* **ol-**: Sevinmek, mutlu olmak.

Vezîr işidüp bu sözi ***şâd ol****ur*

Ol endîşeden göŋli âzâd olur (SN/627)

Velî yigrek oldur kim sen ***şâd ol***

Yola gir ü ḳayġudan âzâd ol (SN/771)

Bu sözi vezîr işidüp ***şâd ol****ur*

Ṭurup örü ḳayġudan âzâd olur (SN/993)

Ata ana bunlaruŋla ***ol****dı* ***şâd***

Ḳıldılar beşikde iken nâm-zâd (VG/26)

Varḳaya ol ḳavm ḳıldı âferîn

Cümle ***şâd ol****dı sevindi birbirin (VG/217)*

Çün vezîr işitdi ***şâd ol****dı cânı*

Geldi bârû üstine gördi anı (VG/453)

Şâd ol*up sevindiler. (DK/D69/7)*

Şâd ol*dılar. (DK/D86/5)*

*Ḳoca işidüp **şâd old**ı. (DK/D270/1)*

*Bunı işitdi, ʿaẓîm **şâd old**ı. (M-B.47a/9)*

*Pâdişâh yavlaḳ **şâd old**ı. (M-B.55a/5)*

şâd-kâm *(Far.)* **ol-**: Mutlu olmak.

Urdılar ṭabl-ı beşâret tâ ṣabâḥ

***Şâd-kâm old**ı ḳamu ehl-i ṣalâḥ (VG/218)*

***Şâd-kâm old**ı Melik ʿAnter ʿaẓîm*

Gitdi göŋlinden ġınâ vü renc ü bîm (VG/741)

şâdumân *(Far.)* **ol-:** Mutlu olmak.

*Vezîr **şâdumân ol**up ḫâtûna vardı. (M-B.61a/1)*

şâgird *(Far.)* **ol-**: Talebe olmak.

*İşitdüŋ ki ne vechile balıḳçı **şâgird**i **old**ı. (M-S.9/12)*

şâh (Far.) **ol-**: Padişah olmak.

*İkinci didüŋ kim çü **şâh ol**asın*

Ne ḫûbı isteyesin bulasın (SN/756)

Atası hemîn haftada öldidi

*Atası yirine bu **şâh old**ıdı (SN/3862)*

*Bugün gerçi Faġfûr **şâh ol**mış durur*

Bu Çin ilin atamdan almış durur (SN/4288)

Bilmez-iseŋ şimdi bil âgâh ol

*Yidi iḳlîme gerekse **şâh ol** (VG/1084)*

Ben ḳapuŋuzda duram ḳullar gibi

***Şâh ol**up siz oturuŋ begler gibi (VG/1405)*

şâẕ (*Far.)* **ol-**: Seviçli olmak, mutlu olmak.

Çün Hilâl itdi ḳabûl işbu sözi

Şâẕ olup geldi evine kendüzi (VG/352)

Gelmedi ḳul ben varayım dayıma

Kim hemîşe şâẕ oluŋ siz dâyimâ (VG/385)

Saġ selâmet görürisem yârümi

Şâẕ olam gide perîşânum benüm (VG/424)

Zirûy bunı işidüp yavlaḳ şâẕ oldı. (M-B.36a/9)

şâz-kâm *(Far.)* ol-: Çok sevinçli olmak.

Şâz-kâm oldı Melik Muḥsin ḳatı

Ḫōş sevindürdi yine ol ʻavratı (VG/991)

şâẕ-mân *(Far.)* ol-: Sevinçli olmak, mutlu olmak.

Otururlar ol arada bir zamân

Süheyl esriyüben olur şâẕ-mân (SN/1175)

şehriyâr *(Far.)* ol-: Padişah olmak.

Ṣoŋ ucı ki Tûfân şârında ḳarâr

Ṭutup şükr kim olmışuz şehriyâr (SN/5192)

şerm-sâr *(Far.)* ol-: Utanmak.

Şerm-sâr oldı yire düşdi yüzi

Ḳalmadı nuṭḳı daḫı nedür sözi (VG/1209)

Gendü dilümüz-ile cehlümüzden perde'i giderüp ḫâcîl ve şerm-sâr olavuz. (M-B.21a/14)

Didügi söze peşîmân oldı ve şerm-sâr olup ṭurdı. (M-B.28b/7-8)

şûḫ *(Far.)* ol-: Neşeli olmak.

Ögin dirdi vü diledi ʿözr çoḫ

Çü ʿâşıḳ ola ehl maʿşûḳa şûḫ (SN/1900)

şûm *(Far.)* ol(ma)-: Uğursuz ol(ma)mak.

Tekellüf ara yirde key şûm olur

Anı gözeden kişi meyşûm olur (SN/1760)

*Bencileyin ṭâliʿı **şûm olma**sun*

Bencileyin kimse maḥrûm ḳalmasun (VG/1022)

târ u mâr *(Far.)* **ol-**: Dağınık olmak, perişan olmak.

Ne vaḫtın ögüme düşe ol nigâr

*Bilüm ile ʿaḳlum **ol**ur **târ u mâr** (SN/625)*

tâze *(Far.)* **ol-**: Tazelenmek, yenilenmek.

*Ol oġlancuḳlar firâḳı didügüŋ her yıl **tâze ol**ur. (M-B.62b/2-3)*

teng *(Far.)* **ol-**: Sıkıntı olmak.

*Varḳadan artuḳ baŋa yâr **teng ol**a*

Ne revâdur bu nice nâm tenk ola (VG/1024)

ümîẕ *(Far.)* **ol-**: Ümitlenmek.

*Kişi ṭutsaġ olsa hem **ol**ur **ümîẕ***

Ki gerded şeb-i tîre rûz-ı sipîẕ (SN/2778)

üstâd *(Far.)* **ol-**: Usta olmak, öğretici olmak.

Eytdi kim iy ʿâşıḳ-ı pâk-iʿtiḳâd

*Bu işe **ol**duŋ baŋa sen **üstâd** (VG/1642)*

*Bir kişi kim bir işi çoḳ işleye, ol işde, **üstâd ol**ur. (M-B.22b/14)*

yâr *(Far.)* **ol-**: Dost olmak.

Ya ol elüme gire yâ ḫo ben çıḳam başdan

*Ya aŋa **yâr ol**avan yâ ḫo yüregümi yaram (SN/1479)*

*Bugün yine furṣat bize **yâr ol**a*

Bu giŋ yazı gözüŋüze ṭar ola (SN/2655)

Cevâb eyle virdi aŋa Nev-bahâr

*Ki bilmek gerek **ol**mışam saŋa **yâr** (SN/3240)*

Nite ki şindi bu işde yâr ve muʿâvin iseŋ bunı girü başarmaḳda ***yâr ol****. (M-B.9a/14)*

Şol tîr-endâz gibi ki ne ḳadar bilegi şüst olsa, çün ṭâliʿ ***yâr ol****a. (M-S.73/2)*

Ömür oldur ki devlet kişiye ***yâr ol****up göŋül murâd-y-ıla geçe. (M-B.45b/6)*

yârî *(Far.)* **ol-**: Yardımcı olmak.

Baŋa ***yârî ol****ursa ola geŋez*

Ki küllî ḥikâyetleri işbu kez (SN/364)

Baŋa ***yârî ol****ursa ola geŋez*

Ġarîblıḳ çeküben yime çoḳ emek (SN/681)

Emek bizden ***ol****a Çalap'dan* ***yârî***

Ki ḳısmet ḳıla ol yigide yârî (SN/785)

yârîci *(Far)* **ol-**: Yardımcı olmak.

Didi Taŋrı ***ol****sun saŋa* ***yârîcı***

Ne ṣarp işüŋ olursa onarıcı (SN/815)

Çalap Taŋrı ***yârîcü****ŋ* ***ol****sun senün*

Cânuŋ görmesün ḳayġu zaḫmet tenüŋ (SN/4420)

Yârı*cıŋ* ***ol****sun didi perverdigâr (VG/502)*

Şöyle kim sen cânuma irdüŋ meded

Buŋ deminde ***yârîc****ıŋ* ***ol****sun Aḥad (VG/679)*

zaḫm *(Far.)* **ol-**: Yaralanmak.

İşitdi vü uçındı yüregi yavuz

Nite kim ***ol****a* ***zaḫm*** *ṣaçıla ṭuz (SN/2150)*

zâr *(Far.)* **ol-**: Ağlamak.

Görmezise birbirin bîzâr olur

İkisinün daḫı işi ***zâr ol****ur (VG/365)*

zebûn *(Far.)* **ol(ma)**-: Zayıfla(ma)mak, güçsüzleş(me)mek.

Bu az iş degül sen geŋez ṣanmaġıl

***Zebûn ol**ma cânuŋdan uṣanmaġıl (SN/2570)*

Bu resm ile çün gitdi üç dün ü gün

*Ṣusuzlıḳdan açlıḳdan **ol**dı **zebûn** (SN/3537)*

Sıyırdup deŋizi ol üç dün ü gün

*Hem açlıḳdan **ol**dıdı iŋen **zebûn** (SN/3827)*

*Lâ-cerem bunlar **zebûn ol**a size*

Şehri alup bunlara virüŋ cezâ (VG/585)

*Seni deve burnından **zebûn ol**ur didiler bilmez misin? (DK/D187/11)*

*Ḳan Ṭuralı **zebûn ol**dı. (DK/D197/12)*

*Ḫanum yigirmi dört sancaḳ bigi tekür elinde **zebûn ol**dı. (DK/V90/10-11)*

*Neçeye-degin bu aġır yük altında **zebûn ol**asın? (M-B.2b/9)*

*Eyle aġır oldı kim deve **zebûn ol**dı. (M-B.47b/1)*

***Zebûn ol**urlar ve çoġ-ıla daḫı iş olmaz. (M-B.48b/8)*

zehr *(Far.)* **ol**-: Zehirlenmek.

Didi kim firişte olasın meger

*Ki **zehr ol**dı baŋa sözüŋden şeker (SN/646)*

zer-endûd *(Far.)* **ol**-: Altın sarısına bürünmek.

*Cihân yine düpdüz **zer-endûd ol**ur*

Yine ḫalḳa başdan başa sûd olur (SN/2075)

zîrek *(Far.)* **ol-:** Anlayışlı olmak.

*Yigit kişi nite ki **zîrek ol**a*

Ḳocayile ṭanışsa yigrek ola (SN/2542)

zîr ü zeber *(Far.)* **ol-:** Alt üst olmak, dağılmak.

Eyle ḳaçdı-kim künbed ***zîr ü zeber ol****dı. (DK/D229/12)*

ziyân *(Far.)* **ol(ma)-**: Zararlı ol(ma)mak.

Belkı ***ziyân ol****a. (M-B.11b/8)*

Eger gelürsenüz hergiz ***ziyân olma****ya. (M-B.36b/4-5)*

1.2.4. İsim Unsurları Türkçe + Türkçe Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

beŋzi ṣaru ol-: Korkmak.

Girü çıḫdı yüridi meclis ṣaru

Ḳızardı ***ol****mış iken* ***beŋzi ṣaru*** *(SN/2190)*

çeri başı ol-: Komutan olmak.

Ḳara Göne ***çeri başı ol****dı. (DK/D283/9)*

esen u saġ ol-: Sağ salim olmak.

Didi dön üşenme ***saġ ol*** *u* ***esen***

Şara ben varayım odaġuna sen (SN/1082)

eyü ad ol-: iyi ad olmak.

Ḥaḳîḳat uzun ‘ömr ***eyü ad ol****ur*

Ki söylenür ü ‘âlem içre ḳalur (SN/5579)

içi boş ol-: İçinde bir şey olmamak.

İçi boş ol*an er ṭaşını bezer*

Gelincük bigi ḫalḳ içinde gezer (SN/189)

işe yarar ol-: Faydalı olmak.

Her kim gendü cengi ve ***işe yarar ol****a. (M-B.46a/9)*

ḳuru baş aġrısı ol-: Başı ağrımak.

Bu resm ile söz düzmegüŋ ṭoġrısı

Ol*ur ḫâṣılı* ***ḳuru baş aġrısı*** *(SN/5640)*

uġuru açuḳ ol-: Şanslı olmak.

Uġurun açuḳ olsun. (DK/D262/13)

1.2.5. İsim Unsurları Türkçe + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

aruḳ ve żaʿîf (*Ar.)* **ol**-: Güçsüz olmak.

Ve arduḳça aruḳ ve żaʿîf oldı. (M-B.56b/14)

danışıḳçı ve mürşid (Ar.) **ol**-: Yol yordam göstermek.

Ümîddür ki aŋa ḫalvetde yâr ve mûnis, ḫalḳ arasında danışıḳçı ve mürşid ola. (M-B.68a/14)

dinç ü fâriġ *(Ar.)* **ol**-: Endişesiz olmak, rahatlamak, kendini iyi hissetmek.

Ki üşenmeŋüz dinç ü fâriġ oluŋ

Velî işlü işüŋüzi key bilüŋ (SN/5561)

ucuzlıḳ ve bereket *(Ar.)* **ol**-: Maldan artmak.

Ucuzlıḳ ve bereket ola. (M-B.55b/2)

Bu günümde umud olġıl maŋa. (DK/D149/1-2)

usaŋ ve ġâfil (Ar.) **ol(ma)**-: Habersiz ol(ma)mak, kayıtsız davran(ma)mak.

Sen daḫı benüm işümde usaŋ ve ġâfil olmayasın. (M-B.34b/3)

1.2.6. İsim Unsurları Türkçe + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

dili lâl *(Far.)* **ol**-:Konuşamamak.

Şu bedr ay bigi yüzi oldu hilâl

Büküldi bili [vü] dili oldı lâl (SN/564)

ḳılavuzı ʿaḳl (Ar.) **ol**-:Aklı yönlendirici olmak.

Bile çünki ʿaḳl ola ḳılavuzı (SN/56)

yola revân (Far.) **ol(ma)**-: Yola koyul(ma)mak.

Süheyl ile naḳḳâş yola olurlar revân

Ki maʿşûḳ iline giderler hemân (SN/805)

Aldı Gülşâhı Benî ʿAmr ol zamân

Geldiler ***yola*** *girüp* ***ol****dı* ***revân*** *(VG/110)*

Bir ḳul aldı yaluŋuz kendüyile

Ḳul ile Varḳa ***revân ol****dı* ***yola*** *(VG/1544)*

1.2.7. İsim Unsurları Arapça + Türkçe Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

ġâfil *(Ar.)* **ve uşaŋ ol-**: gevşek davranmak, isteksiz olmak.

Ol vaḳt olur ki düşmen ***ġâfil ve uşaŋ ol****a. (M-B.46b/5)*

ömri *(Ar.*) **uzun ol-**: Çok yaşamak.

Devletlü Ḫanuŋ ***ʿömri uzun ol****sun. (DK/D93/2)*

Pâdişâhuŋ ***ömri uzun ol****sun ki gökcek buyurur. (M-S.86/5)*

vilâyet *(Ar.)* **begi ol-:** Vali olmak.

Zîrâ ***vilâyet begi ol****maḳdan vilâyet ṣaḳlaması müşḳıldür. (M-S.2/7-8)*

1.2.8. İsim Unsurları Arapça + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

aḫır-zamân *(Ar.- Ar.)* **ol-**: Yaşanılan zamanın sonlanması.

Aḫır zamanda ḫanlıḳ girü Ḳayıya dege, kimsene ellerinden almaya, ***aḫır zamân ol****up ḳıyamat ḳopınça… (DK/D2V2/5)*

ʿaḳlı *(Ar.)* **vü ʿilmi** *(Ar.)* **ol-:** Bilgi sahibi olmak.

Kişinüŋ gerek ***ʿaḳlı vü ʿilmi ol****a*

Daḫı ḫulḳ u hem ṣabr u ḥilmi ola (SN/178)

ʿâm *(Ar.)* **ve şâmil** *(Ar.)* **ol-**: Çevrelemek, kapsamak.

Tâ ki fâyidesi ḫavâṣ uʿavâma ***ʿâm ve şâmil ol****a. (M-S.3/4-5)*

ehl-i îmân *(Ar.- Ar.)* **ol-**: Müslüman olmak.

Saʿâdet anuŋ kim Müsülmân ola

Hidâyet bulup ***ehl-i îmân ol****a (SN/92)*

ehl-i rây (*Ar.- Ar.)* **ol-**: Fikir sahibi olmak.

Pâdişâhlıġa lâyıḳ ***ehl-i rây ol****mışlar-ıdı. (M-S.4/16)*

ḥûr *(Ar.)* **u cinân** *(Ar.)* **olma-**:Cennet olmamak.

Olma*sun ansuz baŋa* ***ḥûr u cinân***

İllâ anı dilerem senden hemîn (VG/772)

imtinâʿ-ı mehâlik *(Ar.- Ar.)* **ol-**: Tehlikelerden saklanmak.

İrtifâʿ-i memâlik ve ***imtinâʿ-ı mehâlik ol****a didiler. (M-S.6/7)*

ḳuvvét-i temyîz *(Ar.- Ar.)* **ol-:** İç alemde hissiyatları birbirinden ayırmak.

Ve âdemi aŋa dirler kim ***ḳuvvét-i temyîz ol****a. (M-B.25a/2)*

Ölince saŋa ***minnét-dâr ve duʿâcı ol****am. (M-B.49b/2)*

minnét-dâr (*Ar.-Far.)* **ve duʿâcı** *(Ar.)* **ol-**: Şükür etmek, yapılan iyilik karşısında teşekkür etmek.

Ölince saŋa ***minnét-dâr ve duʿâcı ol****am. (M-B.49b/2)*

muḥaḳḳaḳ *(Ar.)* **ve muḳarrer** *(Ar.)* **ol-**: Kararlaştırılmak.

Bu itdügüŋüz daʿvânuŋ ṣıḥḥati ʿaḳîdemde ***muḥaḳḳaḳ ve muḳarrer ol****dı. (M-S.12/5-6)*

muṭîʿ *(Ar.)* **ve münḳâd** *(Ar.)* **ol-**: İtaat etmek, boyun eğmek.

Ḳalan ḳardaşları ataları ögüdin ḳabûl ḳılup anuŋ buyruġına ***muṭîʿ ve münḳâd ol****dılar. (M-B.16b/11-12)*

Cânavarlardan sibâʿdan ve vaḥşdan senüŋ buyruġuŋa ***muṭîʿ ve münḳâd ol****alar. (M-B.30b/4)*

Bizüm fermânımıza ***muṭîʿ ve münḳâd ol****. (M-B.48b/1)*

münkesirü'l-ḥâl (*Ar.- Ar.)* **ol-**: Üzgün ve kederli olmak.

Be-ġâyet özi göyinüp, ***münkesirü'l-ḥâl ol****up, taẕarruʿ ve zârî ḳılup… (M-S.9/14-15)*

müşerref *(Ar.)* **ve muġtenem** *(Ar.)* **ol-**: Ganiment değerinde olmak.

Bu gice sizüŋ ṣoḥbetüŋüzde ***müşerref ve muġtenem ol****dum. (M-B.36a/6)*

müzeyyen *(Ar.)* **ve mergûb** *(Ar.)* **ol-**: Beğenilmek, değer verilmek.

Bu kitâb rûzigâr ehlinüŋ gözine ḫûb-rûylar cemâli gibi ***müzeyyen ve mergûb ol****a. (M-S.3/14-15)*

ittifâḳ *(Ar.)* **ve ittiḥâd** *(Ar.)* **ol-**:Birleşmek.

Ḫor cânavar arasında ***ittifâḳ ve ittiḥâd ol****maḳlıḳ berâkatında… (M-B.40b/2)*

ḳadr *(Ar.)* **u ḳıymet** *(Ar.)* **olma-**: Değeri olmamak.

Çü elde ola ***ḳıymet olma****z u* ***ḳadr***

Kişi eyler özine çoḫ dürlü ġadr (SN/2016)

ṣâbit-ḳadem *(Ar. -Ar.)* **ol-**: Yerinde ve sözünde durmak.

İnṣâf yolında ***ṣâbit-ḳadem ol****a, tâ pâdişâhlıḳ işi ayaḳda ḳalmaya. (M-S.17/2)*

Gendü işinde ***ṣâbit-ḳadem o****l. (M-B.48b/10)*

terk-i edeb *(Ar.-Ar.)* **ol-**: Edepten mahrum olmak.

Ṣarîḥ dimek ***terk-i edeb ol****ur. (M-B.58a/5)*

ẓâlim *(Ar.)* **ve ḫayin** *(Ar.)* **ol-**: İhanet etmek.

Ol kişi ***ẓâlim ve ḫayin ol****mış olur. (M-S.75/9)*

1.2.9. İsim Unsurları Arapça + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

ʿâciz *(Ar.)* **ve ser-gerdân** *(Far.)* **ol-**: Bir durum karşısında güçsüz kalmak, başı dönmek.

Ḫalâyıḳ anuŋ elinden ***ʿâciz ve ser-gerdân ol****mış-ıdı. (M-B.37a/14)*

ḫâcîl *(Ar.)* **ve şerm-sâr** *(Far.)* **ol-**: Utanmak.

Gendü dilümüz-ile cehlümüzden perde'i giderüp ***ḫâcîl*** *ve* ***şerm-sâr ol****avuz. (M-B.21a/14)*

emrine *(Ar.)* **fermân** *(Far.)* **ol-**: Emri uygulamak.

Lâ-cerem dîv u perrî ins ü cin ve bi'l-cümle yir ile gök arasında olanlar hükmine **muṭîʿ ve emrine fermân ol**dılar. (M-S.9/10)

müteleẕẕiẕ *(Ar.)* **ve behri-mend** *(Far.)* **ol-**: Lezzetten anlamak.

*Müteleẕẕiẕ ve behri-mend ol**alar. (M-S.3/16)***

yetîm *(Ar.)* **ü pây-mâl** *(Far.)* **ol-**: Babasız kalarak zor yaşam geçirmek.

Şimdi şâh ne aṣṣı elüm ṭutduġı

*Çünki ben **ol**dum **yetîm ü pây-mâl** (VG/1528)*

1.2.10. İsim Unsurları Farsça + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

ḫōş ṣefâ *(Far.-Ar.)* **ol-**: Mutlu olmak.

*Varḳanuŋ **ol**dı vücûdu **ḫōş ṣefâ***

Geldi ṣıḥḥat gitdi ol cevr ü cefâ (VG/1319)

şâh-ı muḥterem (*Far.- Ar.)* **ol-**: Değerli padişah hüviyeti kazanmak.

Varḳa eydür yâ Melik cûd u kerem

*Ṭap **ol**a erlik i **şâh-ı muḥterem** (VG/1506)*

yâr *(Far.)* **u muṣâḥib** *(Ar.)* **ol-:** Arkadaşça sohbet etmek.

*Bu meclisde [bize] **yâr u muṣâḥib ol**a. (M-S.15/14)*

1.2.11. İsim Unsurları Farsça + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

cânından bîzâr (*Far.- Far.)* **ol-**: Canından usanmak.

Çabaladı itdi öküş zârılıḫ

***Cânından** hem **ol**mışdı **bîzârlıḫ** (SN/4391)*

çâbük-dest *(Far.)* **ve bih-bâz** *(Far.)* **ol-**: Hızlı ve iyi oyuncu olmak.

*Kim bir kişi ki **çâbük-dest ve bih-bâz ol**a. (M-B.50a/5-6)*

(derde) dermân *(Far.)* **ol(ma)-**: Derde çare ol(ma)mak, sorununa çözüm ol(ma)mak.

*Ne bilem bu **derde dermân ol**a*

Meger çâre ḳılıcı raḥmân ola (SN/1416)

Ki işbu ḥaḳiḳat ḳızumdur benüm

*Bu **derde** hemîn ol **ol**a **dermân**um (SN/2242)*

Yaḳdı beni ʿışḳuŋ odı iy serv-i revânum

*İy **derd**üme **dermân ol**an iy rûḥ-i revânum (SN/1548)*

Neyiçündür derdüŋi söyle baŋa

*Çâre vü **dermân ol**a bâşed saŋa(VG/778)*

*Vay ol derde ki **dermân olma**ya*

Yâḫûd ol cevre ki pâyân olmaya (VG/1140)

ḫoşnûd *(Far.)* **u şâd** *(Far.)* **ol-**: Memnun olmak.

Dürişüŋ ki eyleyesiz ʿadl ü dâd

*Ki sizden ḳamu **ol**a **ḫoşnûd u şâd** (SN/5376)*

ḫurrem *(Far.)* **ü şâd-mân** *(Far.)* **ol-**: Mutlu olmak, sevinçli olmak.

Süheyl ü daḫı Nev-bahâr ol zamân

*İŋen **ol**dılar **ḫurrem ü şâd-mân** (SN/5285)*

saḫt-cân *(Far.- Far.)* **ol-**: Canı pek olmak.

***Saḫt-cân ol**a ki kendü yâri-çün*

Türbesi üstinde ḳurbân olmaya (VG/1144)

ser-ḫoş *(Far.- Far.)* **ol-**: Sarhoş bir duruma gelmek.

*Şu ḥâletde çün **ser-ḫoş ol**a Süheyl*

Yaḫın idi kim geçedi nıṣf-ı leyl (SN/2128)

*Ḳamu şâkir ü şâd u **ser-ḫoş ol**up*

Revân oldı her biri baḫşiş alup (SN/5319)

*Eydürdi kim bu dem **ser-ḫōş ol**am*

Ben bilürem kim saŋa ne iş ḳılam (VG182)

Giceye degin temâşâ ḳıldılar

*Meclis ehli cümle **ser-ḫōş ol**dılar (VG/744)*

*Birbirini yiyleyüp **ser-ḫôş ol**ur*

Gâh gelür ʻaḳlı vü gâh bî-ḫûş olur (VG/1417)

Ḳazan oġlançuġı ile ***serḫoş olup*** *yaturlar didi. (DK/D127/4)*

şahmât *(Far.-Far.)* **ol-**: Mağlup olmak.

Ḫaşmı oynın daḫı eyle gözedürse ***şahmât olası*** *yirden saḳına. (M-B.50a/9)*

tendürüst *(Far.- Far.)* **ol-**: Kuvvetli olmak, sağlam vücuda sahip olmak.

Bunca dürlü niʻmetin yirsin anuŋ

Tendürüst oldı *ṣafâ buldı cânuŋ (VG/1330)*

Varḳa küllî ***tendürüst olmışıdı***

Eti cânı ḫōş ṣafâ bulmışıdı (VG/1369)

1.2.12. İsim Unsurları Arapça + Arapça + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

inṣâf *(Ar.)* **ve şefḳat** *(Ar.)* **ve diyânet** *(Ar.)* **ol-**: Merhamet edinmek.

Raʻiyyeti bir kişiye ısmarlayasız ki anda ***inṣâf ve şefḳat ve diyânet ola****. (M-B.39a/5)*

1.3. KIL- YARDIMCI EYLEMİYLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER

Bu yardımcı fiilin tarihsel gelişimi Eski Türkçe dönemine uzanmaktadır. Göktürk döneminde *kıl-, kış-* (Tekin, 2016: 94-95), Uygur döneminde ise *kıl-, gıl, kil-* şekilleriyle (Tokyürek, 2005: 85) kullanımı görülen geçişli bir fiildir. Göktürk döneminde 17, Uygur döneminde 134 ve Karahan döneminde 180 örnek tespit edilmiştir (Tokyürek, 2005: 83-115). *kıl-* Harezm Türkçesinde en çok kullanılan yardımcı fiildir; yardımcı fiil görevinin yanında "yapmak, meydana getirmek, oluşturmak" anlamlarında esas fiil göreviyle de kullanılmaktadır (Demiral, 2012: 126; 544). Çağatay döneminde *kıl-* yardımcı fiili sıfat, isim ve kısmen de zarflarla beraber kullanıma girmiştir (Turgut, 2010: 556-578). Daha önceki dönemlerde kullanım sıklığı olan bu fiil Oğuz grubunda yerini başka yardımcı fiillere bırakmıştır (Dağıstanlıoğlu, 2009: 101). Türkiye Türkçesinde *kıl-* fiili birkaç kalıplaşmış ifadede yer alıp zamanla işlekliği azalmıştır (Korkmaz, 2017c: 695; Karahan, 2013: 74). Ergin, isimle birleşik fiil yapan *ét-, ol-,*

eyle-, *bulun-*, *yap-* yardımcı fiillerden bahsederken *kıl-* fiiline hiç yer vermemiştir (1999: 386-387).

İsimden isim yapım eki işlevi olan *+lIk* bu dönemde *kıl-* yardımcı fiiliyle oluşan birleşik fiillerde isim unsuru Türkçe olan sözcüklerin yanında Arapça ve Farsça sözcükleriyle kullanımı görülmektedir: *cömertlik (Far.) ḳıl-, dostlıḳ (Far.) ḳıl-, eylük ḳıl-, fużullıḳ (Ar.) ḳıl-, ḳonuḳluḳ ḳıl-, ḳulluḳ ḳıl-, şâdîlıḳ (Far.) ḳıl-, tâcirlıḳ (Ar.) ḳıl-, uġruluk ḳıl-, yavuzluk ḳıl-, zârîlıḫ (Far.) ḳıl-…*

İsim unsuru Arapça son ek (*ât çokluk eki)* almış *ḳıl-* yardımcı fiili ile kurulmuş bir örneğe rastlanmıştır. *ḳıl-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiil gruplarında Farsçadan Türkçeye girmiş *bed-, bî-, -zeniş, -zed* gibi sınırlı sayıda ek ve takılar kullanılmıştır. Daha çok Farsça isim unsuruyla beraber kullanılmaktadır. Bu yapıda oluşan birleşik fiiller, çalışmada *ḳıl-* yardımcı fiil başlığı altında sadece isim unsuruna göre tasnif edilmiştir: *mû'cizât (Ar.) ḳıl-, bed-nâm (Far.) ḳıl-, bî-çâre (Far.) ḳıl-, bî-ḫaber (Far.-Ar.) ḳıl-, nâm-zâd (Far.) ḳıl-, serzeniş (Far.) ḳıl-…*

Eski Anadolu Türkçesinde Türkçe isim unsurlarından meydana gelmiş bazı birleşik fiiller günümüzde kullanımdan düşmüştür. Şunlar örnek gösterilebilir:

aṣṣı ḳıl(ma)-: Fayda et(me)mek.

geŋez ḳıl-:Kolaylaştırmak.

giley ḳıl: Şikayet etmek.

ṣaġış ḳıl-: Hesaplamak, saymak.

ṣayru ḳıl-: Hastalanmak.

ṭanışıḳ ḳıl-: Danışmanlık yapmak.

ṭapu ḳıl-: Yüceltmek, saygı göstermek.

uġruluk ḳıl-: Hırsızlık etmek.

yaraḳ ḳıl-: Hazırlık yapmak.

yavu ḳıl(ma)-: Kaybet(me)mek, yitir(me)mek

yavuzluk ḳıl(ma)-: Kötülük et(me)mek.

yirin ḳıl-: Kederlenmek, üzülmek.

Metinlerde en çok örneği görülen birleşik fiiller şunlardır: *duʿâ ḳıl- , ḥamle ḳıl-, ḳabûl ḳıl-, ḳarâr ḳıl-, ḳaṣd ḳıl-, naẓar ḳıl-, ṣabır ḳıl- , şefâʿat ḳıl-, şükr ḳıl-, ṭalep ḳıl- , tamâm ḳıl-, çâre ḳıl-, endîşe ḳıl- , namâz ḳıl-, rûzî ḳıl-, yârî ḳıl-, zârî ḳıl-, zârılıḳ ḳıl-…*

İkileme şeklinde oluşan birleşik fiiller: târ u mâr *(Far.)* ḳıl-.

Birden fazla isim unsurundan meydana gelmiş birleşik fiiller eş anlam veya yakın anlam ilişkisi içerisindedirler: *şerr ü fitne ḳıl-, ögüt ve vaṣiyyet ḳıl-, duʿâ vü ṣenâ ḳıl-, zâr u fiġân ḳıl-, cevr ü sitem ḳıl-, ʿahd ü peymân ḳıl-.*

Farsça tamlama şekliyle oluşan birleşik fiiller vardır. Arapça tamlama biçimi görülmemektedir:

Farsça tamlama biçimi

tîġ-ı bürrân (Far.- Far.) ḳıl-

endîşe-i (Far.) ṣavâb (Ar.) ḳıl-

terk-i murâd (Ar.- Ar.) ḳıl-

ḫâṭır-ı (Ar.) raġbet (Ar.) ḳıl-

esbâb-ı (Ar.) müheyyâ (Ar.) ḳıl-

aḳd-i (Ar.) nikâḥ (Ar.) ḳıl-

Tek isim unsurunun yanında iki isim unsurundan oluşmuş birleşik fiiller çok sık görülmektedir bunun yanı sıra üç isim unsurundan oluşmuş sadece bir örnek görülmektedir: *zârî ve nâliş ve tażarruʿ ḳıl-*

kıl- yardımcı eylemiyle oluşmuş birleşik fiil örnekleri köken bakımından tasnifi şu şekildedir:

1.3.1. İsim Unsuru Türkçe Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller

ah ḳıl-: 1. Beddua etmek.

Kullarına virdi iltürler anı

Âh ḳıl*dı Varḳanuŋ yandı cânı (VG/238)*

2. İnlemek, acı ile içini çekmek.

Gördü göŋlek büsbütün yırttığı çoḳ

*Âh ḳıl*dı aġladı döğündü çok *(YZ/148)*

Ol kişi çün kim eşitti bu sözü

*Âh ḳıl*dı aġladı göyündü özü *(YZ/395)*

Sımarladı oġlını naḳḳâşa şâh

*Yine döndi aġlayu ḳıl*urdu *âh (SN/804)*

Birbirinden çünki ayrıldı sipâh

*Kimi ḫurrem kimisi ḳıl*urdı *âh (VG/631)*

Ḥâliyâ zengî işitdi bu sözi

*Âh ḳıl*dı *yaş-ıla ṭoldı gözi (VG/793)*

3. Sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi vb. duygular anlatan bir söz.

Görüturur her ne ḳılsavuz günâh

*Ger ḳıl*avuz *ol günâha bir gez âh (YZ/5)*

Birini oḳur ḳatına ol pâdişâh

*Açar râzını söyler [ü] ḳıl*ur *âh (SN/584)*

aḳın ḳıl-: Saldırmak.

Geldi leşker çünki irişdi yaḳın

*Puşıya girdi gice ḳıl*dı *aḳın (VG/89)*

aṣṣı ḳıl(ma)-: Fayda et(me)mek.

*ʿÂḳıbet menʿ itmek aṣṣı ḳılma*dı

Şâh nice kim didi sâkin olmadı (VG/1517)

Ayruḳ söylemek aṣṣı ḳılmaz. (M-B.23b/9-10)

Cehd aṣṣı ḳılmaz. (M-S.73/1)

*Çün ʻadl olmaya, neseb aṣṣı ḳıl*a. *(M-B.37a/7)*

bekçi ḳıl-: Görev vermek.

Taŋrı daḫi şıratların ḳurdura

Ferişteler anda **bekçi ḳıl**dıra (YZ/939)

çoban ḳıl-: Çoban yapmak.

*Belki iy melik Taŋrı te'âlâ seni raʿiyyete **çoban ḳıl**dı. (M-B.18b/8)*

***Ḳıl**uruz **diri** iy yigitler arslanı (VG/606)*

diri ḳıl-: 1. Diriltmek, canlandırmak.

Bunda bir ḫoş nükte geldi dile

*Ölenleri Ḥaḳ y arın **diri ḳıl**a (YZ/512)*

*Ki ölmiş iken **diri ḳıl**dı beni*

Tenüme baġışladı ṭatlu canı (SN/660)

2. Kendine getirmek, olması gerektiği gibi davranmak.

Ki ḳutludur ayaġuŋ u hem yüzüŋ

***Diri ḳıl**dı oġlumı ṭatlu sözüŋ (SN/653)*

doğru ḳıl-:Doğru yapmak.

*İkisi daḫı râyların **ṭoġru ḳıl**up yola girdiler. (M-B.65a/9)*

dügün ḳıl-: Düğün yapmak.

Ben icâzet dilerem sizden bugün

*Salṭanat taḫtında kim **ḳıl**am **dügün** (VG/1040)*

eylük ḳıl-: İyilik yapmak.

Atama irişicegez ben bilem

*Ki eylügüŋe niçe **eylük ḳıl**am (SN/3032)*

Çü tîzcek gelesin seni ben bilem

*Ki ḥaḳḳuŋa nicesi **eylük ḳıl**am (SN/4362)*

geŋez ḳıl-:Kolaylaştırmak.

*Ki ṣarp işi **geŋez ḳıl**an ol durur*

Ḳamu derde dermân viren ol durur (SN/643)

giley ḳıl: Şikayet etmek.

Mâlik Reyyan'a varır şol dem ḫaber

*Kâfirler **ḳıl**ırlar **giley** meger (YZ/1478)*

görüş ḳıl-: Görüşte bulunmak, görüşmek.

Ḫâdim varır Zelḫâ'yı alır gelir

*Ya'ḳûp görür ü **görüş ḳıl**ır (YZ/1432)*

güç ḳıl-: Zulmetmek.

Ṭıyre olup didi getürüŋ süci

*Diler ol bî-çâreye **ḳıl**a **güc**i (VG/175)*

ıraḳ ḳıl-: Uzaklaştırmak.

Didi şâh vaṣl yoḳdur bî-firâḳ

*Kim yaḳın çarḫ aŋsuzın **ḳıl**ur **ıraḳ** (VG/1541)*

*Evvel şartum oldur kim yavuz söyleyenleri ve bed-endîşeleri gendüzüŋden **ıraḳ ḳıl**asın. (M-B.31b/12)*

iş ḳıl(ma)-: Çalış(ma)mak, hizmet et(me)mek.

*Ol yolu kendüye **iş ḳıl**mış idi*

Ol yolu hem Zeliḫâ duymuş idi (YZ/875)

Kim Benî ʿAmr-ı pelîdmiş ol gelen

*Dün içinde bunlara **iş ḳıl**an (VG/121)*

Eydürdi kim bu dem ser-ḫōş olam

*Ben bilürem kim saŋa ne **iş ḳıl**am (VG182)*

***İş ḳıl**am meydân içinde anlara*

Kim yedi iḳlime âvâzı vara (VG/467)

ḳatı ḳıl- : Sertleştirmek, güçleştirmek.

Taŋrı ede bağışladım ümmeti

*Nice kim **ḳıl**dılarsa ṣuçu **ḳatı** (YZ/794)*

ḳonuḳluḳ ḳıl-: Misafir etmek.

Aldılar anı atoġa geldiler

*Ḫōş aŋa üç gün **ḳonuḳluḳ ḳıl**dılar (VG/922)*

ḳul ḳıl-: Köleleştirmek.

Yedinci yıl Mıṣr'ıŋ ehli geldiler

*Özlerini Yusûf'a **ḳul ḳıl**dılar (YZ/837)*

Yusûf'u satan ḫôca daḫi gelir

*Ḳırḳ oġliyle kendözünü **ḳul ḳıl**ur (YZ/850)*

ḳulluḳ ḳıl-: Hizmette bulunmak.

Ya'ḳûp anı buldu boncuġu ḳılu?

*Var geri der iki yıl **ḳulluḳ ḳıl**u (YZ/1163)*

Atam ḳullıġında olur idi ol

*Ḳulı bigi **ḳullıḳ ḳıl**ur idi ol (SN/4289)*

ḳutlu ḳıl-: Şans dilemek.

Dönüp didi Faġfûr ṭaŋla gelem

*Yarınḳı güni aŋa **ḳutlu ḳıl**am (SN/1095)*

ögüt ḳılma-: Nasihat etmemek.

*Gördiler kim hîç **ögüt ḳılmaz** eṣer*

Zârî ḳılur kendüzinden bî-ḫaber (VG/1136)

ṣaġış ḳıl-: Hesaplamak, saymak.

Ḳıl**dı Gülşâh göŋli içinde **ṣaġış

Olmasun kim ziyâna vara bu iş (VG/284)

ṣayru ḳıl-: Hastalanmak.

Gün geldikçe eti teni ṣararır

ʿAşḳ odu yaḳar anı ***ṣayru ḳıl****ır (YZ/447)*

Saġ teni bu ʿaşḳ ***ṣayru ḳıl****ur*

Ol ki ʿâşıḳ olmadı ne bilir (YZ457)

ṣuç ḳıl- :Bir duruma aykırı davranmak.

Şükr ḳılın Taŋrı'ya leyl ü nahar

Ṣuç ḳıl*ırız ṣuçumuzu bağışlar (YZ/9)*

Feryât eder ol ḫôca bilin eger

Ṣuç ḳıl*mış vardurur bunda meger (YZ/245)*

ṭanışıḳ ḳıl-: Danışmanlık yapmak.

Anı hâcip eylegil sen özüne

Ṭanışıḳ*çı* ***ḳıl*** *anı kendözüne (YZ/855)*

Reyyan ile çaḳ ***tanışıḳ ḳıl****dılar*

Tabutu su ortasında ḳodular (YZ/1510)

İttifaḳ-ile ***ṭanışuḳ ḳıl****dılar. (DK/D283/6)*

ṭapu ḳıl-: 1. Hizmet etmek.

Ḳullarına buyurur eder bilin

Beginiz budur buŋa ***ṭapu ḳıl****ın (YZ/255)*

Geldi ol Yusûf ḳatına utanu

Ṭapu ḳıl*dı yenin yüzüne ṭutunu (YZ/724)*

2. Saygı göstermek.

İki ḳat oldu ***ṭapu ḳıl****dı aŋa*

Elini alıp gelir şehrden yaŋa (YZ/276)

Iraḳdan ***ṭapu ḳıl*** *vü ḳodı baş*

Getürdi şeker beksimet bişmiş aş (SN/2986)

uġruluk ḳıl-: Hırsızlık etmek.

Ol zamânda ***uġruluḳ ḳıl****an ḳanı*

Ḳulluḳ ḳılur iki yıl dün ü günü (YZ/1145)

yaġma ḳıl-: Yağmalamak, zarar vermek.

Ḳıl*dı* ***yaġma*** *bunlaruŋ ṭavarını*

Raḫt u büngâh ellerinde varını (VG/340)

yaraḳ ḳıl-: Hazırlık yapmak.

On oġlu ḥâżır oldu ***ḳıl****dı* ***yaraḳ***

Gittiler Mıṣır'a dapa ol ṭaŋlaraḳ (YZ/950)

Şeh eydür eyit ne gerek bileyim

Çü gider ***yaraġ****uŋızı* ***ḳıl****ayım (SN/786)*

Çü naḳḳâş işitdi vü ***ḳıl****dı* ***yaraḳ***

Düzetdi ol arada ṭaḳ u revâḳ (SN/836)

Gerek sen yaġı geldügin biledüŋ

Daḫı gelmedin ***yaraġ****ın* ***ḳıl****aduŋ (SN/931)*

Çün göreler bizi süvâr olmışız

Cenk içün cümle ***yaraġın ḳıl****mışuz (VG/702)*

Ḳıl*dılar bunlar ḳonuḳluġa* ***yaraḳ***

Dutdılar Muḥsin içün bir ḫōş otak (VG/920)

Gelüŋ imdi Taŋrı'ya ṭoġru tevekkül ḳılup savaş ***yaraġ****ın* ***ḳıl****alum. (M-B.49b/13-14)*

yarar ḳıl-: Fayda sağlamak.

Çü bilmez Moġolca ne dişe yarar

ʿArab dili içinde ***ḳılı*** ***yarar*** *(SN/2285)*

yardum ḳıl-: Yardım etmek.

Velî sözi senden işitdüm ılı

*Bu maʿnîde uş iki **yardum ḳılı** (SN/1767)*

*Ve vaḳıʿaya uġramışa **yardum ḳıl**maġa kimse göremezin. (M-B.49a/14)*

yavu ḳıl(ma)-: Kaybet(me)mek, yitir(me)mek.

Geçürdüm anuŋ çeşnisin bulmışam

*Ḳalanını bellü **yavu ḳıl**mışam (SN/1216)*

*Kim ḥamiyyetin **yavu ḳıl**maya ve ġayret çeküp düşmene muḳavemet ḳıla. (M-B.22a/5)*

Didi gördüŋ mi ne miskîn olmışam

*Yârümi aŋsuzda **yavı ḳıl**mışam (VG/1016)*

N'ideyin imdi ne miskîn olmışam

*Şâhumı aŋsuzda **yavı ḳıl**mışam (VG/1613)*

2. Kendinden geçmek.

*Ḳaḳıyup **yavu ḳılma**ġıl bilüŋi*

Yalan söze ögretmegil dilüŋi (SN/275)

Bayıḳ bildi kim gördi ol yüzüni

*Göricek **yavu ḳıl**dı kendüzini (SN/1503)*

yavuzluk ḳıl(ma)-: Kötülük et(me)mek.

Etti yâ Yusûf Taŋrı'dan bil bu işi

*Ḳardaşlarıŋ **ḳılma**ya **yavuz** işi (YZ/122)*

Zelîḫâ eder yâ Ḳuṭayfer bu baŋa

***Yav(u)zluḳ ḳıl**ur bir ögüt ver buŋa (YZ/549)*

Ettiler ki biz saġ uġurlamadıḳ

*Ömrümüzde biz **yavuzluḳ ḳılma**dık (YZ/1143)*

yirin ḳıl-: Kederlenmek, üzülmek.

Mekteb içinde bular biri birin

*Cân içinde sevişüp **ḳıldı yirin** (VG/39)*

yoldaş ḳıl-: Arkadaşlık yapmak.

*Uş oġluma **yoldaş** seni **ḳıl**uram*

Ki uşlusın u key kişi bilürem (SN/780)

1.3.2. İsim Unsuru Arapça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller

afv *(Ar.)* **ḳıl-**: Bağışlamak.

Yusûf eder ṣuçunuz bağışladım

***Aff ḳıl**dım ben size, ḫoş işledim (YZ/1321)*

Taŋrı ede âzât ettim ben sizi

***Aff ḳıl**dım ben sizin ṣuçunuzu (YZ/1424)*

*Suçluya güci yitdügi vaḳt **ʿafv ḳıl**mağı gendüye vâcib bile. (M-B.26a/1)*

*Giçiler suç eyleye, ulular **ʿafv ḳıl**a ve ara yirde ḫayr isteyenler ṣulh u şefâʿat ideler. (M-B.28b/4-5)*

ʿahd *(Ar.)* **ḳıl-**:Yemin etmek, söz vermek.

*Atası elini ṭutup **ḳıl**dı **ʿahd***

İçürimedük niçe itdükse cehd (SN/1164)

ʿarż *(Ar.)* **ḳıl-**: Sunmak, takdim etmek.

Özü göynür bunlara açar yüzün

*ʿ**Arż ḳıl**ur ol bulara kendözün (YZ/1312)*

*Dün gice ḳullukcı ol żaʿîf ḥaḳḳına sulṭânum ḥażretine ʿöẕrin ʿ**arża ḳıld**um-ıdı. (M-B.28a/12)*

ʿayân *(Ar.)* **ḳıl-** : Açıklamak.

Yaʾḳûp eder getirin düvit ḳalem

*Yazdıram ben derdimi ʿ**ayân ḳıl**am (YZ/1237)*

ʿazîz *(Ar.)* **ḳıl-**: Değer vermek.

*Zîrâ ol kimi dilese ʿ**azîz ḳıl**ur ve kimi dilemese ḫor ider. (M-B.31b/3)*

*Ve her kim Taŋrı ʿ**azîz ḳıl**dıġı kişi[yi] ḫor dutsa… (M-B.34a/1)*

*Ve her kim Taŋrı ʿ**azîz ḳıl**dıġı kişi[yi] ḫor dutsa, gendüyi ve Taŋrıyı ḫorlamış ola. (M-B.34a/1)*

ʿazm *(Ar.)* **ḳıl-**: Bir işteki engelleri yenmeye karar vermek.

Ol demlucu arap aldı eline

*ʿ**Azm ḳıl**dı gitti kendi yoluna (YZ/680)*

*ʿ**Azm ḳıl**dı leşkerin aldı gelür*

İşidür yolda dügün olmış olur (VG/83)

beyân *(Ar.)* **ḳıl-**: Açıklamak.

Didi yâ vezîr bunuŋ tedbîrini

***Ḳıl beyân** bu müşḳılüŋ taḳrîrini (VG/694)*

*Geyik Zîrek'üŋ eyü sîretin ve meḥâsin-i aḫlâḳını faṣîḥ dil ve şîrîn ʿibârét-ile **beyân ḳıl**up ḫâṭırların rûşen eyledi. (M-B.39a/11)*

*Perhîz-kâr arslan bâbına ve anuŋ içinde **beyân ḳıl**duḳ. (M-B.51a/11)*

beyʿat *(Ar.)* **ḳıl-**: İtaat etmek.

*Şükr şenâ ḳılup Zîrek elin dutup **beyʿat ḳıl**dılar. (M-B.36b/11)*

bî-ḫaber (*Far.-Ar.)* **ḳıl-**: Habersiz bırakmak.

Ne yirde [ki] görmüşsin iy pür-hüner

*Anı kim **ḳıl**updur beni **bî-ḫaber** (SN/648)*

bühtân *(Ar.)* **ḳıl(ma)-**: Yalan söyle(me)mek.

Etti ya Ya'ḳûp sen nebîsin uyan

*Peyġâmberler **ḳılma**ya hergiz **bühtân** (YZ/157)*

cefâ *(Ar.)* **ḳıl-**: Eziyet etmek.

Ḫôş yimek içmek yine ẕevḳ u ṣafâ

***Ḳıl**dılar ʿAnter çerisine **cefâ** (VG/521)*

celve *(Ar.)* **ḳıl-**: Cilve etmek, nazlanmak.

*Zinâ ve şehvet ḫayâli naḳşın **celve ḳıl**asın. (M-B.20a/3)*

cemʿ *(Ar.)* **ḳıl-**: Toplamak, derlemek.

***Cemʿ ḳıl**dı leşkerin her ne ki var*

Bindürüp altmış biŋ er oldı süvâr (VG/82)

cevr *(Ar.)* **ḳıl-**: Eziyet etmek.

Eydüridi kim bu çarḫ-ı dûn vefâ

***Cevr ḳıl**dı gerdiş-i gerdûn baŋa (VG/102)*

cezâ *(Ar.)* **ḳıl-**: Cezalandırmak.

*Bir ʿaẕâbıla **ḳıl**am buŋa **cezâ***

Bu bilür mi kim neler ḳıldı bize (VG/315)

Didi yaʿni sen bilür misin bize

*Kim neler **ḳıl**duŋ saŋa nedür **cezâ** (VG/748)*

dâ'vet *(Ar.)* **ḳıl-**: Davet etmek.

***Dâvet ḳıl**dı ḫalḳı dîyne oḳudu*

Ḳılse yıḳtı haç uşattı toḳudu (YZ/1477)

*ʿİbâdete meşgûl ve ḫalḳı dîni yolına **daʿvet ḳıl**dı. (M-B.19a/4)*

defn *(Ar.)* **ḳıl-**: Gömmek.

***Ḳıl**dılar **defn** ol yigitler arslanın*

Ṭoprağıla örtdiler nâzük tenin (VG/1592)

devâ *(Ar.)* **ḳıl-**: Çare olmak, çözüm üretmek.

*Fevti aġusına anlaruŋ beḳâsı tiryâḳını **devâ ḳıl**am. (M-S.11/14)*

Merhamet merhemi-y-ile ***devâ ḳılup*** *cerâḥatların oŋaravuz yâḫûd nâmûsı başuŋdan gidergil. (M-B.48a/14)*

duʿâ *(Ar.)* **ḳıl-** : Allah'a yalvarmak.

Yoḫsa getirmezseniz ol ḳurdu siz

Duʿâ ḳıl*am kamu helâk olasız (YZ/151)*

Duʿâ ḳı*ldı duʿâsı oldu ḳabûl*

Taŋrı verdi balıġa iki oġul (YZ/321)

Duʿâ ḳıl *oġul versi Çalap baŋa*

Hâcetim şoldur dedim ben saŋa (YZ/400)

Ḳıl*urlardı dürlü dürlü* ***duʿâ****lar aŋa*

Ḳalulardı yüzin görüben ṭaŋa (SN/135)

Aduŋ işidicek ***duʿâ ḳıl****alar*

Senüŋ ḳadr ü ḥürmetüŋi bileler (SN/265)

Ola kim oḳıyup ***duʿâ ḳıla****lar*

Emek yidügümüzi çün bileler (SN/340)

Varḳanuŋ öŋinde yüz urdı yire

Ḫôş ***duʿâ ḳıl****dı yüzin sürdi yire (VG/503)*

Her birisi Varḳaya ***ḳıl****dı* ***duʿâ***

Ḫâliḳü'l-insân yarıcıŋ beḳâ (VG/506)

Ḫôş ***duʿâ****lar* ***ḳıl****dı öpdi yiryüzin*

Nâḫ u nâžıclar bezedi at yüzin (VG/558)

Aġ alnuŋda biş kelime ***duʿâ ḳıl****duḳ ḳabûl olsun. (DK/D66/8)*

Ḳalın Oġuz bigleri el götürdiler ***duʿâ ḳıl****dılar. (DK/D75/12-13)*

Aġ alnuŋda biş kelime ***duʿâ ḳıl****duḳ ḳabûl olsun. (DK/V85/10-11)*

Duʿâ ḳıl*dı kim bu-gün pâdişâhuŋ devleti ferrin, firâsetüm âyînesinde şöyle gördüm. (M-B.28a/2)*

*Yir öpür **duʿâ ḳıl**dı. (M-B.44a/12)*

*Ṭavşana **duʿâ ḳıl**dı. (M-B.47a/9)*

emîn (*Ar.*) **ḳıl**-: Güvenilir hale getirmek.

*Ammâ senden dilegüm oldur kim beni ḳullıġa ḳabûl ḳılup ḳorḳudan **emîn ḳıl**asın. (M-B.32b/7)*

*Kişi anda sâkin olup gendüzin hevâ vehâmetinden ve yavuz ḫû ziyândan **emîn ḳıl**a. (M-B.40b/10-11)*

emir *(Ar.)* **ḳıl**- : Buyurmak, emretmek.

Ḳıyâmette emir ḳıla ol Celîl

Ṭamu üzre gele ṭura Cebrâʿil (YZ/761)

fâide (*Ar.*) **ḳılma**-: Fayda sağlamamak.

*Kimesnenüŋ şefâʿati kimesneye **fâyide ḳılma**ya. (M-S.84/17)*

fârig (*Ar.*) **ḳıl**-: Kurtulmak.

*Pes yigrek oldur ki rıżâ viresin, seni fülân pâdişâhuŋ oġlına virem ve endîşem[i] senden **fârig ḳıl**am. (M-B.17a/8-9)*

fâş (*Ar.*) **ḳıl**- : Bir sırrı ortaya çıkarmak, açığa çıkarmak.

Saŋa âşık eyledin beni şabaş

*Mışr içinde beni ʿaşḳın **ḳıl**dı **fâş** (YZ/568)*

fermân-râm (*Ar.*) **ḳıl**-: İtaatkâr kılmak, boyun eğdirmek.

*Dostlarumı eyü dil birle emrüme muṭîʿ ve **fermân-râm ḳıl**dum. (M-B.47b/14)*

eṯer *(Ar.)* **ḳılma**-: Etkilememek, işaret etmemek.

*Egerçi mesâvî derḫâl **eṯer ḳılma**sa ve göŋülde eṯer eyler. (M-B.32a/5)*

esîr *(Ar.)* **ḳıl**-: Tutsak etmek.

***Ḳıl**dı Gülşâhı **esîr** ol nâ-bekâr*

Ol nigârın aġlarıdı zâr zâr (VG/101)

*Ol imiş kim Gülşâhı **ḳıl**dı **esîr***

Urdılar Ḥayyî Benî Şeybe nefîr (VG/123)

Ḥîle ile bu beni **ḳıldı** ***esîr***

Göstereyin ben buŋa ḥâlini bir (VG/229)

fidâ (*Ar.*) **ḳıl-**: Feda etmek, uğruna vazgeçmek.

Ettiler lâyık imiş sevmeklige

Cânı buna ***fidi ḳıl****maḳlige (YZ/597)*

Ḳıl*am ṭatlu cânumı aŋa* ***fidâ***

Ger andan gelür ise baŋa nidâ (SN/1132)

Aŋa ***fidâ ḳıl****uban bilsedüm başarusu mı*

Degül ki mâlum eger baş olursa terkin uram (SN/1481)

ʿIşḳ yolında ben mi ḳıldum câna pes

Çünki **ḳıl***duŋ cân* ***fidâ*** *iy ḫōş-nihâd (VG/1643)*

Varḳa gelicek eyidelüm aŋa

Ol nigârîn cân ***fidâ ḳıl****dı saŋa (VG/1007)*

Cân ***fidâ ḳıl*** *kim bulasın tâ ebed*

ʿÖmr-i bâḳî zindeġânî bî-ʿaded(VG/1662)

Mâlı ṭatlu ʿazîz câŋuna ***fidâ ḳıl****asın. (M-B.46a/5-6)*

fitne *(Ar.)* **ḳıl-**: Karışıklık çıkarmak.

Aḥvâlini bilelim anıŋ belgülü

Götürelim aradan ***fitne ḳıl****u (YZ/36)*

Zelḫâ gerçek ola ol Yusûf yalan

Yusûf ola Zelḫâ'ya ***fitne ḳıl****an (YZ/561)*

fużullıḳ *(Ar.)* **ḳıl-**: Aykırı davranmak.

Velî çünki oġluŋ yirüŋde ḳala

Nite her bir âdem ***fużullıḳ ḳıl****a (SN/5256)*

ġanî *(Ar.)* **ḳıl-**: Zenginleştirmek.

*Uluyı vü kiçiyi **ḳıl**dı **ġanî***

Daḫı didi kim siz dileŋüz anı (SN/397)

*Berriye ḳavmin **ġanî ḳıl**dı varın*

N'idiser eydem saŋa varın yarın (VG/892)

*Ol begi daḫı **ḳıl**ur şöyle **ġanî***

Düşde görmişidi meger ol beg anı (VG/887)

*Her birin **ḳıl**dı Melik Muḥsin **ġanî***

Ṭaŋladı Ḥayyu Benî Şeybe anı (VG/914)

ġıybet *(Ar.)* **ḳıl:** Dedikodu etmek.

*Lâcerem **ġıybet ḳıl**an müzdün yıḳar*

Ol yuyunur yazıḳlarından çıḳar (YZ/577)

ḫaber *(Ar.)* **ḳıl-**: Bilgilendirmek.

Süheyl'e didi çünki vara vezîr

***Ḫaber ḳıl**a şâha vü şâra vezîr (SN/1028)*

Şaruŋ ḳavmi anı işüdüp meger

*Biri birisine **ḳıl**urlar **ḫaber** (SN/1351)*

Velî dilerem çün ḫaber bilesin

*Bize tîzrek hem **ḫaber ḳıl**asın (SN/4741)*

Ḳıl**dılar şol dem Benî ʿAmra **ḫaber

Ḥâżır ol kim geldi on iki biŋ er (VG/146)

Ḳıl**dılar şol dem Selîm Şâha **ḫaber

Didiler geldi yine ol şîr-i ner (VG/819)

Yolı anda uġradı anuŋ meger

*Muştıcılar **ḳıl**dılar şâha **ḫaber** (VG/1685)*

ḫacil (*Ar.*) **ḳıl**-: Utanmak.

Daḫı bedreler virdi Mışrî ḳızıl

*Kerem gösterüp **ḳıl**dı bizi **ḫacil** (SN/1117)*

ḫalvet *(Ar.)* **ḳıl**-:Yalnız bırakmak.

Çünki ḫōş oldı başı ol câhilüŋ

*Eytdi ṭuruŋ çâdırı **ḫalvet ḳıl**un (VG/183)*

*Gerdegi ol demde **ḫalvet ḳıl**dılar*

Şâhıla Gülşâh ikisi ḳaldılar (VG/1076)

ḥamle (*Ar.*) **ḳıl**-: İleri atılma, saldırmak.

Yehûda bir gez çaġırsa ḳasladu

***Ḥamle ḳıl**sanız şehr ehlin ḳorḳudu (YZ/1233)*

Ara yirede kim imiş bildiler

*Aŋa **ḥamle** hep bir kezin **ḳıl**dılar (SN/4496)*

Aldı Gülşâhı Benî ʿAmr ol zamân

*Eydüridi **ḥamle ḳıl**uŋ pehlevân (VG/94)*

***Ḥamle ḳıl**dı cümle ol altmış bin er*

N'eylesün deryâ ḳatında bir pıŋar (VG/95)

*İrdi şol dem **ḥamle ḳıl**dı ḥamlesin*

Ṣavdı anuŋ ḥamlesin ʿAmr-ı la'în (VG/235)

*Yuḳarusından öyke ile **ḥamle ḳıl**dı. (DK/D84/9)*

*ʿAzrâ'ile çalmaġa **ḥamle ḳıl**dı. (DK/D159/5)*

*Çün bunlar size **ḥamle ḳıl**alar. (M-B.50b/12)*

ḫarâb *(Ar.)* **ḳıl**-: Yıkmak, viran etmek.

*Bârî ben-daḫı bu dostlıḳ bünyâdın **ḫarâb ḳıl**ayın. (M-B.33a/6)*

ḥarâm (*Ar.)* **ḳıl**-: Üzerinde hak iddia ederek bağışlamamak.

*Cânuma dirligi aŋsuzda nite **ḳıl**dı **ḥarâm***

Şu yâr kim ṭama aġdı vü ṭutmadı ârâm (SN/1475)

ḥâsıl (*Ar.*) **ḳıl**-: Sonuçlandırmak.

*Maḳsûdumuzu **ḥâsıl ḳıl** ey Kerim*

Kim görevüz dîdârını ey Raḥîm (YZ/847)

ḫaṭâ *(Ar.*) **ḳıl**-: Hata yapmak.

*Ne **ḫaṭâ ḳıl**duŋ baŋa yoḳdur ‘itâb*

Belki hep işüŋ ṣevâb-ender-ṣevâb (VG/1363)

ḫavż (*Ar.)* **ḳıl**-: Havuz yapmak.

*Bu ‘ışḳ işine kim ki **ḳıl**ursa **ḫavż***

Ṭat eydür ki mîgerded ü gird-i ḫavż (SN/1471)

ḥâżır (Ar.) **ḳıl**-: Hazırlamak, mevcut etmek.

Daḫı didi her dürlü eksük gerek

*Bu arada **ḥâżır ḳıl**uŋ tîzrek (SN/3337)*

*Her ne kim didiyse **ḥâżır ḳıl**ur*

Ol ḳarı ‘avrat boġı bağlar alur (VG/979)

*Öŋüŋde **ḥâżır ḳıl**up ‘öẕr dileyem. (M-B.2b/4)*

*Fi’l-cümle ol kişiyi **ḥâżır ḳıl**up iḳrâr alup ḳâbin ḳıydılar, birbirne muvâfiḳ gelüp sâzi-ḳârlıḳ itdiler. (M-B.17b/7-8)*

*Ḫ̆oca’i **ḥâżır ḳıl**dı. (M-S.77/10)*

helâk (Ar.) **ḳıl**-: Yok etmek.

Geri bizden yaŋa ḳoyalım anı

*Yoḳ desen vardım **helâk ḳıl**dım seni (YZ/1507)*

ḥikâyet (*Ar.)* **ḳıl**-: Anlatmak, haber vermek.

*İşit saŋa ḫōş bir **ḥikâyet ḳıl**am*

Eger Taŋrı'dan uş 'inâyet bulam (SN/372)

ḫîle (Ar.) **ḳıl-**: Aldatmak.

Ol daya döymedi ansız olmaġa

*Daya diler imdi **ḥîyle ḳıl**maġa (YZ/1157)*

'Avrat eydür yâ Hilâl [kim] sehl ola

***Ḥîle ḳıl**am ben aŋa ol ne bile (VG/1002)*

*Her ne **ḥîle ḳıl**dugın aŋa Hilâl*

Yüzügi virdügini ol ḳız 'ıyâl (VG/1421)

***Ḥîle ḳıl**dı senüŋle ol Hilâl*

'Avrat ola nâkes ü câẕû 'iḳâl (VG/1194)

*Bir gez **ḥîle ḳıl**maġa başladı. (M-B.14a/8)*

ḫiṭâb *(Ar.)* **ḳıl-**: Konuşmak.

*Gelüp ḫücreye **ḳıl**dı ḳıza **ḫiṭâb***

Ki hey dur götürgil yüzüŋden niḳâb (SN/3096)

***Ḳıl**dı **ḥiẕmet** 'ışḳıla peyġâmbere*

Ṣordı peyġâmber niye geydüŋ ḳara (VG/1691)

ḫiṣâr (*Ar.)* **ḳıl-**: Kale yapmak.

Kîş ü Baḥreyn leşkerile bil i yâr

*Şehri **ḳıl**mışdur Melik 'Anter **ḫiṣâr** (VG/433)*

ḫiẕmet (*Ar.)* **ḳılma-**: Görev yapmamak, iş yapmamak.

Şimdi ayruḳ ḳalmadı düşman baŋa

*Ben daḫı bir **ḳılma**dum **ḫiẕmet** saŋa (VG/847)*

Didi kim ben tâcirem Yaḥyâ adum

*Ben anuŋ göŋlince **ḫidmet ḳılma**dum (VG/1397)*

ḫusûmet (*Ar.*) **ḳıl(ma)-**: Düşmanlık et(me)mek.

Şâhumuzı siz daḫı virüŋ bize

*Ḳılmayavuz biz **ḫusûmet** dir size (VG/657)*

hücûm (*Ar.*) **ḳıl-**: Saldırmak.

*Andan öndinki bu ṭamu nefeslü ya fi'illüler **hücûm ḳıl**up… (M-B.44a/5)*

ḥükm *(Ar.)* **ḳıl-**: Yargıda bulunmak.

Vardılar Gülşâhı tîz getürdiler

Ḥükm ḳıldı bendini götürdiler (VG/280)

*Didi şâha **ḥükm ḳıl** bu leşkere*

Ortaya alup ḳamusın hep ḳıra (VG/486)

***Ḥükm ḳıl** meydân içinde bu gice*

Dâr aġaçları dikeler gey yüce (VG/576)

Çün ṣabâh oldı Melîk 'Anter yine

***Ḥükm ḳıl**dı leşkre kim atlana (VG/717)*

ḥürmet *(Ar.)* **ḳıl-**: Değer vermek, saygı göstermek.

Tâc u taḫt u salṭanat küllî saŋa

*Gitmegi terk eyle **ḥürmet ḳıl** baŋa (VG/1505)*

ihmâl *(Ar.)* **ḳıl(ma)-**: Önemse(me)mek.

*Sözüme ḳulaḳ dut, her ne dirsem **ihmâl ḳılma**. (M-B.9b/1)*

iḥsân *(Ar.)* **ḳıl-**: İyilik yapmak.

Oḳıdı ḫalvet Melik Muḥsin anı

*Anca **iḥsân ḳıl**dı kim oldı ġânî (VG/973)*

iḫtiyâr *(Ar.)* **ḳıl-**: Seçmek.

Varḳa eydür ne sorarsın yâ süvâr

*İkisin daḫı **ḳıl**urvan **iḫtiyâr** (VG/1217)*

Bilmezem gözüm nûrı ve göŋlüm sürûrı ve dirligüm ârâyişinden ḳanḳısın ***iḫtiyâr ḳılayın****? (M-S.11/9-10)*

Henbûy ḳanḳısın ***iḫtiyâr ḳıl****ursa, alsun. (M-S.11/4)*

ʿÂḳıl birle ***iḫtiyâr ḳıl*** *ki ṣoŋra perîşân olmayasın. (M-B.15a/10-11)*

ʿiḳâb *(Ar.)* **ḳıl-**: Eziyet etmek.

Ṭayalar ol gül yüze ṣaçdı gül-âb

ʿâḳlı geldi kendüye ***ḳıl****ur* ***ʿiḳâb*** *(VG/1616)*

iḳdâm *(Ar.)* **ḳıl-**: Ğayret sarfetmek, çabalamak.

Baŋa-daḫı ne iş ve ne ḳulluḳ kim buyurasız gücüm yitdügi ḳadar ***iḳdâm ḳıl****ayın. (M-B.36a/7-8)*

iḳrâr *(Ar.)* **ḳıl-**: Kabul etmek, onamak.

Çün sen gendüzüŋi görüp dilüŋe ṣabr ḳılmayup ṣuçuŋı ***iḳrâr ḳıl****duŋ. (M-S.72/11)*

iltifât *(Ar.)* **ḳıl(ma)-**: Değer vermek.

Aŋa ***iltifât*** *hîç* ***ḳılmaz*** *idi*

Göreyüm diyü ṭama gelmez idi (SN/1390)

ʿimâret *(Ar.)* **ḳıl-**: Mamur etmek, şenlendirmek.

Anı ***ʿimâret ḳıl****maġa meşgûl ola ve dünyâ kesbin âḫiret ʿimâretine ṣarf eyleye. (M-B.10a/4)*

Bilgil ki Ḥaḳ teʿâlâ iki keṯudâ viribidi, iki cihânı ***ʿimâret ḳıl****maġa. (M-B.67a/6)*

Âḫireti daḫı ***ʿimâret ḳıl****asın. (M-B.67b/2)*

ʿinâyet *(Ar.)* **ḳıl-**: Yardım etmek.

ʿİnâyet ḳıl*ası olıcaḳ birez*

Ḳamu müşkil işler düzilür geŋez (SN1424)

Biz günâh-ḳâra şefâʿat ḳılısar

Raḥmetinden çoḳ ***ʿinâyet ḳıl****ısar (VG/12)*

iʿrâz *(Ar.)* **ḳıl(ma)**-: Yüz çevir(me)mek.

Raḥmet inṣâf ehli vezirlere gelsün kim ḥaḳ sözin işitmekden ***iʿrâz ḳılma****zlar. (M-B.6b/10-11)*

işarat *(Ar.)* **ḳıl**-: İşaret etmek.

Ḳamçı-y-ile ***işarat ḳılup****… (DK/D195/1)*

ʿişret *(Ar.)* **ḳıl**-: Eğlenmek.

Siz biri biriŋüzle ḫōş olun

Şâẕ u ḫurrem yiŋ içüŋ ***ʿişret ḳılu****ŋ (VG/1402)*

ʿitâb *(Ar.)* **ḳıl**-: Azarlamak, terslemek.

Ol gidişüŋ sürse ardınca ʿiḳâb

Yatmaya kendüzine ***ḳıla ʿitâb*** *(VG/213)*

iʾtibâr *(Ar.)* **ḳıl(ma)**-: Hatır say(ma)mak.

Hergiz dilkü sözine ***iʾtibâr ḳılma****zdı. (M-B.40a/4)*

iʿtimâd *(Ar.)* **ḳıl**-: Güvenmek.

İmdi bu ḥikâyeti anuŋ-çuŋ didüm kim bunuŋ gibi dosta ***iʿtimâd ḳıl****maġa yaramaz. (M-B.14b/11)*

Zîrâ hîç ʿâḳil gendü ḳuvvetine ***iʿtimâd ḳıl****maya. (M-B.48b/5)*

ittifâḳ *(Ar.)* **ḳıl**-: Birleşmek, anlaşmak.

Bu işe ***ḳıl****urlar bular* ***ittifâḳ***

Düzetdiler ol yirde ṭâḳ u revâḳ (SN/960)

Pes ***ittifâḳ ḳılup*** *gögercini ḳuşlara ilçi viribidiler. (M-B.36a/12)*

ʿizzet *(Ar.)* **ḳıl**-: Yüceltmek.

Ṣoŋ ucı ḳadem baṣtı ʿarş üstine

Ne ***ʿizzet*** *ki* ***ḳıl****dı Çalap dostına (SN/137)*

Çün Hilâl anı işitdi kim gelür

Atlanur ḳarşu durur ***ʿizzet ḳıl****ur (VG/906)*

kâbîn *(Ar.)* **ḳıl**-: Mehir vermek.

Melik Rayyan dahi hem hazır gelir

Zeliḫâ'ya anda ol ***kâbîn ḳıl****ur (YZ/910)*

ḳabûl *(Ar.)* **ḳıl(ma)**- : Kabul et(me)mek.

Saŋa ṣattıḳ bunu bizden ***ḳıl ḳabûl***

Aṣlı görklü, kendisi İmranî ḳul (YZ/227)

Hiç ʿiyâlim yoḳturur ʿiyâl dile

Taŋrı cömerttürür sözün ***ḳabûl ḳıl****a (YZ/320)*

Ettiler Yusûf bizi daḫi diŋle

Bolay ki mâlik sözün ***ḳabûl ḳıl****a (YZ/753)*

Gerek sen beni hem ata bilesin

Sözümi ki dirven ***ḳabûl ḳıl****asın (SN/1054)*

Maṣlaḥatdur diyü ***ḳıl****dular* ***ḳabûl***

Ol reʿîsler evlerine ḳıldı yol (VG/71)

Ben varam meydâna sen âsâyiş ol

Ḳılma*dı Gülşâh anuŋ sözin* ***ḳabûl*** *(VG/232)*

Ḳıl*dı bu sözi Melik ʿAnter* ***ḳabûl***

Ol gice ḳıldurdı ne kim didi ol (VG/587)

Ḥaḳ yolında gel sözüm ***ḳıl****ġıl* ***ḳabûl***

Gitme bundan yoḫsa mecnûn olur ol (VG/1540)

Naṣîḥat ***ḳabûl ḳılma****yacaḳ olursa, iʿtidâl-i mizâc bozılup ṭabîb-i ḥâẕıḳa muḥtâc olur. (M-S.9/5-6)*

Çün bunca kişi seni beglige ***ḳabûl ḳıl****dılar. (M-B.8b/14)*

Ḳalan ḳardaşları ataları ögüdin **ḳabûl ḳılup** *anuŋ buyruġına muṭîʿ ve münḳâd oldılar. (M-B.16b/11-12)*

ḳanâʿat *(Ar.)* **ḳıl(ma)-:**Yetin(me)mek, kısmete razı ol(ma)mak.

Ḳanâʿat ḳılup *loḳma ger olsa az*

Helâk itmeye kişiyi ḥırs u âz (SN/295)

Aŋa **ḳanâʿat ḳılma***yup artuḳ isteye, ol kişi ʿâḳil olmaya ve niʿmet ḳadrin bilmeye. (M-B.21b/5-6)*

ḳarâr *(Ar.)* **ḳıl**-: Kararlaştırmak, karar vermek.

Ḳonar gögsi üstinde ***ḳıl****ur* ***ḳarâr***

Urur ḳaynaġını yüregin yarar (SN/870)

Yine ol gice anda ***ḳıl****dı* ***ḳarâr***

Fiġân itdi ṣubḥa degin zâr zâr (SN/2875)

Ol gün anda ***ḳıl****dılar bunlar* ***ḳarâr***

Ol Benî ʿAmr-ı la'in ol ḫâk-sâr (VG/160)

Ol gice bunlar yine ***ḳıl****dı* ***ḳarâr***

İrte oldı yine oldılar süvâr (VG/524)

Ol gice ***ḳıl****dı* ***ḳarâr*** *ol ḳavm-i dūn*

Çün ṣabaḥ oldı başın ḳaldurdı gün (VG/653)

Yârın gendü iḫtiyârum birle yüzüm süriye gelüp ***ḳarâr ḳıl****ayın. (M-B.6a/7)*

Her ḳanda kim buḳʿa-i meymûne, makamı maʿmûr, âb-ı hevâsı ḫoş yir vâr-ısa anda ***ḳarâr ḳıl****. (M-B.6b/14)*

Râz kimesnenüŋ göŋlinde ***ḳarâr ḳılmaz.*** *(M-S.70/14)*

ḳaṣd *(Ar.)* **ḳıl(ma)**-: Kasdet(me)mek, teşebbüste bulun(ma)mak.

Ḳaṣd ḳıl*dı yine Yusûf sevinü*

Hem yi ne bir el çıḳtı görünü (YZ/533)

Atasından nice aldıḳların

Öldürmek ***ḳaṣd****ı bunlar* ***ḳıl****dıḳların (YZ/1064)*

Urdı yüzin atasınuŋ yüzine

Ḳaṣd ḳıl*dı kim ḳıya kendüzine (VG/255)*

Şöyle heybet gösterür ḳamusına

Ḳaṣd ḳıl*dı kim çeri ol dem ṣına (VG/554)*

Ne ṣuṣaduŋ sen bularuŋ ḳanına

Kim ***ḳıl****ursın* ***ḳaṣd*** *ikisi cânına (VG/998)*

Çün ẓulm ayaġın uzadup güc-ile yurdumuza ***ḳaṣd ḳıl****dun. (M-B.48a/2)*

Ḥâliyâ beni arslan şimdi ḫoş dutar olursa ben aŋa yavuz ***ḳaṣd ḳılma****yam. (M-B.56a/10)*

ḳavî *(Ar.)* **ḳıl-**: Sağlamlaştırmak, dayanıklı hale getirmek.

Taŋrı teʿâlâ seni benden ***ḳavî ḳıl****dı. (M-B.64b/11)*

kesâd *(Ar.)* **ḳıl-**: Kıtlık hale getirmek.

Andan yüz döndürüp dirlik bâzârın ***kesâd ḳıl****alar. (M-B.20a/5)*

ḳısmet *(Ar.)* **ḳıl-**: Nasip olmak.

Emek bizden ola Çalap'dan yârî

Ki ***ḳısmet ḳıl****a ol yigide yârî (SN/785)*

Eger Taŋrı ***kısmet ḳıl****a ṭapuŋı*

Saḳalum ile süpürem ḳapuŋı (SN/5180)

ḳıyâm *(Ar.)* **ḳıl-**:Ayağa kalkmak.

Yoġidi kimesnesi vire ṭaʿâm

Ṭâḳatı yoġidi ki ***ḳıl****a* ***ḳıyâm*** *(SN/3769)*

ḳuṣûr *(Ar.)* **ḳıl-**: Suç işlemek, kabahat işlemek.

Hiẓmetde ***ḳuṣûr ḳıl****dı. (M-S.14/8-9)*

laʿnet *(Ar.)* **ḳıl-**: Allah'ın sevgi ve ilgisinden yoksun olması için beddua etmek.

*Şeyṭana **laʿnet ḳılduŋ.** (DK/D210/3)*

*Şeyṭana **laʿnet ḳılduŋ.** (DK/D251/6)*

maʿâş *(Ar.)* **ḳıl-**: Yaşamak.

Eydür imdi yüz deve raḫt u ḳumâş

*Virsün anuŋla **ḳılalum bir maʿâş** (VG/1014)*

mahkûm *(Ar.)* **ḳıl-**: Tabi kılmak, tutsak etmek.

*Ḥaḳ teʿâlâ avratları erenlerine **mahkûm ḳıldı.** (M-B.14a/12)*

maḫṣûṣ *(Ar.)* **ḳıl-**: Bir kimseye özgü hale getirmek.

*Gendülerin pâdişâh ḳulluġına **maḫṣûṣ ḳıldılar.** (M-B.40a/14)*

maʿzûl *(Ar.)* **ḳılma-**: Azletmemek.

*Bir oldur ki günâhsuz bir kişiyi işinden **maʿzûl ḳılma**yalar. (M-B.27a/3)*

meded *(Ar.)* **ḳıl(ma)-**: Yardım et(me)mek.

Ḳalasız ṭamu dibinde siz ebet

***Ḳılma**ya hergiz size kimse **medet** (YZ/89)*

Uçmaḳlıḳ uçmaḳta ḳalalar tâ ebet

*Ṭamuluġa kimsene **ḳılma**ya **medet** (YZ/943)*

*Hele anlara **ḳıl**ayım bir **meded***

Yârî ḳılursa baŋa Allâh aḥad (VG/443)

men' *(Ar.)* **ḳıl(ma)-**: Yasakla(ma)mak, engel ol(ma)mak.

Ol la'îne ḳıldı üç ḥamle Hümâam

***Men' ḳıl**dı ḥamlesin ḫôş şâd-kâm (VG/245)*

***Men' ḳıl**dı gürzini daḫı anuŋ*

Olmadı benzi teġayyür Varḳanuŋ (VG/267)

Eytdi Gülşâh-ı nigârîn Varḳa'ya

***Menʿ ḳılma**sun seni odur ḥayâ (VG/1483)*

merḥabâ *(Ar.)* **ḳıl-**: Selamlaşmak.

Ṣıdḳ ḳademini birle yöriyüp datlu dil birle ***merḥabâ ḳıl****dılar. (M-B.36b/13)*

merḥamet *(Ar.)* **ḳıl-**:Bağışlamak.

Günüm şöyle geçdi eger biledüŋ

Ṭaŋa ḳaluban ***merḥamet ḳıl****aduŋ (SN/1887)*

Ḳamu çâresüzler ṣıġınur saŋa

Buŋa uġradum ***merḥamet ḳıl*** *baŋa (SN/2270)*

meşveret *(Ar.)* **ḳıl(ma)-**: Danışmak, istişarede bulunmak.

Anları dirşürüp ***meşveret ḳılma****ġa başladı. (M-B.19a/11)*

Ḥażır ḳılup ***meşveret ḳıl****dılar. M-B.44b/11)*

Ḥâżır ḳılup ***meşveret ḳıl****dılar. (M-B.44b/11)*

mevt *(Ar.)* **yasın ḳıl-**: Ölen birinin yasını tutmak.

Varḳa aldı eline oḳın yasın

Ol süvârüŋ sen ***ḳıl*** *imdi* ***mevt yasın*** *(VG/1226)*

minnet *(Ar.)* **ḳılma-**: Şükür etmemek.

Virdügün daḫı ***minnet ḳılma****yalar. (M-B.42b/14)*

muʿâmele *(Ar.)* **ḳıl-**: Davranmak.

Râżî oldılar ki şâhı alalar

Birbirile ***muʿâmele ḳıl****alar (VG/661)*

muʿârażа *(Ar.)* **ḳıl-**: Çekişmek, kavga etmek.

Ol ḳavimle ***muʿârażа ḳıl****avuzile*

Şâhumuzı ḥîleyle alavuz (VG/642)

muʿaṭṭar *(Ar.)* **ḳıl-**: Güzel koku yaymak.

Fikri ʿıṭrından ṣabâ yeli dimâġ-ı inṣânı ***muʿaṭṭar ḳıl****ur. (M-S.1/4)*

ʿÛd u ʿanber düzütüp hevâ yüzin ***muʿaṭṭar ḳıl****dılar. (M-B.8b/11)*

Geyik ʿaṭṭar bâzârın nâfe-y-ile ***muʿaṭṭar ḳıl****mışdı. (M-B.51b/1-2)*

mû'cizât *(Ar.)* **ḳıl**-: Mucize göstermek.

Ḫazn'için boşlattı (vü) ḳıldı dolu

Mû'cizât ḳıl*dı saŋa anı ulu? (YZ/414)*

muḫâlefet *(Ar.)* **ḳıl(ma)**- : Karşı gel(me)mek.

Ve daḫı çeri şöyle gerek kim göŋli bir olup pâdişâhuŋ buyruġına ***muḫâlefet ḳılma****yalar. (M-S.176/13-14)*

muḫtaṣar *(Ar.)* **ḳıl**-: Kısaltmak, özetlemek.

Sözü ***muḫtaṣar ḳıl****alım ey yârâ*

Ḫaber eydürler varıp Ḳuṭayfer'e (YZ/377)

Muḫtaṣar ḳıl*dık sözü bu arada*

Ṣalâvat verelim uludan Aḥmed'e (YZ/921)

Muḫtaṣar ḳıl*dık bunu eşitene*

Eşitenler duʿâ ḳılsın ḳoşana (YZ/1525)

Muḫtaṣar ḳıl *itme ḳışṣa'ı dırâz*

Ḳırḳ mübâriz öldürür ol ser-firâz (VG/497)

Geçdi andan ***muḫtaṣar ḳıl****dım sözi*

Her emîre kim irişdi kendüzi (VG/898)

muḳavemet *(Ar.)* **ḳıl**-: Karşı koymak, direnmek.

Kim ḥamiyyetin yavu ḳulmaya ve ġayret çeküp düşmene ***muḳavemet ḳıl****a. (M-B.22a/5)*

Ṭurup anlaruŋ-ıla ***muḳâvemet ḳıl****up ceng itmek gerek. (M-B.45a/1)*

murâd *(Ar.)* **ḳıl**-: Arzu etmek, istemek.

Muṣṭafâ şerʿiyile ***ḳıl****uŋ* ***murâd***

Varḳa eydür şâh iy pâk-iʿtiḳâd (VG/1513)

müdâm *(Ar.)* **ḳıl-**: Devam etmek, süreklileştirmek.

Şehr ḫalḳı ***ḳıl****dılar anda* ***müdâm***

Herbiri kendü içün ṭutdı maḳâm (VG/1676)

müdara *(Ar.)* **ḳıl-**: Yüze gülmek, dost gibi görünmek.

Bunlar-ile ne ne ***müdara ḳıl****alum didi. (DK/D284/13)*

münâdi *(Ar.)* **ḳıl-**: Çağırmak.

Pes buyırdı, ***münâdi ḳıl****dılar. (M-B.38b/7)*

Geldüm ki bir dem senüŋ-ile râḥat olam; daḫı saŋa bildürem kim pâdişâh ***münâdî ḳıl****durdı. (M-B.39b/12)*

münevver *(Ar.)* **ḳıl-**: Aydınlatmak

Bezer gökyüzin gice ılduz ile

Münevver ḳıl*ur yiri gündüz ile (SN/32)*

Velî güneşüŋ nûrı çün ʿâm olur

Ören yirleri hem ***münevver ḳıl****ur (SN/1049)*

Nite ki güneş ṭaġa, ṭaşa, ʿimârete, ḫarâba nûr degürüp ***münevver ḳıl****ur. (M-B.38a/6-7)*

mürüvvet *(Ar.)* **ḳıl-**: Yiğitlik etmek, mertçe davranmak.

Ol ***mürüvvet ḳıl****uban maḥbûbını*

Ḳıldı iş[c]âẕ âḫir inṣâfum ḳanı (VG/1479)

müsellim *(Ar.)* **ḳıl-**: Teslim etmek.

Ki şâh uş ***müsellim ḳıl****updur sizi*

Ḳamu ḫalḳa işitdürüŋ bu sözi (SN/5573)

müstecâb *(Ar.)* **ḳıl-**: Kabul etmek.

Ḫaḳ teʿâlâ duʿâsın ***müstecâb ḳıl****up ḥâcetin revâ ḳıldı. (M-B.69a/8)*

müşâhede *(Ar.)* **ḳıl-**: Gözlemek.

Durmış, bunuŋ ḥâlin ***müşâhede ḳıl****ur. (M-B.10b/6-7)*

müşebbek *(Ar.)* **ḳıl** -: Duvar yapmak, duvar çevirmek.

Yusûf Mışr'a ***müşebbek ḳıl****mış idi*

Ḫalḳı ḳabu bir yola dermiş idi (YZ/936)

müşerref *(Ar.)* **ḳıl**-: Şereflendirmek.

Nite oldı biz dervîşi ***müşerref ḳıl****maġa sebeb ne oldı. (M-B.32b/3-4)*

müşevveş *(Ar.)* **ḳıl(ma)**-: Karıştır(ma)mak, düzensiz bırak(ma)mak.

Ḫizmet yüzin ṭamaʿıla ***müşevveş ḳılma****yasın. (M-B.65a/6)*

mütâbeʿat *(Ar.)* **ḳıl**-: Tabi olmak, uymak.

Ben kim ülü'l-emrven, ***mütâbeʿat ḳıl****mışsız. (M-B.61b/1)*

müṭâlaʿa *(Ar.)* **ḳıl**-: Okumak, incelemek.

Müṭâlaʿa ḳıl*anlar letâyif-i pür-mülâṭafasından aġızları dadı gitmedi. (M-S.3/15)*

naṣîḥat *(Ar.)* **ḳıl**-: Öğüt vermek.

Cümle cem' oldı ḳatına ḳız gelin

Kim ***naṣîḥat ḳıl****dılar tutup elin (VG/1028)*

Cemʿ oluban cümle begler geldiler

Yas içün şâha ***naṣîḥat ḳıl****dılar (VG/1668)*

naẓar *(Ar.)* **ḳıl(ma)**-: 1. Bak(ma)mak, gör(me)mek.

Çü ḥavż üzre aŋsuzda ***ḳıl****dı* ***naẓar***

Su içinde ṣûret görür ol meger (SN/514)

Yine ol ḳaradan seçildi seḥer

Cihân üstine ***ḳıl****dı gündüz* ***naẓar*** *(SN/1036)*

Sen olmaya ṭama ***naẓar ḳıl****asın*

Sebük ṣallama sen gerkek bilesin (SN/1454)

Döndi ol kâfir girü ***ḳıl****dı* ***naẓar***

Varḳanuŋ elin şeşik gördi meger (VG/321)

Ḳılma**yayım hergiz gülistâna **naẓar

İy ḳoḳusı görklü reyḥânum benüm (VG/405)

*Çün **naẓar ḳıl**dı Melik ʿAnter aŋa*

Ṭaŋladı yavlaḳ aŋa batdı ṭaŋa (VG/476)

Ḳılma**dı Gülşâh'uŋ aŋa hergiz **naẓar

Ṭurdı yirinden Melik Muḥsin meger (VG/1078)

nidâ *(Ar.)* **ḳıl-**: Seslenmek.

*Yiğide **ḳıl**dı Melik Muḥsin **nidâ***

Kim ġarîbe bu benüm cânum fidâ (VG/1287)

nihân *(Ar.)* **ḳıl-**: Gizlemek.

*Gice zengîsi **ḳıl**dı yüzin **nihân***

Yine irte ṭarusı oldı ʿayân (SN/1541)

niṣâr *(Ar.)* **ḳıl-**: Saçmak.

Ḳarşu gelüben vezîr-i nâm-dâr

*Varḳanuŋ üstine **ḳıl**dı ol **niṣâr** (VG/632)*

raḥm *(Ar.)* **ḳıl-**: Merhamet etmek.

Fürḳat odı yaḳdı beni vü ḳalmadı ṣabrum

*Esirge beni **raḥm ḳıl** iy ḥûr-i cinânum (SN/1551)*

raġbet *(Ar.)* **ḳılma-**: Değer vermemek, itibar etmemek.

Bünyâmin aldı nidesin bilmedi

*Ṣırça ṣandı aŋa **raġbet ḳılma**dı (YZ/1044)*

raḥmet *(Ar.)* **ḳıl-**: Merhamet etmek.

***Raḥmet ḳıl**am ḳuluma sıra geçe*

Uçmaġa gire şarâbından içe (YZ/518)

Çün Muḥammed şefâʿatçimiz ola

ʿAcep midir Ḥaḳ size ***raḥmet ḳıla*** *(YZ/821)*

Her murâdıŋa degeler gör bular

Hem bize ***raḥmet ḳıla*** *Perverdigâr (VG/70)*

Ḳalmadı ṣabrum daḫı iy cân u dil

Gitme bu gözüm yaşına ***raḥm ḳıl*** *(VG/1465*

râżî *(Ar.)* **ḳıl-:** Razı etmek.

Bunları ʿavrat göre meyli ola

Hem Hilali ʿavratı ***râżî ḳıla*** *(VG/982)*

redd *(Ar.)* **ḳıl**-: Reddetmek.

Varḳa daḫı ḥamle ḳıldı şûrıla

Redd ḳıl*dı yüz belâ vü zûrıla (VG/269)*

sebeb *(Ar.)* **ḳıl**-: Neden olmak.

Ṣaçumuŋ ḳılın ṭut u ***ḳıl****ın* ***sebeb***

Degül vaḳti kim bekleyesin edeb (SN/1759)

secde *(Ar.)* **ḳıl-**: İtaat etmek, saygı göstermek.

Gördüm ay ü güneş onbir yıldız

Secde ḳıl*ırlar ḳamusu baŋa düz (YZ/24)*

Üşbu iş kim geldi saŋa eyle bil

Bundan ötrü dur Çalab'a ***secde ḳıl*** *(YZ/123)*

Yuḳarıdan ün geldi ḥâlini bil

İn atından tiz Çalab'a ***secde ḳıl*** *(YZ/297)*

sefer *(Ar.)* **ḳıl-**:Yolculuk yapmak, gitmek.

Lâzım oldu lâ-cerem ***ḳıl****maḳ* ***sefer***

Kim dayım vire getürem sîm u zer (VG/392)

şefḳat *(Ar.)* **ḳıl-:** Şefkat göstermek.

Ya'ḳûp eder suçunuz bagışladım

Şefeḳat ḳıldım size hoş işledim (YZ/1401)

selâm *(Ar.)* **ḳıl-**: Selam vermek.

Melik Reyyan'a varır ḳılur selâm

Biŋ benim gibi saŋa olsun ġulâm (YZ/604)

Cebrail şol dem iner gökten yere

Selâm ḳılur ol Yusûf Peygambere (YZ/612)

Mısr kavminin bâkisine ḳıl selâm

Söylegil benden ana birkaç kelam (YZ/619)

senâ *(Ar.)* **ḳıl-**: Methetmek, övmek.

Bağışla vü ṭaġıd u at yâbana

Çü işitdi naḳḳâş ḳıldı senâ (SN/814)

Elin duʿâya ḳaldurup ṣenâ ḳıldı. (M-B.28a/11-12)

siḥr *(Ar.)* **ḳıl-**: Büyü yapmak.

Anca ḳıldı siḥr ü efsûn ol 'iḳâl

Tâ ki o ẓulme rıżâ virdi Hilâl (VG/1013)

su'âl *(Ar.)* **ḳıl-**: Soru sormak.

Didiler uş Varḳa geldi yâ Hilâl

Vir cevâbıŋ ḳılısar senden su'âl (VG/1116)

sulṭân *(Ar.)* **ḳıl-**: Sultan konumuna getirmek.

Ḥaḳ seni sulṭân ḳılıser ḳamuya

Onbir ḳardaşın ṭuriser ṭapuya (YZ/28)

Etti bir yıl yatıserdir ol tamâm

Bir yıldan sonr'anı sulṭânı ḳılam (YZ/658)

Yus(ûf) eder benem Yusûf belgülü

***Sulṭân ḳıl**dı Ḫâlıḳ'ım beni ulu (YZ/1316)*

riʿâyet *(Ar.)* **ḳıl-**: Saymak, gözetmek.

*Eyü ve şerʿ ḳânûnın **riʿâyet ḳıl**ġıl. (M-B.48b/11)*

ṯâbit *(Ar.)* **ḳıl-**: Hareketsiz bırakmak; kararlı olmak.

*Ve çoḳ ḥaḳ ḫ ʿoca üzere **ṯâbit ḳıl**mışdı. (M-B.8a/14)*

*Ben gendü âdumı şefiʿler dâyiresinde **ṯâbit ḳıl**dum. (M-B.27a/10-11)*

ṣabr *(Ar.)* **ḳıl(ma)-**: Sabret(me)mek.

Anı gördü ʿaḳlı derdi başına

***Ṣabr ḳıl**dı ol ḳaṣt ḳıldıġı işine (YZ/530)*

*Müşelüm eder **ṣabır ḳıl** işine*

Ki varam ḫaber verem ḳardaşına (YZ/1106)

*Eytdi yâ oġlum ḳayırma **ṣabr ḳıl***

Pehlevândur bu anı sen bellü bil (VG/240)

*Bunlar onda **ṣabr ḳıl**dı ol gice*

İşit imdi Taŋrınuŋ ḥükmin nice (VG/296)

Didiler kim yâ gül yüzlü nigâr

*Aġlamaḳdan **ṣabr ḳıl** sen iḫtiyâr (VG/1029)*

*Ve atalar anuŋ zahmetine **ṣabr ḳıl**maḳ lâzımdur. (M-B.17a/11)*

*Pes **ṣabr ḳıl**maḳ gerek kim anuŋ devleti güneşi zevâle ire. (M-B.19b/1)*

*Çün sen gendüzüŋi görüp dilüŋe **ṣabr ḳılma**yup şuçuŋı iḳrâr ḳılduŋ. (M-S.72/11)*

şefâʿat *(Ar.)* **ḳıl-** : Şefaatte bulunmak.

Taŋrı'dan dile buları yâ Resûl

***Ḳıl şefâʿat** bunlara olsun ḳabûl (YZ/791)*

Mûsâ eder imdi göster kim bulam

*Ḳıyâmette saŋa **şefâʿat ḳıl**am (YZ/1519)*

Ḳarı gösterdi Yusûf'un tabutuŋ

Şunuŋ üzre kim ***ḳıl****a* ***şefâ'at****ın (YZ/1520)*

Meger kim ***şefâ'at ḳıl****a Muṣṭafâ*

Ki bula ḳıyâmetde göŋlüm ṣafâ (SN/165)

Dilerven ***şefâ'at ḳıl****asın ki şâh*

Geçüre ne kim oldı andan günâh (SN/2638)

Ki ilticegez beni ol araya

Şefâ'at ḳıl*a ḫatimü'l-enbiyâ (SN/5694)*

Biz günâh-ḳâra ***şefâ'at ḳıl****ısar*

Raḥmetinden çoḳ ʿinâyet ḳılısar (VG/12)

Ol ki ẓâhir bildi islâmuŋ dînin

Hem ***şefâ'at ḳıl****ısar aŋa yarın (VG/35)*

şehâdet *(Ar.)* **ḳıl-**: Tanıklık etmek, şahitlikte bulunmak.

Baş getürüben ***şehâdet ḳıl****dılar*

Muṣṭâfanuŋ ḳarşusında ṭurdılar (VG/1718)

şeḫîd *(Ar.)* **ḳıl-**: Şehit etmek.

Ol ḳolı ḳanlu Benî ʿAmr-ı pelîd

Varḳanuŋ atasını ***ḳıl****dı* ***şeḫîd*** *(VG/251)*

şükr *(Ar.)* **ḳıl(ma)** : Şükret(me)mek

Şükr ḳıl*ın Taŋrı'ya leyl ü nahar*

Suç ḳılırız suçumuzu baġışlar (YZ/9)

Şükr ḳıl*gıl sulṭân oldun sen ulu*

Ṣuçmuzu baġışla affeyleyü (YZ/1320)

Şükr ḳıl*dı anda Ya'ḳûp Taŋrı'ya*

Bu gez eşit Yusûf'u kim neyleye (YZ/1394)

Süheyl andan odasına geldi ḫoş

Delim ***şükr*** *Ḥaḳ Taŋrı'ya* ***ḳıldı*** *ḫoş (SN/1844)*

Ḥaḳ'a ***ḳıl****dı* ***şükr*** *ü duʿâ atına*

Sürüp çünki yaḳlaşdı şar ḳatına (SN/3580)

Delim ***şükr ḳıl****dı Çalap Taŋrı'ya*

Ḳamu ʿaynî iḫlâṣ ile bî-riyâ (SN/5273)

Birlügüme ***şükür ḳılma****z. (DK/D156/12)*

Taŋrıya ***şükürler ḳıl****dılar. (DK/D212/6)*

Birlügüme ***şükür ḳıl****dı. (DK/D161/13)*

şürûʿ *(Ar.)* **ḳıl-**: Başlamak.

Ḥaḳ ʿinâyeti birle ***şürûʿ ḳıl****duḳ. (M-B.26a/6)*

Taŋrı te'âlâ 'inâyeti birle ***şürûʿ ḳıl****duḳ. (M-B.29a/7)*

şürûʿ ḳıl*duḳ fîl ver arslan bâbaına. (M-B.40b/4)*

taʿarruż *(Ar.)* **ḳıl-**: Saldırmak.

Ḳaçan-ısa bu iki muḫtaṣar cânavarcuḳlar benüm manṣıbum ***taʿarruż ḳıl****up işüm ziyâna viriserler. (M-B.26a/11)*

tâcirlıḳ *(Ar.)* **ḳıl-**: Tüccarlık yapmak.

Ḳıl*dı* ***tâcirlıḳ*** *yaraġın kendüye*

Tâcirâne ṭonları tâ kim giye (VG/878)

taḥammül *(Ar.)* **ḳıl-**: Sabretmek, katlanmak.

Ne kim olur ise ***taḥammül ḳıl****uŋ*

Ululardan u key te'emmül ḳıluŋ (SN/5384)

taḥsîn *(Ar.)* **ḳıl-**: Beğenmek, takdir etmek.

Heyce terbiyet resmince dehşet gidermeg-içün ***taḥsîn ḳıl****up eyitdi. (M-B.66a/13-14)*

taḳdîm *(Ar.)* **ḳıl-**: Sunmak.

Taḳdîm ḳılsaŋ *gerek. (M-B.65a/1)*

taḳsîr *(Ar.)* **ḳıl(ma)-**: Hata yap(ma)mak.

İllâ Taŋrı-çün emânetdür size

Ḳılmaŋuz taḳsîr *zînhâr bu söze (VG/1600)*

ṭalep *(Ar.)* **ḳıl-**: İstekte bulunmak.

Bir söz daḫı aydayım size ʿacep

Çün Ḳuṭayfer Zelḫâ'yı ***ḳılır ṭalep*** *(YZ/366)*

Çünkü gördü Yusûf'u ḳaldı ʿacep

Hem ṣatın almaḳlıġa ***ḳıl****dı* ***ṭalep*** *(YZ/379)*

Bir perî ḳızı yaratmıştı Çalap

Ḳaçan ***ḳıl****sa Ḳuṭayfer beni* ***ṭalep*** *(YZ/916)*

Eytdi bunlara ne oldı iy ʿaceb

Kim şehirden çıḳmaġı ***ḳıl****dı* ***ṭaleb*** *(VG/477)*

Anuŋ-içün geymedüm sâz u seleb

Kim virem her kim ***ḳıl****urısa* ***ṭaleb*** *(VG/1220)*

Varḳa eydür ḳandayam ben iy ʿacep

İşbu atlular kimi ***ḳıl****ur* ***ṭaleb*** *(VG/1267)*

taʿlîm *(Ar.)* **ḳıl-**: Öğretmek.

On iki yaşına degince tamâm

Ḳıl*dılar* ***taʿlîm*** *ol işi müdâm (VG/63)*

ṭamaʿ *(Ar.)* **ḳıl-**: Açgözlülük yapmak.

Çeri bunda yoġıduġuŋ bildiler

Bu tâc u bu taḫta ***ṭamaʿ ḳıl****dılar (SN/951)*

Biz daḫı ḳaçar gibi olavuz, ***ṭamaʿ ḳıl****up ilerü geleler. (M-B.50b/14)*

Kimse mülkine ***ṭama‘ ḳılma****ya. (M-B.51a/8)*

tamâm *(Ar.)* **ḳıl-**: Tamamlamak.

Her işi kim Yusûf'uŋ olur idi

Aŋa etse ol ***tamâm ḳıl****ır idi (YZ/1350)*

Velî ‘ışḳ ile ṭolmış idi tamâm

Delü anı ‘ışḳ ***ḳıl****mış idi* ***tamâm*** *(SN/1394)*

Yedi gün toy u dügün oldı müdâm

Ḳıl*dılar hep yarağın cümle* ***tamâm*** *(VG/73)*

Varḳa çünkim sözini ***ḳıl****dı* ***tamâm***

Bu kezin Gülşâh başladı kelâm (VG/1424)

Didi ḳamu ser-güẕeştin ne ki var

Sözini ***ḳıl****dı* ***tamâm*** *ol ḥōş nigâr (VG/1427)*

Tekellüf ***tamâm ḳıl****dı. (M-B.36b/9)*

teberrâ *(Ar.)* **ḳıl-**: Sevmeyip yüz çevirmek.

Varḳa'ı Gülşâh eline virdiler

Çün ***teberrâ ḳıl****dı andan gördiler (VG/318)*

tedârük *(Ar.)* **ḳıl-**: Hazırlamak; elde etmek.

Çün ḥażrét-i şerîfüŋüz gitmek ***tedârük****i* ***ḳıl****up, bizi ḥasret ve fürkât ile terk idersiz. (M-S.5/15-16)*

tedbîr *(Ar.)* **ḳıl-**: Önlem almak.

Yusûf eder iḫvânına var ḳavuş

Hem saŋa ***tedbîr ḳıl****am bir dürlü iş (YZ/1126)*

Bunuŋ şükrini sen gerek bilesin

Nedür çâre vü ***tedbîr ḳıl****asın (SN/3119)*

Anı ‘aḳla bıraġ u ***tedbîr ḳıl***

Ki fevt olmasun arada bir ḳıl (SN/5469)

Ne ḳılalum imdi aŋa yâ vezîr

*Bu yigit içün **ḳıl**asız bir **tedbîr** (VG/565)*

*Eyü **tedbîr ḳıl**dın. (M-B.20a/6)*

te'emmül *(Ar.)* **ḳıl**-: İyice düşünmek.

Ne kim olur ise tahammül ḳıluŋ

*Ululardan u key **te'emmül ḳıl**uŋ (SN/5384)*

tefaḥḥuṣ *(Ar.)* **ḳıl**-: Detaylı araştırmak.

*Hele şimdi ḳızı **tefaḥḥuṣ ḳıl**am*

Ki Çîn şehrine uşda câsûs ṣalam (SN/4328)

teferrüc *(Ar.)* **ḳıl**-: Gezip dolaşmak.

Öŋümde kitâb u elimde ḳalem

*Ki gâh yazam u gâh **teferrüc ḳıl**am (SN/298)*

Gele ulu kiçi vü yoḫsul u bay

***Teferrüc ḳıl**alar kim oldur ḳolay (SN/1385)*

Biribirine ḳarışdı ol çeri

*Anda **ḳıl**alar **teferrüc** gey arı (VG/547)*

***Ḳıl teferrüc** bî-taṣarruf ḫurrem ol*

Şimdiden girü benümle hem-dem ol (VG/1098)

tefevvüż *(Ar.)* **ḳıl**-: Bir işi üzerine alma.

Bu ḥikmetleri aŋlayıcaḳ kişi

***Tefevvüż ḳıl**ur Ḥaḳḳ'a her bir işi (SN/206)*

temennâ *(Ar.)* **ḳıl**-: Temenni etmek.

*Vaṣluŋı **temennâ ḳıl**uram dayimâ Ḥaḳdan*

Bir dem irişem ḫurrem-i külli bu zamânum (SN/1550)

teraḥḥum *(Ar.)* **ḳıl-**: Merhamet etmek, acımak.

Unıdılmaya ḫalḳ içinde adum

Teraḥḥum ḳıl*a bilüşüm ü yâdum (SN/5626)*

tercîḥ *(Ar.)* **ḳıl-**: Üstün tutmak, acımak.

Gendü fazîletin ıẓhâr idüp, mertebesin senüŋ mertebeŋden ***tercîḥ ḳıl****maḳdur. (M-S.6/14-15)*

teskîn *(Ar.)* **ḳıl-**: Yatıştırmak, rahatlatmak.

Bunlaruŋ firâḳ odın anlaruŋ viṣâl ṣuyı ile ***teskîn ḳıl****am. (M-S.11/13)*

tevaḳḳuf *(Ar.)* **ḳıl-**: Durmak, duraklamak.

Tevaḳḳuf *ben uş bunda* ***ḳıl****urvanın*

Yaḳın varur isem yaḳılurvanın (SN/129)

tevâżuʿ *(Ar.)* **ḳıl-**: Alçak gönüllü olmak.

Tevâżuʿ ḳıl*up luṭf ile söyledi*

Öküş ʿöẕr eyledi ḫulḳ eyledi (SN/5077)

tevbe (*Ar.)* **ḳıl-**: Tövbe etmek.

Öldürelim ***tevbe ḳıl****alım ḳamumuz*

Yarlıġaya ṣuçumuz Çalab'ımız (YZ/58)

Tevbe ḳıl*ın bu işe gelin yola*

Yoḳsa Taŋrı'dan gelir size belâ (YZ/90)

Attan indi secdeye ḳodu başın

Tevbe ḳıl*dı çok aḳıttı göz yaşın (YZ/298)*

Nite kim ***tevbe ḳıl****maḳdan tevbe ṣaḳlamaḳ müşkıldür. (M-S.2/8)*

Pes ***tevbe ḳıl****up ol işden döndi. (M-B.37b/3)*

teveccüh *(Ar.)* **ḳıl-**: Yönelmek.

Heyce Ira'[nuŋ] elin alup pâdişâh ḥażretine ***teveccüh ḳıl****dılar. (M-B.65b/13)*

tevekkül *(Ar.)* **ḳıl-**: İşi Allah'a bırakıp razı olmak.

Tevekkül *Taŋrıya* ***ḳıl****up deŋiz yüzinde revân oldı. (M-B.8b/4-5)*

Gelüŋ imdi Taŋrı'ya ṭoġru ***tevekkül ḳıl****up savaş yaraġın ḳılalum. (M-B.49b/13-14)*

Tevekkül *Taŋrı'ya* ***ḳıl****up taḳdîre boyun virem. (M-B.56a/9-10)*

te'vîl *(Ar.)* **ḳıl-**: Sözü çevirmek, söze başka anlam vermeye çalışmak.

Ol dostlar kim yalan türrehâtına ınanup on batman heven yidürdügine ***te'vîl ḳıl****up girçekdür didilerdi. (M-B.15b/13)*

'uḳûbet *(Ar.)* **ḳıl(ma)-**: Ceza ver(me)mek, işkence yap(ma)mak.

Tizcek ***'uḳûbet ḳılma****ya. (M-B.33b/11-12)*

Eger bu iş niteligin şâh bilesi olursa, baŋa ḳatı ***'uḳûbet ḳıl****ısar. (M-B.57b/9)*

Ne dirsin, bu mekri-y-içün ayuya nice ***'uḳûbet ḳıl****maḳ gerek? (M-B.61a/11)*

va'de *(Ar.)* **ḳıl-**: Mühlet vermek.

Ah ḳıldı eder kim yâ Rabbenâ

Va'de ḳıl*dın ettin idi ben miskine (YZ/1365)*

Didiler ya Varḳa gelmedi ḳuluŋ

Didi kim ḳırḳ gün daḫı ***va'de ḳıl****uŋ (VG/383)*

Yine ḳırḳ gün ***va'de ḳıl****dılar tamâm*

Varḳa eydür ḳalmadı ayruḳ kelâm (VG/384)

vaṣî *(Ar.)* **ḳıl-:** Bir ölünün vasiyetini yerine getirmek, bir kimsenin malını idare etmek.

Seni bir oġlancuġa ***vaṣî ḳıl****uram. (M-B.12a/11)*

vaṣf *(Ar.)* **ḳıl-**: Tasvir etmek.

Yazġıl andan sen ḥâlimi bildüri

Dün gün aġlamaġımı ***vaṣf ḳıl****dıru (YZ/1244)*

Her biri bir dilberüŋ ***vaṣf****in* ***ḳıl****ur*

Meclis ehli işidüp taḥsîn ḳılur (VG/855)

vefâ *(Ar.)* **ḳıl-**: Sözünde durmak.

Bu-gün eger ümîd ***vefâ ḳılup*** *anuŋ göŋlin ʿimâret ve ölmiş cân diri ola. (M-B.28a/13-14)*

Ammâ eger baŋa ***vefâ ḳılup*** *olursa günde bir ḳaç gez ḳarnı ṭoya. (M-B.32b/1-2)*

vişâl *(Ar.)* **ḳıl-**: Kavuşmak, ulaşmak.

İlden ile zâr zâr aġladuġum

İy büt az az baŋa [sen] ***ḳılġıl vişâl*** *(VG/1530)*

ẓâhir *(Ar.)* **ḳıl-**: Ortaya çıkarmak, belli ettirmek.

Cehlüŋ ḫalḳ arasında ***ẓâhir ḳılam.*** *(M-B.24a/3)*

ẕevḳ *(Ar.)* **ḳıl** -: Eğlenmek.

Ṭur örü bu endîşeden geçelüm

Ḳılup ẕevḳ *yiyelüm [ü] içelüm (SN/551)*

zinâ (*Ar.)* **ḳıl-**: Zina işlemek.

Femen ya'mel[4] *cezâsını ṭamuda*

Kim ***zinâ ḳılırsa*** *ol gerek düşe oda (YZ/541)*

ziyâret *(Ar.)* **ḳıl-**: Ziyaret etmek.

Yâ Melik ṭur imdi anda varalum

Anlaruŋ ḳabrin ***ziyâret ḳılalum*** *(VG/1695)*

Ḫaḳ resûli ḫiẕmetinde geldiler

Bunlaruŋ ḳâbrin ***ziyâret ḳıldılar*** *(VG/1697)*

1.3.3. İsim Unsuru Farsça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller

âferîn *(Far.)* **ḳıl-**: Takdir etmek.

Süheyl'ün ḫōnına ḳalur ol ṭaŋa

[4] Zilzâr Sûresinde "Zerre kadar hayır işleyen onu görür ve zerre kadar şer işleyen de onu görür" anlamındaki ayete işaret etmektedir.

*Öginde **ḳıl**ur **âferîn** çoḳ aŋa (SN/1150)*

*Varḳaya ol ḳavm **ḳıl**dı **âferîn***

Cümle şâd oldı sevindi birbirin (VG/217)

*Varḳaya **ḳıl**dı Selîm Şâh **âferîn***

Didi kim ancak ola erlik hemîn (VG/826)

Berye begleri anuŋ iḥsânıŋa

***Âferîn ḳıl**dı ḳamusı cânına (VG/903)*

âġâz *(Far.)* **ḳıl-**: Başlamak.

***Ḳıl**duḳ **âġâz** uş ikinci meclise*

Eydeyin söz bâḳîsin diŋleŋ size (VG/298)

ârâm *(Far.)***ḳıl-:** Dinle(me)mek.

*İki leşker **ḳıl**dı **ârâm** ol gice*

Ṭaŋla atlandı çeri uçdan uça (VG/512)

ârzû *(Far.)* **ḳıl-:** İstemek.

*Buġur daḫı bir **ârzû ḳıl**uram*

Ki derdüme dermân anı bilürem (SN/693)

âşikâr(e) *(Far.)* **ḳıl-:** Açığa vurmak, ortaya çıkarmak.

Şehüŋ râzını ḳulları ne bile

*Meger şâh anı **âşikâre ḳıl**a (SN/592)*

Diledi ki ṭonını pâre ḳıla

*Ne râzı var ki var **âşikâre ḳıl**a (SN/1230)*

Bugün ṣabr ile yoldaş ol zinhâr

*İşüŋ gizlüdür **ḳılma**ġıl **âşikâr** (SN/1232)*

*Olmaya düşmanlıḳ **âşikâre ḳıl**up nuṣret aŋa döne. (M-B.23b/5)*

âşûb *(Far.)* **ḳılma-**: Karıştır(ma)mak.

Olmaya daḫı sizüŋle cengümüz

*Ḳılmaya **âşûb** içün âhengümüz (VG/644)*

âvâre *(Far.)* **ḳıl-**: Kötü duruma sokmak, dağıtmak.

*Dir irdi beni **ḳıl**duŋ **âvâre** sen*

Melâmet ḳamu ile vü şâra sen (SN/879)

âzâd *(Far.)* **ḳıl-**: Serbest bırakmak.

Anı isterdim tutuldum yâ resûl

***Âzât** **ḳıl** beni sözüm eyle ḳabûl (YZ/162)*

*Zindân ehlin ḳamusun **âzât ḳıl**ur*

Ḳorlar anda Yusûf'u yalŋız ḳalır (YZ/611)

Atası aġırlayu ḳulun ḳamu

*Atasiyçün **ḳıl**dı **âzât** ey amu (YZ/1418)*

Ululuḳ idüp ḳuluŋı şâd ḳıl

*Süciden bugün beni **âzâd ḳıl** (SN/1210)*

âzây *(Far.)* **ḳıl-**: Övmek.

*Çetük bidnûsa sıçandan çoḳ **âzây ḳıl**dı. (M-B.33a/7-8)*

baḫşiş *(Far.)* **ḳıl(ma)-**: Hediye ver(me)mek.

Ḳul ḳaravaş at ḳatır ḳoyun deve

***Ḳıl**dı **baḫşiş** çün iletdi kim eve (VG/911)*

Ol kavimden ḳalmadı erkek dişi

*Kim bulara **ḳılma**dı şâh **baḫşiş**i (VG/924)*

Varıdı bir big Melik Muḥsin aŋa

*Anca **baḫşiş ḳıl**dı kim ḳaldı ṭaŋa (VG/884)*

Şâh yine bir iki gün onda ḳalur

*Hem aŋa daḫı delim **baḫşîş ḳıl**ur (VG/890)*

bâzâr *(Far.)* **ḳıl-** : Pazarlık yapmak.

Ḳul musun eyit sen baŋa der selîm

Aŋa lâyıḳ ***bazârı****mı* ***ḳıl****ayım (YZ/221)*

bed-nâm *(Far.)* **ḳıl-**: Adı kötüye çıkarmak.

Pâdişâh ḳatında ḫâyin, il dilinde ***bed-nâm ḳıl****a. (M-B.61b/4)*

belâ *(Far.)* **ḳıl-**: Kötülük yapmak, belaya uğratmak.

Yusûf eder ünderem doġru yola

Gelmezlerse bulara ***ḳıl****am* ***belâ*** *(YZ/1481)*

ber-dâr (*Far.*) **ḳıl-**: Asmak.

Ḫôn-salâr, üçüncü gün çıḳardılar

Aġaç dikip anı ***berdâr ḳıl****dılar (YZ/640)*

bî-çâre *(Far.)* **ḳıl(ma)-**: Çaresiz bırak(ma)mak.

Taŋrı içün ***ḳılma bî-çâre*** *beni*

Eyleme ʿâlemde âvâre beni (VG/1467)

câẕûluḳ *(Far.)* **ḳıl-**: Büyücülük etmek, büyü yapmak.

Ya ḫoẕ ***câẕûluḳ*** *mı* ***ḳıl****ursın eyit*

Ḫaber yârdan mı bilürsin eyit (SN/647)

bünyâd (Far.) **ḳıl-**: İnşa etmek.

Bir yer idi Nil ṣuyundan ayrılu

Anda ***ḳıl****dı şehrin* ***bünyâd*** *ü ulu (YZ/1487)*

cömertlik *(Far.)* **ḳıl-:** İhsanda bulunmak.

Cömertlik ḳıl*a ḳıyâmette Çalap*

Bağışlaya ḳulların ol ferd Rap (YZ/1419)

cûş *(Far.)* **ḳıl-**: Coşmak, alevlenmek.

Ḫayâli senüŋ göŋlüŋi aldı uş

İçüŋde anuŋ sevgisi ***ḳıl****dı* ***cûş*** *(SN/889)*

Bir iki ḳadeḥ çün Süheyl itdi nûş

Girü ʿışḳ odı ***ḳıl****dı içinde* ***cûş*** *(SN/1219)*

Çü bu ṣavtı çaldum göŋül ***ḳıl****dı* ***cûş***

Ḳatuŋuzda eksüklü oldum ben uş (SN/1254)

çâre *(Far.)* **ḳıl-**: Çözüm üretmek, yardım etmek.

Zelḫâ eder hele ***ḳıl****gıl bir* ***çâre***

ʿAşḳ oduna düştüm üş ben bîçâre (YZ/460)

İrişdüre tîzcek seni yâra ol

Ḳıl*a bu ḳolaysuz işe* ***çâre*** *ol (SN/642)*

Naḳâşa didi uş ḫoş oldum bilüŋ

Nedür bu işüŋ ***çâre****sini* ***ḳıl****uŋ (SN/678)*

Gerek varasın y nice şâra sen

Gerek ***ḳıl****asın iy nice* ***çâre*** *sen (SN/682)*

Gel sevindür ol iki bî-çâre'i

Vaṣl idüp birbirine ***ḳıl çâre'****i (VG/355)*

Bunlara şimdi ne ***çâre ḳıl****alum*

Bu siyâsetden nicesi alalum (VG/603)

İmkân fevt olmadın ***çâre ḳıl****. (M-B.48a/11)*

Kimse buŋa ne ***çâre ḳıl****a. (M-S.178/5)*

dostlıḳ *(Far.)* **ḳıl(ma)-**: Arkadaşlık yapmamak, sevgide bulunmamak.

Anuŋ düşmen düşmeni-y-ile hergiz ***dostlıḳ ḳılma****yasın. (M-B.65a/4-5)*

endîşe *(Far.)* **ḳıl-**: 1. Kaygılanmak.

Çünkü Yusûf naẓar etti ol işe

Göŋlü melûl oldu ***ḳıl****dı* ***endîşe*** *(YZ/296)*

ʿÂḳıbet ***endîşe ḳıl****dı kendüzi*

Atasından dileyem dir ol ḳızı (VG/80)

2. Düşünceye dalmak, düşünmek.

Ḳıl*dı* ***endîşe*** *Melik Muḥsin ki ben*

Tâcir oluban dileyem ḳızı ben (VG/877)

Anuŋ girecek ve çıḳacaḳ yirlerin ***endîşe ḳıl****maḳ gerek ve her işde kim żarûret olmaya. (M-B.41b/6-7)*

feryâd (*Far.*) **ḳıl-**: Haykırmak, ağlayıp inlemek.

Cümlesi ***feryâd ḳıl****dı ol gice*

Ne diyelüm bunlaruŋ ḥâli nice (VG/836)

Bir gezden ***feryâd ḳıl****up çaġrışdılar. (M-B.19a/6)*

Hezâr ġavġâ ***feryâd ḳıl****up çevre gezersin. (M-B.30a/5)*

fiġân *(Far.)* **ḳıl-:** Ağlayıp inlemek.

ʻOl sin üstinde ***ḳıl****ur Varḳa* ***fiġân***

Ne develer ġuṣṣası ne ḫânumân (VG/1155)

giriftâr (*Far.)* **ḳılma-**: Müptela etmemek, tutkun hâle getirmemek.

Gendüziŋi ḳarı dünyâ elinde esîr ve anuŋ mekrinde ***giriftâr ḳılma****. (M-B.18b/10)*

ġulġule *(Far.)* **ḳıl-**: Gürültü yapmak, bağrışmak.

Ḳûs üninden ṭoldı ʿâlem velvele

Naʿralardan ***ḳıl****dı âdem* ***ġulġule*** *(VG/528)*

günâh *(Far.)* **ḳıl-**: Suç işlemek.

Görüturur her ne ***ḳıl****savuz* ***günâh***

Ger ḳılavuz ol günâha bir gez âh (YZ/5)

güẕer *(Far.)* **ḳıl-**: Geçmek.

Gice zengîsi yine ***ḳıl****dı* ***güẕer***

Açıldı cihân yine oldı seḥer (SN/2876)

Bir gün ol ʻîsâ-nefes eyyâmıla

Ger **ḳılursa** *sinüme bir kez* **güẕâr** *(VG/1573)*

ḫor *(Far.)* **ḳıl-:** Değersiz hale getirmek.

İmdi bileler ki Taŋrı yolında olan kişiye kim yavuz şansa ve **ḫor ḳılmaḳ** *dilese, Taŋrı aŋı* **ḫor ḳılur.** *(M-B.26a/4)*

ḫurûş *(Far.)* **ḳıl-**: Coşmak, bağırmak.

Getürdi aŋa virdi dârû-yı nûş

Ögi geldi başladı **ḳıldı ḫurûş** *(SN/535)*

Şehüŋ başı sücile olmışdı ḫoş

İşitdi [vü] ḳaḳıdı **ḳıldı ḫurûş** *(SN/1211)*

Öküş zârılıġ itdi **ḳıldı ḫurûş**

Didi iy dirîġâ bu kez bildüm uş (SN/2672)

kâr *(Far.)* **ḳıl(ma)-**: İş yap(ma)mak, kazanç elde et(me)mek.

Oġul Depegöze **kâr ḳılma***dı, ürkdi ḳaçdı. (DK/D219/3)*

Ḳayın oḫı atanlar **kâr ḳılma***dı. (DK/D221/11)*

ḳavġa *(Far.)* **ḳıl-**: Dövüşmek.

Ḳaba ḳaba bigler oġlı **ġavġa ḳılsa.** *(DK/D278/2)*

mât *(Far.)* **ḳıl-**: Yenmek, galip olmak.

İki bedre altun iki üç key at

İki ḳul kim ayı **ḳılurlardı mât** *(SN/996)*

Varlıġım şâhını yine **ḳıldı mât**

Mâẕîyân u terk ü âsûd u ziyân(VG/1472)

namâz *(Far.)* **ḳıl(ma)-**: Namazı eda et(me)mek, ibadet et(me)mek.

Ṭabuta ḳoyup **namâzın ḳıldılar**

İltiler yabandan yaŋa ḳodılar (YZ/1504)

Baŋa bunca zaḥmet degül idi az

*Bir iş oldı kim **ḳılma**zvan **namâz** (SN/3249)*

*Muḥammedüŋ ṣağ yanında **namâz ḳıl**an Ebû Bekir Ṣıddıḳ görklü. (DK/D5/13)*

*İki rikʿât **namâz ḳıl**dılar. (DK/D63/3)*

*Aġ alınların yire ḳodılar iki rikʿat **namâz ḳıl**dılar. (DK/D120/4)*

*Ve bir daḫı ʿavrat **namâz ḳıl**urken eri ḳıġırsa namâzın ḳoya, ḳoya, vara. (M-B.8b/3)*

*Nite ki Ḥasan raḥmetul'llâhi ʿaleyhi mescidde **namâz ḳıl**maġa vardı. (M-B.67b/13-14)*

*Gördi bir oglancuk **namâz ḳıl**ur. (M-B.67b/14)*

nâm-zâd *(Far.)* **ḳıl**-: Nişanlanmak.

Ata ana bunlaruŋla oldı şâd

***Ḳıl**dılar beşikde iken **nâm-zâd** (VG/26)*

Bunları birbirine iy ḫōş-nihâd

*İkimüz **ḳıl**duḳ beşikde **nâm-zâd** (VG/361)*

Tâ kiçiden mûnis oldum ben saŋa

***Ḳılma**dılar mı beşikde **nâm-zâd** (VG/1648)*

nâz *(Far.)* **ḳıl**-: Nazlanmak, kendini ağırdan almak.

Pes andan yüzin açar idi az az

***Ḳıl**ur idi bir demde biŋ dürlü **nâz** (SN/1781)*

nûş *(Far.)* **ḳıl**-: İçmek, tatmak.

*Şehenşâh gerek kim ala **ḳıl**a **nûş***

Ki ola Süheyl-i Yemen göŋli ḫoş (SN/1166)

*Eline aluban süci **ḳıl**dı **nûş***

Didi sizüŋ içün ṣıdum ʿahdum uş (SN/1171)

*Bunı didi aldı süci **ḳıl**dı **nûş***

İçe içe çün kim başı oldı ḫoş (SN/1291)

*Virdi Gülşâhuŋ eline **ḳıl**dı **nûş***

Şîr ü ḫûrmâdan ḳadeḥ kim oldı boş (VG/1352)

nüvâḫt *(Far.)* **ḳıl-**: İltifat etmek, gönül almak.

*Oş böyle mülâṭafât birle **nüvâḫt ḳıl**dı. (M-B.2b/1-2)*

*Pes pâdişâh ḳardaşın laṭîf taḥsîn birle **nüvâḫt ḳıl**dı. (M-B.6b/11-12)*

*Andan pâdişâh **nevâḫt ḳıl**up eyitdi. (M-S.82/15)*

pâre *(Far.)* **ḳıl-**: Parçalamak.

Beyle dedi ṣânemiŋurdu yere

*Ḫurd uṣattı dağıldı **ḳıl**dı **pâre** (YZ/889)*

*Diledi ki ṭonını **pâre ḳıl**a*

Ne râzı var ki var âşikâre ḳıla (SN/1230)

*Aġam başı-y-içün seni iki **pâre ḳıl**ur-idüm. (DK/D268/3)*

perâkende *(Far.)* **ḳıl-**: Dağıtmak.

*Dört yana câsûs p**erâkende ḳıl**ur*

Ne ḳavimdür anları anlar bilür (VG/119)

*Aġam başı-y-içün seni iki **pâre ḳıl**ur-idüm. (DK/D268/3)*

perçin *(Far.)* **ḳıl-**: Durdurmak, sabit etmek.

*Ḳaba ökçem-ile **perçin ḳıl**an Ḳazan er-idüm. (DK/D278/1-2)*

pes *(Far.)* **ḳıl-**: Yeterli görmek, yenilgiyi kabul etmek.

*ʿIşḳ yolında ben mi **ḳıl**dum câna **pes***

Çünki ḳılduŋ cân fidâ iy ḫōş-nihâd (VG/1643)

peşîmân *(Far.)* **ḳıl-**: Pişman etmek.

*Anı itdügi işe **peşîmân ḳıl**ayın. (M-B.52a/13)*

pîşrev *(Far.)* **ḳıl-**: Öncülük etmek, önden gitmek.

*Ol teke'i ol sürüye **pîşrev ḳıl**mışdı. (M-B.29a/9)*

râst *(Far.)* **ḳıl-**: Doğrultmak, düzeltmek.

Sürdi meydâna yine Varḳa atın

***Râst ḳıl**dı kendüye cenk âletin (VG/529)*

rehâ *(Far.)* **ḳıl-**: Kurtarmak.

İrişdürdi naḳḳâş tizcek şehe

***Ḳıl**ur kendüzini ölümden **rehâ** (SN/628)*

revâ *(Far)* **ḳıl-**: Uygun hale getirmek.

*Sen Kerîm'sin hâcetim **ḳıl**ġıl **revâ***

Beni döndürgil Yusûf'a kim seve (YZ/891)

*Luṭf idüp bu minnetüm **ḳıl** sen **revâ***

Ḥaḳ zamâne şerrini senden ṣaava (VG/1324)

Ol iki arı vücûduŋ türbesiŋ

*Ḫalḳa **ḳıl**urdı **revâ** her ḥâcetin (VG/1677)*

Kim ḥabîbüm bunlara ḳılsun duʿâ

*Ben icâbet eyleyem **ḳıl**am **revâ** (VG/1711)*

*duʿâsın ḳabûl ḳılup ḥâcetin **revâ ḳıl**dum. (M-B.69b/9)*

rüsvây *(Far.)* **ḳıl(ma)-**: Rezil et(me)mek, ayıplarını ortaya çıkar(ma)mak.

Kişi neyledügin nite bilmez ol

*Bilür lîk **rüsvây** anı **ḳılmaz** ol (SN/50)*

*Niceye-degin bunuŋ belâsın ṭartayım ve gendüzüm[i] il arasında **rüsvâ ḳıl**am ve maẕḥake olam. (M-B.59a/10-11)*

rûzî *(Far.)* **ḳıl-**: Nasip etmek, kısmet olmak.

***Rûzî ḳıl**dı görmege seni baŋa*

Hâcetim vardır dile Taŋrı'dan baŋa (YZ/319)

Andan sonra dîdârıŋ ***rûzî ḳıl****a*

Müminler anı göre ḥayrân ḳala (YZ/815)

Gördügünce müminiŋ arta nuru

Yâ Rab bize ***rûzî ḳıl****ġıl ol yeri (YZ/816)*

Ḥaḳ Taʿâlâ kendü luṭfından beni esirgeyüp

Aŋsuzın ***rûzî ḳıl****a ol bî-vefâ yârı meger (SN/1370)*

Sevindi şükür itdi ol Ḫâlıḳ'a

Ki maʿşûḳı ***rûzî ḳıl****ur ʿâşıḳa (SN/5202)*

Varḳa çün seni sever sen Varḳa'yı

Saŋa ***rûzî ḳıl****sun ol ṭolu ayı (VG/1094)*

İşüŋ evvelinde Taŋrı teʿâlâ bize bunuŋ gibi nâzük ve muvâfiḳ yâr ***rûzi ḳıl****dı. (M-B.36a/10)*

serzeniş *(Far.)* **ḳılma-**: Sitem etmemek.

Bu ḥikâyeti anuŋ-çun didüm ki ayruḳ beni ***serzeniş ḳılma****yup… (M-S.74/8-9)*

şâd *(Far.)* **ḳıl-**: Mutlu etmek.

Ululuḳ idüp ḳuluŋı ***şâd ḳıl***

Süciden bugün beni âzâd ḳıl (SN/1210)

Yavuzlıġa hiç uġramasun özi

Ki eylük idüp şâd ḳıldı bizi (SN/4697)

şâdî *(Far.)* **ḳıl-**: Mutlu etmek

Ḳuṭayfer biti oḳur aḥvâlin bilir

Cevâp yazar sevinir ***şâdî ḳıl****ır (YZ/354)*

Anı duydum güldüm ilkin sevinü

Şâdî ḳıl*dım cânım anda avınu (YZ/1001)*

şâdîlıḳ *(Far.)* **ḳıl-**: Mutlu etmek.

İkisin daḫı gördi vü bildidi

Hemân laḥẓa ḫoş ***şâdılıḳ ḳıl****dıdı (SN/4623)*

şâẕ *(Far.)* **ḳıl-**: Mutlu etmek.

Bunlar anda ***şâẕ ḳıl****ur her biri*

Bu yana oynadı düşmen leşkeri (VG/831)

şeydâ *(Far.)* **ḳıl-**: Çok sevmek, bağlanmak.

ʿIşḳ-ı Gülşâhuŋ anı ***şeydâ ḳıl****ur*

Kendüzine şeb-revâne ṭon geyür (VG/199)

şikâr *(Far.)* **ḳıl-**: Avlamak.

Bayıḳ bildi kim ***ḳıl****dı ʿışḳa* ***şikâr***

Olur ḳanda var ise ʿışḳ âşikâr (SN/1564)

şûrîde *(Far.)* **ḳıl-**: Perişan etmek, tutkun hale getirmek.

Çü işdüm süci uşda aldı beni

Ḳoyup ṣabrı ***şûrîde ḳıl****dı beni (SN/1203)*

târ u mâr *(Far.)* **ḳıl-**: Dağıtmak.

Ḥamle ḳıldı Varḳa-i çâbük-süvâr

Ḳıl*dı bunları şoloḳ dem* ***târumâr*** *(VG/669)*

tâze *(Far.)* **ḳıl-**: Yenilemek.

Bu eski ḥikâyetleri ***tâze ḳıl***

Sözi düzmege eyleye tîzcek yaraḳ (SN/338)

Iraḳdan ol eyitdügüŋ maḳamuŋ eserin ṭuydum ḳoḳusı dimâġum ***tâze ḳıl****dı. (M-B.6a/5-6)*

temâşâ *(Far.)* **ḳıl-**: İzlemek, gezmek.

Yiŋüz içüŋüz ḫoş ***temâşâ ḳıl****uŋ*

Beni daḫı bile içerven bilüŋ (SN/1209)

Ẕevḳ u ʿîş ü ili güni vü ***temâşâ ḳıl****maġı*

Ḳamusın girü ḳodum uş ileri ṭutdum sefer (SN/1368)

Anuŋ ile ***ḳıl****duḳ* ***temâşâ*** *laṭîf*

Cihanda anuŋ gibi yoḳdur ḥarîf (SN/1295)

Bârû üstinde beşâret urdılar

Ẕevk u ʿişret ḫōş ***temâşâ ḳıl****dılar (VG/469)*

Giceye degin ***temâşâ ḳıl****dılar*

Meclis ehli cümle ser-ḫōş oldılar (VG/744)

tîmâr *(Far.)* **ḳıl-:** Tedavi etmek, yaralara bakmak.

Ḳıl*dılar* ***tîmâr*** *aŋa ḳırḳ gün tamâm*

Ol cerâḥatlar ḳamu bitdi tamâm (VG/1317)

yâd *(Far.)* **ḳıl(ma)-**: Hatırla(ma)mak.

Elinden alup içdi vü oldı şâd

Girü ʿışḳ düzenini ***ḳıl****dı* ***yâd*** *(SN/1620)*

Maṣlaḥat mıdur beni bunda ḳoyup

Sen gidesin ***ḳılma****yasın beni* ***yâd*** *(VG/1649)*

yâr *(Far.)* **ḳıl-**: Dost veya eş edinmek.

Çalap'tan selâm getirdi etti bil

Zelḫâ'yı al kendözüne ***yâr ḳıl*** *(YZ/903)*

Ve baḫt bize ***yâr ḳıl****dı. (M-B.29a/6)*

yârî *(Far.)* **ḳıl-**: Yardım etmek.

Ger ***ḳıl****ır ise saŋa ʿaḳlın* ***yârî***

Eşit imdi ol Yusûf peyġâmberi (YZ/1060)

Çalap Taŋrı ***yârî ḳıl****ursa baŋa*

Düzem şöyle kim ḳala gören ṭaŋa (SN/ 357)

Kim oḳursa Süheyl ü Nev-bahâr'ı

Duʿâ birle yazana ***ḳıla yârî*** *(SN/5695)*

Ümîẕüŋi sen üzmegil yârdan

Umadur ki ***yârî ḳıla*** *Yaradan (SN/1588)*

Başlayalum meclise biz evvelâ

Söyleyem ***yârî ḳıl****arsa ben ḳula (VG/37)*

Hele anlara ḳılayım bir meded

Yârî ḳıl*ursa baŋa Allâh aḥad (VG/443)*

Çünki geldüm bunda Ḥak ***yârî ḳıla***

Ben bileyim bu aġır çeriyile (VG/466)

Eger saʿâdet ***yârî ḳıl****up ʿaḳlın bâşına dirşürüp fikr eylerse… (M-B.10a/2-3)*

zârî *(Far.)* **ḳıl(ma)-**: Aġlayıp inleme(me)k.

İstediler dört yandan dağılu

Ol oturmuş ḳabr üzre ***zârî ḳıl****u (YZ/239)*

Uyandım bulamadım oldum deli

Ol yıl dün gün aġladım ***zârî ḳıl****u (YZ/495)*

Elin aldı getirdi anı yola

Ol oturdu yol üzre ***zârî ḳıl****a (YZ/882)*

Süheyl aġlayu âh ***zârî ḳıla***

Biş altı gün içinde döndi ḳıla (SN/711)

Birbirin görmeyüb[en] ***zârî ḳıl****ur*

Hasretile ayrıluḳdan yaḳılur (VG/54)

Gâh gelür ʿaklı vü gâh bî-hûş olur

Gâh ***ḳıl****ur* ***zârî*** *vü gâh ḫâmûş olur (VG/130)*

Ben severem seni sen Varḳayiçün

*Aġlayu **zârî ḳıl**ursın dün ü gün (VG/138)*

*Pes gice ḫalvetde başın açup **zârî ḳıl**dı. (M-B.4a/2)*

zârîlıḳ *(Far.)* **ḳıl-**: Aġlayıp inlemek.

Çü baḫdı ṣuya gördi kim gölge yoḫ

*Ṭonın yırtuban **zârîlıḫ ḳıl**dı çoḫ (SN/1444)*

Kişiye ki zindânı beklerdi ol

*Öküş yalvraup **zârîlıḫ ḳıl**dı ol (SN/4764)*

Varḳa çün gördi atası ḥâlini

***Zârîlıḳ ḳıl**dı dutuban bilini (VG/252)*

*Ḳargu gibi ḳara saçını yoldı, oġul oġul diyüben **zârılıḳ ḳıl**dı aġladı. (DK/D54/7-8)*

*Ṭartdı yaḳasın yırtdı, oġul oġul diyüben bögürdi **zârılıḳ ḳıl**dı. (DK/D91/5-6)*

*Bögürü bögürü aġlaşdılar **zârılıḳ ḳıl**dılar. (DK/D97/10)*

zinde *(Far.)* **ḳıl-:** Diriltmek, canlandırmak.

***Zinde ḳıl** nefsümi yâ ʿÎsâ-nefes*

Ḫurrem eyle göŋlümi ḳayġumı kes (VG/1187)

zîr ü zeber *(Far.)* **ḳıl-**: Alt üst etmek, yerle bir etmek.

Gösterem erlik saŋa lu'b u hüner

*Kûh-ı Ḳafısaŋ **ḳıl**am **zîr u zeber** (VG/263)*

ziyân *(Far.)* **ḳılma-** : Zarar vermemek.

Secde yerlerini der bu od bize

*Yandırmaz **ziyân ḳılma**z yöremize (YZ/771)*

1.3.4. İsim Unsurları Türkçe + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

ögüt ve vaṣiyyet (Ar.) **ḳıl-**: Nasihatte bulunmak, vasiyet etmek.

*Andan gendü resmin ve ʿâdetin aŋa bildürdi ve aŋa **ögüt ve vaṣiyyet** eyle **ḳıl**dı. (M-B.52a/1)*

1.3.5. İsim Unsurları Arapça + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

ʿahde *(Ar.)* **vefâ** *(Ar.)* **ḳıl(ma)-**: Sözünde dur(ma)mak.

N'ideyim ***ʿahde vefâ ḳılma****dılar*

Ben gelince bunları aldadı mâl (VG/1527)

aḳd-i *(Ar.)* **nikâḥ** *(Ar.)* **ḳıl-**: Nikâh kıymak.

Ve ḳızını ***ʿaḳd-i nikâḥ ḳılup*** *sarâya getüre. (M-S.16/8)*

baḥṣ (Ar.) **ü münâẓara** (Ar.) **ḳıl-**: Tartışmak, bir konuya değinmek.

Ḳorḳaram eger ittifâḳ olup anuŋ-ıla ***baḥṣ ü münâẓara ḳılasın.*** *(M-B.23a/2-3)*

duʿâ *(Ar.)* **vü ṣenâ** (*Ar.*) **ḳıl-:** Takdir etmek, övmek.

Çü ḳamusı luṭf u aṭâ buldılar

Gönilüp ***duʿâ vü ṣenâ ḳıl****dılar (SN/1269)*

esbâb-ı (*Ar.)* **müheyyâ** *(Ar.)* **ḳıl-** :Sebepler oluşturmak.

Ḳanda ḥâẕıḳ üstâdlar vâr-ıdı, cemʿ eyledi ve ***esbâb-ı müheyyâ ḳılup*** *geçdi. (M-B.9b/4)*

ḫâṭır-ı (*Ar.*) **raġbet** (*Ar.)* **ḳıl-**: Çok istemek, arzu etmek.

Ḫâṭır-ı raġbet ḳılup *bu vilâyeti dutmaġa ḳaṣd eyledi. (M-B.44b/1-2)*

ḫayr-duʿâ (*Ar- . Ar-)* **ḳıl-**: İyi temennide bulunmak.

Bize ***ḫayr-duʿâ ḳılurdı. (M-S.15/8)***

ʿizzet *(Ar.)* **ve raġbet** *(Ar.)* **ḳıl-**: İlgi duymak, değer vermek.

Çün melik deveye gendü ḥaddinden artuḳ ***ʿizzet ve raġbet ḳıldı.*** *(M-B.58a/3-4)*

şerr *(Ar.)* **ü fitne** *(Ar.)* **ḳıl-:** Kargaşa çıkarmak.

Mekr ü aḫbâr u ḥîle ordusı

Şerr ü fitne ḳılmaḳ *ol itüŋ ḫûsı (VG/571)*

şükür *(Ar.)* **ve minnetler** *(Ar.)* **ḳıl-**: Teşekkür etmek, minnet duymak.

Pes vezîre ʿaẓîm ***şükür ve minnetler ḳılup*** *ʿizzetin arturdı. (M-B.61a/4)*

tebdîl *(Ar.)* **ve taġyîr** *(Ar.)* **ḳıl-**: Değiştimek.

Olmaya kim anı ***tebdîl ve taġyîr ḳıl****maḳda ziyân ve noḳṣân ola. (M-B.41a/10-11)*

terk-i murâd *(Ar.- Ar.)* **ḳıl-**: İsteklerinden vazgeçmek.

ʿÂşıḳ oldur ki ***ḳıla terk-i murâd***

Ol-durur ʿayn-ı murâd iy ḫôş-nihâd (VG/1595)

velî-ʿahd *(Ar.- Ar.)* **ḳıl-**: Kendisinden sonra yerine geçecek kişiyi belirlemek.

Düzen düzdi vü eyledi cehd ol

Ki oġlını ***ḳıl****dı* ***velî-ʿahd*** *ol (SN/5262)*

ẕevḳ *(Ar.)* **u ʿişret** *(Ar.)* **ḳıl-**: Eğlenmek.

Ḳaṣdı Gülşâh'uŋ ḳatına gelmege

Anuŋıla ***ẕevḳ u ʿişret ḳıl****maġa (VG/1079)*

Ol gün anda ***ẕevḳ u ʿişret ḳıl****dılar*

Şâẕ u ḫurrem ʿıyşe meşġûl oldılar (VG/1407)

1.3.6. İsim Unsurları Arapça + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

ʿahd *(Ar.)* **ü peymân** *(Far.)* **ḳıl-**: Yemin etmek, söz vermek.

Ve bu ḳavl üzre ***ʿahd ü peymân ḳıl****dılar. (M-B.12a/14)*

Bunuŋ üzerine ***ʿahd ü peymân ḳıl****dılar. (M-B.54b/2)*

cevr *(Ar.)* **ü sitem** *(Far.)* **ḳılma-**: Üzüntü duymamak.

Ṭâya eydür yâ nigârîn bilmezem

Taŋrı içün ***ḳılma****ġıl* ***cevr ü sitem*** *(VG/1358)*

duʿâ *(Ar.)* **ve âferîn** *(Far.)* **ḳıl-**: Allah'a yalvarıp arzusunu iletmek.

Göŋli içinde Melik Muḥsin hemîn

Ḳıl*dı bunlara* ***duʿâ vü âferîn*** *(VG/1442)*

Ḥażırlar bir gezden ***duʿâ ve âferîn ḳıl****up eyitdiler. (M-B.57b/5)*

muḳaddem *(Ar.)* **ve server** *(Far.)* **ḳıl-**:Önderlik yapmak, ileride durmak.

Gendü cinsine ***muḳaddem ve server ḳıl****dı. (M-B.44b/12)*

ʻömrini kem *(Ar.- Far.)* ***ḳıl-***: Ömrünü kısaltmak.

Didi atlansun çeri tîz işbu dem

Ben ***ḳıl****ayın Varḳanuŋ* ***ʻömrini kem*** *(VG/220)*

şükür *(Ar.)* **ve şâdî** *(Far.)* **ḳıl-**: Bir durum karşısında çok mutlu olmak.

Ḳalanı ol geldügine ***şükür ve şâdî ḳıl****dılar. (M-B.39a/12)*

taẕarruʻ *(Ar.)* **ve zârî** *(Far.)* **ḳıl-**: Ağlayacak derecede yalvarmak.

Be-ġâyet özi göyinüp, münkesirü'l-ḥâl olup, ***taẕarruʻ ve zârî ḳıl****up… (M-S.9/14-15)*

tedbîr *(Ar.)* **ü rây** *(Far.)* **ḳıl-:** Görüş bildirmek, çözüm bulmaya yönelik düşünmek.

Hem Melik Muḥsin sarâyıdur sarây

Varḳa ***ḳıl****dı kendüye* ***tedbîr ü rây*** *(VG/1320)*

1.3.7. İsim Unsurları Farsça + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

endîşe-i *(Far.)* **ṣavâb** *(Ar.)* **ḳılma-**: Hayırlı iş(ler) yapmayı düşün(me)mek.

Pâdişâhlara lâzımdur ki teʻemmül-i bisyâr ve ***endîşe-i ṣavâb ḳılma****yınca bir maṣlaḥat emr eylemeyeler. (M-S.8/12)*

nüvâḫt *(Far.)* **ve istimâlet** *(Ar.)* **ḳıl-**: Teselli etmek, gönül almak.

Ve demür çeyneyici filler ***nüvâḫt ve istimâlet ḳıl****dı. (M-B.44a/1)*

rence ḳadem *(Far.- Ar.)* **ḳıl-**: Sıkıntıya girmek.

Bilürem benüm ol ḥadüm yoḳ bu dem

Ki şâh odama ***rence ḳıl****a* ***ḳadem*** *(SN/1048)*

Ḳadem rence ḳıl*ubanın atlana*

Bizimçün birez zaḥmete ḳatlana (SN/1012)

1.3.8. İsim Unsurları Farsça+ Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

ser-ḫoş *(Far.- Far.)* **ḳıl-**: Sarhoş etmek, kendinden geçirmek.

Ṭoldur ḳadehi şun elüme ***ḳıl*** *beni* ***ser-ḫoş***

Ger aġu ola yârum adına ideven nûş (SN/1641)

şeb-ḫûn *(Far.- Far.))* **ḳıl-**: Gece baskınında bulunmak.

Ammâ ḳaplan didi kim ***şeb-ḫûn ḳıl****alım. (M-B.46b/4-5)*

tîġ-ı bürrân (*Far.- Far.*) **ḳıl-**:Keskin kılıç yapmak.

Ol yazı içinde çevre aldılar

Varḳa üzre ***tîġ-ı bürrân ḳıl****dılar (VG/1238)*

zâr *(Far.)* **u fiġân** *(Far.)* **ḳıl-**: Ağlayıp inlemek.

Döndi eydür aŋa kim yâ pehlevân

İşbu ḳamu ***ḳıl****duġuŋ* ***zâr u fiġân*** *(VG/777)*

künd *(Far.)* **ü lâl** *(Far.)* **ḳıl-**: Kör ve dilsiz hale getirmek.

Geldiler Ḥayyu Benî Şeybe Hilâl

Ḳıl*dılar düşmenlerini* ***künd ü lâl*** *(VG/342)*

nâliş *(Far.)* **ü zârî** *(Far.)* **ḳıl-**: İnleyip ağlamak.

Nâliş ü zârî ḳıl*up Taŋrıya yalvardı. (M-B.12b/8)*

derde *(Far.)* **dermân** (Far.) **ḳıl-**: Derdine çare olmak, hastalığına ilaç bulmak.

Ki her nesnenüŋ yigregin ol bilür

Ḳamu ***derde dermân****ını ol* ***ḳıl****ur (SN/38)*

Ḫastayısaŋ söyle derdüŋ bileyin

Ben ḥakîmem ***derde dermân ḳıl****ayın (VG/1551)*

1.3.9. İsim Unsurları Farsça + Farsça + Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

zârî (Far.) **ve nâliş** (Far.) **ve tażarru‘** (Ar.) **ḳıl-**: Ağlayıp yalvarmak.

Zârî ve nâliş ve taẕarruʿ ḳıldı. (M-B.69a/6)

1.4. EYLE- YARDIMCI EYLEMİYLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER

Eyle- fiili *ét-* yardımcı fiiline paralel kullanılmış bir geçişli yardımcı fiildir. Eski Anadolu Türkçesi dönemine dek kullanım alanı çok dardır (Korkmaz, 2017c: 695; Ergin, 1999: 386). Göktürk ve Uygur döneminde yardımcı fiil olarak kullanılmamıştır. Özellikle Arapça ve Farsça sözcüklerin dile yerleşmesiyle kullanım alanı iyice genişlemiştir. Eski Türkçede *edle-* olarak karşımıza çıkan bu fiil daha çok esas fiil göreviyle kullanılmıştır. İlk defa Uygur harfli metinde *edle-* olarak ortaya çıkmakta daha sonra aynı fiil Karahan Türkçesinde de esas fiil göreviyle görülmüştür. Yardımcı fiil olarak ise ilk defa *Kıssasü'l- Enbiyâ'*da kullanılmıştır (Herkmen, 2010: 248). Güner, Karahan döneminde yardımcı fiillerle oluşan birleşik fiil tasnifine *bol-, ėt-/it-, kıl-* gibi yardımcı fiillere yer verirken *eyle-* yardımcı fiilini bu kategoriye almamıştır (2008: 301). Harezm Türkçesinde *eyle-/edle-* yardımcı fiil olarak iki kez *Kıssasü'l- Enbiyâ'*da kullanılmıştır (Demiral, 2012: 125). Çağatay döneminde *eyle-, iyle-* şeklinde görülen bu yardımcı fiil önceki dönemlere nazaran daha çok kullanılmıştır (Turgut, 2010: 531-550). Herkmen *eyle-* fiilinin Eski Anadolu Türkçesinde yaygın kullanılan bir yardımcı fiil olduğunu ifade etmiş ve önceki dönemlerde isim unsurlarının daha çok alıntı kelimelerden oluştuğunu bu dönemde ise Türkçe isim unsurlarının arttığını belirtmiştir (2010: 243).

Farklı şekillerde ikilemelerle oluşmuş birleşik fiiller örnekleri vardır: *ṭoy dügün eyle-*, *pâre pâre* eyle-, *zîr ü zeber eyle-, târ u mâr eyle-.*

Eski Anadolu Türkçesinde Türkçe isim unsurlarından meydana gelmiş bazı birleşik fiiller günümüzde kullanımdan düşmüştür. Şunlar örnek gösterilebilir:

bilişiklik eyle-: Arkadaşlık yapmak

bögün eyle-: Biriktirmek

düriş eyle-: Çalışmak

gedük eyle(me)-: Eksilt(me)mek

ḳaravulluḳ eyle-: Gözetlemek

keleci eyleme-: Dedikodu yapmamak, söz etmemek

ḳılınç eyle(me)-: Alçak gönüllük göster(me)mek

ḳoḳuş eyle-: İçini oymak

örce eyle-: Kızdırmak

ören eyle-: Yıkmak, harap etmek

soymaç eyle-: Soyunmak

ṭon eyle-: Elbise dikmek.

yaraḳ eyle- : Hazırlanmak

ṭuş eyle-: Rast getirmek

Birden fazla isim unsurundan meydana gelmiş birleşik fiiller eş anlam veya yakın anlam ilişkisi içerisindedirler*: ḫışm u küsü eyle-, ʿahd ü ḳavl eyle-, ḥamd ü şükr eyle-, tevbe ve istiġfâr eyle-,ʿadl ü dâd eyle-, muṭîʿ ve fermân eyle-, mekr ü âl eyle-, feryâd u âh eyle-.*

İsimden isim yapım eki olan *+lIk* eki Türkçe sözcüklerin yanı sıra Arapça ve Farsça sözcüklerle kullanılmaktadır:

bilişiklik eyle-

eylük eyle-

ḳaravulluḳ eyle-

ḳonuḳluḳ eyle-

ḳullıḳ eyle-

tekebbürlük (Ar.) eyle-

bâzirgânlıḳ (Far.) eyle-

zârîlıḳ (Far.) eyle-

İsim unsuru Arapça son ek almış (*(ı)yyet eki-* mec'ûl masdar*) eyle-* yardımcı fiili ile kurulmuş bir örneğe rastlanmıştır. *eyle-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiil gruplarında Farsçadan Türkçeye girmiş *bî-, ber-, -ḫaş-, -zed , -vâr* gibi sınırlı sayıda ek ve takılar kullanılmıştır. Daha çok Farsça isim unsuruyla beraber kullanılmaktadır. Bu yapıda oluşan birleşik fiiller, çalışmada *eyle-* yardımcı fiil başlığı altında sadece isim

unsuruna göre tasnif edilmiştir: *vaṣiyet (Ar.) eyle- , ber-dâr (Far.) eyle-,* bî-ḫaber *(Far.-Ar.)* eyle-*, ḫurdaḫaş (Far.) eyle-, nâm-zâd (Far.) eyle-, ümîd-vâr (Far.) eyle-.*

Metinlerde en çok örneği görülen birleşik fiiller şunlardır: *yaraḳ eyle-, ʿafv eyle-, arż eyle-, terk eyle-, maʿlûm eyle-, ḳaṣd eyle-…*

Farsça tamlama şekliyle oluşan birleşik fiiller vardır. Arapça tamlama biçimi görülmemektedir:

Farsça tamlama biçimi

def-i ġam (Ar.- Ar.) eyle-

nehy-i münker (Ar.- Ar.) eyle-

nakş-ı nigâr eyle-

emir-aḫur (Ar.-Far.) eyle-

eyle- yardımcı eylemiyle oluşmuş birleşik fiil örnekleri köken bakımından tasnifi şu şekildedir:

1.4.1. İsim Unsuru Türkçe Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller

ah eyle-: 1. İnlemek, acı ile iç çekinme.

*Yusûf bir gez **âh eyle**r inleyü*

Bir ḳara bulut ḳopar gök gürleyü (YZ/243)

Eşitti Yusûf Nebî çoḳ aġladı

*Zârî ḳıldı içinden **âh eyle**di (YZ/1472)*

2. Beddua etmek.

Ṭanışdı kim oġlını şâh eyleye

*Anı düşmân işidüp **âh eyle**ye (SN/418)*

*Şunuŋ bigi **âh eyle**di bir kezin*

Ki işitdi ḳız âhınuŋ âvâzın (SN/1502)

3. Sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi vb. duygular anlatan bir söz.

*Ya'ḳûp eşitti anı **âh eyle**di*

Ṭurdu yerinden eşit kim neyledi (YZ/52)

*Niçün dek dururken bir **âh eyle**düŋ*

Ṣanasın ki ḳatı günâh eyledüŋ (SN/2008)

*Pay Püre Big bunları gördüginde **âh eyle**di. (DK/D67/8)*

al eyle-: Hile yapmak.

*Nâmerd ṭayıŋ **al eyle**miş. (DK/D300/1)*

başḳın eyle-: Baskın yapmak.

*Eger bu gice **başḫ**un **eyle**yevüz*

Nitedür eyü mi ola yâ yavuz (SN/2606)

bilişiklik eyle-: Arkadaşlık yapmak.

*Hîç te'vîl ve hîç taʿlîl biryle yavuzlar-ıla **bilişiklik eyle**men. (M-B.7b/9-10)*

boş eyle-: Boş hale getirmek.

İy göŋlüm alan ʿâlem eger ġavġa ṭolarsa

*Fikrüm evini **eyle**mişem ʿışḳuŋ içün **boş** (SN/1645)*

bögün eyle-: Biriktirmek.

*Ḳazanduġın ayruḫ **bögün eyle**yen*

Yaŋılan u cânına kîn eyleyen (SN/4116)

busu eyle-: Pusu kurmak, tuzak kurmak.

*Bir nicesi **busu eyle**r. (M-B.43b/9)*

buyruḳ eyle-: Emretmek, ferman etmek.

*ʿAzrâ'ile **buyruḳ eyle**di. (DK/D157/1)*

delü eyle-: Deli etmek.

Ḳażâ baş götürse başılur bilü

*Anı işler uşlu ki **eyle**r **delü** (SN/4156)*

*Ol pâdişâhuŋ bir sevgülü oġlı var-ıdı; anı dutdı, **delü eyle**di. (M-B.13b/9)*

dilek eyle-: Dilekte bulunmak.

*Ben andan **dilek eyle**yem, bir ev daḫı idine. (M-B.17b/11)*

dirlik eyle-: Yaşamak.

*Pes şurayḳa ʿadl ve ṣalâḥ birle **dirlik eyle**di. (M-B.69b/4)*

duzaḳ eyle-: Tuzak kurmak.

*Bir **duzaḳ eyle**yüp sıçan ininüŋ ḳapusına ḳapusına ḳodı. (M-B.49a/4)*

dügün eyle-: Düğün yapmak.

*Yidi gün dün ü gün **dügün eyle**di*

Ululara dökdi vü ḫon eyledi (SN/5091)

Çü maḳṣûda irdi bular iy füzûn

*Süheyl'e Bahâr'ın vir **eyle dügün** (SN/5087)*

İḳıledin oynadılar güldiler

***Dügün eyle**diler ü şâd oldılar (SN/5322)*

*Yalancı kiçi **dügün**in **eyle**di. (DK/D94/10)*

*Kiçi **dügün**i **eyle**di ulu dügünine vaʿde ḳodı. (DK/D96/11)*

düp eyle-: Heyecanlanmak.

Sevindi şâh-ı Ḫâverân işidüp

*Yüregi sevinmekden **eyle**rdi **düp** (SN/4627)*

düriş eyle-: Çalışmak.

*Gücüŋ yitdügince **düriş eyle** it*

Ki eksülmesüŋ aŋa hîç itmek it (SN/5455)

düzen eyle-: Düzen kurmak.

Havâdaġı ḳuşlar denizde yüzen

*Balıḳlar ḳamu **eyle**mişler **düzen** (SN/41)*

*Bozuldı ben ol **eyley**esim **düzen***

Ḳażadur kişinüŋ düzenin bozan (SN/4522)

eylük eyle-: İyilik yapmak.

*Zîrâ sen baŋa iki gez **eylük eyle**düŋ. (M-B.55a/11)*

gedük eyle(me)-: Eksilt(me)mek.

Hele nite kim senden incinmedük

*Ḥaḳ imânuŋı **eyleme**sün **gedük** (SN/5428)*

güç eyle-: Zulmetmek, zorlamak.

Ṣıġınsaŋ peşîmânlıḳ ola ṣoŋ uç

*Saŋa girü ol kişi **eyle**ye **güç** (SN/216)*

Anı bilmedüŋ mi nolusar ṣoŋ uç

*Kişi kimseye **eyle**r olursa **güç** (SN/4555)*

*Kişi kimseye **eyle**miş ola güç*

Ökincin alıvirür idi ṣoŋ uç (SN/5555)

in eyle-: Yer edinmek.

*İşitdüm ki bir bay kişinüŋ evinde bir sıçan **in eyle**miş. (M-B.21b/3)*

ırak eyle-: Uzaklaştırmak.

Uṣandurdı bu çarḫ cândan beni

*Irag **eyle**di ḫânumândan beni (SN/4152)*

iş eyle-: Kötülük yapmak.

Bes iş ʿâlem içinde eylük imiş

*Hemîn eylük iden kişi **eyler iş** (SN/227)*

*Buyuram saŋa bir **iş eyle**yeler*

Ki ʿibret ḳala anı söyleyeler (SN/2773)

ḳan eyle-: Kan haline getirmek.

*Yüregindeki ṣuyı **ḳan eyle**yem*

Bilinde ḳuşaġın ılan eyleyem (SN/3182)

ḳaravulluḳ eyle-: Gözetlemek.

*Ṭokuz tümen Gürcistan aġzına varup ḳondı, **ḳaravulluḳ eyle**di. (DK/D236/12)*

keleci eyleme-: Söz etmemek.

*Melik ḥaḳḳına anuŋ gibi **keleci eyleme**yeseydüŋ. (M-B.58b/14)*

ḳılınç eyle(me)-: Alçak gönüllük göster(me)mek.

*Yada bilişe **eyleme**yen **ḳılınç***

Olur bilişe yâd yada gülinç (SN/181)

*Şu deŋlü **ḳılınç eyle**di Nev-bahâr*

Ki utandı şeh ṭutdı göŋli ḳarâr(SN/2189)

Ferâġatde atladuran indüren

***Ḳılınç eyle**yen lîk yüz döndüren (SN/2840)*

ḳoca eyle-: Yaşlandırmak.

*Ḥakîmlerüŋ fâydalu sözinde gördüm yoḫsulluḳ yigitleri **ḳoca eyle**r. (M-B.43a/3)*

ḳoḳuş eyle-: İçini oymak.

*İçin **ḳoḳuş eyle**sinler şöyle ki var*

Ḳarnını doldurunuz müşk ü ıpar (YZ/471)

ḳonuḳluḳ eyle-: Misafir etmek.

*Pâdişâh üç gün **ḳonuḳluk eyle**di*

Seyyidi aṣḥâb-ıla hem ṭoyladı (VG/1690)

*Aġır **ḳonuḳluḳ eyle**diler. (DK/D81/13)*

köç eyle-: Göçmek.

*Oġuzdan **köç eyle**di. (DK/D236/10)*

ḳul eyle-: Hizmet etmek, kul olmak.

Süheyl eydür işbunı çün söyledüŋ

Beni kendü şâhuŋa ***ḳul eyle****düŋ (SN/1702)*

Benüm ḥâcetümi ḳabûl eylesün

Beni şâh kendüye ***ḳul eyle****sün (SN/4727)*

Acıġı ṭutanda ḳara ṭaşı ***ḳül eyle****yen… (DK/V65/11)*

Acıġı ṭutanda ḳara ṭaşı ***kül eyle****yen…(DK/D149/13)*

ḳullıḳ eyle-: 1. İbadet etmek.

Ḥaḳ Çalap'tan ün geldi in ḳuyuya

Otur anda ***ḳulluḳ eyle*** *Taŋrı'ya (YZ/113)*

Getirir iymân inanır bir Taŋrı'ya

Birdürür der ***ḳulluḳ eyle****r bîriya (YZ/289)*

Ṣulṭânlıḳ geldi saŋa imden geri

Ḳulluḳ eyle *Taŋrı'ya tîz ṭur uru (YZ/703)*

2. Hizmet etmek.

Gerekdür ki biz ***ḳullıġ eyle****yevüz*

Ayak ṭutavuz şehi ṭoylayavuz (SN/833)

Yine ***ḳullıḳ eyle****rdi bir ḳul bigi*

Gülerdi felek yüzine gül bigi (SN/2193)

Ḫan Bayındıruŋ ḳarşusın alsa ṭursa ***ḳullıḳ eyle****se. (DK/D68/6)*

ḳuşaḳ eyle-: Kuşak yapmak.

Ḳilim giydi ***ḳuşaḳ eyle****di otu*

Yoḫsul oldu bînevâ oldu ḳatı (YZ/870)

örce eyle-: Kızdırmak.

Ecel kişünüŋ bağlıyacaḳ gözin

Bilüsin alur ***örce eyle****r sözin (SN/2723)*

ören eyle-: Yıkmak, harap etmek.

*Bünyâdumı dürişdüŋ kim **eyle**yesin **ören***

Bekledüm oranumı uş geldüm oranuma (SN/1825)

şatu eyle- : Satış yapmak.

*Ol pul ile bunlar **şatu eyle**di*

Ol kişi döndü Yusûf'a söyledi (YZ/220)

savaş eyle-: Mücadele etmek, savaşmak.

Yemen ḳavmi nitdi vü noldı naḳâş

*Çeri uġraşup **eyle**di mi **savaş** (SN/4341)*

*Döne döne bir zaman yaḫşı **şavaş eyle**di. (DK/D148/2)*

*Ve bizüm çerimüz bir yaŋadın **şavaş eyle**r. (M-B.43b/11)*

soymaç eyle-: Soyunmak.

Üşendürme çadır ḳapusını aç

*Ve ger ni girüp **eyle**rem **soymaç** (SN/3387)*

söz eyle(me)-: Konuş(ma)mak, bahset(me)mek.

Sözümü ṭut baŋa nâz eyleme

*Ḥâlime baḳ sen muhâl **söz eyleme** (YZ/600)*

Şu kimse ṭapusında kim ehl ola

***Sözi eyle**mek ʿarż iŋen sehl ola (SN/282)*

suç eyle-: Suç işlemek.

*Giçiler **suç eyle**ye, ulular ʿafv ḳıla ve ara yirde ḫayr isteyenler ṣulh u şefāʿat ideler. (M-B.28b/4-5)*

sürme eyle-: Gözüne sürmek çekmek.

*Oşbu ḫiṭâb gözüne **sürme eyle**. (M-B.48a/11)*

ṭapu eyle-: Yüceltmek, saygı göstermek.

Ḥaḳ Taŋrı dil verdi ḳurda söyledi

Selâm verdi Yaḳûb'a ***ṭapu eyle****di (YZ/156)*

Selâm verdi aŋa gör ne söyledi

Döndü ol Yusûf'a ***ṭapu eyle****di (YZ/1034)*

ṭon eyle-: Elbise dikmek.

Degme gün giymege bir ***ṭon eyle****di*

Ol ṭonu daḫi hep altun eyledi (YZ/422)

Ḳul âzâd idem açları ṭoyuram

Ṭon eyle*yeler yoḫsula buyuram (SN/1290)*

ṭoy eyle-: Ziyafet vermek.

Bilürem hem olasını ittifâḳ

Ki ***ṭoy eyle****mege düziser yaraḳ (SN/2069)*

Dirse Ḫan dişi ehlinüŋ sözi-y-ile ulu ***ṭoy eyle****di. (DK/V8/11)*

ṭoy dügün eyle-: Eğlenmek, düğün yapmak.

Ḳırḳ gün ḳırḳ gice ***ṭoy dügün eyle****diler. (DK/D121/11)*

ṭul eyle-: Dul bırakmak.

Aġça yüzlü yingemi **ṭul eyle**mişsin. (DK/D232/6)

ṭuş eyle-: Rast getirmek.

Ṣaḳâ-ḫâneye girdi ol aŋsuzın

Hemân ṣûrete ***eyle****di* ***ṭuş*** *gözin (SN/4804)*

ṭutsaḳ eyle-: Esir etmek.

Kiminüŋ boynın urdı, kimini ***ṭutsaḳ eyle****di. (DK/D34/6-7)*

ucuz eyle-: Değer düşürmek.

Pes ebleh kişi çünki tedbîrsüz

İşe ṣuna kendüzin ***eyler ucuz*** *(SN/5126)*

uġur eyle-: Şans getirmek, mutluluk getirmek.

*Sen ü ben esen **uġur eyle**yeyim*

Ḳoçayım boyunuŋı yiyleyeyim (SN/ 5433)

*Cülâh esen **uġur eyle**yüp gitdi. (M-B.53b/10)*

***Uġur**luḳ **eyleme**düm ki baŋa bu belâyı iderler. (M-B.37b/2)*

ulu eyle-: Yüceltmek.

Benüm düşdi naḳşum ḳamudan ṣulu

*Beni **eyle**diler ḳamudan **ulu** (SN/609)*

ululuḳ eyle-: Yüceltmek.

*Diyesin ki **ululuḳ eyle**yüben*

Bizi kendü luṭf ile ṭoylayuban (SN/989)

*Velî kendü **ululuġ**ın **eyle**di*

Gelüp bu ġarîblerini bayladı (SN/1044)

var eyle-: mevcut etmek.

*Beni yoġiken şükr **var eyle**düŋ*

Bu ḳullaruŋa iḫtiyâr eyledüŋ (SN/5491)

*Ammâ cihânı yaradan birdür ki cihânı yoḳdan **var eyle**di. (M-B.24b/13)*

yalın eyle-: Çıplak etmek, elbisesiz bırakmak.

Ṣunup ṭutdılar baġladılar elin

*Ṭonın ṣoydılar **eyle**diler **yalın** (SN/4503)*

*Ḳılıcın **yalın eyle**r kâfiri öŋine ḳatup ḳovar. (DK/D195/9)*

Seni bu ḫayme diregine ṣaram

*Hep **yalıncaḳ eyle**yüp ḳamçı vuram (VG/172)*

*Delü Ḳarçar **yalınçaḳ eyle**di aġıla ḳoydu. (DK/D88/3)*

yaraḳ eyle- : Hazırlanmak.

İmdi ya nidem bu ilden ol ile iraḳ

*Ḥasretinden ölürem **eyle yaraḳ** (YZ/347)*

*Ṭur atan ḳatına var **eyle yaraḳ***

Şimden geri andadır saŋa duraḳ (YZ/1451)

Ṭanışup didi irte degül ıraḳ

*Hele tîzrek **eyle** şimdi **yaraḳ** (SN/1032)*

*Çü faġfûr gitmege **eyle**r **yaraḳ***

Bağışlar Süheyl aŋa bir laʿl ayaḳ (SN/1074)

Süheyl-i Yemen didi naḳḳâşa ṭur

***Yaraġ eyle** ḳazanları oda ur (SN/1084)*

*Baş **yaraġ**ın **eyle**ŋ. (DK/D243/9)*

yardum eyle-: Yardım etmek.

*Eger virmezsem çevre bagler **yardum eyle**yüp beni ilden çıḳaralar. (M-B.12b/4)*

yaşaḳ eyle-: Yasaklamak.

***Yaşaġ eyle**mişler-idi. (DK/D204/3)*

*Aruz Depegözi dögdi, sögdi, **yaşaḳ eyle**di, eslemedi. (DK/D217/10)*

yavuz eyle-: Kötülemek.

*Bir ayrulıġıla düzildi diyüp aduŋ **yavuz eyle**r-imiş. (M-B.14b/6)*

yoḳ eyle-: Yok etmek.

*Lâyıḳ olmaya benüm içün bunı **yoḳ eyle**ye. (M-B.60b/1-2)*

yol eyle-: Yol yapmak.

*Ve çevre delüklerden bir ulu ḫˇoca anbârına **yol eyle**mişdi. (M-B.32a/8)*

yort eyle-: At koşturmak, at sürmek.

*Dün ḳatdı, **yort eyle**di. (DK/D263/8)*

zor eyle-: Zorlamak.

*Teke **zor eyle**di. (M-B.29b/5)*

1.4.2. İsim Unsuru Arapça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller

ʿâciz *(Ar.)* **eyle**-:Güçsüz bırakmak, zayıflatmak.

Gitmegil bundan ki bir laḥẓa seni

*Görmezise **ʿâciz eyle**r ol beni (VG/1539)*

ʿadâvet *(Ar.)* **eyle**-: Düşmanlık beslemek, kin tutmak.

*İttifāḳî cemiʿ Ṭaş Oġuz bigleri Ḳazana gelmediler, **ʿadâvet eyle**diler. (DK/V93/3-4)*

ʿâdet *(Ar.)* **eyle**-: Alışkanlık haline getimek, gelenekleştirmek.

Ulu kiçi bay yoḫsulu ṭoyladı

*Bağışladı çün **ʿâdeti eyle**di (SN/1271)*

ʿadl *(Ar.)* **eyle-:** -: Adaletli olmak, doğruluk eylemek.

Umaram ki sen faẓl eyleyesin

*Baŋa vây eger **ʿadl eyle**yesin (SN/5495)*

Uluya kiçiye eyü söyledi

*Siyâset düzüp ḳatı **ʿadl eyle**di (SN/5554)*

***ʿAdl eyle**mek ʿömr arturur. (M-B.68b/12)*

ʿafv *(Ar.)* **eyle**-: Bağışlamak.

*Ettiler ṣuçumuzu **affeyle**gil*

Bağışlagil bize iyi söylegil (YZ/1319)

Şükr ḳılgıl sulṭân oldun sen ulu

*Ṣuçmuzu bağışla **affeyle**yü (YZ/1320)*

Naḳâşa girü şâh eyü söyledi

*Ne kim ṣuçı var idi **ʿafv eyle**di (SN/4384)*

Günâhuŋı ***ʿafv eyle****yüp giri pâdişâhlıġıŋı virdük. (M-S.9/17)*

Dâzime'nüŋ günâhını ***ʿafv eyle****düm. (M-S.82/15)*

ʿahd *(Ar.)* **eyle-:**Yemin etmek, söz vermek.

Çü ***ʿahd eyle****mişsin ne dermân bugün*

Elüŋde senüŋ oldı fermân bugün (SN/1070)

ʿâm *(Ar.)* **eyle-**: Genelleştirmek, yaymak.

ʿİnâyet çü ***ʿâm eyle****di luṭf-ı Ḥaḳ*

Bu her birisi nitesi boldı baḳ (SN/22)

amel *(Ar.)* **eyle-**: Çalışmak.

Ḥükmi birle ***ʿamel eyle****yüp îmânuŋ bütünliginden baŋa şefḳat idesin. (M-B.32b/9-10)*

Tâ ben anuŋ-ıla ***ʿamel eyle****yüp dünyâ pâdişâhlıġı-y-ıla âḫiret devletin cemʿ eyleyem. (M-B.67a/5)*

ʿarż *(Ar.)* **eyle-**: Sun(ma)mak, takdim et(me)mek.

Naḳâşuŋ ḳamu sözlerin bir bir

Gelüp şâha ***ʿarż eyle****yicek vezîr (SN/2688)*

Tamâmet birin birin ***eyle****di* ***ʿarż***

Ki hîç nesne ḳomadı boynında ḳarż (SN/4273)

Eger haftalar oturam söyleyem

Meger birezin size ***ʿarż eyle****yem (SN/4850)*

Eyle*di* ***ʿarż*** *çün vezîr ol leşkeri*

Ol yigirmi dört biŋ er şehrlüleri (VG/472)

Ne ki Gülşâh'uŋ anası söyledi

Ḳamusın bir bir aŋa ***ʿarż eyle****di (VG/990)*

Âyu ḥâlin ***ʿarż eyle****di. (M-B.28b/12)*

Duʿâ içinde gendü ḥâlüm derc eyleyüp ***ʿârz eyle****yem. (M-B.64b/10)*

âşık *(Ar.)* **eyle-**: Aşık olmak.

*Saŋa **âşık eyle**din beni şabaş*

Mışr içinde beni ʿaşḳın ḳıldı fâş (YZ/568)

ʿayân *(Ar.)* **eyle-**: Belli etmek.

Ne kim sözler olmış idi söyledi

*Anuŋ ṭapusına **ʿayân eyle**di (SN/1713)*

Süheyl aŋa didügüni söyledi

*Ḳamu şâha bir bir **ʿayân eyle**di (SN/2103)*

Eyitdi bu ḳıza beyân eyledi

*Ne kim olmış idi **ʿayân eyle**di (SN/3499)*

ʿazm *(Ar.)* **eyle-**: Bir işteki engelleri yenmeye karar vermek.

*Ḳaḳıdı sârayına **ʿazm eyle**di*

Daḫı göŋli içinde cezm eyledi (SN/464)

*Anuŋ bigi dirgüne **eyle**di **ʿazm***

Ki ḫōnlar döküldi vü ḳuruldı bezm (SN/5310)

baḥṣ *(Ar.)* **eyle-**: Konuşmak, söz etmek.

İşitdüŋ Süleymân'ı ol ṭoyladı

*Anuŋ ile ḳaç dürlü **baḥṣ eyle**di (SN/82)*

beḳâ *(Ar.)* **eyle-**: Kalıcı hale getirmek.

Ṣoŋ ucı ne râḥat ḳalur u ne renc

*Ne ḳayġu **beḳâ eyle**r ü ne güvenç (SN/5537)*

belâ *(Ar.)* **eyle-**: Kötülük yapmak, zarar vermek.

Gizlemeniz veriniz anı bize

*Yoḳsa **belâ eyle**riz şimdi size (YZ/207)*

beyân *(Ar.)* **eyle-**: Açıklamak, bildirmek.

Eyitdi bu ḳıza ***beyân eyle****di*

Ne kim olmış idi ʿayân eyledi (SN/3499)

bî-ḫaber *(Far.-Ar.)* **eyle-**: Habersiz bırakmak.

Pes ezdi birez dârû-yı hûş-ber

İçürdi vü key ***eyle****di* ***bî-ḫaber*** *(SN/2334)*

bidʿat *(Ar.)* **eyle-**: Sonradan iş veya adet çıkarmak.

Dirse Ḫanuŋ oġlı böyle ***bidʿat eyle****miş diyeler. (DK/D20/8)*

cehd *(Ar.)* **eyle(me)-**: Çalış(ma)mak, mücadele et(me)mek.

Düzen düzdi vü ***eyle****di* ***cehd*** *ol*

Ki oġlını ḳıldı velîʿahd ol (SN/5262)

Eger sen daḫı ***cehd eyleme****seŋ ki bu ṣarb ḥâletden ve bu müşḳıl vâḳıʿadan ḳurtılasın. (M-B.9a/11)*

Ol ki elden gelür ***cehd eyle****mek gerek. (M-B.29b/4)*

cemʿ *(Ar.)* **eyle-:** Toplamak.

Naḳâş vardı ḳatına vü didi hey

Ögüŋi vü ʿaḳluŋı ***cemʿ eyle*** *key (SN/1231)*

Yarar ḳocaların yanına ***cemʿ eyle****di. (DK/D202/9)*

Tekür biglerini ***cemʿ eyle****di. (DK/D275/10)*

Ḫasenât ekinin biçecek gün-içün gücüm yitdügi ḳadar ***cemʿ eyle****düm. (M-B.7a/12-13)*

Ḳanda ḥâẕıḳ üstâdlar vâr-ıdı, ***cemʿ eyle****di ve esbâb-ı müheyyâ ḳılup geçdi. (M-B.9b/4)*

[Zîrâ] birbirümüze muḥtâc, [bir yere] ***cemʿ eyle****di. (M-B.29a/5)*

cevâb *(Ar.)* **eyle-**: Cevap vermek, yanıtlamak.

Cevâb eyle *virdidi naḳḳâşa ol*

Ki oldı senüŋ işlerüŋ ḳamu şol (SN/1452)

***Cevâb eyle** virdi naḳaşa Süheyl*

Ki sen eyle ṭut itmeyem aŋa meyl (SN/1534)

***Cevâb eyle** virdi yüzini göre*

Berü aġ ne söz vaḳtidür iy sere (SN/1742)

cezm *(Ar.)* **eyle-**: Söz vermek, kararlaştırmak.

Ḳaḳıdı sârayına ʿazm eyledi

*Daḫı göŋli içinde **cezm eyle**di (SN/464)*

cimaʿ *(Ar.)* **eyle-**: Birleşmek, çiftleşmek.

*Ṭamaʿ idüp derhâl **cimaʿ eyle**di. (DK/D215/4-5)*

cühûd *(Ar.)* **eyle-:** İnkar etmek.

Ola ḥaḳ anı eylemek bu ite

*Ki nâ-ḥaḳ **cühûd eyle**di Tevrit'e (SN/3181)*

daḫl *(Ar.)* **eyle(me)-**: İçine gir(me)mek, müdahele et(me)mek.

*Bizüm sürimizi ḳorḳudup **daḫl eyleme**di. (M-S.17/15)*

darb *(Ar.)* **eyle-**: Vurmak, dövmek.

*Üçüncide kendüye **żarb eyle**di. (DK/D29/2)*

*Ḳaraça Çoban **żarb eyle**di. (DK/D50/7)*

dâvet *(Ar.)* **eyle-**: Çaġrıda bulunmak.

Peyġâmberlik geldi sana ṭur uru

***Dâvet eyle** ḫalḳı saŋa bildürü (YZ/1476)*

defʿ *(Ar.)* **eyle-**: Kovmak.

*Bu belâyı **defʿ eyle**mege bir çâre bilmezem. (M-B.47a/3)*

*Anuŋ yardumı-y-ıla bu derdi **defʿ eyle**yüp göksüm şovıdam. (M-B.49a/10-11)*

*Âh bilmezem ben bu ġuṣṣa'i neyle **defʿ eyle**yem. (M-B.60b/12)*

derc *(Ar.)* **eyle-**: Toplamak, almak.

Ne kim vaṣf-ı ḥâl idi ***derc eyle****di*

Çü beyt içre fikrini ḫarc eyledi (SN/1474)

Cümlesini tevârîḫ kitâblarında bulup bu kitâbda ***derc eyle****dük. (M-S.2/17)*

Duʿâ içinde gendü ḥâlüm ***derc eyle****yüp ʿârz eyleyem. (M-B.64b/10)*

duʿâ *(Ar.)* **eyle-**: Allah'a yalvarmak.

Çü ḳamu ḫalâyıḳ ***duʿâ eyle****di*

Anuŋ ḥâcetin Ḥaḳ revâ eyledi (SN/399)

Baş urdı yire vü ***duʿâ eyle****di*

Şâhuŋ ṭapusına bunı söyledi (SN/422)

Bunı didi urdı elin yüzine

Duʿâ eyle*diler şehüŋ sözine (SN/452)*

El ḳaldurup ***duʿâ eyle****diler. (DK/D68/8-9)*

emr *(Ar.)* **eyle(me)-**: Emret(me)mek.

Yile ***emr eyle****rse kim ideyim*

Ṭaġı yüŋ bigi ide didim didim (SN/5)

Gök üzerinde al ḳanatlu ʿAzrâ'ile ***emr eyle****di. (DK/D162/12-13)*

ʿAzrâ'ile ***emr eyle****di. (DK/D169/5)*

Pâdişâhlıḳ ḥaḳḳın yirine getürmegi daḫı eylece ***emr eyle****mişdür. (M-S.2/10)*

Pâdişâhlara lâzımdur ki teʿemmül-i bisyâr ve endîşe-i ṣavâb ḳılmayınca bir maṣlaḥat ***emr eyleme****yeler. (M-S.8/12)*

Pes Ḫüsrev ***emr eyle****di. (M-S.86/11)*

eṣer *(Ar.)* **eyle-**: Etkilemek.

Eṣer eyle*miş ʿışḳ odı cânına*

Söze başladı oturup yanına (SN/884)

Yârumuŋ ʿışḳ odı çün ***eyle****di câna* ***eṣer***

Nâm u neng ü ʿaḳl u ʿâr u hem göŋül benden ḳaçar (SN/1366)

Ki söz câna ol demde ***eyle****r* ***eşer***

Ki hey maʿnîlü ola vü muḫtaṣar (SN/5630)

Ne işitse ḫâṭırına ***eşer eyle****r. (M-B.19b/9)*

Egerçi mesâvî derḥâl eşer ḳılmasa ve göŋülde ***eşer eyle****r. (M-B.32a/5)*

esîr *(Ar.)* **eyle-**: Tutsak etmek.

Anı kim diler ***eyle****ye ʿışḳ* ***esîr***

Eŋ öŋdin fużullıḫda burnını sır (SN/1989)

faḫr *(Ar.*) **eyle-**: İftihar etmek, övünmek.

Çü ʿilm ola ṭon olmasa sehldür

Ki ṭon ile ***faḫr eyle****mek cehldür (SN/194)*

farḳ *(Ar.)* **eyle-**: Anlamak, sezmek.

Gören diye ol sensin ü yâ sen ol

Bulınmaya ***farḳ eyle****meklige yol (SN/2222)*

Eyüyi yavuzdan, ṣaḥîḥi fâsidden ve ḥaḳḳı bâṭıldan, girçegi yalandan, ḫayrı şerden ***farḳ eyleye****. (M-B.25a/3)*

fâş *(Ar.)* **eyleme-**: Bir sırrı ortaya çıkarmamak.

Ol bezirgân and içer söyleyemem

Kimdigini ḫalḳa ***fâş eyleyeme****m (YZ/393)*

Varıcaḳ eyitdi iy ustâ naḳâş

Benüm sırrumı bil ü ***eyleme fâş*** *(SN/3663)*

faż̇l *(Ar.)* **eyle-**: İyilik ve ihsanlarda bulunmak.

Umaram ki sen ***faż̇l eyle****yesin*

Baŋa vây eger ʿadl eyleyesin (SN/5495)

fedâ *(Ar.)* **eyle-**: Uğruna harcamak.

Çü zindânı bekleyen anuŋ sözin

İşitdi ***fidâ eyle****di kendüzin (SN/4771)*

Saŋa cânumı ḫod ***fidâ eyle****yem*

Bilürsin ne ḥâcet ki ben söyleyem (SN/4879)

fikr *(Ar.)* **eyle-**: Düşünmek.

Bunı ṭamda ***fikr eyle****di ṭurdı çoḫ*

Ḳarârı vü ṣabrı vü uyḫusı yoḫ (SN/955)

Ben ayruḫsı bir ***fikir eyle****mişem*

Bunı senden ayru ḫo söylemişem (SN/4720)

Gelüp eyle didi sevindi bular

Ṭanışdılar u ***fikr eyle****diler (SN/4844)*

Oġlan ***fikr eyle****di. (DK/V9/13)*

Ḳazan ***fikr eyle****di. (DK/V60/13)*

Fikr eyle*di ki pâdişâhuŋ semʿine birâderlerinüŋ bu tedbîrleri… (M-S.5/6)*

Pes yigit bir dem bâşın aşaġa eyleyüp ***fikr eyle****di. (M-B.9a/9)*

Eger saʿâdet yârî ḳılup ʿaḳlın bâşına dirşürüp ***fikr eyle****rse… (M-B.10a/1-2)*

Pes gerek ki bu işde gey endîşe ve ince ***fikir****ler* ***eyle****yesin. (M-B.20b/7-8)*

ġadr *(Ar.)* **eyle-**: Hainlik etmek.

Çü elde ola ḳıymet olmaz u ḳadr

Kişi ***eyle****r özine çoḫ dürlü* ***ġadr*** *(SN/2016)*

Şâh-ı Bâbil şöyle ***ġadr eyle****di. (M-B.13a/1)*

ġarḳ *(Ar.)* **eyle-**: Suya batmak, boğulmak.

Oġlanı anası-y-ıla altuna ve incüye ***ġarḳ eyle****di. (M-B.61a/2)*

ġazâ *(Ar.)* **eyle-**: Savaşmak.

Baş ḳalduran kâfir ḳâfirleri öldürdi, ***ġazâ eyle****di. (DK/D72/6-7)*

ġıdâ *(Ar.)* **eyle-**: Besin almak.

*Bu gice **ġıdâ eyle**sün. (M-S.17/17)*

ġıybet *(Ar.)* **eyle-**: Dedikodu etmek.

*Ol kişi kim ḫalḳı **ġıybet eyle**ye*

Ayruḳ özrün söyleye ya ḳavlaya (YZ/576)

ġırîv *(Far.)* **eyle-**: Bağırmak, çığlık atmak.

*Ferişteler **eyle**yelerdi **ġırîv***

Süleymân'ı ger öldüreyidi dîv (SN/2387)

ġulû *(Ar.)* **eyle-:** Taşkınlık yapmak, saldırmak.

Süheyl'e didi göricek ḳayġulu

*Ki niçün saŋa ḳayġu **eyle**r **ġulû** (SN/4220)*

Çü oldı senüŋ işlerüŋ yarġulu

*Ḳamu ḫalḳ **eyle**yiser **ġulû** (SN/4783)*

ḫaber *(Ar.)* **eyle-**: Haber vermek, bilgilendirmek.

Yaḳın ḳonuban şehr ḳapusına

***Ḫaber eyle**di şâh ṭapusına (SN/818)*

***Ḫaber eyle**n babam maŋa ḳarşu gelsün didi. (DK/D190/13)*

*Çün geyik yaḳın geldi, gögercin gelüp **ḫaber eyle**di. (M-B.37b/7)*

ḥâcet *(Ar.)* **eyle-**: İstekte bulunmak.

Anuŋ muʿcizâtlarınuŋ ḥaddi yoḳ

*Ne **ḥâcet** kim **eyle**yeven sözi çoḫ (SN/107)*

ḥâcip *(Ar.)* **eyle-**: Müşavirlik etmek.

*Anı **ḥâcip eyle**gil sen özüne*

Ṭanışıḳçı ḳıl anı kendözüne (YZ/855)

ḫalâṣ *(Ar.)* **eyle-**: Kurtarmak.

*Âḳil oldur ki gendüyi belâ dâmına bıraḳmadın **ḫalâṣ eyle**ye. (M-S.17/12)*

ḥalleyle- *(Ar.):* Güç görünen bir olay veya duruma çözüm yolu bulmak.

Daḫı bir ılı suda anla gili

*Aŋa baḫ u **ḥall eyle**gil müşḳılı (SN/4593)*

*Ben ḫod bu işüŋ yaraġın yiyem ve müşkillerin **ḥalleyle**yem. (M-B.30a/9)*

ḫarceyle- *(Ar.):* Harcamak.

Ne kim vaṣf-ı ḥâl idi derc eyledi

*Çü beyt içre fikrini **ḫarc eyle**di (SN/1474)*

*Ki gevher ṣataram u **ḫarc eyle**rem*

Dururvan ḥarîf ü ḳonuḳ ṭoylaram (SN/4006)

*Birez fikr eger **eyle**düm bende **ḫarc***

Ki çoḫ maʿnî oldı ḥikâyetde derc (SN/5623)

*Rûzigâruŋ dâniş taḥṣîline **ḫarc eyle** kim ʻömrüŋden fâʿide bulasın. (M-B.15a/11-12)*

*Ve bu ʻimâretüŋ ḥâṣılın şerʿ buyruġınca **ḫarc eyle**yüp… (M-B.67b/1)*

ḥaref *(Ar.)* **eyle-**: Dost olmak, arkadaş olmak.

Yimek ġuṣṣa tek ʻömri eyler telef

*Yigitlikde **eyle**r kişiyi **ḥaref** (SN/4221)*

ḥased *(Ar.)* **eyle-**: Kıskançlık etmek, kin tutmak.

*Ol ḳırḳ yigit **ḫased eyle**diler. (DK/D18/10)*

ḫatm eyle- *(Ar.):* 1. Kur'an'ın tamamını okuma; sona erdirmek, bitirmek.

Ne sözler ki var idi söylediler

*Bu kez çün sözi **ḫatm eyle**diler (SN/1102)*

ḫavf *(Ar.)* **eyle-**: Korkmak, şüphelenmek.

*Er benümle **ḫavf eyle**di. (M-B.53b/13)*

ḥayf *(Ar.)* **eyle-**: Haksızlık yapmak, zulmetmek.

*Bigler bilür-misiz Ḳazana niçe **ḥayf eyle**mek gerek. (DK/V61/4-5)*

ḫayr *(Ar.)* **eyle-** (Ar.)**:** İyilik yapmak.

Nite kimse eylük yüzini göre

*Ki ayruġı **ḫayr eyle**mekden yora (SN/256)*

*Pes pâdişâh gerek [dâyimâ] **ḫayr eyle**yü-dura. (M-B.3b/11)*

ḥayrân *(Ar.)* **eyle-**: Şaşakalmak.

*ʿIşḳ buları şöyle **ḥayrân eyle**miş*

Küllî başdan ayaġa cân eylemiş (VG/1437)

ḥażır *(Ar.)* **eyle-:** Hazırlamak.

*Süci **ḥażır eyle**yüben ḳurdı bezm*

Şu ḫalvetde yâriyle urdı bezm (SN/1789)

helâk (*Ar.)* **eyle-**: Yok etmek, ortadan kaldırmak.

Çü Ṣaʿlûḳ ḳaṣd eyledi kim anı

***Helâk eyle**ye ala atı vü ṭonı (SN/2384)*

Çü Ṣaʿlûḳ ḳaṣd eyledi kim anı

***Helâk eyle**ye ala atı vü ṭonı (SN/2384)*

*Atup elli altmış adam **helâk eyle**di. (DK/D218/7)*

*Üçini daḫı dutup ol ẓâlim ḳatına iletdiler ki **helâk eyle**yeler. (M-S.10/15-16)*

ḥelâl (*Ar.)* **eyle-:** Helal etmek.

Dönüp oġlan eydür bu ḳamusı mâl

*Anuŋ yolına **eyle**mişven **ḥelâl** (SN/812)*

***Ḥelâl eyle** ayruḫ ne dimek gerek*

Daḫı ḳayuŋı bize yimek gerek (SN/3734)

*Aġ südini anam maŋa **ḥalâl eyle**sün. (DK/D145/8)*

ḫışm *(Ar.)* eyle-: Öfkelenmek.

*Yâḫûd bundan ötürü baŋa Taŋrı te'âlâ **ḫışm eyle**se ne ben ḳalam ve ne şâh ḳatlana. (M-B.60b/5)*

ḫikâyet *(Ar.)* eyle- : Anlatmak, haber vermek.

Görelim ne der bize put söylesin

*Ḥâlimizden bir **ḫikâyet eyle**sin (YZ/282)*

Ḫaberin var baŋa der bir söylegil

*Ḳanḳı ildesin **ḫikâyet eyle**gil (YZ/667)*

Nice düş gördügünü hep söyledi

*Yusûf'a bir bir **ḫikâyet eyle**di (YZ/725)*

*Bu düşi Yigenek yoldaşlarına **ḫikâyet eyle**di. (DK/D208/8-9)*

himmet *(Ar.)* eyle- :Yardım etmek, lütfetmek.

*Yigit saŋa tekür **himmet eyle**di. (DK/D265/11)*

ḫörmet *(Ar.)* eyle-: Hürmet etmek, saygı göstermek.

*ʿİzzet **ḫörmet eyle**diler. (DK/D178/6)*

ḫulḳ *(Ar.)* eyle-: İyi, yumuşak davranmak.

*İlerü yüridi vü **ḫulḳ eyle**di*

Anuŋ ḫoẕ ḫûyidi hemîşe eyledi (SN/2078)

*İder aŋa çoḳ dürlü **ḫulḳ eyle**di*

Kerem itmegüŋ şarṭı hem eyledi (SN/4214)

Tevâżuʿ ḳılup luṭf ile söyledi

*Öküş ʿöẕr eyledi **ḫulḳ eyle**di (SN/5077)*

ḫurd *(Ar.)* eyle-: Parçalamak.

*Diledi kim ḳurdı ḫorṭûmıyla **ḫurd eyle**ye. (M-B.50b/1)*

*Süŋügin uvadup **ḫurd eyle**di. (M-B.51a/4)*

hükmeyle(me)- *(Ar.):* Yargıda bulun(ma)mak.

Yusûf bindi kürsiye ***hükümeyle****di*

Yüklerini arattı gör neyledi (YZ/1147)

Başumuza cânumuza ***eyle ḥükm***

Ne kim buyurasın ola ***eyle ḥükm*** *(SN/3643)*

Anuŋ ***ḥükm****ini* ***eyleme****z kimse red*

Vây aŋa ki olmaya andan meded (SN/5122)

ıẓhâr *(Ar.)* **eyle(me)**-: Göster(me)mek, açığa çıkar(ma)mak.

Tâ ki anuŋ bâṭıl endîşesinüŋ ḳuşûrını pâdişâh öŋinde ***ıẓhâr eyle****yem. (M-S.7/3-4)*

Be-ġayet mükedderü'l ḥâl olup velîkin aṣlen ***ıẓhâr eyleme****di. (M-S.14/9-10)*

icâbet *(Ar.)* **eyle-**: Kabul etmek, yerine getirmek.

Kim ḥabîbüm bunlara ḳılsun duʿâ

Ben ***icâbet eyle****yem ḳılam revâ (VG/1711)*

Andaġılar ḳamusı âmîn didi

Taŋrı luṭfından ***icâbet eyle****di (VG/1714)*

iḫtiyâr *(Ar.)* **eyle-**: Seçmek.

Beni yoġiken şükr var eyledüŋ

Bu ḳullaruŋa ***iḫtiyâr eyle****düŋ (SN/5491)*

Diledi ki irini ***iḫtiyâr eyle****ye. (M-S.11/6)*

iḥtiyât *(Ar.)* **eyle-**: Sakınmak.

Ne aġruḳ ki vardur ḳamusın alup

Ḳatı ***iḥtiyât eyle****yüp saḳ olup (SN/2131)*

Velî bunda bir ***iḥtiyâṭ eyle****rem*

Ki uṣlu kişisin saŋa söylerem (SN/3330)

Dimedi 'aẓîm ***iḥtiyât eyle****di*

Ḳalan hep sözin ol ḳıza söyledi (SN/3504)

iḳâmet *(Ar.)* **eyle-**: Oturmak, yerleşmek.

*Maġrib cânibinde bir şehre varup, bir miḳdâr **iḳâmet eyle**di. (M-S.80/16)*

ikrâr *(Ar.)* **eyle-**: Kabul etmek, kararlaştırmak.

Bu kezin küllî ṣınamaġı ḳodı

*Bunlaruŋ ʿışḳına **ikrâr eyle**di (VG/1458)*

*Üç kere aġzından **iḳrâr eyle**di. (DK/D85/3-4)*

iltifât *(Ar.)* **eyleme-**: Güzel sözler sarf etmemek.

Dönüp ardına baḳmaz u söylemez

*Diyeydüŋ ki hîç **iltifât eyleme**z (SN/2399)*

*Hiç **eyleme**di **iltifât** aşlara*

Hem olmadı meşġûl yoldaşlara (SN/4636)

*Kimseye **iltifat eyleme**z-idi. (DK/D254/4)*

imtiḥân *(Ar.)* **eyle-**: Sınamak, denemek.

***İmtiḥân eyle**r bularuŋ ʿışḳını*

Kim mecâzî yâ ḥaḳîḳî mi anı (VG/1415)

ʿinâyet *(Ar.)* **eyle-**: Yardım etmek.

*Ḥaḳ Taʿâla **ʿinâyet eyle**se…(DK/D177/11)*

intiẓâr *(Ar.)* **eyle-**: Beklemek, gözlemek.

Girü anda ol gün ḳarâr eyledi

*Giceye degin **intiẓâr eyle**di (SN/3472)*

istifsâr *(Ar.)* **eyle-**: Sormak.

*Âḥvâli ḳonşıdan **istifsâr eyle**di. (M-S.81/13)*

ʿîş *(Ar.)* **eyle-**: Ömür sürmek, yaşamak.

*Bir ay durdı anda vü **ʿîş eyle**di*

Süheyl anı aġırladı ṭoyladı (SN/5157)

işâret *(Ar.)* **eyle-**: İşaret etmek, belirtmek.

*Andan melik ḳurda **işâret eyle**di. (M-B.46a/3)*

ʿişret *(Ar.)* **eyle-**: Eğlenmek, içmek.

Süheyl anı gördi ki eyle diler

*Alup içdi vü **ʿişret eyle**diler (SN/4259)*

Ḳamuŋuz dirilüŋ şu meydânda

*Gerek **ʿişret eyle**ye şâh anda (SN/4895)*

Sözini şındurmadı ol n'eylesün

*Ḳaldı birkaç gün ki **ʿişret eyle**sün (VG/850)*

ʿitâb *(Ar.)* **eyle-**: Ceza vermek, darılmak.

Girüp geldi elinde bir ḫōş kitâb

*Anı göricek **eyle**düm çoḳ **ʿitâb** (SN/301)*

Yaluŋuz idi vü yanında kitâb

*Ne vech ile **eyle**yedüm ben **ʿitâb** (SN/2196)*

iʿtibâr *(Ar.)* **eyle-**: Saygı duymak.

Çi anuŋ sözi vü çi yil kim ese

*Nite **iʿtibâr eyle**ye kimse (SN/2666)*

iʿtirâż *(Ar.)* **eyle-**: Kabul etmemek.

*Nâ-gâh **iʿtirâż eyle**ye, melik sözüm ḳabûl eylemeye. (M-S.74/15-16)*

ittifâḳ *(Ar.)* **eyle-**: Birleşmek, anlaşmak

*Şara girüp **eyle**diler **ittifâḳ***

Ki küllî bezenmiş idi hep ṣoḳâḳ (SN/3595)

ʿivâż *(Ar.)* **eyle-**: Karşılık göstermek.

*Güni ola kim **eyle**yevüz **ʿivâż***

Bire on ona olur u yüz ʿivâż (SN/4770)

ḳabûl *(Ar.)* **eyle(me)-**: Kabul et(me)mek.

Anı isterdim tutuldum yâ resûl

Âzât ḳıl beni sözüm ***eyle ḳabûl*** *(YZ/162)*

Etti(ler) baba inanġıl sen bizi

Ḳabûl eyle *sen bizden hem bu sözü (YZ/1235)*

Benüm ḥâcetümi ***ḳabûl eyle****sün*

Beni şâh kendüye ḳul eylesün (SN/4727)

Ben nice bir ṭutayım cânsuz teni

Luṭf idüp benden ***ḳabûl eyle*** *cânı (VG/1575)*

İki eylese ol oġlanı ***ḳabûl eyleme****zler-idi. (DK/D132/1)*

Pâdişâhlara gereklüsi oldur ki naṣîḥat dinleyüp ***ḳabûl eyle****yeler. (M-S.9/4)*

Dilerse vezîr ***ḳabûl eyle****ye. (M-S.12/13)*

Nâ-gâh iʿtirâż eyleye, melik sözüm ***ḳabûl eyleme****ye. (M-S.74/15-16)*

ḳabż *(Ar.)* **eyle-**: Ruhunu almak, öldürmek.

Tâ ki birkaç gün geçe kim ol Ġanî

Luṭf idüp ***ḳabż eyle****ye cânı (VG/1491)*

Bayındır Ḫan seni çaġıra, saŋa ḳatı ***ḳazab eyle****ye. (DK/V11/10)*

ḳahr *(Ar.)* **eyle-**: Ezmek, perişan etmek.

Bilürsin ki Nemrûd'ı ***ḳahr eyle****di*

Aŋa ṭatlu dirligi zehr eyledi (SN/80)

Senüŋ devletüŋ bizi ***ḳahr eyle****di*

Şeker yir iken bize zehr eyledi (SN/5129)

Yaraḳ u yasaḳ görüp varup düşmeni ***ḳaḫr eyle****yüp vilâyetini alıvirdiler. (M-S.86/11-12)*

Düşmânı ***ḳahr eyle****yüp Taŋrı 'inâyeti ile vilâyeti elinden alalum. (M-S.85/8-9)*

Pâdişâh devleti anları ***ḳahr eyle****ye. (M-B.55a/5)*

ḳarâr *(Ar.)* **eyle-**: Kararlaştırmak.

Şu göŋülde kim ʿışḳ meger ola ḳıl

Ḳarâr eyle *ṭutar ki avucda yil (SN/1982)*

Girü anda ol gün ***ḳarâr eyle****di*

Giceye degin intiẓâr eyledi (SN/3472)

Göŋlinde şöyle ***ḳarâr eyle****di. (M-S.16/2)*

ḳaṣd *(Ar.)* **eyle-**: Kasdetmek, teşebbüste bulunmak.

Çünkü bu sözü Zelîḫâ söyledi

Geri Yusûf Zelîḫâ'ya ***ḳaṣt eyle****di (YZ/527)*

Bir saʿat geçti yine ***ḳaṣt eyle****di*

Ḥaḳ Çalap gör ḳudretin neyledi (YZ/535)

Süheyl eydür aŋa ki ḫoş ḳanuma

Ṣusaduŋ u ***ḳaṣd eyle****düŋ cânuma (SN/1878)*

Çü Ṣaʿlûḳ ***ḳaṣd eyle****di kim anı*

Helâk eyleye ala atı vü ṭonı (SN/2384)

Gelicek ögi didi iy cân oġul

Bu ***ḳaṣd eyle****mek cânuŋa key degül (SN/3226)*

Atasına ***ḳaṣd eyle****di. (DK/D20/5)*

Oġlaḳa ***ḳaṣd eyle****di. (M-S.17/11)*

Bâzirgân erlik ḫamiyyetinden ***ḳaṣd eyle****di. (M-S.81/9)*

Her ki bir maṭlûbı bulmaġa ***ḳaṣd eyle****ye. (M-B.30b/7)*

ḳavl *(Ar.)* **eyle-** : Söz vermek.

Ayruġa varma dedin ḫoş söyledin

Sen benimsin ben senin ***ḳavl eyle****din (YZ/497)*

*Süheyl ile bu **ḳavl**i **eyle**diler*

Didi hem benüm göŋlüm eyle diler (SN/4614)

*Zîrek ḥâlin göre ve anuŋla **ḳavl eyle**ye. (M-B.37b/7)*

kebâb *(Ar.)* **eyle-**: Ateşte pişirmek.

*İş erenleri cigerlerin ḳılıcları odında **kebâb eyle**yüp yidüklerin ne bildüŋ? (M-B.48a/10)*

kelimât *(Ar.)* **eyle-**: Konuşmak.

*Ḳuşlaruŋ lisânı ile sâyir ḥayvânât ne **kelimât eyle**seler kerâmetile aŋa maʿlûm idi. (M-S.73/8)*

kerem *(Ar.)* **eyle-:** İyilik yapmak.

Süheyl oldı şâd oḳıdı âferîn

*Didi kim **kerem eyle** vargıl yarın (SN/4773)*

*Meded Dede, **kerem eyle** Allah ʿışḳına ḳapuyı aç çıḳayın didi. (DK/V32/5)*

*Oġul ocaġum issüz ḳoma, **kerem eyle**. (DK/D225/2-3)*

***Kerem eyle** aŋa binme didi. (DK/D275/1)*

kesâd *(Ar.)* **eyle-**: Yokluk veya durgunluk oluşturmak.

Ġulû ʻâm olıcaḳ ḳopar çoḳ fesâd

*Ki nâmûs narḫına **ey**ler **kesâd** (SN/4784)*

kesb *(Ar.)* **eyle-**: Çalışmak, kazanmak.

*Ol cihânuŋ bünyâdın bu cihânda vurun, ol bâḳî devleti bunda **kesb eyle**n. (M-B.8a/10-11)*

keşf *(Ar.)* **eyle-**: Keşfetmek.

*Esrâr-ı rabbanî ʻalâ vechi'l ḥaḳîḳa **keşf eyle**mekdür. (M-S.12/12)*

ḳıyâm *(Ar.)* **eyle-**: Ayağa kalkmak.

Gelicek yaḳın virdi aŋa selâm

*Süheyl **eyle**di aŋa ḳarşu **ḳıyâm** (SN/4208)*

ḳıyâs *(Ar.)* **eyle-**: Karşılaştırmak.

Ḳıyâs eyle*rem ben ki ol mâh-ı Çîn*

Bugün kişi viribiyiser için (SN/1676)

Ḳıyâs eyle *kim ḥâli anuŋ nola*

Bu ʿışḳ işi dimek geŋezdür dile (SN/1809)

Eger sen işidüben aŋlayasın

Ḳıyâs eyle *kim nice ṭaŋlayasın (SN/3761)*

kitâb (Ar.) **eyle-:** Kitap oluşturmak.

Bu olan ḥikâyetleri yaz u düz

Kitâb eyle *kim oḳına yaz u güz (SN/5342)*

ḳurbân *(Ar.)* **eyle-**: Bir kimse veya bir şey için kendini feda etmek.

Ol şehirde resm eyle-y-imiş ki her yıl bir bellü günde bir ġarîb kişi ***ḳurbân eyle****rmiş. (M-B.13b/5)*

ḳuvvet *(Ar.)* **eyle-**: Kuvetlenmek.

Yaġmurı dürr ṭaşı yâḳût eyleyen

Yerden aġaç ḳola ***ḳuvvet eyle****yen (VG/3)*

lecâc *(Ar.)* **eyleme-:** Ayak dirememek.

İŋen uyma cehle v üçün ola cid

Lecâc eyleme *düşmen ile be-cid (SN/5457)*

luṭf *(Ar.)* **eyle-**: İyilik yapmak.

Yarındası naḳḳâşı çoḫ ḳatına

Ḳıġırdı vü ***luṭf eyle****di çoḫ yine (SN/4846)*

Ne ola eger ***luṭf eyle****yüp ol merḥûm ve maẓlûm ḳanın alasın. (M-B.49b/1)*

Eger merhamet bâbında ḫüsrev ***luṭf eyle****yüp …(M-B.52b/2-3)*

maḥv *(Ar.)* **eyle-**: Yok etmek.

ʿIşḳ şikâr ider anuŋ ʿaḳlını

***Maḥv eyle**r ʿışḳ ʿaḳlın naḳlını (VG/1354)*

maʿlûm *(Ar.)* **eyle-:** Bilgilen(dir)mek.

And verdiler düşüŋü degil deyü

***Maʿlûm eyle** anı bize söyleyü (YZ/40)*

Niçin ırġadın başını söylegil

*Ögünden ne geçti **maʿlûm eyle**gil (YZ/713)*

Ya'ḳûp eder bu kimlerdir söylegil

*Saŋa nolur baŋa **maʿlûm eyle**gil (YZ/1427)*

Birbiriŋüze bu sözi söyleŋüz

*Ḥarf-ıla Gülşâh'a **maʿlûm eyle**ŋüz (VG/1604)*

*Muṣṭafâ şâh **maʿlûm eyle**di*

Varḳa vü Gülşâh sözini söyledi (VG/1691)

maṣlaḥat *(Ar.)* **eyle-**: Düzenlemek.

Ol ḳavim çün bunları böyle görür

*Didiler kim **maṣlaḥat eyle**-durur (VG/349)*

mecmaʿ *(Ar.)* **eyle-**: Toplamak.

***Mecmaʿ eyle**yüp ʿâḳil ve dânâ ve iş görmiş kişileri ḥâżır ḳıldı. (M-B.44b/7)*

***Mecmaʿ eyle**mek gerek. (M-B.61a/12)*

melûl *(Ar.)* **eyle-**: Üzmek.

*Anuŋ-içün ol **melûl eyle**r seni*

Tâ meger kim ḳurtara ṭayusını (VG/575)

men' *(Ar.)* **eyle-**: Engellemek.

Varḳaya 'avrat sözi ma'lûm olur

*Mâl içün **men' eyle**yüp meyşûm olur (VG/370)*

meyl *(Ar.)* **eyle(me)-**: Yönel(me)mek, arzu et(me)mek.

*Anuŋ ḥaḳḳı kim **eylemez** hayfa **meyl***

Bilimezvenin noldı ḳız u Süheyl (SN/2675)

Eger ol ḳadar biledüm ki Süheyl

*Benüm ḳızuma **eyle**miş idi **meyl** (SN/2800)*

Eger girmemişse eline Süheyl

*Şehet kim saŋa ol ḳız **eyle**ye **meyl** (SN/3917)*

miskîn *(Ar.)* **eyle-**: Aciz etmek.

*Varḳa **miskîn eyle** ṣındı ol ḳızı*

Gelmedi kim avıdaydı kendüzi (VG/1167)

muḥîbb *(Ar.)* **eyle-**: Sevmek.

Süheyl'üŋ görür ḫulḳını yüzüni

***Muḥîbb eyle**r ol aŋa kendüzüni (SN/1052)*

muḥtâc *(Ar.)* **eyleme-**: Zor duruma sokmamak.

*Ḳâdir Taŋrı seni namerde **muḥtâc eyleme**sün ḫanum hey. (DK/D35V20/9-10)*

muḫtaṣar *(Ar.)* **eyle-**: Kısaltmak.

*Geldüm kim **muḫtaṣar eyle**yüp dâniş ehlin dirşürüp esrâr-ı ʿulûmdan senüŋ-ile baḥṣ idem. (M-B.24a/2-3)*

münâcât *(Ar.)* **eyle-**: Allah'a yalvarmak, dua etmek.

*Peyġâm-ber ḥażretleri Ḥaḳ celle ve ʿalâya **münâcât eyle**di. (M-S.177/4-5)*

*Ol peyġâmber muḳaddem gelen peyġâmberüŋ aḥvâliŋden Ḥaḳḳa **münâcât eyle**di. (M-S.177/10-11)*

mükâfat *(Ar.)* **eyle-**: Ödüllendirmek.

*Ben saŋa irişüp bunuŋ **mükâfat**ın **eyle**yem, diyüp ayrıldılar. (M-B.13b/3)*

reddeyle(me)- *(Ar.):* Kabul et(me)mek.

*Anuŋ ḥükmini **eylemez** kimse **red***

Vây aŋa ki olmaya andan meded (SN/5122)

Pes melik-zâde bu sözleri diŋleyüp kelimâtların ***red eyle****megi revâ görmeyüp durdı. (M-S.6/8)*

nâz *(Ar.)* **eyle(me)-**: Nazlan(ma)mak.

Sözümü ṭut baŋa ***nâz eyleme***

Ḥâlime baḳ sen muhâl söz eyleme (YZ/600)

Ṣımarladı eydür ki iy ser-firâz

Ḳo nâmûsı gitsün [ü] ṭap ***eyle nâz*** *(SN/1689)*

naẓar *(Ar.)* **eyle-**: Bakmak, göz atmak.

Yine çün ḥaḳınca ***naẓar eyle****di*

İşin küllî zîr ü zeber eyledi (SN/517)

Ḫıyânet töhmeti naẓarı ile ***naẓar eyle****ye. (M-S.5/8)*

Sen-daḫı göŋlüŋ gözin aç, bu işe gey ***naẓar eyle****. (M-B.8b/11)*

Anuŋ ḥâline ***naẓar eyle****yüp küfvine yaʿni siŋerine virmek. (M-B.17a/11)*

naẓm *(Ar.)* **eyle-**: Şiir yazmak.

Bu ḥikâyeti Niẓâmî ***naẓm eyle****mişdür. (M-S.181/6)*

nedîm *(Ar.)* **eyle-**: Güzel sözler sarfetmek.

Göŋül ehline ʿışḳın ***eyle****r* ***nedîm***

Yemen'de boyadur Süheyl'e edîm (SN/4)

nidâ *(Ar.)* **eyle-**: Seslenmek.

ʿAzrâ'ile ***nidâ eyle****di kim çün delü ḳavat menüm birlügüm bildi. (DK/D161/12)*

nikâḥ *(Ar.)* **eyle-**: Evlilik akdinden bulunmak.

Ḳâżî daḫı fesḫ-i nikâḥ idüp [bir ġayrı] kimesneye ***nikâḥ eyle****miş ola diyüp durdı. (M-S.81/11-12)*

nikâp *(Ar.)* **eyle-**: Peçe ile örtmek.

Ol zamânda ḳâʿide eyle idi

Yüzüne sulṭân ***niḳâp eyle****r idi (YZ/1130)*

nisbet *(Ar.)* **eyle-**: Kıyaslamak.

Melik beni cehle ***nisbet eyle****ye. (M-S.77/13)*

Sâyir nüdemâ ve ḥâżırîn bu söze inkâr idüp, bu ḳanda olacaḳdur diyüp yalana ***nisbet eyle****diler. (M-S.83/9-10)*

ʿözür *(Ar.)* **eyle-**: Kusur etmemek.

Tevâżuʿ ḳılup luṭf ile söyledi

Öküş ***ʿözr eyle****di ḫulḳ eyledi (SN/5077)*

Her kim günâh-kâruŋ günâhın gizleye ve bâṭıl ***ʿözr****ler* ***eyleye****. (M-S.75/8-9)*

raġbet *(Ar.)* **eyle-**: İstemek.

Çevreden pâdişâhlar **raġbet eyle**yüp dilediler. (M-B.17a/4)

raḥmet *(Ar.)* **eyle-**: Bağışlamak.

Raḥmet eyle *ḳoşana eşitene*

Affini hem şefâʿat et yazana (YZ/1528)

Yâ ilâhî cümle îmân ehline

Raḥmet eyle *baḳma yavuz fiʿiline (VG/1742)*

Ḥaḳ Teʿâla atamuŋ köŋline ***raḥmet eyle****se. (DK/D180/6)*

râżî *(Ar.)* **eyle-:** Razı etmek.

Şimdi gele ***râżî eyle****yem anı*

Sevine Gülşâh'ıla virürler saŋa (VG/988)

müşebbek *(Ar.)* **eyle-**: Duvar yapmak, duvar çevirmek.

Mışırlı için ***müşebbek eyle****di*

Ḳamu yolları buyuruben baġladı (YZ/924)

müşḳil *(Ar.)* **eyleme-**: Zorluk çıkarmamak.

Sen uşlu vü ʿâḳilsin ü andan ehl

İşi ***müşḳıl eyleme*** *çün ola sehl (SN/2662)*

naḳl *(Ar.)* **eyle-**: Taşımak.

Pes melik daḫı dârü'l-ġurûrdan dârü's-sürûra ***naḳl eyle****di. (M-B.16b/10-11)*

Ḳorḳaram eger bu yirden ***naḳl eyle****yevüz. (M-B.62b/2)*

resm *(Ar.)* **eyle-**: Resim çizmek, tasvir etmek.

Cihânda bugün ***resm eyle*** *gider*

Ki öküş kişi Türki'ye meyl ider (SN/335)

ṣabr *(Ar.)* **eyle-** : Sabretmek.

Yuḳarıdan ün geldi ***sabreyle****gil*

Elli yıldan sonra gelgil istegil (YZ/182)

Ettiler ***ṣabreyle*** *eresin ana*

Ṣabreden ḫayra erer önden ṣona (YZ/365)

Çünkü Yusûf ol işe ***ṣabreyle****di*

Ol Zeliḫâ delirdi gör neyledi (YZ/531)

Şükür kim yigitsin ü hem saġ esen

Belâlar geçer bellü ***ṣabr eyle*** *sen (SN/4222)*

Eyitdi ki ***ṣabr ey****le aġlama hîç*

İşüŋ ṭoġrıla nola oldısa pîç (SN/4837)

Eytdiler ***ṣabr eyle****gil iy pâk-dîn*

Ḥaḳ buyurdı kim yuhibbu'l ṣâbırîn (VG/1669)

Yalŋuzca şehre gelüp aḫşama degin ***ṣabr eyle****di. (M-S.81/6-7)*

saḳaṭ *(Ar.)* **eyle(me)-**: Sakatla(ma)mak.

Hîç gün olmayaydı ki ol teke bir iki ḳoyun ***saḳaṭ eyleme****yedi. (M-B.29a/10)*

ṣalâ *(Ar.)* **eyle-**: Namaza davet etmek için çağırmak.

Ḳuluŋ ʿahd idüpdür ki ḳanda vara

Ṣalâ eyle*ye ḳamu ile şara (SN/1061)*

*Ḳażâ ol bilüsüze **eyler ṣalâ***

Ki ṭutduġı ḳuşın yabâna ṣala (SN/2477)

ṣarf (Ar.) **eyle-**: Harcamak.

*Anı ʿimâret ḳılmaġa meşgûl ola ve dünyâ kesbin âḫiret ʿimâretine **ṣarf eyle**ye. (M-B.10a/4)*

*Ṣoŋra çoḳ ʿömr **ṣarf eyle**yüp heremmete yaramaya. (M-B.43a/7)*

sefer *(Ar.)* **eyle-**: Sefere çıkmak, yolculuk yapmak.

*Bir, deŋiz **sefer**in **eyle**mek. (M-B.42a/2)*

selâm *(Ar.)* **eyle-**: Selam vermek, selam göndermek.

Geldi Cebrâʿil geri etti aŋa

*Ḥaḳ Çalap ögüş **selâm eyle**r saŋa (YZ/657)*

Cebrâʿil geldi gerü şol dem aŋa

*Etti Ḥaḳ ögüş **selâm eyle**r saŋa (YZ/864)*

*Var aŋa unutma hiç **eyle selâm***

Anuŋ ile söylegil birḳaç kelâm (YZ/723)

*Geyik geldi, yüz yire ḳoyup **selâm eyle**di. (M-B.37b/9)*

selb *(Ar.)* **eyle-**: Kötülemek, ayıplamak.

*Dilerse noḳṭa'i ḳalb ve îcâbı **selb eyle**ye. (M-S.12/10)*

ṣohbet *(Ar.)* **eyle-**: Konuşmak.

Niçe ẓulmet ile olıbile nûr

*Nite dîv ile **ṣohbet eyle**ye ḥûr (SN/4139)*

*Anası-y-ile **ṣoḥbet eyle**diler. (DK/D20/5)*

su'al *(Ar.)* **eyle-**: Soru sormak.

*Cemʿiyyetlerde kim bulam esrâr-ı ʿulûmdan ve nesnelerüŋ haḳîḳatinden aŋa **suvâl eyle**yem. (M-B.20a/6-7)*

*Dîv girü **suvâl eyle**di. (M-B.25b/1)*

şulḥ *(Ar.)* **eyle-**: Barışmak.

*Dâzime ile **şulḥ eyle**yüp dümanlıġı dostlıġa degişesin. (M-S.82/4)*

şarṭ *(Ar.)* **eyle-**: Şart koşmak.

*Bizi ögsün Oġuzı şındursun, andan şoŋra **şarṭ eyle**sün. (DK/D275/11-12)*

şefâ'at *(Ar.)* **eyle-**: Şefaatte bulunmak, bağışlamak

Bir ḳarı eder ya Mûsâ eydem saŋa

*Ger **şefâ'at eyle**r isen sen baŋa (YZ/143)*

şehîd *(Ar.)* **eyle-**: Şehit etmek.

*Daḫı kimini zebun idüp kimini **şehîd eyle**di. (DK/D222/3)*

şerḥ (*Ar.)* **eyle-**: Açıklamak.

Ḳayġıya yüklendigimi söylegil

*Derdimi ḳamu ana **şerḥ eyle**gil (YZ/1247)*

*Şunuŋ bigi **şerḥ eyle**yem Türkice*

Ki Ṭat u Moġal ide şâbâş u ça (SN/365)

*Ḳamusını **şerḥ eyle**di ol baŋa*

Hemîn dimedi uġraduġın saŋa (SN/3877)

Naḳâşa didi kim yigit söyle sen

*Bugün ser-güẕeştüŋi **şerḥ eyle** sen (SN/4974)*

*Gendü anuŋ firâḳından ḥasret ve ġuṣṣa yidügün **şerḥ eyle**di. (M-B.49a/13)*

*Her ne kim ılandan işitdiydi, **şerḥ eyle**di. (M-B.55b/3)*

şerik (*Ar.)* **eyleme-**: Ortak olmamak, paylaşmamak.

Dilüŋ ṭut [u] hiç râzuŋı söyleme

*Kimesneyi sırda **şerîk eyleme** (SN/4011)*

şükür *(Ar.)* **eyle-**: Şükretmek.

*Ol arada her biri **şükreyleye***

Andan şoŋra daḳ buları ṭoylaya (YZ/812)

Velî Taŋrı'ya ***eyle****di* ***şükr*** *öküş*

Ki endîşe eyledügüm geldi ṭuş (SN/4827)

Birezden yire sürdi öküş yüzin

Delim ***eyledi şükr*** *bildi ḳızın (SN/5148)*

Allaha ***şükr eyle****di. (DK/D99/1)*

Allah'ına ***şükür****ler* ***eyle****di. (DK/V51/5)*

Allah'a ***şükür eyle****di. (DK/D121/1)*

Çün birez ḳaṭılıḳ ve zaḥmet saŋa irişe, andan daḫı ḳatıraġın aŋup ***şükür eyle****mek gerek. (M-B.6b/1-2)*

Sen baŋa ***şükr eyle****. (M-B.29a/2)*

Gendü ḳuvvetine ***şükr eyle****yüp keremi ḳanadın bize döşeye. (M-B.63b/7)*

taʿaccüb *(Ar.)* **eyle-**: Şaşırma, hayret etmek.

Ḥâliyâ Varḳa bu sözi söyledi

Ol Melik Muḥsin ***taʿaccüb eyle****di (VG/1283)*

Anı görüp ***taʿaccüb eyle****di. (M-B.34b/12)*

tâc *(Ar.)* **eyleme-**: Taçlandırmamak.

Bu devlet vaḳârını virme yile

Ki ***tâc eyleme****ye başuŋdan gile (SN/742)*

taḥṣîl *(Ar.)* **eyle-**: Elde etmek.

Mübâlaġa mâl ***taḥṣîl eyle****di. (M-S.81/1)*

taḫt *(Ar.)* **eyle-**: Taht kurmak.

Altundan ***taḫt eyles****inler gey yüce*

Gümüşten ḳuş eylesinler bir uca (YZ/469)

taḳdîr *(Ar.)* **eyle-**: Beğenmek.

Velî Taŋrı ne yazdıyise gelür

*Ne kim **taḳdîr eyle**di hem ol olur (SN/559)*

ṭaleb *(Ar.)* **eyle-**: İstemek.

*Bir yigidüŋ ḳara ṭaġ yumrısınça malı olsa yıġar direr **ṭaleb eyle**r. (DK/D3/2)*

ṭama' *(Ar.)* **eyle-**: Açgözlü davranmak.

__Ṭama' eyle__düm ol daḫı düşdi ḫâm

Baŋa erlik adı bugündür ḥarâm (SN/2476)

*Ne kim ben **ṭama' eyle**düm düşdi ḫâm*

Ne bir oldı fikrüm ne iki yaḫam (SN/5187)

tamâm *(Ar.)* **eyle(me)-**: Tamamla(ma)mak, bitir(me)mek.

*Baŋa oldı vâcib **tamâm eyle**mek*

Eger mâni' olmazsa devr-i felek (SN/356)

Ki saġlıḳ bağışlaya fursat vire

Tamâm eylemeklige ruḫṣat vire (SN/373)

Revâdur ki basṭte'l-kelâm söze

*Murâdını sözde **tamâm eyle**ye (SN/5636)*

*Eger ḳuzlayup artsa yir-idi ya şatar-ıdı, biŋ **tamâm eylemez**di. (M-B.31a/9)*

taẓarruʿ *(Ar.)* **eyle-**: Yalvarmak.

*Oturanlar **taẓarruʿ eyle**diler. (M-S.83/2)*

taʿẓîm *(Ar.)* **eyle-**: Hürmet etmek, ikramda bulunmak.

Delim köşk bağladılar yir yüzin

*Niçe **taʿẓîm eyle**diler ḥadsüzin (SN/3596)*

tecelli *(Ar.)* **eyle-**: Belirme, görünme, ortaya çıkmak.

*Ḥaḳ **tecellî eyle**ye çün anlara*

Unutalar cenneti küllî yâra (YZ/849)

tedbîr *(Ar.)* **eyle-** : Karar vermek.

Didi şâhumuza sözüŋ söyledüm

İşüŋ ḳamu ***tedbîr****ini* ***eyle****düm (SN/2710)*

Anuŋ daḫı ***tedbîr****in* ***eyle****yevüz*

Çü biŋ çâre var birin eyleyevüz (SN/4323)

Eyü fikr ve râst ***tedbîr eyle****di. (M-S.86/14)*

teferrüc *(Ar.)* **eyle-**: Gezip dolaşmak.

Pes olʿaḳl ṣâḥibleri bu ʿâlemi ne vechile ***teferrüc eyle****diler. (M-S.2/2-3)*

tekebbürlük *(Ar.)* **eyle-**: Kibirlenmek.

Tekebbürlük eyle*yeni Taŋrı sevmez, köŋlin yüce ṭutan erde devlet olmaz. (DK/D3/4)*

telef *(Ar.)* **eyle-**: Yok olmak, zayi olmak.

Yimek ġuṣṣa tek ʿömri ***eyle****r* ***telef***

Yigitlikde eyler kişiyi ḫaref (SN/4221)

Revâ görmeŋ indi ***telef eyle****mek*

Ḳılıç yalmanına ʿalef eylemek (SN/4563)

tercüme *(Ar.)* **eyle-**: Bir dili başka dile çevirmek.

Ḳıyâs itdüm olmaz idi encüme

Ki lafẓen-be- lafẓ ***eyle****sem* ***tercüme*** *(SN/5615)*

terk *(Ar.)* **eyle-**: Ayrılmak, bırakmak.

Niçeme ki aŋsuzda ġarîblıġa göŋildüm

Terk eyle*düm ilümi vü şârumı vü yurdı (SN/1805)*

Ḳonuġuŋ ḳoduŋ ʿişi ***terk eyle****düŋ*

Deger miydüm aŋa beni ṣayladuŋ (SN/2214)

Eytdi yâ Gülşâh gül yüzlü ṣanem

Varḳa'ı ***terk eyle****gil yârüŋ benem (VG/162)*

Tâc u taḫt u salṭanat küllî saŋa

Gitmegi ***terk eyle*** *ḥürmet ḳıl baŋa (VG/1505)*

Âdem anuŋçun uçmaḳ niʿmetlerin ***terk eyle****di. (M-B.34b/11)*

Bu işi ***terk eyle****. (M-B.35a/3)*

Revâ görmeye ki biz iki miskîn vaṭan ***terk eyle****yüp…(M-B.64b/8)*

tesbîḥ *(Ar.)* **eyle-**: Allah'ı zikrederek dua etmek.

Destûr oldu ṭur yapış bu urġana

Çıḳ ḳuyudan ***tesbîḥ eyle*** *Sübḥân'a (YZ/190)*

tetebbuʿ *(Ar.)* **eyle-**: İnceleyip araştırmak.

Âḫirü'l-emr râz şaḳlamaġa ṭâḳatı ḳalmayup bir râzdaş ***tetebbuʿ eyle****di. (M-S.71/10-11)*

tevbe *(Ar.)* **eyle-**: Tövbe etmek.

Günahına ***tevbe eyle****di. (DK/D85/4)*

ṭulûʿ *(Ar.)* **eyle-**: Doğmak.

Anda ki şems ***ṭulûʿ eyle****ye. (M-S.13/13)*

vaʿde *(Ar.)* **eyle-**: Söz vermek.

Her kim ol üç canavarı başsa yense öldürse ḳızumı aŋa virürem diyü ***vaʿde eyle****miş-idi. (DK/D173/2-3)*

vaṣf *(Ar.)* **eyle-**: tasvir etmek.

Bir sarây eylet baŋa yavlaḳ ulu

Nice kim ***vaṣf eyle****dim şöyle ḳılu (YZ/479)*

İçimdeki derdimi ***vaṣf eyle****yü*

Yazdırayım bir bir ana söyleyü (YZ/1239)

Ya'ḳûp eder adını aŋġıl başın

Andan şoŋra ***vaṣf eyle*** *gözüm yaşım (YZ/1242)*

Nicesi ***vaṣf eyle****yeyin anı ben*

Ḳadd ü ḥüsni tengüŋ anuŋ küllî sen (VG/1305)

Şütür-murġ dirler diyüp anı ***vaṣf eyle****di. (M-S.83/9)*

vaṣiyet *(Ar.)* **eyle-**: Vasiyet etmek.

Hem ***vaṣiyyet eyle****miş. (DK/D301/1)*

Ol pâdişâh ḳıṣṣasıdur ki oġıllarına ***vaṣiyyet eyle****di. (M-S.4/5)*

ṣurayḳa'ya eyit, ***vaṣiyyet eyle****sün. (M-B.69a/5)*

vaż' *(Ar.)* **eyle-**: Koymak, bırakmak.

Sizüŋ pîrüŋüzden ve anı taṣnîf iden gey ʿâḳil ve zîrek üstâd-ımış ve anı şöyle ***vaż' eyle****miş. (M-B.50a/5)*

yesir *(Ar.)* **eyle-**: Esir etmek.

Aġça yüzlü ḳızını gelinini ***yesir eyle****n dimiş. (DK/D244/10)*

zaḥmet *(Ar.)* **eyle-**: Sıkıntı vermek.

Ve ben iki gez daḫı saŋa ***zaḥmet eyle****düŋ. (M-B.55a/12)*

zecr *(Ar.)* **eyle-**: Zorlamak, eziyet etmek.

Yârimüŋ vaṣlından ayırdı beni

Ne ḳatı ***zecr eyle****di bu dûn baŋa (VG/103)*

ẕevḳ *(Ar.)* **eyle-**: Eğlendirmek.

Şunuŋ bigi ***ẕevḳ eyle****di ol kişi*

Ki aġlamaġ oldı ḳamumuz işi (SN/1294)

ẕikr *(Ar.)* **eyle-**: Anmak, sözünü etmek.

Ṭursa otursa Yusûf'u söylenir

Ḳanda kim varsa anı zikr eylenir (YZ/428)

İmkân muvâfıḳ ʿibârât ve meṣelleri getürüp ***ẕikr eyle****dük. (M-S.3/1)*

1.4.3. İsim Unsuru Farsça Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller

âġâz *(Far.)* **eyle-**: Başlamak.

Göynür aġlar yaḳılur Gülşâh içün

Şi'ri ***âġâz eyle****di ol mâh içün (VG/1138)*

ârzû *(Far.)* **eyleme-:** İstememek.

Atası didi bu sözi söyleme

Hîç olmayası ***ârzû****yı* ***eyleme*** *(SN/696)*

âşikâr *(Far.)* **eyle-**: Belli etmek, ortaya çıkarmak.

Bu beŋzer sözi ***âşikâr eyle****di*

İşidecegez aŋa kâr eyledi (SN/4787)

âşüfte *(Far.)* **eyle-**: Perişan etmek.

Ol yüzük ***âşüfte eyle****di anı*

Ne kişisin ṭaşra çıḳ görsün seni (VG/1368)

âvâre *(Far.)* **eyleme-**: İşinden alıkoymamak.

Taŋrı içün ḳılma bî-çâre beni

Eyleme *ʿâlemde* ***âvâre*** *beni (VG/1467)*

âzât *(Far.)* **eyle-**: Serbest bırakmak.

Bizden ṭutġıl anı ḳoygil ṭutmagil

Âzât eyle *atamız aġlatmagil (YZ/1171)*

Oġlı Uruz başına ***âzâd eyle****di. (DK/D65/7-8)*

Ḳırḳ ivlü ḳul-ile ḳırḳ câriye oġlı başına çevürdi, ***âzâd eyle****di. (DK/D153/10-11)*

Bir altun virüp aldı ***âzâd eyle****di. (M-B.11a/7)*

Pes bu ʿazîz ol oġlana iki aḳça virüp hüdhüdi aldı, ***âzâd eyle****di. (M-S.74/7)*

bâzirgânlıḳ *(Far.)* **eyle-**: Tüccarlık yapmak.

Ḫuṣûṣâ deŋizüŋ yüzinde gezen

Bâzirgânlıġ eyle*yüp aṣṣı sizen (SN/3206)*

ber-dâr *(Far.)* **eyle-**: Darağacında asmak.

*Uġrıyı görüp, dutup siyâset meydânına getürüp **ber-dâr eyle**diler. (M-S.72/3-4)*

cân *(Far.)* **eyle-**: Ruh vermek.

ʿIşḳ buları şöyle ḥayrân eylemiş

*Küllî başdan ayaġa **cân eyle**miş (VG/1437)*

celve *(Far.)* **eyle-**: Cilve etmek, nazlanmak.

*Ḫâtûn niḳâbın götürüp şâha ḳarşu **celve eyle**di. (M-B.61a/3)*

cûş *(Far.)* **eyle(me)-**: Coş(ma)mak.

Bu od ile kim ʿışḳı yüregüme bıraḫdı

*Ṣanma ki ṭamardaġı ḳanum **eyleme**ye **cûş** (SN/1642)*

Buyurdı ere yir yirin bindi uş

*Ṣanasın deŋiz nâ-geh **eyle**di **cûş** (SN/2744)*

çâre *(Far.)* **eyle-**: Çözüm üretmek, yardım etmek.

*Meger bir daḫı **çâre eyle**yevüz*

Oŋarsa eyü oŋmaz ise yavuz (SN/1953)

Buyurdı tımârladılar yarasın

*Didi **eyle**yem işüŋün **çâre**sin (SN/4575)*

*Ammâ bu rence devâ ve bu derde **çâre eyle**mek gerekdür. (M-B.47a/4-5)*

dermân *(Far.)* **eyle-**: Çare bulmak, çözüm üretmek.

Bilür bigi çaġırdı ki iy şîr-i merd

*Benüm **dermân**um **eyle** ṭap ola derd (SN/2415)*

*Benüm derdümüŋ **dermân**ım **eyle**gil*

Cühûda virüp mâl eyü söylegil (SN/3077)

dostlıḳ *(Far.)* **eyle-**: Arkadaşlık yapmak.

*Vârdı ol ılan-ıla **dostlıḳ eyle**di. (M-B.7b/14)*

Ol yigdür kim anuŋ-ıla ***dostlıḳ eyle****yem. (M-B.32a/11)*

dirîġ *(Far.)* **eyleme-**: Esirgememek, önlememek.

Şükür sini gördüm ki biŋ ancasın

Dirîġ eyleme*düŋ ḳadem-rencesin (SN/1907)*

endîşe *(Far.)* **eyle-**: 1. Kaygılanmak.

Peşîmân idi işe kim eyledi

Ḫatâyidi ***endîşe*** *kim* ***eyle****di (SN/4179)*

Müsâfir ***endîşe eyle****yüp eyitdi. (M-B.13a/13)*

2. Düşünceye dalmak.

Söz işiden ***endîşe eyle****r olur*

Aŋâ layık iş pîşe eyler olur (SN/325)

Velî Taŋrı'ya eyledi şükr öküş

Ki ***endîşe eyle****dügüm geldi ṭuş (SN/4827)*

Uşşın dirşürüp birez ***endîşe eyle****di. (M-B.2a/6)*

Endîşe eyle*di kim bu oġlan andan girü mülk isteyiser. (M-B.12b/3)*

feryâd *(Far.)* **eyle-**: Ağlayıp inlemek.

Varḳa ḥâlâ kim bu sözi söyledi

Aġladı Gülşâh ***feryâd eyle****di (VG/1462)*

fiġân *(Far.)* **eyle-**: Ağlamak, inlemek.

Düşinde görür kim bir ulu ṭoġan

İner gökyüzinden ü ***eyle****r* ***fiġân*** *(SN/869)*

Ṭaŋa dek ***fiġân eyle****miş zâr zâr*

Ne yatup uyumış ne ṭutmış ḳarâr (SN/1374)

Dün günin anca ***fiġân eyle****di*

Yaşın seyl gibi revân eyledi (SN/1399)

günâh *(Far.)* **eyle-**: Suç işlemek.

Niçün dek dururken bir âh eyledüŋ

*Ṣanasın ki ḳatı **günâh eyle**düŋ (SN/2008)*

ḫîre *(Far.)* **eyle-**: Kamaştırmak.

*Celve vaḳtında ṭâvus gözin **ḫîre eyle**rdi. (M-B.34a/5)*

ḫōn *(Far.)* **eyle-:** Ziyafet çekmek.

*Ṣunuŋ bigi **ḫōn eyle**di ol bize*

Ki ḳand u nebât aġar idi dize (SN/1115)

Yidi gün dün ü gün dügün eyledi

*Ululara dökdi vü **ḫon eyle**di (SN/5091)*

ḫoş *(Far.)* **eyle-**: Beğenilen hale getirmek.

Ecel yoġimiş bunda irişdüm uş

*Çalap Taŋrı işümi **eyle**di **ḫoş** (SN/3701)*

ḫurdaḫaş *(Far.)* **eyle-**: Paramparça etmek.

*Ḳara buġa geldüginde **ḫurdaḫaş eyle**düŋ. (DK/D186/9-10)*

ḫurrem *(Far.)* **eyle-**: Sevinmek, mutlu olmak.

Zinde ḳıl nefsümi yâ ʿÎsâ-nefes

***Ḫurrem eyle** göŋlümi ḳayġumı kes (VG/1187)*

kâr *(Far.)* **eyle(me)-**: Çalış(ma)mak, kazan(ma)mak.

Bu beŋzer sözi âşikâr eyledi

*İşidecegez aŋa **kâr eyle**di (SN/4787)*

*Saŋa oḫ ve ḳılıç **kâr eyleme**sün. (DK/D228/9)*

*Ters Uzamışuŋ sözi Egrege **kâr eyle**di. (DK/D254/11)*

*Bârî güç dağı **kâr eyle**ye ki âḫirü'd-devâ'i'l-key [maʿnîsi üzre żarb u ḥarb ile ḳuvveti bâzûya getürelüm. (M-B.49b/14)*

kemend *(Far.)* **eyle-**: Bağlamak.

Hemân laḥẓa çözdi bölük saçların

Kemend eyle*yüp atdı birin birin (SN/1748)*

kîn *(Far.)* **eyle-**: Gizli düşmanlık etmek.

Ḳazanduġın ayruḫ bögün eyleyen

Yaŋılan u cânına ***kîn eyle****yen (SN/4116)*

lâġ *(Far.)* **eyle(me)-**: Şaka yap(ma)mak.

Didi hey ne söylersin ***eyleme lâġ***

Ki dîvâruŋ ardında olur ḳulaġ (SN/1754)

mât *(Far.)* **eyle-**: Yenmek, galip gelmek.

Çaluban eyitdi ḫûb âvâz ile

Mât eyle*di Zühre'yi âvâz ile (SN/1221)*

mest *(Far.)* **eyle-**: Sarhoş etmek.

ʿIşḳla ***mest eyle****yen ʿâşıḳları*

İrgüren maḳṣûdına ṣâdıḳları (VG/4)

müşk *(Far.)* **eyle-**: Misk kokusu saçmak.

Sin içinde çün ḳoyasız yaluŋuz

Benüm yanumı ṭolu ***müşk eyle****ŋüz (SN/5485)*

nâm-zâd *(Far.*) **eyle-**: Nişanlanmak.

Ben ḳızumu nâm-zâd eylemişem

Ḳardaşum oġlıyiçün söylemişem (VG/930)

nişân *(Far.)* **eyle-**: İz bırakmak.

Nişân eyle *uz uz u az az ḳaz*

Ḳulavuz ḳolay olıcaḳ uça ḳaz (SN/1960)

nûş *(Far.)* **eyle-:** İçmek.

Süheyl'e naḳâş bir ayaḫ ṭutdı uş

*Anuŋ şaylıġına bunı **eyle nûş** (SN/1619)*

pâre (pâre) *(Far.)* **eyle-**: Parçalamak.

*Anı daḫı iki **pâre eyle**di. (DK/D230/8)*

*Gerek-ise yüz **pâra eyle** didi. (DK/D297/9)*

*İnüp ikisini daḫı **pâre pâre eyle**ye. (M-S.81/10)*

*Hâ gümrenür şöyle gözi baḳarken etin **pâre pâre eyle**yüp yoldaşlarına üleşdürdiler. (M-B.61b/7)*

peşîmân *(Far.)* **eyle-**: Pişman etmek.

***Peşîmân** idi işe kim **eyle**di*

Ḫatâyidi endîşe kim eyledi (SN/4179)

pîşe *(Far.)* **eyle-**: Huy edinmek.

Söz işiden endîşe eyler olur

*Aŋâ layık iş **pîşe eyle**r olur (SN/325)*

renc *(Far.)* **eyle-:** Sıkıntı yaratmak.

Kişi nice **renc eyle**di yoḫ yire

Hünermişse yazayidi çoḫ yire (SN/561)

reşk *(Far.)* **eyle-**: Kıskanmak.

*Ve sizüŋ ittifāḳuŋuz gördüm, **reşk eyle**düm. (M-B.36a/7)*

revâ *(Far.)* **eyle-**: Uygun hale getirmek, yakışmak.

Çü ḳamu ḫalâyıḳ duʿâ eyledi

*Anuŋ ḥâcetin Ḥaḳ **revâ eyle**di (SN/399)*

*Anı daḫı tesellâ **[revâ] eyle**yüp ve Destân'ı uydurup zindâna Dâzime'ye vardılar. (M-S.82/6-7)*

revân (*Far.)* **eyle-:** Gitmek, yola koyulmak.

***Revân eyle**düŋ baŋa mülk ü mâluŋ*

Oturduŋ bir arada çekdüŋ elüŋ (SN/690)

Dün günin anca fiġân eyledi

Yaşın seyl gibi ***revân eyle****di (SN/1399)*

rûşen *(Far.)* **eyle-**: Aydınlatmak.

Geyik Zîrek'üŋ eyü sîretin ve meḥâsin-i aḫlâḳını faṣîḥ dil ve şîrîn ʿibârét-ile beyân ḳılup ḫâṭırların ***rûşen eyle****di. (M-B.39a/11)*

şâd *(Far.)* **eyle-**: Mutlu etmek.

Didi şöyle kim beni ***şâd eyle****dün*

Göŋlümi ḳayġudan âzâd eyledüŋ (VG/1197)

şâh *(Far.)* **eyle-**: Sultan tayin etmek.

Ṭanışdı kim oġlını ***şâh eyle****ye*

Anı düşmân işidüp âh eyleye (SN/418)

şikâr *(Far.)* **eyle-**: Avlamak.

Ol ne nigârdur ki beni ***eyle****di* ***şikâr***

Ne cân göŋül ḳodı baŋa ne ṣabr u ḳarâr (SN/1178)

târ u mâr *(Far.)* **eyle-**: Dağıtmak.

Nâ-gâh ne fitneyidi ki göründi gözüme

Göŋlüm aluban ***eyle****di ʿaḳlumı* ***târumâr*** *(SN/1179)*

tîmâr *(Far.)* **eyle-** : Tedavi etmek, ilgilenmek.

Dilegin nedir baŋa bir söylegil

Ḥâlimi gör baŋa ***tımâr eyle****gil (YZ/526)*

Etti ey Yusûf esirgegil ḥâlim

Timâr eyle *düşmüşem ṭutġıl elim (YZ/883)*

Zelḫâ benem bîçâre ʿaşḳa esîr

Timâr eyle *gör ḥâlim oldum faḳîr (YZ/896)*

ümîd-vâr *(Far.)* **eyle-:** Ümitlendirmek.

Ḫâṭırın sorup ḫalâṣ olması cânibin muḳarrer gösterüp, ***ümîd-vâr eyle****diler. (M-S.82/8)*

virân *(Far.)* **eyle-**: Yıkmak, harap etmek.

Evüm ***virân eyle****ye ve ben hemîşe atamdan işidür-idüm bunı eydürdi ki. (M-B.10b/14)*

yâd *(Far.)* **eyle(me)-**: An(ma)mak, hatırla(ma)mak.

Ṣunup ṭutdı vü öpdi iki gözin

Bilişdi ***yâd eyleme****di kendüzin (SN/3519)*

Cihânda ne kim andan olduŋsa şâd

Firâḳına döyesüŋi ***eyle yâd*** *(SN/5542)*

zârîlıḳ *(Far.)* **eyle-**: İnleyip ağlamak.

Ol nigârîn kendü hâlin söylenür

Gâh âh ider gâh ***zârî eyle****nür (VG/207)*

Ne ata ne anaya söyler idi

Dün güni ***zârîlıġ eyle****r idi. (SN/712)*

Zârılıḳ eyle*di aġladı. (DK/D25/11)*

Anası feryâd idüp aġladı, ***zârılıḳ eyle****di. (DK/D220/12)*

zehr *(Far.)* **eyle-**: Zehirlemek.

Bilürsin ki Nemrûd'ı ḳahr eyledi

Aŋa ṭatlu dirligi ***zehr eyle****di (SN/80)*

Senüŋ devletüŋ bizi ḳahr eyledi

Şeker yir iken bize ***zehr eyle****di (SN/5129)*

zîr ü zeber *(Far.)* **eyle-**: Alt üst etmek.

Yine çün ḥaḳınca nazar eyledi

İşin küllî ***zîr ü zeber eyle****di(SN/517)*

Ṣûreti nakşı ki aŋsuzda göründi gözüme

Tâc u taḫt u raḫt u baḫtı ***eyle****dim* ***zîr ü zeber*** *(SN/1367)*

ziyân *(Far.)* **eyle-**: Zarar vermek.

Ki içmek süci baŋa ***eyle****r* ***ziyân***

İçicek tenümi eridür hemân (SN/1206)

Pâk olana, pâk naẓar, ne ***ziyân eyle****r. (M-S.16/3)*

Çoḳ ***ziyân eyle****r. (M-B.15b/4)*

Bir nice zamandan ṣoŋra ḥâli ayruḳsı olup her ne metâʿ ki aldıysa ***ziyân eyle****yüp… (M-S.80/13)*

1.4.4. İsim Unsurları Türkçe + Türkçe Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

esen oġuz eyle-: Sağ salim olmak.

Bunı didi ***eyle****di* ***esen oġuz***

Ata bindi düşdi yola yaluŋuz (SN/4054)

iki bölük eyle-: İki parçaya ayırmak.

Hem ***eyle****di ṣaçların* ***iki bölük***

Ki bir ḳılı biŋ yürek eyler delik (SN/1484)

ḳulaḫ ṣaġır eyle-: İşitmemek.

Ögi şaşururdı çeri güvüsi

Ḳulaḫ ṣaġır eyle*rdi oḫ cıvusı (SN/2755)*

1.4.5. İsim Unsurları Türkçe + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

gül ü lâle-zâr *(Far.)* **eyle-**: Gül ve lale bahçesi oluşturmak.

Dilerdi ki nakş-ı nigâr eyleye

Yöresin ***gül ü lâle-zâr eyle****ye (SN/606)*

güç ve ziyân *(Far.)* ***eyle-***: Zarar vermek.

Olmaya kim kimse kimseye ***güç ve ziyân eyle****ye. (M-B.39b/12-13)*

1.4.6. İsim Unsurları Arapça + Türkçe Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

ḫışm *(Ar.)* **u küsü eyle-**: Darılmak, küsmek.

Kimesneyle ***eyle****rse* ***ḫışm u küsü***

Be-cid şöyle ṭurur ki ḳalburda ṣu (SN/1983)

1.4.7. İsim Unsurları Arapça+ Arapça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

ʿahd *(Ar.)* **ü ḳavl** *(Ar.)* **eyle-**: Söz vermek.

*ʿ****Ahd ü ḳavl*** *eyle* ***eyle****diler. (M-B.24b/3)*

def-i ġam *(Ar.- Ar.)* **eyle-**: Ğamdan kurtulmak.

Biz anuŋ teferrücine ḳanâ'at idüp ġurbet vahşetinde enîs olup cemâl-i vişâliyle ***def-i ġam eyle****yevüz. (M-S.15/14-15)*

duʿâ *(Ar.)* **vü şenâ** *(Ar.)* **eyle-**: Methetmek, övmek.

Duʿâ vü şenâ eyle*di. (M-S.84/1)*

ḥamd *(Ar.)* **ü şükr** *(Ar.)* **eyle-**: Şükretmek.

Bâzirgân bu ḫaberi işidüp ***ḥamd ü şükr eyle****di. (M-S.81/17)*

nehy-i münker (*Ar.- Ar.*) **eyle(me)-**: İslam'ın kabahat ve haram olarak bildirdiği şeyleri *yap(ma)mak.*

Şöyle ki emr-i maʿrûf ve ***nehy-i münker eyleme****ye. (M-S.177/3)*

tevbe (Ar.) **ve istiġfâr** (Ar.) **eyle-**: Tövbe etmek.

Çünki suçuŋı bildüŋ ***tevbe ve istiġfâr eyle****dün. (M-S.9/16-17)*

1.4.8. İsim Unsurları Arapça + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

ʿadl *(Ar.)* **ü dâd** *(Far.)* **eyle-**: Adaletli olmak, eşitsizlik ve haksızlık yapmamak.

Dürişüŋ ki eyleyesiz ʿadl ü dâd

Ki sizden ḳamu ola ḫoşnûd u şâd (SN/5376)

emir-aḫur (*Ar.-Far.)* **eyle-**: Ahırcı başı yapmak.

Allah menüm ivümi ḳurtaracaḳ olur-ise ***emiraḫur eyle****yeyin didi. (DK/D51/1-2)*

Ḳaraçuḳ Çobanı ***imraḫor eyle****di. (DK/D65/6)*

mekr *(Ar.)* **ü âl** *(Far.)* **eyle-**: Hile yapmak, aldatmak

Şunuŋ bigi ***eyle****yeven* ***mekr ü âl***

Ki aldayam u sen ḳamu mâlı al (SN/2703)

muṭîʿ *(Ar.)* **ve fermân** *(Far.)* **eyle-**: Emretmek, buyurmak.

Pâdişâhumuz bize mihrübân ve bizi anuŋ emrine ***muṭîʿ ve fermân eyle****di. (M-B.29a/6)*

naḳş-ı nigâr (Ar.- Far.) **eyle-**: Sevgilinin portresini çizmek.

Dilerdi ki ***naḳş-ı nigâr eyle****ye*

Yöresin gül ü lâle-zâr eyleye (SN/606)

tefekkür *(Ar.)* **ve endîşe** *(Far.)* **eyle-:** Düşünmek.

Kevn ü fesâdı görüp ***tefekkür ve endîşe eyle****diler. (M-S.1/11)*

1.4.9. İsim Unsurları Farsça + Farsça Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

şebîḫûn *(Far.- Far.)* **eyle-**: Gece baskını yapmak.

Şöyle gerekdür ki bu gice baŋa

Ḫoş ***şebîḫûn eyle****yem varam aŋa (VG/87)*

1.4.10. İsim Unsurları Farsça + Türkçe Sözcüklerden Oluşan Birleşik Fiiller

feryâd *(Far.)* **u âh eyle-**: İnleyip sızlamak.

Fiġân itdi ***feryâd u âh eyle****di*

Başın götürüp aġlayup söyledi (SN/645)

II. BÖLÜM

2. FİİLİMSİ + YARDIMCI EYLEMLERLE OLUŞAN BİRLEŞİK EYLEMLER

Fiilimsi özelliği kazanmış sözcüklerin yardımcı eylemlerle beraber kullanılması sonucu oluşur. Tüm anlam fiilimsi eki almış esas fiil üzerine kuruludur. İsim fiil ve sıfat fiil üzerine gelen yardımcı fiiller esas fiile istek, niyet, alışkanlık, alışkanlığı terk etme, bitirme/sonuç gibi çeşitli anlamlar kazandırırlar. Zarf fiil üzerine gelen yardımcı eylemler ise tasviri bir özellik kazandırır.

2.1. İSİM FİİL + YARDIMCI EYLEMLERLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER

2.1.1. İstek Fiileri (-mAk iste-)

Esas fiil üzerine gelen -AcAk isim fiil ekinin *iste-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. "Bu yapıyla hareketi gerçekleştirme isteği ifade edilmektedir" (Akbaba, 2007: 91). Sadece bu yapıda *Marzubânnâme*'de beş örnek tespit edilmiştir:

Çün belâ kişiye nâzil ola ve dostın belâya ḳoyup gendü ***ḳurtılmaḳ iste****r. (M-B.13a/8-9)*

Hiç kimesne şimdiye degin benüm vilâyetüm ***dutmaḳ iste****medi. (M-B. 47b/ 12)*

Et yimek ve kan ***şormaḳ iste****ye. (M-B.53B/1)*

Şek degüldür kim baŋa furṣat bulup ḳanum ***dökmek iste****r. (M-B.64a/4)*

Pâdişâh ḫiẓmetine maḫṣûṣ ***olmaḳ iste****r. (M-B.66a/10)*

2.1.2. Niyet/ Karar Bildirme Fiilleri (-mAk ol-)

Esas fiil üzerine gelen -mAk isim fiil eklerinin *ol-* yardımcı eylemiyle birleşmesi ile oluşur. Geldiği fiile "bir şeyi yapmayı istemek, kararlı olmak" gibi anlamlar katmaktadır. *Yusuf ve Zeliha*'da bir, *Süheyl ü Nevbahar*'da on, *Dede Korkut Hikayelerin'd*e iki, *Marzubânnâme*'de beş örnek tespit edilmiştir:

Gece gündüz ***aġlamaḳ ol****du işi*

Sel gibi aḳar anıŋ gözü yaşı (YZ/164)

Ilandan aġulu durur ol kişi

*Ki kendüzin **incitmek ol**a işi (SN/233)*

Anuŋ göŋli nice vire kim ḳızın

*Bize vire vü **görmek ol**a yüzin (SN/761)*

Şunun bigi ẕevḳ eyledi ol kişi

*Ki **aġlamaġ ol**dı ḳamumuz işi (SN/1294)*

Yüzine baḳġıl u sevdâ başarmaġıl ayruḳ

*Visaline ṭamaʿ-ı ḫâm **ṭutmaḳ ol**a muḫâl (SN/1518)*

*Didi **ol**maz **oturmaġ** indi hele*

Otur taḫtuŋa ol ḳopuzı ele (SN/1610)

Baŋa uyuŋ ve Taŋrı'ya sıġınuŋ

*Ki **uyuşmaġ ol**ur işi sıġınuŋ (SN/2556)*

*Bilüp bilmeyüp **buşmaġ ol**maz eyü*

Gerek sözi söyleyeler aŋlayu (SN/2626)

Kişinüŋ ṭaş altında ḳalsa eli

*Anı **ṭutmaḳ ol**ur ulular yolı (SN/2635)*

*Didi iy sere **ivmek ol**maz eyü*

Zamân ile ögrenür oyın ayu (SN/3272)

Ḳıyâs eyleyicek nice dönse ḥâl

*Bu ʿâlemde **diŋlememek ol**a muḫâl (SN/5541)*

*Oġul ṣabaḥ varup öylen **gelmek ol**maz, öylen varup aḫşam **gelmek ol**maz. (DK/D172/4-5)*

*Bunı **öldürmek ol**maz didiler. (DK/D281/11)*

*Biŋ mertebe cidd ü cehd olınsa, uḫuvvet bend ü bağı **kesilmek ol**maz. (M-S.10/6)*

*Ammâ hîç vaḳt anlaruŋ işinden dek **ṭurmaḳ ol**maz. (M-B.19b/4)*

*Pes bu ḥikâyetden maʿlûm oldı ki râzı cânlu kimesneye **dimek ol**maz imiş. (M-S.72/4)*

Bir nesne kim eyüdür daḫı eyü adını ***dimek olmaz.*** *(M-B.41a/10)*

Bundan ġâfil ***olmaḳ olmaz.*** *(M-B.54a/2)*

2.2. SIFAT FİİL + YARDIMCI EYLEMLERLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER

"Bu gruptakiler, fiil kök ve gövdelerinden kurulan farklı zaman kalıbı içindeki sıfatların, o*l-* yardımcı fiil ile birleşmesinden oluşmuştur. Bu türlü birleşiklerde, yine esas anlam birleşik fiildedir. Yalnız birleşik fiildeki bu oluşun zaman ve tarzı ile ilgili bir özellik göze çarpar. Yapılarındaki bu zaman ve tarz özelliği dolayısıyla karmaşık fiiller aynı zamanda fiilin kılınış kategorisi içinde de yer alırlar" (Korkmaz, 2017c: 700). Bazı araştırmacılar bu tarz oluşan fiiller için karmaşık fiil terimi de kullanmışlardır (Korkmaz, 2017c:700; Banguoğlu, 2015: 482).

2.2.1. Niyet/Tasarlama Fiilleri (-AcAk ol-)

Esas fiil üzerine gelen *-acak, -ecek* sıfat fiil eklerinin *ol-* yardımcı eylemiyle birleşmesi ile oluşur. "Bu oluş ve kılışın teşebbüs ve niyet halinde olduğunu gösterir" (Korkmaz, 2017c: 705). *Süheyl ü Nevbahar*'da bir, *Dede Korkut Hikayelerin'd*e sekiz, *Marzubânnâme*'de ise iki örnek tespit edildi:

Olacaḫ olur *anda yoḫdur gümân*

Hîç olmayasın eyle olur uman (SN/4227)

Allah menüm ivümi ***ḳurtaracaḳ olur****-ise emiraḫur eyleyeyin didi. (DK/D51/1-2)*

Götürecek olur*-iseŋ yigitligüm seni ṭutsun aġaç. (DK/D54/2)*

Amma ***getürmeyecek olur****-iseŋ bu ḳatla öldürmedüm ol vaḳtın öldürin didi. (DK/D85/12)*

Gelürmeyecek olur*-iseŋ gözüme görinmeyesin. (DK/D87/1)*

Bu ḳıza ***başılacaḳ olur****-isem Ḳalın Oġuz içinde başuma ḳahınç yüzüme toḫınç iderler. (DK/D79/10-11)*

Eger seni ḥişardan aşaġa urgan ile ***şalınduracak olur****-isem babaŋa anaŋa ṣaġlıḳ-ile varacaḳ. (DK/D98/7-8)*

Boy delü boġma ***çıḳaracaḳ olanca ʿaybumuzı ḳaḳdı. (DK/D114/6)***

***Açılacaḳ olur**-ise oġlum Beyrekdür didi. (DK/D118/11)*

*Eger bir gün ol yidügi çanaġa ve bardaġa **degecek olur** isen aġacıla başuŋ çanaġın uvada. (M-B.30a/6)*

*Lîkin bir er kim benüm **dögecegüm ola**. (M-B.34a/13)*

2.2.2. Bitirme/ Sonuç Fiileri (-mIş ol-)

Esas fiil üzerine gelen *-mIş* sıfat fiil eklerinin *ol-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. Geldiği fiile "bitirme, sonuçlandırma" anlamları katmaktadır. Bu dönemde çok görülen bir birleşik fiildir.

*Yusûf eder **degmiş ola** devlete*

Hem daḫı Mışır'daki bol niʿmete (YZ/983)

*Ger **incitmiş olsa**ŋ düzeltmek gerek*

Peşîmân olup tevbe itmek gerek (SN/95)

Velî dutmayana ger ögüt vire

***Ṭaġıtmış ola** toḫmı çoraḳ yire(SN/324)*

*Varup aŋa **anmış ola** ol seni*

Hem ister ola görmege yol seni (SN/1419)

*Şehet hem ol **aldurmış ola** göŋül*

*İşin ʿışḳa key **vermiş ola** göŋül (SN/1425)*

Dirîgâ bu ḥasretde ben ger ölem

*Pes işümde kâhilik **itmiş olam** (SN/1494)*

*Şu kim ʿışḳa **vermemiş ola** boyun*

Bunuŋ bigi oynamaz olur oyın (SN/1593)

*Nişânumı kim **virmiş ola** saŋa*

*Ki sen ʿâşıḳ **olmış olasın** baŋa (SN/1814)*

*Ataŋ anan ögüŋ **düşmiş ola***

*İçüŋ ol sebebden **ṭutuşmış ola** (SN/2020)*

İletmiş ola mektebe etmegi

Edeb beklemekde bile nitmegi (SN/2061)

Ṭapu pâẕişâhlara itmiş ola

Ḥikâyet öküş yâd ṭutmış ola (SN/2062)

Çü içmiş ola ḳalmaya ol ayık

Revân gitmege çâre bu kim bayıḳ (SN/2071)

Öginde Süheyl'üŋ ḳayusın yidi

Ki öldürmiş ola nite ḳoyadı (SN/2413)

Ne uġradı kim bile aŋa daḫı

Unıtmış ola nite aŋa daḫı (SN/2465)

Bir ol gün ki irişmiş ola ḳaża

Bir ol gün ki yoḫdur ḳażâ-yı Ḫuẕâ (SN/2564)

Ya ḳızumı yâ ol kişiyi meger

Düşürmiş ola vü boşandı gider (SN/2534)

İşitmemiş ola kişi bu sözi

Ki deniz aḫa vü ḳopara tozı (SN/2537)

Ki çarḫ-ı felek perdeden nideyim

Daḫı dürlü çıḳarmış ola oyın (SN/2673)

Ki urmış olasın Süheyl'üme bend

Degürmemiş olasın aŋa güzend (SN/2777)

Didi ḳanda gitmiş olalar 'aceb

Nice düzgün itmiş olalar 'aceb (SN/2785)

Kimdür ki uṣaŋ oluban eglene bir dem

Düzgün ki düzülmiş ola anı boza benven (SN/2913)

Âdem oġlanı nite gelmiş ola

Bu iş hem güzâfın degüldür hele (SN/2981)

Çayır otlaya ṭoḳıyasız ḳazuḫ

*Ṭuru ṭuru **ḫâmlamış ol**a yazuḫ (SN/3314)*

Ne bilem bu yazıda ḥâlüm nola

***Yimiş olma**yıcaḳ ṣuyı kim bula (SN/3528)*

Ki Ṣa'lûḳ'uŋ içi degül idi pâk

*Şehet **itmiş ol**a Süheyl'i helâḳ (SN/3778)*

*Anuŋ mislini **görmemiş ol**adı*

Aŋa virdi bir yarlıġa ṭoladı (SN/3914)

Buyurdı ki tîz oḳuŋuz göreyim

*Bunı ḳanda **bulmış ol**a ṣorayım (SN/3996)*

Ḳayalar dibinde yügürürdi çoḫ

*Şol ayu bigi kim **yimiş ol**a oḫ (SN/4068)*

*Ne bilem gemi ḳanda **gitmiş ol**a*

*Ya yoldaşlarum daḫı **nitmiş ol**a (SN/4084)*

*Gemi varası yire **varmış ol**a*

Anuŋ işi ḫoẕ baġludur bir yile (SN/4089)

Kişi nesnesin nice alur kişi

*Uyanuḫla **görmiş ol**asın düşi (SN/4141)*

Şu ḳızı dimezven ki gide bile

*Degül yol eri yine **dönmiş ol**a (SN/4284)*

*Biline ki her ḳanda **varmış ol**a*

*Kimesne işitmiş ü **görmiş ol**a (SN/4323)*

Demürci ki ol yandura çaḫ kömür

*Çeküç ṣala vü **ol**a **ḳızmış** demür (SN/4482)*

*Kimesne kim **anlamış ol**a işin*

Ġanîmetdür aŋa eyü hem-nişîn (SN/4588)

Nite inanayum ben işbu söze

*Ki **ilenmemiş ol**asın ol ḳıza (SN/4934)*

Tezeydügin andan bilürler güli

*Ki **ilinmemiş ol**a aŋa ẖoryad eli (SN/4954)*

Apaŋsuzda yavu ḳulalı anı

__Ṣınamış ol__alar görenler beni (SN/4981)

*Hele böyle **olasımış ol**dıdı*

Biz ummaduġumuz bir iş oldıdı (SN/5154)

Ne var yıġdum u gizledüm ise genc

*Kimesneden **almamış ol**am ilenç (SN/5365)*

İkiledin oġlan olur ol kişi

*Ki ḳocaluban **yitmiş ol**a yaşı (SN/5394)*

*Yigit çün **ṣınamış ol**a işler*

Ḳoca bigi ʿaḳlile iş işler (SN/5418)

Bugün kim gidecek cihândan yarın

*Düzüp **ḳoşmış ol**a varacaḳ yirin (SN/5551)*

ʿAzm kıldı leşkerin aldı gelür

*İşidür yolda dügün **olmış ol**ur (VG/83)*

Ol nigârîn Varḳa'ı iltür keşân

*Ya'ni **ḳaḳımış ol**ur ol gülsitân (VG/319)*

*Çün **dikilmiş ol**a altmış bir aġaç*

Bunlara ḳarşu aṣuŋ atuŋ umaç (VG/580)

__Ḳalmış ol__a iki yüz kişi kemîn

İkisin daẖı ala duta hemîn (VG/649)

*Pusıya **girmiş ol**a bu biŋ kişi*

İkisin alup bitüreler işi (VG/650)

Didi şâha işbu gice sen buyur

Kim ***uyumış ol****alar vaḥş u ṭuyûr (VG/697)*

Varḳayı ṭayusı ***ṭoylamış ol****ur*

Pâdişâhdan gitmeye destûr alur (VG/1103)

Varḳa ʿışḳına virem şerbet içe

Varışa ḳısmet başın ***urmış ol****ur (VG/1314)*

Eyitdi şâha sizden ***utanmış ol****a*

Anuŋ-içün adnı ***dimemiş ol****a (VG/1398)*

Buġra diledi ki maya ***görmemiş ol****a. (DK/D86/10)*

Biŋ buġra getürüŋ kim maya ***görmemiş ol****a. (DK/D85/8)*

Kim hiç ḳışraġa ***aşmamış ol****a. (DK/D85/9)*

Bu gelen ***bilmiş ol****uŋ yaġıdur didi. (DK/D127/8)*

Anı ***uyarmış ol****am ve anuŋ aġusına nice ḳatlanam. (M-B.18a/1)*

Ḳavmüm ṣaḳlamış ve eyü adum ***ṣatmış ol****am. (M-B.28b/7)*

Her kim gendü ḳavmin aġırlaya, gendüzin ***aġırlamış ol****ur. (M-B.34a/1)*

Her kim kimseye güç ***eylemiş ol****a. (M-B.38a/10)*

Bu çoḳ cânavar arasında bizüm muvâfaḳatumuz ḫaberin bir nicesi ***işitmemiş ol****a. (M-B.40a/11)*

Gendü ʿâcizlıġumuz ***bildürmiş ol****alar. (M-B.47b/6)*

Vefâ-dârlıḳ ve ḥaḳ-şinâslıḳ yirine ***getürmiş ol****am. (M-B.44a/8)*

Ẓâhiri ittifâḳ-ıla ârâste ve bâṭını ḥîle ve nifâḳ birle ***dürilmiş ol****a. (M-B.61b/3)*

Eger biz anlara ḳarşu varup uġraşavuz, gendü ḳuṣûrumuz anlara ***bildürmiş ol****avuz. (M-B.45b/10)*

Bârî ben daḫı bir zaḫm ***urmış ol****ayım. (M-B.56a/6-7)*

Yâḫûd anuŋ luṭfi gül-zârından bir diken ucı barmaġumuza ***irmiş ol****a. (M-B.57b/6-7)*

Ol ṭaġ depesinden geçince Ira on yirde ***dinlenmiş ol****a. (M-B.65b/13-14)*

Ve gendüyi ġâlib ***bilmiş ol****ur. (M-S.176/9)*

2.2.3. Alışkanlık Fiileri (-Ar ol-)

Esas fiil üzerine gelen *-Ar* sıfat fiil ekinin *ol-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. Geldiği fiile "alışkanlık edinme" anlamı katmaktadır. Bu dönem metinlerinde sık görülen bir birleşik fiildir.

Yigitlik vere ana görklü ola

Gözleri görmez iken ***görür ol****a (YZ/905)*

Dolu aya beŋzer olur hem yüzü

Görür ol*ur hem anıŋ görmez gözü (YZ/909)*

Ettiler pad(i)şâhın olur bu ḫûsû

Öper ol*ur gelse ṣâlih bitişi (YZ/1266)*

Ne eylük kim itmek gerek itgil

Gider ol*ıcaḳ ḳayġusuz gitgil (SN/225)*

Uyur ol*sa çobân ṭaġılur ḳoyun*

Ḥarîf olsa ġâfil bozılur oyın (SN/935)

Uyur ol*sa nâ-geh sayuḫlar idi*

Süheyl-i Yemen diyü yuḫlar idi (SN/1138)

Anuŋ andı ṣımaya sinüŋ sözüŋ

Daḫı yigregin ***aŋlar ol****a özün (SN/1318)*

Varup aŋa anmış ola ol seni

Hem ***ister ol****a görmege yol seni (SN/1419)*

Kişinüŋ ne var ʿışḳ üzerse gücin

Olur ol*mazuŋ çoḫ götürür gücin (SN/1988)*

Dürişse kişi ḳayġusın ***yir ol****ur*

Yiri yâr içün yaruban ***yir ol****ur (SN/2002)*

Hîç ayrılmamışdur ḳuluŋuzdan ol

*Çü nâ-gâh **gider ol**dum u düşdi yol (SN/2308)*

*Birez alnına **beŋzer ol**aydı ay*

Ḳurulmış idi ḳaşı sihriyle yay (SN/2381)

***Uyır ol**a ḫalvetde ṭursun örü*

Ḫumârumuz açmaġa gelsün berü (SN/2502)

*Meger **ışlar ol**ayidi hem ışıḫ*

Vireydi ḳara dün içinde ışıḫ (SN/2590)

Çün ol gitdi atası ilden ile

*Çeriler ṣalup anı **ister ol**a (SN/3130)*

Ḳanıyile reng oladı yir yüzi

*Nite kim cühûd **boyar ol**ur bizi (SN/3140)*

Nite kim yaġıcaḳ ḳar örter izi

*Çü mâl irkile **ṭutar ol**ur gözi (SN/3209)*

Kişi kim ḫayâl-bâz oyının bilür

*Çadır dutuban gice **oynar ol**ur (SN/3350)*

*Kişi çün ġarîblıġa **düşer ol**ur*

*Dutılur dili ʿaḳlı **şaşar ol**ur (SN/3484)*

Ṣat u ḫarc it ü kendüzüŋi ṭonat

***Getürür ol**ur ise Taŋrı oŋat (SN/3916)*

*Ya güler ü yâ **aġlar ol**ur ise*

Ya ḫayrân aŋa ḳarşu ḳalur ise (SN/3958)

*Hümâ ḳuşını **ister ol**an kişi*

Gerek avlaya dürlü dürlü ḳuşı (SN/3966

*Meger bir özi baġrı **göyner ol**a*

Ki anuŋ için ṭarta birez belâ (SN/4046)

*Kişinüŋ **olur ol**sa ḥâli żaʿîf*

Ḳavî yüz çevürürmiş andan ḥarîf (SN/4155)

Baḳup gördi kim ol birez sehl yir

*Öginde meger **utanur ol**a dir (SN/4218)*

***Şanur ol**asın âdemî ġuṣṣa yir*

Gerek bilesin âdemi ġuṣṣa yir (SN/4224)

*Ne yirde ki süci **içülür ol**ur*

*Ne kim gizlü sır var **açılur ol**ur (SN/4261)*

Ḳatına getürdiler ü ṣordı ol

*Ki ḳanḳıŋuz artuḳ **yürür ol**a yol (SN/4330)*

Eger ataŋı görmege aŋasın

*Ya **ögler ol**ur isen yaŋasın (SN/4412)*

Bularuŋ oḳından havâdaġı ḳuş

***Geçer ol**sa ḳurtılamazdı öküş (SN/4470)*

Aŋı bilmedüŋ mi nolısar ṣoŋ uç

*Kişi kimseye **eyler ol**ursa güç (SN/4555)*

*Kişi **eyler ol**sa iŋen iḥtiyâṭ*

Yavuz ḳavm ile itmeye iḫtilâṭ (SN/4587)

Ol ilde beni düşde gören kişi

*Henüz ürküp **unıdur ol**a düşi (SN/4922)*

*Âdem **düşer ol**sa ayaḫ ṭayınur*

Başındaġı ʿaḳlı anuŋ yayınur (SN/5127)

***Başarur ol**ursa anuŋ bigi uz*

Ki şekker ḳara vü bir arada ṭuz (SN/5337)

***Giderür ol**a kengel anda ki var*

Kiçiden ḥayâ vü uludan vaḳâr (SN/5473)

Ger durursavuz daḫı ***biter ol****a*

Biz çıḳışımazuz ol yigidile (VG/693)

Aġız açup ***öger ol****sam üstümüzde Taŋrı görklü. (DK/D5/12)*

Umarumdan yaḫşı ***uyar ol****a-y-idi dir. (DK/V5/4)*

Çaġırdılar Dedem Ḳorkut ***gelür ol****dı. (DK/D17/9-10)*

Biner ol*sun hünerlüdür. (DK/V10/13)*

Geyer ol*sun hünerlüdür. (DK/D18/5)*

Atınuŋ cılavısın döndürdi, ordusına ***gelür ol****dı. (DK/V13/5)*

Oġlan ata biner ḳılıç ***ḳuşanur ol****dı. (DK/D29/8)*

Başuŋ ala ***baḳar ol****sam başsuz aġaç. (DK/D55/13)*

Dibüŋ ala ***baḳar ol****sam dipsüz aġaç. (DK/D54/1)*

Ḳarşu yatan ḳara ḳarlu taġlardan ***aşar ol****sa. (DK/D75/6-7)*

Ulaş oġlı Ṣalur Ḳazanı ***sorar ol****sam ṣaġ-mı arġış. (DK/V36/8-9)*

Taŋrı maŋa yol virdi ***gider ol****dum mere kâfir. (DK/D100/3-4)*

Adaḫlusın aŋa ***virür ol****dılar. (DK/D101/12)*

Ḳarşu yatan ḳara ṭaġı ***sorar ol****sam yaylaḳ kimüŋ. (DK/ V40/13)*

Menüm cânum ***alur ol****saŋ sen alġıl. (DK/D161/9)*

Ṭatlu menüm cânumı ***alur ol****dı. (DK/D166/8)*

Yaylar ol*sam menüm gorum olsun. (DK/D167/9-10)*

İçer ol*sam menüm ḳanumum olsun. (DK/D167/11)*

Biner ol*sam menüm tabutum olsun. (DK/D167/13)*

Ḫırıldadup ṭatlu cânum ***alur ol****dı. (DK/D163/1)*

Beslediler böyüdi, ***gezer ol****dı, oğlançuḳlar ile* ***oynar ol****dı. DK/D217/6)*

Her kim işüŋ evvelin anlamaya, ṣoŋın ***taŋlar ol****ur. (M-B.28b/13)*

Taŋrı teʿâlâ ḳorḳusın ***bilür ol****a. (M-B.38b/12)*

Ve ben ılandan ***biter oldum. (M-B.55a/11)***

Ḥâliyâ beni arslan şimdi ḫoş ***dutar olursa*** *ben aṇa yavuz ḳaṣd ḳılmayam. (M-B.56a/10)*

2.2.4. Alışkanlığı Terk Etme Fiilleri (-mAz ol-)

Esas fiil üzerine gelen *-mAz* sıfat fiil ekinin *ol-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. Geldiği fiile "alışkanlığı sona erdirmek" anlamı katmaktadır. Bu dönem metinlerinde sık görülen bir birleşik fiildir.

ʿÂşıḳ olan ögüde ***girmez olur***

İki gözü örtülü görmez olur (YZ/458)

Aġlamaktan ***görmez oldu*** *gözleri*

Erte gece Yusûf oldu sözleri (YZ/664)

Görmez oldu *aġlamaktan gözleri*

Gece gündüz Yusûf oldu sözleri (YZ/871)

Dilimden ***gitmez oldu*** *Yusûf adın*

Baġrımı yandırdı der seniṇ adın (YZ/1223)

Ettiler yoġ oldu bizden birimiz

Aġlamaktan ***görmez oldu*** *atamız (YZ/1309)*

Aġladam ben Yaʾḳûpʾu ***görmez ola***

Hem yerinden ḳavzanıp ***turmaz ola*** *(YZ/1346)*

Ḳamaşdı gözüm ṭaġıldı bilüm

Hemân laḥẓa ***söylemez oldu*** *dilüm (SN/618)*

Ki aşdan ***gözikmez olur*** *yiryüzi (SN/850)*

Şu kim ʿışḳa vermemiş ola boyun

Bunuṇ bigi ***oynamaz olur*** *oyın (SN/1593)*

Sen beni şöyle miskîn itmiş idüṇ ki ayruḫ

Varımaz oldum *idi yurduma meskenüme (SN/1822)*

Gözüŋ aç [u] uyḫu gözetmeyügör

*Çü **görmez ol**a çi uyıyan çi kör (SN/2361)*

Didi eyle itmek degül maṣlaḥat

*Ki **düşmez ol**ur degme vaktin oŋat (SN/2607)*

*Kiçiler yolı ṭoġru **varmaz ol**ur*

*Ulular ṣuçı yüze **urmaz ol**ur (SN/2639)*

*ʿÂlemde benüm bigi işin **bilmez ol**a mı*

Depdüm yire ṭop nâmûsı vü ʿârı vü nâmı (SN/2857)

Yaz ıssısı yazıda bulsa zülâl

*Ṣuṣamış kişi **içmez ol**sa muḥâl (SN/3262)*

*Gözetmek gögi **düşmez ol**ur oŋat*

Karıncaya ḳatı ḳażadur ḳanat (SN/3406)

*Ve ger **görmez ol**ursam anuŋ yüzin*

Öpem başduġı yirde atı izin (SN/3907)

Güce gördi her biri sürdi atın

***Bilimez ol**ur yaġı yaġı yatın (SN/4466)*

Neheng âdeme açmaz idi eŋek

***Üşendürmez ol**mışdı pîli sinek (SN/4540)*

*Eger **uçmaz ol**sa yolınca eyi*

Ḳaparlardı bıldırcın atmacayı (SN/4543)

Ḳamu ḫalḳı şöyle geçerlerdi dinç

*Ki **bulınmaz ol**mışdı zaḥmet ödinç (SN/4547)*

*Eger ṭoġru **söylemez ol**ur iseŋ*

Beni hem ger ʻayblama ölür iseŋ (SN/4941)

Raʻiyyetleri eyle dutmışdı dinç

*Ki **anılmaz ol**mışdı güç ü basınç (SN/5110)*

*Ne deŋlü **yaramaz ol**ursa oġul*

Atanuŋ ṣoŋında ḳalursa oġul (SN/5413)

Siyâset iderseŋ degül saŋa ʿayb

*Eger **bilmez ol**ur iseŋ nola ġayb (SN/5479)*

Varḳa çün bildi anı gerçek-durur

***Gelmez ol**ur yaʿnî ipin çekdürür (VG/329)*

Ḳamu ʿâlem gökçegi dırnaġına

***Degmez ol**a tâ ki bir barmaġına (VG/871)*

Ol nigârîn ol ḳadar ḳıldı naẓar

*Kim **görinmez ol**dı yârinden eṣer (VG/1546)*

*Oġlan taḫta çıḳdı, babasınuŋ ḳırḳ yigidin **aŋmaz ol**du. (DK/D18/9-10)*

*Aḳar iken **aḳmaz ol**sun. (DK/D27/8)*

*Biter iken **bitmez ol**sun. (DK/D27/9)*

*Ḳaçar iken **ḳaçmaz ol**sun ṭaşa dönsün. (DK/D27/10)*

*Bu kez oġlan şarab içer-iken **içmez ol**dı. (DK/V23/12-13)*

*Ḳızı gelini ḳas ḳas **gülmez ol**dı. (DK/D91/11)*

*Ḳızıl ḳına aġ eline **yaḳmaz ol**dı. (DK/D91/11)*

*Beyregüŋ atası anası baḳdı gördi-kim gerdek **görinmez ol**mış. (DK/D91/1)*

***Gelmez olsa**ŋ Pay Piçen ḳızı Banı Çiçegi aldurduŋ bellü bilgil. (DK/D97/1-2)*

*Zîrâ aġlamaḳdan gözleri **görmez ol**mış-idi. (DK/D118/12)*

***Dimez ol**ur-isen. (DK/D124/5)*

***Dimez ol**saŋ yana göyine ḳarġaram Ḳazan digil maŋa. (DK/V76/7)*

*Delü Dumruluŋ görür gözi **görmez ol**dı. (DK/D157/5-6)*

*Ṭutar elleri **ṭutmaz ol**dı. (DK/D157/6)*

*Ḫanum ḳalḳubanı yirüŋden **ṭurmaz ol**saŋ. (DK/D187/5-6)*

Ḳara ḳoçumuŋ ḳulaġı ***görinmez ol****sa. (DK/D278/4-5)*

Ṣoŋra gendüzini görüp ululıġına maġrûr olup âṣaf sözine daḫı iltifât ***itmez ol****dı. (M-S.9/10-11)*

Ḫalḳ arasında bize ʿizzet ḳomadı ve bizüm vesvesemüz [hergiz] ***geçmez ol****dı. (M-B.19a/7)*

Zîrâ biregüyi sevse anuŋ ʿaybın ***işitmez ol****ur. (M-B.33b/3)*

Eyle yapışdı kim ayruḳ başmaḳ keplemege ***yaramaz ol****dı. (M-B.35b/10)*

Ol-daḫı ***bislemez ol****dı. (M-B.38b/5-6)*

Neşâṭdan derisine ***ṣıġmaz ol****dı. (M-B.52b/13)*

Taŋrı buyruġı ***dutılmaz ol****dı. (M-B.69a/2)*

Ḫalḳ ***ḳorḳmaz ol****dılar. (M-B.69a/2)*

2.2.5. İstek Fiilleri (-(y)AsI + (k.e) +gel-, ol-)

Esas fiil üzerine gelen –AsI sıfat fiil ekinin şahıs ekleriyle çekime girerek *gel- ve ol-* yardımcı fiillerle beraber kullanılması sonucu oluşur. Şahıs ekleri her zaman sıfat fiillere gelmeyebilir. Bu yardımcı fiiller geldiği fiille "isteklenme" anlamı katmaktadır. Bu dönem için incelediğimiz *Süheyl ü Nevbahâr*'da dört, *Marzubânnâme*'de ise yedi örnek tespit edildi:

Yaġı ***olası ol****ur ise gelüp*

Varam üstine şar çerisin alup (SN/946)

ʿİnâyet ***ḳılası olı****caḳ birez*

Ḳamu müşkil işler düzilür geŋez (SN1424)

Didi ***göresüm gel****diydi iŋen*

ʿAceb midür isterse sini anan (SN/2188)

Anı vardı ḳarşuladı iki mîl

Ki ***göresi gel****miş idi bunca yıl (SN/5271)*

Eger saŋa daḫı vâḳıʿa ***uġrayası ol****ursa, benüm adumı oḳuġıl. (M-B.13b/3)*

Ve eger ʿavrat [u] oġlan mülk ü ḫânumân ḳoyup ***ḳaçası olursavuz.*** *(M-B.45a/6)*

Suya ***çökesi olurısam*** *ḫod daḫı yiyni olur. (M-B.47a/13)*

Eger ikimüzden birümüz daḫı nâ-gâh çengâline giriftâr ***olası olursavuz.*** *(M-B.62b/10-11)*

Eger yavuz ḳaṣd ***idesi olursa,*** *tevekkül berekâtında bir meded ire. (M-B.56a/11)*

Eger bu iş niteligin şâh ***bilesi olursa,*** *baña ḳatı ʿuḳûbet ḳılısar. (M-B.57b/9)*

Eger bu aġacuŋ yimişine ***irişesi olur-ısaŋ*** *baña andan tuḥfe getürgil. (M-B.67a/12-13)*

2.3. ZARF FİİL + YARDIMCI EYLEMLERLE OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER

İki fiil birleşiminden kurulan düzenli fiillerdir. "Fiiller, *u* yahut *p* almış bir mantıki esas fiilden sonra kullanılırsa kendi manalarını kaybedebilir ve manaları tasvir edilir. Böyle fiil birleşikleri yüklem olarak iş gördükleri gibi, vasıflık vs. olarak da iş görebilirler" (Gabain, 2007: 90). Birinci fiil unsuru esas fiille kurulmuş zarf fiil ikinci unsur ise bir hareketi tasvir eden yardımcı fiilden oluşur. Bütün anlam esas fiil üzerindedir yalnız yardımcı fiiller, (*bil-, ver-, var-, dur-/tur- yaz-, gel-, gör-, kal-, yörü-/yoru, ko-*, *yat-*, *ı-bı*) esas fiillere ivediklik, yeterlik, devamlılık, yaklaşıklık, uzaklaşma gibi çeşitli anlamlar kazandırır.

2.3.1. Yeterlik Fiilleri

Esas fiil özelliği teşkil eden *-a/-e; -ı/-i; -u/-ü* gibi eklerden birini almış zarf fiil türünün *bil-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. Sadece yeterlik fiillerinin olumlu hali bu şekilde oluşmaktadır. Bu dönemde incelenen metinlerden hareketle kullanım sıklığı olan bir tasvir fiili olarak görmekteyiz. "*bil-* yardımcı fiili; ya bir oluş ve kılışı gerçekleştirme güç ve yeterliliğini, yani 'yapabilme iktidarını' yahut da bir oluş ve kılışın gerçekleşme olasılığının (imkan ve ihtimalinin) bulunduğunu gösterir" (Korkmaz, 2017c: 709). "Yeterlik fiilleri kimsenin yeterliğini, sözü geçen kılışın veya oluşun mümkün veya muhtemel olduğunu anlatırlar (Banguoğlu, 2015: 486).

2.3.1.1. Zarf Fiil + bil-

Yine elli biŋ yunt ṭayı bile

*Ḳalanın nite kişi **şayıbil**e (SN/446)*

*Ṭutam sırruŋı **gizleyübil**esin*

Gözüŋ yaşın nicesi silesin (SN/1193)

Eger biŋ ola göŋül yâ ḫod ola yüz biŋ cân

*Fidâyidi **idebilseydüm** aŋa ḳurbânı (SN/1228)*

Aŋa didi naḳḳâş iy şâh-zâd

*Dürişgil ki göŋlüŋ **olıbil**e şâd (SN/1587)*

Kişi kim gözi göre yolı bile

*Cânından nite ayru **olıbile** (SN/1930)*

Göŋül saŋa düşdi vü ben yâbana

*Ne **ata bil**ür ḥâlümi ne aŋa (SN/2431)*

Döner bu felek dem-be-dem gûn-e-gûn

*Nite **beŋzeyübil**e bir güne gün (SN/2680)*

*Bola kim **bulıbil**evüz aŋsuzın*

Begümüzi vü pâdişâhuŋ ḳızın (SN/2847)

*Ki Çîn'e degin **uçabil**ür uzaḫ*

Niçe çîne yidi vü üzdi ṭuzaḫ (SN/3069)

Aç âdem ki ḫalvetde bula öyin

*Nite **şaḫlayubil**e oruc ayın (SN/3261)*

Dişüm biledüm saŋa sözi ḳoġıl

*Niçe **bekleyübil**e aç ḳurt aġıl (SN/3264)*

*Bola kim **bulıbil**evüz bir bıŋar*

Eger ılı şu olmaz ise ne var (SN/3284)

*Üçünci güni aŋa **varıbil**evüz*

*Yil oŋat olursa **iribil**evüz (SN/3286)*

*Ne mâl **alıbil**düm ne sîm u zer*

Yanumda bulındı bu birḳaç güher (SN/3618)

Dilin aġzı içinde ***ṭutabil****en*

Ki ininde ḫoş yatur iymin ılan (SN/3683)

Biz uş indi ***idibil****ürüz anı*

Ki ataŋa ḳavuşduravuz seni (SN/3893)

Murâdıŋa inşâllâh ***iribil****esin*

Girü ilüŋüze ***varıbil****esin (SN/3918)*

Nola ger varup gösteresin şaha

Ki ol ***yitüribil****e buŋa bahâ (SN/3988)*

Niçe ẓulmet ile ***olıbil****e nûr*

Nite dîv ile ṣohbet eyleye ḥûr (SN/4139)

Atası ḳatında olursa anı

Alıbil*ürem bellü bilgil bunı (SN/4285)*

Şu ḳızı dimezven ki ***gide bil****e*

Degül yol eri yine dönmiş ola (SN/4284)

Nite ***inanıbil****e ḳurda çobân*

Ne eylük ṣana ılana bâġ-bân (SN/4312)

Birez ***alıbil****düm ilinden anuŋ*

Bu ḳalʿayı alduḳ elünden anuŋ (SN/4313)

Şoloḫ dem ki ben girevenin yola

Hemîn gölge yoldaşum ***olıbil****e (SN/4351)*

Bişinci gün olıcaġaz aḫşamın

Gine ḳalʿaya ***varıbil****di hemîn (SN/4388)*

Çü ben olmayavan senüŋle bile

ʿAceb nite göŋlüm ***dölenibil****e (SN/4452)*

Nola kim ***çıḳıbile*** *bir yaŋaraḫ*

Yavuz göz bu yigitden olsun ırağ (SN/4494)

Anuŋ bigi bir daḫı ḳanda bulam

Ya bir gün nite ansuz ***olıbil****em (SN/4517)*

Süheyl'üŋ yüzin nite ***göribil****em*

Ya isteyü anuŋ yolında ölem (SN/4655)

Bağışladı geydürdi göŋül ḫoşın

Zihî er ki ***başarıbile*** *işin (SN/5159)*

Pes ol kimse ẓâlim durur laʿnetî

Ki sine ***ilede bil****e laʿneti (SN/5174)*

Ulu işler olsa ***başarıbil****ür*

Çeri düzmek ü il ü şârı bilür (SN/5247)

Ki maʿnîyi fehm ide sözi bile

Terâzûlayup lafẓı ***düzibile*** *(SN/5335)*

Cihânuŋ görüpdür yazın u ḳışın

Başarıb*ilür pâẓişâhlıḳ işin (SN/5416)*

Görimeyisersin sen ayruḫ beni

Ne ben daḫı ***göribil****even seni (SN/5435)*

Kime açavan sırrumı kendüzüm

Kime ḳarşu ***söyleyübilem*** *sözüm (SN/5656)*

Ḳurtarımadı Selîm Şâh-ı kemîn

On yedisin ***alıbil****diler hemîn (VG/620)*

Eytdi yâ Varḳa n'ite ḳılduŋ didi

Kim ʿadûdan ***ḳurtulub****ildüŋ didi (VG/822)*

Çala bil*en yigide oḳ-ile ḳılıçdan bir çomaḳ yig. (DK/D4/5-6)*

Bu ḳızı istemege kim ***vara bil****ür? (DK/D82/1-2)*

Biŋ dürlü zōr ile ḳaçup pōstını ***ḳurtarıbil****di. (M-S.18/8)*

Eger ılanı ***öldüribil****ürse, atası ḳardaşı daḫı ölür ve şerrinden emîn olur. (M-B.13a/4)*

Eger sen bu işi ***başarıbil****ürsen eyüdür. (M-B.22a/9)*

Eger dîn-dâr dîve cevâb ***viribil****ürse divler ayruḳ âdem oġlanı arasında ṭurmayalar. (M-B.24b/4)*

Dâne altında duzaġı nice ***görebil****em. (M-S.74/3)*

Bu endîşe birle ***götüribil****dikçe ṭaʿâm kim çetük yimege yarardı. (M-B.32b/2)*

Var fârig ol kim saŋa ol menfaʿati ***degüribil****en ziyân-daḫı* ***degüribil****ür. (M-B.35a/7)*

Böyle perâkende pâdişâh bizi ***saḳlayu bile*** *mi? (M-B.38a/5)*

Yâ başındaġı devleti ***ırabil****evüz ve bu işüŋ ṣoŋına gey naẓar itmek gerek. (M-B.41b/6)*

Eger ***gidebil****esin gitmek daḫı yig ola. (M-B.53a/13)*

2.3.1.2. Zarf Fiil + uma-, bilme-

Yeterlik fiillerin olumsuzu iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi bir esas fiil üzerine gelen *u-* yardımcı fiilinin olumsuzluk ekleriyle *(-me, -ma*) birleşmesiyle oluşur. *u-* yardımcı fiili zamanla şekil olarak kaybolmuş yerini *a/-e; ı/-i;* gibi seslere bırakmıştır (Korkmaz, 2017b: 147; 2017c:712). Banguoğlu, yeterlik fiilinin Eski Türkçede *u-mak* olumsuz görünüşünün *u-ma-mak* (kıl-a umamak) şeklinde olduğunu ve zamanla kök seslinin düşmesiyle yalnızca *-ma-mak* ekinin kullanıldığını ifade etmektedir (Banguoğlu, 2015: 489). Eski Anadolu Türkçesinde bu tasvir fiillerin kullanım zenginliği Türkiye Türkçesine dek uzamaktadır.

İkincisi ise esas fiil üzerine gelen *–a/-e; -ı/-i; -u/-ü* gibi zarf fiil türlerinin yardımcı fiilin olumsuzluk eki almış şekli olan *bilme-* eylemiyle birleşimiyle oluşur. Bu tür yeterlik olumsuzluk şekli bu dönemde daha az karşımıza çıkmaktadır.

Yüzünü gören kişiler anıŋ paşa

Ḥayrân olur ***dereme****z ʿaḳlın başa (YZ/303)*

Atası eder delirdi bağlan eli

Sözü azdı ***bilime****z kendi ḥâlin (YZ/339)*

Ḳardaşından ayrıldı gelemez

Ṭur aŋa var ol yolu ***oŋaramaz*** *(YZ/1031)*

Yehuda eder varın ben varmazam

Bünyâmin'i yalınız ***koyamaz****am (YZ/113)*

Geldi Musâ istedi bulımadı

Ḳandalığın Yusûf'un ***bilimedi*** *(YZ/1516)*

Uyandım ***bulamadım*** *oldum deli*

Ol yıl dün gün aġladım zârî ḳılu (YZ/495)

Ḫôcasına getirirken ün gelir

Ṭur anda der, ***gidemez*** *şöyle ḳalır (YZ/629)*

Bir zamândan ṣoŋra anı ***bulımaz***

Ṭaŋlar anı ḳanca vardı ***bilimez*** *(YZ/1057)*

Anuŋ niteligin ***bilimedi*** *'aḳl*

Dürişdi vü çâre ***bulımadı*** *'aḳl (SN/35)*

Cihân tozı içindedür ḥalḳ ġarḳ

Başarımaz *eylemege kimse farḳ (SN/259)*

Bulımaz *yirinde vü iŋen ḳaḫır*

Ṣorar ṭaşraġı ḫâdimini oḫır (SN/521)

Virürse baŋa Ḥaḳ biŋ Âdem yaşın

Dürişüp ***yazamayam*** *anuŋ ḳaşın (SN/622)*

Ki oġlan ḫoş olmış iken aŋsuzın

Girü ṣayru oldı ***açamaz*** *gözin (SN/717)*

Sizerven ki gelmedüginüŋ ucı

Bu durur ***içemez*** *key öküş süci (SN/1284)*

Bu 'ışḳ işi niçe baş yitürür

*Çekime**z** kişünüŋ yükin yitürür (SN/1413)*

Melik-zâde daḫı anuŋ gölgesin

*Ṣuda gördi **bilime**di nidesin (SN/1441)*

Çü şi'iri oḳudı göŋli hem birine

*Olma**dı** vü düşdi bî-ḫoẕ yine (SN/1520)*

İŋilerdi ol gice ṭaŋa degin

*Dirime**zdi** bir laḥẓa ʿaḳlın ögin (SN/1537)*

İşitdi anuŋ ünini Nev-bahâr

*Didi **dölenime**zvenin zinhâr (SN/1553)*

Anı gördi naḳḳâş geldi girü

*Görür kim yatupdur **ṭurma**z örü (SN/1570)*

*Bilime**düm** perî midi aŋszda baḳıcaḫ*

Bellüsi bu ki beŋzedimezven hîç âdeme (SN/1624)

Dün içi ḳıġırursın yaluŋuz

*Kimesne **olma**z baŋa ḳulavuz (SN/1704)*

İki ʿâleme ṣaçuŋun bir ḳılın

*Virime**yeven** ben ki kemter ḳulın (SN/1768)*

Senüŋ fikrüŋe düşmiş idüm bayıḳ

*Bilime**zdüm** esrük midüm yâ ayık (SN/1850)*

Yaşurmış idi gökde ay kendüzin

*Çererüp **görime**zdi ılduz yüzin (SN/1878)*

*Ṭurışma**z** anuŋ ile ʿaḳl u ög*

Eger öger olur iseŋ ʿışḳı ög (SN/1980)

Uşaġ ot ṭurur [u] düşer günde ḳaç

*Ṭurma**z** çü bir düşe ḳaba aġaç (SN/1993)*

Cevâbın girü eyle viribigil

*Ki **ṭurıma**zam yaraġ oldum ḫâcîl (SN/2067)*

Bu kim bunda ṭurduḫ degüldür yavuz

*Daḫı yirde anı **ideme**yevüz (SN/2085)*

Didüm iy baba sen bu sözüŋi kes

*Ben ansuz **olıma**zvanın bir nefes (SN/2310)*

Süheyl'e didi ḳaçmaġa eyle yat

*Daḫı **diyime**zven ki sen bunda yat (SN/2336)*

Aracuḫda yiŋemedi uyḫusın

*Çü uyḫucıdı **ḳoyıma**dı ḫûsın (SN/2346)*

*Birez gezdi vü **bulıma**dı eşer*

*Dürişdi vü hîç **bilime**di ḫaber (SN/2456)*

*Süheyl'i **bulıma**dı vü tîzcegin*

Girü döndi segirdü aŋa degin (SN/2470)

*Tedbîr ü çevüklik ile iş **bitürime**düm*

Taḳdîr irüşüp hey dimedin gör ne bitürdi (SN/2491)

Güneş baş götürdi velî şâh-ı Çîn

*Başın **götürime**z ü ṭoḳır için (SN/2497)*

***Bulıma**dılar didi faġfur-ı Çîn*

Çerisine varmış ola kim için (SN/2503)

***Diyibilme**zem vaṣfını nicedi*

Ḳıyâmet güni ṣan kim ol gicedi (SN/2592)

Ḳuyuya delü bıraġur bir ṭaşı

***Çıḳarıma**z anı yüz uslu kişi (SN/2622)*

Anuŋ ḥaḳḳı kim eylemez hayfa meyl

***Bilime**zvenin noldı ḳız u Süheyl (SN/2675)*

Ḳala mâl u ṭavar bulara hepi

Alımayavuz güc ile bir çöpi (SN/2706)

Gider bilimez ḳancaru gitdügin

Ne gitdügin aŋlar u ne itdügin (SN/2871)

Beŋzeyimeyen er kişiye kim geze ṭaşta

Yâ perdeler içinde oturan ḳıza benven (SN/2910)

Yidi gün yüridi hîm mîşenüŋ

Ucın bulımaz idi endîşenüŋ (SN/2928)

Yörenür dün ü gün deŋizüŋ yüzin

Gözedürse kim görimez izin (SN/3020)

Aŋa bu didigü degüldür oran

Bahâ urımadı bu evi ören (SN/3165)

Yaŋılursın işüŋi bilimedüŋ

Benümle bir arada olımaduŋ (SN/3193)

Baŋa bunca zaḥmet degül idi az

Bir iş oldı kim ḳılımazvan namâz (SN/3249)

Biri birisinden ḳaçar yad gibi

Olımaz bular hîç er ʿavrat gibi (SN/3252)

Sizüŋ resmüŋüz nitedür bilmezem

Bu resmi ben ayruḫsı ḳılımazam (SN/3254)

Bu resm ile dirşürimezdi ögin

Uyandı vü uyıdı üçe de (SN/3373)

Nite kim tavuḫ göremez gide yol

Gügemgündüzin eyle olmışdı ol (SN/3392)

Atamuŋ sözini götürimedüm

Örü ṭurdum ayruḫ oturımadum (SN/3613)

İdimezven anı kişi ṣalam

Viribiyem atama bundan selâm (SN/3705)

Girü döndi ki yaʿnî ḳızı bula

***Bulıma**dı vü oldı artuḫ belâ (SN/3746)*

Çü dördünci gün girü uş geldiler

***Bulıma**dılar idi boş geldiler (SN/3815)*

***Gideme**zdi eglendi ol bir zamân*

Ṣoŋ ucı [ki] iletdi ṣuyı hemân (SN/3943)

Anı kim bilür kim ne ṣûret ola

***Getürime**zem vaṣfın anuŋ dile (SN/3947)*

*Meger kimseye **gösterime**z yüzin*

Ki yazdurdı her yirde uş kendüzin (SN/3964)

***Bulıma**z yolı ḳancaru gitdügin*

***Bilime**z işi nicesi itdügin (SN/4064)*

Ki olur ise düşmeni biŋ kişi

*Yüze yüz **idime**yeler ol işi (SN/4066)*

*Cihânı gezüp anı **görime**zem*

*Bu müşkil ki hem terkin **urıma**zam (SN/4121)*

Kişi işlese iş aŋa yarasa

*Güneş yüzine **uçama**z yarasa (SN/4133)*

Sen ol nesneyi nite isteyesin

*Ki **bulıma**yacaḳ dutasın yasın (SN/4145)*

*Ne kim ister idi çü **bulıma**dı*

*Ṭaŋ atınca hem anda **olıma**dı (SN/4182)*

Ṣabâḥ olmadın çıḫdı şardan girü

*Gider yolın **aŋlayıma**z ḳancaru (SN/4183)*

Baḳup gördi bir ḳalʿa iŋen yüce

*Ki yüksekligin **eydime**zem nice (SN/4191)*

***Kıyama**z şu kişi mâlı ola*

Meger kimse kim lâ-ubâlî ola (SN/4251)

Niçeme ki key alp durur şâh-ı Çîn

*Yüzüme **ṭurıma**z gönilür ḳıçın (SN/4306)*

Erüŋ yüzi bir kez çü erden döne

*Dirüşürse yüz **ṭurışıma**z yine(SN/4308)*

Ne iş var ki başarmaz âdem anı

*Hemîn **dönderime**z gönilen cânı (SN/4325)*

Benüm şânuma geldi yol yürimek

*Niceme ki **ṭarıma**z isem emek (SN/4358)*

*Senüŋ sohbetüŋsüz **düşemez** oŋat*

Yaraşmaz içer isem âb-ı ḥayât (SN/4450)

Bularuŋ oḳından havâdaġı ḳuş

*Geçer olsa **ḳurtılama**zdı öküş (SN/4470)*

Arusuz yire düşdügiçün bayıḳ

*Aŋa hem-nişîni **olıma**z lâyıḳ (SN/4601)*

***Bilimez** idüm anda sen nitesin*

Küyerdüm ki ardıradın yitesin (SN/4682)

***Bulıma**zvanın ḳandadur Nev-bahâr*

Ḳararmış göŋül nice dutsun ḳarâr (SN/4710)

*Bu yâd ilde **bulıma**zuz yiyesin*

Şu söz kim yarar Taŋrı'ya diyesin (SN/4768)

Çü nakḳâş ol ḥâleti gördidi

***Oturum**adı ṭurdı yügürdidi (SN/4811)*

Nice boş u ışşuz ḳodum ivler

*Öŋüme **ṭurıma**z idi dîvler (SN/4921)*

*Niceme **başarımaz** idüm yolı*

Ben işbu aracuġa uġrayalı (SN/5027)

Ḳızuŋ Nev-bahâr ile hem eyle bil

*Azışduġ **buluşıma**duḳ biş yıl (SN/5130)*

Ġarîblıḳda yol yüridük niçe mîl

*Azışduḳ **bulışıma**duḳ biş yıl (SN/5191)*

*Buŋar kendüzine **ṭutama**z gözi*

Ḳaya ḳurşaġında ḳoyamaz sözi (SN/5656)

*Aruḳvan semîz loḳma **yudıma**zam*

*Bu ḳaç nesneyi hergiz **idime**zem (SN/5664)*

Velî bu ḳafesden çü boşana ḳuş

***Bulıma**yalar isteyüben öküş (SN/5692)*

***Ayrılama**z birbirlerinden bir nefes*

ʿIşḳ düşvâr fürḳat u saḫt aŋa pes (VG/44)

Vaṣl olur mâʿşûḳa ʿâşıḳ cânları

***Dirileme**z ayrucaġız anları (VG46)*

*Biz bu çeriye **vireme**züz cevâb*

İl vilâyet cümlesi oldı ḫarâb (VG/459)

*Bunuŋ-ıla **çıḳışıma**z leşkerüm*

Cümlesi oldı helâk iletdügüm (VG/567)

***Ḳurtarıma**dı Selîm Şâh-ı kemîn*

On yedisin alıbildiler hemîn (VG/620)

Ger durursavuz daḫı biter ola

*Biz **çıḳışıma**zuz ol yigidile (VG/693)*

Şöyle dökdi gözlerinden Varḳa âb

Dökemeyeyidi yaġmurla seḥâb (VG/755)

Girü dönüp boş el-ile ben saŋa

Varımadum vâḳıʿa budur baŋa (VG/799)

Nesnesi yoġımış elinde vire

Ol ḫacâletden gelimez bu yire (VG/936)

Gizledi adını eytmedi baŋa

Ḳâṣıram ḫidmet ḳılımadum aŋa (VG/1396)

Yol bulımamış bulara nefs-i şûm

Başdan ayaġa yanar kâfur u mûm (VG/1439)

Naṣibinden artuġın yiye bilmez. (DK/D3/3)

Sarp yorır-iken ḳażılıḳ ata nâmerd yigit bine bilmez. (DK/D4/4-5)

Buġa ayaġ üstine ṭuramadı. (DK/D17/4)

Eger böyle öldürmezisen bir dürlü daḫı öldürimezsin bellü bilgil didiler. (DK/D21V12/3-4)

Ḳatlanımadı, ḳırḳ ince ḳızı boyına aldı. (DK/D26/3)

Çoban bile olmasa Ḳazan kâfiri alımaz-idi. (DK/D50/2)

Pay pürenüŋ oġlı oldugın bilemediler. (DK/D73/5-6)

Geldi, oġlını ḳodugı yirde bulımadı. (DK/D134/9)

Şundan berü ʿaḳlum uṣṣum dire bilmen. (DK/V57/6)

Ḳalanısın yora bilmen Allah yorsun didi. (DK/V57/9)

Andan döne bilmez. (DK/V90/6)

Virse daḫı senüŋ yirüŋ ṭuta bilmez. (DK/D147/5-6)

Kâfiri alam didi alamadı. (DK/D148/3)

Cânumı ḳıya bilmen bellü bilgil. (DK/D165/8)

Cânumı ḳıya bilmen bellü bilgil. (DK/D164/1-2)

Yaman yire varmışsın vara bilmen. (DK/D165/7)

Âdemiler evreni yoldaşına ***ḳıyama****dı. (DK/D168/7-8)*

İç Oġuzı gördi, ḳız ***bulıma****dı. (DK/D171/12)*

Ala yılan ***sökeme****z ormanını. (DK/D176/8)*

Ḳan Ṭuralıyı ***bulıma****dı. (DK/D194/5)*

Demrenlü oḫ-ile atmaġa ***ḳıyama****dı. (DK/D199/1-2)*

Yidi ḳatla vardum ol ḳalʿayı ***alıma****dum girü döndüm. (DK/V89/13)*

Anuŋ-içün ol ḳalʿayı sen ***alıma****duŋ. (DK/D208/4)*

Ḳargu cıda oynadanlar ***ildüreme****di. (DK/D221/10)*

Bunı görgi Eylik Ḳoca oġlı ***döne bil****mez. (DK/D287/11)*

Alp Rüstem gelsün, ***döne bilmez****. (DK/D294/4)*

[hiç] yiyecek nesne ***bulıma****dı. (M-S.17/6)*

Hiç bu belâdan ḳurtılmaġa çâre ***bulımaza****m. (M-B.2b/9-10)*

Kitâbı cihandan yoyup kimse ***giderime****z. (M-B.7a/2)*

Oġlum giçidür, pâdişâhlıġı ***başarıma****ya. (M-B.12a/8)*

Żaʿîflıġından ***dutama****dı. (M-B.14a/8)*

Bu dükeli-y-ile bir buçuḳ dostdan artuḳ ***bulıma****dum. (M-B.15b/5)*

Sizi ***gizleyime****yem, ammâ bu gövdeyi gizleyem. (M-B.16b/2)*

Yâr-ı muvâffiḳ kimesne ***bulıma****dı. (M-S.71/11)*

Ve ġaddârlıġın ḫayâlümden ***giderime****zem. (M-B.33a/12)*

İḫtiyâr ṭoġduġı günden ***bilüme****z. (M-B.45b/5)*

Olʿavrat ol baġçe'i [Mezdekî'den] dileyüp ***alıma****zdı. (M-B.69b/10)*

Ḳıyama*dum kim atam anam içmedin anlar içe. (M-S.178/10)*

2.3.2. Süreklik Fiilleri

Esas fiil üzerine gelen *–a/-e; -ı/-i; -u/-ü* veya *-ıp/-ip; -up/-üp dur-/tur-* zarf fiil eklerinin *gel-, git-, gör-, kal-, dur-(tur-), var-, ko(y)-, yörü-(yoru-), yat-* gibi yardımcı fiillerle birleşerek "eskiden beri süregelen, belirli bir durumda kalma " gibi anlamlar

oluşturmasıdır. Bu dönemde dokuz ayrı süreklik fiil şekline rastlamaktayız. Ayrıca Eski Anadolu Türkçesinde en çok kullanılan tasviri fiillerdir.

2.3.2.1. Zarf Fiil + gel-

Esas fiil üzerine gelen *–a/-e; -ı/-i; -u/-ü* veya *-ıp/-ip; -up/-üp* zarf fiil eklerinin *gel-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. "Tasvir fiili olarak 'eskiden beri süregelen' ya da 'ansızın olan' bir eylemi göstermek üzere kullanılan bir yardımcı fiil türüdür" (Korkmaz, 2017b: 148). "Gelmek fiiliyle yapılan sürek fiilleri oluş ve kılışın eski bir zamanda başlamış olup sürmekte olduğunu anlatırlar" (Banguoğlu, 2015: 492).

***Uyanugel**ir Zeliḫâ uyḳudan*

Beŋzi güler emîn olur kayġudan (YZ/343)

***Ṭurugel**ir Yusûf'u öper ḳoçar*

Üç yüz altmış ton aŋa biçer (YZ/420)

***Ṭurugel**di ol dem u ḳoçtu anı*

Neylesin âşıḳturur göynür cânı (YZ/532)

*ʿArâp eder **görüp gel**dim ben ġârip*

Selâmını getirdim yoldan ırıp (YZ/684)

***Ṭuru gel**di kendözün yudu arı*

Secde ḳılıben şükredip yalvarı (YZ/704)

ʿAvrat eder Zelḫâ'ya tîz ṭur uru

*Geldi üş Yusûf'uŋ **ṭurugel** beri (YZ/881)*

*Göŋlü yavuz **aġlayu gel**di evine*

Çoḳ soḳrandı ḳaḳıdı şânemine (YZ/885)

***Girüp gel**di elinde bir ḫōş kitâb*

Anı göricek eyledüm çoḳ ʿitâb (SN/301)

*Anıḫtarı **alup gel**di ol araya*

Ki ḥücreleri ḳamusın araya (SN/454)

*Ṭuru gel**di yirinden oldı revân*

Yanındaġı yancuġa ṣaldı revân (SN/475)

*Sevinü gel**ir ḳatına görmege*

Nicesidür aḫvâlini ṣormaġa (SN/650)

*Ṭuru gel**di oturdı didi ata*

Çü ben daḫı binmeyiserven ata (SN/748)

*Elin duta gel**di Süheyl'e degin*

Aġırlar idi zîre kendü begin (SN/970)

*Ṭuru gel**di naḳḳâş bişürdi aş*

Ne eksükse düzdürdi ḳuru vü yaş (SN/1085)

Ṭola geldi bâġ içi müşk ü ʿabîr

Bu ʿışḳı neler ögredür gör ya bir (SN/1559)

*Hemân dem girüp gel**di bir ḫoş ḳarı*

Ḳarısa ne var yüzi aydan arı (SN/1680)

Apaŋsuz duru gel odasına var

Bulınur mı yirinde gör Nev-bahâr (SN/2171)

*Nite oldı isteyü gel**düŋ ʿaceb*

Buyur bilelüm nitedügin sebeb (SN/2212)

*Ki olmaya kişi sataşı gel**e*

Gerek ṣaḳlıġum ile olam hele (SN/2344)

*Denizden çıḫup gel**di bir cânavar*

Degül âdem illâ eli ayaġı var (SN/3425)

*Deŋizden çıḫup gel**di bir baḥrî yunt*

Yeli yumşacuġidi ṭuynaġı ḳunt (SN/3832)

Gice olduġı laḥẓa ḳız ḳardaşı

*Denizden çıḳa gel**di bile işi (SN/3853)*

*Ṭuru gel**di** Ḳayṭâs girdi şara*

Gerek güheri ṣata iş başara (SN/3930)

Uyandı görür atı yoġ boş eli

*Gözi ḳan **tolageldi** nola ḥâli (SN/4177)*

Çeriden ölen öldi vü ḳalanın

*Ṭutup **baġlayup gel**di der-ḥâl anın (SN/4383)*

Süci başdayidi vü elde ayaḫ

*Yügürü **girüp gel**di bir ḳul bayaḫ (SN/4427)*

Feṣâḥat deŋizine ṭalubanın

***Çıḳa gel**di gevherler alubanın (SN/4857)*

*Kimesne çü saŋa **ṣıġunu gel**e*

Bıraḫma anı yâd ile ya ele (SN/5067)

Nedür çâre her bir ṭoġan öliser

*Bu böyle **olugeldi** vü olısar (SN/5369)*

*Ne var **dürişüp gel**mez ise ele*

Dürişmekligüŋ yoḳ ziyânı ele (SN/5585)

*Ḫalḳ **üşegel**üp kemendler atdılar*

Varḳa'ı şol dem giriftâr itdiler (VG/737)

*Ben bunı **alup gel**ürdüm nâ-gehân*

Yolda uġradı ḳażâ-yı âsumân (VG/1337)

***Azup gel**en ḳażayı Taŋrı ṣavsun ḫanum hey. (DK/D5/10)*

*Anasınuŋ yanına **alup gel**di. (DK/D20/4)*

*Böyle digeç ḫanum ol nâmerdlerüŋ yigirmisi daḫı **çıḳa gel**di. (DK/V11/13)*

*Oġlanuŋ anası oġlanuŋ üstine çapup **çıḳa gel**di. (DK/D27/2)*

*Deŋiz kibi **ḳararup gel**en. (DK/D128/2)*

*Gün kibi **şılayup gel**en. (DK/D128/6)*

*Ilduz kibi **parlayup gel**en. (DK/D128/7)*

*On altı biŋ ip üzengülü kiçe börklü azġun dinlü ḳızġun dillü ḳâfir **çıḳa gel**di. (DK/D127/11-12)*

*Gök yüzinden al ḳanatlu ʿAzrâ'il **uçup gel**di. (DK/D164/5-6)*

*Deli Dumrul ḳırḳ yigit ilen yiyüp içüp oturur-iken nagâhandan ʿAzrâ'il **çıḳa gel**di. (DK/D157/4)*

***Uçup gel**di. (DK/D162/13)*

*Ḳarşu yatan ḳara tağdan **aşup gel**dügünde kiçdügünde… (DK/ D104/4-5)*

*Ḳan Ṭuralı yirinden **ṭurı gel**di. (DK/D179/4)*

*Ṭar etegüŋe giŋ ḳoltuġuŋa **sığınu gel**mişem. (DK/D179/7)*

*Ḳalḳubanı Ḳan Ṭuralı yirüŋden **ṭurı gel**düŋ. (DK/D186/5-6)*

*Ol mahalda Ḳan Ṭuralınuŋ babası anası **çıḳa gel**di. (DK/D194/5-6)*

*Ala ṭaŋ-ile yirüŋden **ṭurı gel**düŋ. (DK/D194/9)*

*Ḳıyan Selçük oġlı Delü Ṭundar yirinden **ṭurı gel**di. (DK/D209/1)*

*Ṭutsaḳ olan Ḳażılıḳ Ḳocayı şalı virmişler **çıḳup gel**di. (DK/D211/5-6)*

*Dülek Evren altı perlü çomaġı-y-ile at **depüp gel**üp yuḳarudan aşaġa kâfiri ḳatı urdu. (DK/V90/7)*

*Ḳâdir Taŋrı yol virmiş **çıḳup gel**miş. (DK/D257/13)*

*Yaradan ḥaḳḳ-y-içün **ṭurı gel**gil. (DK/D267/12)*

*Men senüŋ dostlıġuŋ düşmenligüŋ **şınayu gel**dim. (DK/D294/1)*

*Bir gün baġa bu dilküyi **ṣora gel**di. (M-B.14a/4)*

*[Bâġubân] beliŋleyü dik **ṭurugeldi**. (M-B.22a/13)*

*Bu ʿâdet **işlenü gel**di. (M-B.28b/4)*

*Bir gün bayağı ʿâdetince başmaḳcı maʿşûḳın **isteyü gel**di. (M-B.35b/4-5)*

*Pâdişâhhlar milki vilâyeti **isteyi gel**diler. (M-B.43a/10)*

Tedbîr oldur ki çün girü ṭuz yükledüp ***süre gel****e. (M-B.47a/7)*

[ṣaḥrâda deve yörürken] ol deveye ***uġrayu gel****di. (M-B.46b/10-11)*

Bir gün gendü ʿâdetince seyrân ideyorurken, nâ-gâhân bir ayu öŋine ***çıḳa gel****[5]di. (M-B.51b/6)*

Olı gel*miş ʿâdeti bozup ilçi öldürmek gey olmaya. (M-B.48b/3)*

ʿAvrat dostın ***alup gel****di. (M-B.53b/12)*

Giderken nâ-gâh bir ḳurd öŋine ***çıḳagel****di. (M-B.56a/13)*

Bu endîşede-y-iken bir şîrümerd elinde bir aġaç ***çıḳa-gel****di. (M-B.56b/3)*

Ciftüm alup pâdişâh sâyesine ***sıġınu-gel****dük. (M-B.65b/5)*

Nâ-gâh ḳarşudan bir ḳaya ***ḳopup gel****di. (M-S.178/3)*

Benden ṭaʿâm ***isteyü gel****di. (M-S.179/14)*

2.3.2.2. Zarf Fiil + git-

Esas fiil üzerine gelen *–a/-e; -ı/-i; -u/-ü* zarf fiil eklerinin *git-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. Korkmaz, *-(y)-A* zarf fiil ekinin *git-* yardımcı eylemiyle kullanılan tasvir fiillerinin eski dönemden, Eski Anadolu Türkçesinden, kalma yapılar olduğunu Türkiye Türkçesine *-Ip git-* birleşiğiyle *uzaklaşma* fiilleri olarak geçtiğini ifade etmektedir (Korkmaz, 2017c: 725).

Ḳażâ ***uyanuġid****i uyḫu gücin*

Arup atdan indi vü çılbır ucın (SN/2350)

Gid*erdi ümîẕin Ḥaḳ'a* ***bağlayu***

Gehî sağu ṣağardı geh ağlayu (SN/2495)

Gemi bunca yiller bulıcaḳ nide

Ḳıyâs eylegil nice ***uça gid****e (SN/3808)*

Ṭurup zâr zâr ***ağlayu git****diler*

Bögürdiler ü çoḳ fiġân itdiler (SN/5429)

[5] Bugün Türkiye Türkçesinde yalnız *çıkageldi* gibi arkaik bir iki örnekte korunmuş olan bu yardımcı fiil, Marzubân-nâme'de daha canlı bir tasvir fiili durumundadur (Korkmaz, 2017b: 91). Çıkagel- fiilinde "ansızın" gerçekleşen bir anlam bulunmaktadır.

*Gelüp **ağlayu gid**erem gülmedüm*

Çü bir gün murâdum ile olmadum (SN/5676)

*Bidevi ata binüp oğlançuġın **isteyü git**di. (DK/D26/3-4)*

*Ḳazan Bigüŋ ḳarıçuḳ olmış anası ḳara deve boynında **aşılu git**di. (DK/D38/9-10)*

*Bamsı Beyrek birini **ḳova git**di. (DK/D75/12-13)*

***Ḳova git**diler, yetmediler döndiler. (DK/D100/8)*

*Men saŋa ḳız **arayı gid**eyim didi. (DK/D172/6-7)*

*Gözi açıldı, ṣabâḥı vardı, ılanı **isteyü git**di. (M-B.13a/6-7)*

*Pâdişâhum göŋlin ol günâh-kâr ḥaḳḳında ʿafve râġıb görüp **sevinü git**di. (M-B.28a/13)*

*Mümkindür ki **ḳoya gid**e. (M-B.56a/4)*

2.3.2.3. Zarf Fiil + gör-

Esas fiil üzerine gelen *–a/-e; -ı/-i; -u/-ü* zarf fiil eklerinin *gör-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. " Eski Anadolu Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında, esas fiile 'sürekli bir çaba gösterme' işlevi katan bu tavir fiili, yazı dilimizde olumlu biçimi ile çok seyrekleşmiş ve kaybolmaya yüz tutmuştur" (Korkmaz, 2017c: 723). Banguğlu, *gör-* fiiliyle yapılan sürek fiillerin durmakla yapılanlar gibi hareket anlamı taşıdığını; bunlarda "kayıtsız, tereddütsüz sürmek" anlamını oluşturduğunu ve bu sürek fiili zarf fiilin *olumsuz görünüşü* üzerine kurulduğunda ise *"sonu iyi olmayacak"* bir oluş veya kılışa işaret ettiğini ifade etmektedir (Banguoğlu, 2015: 492).

Müsülmânlıḳ işin ilerü getür

*Müsülmân **olıgör** ferâġat ötür (SN/91)*

Eger sorar iseŋ ki eylük nedür

*Eyü **söyleyü gör** ü etmek yidür (SN/229)*

Gücüŋ yitdügince işitgil bunı

*Sen andan **ḳaçagör** ḳova ol seni (SN/310)*

Bir arada işüŋ yoġ iken otur

Dürişigör *ü Türki'ye ḫōş getür (SN/337)*

Bir iki gün işünde ṣabr ***idegör***

Ki düşmenlerüŋ gözleri ola kör (SN/1594)

Elümden daḫı ne gele bilmezem

Sen ***aŋlayugör*** *ben hele bilmezem (SN/1708)*

Tekebbürlige ***virmeyügör*** *boyun*

Anuŋ odı virür yile yüz ṣuyın (SN/1998)

Pes eydür bu olmaya ṭurmaḫ yiri

Gidegör *[ü] uṣṣuŋ var ise yüri (SN/2296)*

Digil girü gelsin ṣımasun sözi

Ayaḫ ṭuta ḫoş ***ṭutagörsün*** *bizi (SN/2316)*

Gözüŋ aç [u] uyḫu ***gözetmeyügör***

Çü görmez ola çi uyıyan çi kör (SN/2361)

Gel erlik demidür sözümi işit

İrişigör *uyur iken ol yigit (SN/2448)*

Küyegör*diler üzegü gerdiler*

At üstinde ḳaplan bigi ṭurdılar (SN/2526)

Bir ***aŋlayugör*** *nolısar çâresi*

Ki az iş degül bize yüz ḳarası (SN/2692)

Çıḳardı vü virdi didi kim ü ṭur

Ṣatagör *ki müflisligüm vaḳtidür (SN/3989)*

Sen ol ṣuyıla tozı ***başdurıgör***

Ki cân gözi ol tozdan olmaya kör (SN/4254)

Bir iş işlegil şöyle ***dürişigör***

Nedür üçünci gün Çîn'e ***irişigör*** *(SN/4339)*

Yigil içgil ü ḫâṭıruŋ ***açagör***

Melûl olma vü ḳayġudan ***ḳaçagör*** *(SN/4407)*

Didi aġlamaġuŋ hiç aṣṣısı yoḫ

Birez ṣabr ***idegör*** *ü ḳayrıma çoḫ (SN/4400)*

Ḳovagör*diler aŋa yitmediler*

Uzadı vü ardınca gitmediler (SN/4510)

Be-cid oluban çoḫ ***umagör****di ol*

Sözümden çıḫup ḳatına girdi ol (SN/4525)

Ṣoŋ ucı didi unıdalum anı

Dürişigör*üp bisleyelüm canı (SN/5097)*

Ol eylügi hem geldi ḳarşusına

Pes eylük ***idegör*** *ü ḳarşu ṣına (SN/5171)*

Eyü ḳoŋşıya eylük ***idegör****üŋ*

Yidürüŋ ṭaʿâm u ṭaduruŋ ürün (SN/5381)

Terâzû vü hem kîle ṭoġru dutuŋ

Dimezven ki ***aldayugör****üŋ utuŋ (SN/5383)*

Hemîşe ***idegör****üŋüz ittifâk*

Ḳomaŋuz araŋuzda hergiz nifâḳ (SN/5387)

Hem ***olmayugör*** *câhile hem-nişîn*

Ki câhil kişi bilmez olur işin (SN/5451)

Ḥuṣûṣa ki ġammâz olursa sözin

İşitme vü ***ḳarardurgör****gil yüzin (SN/5445)*

Daḫı ogluŋa ***ögredürgör*** *hüner*

Hünerlü yig ʿavret ki hünersüz er (SN/5449)

Ḳuş uçurup av avlayup oġluŋı oḫlayup ***öldüre gör****gil. (DK/D21V12/2-3)*

Mere çoban ḳarnuŋ açıḳmamış-iken gözüŋ ḳararmamış-iken bu aġacı ***ḳoparı gör.*** *(DK/D50/5-6)*

Paraşaruŋ Bayburt Ḥişarından ***uça görgil.*** *(DK/D96/13)*

Ap alaca gerdegüŋe ***gele görgil.*** *(DK/D97/1)*

Oġluŋ seni öldürmedin sen oġluŋı ***öldüri görgil*** *didiler. (DK/D22/10)*

Nâ-gâh bir geyik ol aġa düşdi, ***çekini gördi,*** *ḳurtılmadı. (M-B.10b/6)*

Ḫüsrev ṭurdı, evine gitdi ve gövheri andı, ***isteyü gördi.*** *(M-S.77/9-10)*

Vezîr ***ögütleyü-gördi.*** *(M-B.60a/13)*

Nice delâyil ***getüri gördi,*** *kâbil olup inanmadılar. (M-S.82/10-11)*

2.3.2.4. Zarf Fiil + kal-

Esas fiil üzerine gelen *–a/-e; -ı/-i; -u/-ü* veya *-ıp/-ip; -up/-üp* zarf fiil eklerinin *kal-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. Bu dönemde sık görülen bir tasvir fiili olmamasına karşın Türkiye Türkçesinde kullanımı alanı genişleyen bir fiilin olduğunu söyleyebiliriz. Banguoğlu, *kalmak* fiili ile yapılan sürek fiillerinin hareketsiz "sürmekte" anlamında kullanıldığını ifade etmektedir (Banguoğlu, 2015: 492). Aynı zamanda esas fiile "beklenmezlik" anlamı da katmaktadır. *Yusuf ve Zeliha*'da bir, *Süheyl ü Nevbahar*'da altı, Varka ve Gülşah'ta bir, *Dede Korkut Hikayeleri*'nde iki olmak üzere toplamda dokuz örnek görülmektedir:

Türlü ṭonlar giydirir ol dem ana

Kim görenler anı ***ḳal****ırdı* ***ṭaŋa*** *(YZ/325)*

Çalap Taŋrı yârî ḳılursa baŋa

Düzem şöyle kim ***ḳal****a gören* ***ṭaŋa*** *(SN/357)*

Unıtdı belâ çekmek ü armaġın

Isırdı ***taŋa ḳal****uban barmaġın (SN/2918)*

Çü kendüzine yanu yanu ḳala

Hemîn bir ʿaşâya ***ṭayanu ḳal****a (SN/3186)*

Cühûd anda kim ***yatuḳal****mış idi*

Uyıdı şanasın ki ölmiş idi (SN/3370)

Ḳul anı ***görüp ḳal****mış idi vâlih*

Mecâli yoġidi ki diyeydi ih (SN/3942)

Baḳup gördi ḥayrân ***olup ḳal****dıdı*

Çoḳ aġladı vü çâresüz oldıdı (SN/3950)

Var ıdı bir big Melik Muḥsin aŋa

Anca baḫşiş ḳıldı kim ***ḳal****dı* ***ṭaŋa*** *(VG/884)*

Bazirgânlar ardından ***baḳa ḳal****dılar. (DK/D73/9)*

Ḥaḳ Taʿâlanuŋ emri-y-ile Delü Ḳarçaruŋ eli yuḳaruda ***aşılu ḳal****dı. (DK/V30/12)*

2.3.2.5. Zarf Fiil + dur-/tur-

Esas fiil üzerine gelen *–a/-e; -ı/-i; -u/-ü* veya *-ıp/-ip; -up/-üp* zarf fiil eklerinin *dur-/tur-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. Esas fiile "devamlılık" anlamı katmaktadır. "Dur-/tur- yardımcı fiilleri ile kurulan örneklerin gözden geçirilmesi, *tur-* ile yapılanların 'süreklik' ve tasvir fiili olma karakterlerini korumuş olduklarını, *dur-* ile yapılanların ise kısmen aşınarak şimdiki zaman kipi kurduklarını veya kurmağa yöneldiklerini gösteriyor." (Korkmaz, 2017b: 147). Korkmaz, *-p* zarf fiil ekinden sonra kullanılan *dur-* yardımcı fiilin zamanla aşınmaya uğradığını ifade etmiş ve süreklik eyleminden ziyade bir yargı halini bildirdiği için belirli geçmiş zaman kipinin türetildiğini ancak şekilsel olarak süreklik özelliğinin korunduğunu ifade etmiştir (Korkmaz, 2017b: 147). "*Dur- (<tur-)* fiili Eski Türkçeden beri yarı yardımcı fiil olmuş, bir yandan ekleşerek *-DIr/-DUr* bildirme ekini vermiş, bir yandan süreklik fiillerini de meydana getirmiştir" (Banguoğlu, 2015: 491).

Görüṭur*ur her ne ḳılsavuz günâh*

Ger ḳılavuz ol günâha bir gez âh (YZ/5)

Bir zamân yatar ***uru ṭur****ur geri*

Yine düşer oġul der çaġırır (YZ/129)

Söyleye dürdü lisân ṭaŋlayasın

Doġrıluġumu benim anlayasın (YZ/556)

Bu gez ***ṭur****ur görüşürler* ***aġlaşu***

Kim görürse ḳalırlar ʿacepleşü (YZ/1376)

Rap'tan selâm getirdi eder aŋa

Daḫi altmış ay ***ḳalıptür****ür sana (YZ/1474)*

Delim zamân anda ***duru gizlenü***

Oġlanları Yusûf'tan ögsüzlenü (YZ/1512)

Peyġâmberlik geldi sana ***ṭur uru***

Dâvet eyle ḫalḳı saŋa bildürü (YZ/1476)

Bir zamân yatar ***uru ṭur****ur geri*

Yine düşer oġul der çaġırır (YZ/1375)

Kendi daḫi ḳavzanıp ***ṭur****amaz* ***uru***

Dün ü gün ol senin için ḳıġıru (YZ/1116)

Bunu eşitir düşer şol dem yere

Çıġırır ***uru ṭur****ur ʿaḳlın dere (YZ/1103)*

Didi oġlan iy atam anam aŋıl

Umadur*uŋuz beni biş altı yıl (SN/797)*

Daḫı bir eyü baġ taḫt urmaġa

Ki ***baḳa dur****a oturan ırmaġa (SN/1342)*

Ümîẕüŋi sen üzmegil yârdan

Umadur *ki yârî ḳıla Yaradan (SN/1588)*

Ki ***oḫşayudur*** *göŋlüni eglegil*

Bu bendin yaŋa azın azın egil (SN/1779)

Ṭam üstinde uş ḳavlümüz böyledür

Unıtma bu sözi beni ***umadur*** *(SN/1843)*

Göre ṭur*a idüm yüriyicegez*

Bu göŋlüm meger döleneydi birez (SN/1928)

Şoloḫ sâʿat el ***ṭutuşup ṭur****dılar*

Sarâyuŋ revân yolına girdiler (SN/2203)

Atam didi ḳatumda ḳoġıl bunı

*Ki **göre ṭur**am ögleyicek seni (SN/2309)*

***Belinleyü ṭur**dı vü girdi şara*

Yigit kür gerek şarda iş başara (SN/2455)

***Belinleyü ṭur**dı ne budur ne ol*

Cânı azacuḫ ḳalup u ḳayġu bol (SN/2916)

***Baḳadurur** iken gözi oldı ṭuş*

Görür ḥücre içinde bir ṭurfe ḳuş (SN/3068)

***Gelidur**ġıl [u] ben [sen] eylegil*

Ben eglervenin sen daḫı eglegil (SN/3297)

Ki gelüŋ ḳamu dirneşüŋ uşda şâh

***Buyurup dur**ur ḳurdılar bâr-gâh (SN/4894)*

***Ḳalup dur**ur ölince gitmeyiser*

Ol itdügini kimse itmeyiser (SN/4985)

Bilürem anam anar ola beni

*Nite kim **aŋaṭur**uram ben anı (SN/5197)*

*Bilüŋ kim **gözedüdur**an iş ucın*

Gerek kim götüre niçenüŋ gücin (SN/5385)

*Bunı **diyüṭur**ur iken virdi cân*

Girü geldügi yirine vardı cân (SN/5496)

Leşker-ile cümle şehre girdiler

*Ḳapu yapup burca **çıḳup ṭur**dılar (VG/739)*

Ṭayalar hep çevre ḥalḳa oldılar

*Üstlerine perde **ṭutup ṭur**dılar (VG/1377)*

Bu diyâr içinde bârî ḫōş olam

*Sinime **gele ṭur**a hem ol nigâr (VG/1571)*

*Ḥaḳ yanduran çıraġuŋ **yana ṭurs**un. (DK/D35V20/9)*

*Çoban aydur: Beli aġam Ḳazan, giceden bir ḳuzı **pişürüp-dur**uram. (DK/V60/11-12)*

*Dünlügi altun ban ivlerümi **getürüp-dur**ursın. (DK/D57/9-10)*

*Hep bir yirde **dirüp-dur**uram. (DK/D88/1)*

*Baḳdı gördi kendüniŋ deŋiz ḳulını boz aygır bunda **otlanup ṭur**ur. (DK/D99/3)*

*Menüm aġzuma **sögüp-dur**ur-idüŋ doyamadum. (DK/D100/2)*

*Oġlı Uruz ḳarşusında yay **söykenüp ṭur**ur-idi. (DK/V69/7)*

*Ṭayısı Aruz'ı dâyim **aŋa ṭur**sun. (DK/D293/8)*

*Anlaruŋ ululları ve serverleri ḥaḳḳında **diyüp-dur**ur. (M-B.20b/11)*

*Anuŋ işi bünyâdın **yıḳa ṭur**maḳ gerek. (M-B.19b/6)*

*Eger ḳorlarsa bir yaŋa **aḳa ṭura**, tâ bir yaŋa döndürmeyince dönmez. (M-B.23b/8)*

*Ḫ'oca anı **göre-dur**urdı. (M-S.77/9)*

*Şütür-murġ dirler **diyüp-dur**urdum. (M-S.84/4)*

*Devligeç ḫod **acıġup-dur**urdı. (M-B.35b/9)*

*Bir gögercin ol aġaç üstinde ṭurup anlaruŋ mâcerâların **işididur**urdı. (M-B.36a/1-2)*

*Gerek pâdişâh bizi ve yirleri **yöreniṭur**a ve bizüm ḥâlümüz ṣora, **irdeyiṭur**a. (M-B.38a/9-10)*

*Niçe bî-günâhlaruŋ ḳanı selâmet şişesinde **saḳlanup dur**urken yire dökülür? (M-B.42b/8)*

*ʿAẓamet uyanın **çeküp ṭur**ursa ya yücelik ṭamından bir ayaḳ aşaġa inerse. (M-B.52b/3)*

*Şek degüldür kim arslan dîn ṭonı ve ḳanâʿat ḥullesi birle **bezenüp-dur**ur. (M-B.53a/7-8)*

*ʿAvrat hemân sâʿat **sevinü dur**dı. (M-B.53b/10-11)*

Bunca zamândan berü bunuŋ ḳulluġunda boyun ***virüp-dur****uruz. (M-B.55b/12-13)*
Ḳurd ḳarşusına ***geçüp ṭur****dı. (M-B.56a/14)*

Ol aġaç üzerinde bir ılan ***sarmaşup-dur****ur. (M-B.56b/1)*

Lîkin Ḫüsrev ol ḳızuŋ atasın ve ḳardaşın ***öldürüp-dur****urdı. (M-B.60a/4)*

Bir gün ḫalvet ikisi ʿizzet döşeginde ***oynayu-dur****urlardı(M-B.60a/5)*

Bir ḳa. ḳaravaşlar bunlaruŋ ḥâlin temâşâ ***ide-dur****urdı. (M-B.60a/7)*

Ben ol ṭavşancıl pâdişâhlıġın ve keremin çoḳ ***işidüp dur****urın. (M-B.64b/7)*

Pes pâdişâh gerek [dâyimâ] ḫayr ***eyleyü-dur****a. (M-B.3b/11)*

2.3.2.6. Zarf Fiil + var-

Esas fiil üzerine gelen *–a/-e; -ı/-i; -u/-ü* zarf fiil eklerinin *var-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. Söz konusu Korkmaz, Eski Anadolu Türkçesinde görülen zamanla işlekliğini kaybetmiş veya değişik vasıflar kazanmış bazı tasvir fiillerinden bahsederken *var-* yardımcı fiilinin de bu dönemdeki işlekliğini gözler önüne sermektedir (Korkmaz, 2017c: 726). *Yusuf ve Zeliha*'da üç, *Süheyl ü Nevbahar*'da beş, *Dede Korkut Hikayeleri*nde bir, *Marzubanâme*'de iki olmak üzere toplamda dokuz örnek görülmektedir. Buna karşın Türkiye Türkçesinde bu tasvir fiilinin kullanımı görülmemektedir:

Ḳamusu ṭurdı ***isteyü var****dı yöre*
Ḫôca daḫi çevrinir ḳuyu yöre (YZ/20)

Bünyâmin ***ṭuru var****ır ḳamu görer*
Bir âh edip Bünyâmin anda iniler (YZ/1049)

Ṭur uru var *ḳavuşġıl ḫasretine*
Şükür olsun dünü günü der Taŋrı'ya (YZ/1404)

Geliser bilürem ṭama Nev-bahâr
İşüŋ nedür anı sen ***isteyü var*** *(SN/1860)*

Vireyim saŋa uşda mâl u çeri
Yola düş ü ***isteyü var*** *buları (SN/2813)*

Atama dir isem ḳomaya beni

Bilürem ki ***isteyü var****am anı (SN/3823)*

Kerem itdi eyle itdügi yig idi

Ol ***isteyü var****dı ḳız u yigidi (SN/4385)*

Atı ṣanayidüŋ ki bir ḳuş idi

Uça var*dı vü ḳalʿaya düşdidi (SN/4511)*

Ṣaya var*sam dükense olmaz. (DK/37/12)*

Gendü çârın örtinüp dostın ***isteyü var****dı. (M-B.53b/11-12)*

Heyece'i ***isteyü var****dı. (M-B.65a/10)*

2.3.2.7. Zarf Fiil + ḳo(y)-

Esas fiil üzerine gelen *–a/-e* zarf fiil eklerinin *var-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. "Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde canlı bir kullanışa sahip olan *koy-* fiili, yazı dilimizde kaybolmuş gibidir. Varlığını ancak *alakoy-, alıkoy-* gibi süreklik işlevi körelmiş ya da başka bir gruba sokulabilecek bir birleşik fiil içinde sürdüregelmiştir" (Korkmaz, 2017c: 724). Korkmaz'a göre bu yardımcı fiil "bir işin yapılıp bitirilmiş" olmasını gösteren bir anlam katmaktadır (Korkmaz, 2017b: 148). Bu dönem için incelediğimiz çalışmalarda: *Yusuf ve Zeliha*'da bir, *Süheyl ü Nevbahar*'da üç, *Varka ve Gülşah*'ta iki, *Marzubanâme*'de bir olmak üzere toplamda yedi örnek tespit etmiş bulunmaktayız:

Asa ḳo*yalar tenini iyiye*

Gele ḳuşlar beynini ala yeye (YZ/638)

Çalap Taŋrı aŋa ḥabîbüm didi

Adın kendü adıyla ***ḳoşa ḳo****dı (SN/110)*

ʿİnâyet gör anuŋ ki bu ümmetin

Ḳo*maz* ***azmaġa*** *zîre bilür yatın (SN/158)*

Eger ben seni ***ḳo****mayam* ***gitmege***

Dilegüŋ neyise anı itmege (SN/768)

Ol nigârînî ***ṣaraḳo****r direge*

Ḳamçıyı yanında ḳor tâ kim döge (VG/177)

Sinlede ***gömeḳoy****alum biz anı*

Yas-içün biz ḳara geyelüm ṭonı (VG/1006)

Girü çömlegi ***örte ḳo****dı. (M-B.53b/12)*

2.3.2.8. Zarf Fiil + yörü-/yoru-

Esas fiil üzerine gelen *–a/-e; -ı/-i; -u/-ü* zarf fiil eklerinin *yörü-/yoru-* [6]yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. Korkmaz, *yorı-* yardımcı fiilinin çoğunlukla zarf fiile bağlandığını az da olsa çekimli fiillere bağlanabileceğini ifade etmektedir (Korkmaz, 2017b: 148). Bu dönem için incelediğimiz çalışmalarda: *Süheyl ü Nevbahar'*da bir, *Varka ve Gülşah*'ta bir, *Dede Korkut Hikayeleri*'nde iki, *Marzubanâme*'de dört olmak üzere toplamda yedi örnek tespit etmiş bulunmaktayız:

Çü Çîn ḳavmi geldi elinden ḳaya

Dönüp ***ḳaçayor****ur iken yaḳaya (SN/4495)*

Söyleşüyor*urdı bu sözi bular*

Ol ṭabaḳla cevheri getürdiler (VG/954)

Bu didügi 'Oṣmân neslidür, işde sürilüp ***gide yor****ır. (DK/D2V2/6)*

Ḳızuŋ dileyü ***geli yor****ır didiler. (DK/D178/4)*

Zînhâr anda ***varıyor****ıma. (M-B.6b/6)*

A nı ***isteyü yör****irem. (M-B.29b/14)*

Bir gün gendü ʿâdetince seyrân ***ideyor****urken, nâ-gâhân bir ayu öŋüne çıḳa geldi. (M-B.51b/6)*

Bir vîrân ***geçeyor****urken, gördi bir ılan bir delükden başın çıḳarmış turur. (M-B.54a/12-13)*

[6] Banguoğlu, şimdiki zaman kipinin *yorı-* yardımcı eyleminden oluştuğunu ifade etmektedir (Banguoğlu, 2015: 492).

2.3.2.9. Zarf Fiil + yat-

Esas fiil üzerine gelen *-ıp/-ip; -up/-üp* zarf fiil eklerinin *yat-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. Korkmaz, *-p durur* şeklinde oluşan fiillerin süreklik görevlerinin kalıplaştığını "geçmiş zamanda bitirilmiş ve halen süre gelmekte olan" bir eylemi belirtiğini ifade etmektedir (Korkmaz, 2017b: 148). Bu tasvir fiili çok sınırlı sayıda kullanılmıştır. Süheyl ü Nevbahar'da bir, *Marzubannâme*'de iki örnek görülmektedir. Türkiye Türkçesinde bu tarz bir kullanım görülmemektedir.

Geçen gice cândan ırup gitmişüz

İŋen ḳorḫup u key ***arup yat****mışuz (SN/3248)*

Gördi ılan ḳara dün gibi ***dürilüp yat****ur. (M-B.21b/9)*

Ġaflet uyḳusına ***boyanup yat****ur. (M-B.22a/9-10)*

2.3.3. Tezlik(İvediklik) Fiilleri

2.3.3. 1. Zarf Fiil+ ver-

Esas fiil özelliği teşkil eden *-a/-e; -ı/-i; -u/-ü* gibi eklerden birini almış zarf fiil türünün *ver-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. Tezlik fiillerinin olumlu hali bu şekilde oluşmaktadır. Geldiği esas fiildeki oluş ve kılışın "ivedikle(tezlikle), ansızın, kolayca" gerçekleştiği anlamlar katmaktadır (Banguoğlu, 2015: 490; Korkmaz, 2017c: 714). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde çok sık kullanılan bir tasvir fiilidir. Türkiye Türkçesinde de kullanımı alanı zengin olan bir tasvir fiilidir.

Aydıver *ta'bîrini anıŋ baŋa*

Aydayım ol gördügüm düşü sana (YZ/23)

Anı buŋda indeyelim şoralım düşün

Ol ḫôt bize ***aydıver****ir görüşün (YZ/35)*

İki altun verir yorar düşün

Aydıver*ir ol düşünüŋ güneşiŋ (YZ/171)*

Saŋa eyder ise kimin oġlusun

Aydıver*gil aŋa sözün doġrusun (YZ/1093)*

Ḳızıl ya ḳuttur nideyim ben anı

Hele ***buluver*** *baŋa ol oġlanı (YZ/1160)*

Ya'ḳûp eder ***aydıver*** *anı bilem*

Azrâ'il eder saŋa şunu derem (YZ/1217)

Ṭapu ḳıldılar ḳamusu yalvarı

Öptüler ol bitigi ***şunuver****i (YZ/1263)*

Şunuver*di bitigi oḳun deyü*

Bitikte varın bulardan irdeyü (YZ/1271)

Etti Ya'ḳup evi ḳandadır degil

Anı baŋa ***aydıver****gil söylegil (YZ/1361)*

Verir buġday bunlar baġlar yüklerin

Yüklerinde ***gizleti ver****diklerin (YZ/986)*

Ne şâh işidürse severdi anı

Ḳaçan gele ***diyü iver****di anı (SN/865)*

Bu teşviş elinden beni hem sen al

Baŋa ***ögredüvir*** *ü tedbîr al (SN/1709)*

Hemîn ṣaçlarınuŋ bölügin aŋa

Ṣunıvir*di vü meyli andın yaŋa (SN/1778)*

Baŋa yol ***bulıvir****e azmış iken*

Ḳavışdura ümîẕüm üzmiş iken (SN/2961)

Ḳaravaşunâ gel ṣatalum aŋa

Ne dilerseŋ ***alıvir****eyim saŋa (SN/3149)*

Ne ***bili vir****ürsin anı ideyim*

Ne yol gösterürsin aŋa gideyim (SN/3199)

Baŋa nola ger bir ***bulıvir****esin*

*Ṣatarlar ise hem **alıvir**esin (SN/3301)*

Bu yigitden uş saŋa yol ṣorayı

*Ne **bili vür**ür bir anı göreyim (SN/3509)*

Ṣoŋ ucı ḳıza ḳatı yalvardı ol

*Ki noldı **bulıvir**esin baŋa yol (SN/3505)*

*Eger sen aŋa yol **diyüvir**esin*

*Anuŋ ġuṣṣasın **yiyüvir**esin (SN/3511)*

***Bulıvir**di bir ḳoca ustâ naḳâṣ*

Ki güneş yüzine düze göz ü ḳaş (SN/3658)

Yaŋıldum diyü kendüzine ḳatı

*Ḳaḳıdı kopup **ḳoyuvir**di ati (SN/3748)*

Nite ḳoyadum kim gideyidi ol

*Niçün **bulıvir**e idüm aŋa yol (SN/3879)*

Sözümi işidür iseŋ girü dön

*Saŋa **gösterivir**ürem uşda yön (SN/3892)*

Ḳapucıya didi ki benüm saŋa

*Ṣorıncam var anı **diyivir** baŋa (SN/3952)*

*Elikdürem ü **ṭutıvir**em anı*

Nite ḳurtara ol elümden cânı (SN/4279)

Ki ben kendüzüm atlanuban varam

*Dileyem senüŋ için **alıvir**em (SN/4286)*

Ḳadar aġladı kim gözi bıŋarı

*Ṭaşup **sile vir**eydi on biŋ eri (SN/4390)*

*Ḳızı bulıcaḳ **alıvire** idüm*

Ḳarâr itdügüm ḳavlüme ṭuradum (SN/4521)

***Diyivir**eyim ṭaŋla bir nesneden*

Bunuŋ bigi biŋ aŋla bir nesneden (SN/4589)

*Azıḫ **düzivir**di hem ol ḫoş kişi*

Ki bularuŋ içün başardı işi (SN/4794)

Süheyl'i revân iltdiler gerdege

***Şalıvir**diler şâhini ördege (SN/5093)*

Kişi kimseye eylemiş ola güç

*Ökincin **alıvirür** idi ṣoŋ uç (SN/5556)*

*Kim **biti vir**düŋ baŋa yâ pehlevân*

Götürürken da'ıŋa ben nâ-gehân (VG/796)

Eydür oġlum çün ana didüŋ baŋa

*Ben bu işi **bitürivir**em saŋa (VG/980)*

Ne yüzile ḫażrete varmak gerek

*N'eyledüŋ nice **ṣoruvir**mek gerek (VG/1000)*

Şâh eyidür bu yigidi bir görüŋ

*Nicedür ḥâlin baŋa **eydivirüŋ** (VG/1261)*

Kendü bundan nicesi buldı amân

***Eydivir**di Varḳa'ya ol gülsitân (VG/1426)*

*Gelüp meydan ortasında **ḳoyu vir**diler. (DK/V9/2)*

*Buġayı **ḳoyu vir**diler, oġlançuḳlara kaç didiler. (DK/V9/4)*

*Ṭaḫt **alı vir**sün didiler. (DK/D17/9)*

*Savaşmadın urışmadın **alı vir**eyim döngil girü. (DK/D32/5,7,9,12)*

*Savaşmadın urışmadın **alı vir**eyim döngil girü. (DK/D33/1)*

*Gerek beni öldürüŋ gerek dirgürüŋ, **ḳoyu vir**üŋ didi. (DK/V18/13)*

*Şökli Melike seni iletelüm, saŋa biglik **alı vir**elüm. DK/D40/12)*

*Böyle digeç anasınuŋ ḳararı ḳalmadı, **yoŋyu vir**di. (DK/D55/2-3)*

Çoban böyle digeç Ḳazana ḳahır geldi, aldı ***yorıyu vir****di. (DK/D49/6)*

Eylendi ***yorıyu vir****di. (DK/D50/4)*

Şahvar cübbe ***çuḳa vir****di. (DK/D65/8-9)*

Allah Taʿâla saŋa bir oġul virmiş ***ṭuta vir****sün. (DK/D75/4-5)*

Oġuzda kimüŋ ḳızın ***alı vir****eyin didi. (DK/V28/13)*

Baba maŋa bir ḳız ***alı vir*** *kim men yirümden ṭurmadın ol ṭurmaḳ gerek. (DK/D81/1)*

Bunuŋ gibi ḳız ***alı vir*** *baba maŋa didi. (DK/D81/4)*

Daḫı aldı ***yorıyu vir****di. (DK/D100/7)*

Ḳızlaruŋ üstine ***atı vir****di. (DK/ V43/5)*

Eli baġlu boynı baġlu yüzi üzerine ṣalup aldılar, ***yorıyu vir****diler. (DK/D134/6-7)*

Cılasun erenlere ḳala ölke virdi, cübbe ***çuḳa vir****di. (DK/D153/12)*

Mere buġaŋuzı ***ḳoyu vir****üŋ gelsün didi. (DK/D181/13)*

Buġaŋun zencirin aldılar, ***ṣalı vir****diler. (DK/D182/1)*

Ḳan Ṭuralı mere kâfir aṣlanuŋı ***ḳoyu vir*** *gelsün didi. (DK/D184/9)*

Aslanı ***ḳoyu vir****diler, sürdi geldi. (DK/D185/1)*

Aṣlanuŋ pençesine ***ṣunı vir****di. (DK/D185/1)*

Yuların ṣıyırup ***ṣalı vir****diler. (DK/D186/1)*

Ṭutsaḳ olan Ḳażılıḳ Ḳocayı ***ṣalı vir****mişler çıḳup geldi. (DK/D211/5-6)*

Ġâzi erenler başına ne geldügin ***aydı vir****di. (DK/D234/10)*

Seni ***ḳoyu vir****elüm var git dediler. (DK/D276/2)*

ʿArabayı çekdiler, ***yorıyu vir****diler. (DK/D273/12)*

Seni ***ḳoyu vir****elüm var git dediler. (DK/D265/12)*

Bu yaġıyı üzerümüzden ayırur iseŋ seni ***ḳoyu vir****elüm didiler. (DK/D285/4)*

Aġça yüzlü görklümi oġlına ***alı vir****sün. (DK/D299/7)*

Ġâzî erenler başına ne geldügin ***aydı vir****di. (DK/D303/7-8)*

Ol pend-nâmeden birez yâduŋda var-ısa bize daḫı ***eydivir****, işidelüm. (M-B.6a/13)*

Ol pend-nâmeden biri yâdumdadur, ***eydivir****eyin; girü ḳalanın daḫı bulıcaḳ* ***eydivir****em. (M-B.6a/14)*

Çoḳ mâl virüp bir ulu ḫˇoca ḳızın ***alıvir****em. (M-B.8b/1)*

Ḥaḳ teʿâlâ bâṭın gözin ***açıvir****di. (M-B.12b/7)*

Şol bî-günâh ḫalâṣına derḥâl müsâfiri ***ḳoyuvir****diler. (M-B.13b/10-11)*

İmdi andan baŋa birez ***getürivir****. (M-B.14b/9)*

İmdi gerçek dostdan tevaḳḳuʿ iderüz kim bunı evüŋde ***gizleyüvir****esin. (M-B.16a/10)*

Bir altun vir devâsın ***eydivir****eyin. (M-B.21a/3)*

Bir altun vir ***eydivir****eyin. (M-B.21a/9)*

Yaraḳ u yasaḳ görüp varup düşmeni ḳaḥr eyleyüp vilâyetini ***alıvirdiler****. (M-S.86/11-12)*

Ḥaḳ teʿâlâ bizüm gönlümüz gözin uyanuḳlıḳ sürmesi-y-ile ***açıver****üp anuŋ ḳahrı çengâlinden ḳurtaraydı. (M-B.62a/6)*

Ben saŋa çâre ***şalıvir****eyin, bu zaḥmetden ḳurtıl. (M-B.47a/5)*

Cûlâh ḳażıyyesin ***eydivir****di. (M-B.54a/13)*

Düşin ve taʿbîrin ***eydivir****di. (M-B.55a/5)*

Ḥâl vâḳıʿın ***eydivir****di. (M-B.67a/2)*

Vaḥy geldi girü ***ḳoyuvir****diler. (M-B.69b/3)*

Anuŋ ḫaḳḳın ayruca ekdüm. ***Götüri-vir****düm. (M-B.3b/6)*

Gelüp almadı ve anı ṣatdum, ṭavar ***alıvir****düm. (M-B.3b/6-7)*

Ḫâṣıyyeti oldur kim evde ne görse ev issine ***evdivir****ür; ġammâzdur. (M-B.35b/1)*

Bu ḳızı bu yigit gendü diledi mi aldı yoḫsa atası anası mı ***alıvir****di? (M-B.39a/2)*

2.3.3. 2. Zarf Fiil + maya iver-, virme-

Tezlik fiillerinin olumsuzuk hali iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi bir esas fiil üzerine gelen *ver-* yardımcı fiilinin olumsuzluk ekleriyle *(-me, -ma*) birleşmesiyle oluşur. İkinci ise " Zarf fiili olumsuz yapmak, yani onun olumsuz görünüşü üzerine de ivediklik fiili kurmak mümkündür (almayıvermek, inanmayıvermek). Kelimenin bu yapısı kılışın beklenmedik bir olumsuz gelişmesini anlatır" (Banguoğlu: 2015:491). Yusuf ve Zeliha'da bir, Varka ve Gülşah'ta bir, Dede Korkut hikayelerinde bir örnek tespit edilmiştir:

Sini tamâm ḳazdılar şöyle ki var

Ya'ḳûb'uŋ ol cânı ***çıkmaġa iver*** *(YZ/1459)*

Didi ol kâfir kim ilk ḥamle senüŋ

Ḥamle ḳıl kim ***çıḳmaġa iver*** *canuŋ (VG/244)*

Oġuzı ***şalı virme****di. (DK/D219/4)*

2.3.4. Yaklaşma Fiilleri

2.3.4.1. Zarf Fiil + yaz-

Esas fiil özelliği teşkil eden *–a/-e; -ı/-i; -u/-ü* gibi eklerden birini almış zarf fiil türünün *yaz-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. "Eski Türkçenin 'yanılmak, hata etmek, günah işlemek' anlamlarındaki esas fiilin zamanla sözlük anlamından kayarak bir tasvir fiiline dönüşmesi ile oluşmuştur. Bu yardımcı fiil, Türkiye Türkçesinde, esas fiildeki oluş ve kılışa 'az kalsın gerçekleşecek olma, gerçekleşmeye çok yaklaşma olma' gibi bir anlam inceliği katmaktadır" (Korkmaz, 2017c: 724). " *yaz-* yardımcı eylemin Türkiye Türkçesindeki kullanım sıklığı iyice azalmıştır. Bu yüzden, bu yardımcı eylemin olumsuzu yapılamaz ve bu yardımcı eylem, görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman ekleri dışında başka şekil ve zaman eki alamaz" (Karaağaç, 2013 :475).

İncelediğimiz çalışmalarda sadece *Süheyl ü Nevbahar* eserinde bir örnek görülmektedir:

Dürişdi vü çoḳ dürlü reng ezdidi

Ki ol ṣûrete ***beŋzedü yaz****dıdı (SN/3727)*

2.3.5. Uzaklaşma Fiileri

2.3.5.1. Zarf Fiil + ı- > -bi-

"Tasvir fiili olarak 'uzaklaşma' gösteren bu yardımcı fiil, metnimizde yalnız vir- esas fiili ile birlikte kullanılmıştır. Bu birleşim içinde de artık tasvir fiili olma özelliğini yitirip kaynaşmış bir asıl fiil niteliğindedir" (Korkmaz, 2017b: 147).

***Veribi**gil oġlumu gelsin baŋa*

Dün (ü) gün iyi duʿâ ola saŋa (YZ/1258)

*Ol göŋlegi anıŋ için **veribi**di*

Atamızın gözü görmez göre dedi (YZ/1334)

*Ettiler Taŋrı bizi **veribi**di*

Dostlarumdan birisi ölür dedi (YZ/1457)

Ki söyle vü ʿâlemde bildür beni

***Viribi**düm anuŋ içün uş seni (SN/115)*

*Kişi **viribi**di vü didi hele*

Siz irişdüŋüz şimdi bizüm ile (SN/832)

Çü şâh ürke bizden ola ġuṣṣalu

***Viribi**ye ṭaŋla bize bir ulu(SN/910)*

Daḫı on ḳılıç u otuz taḫta bîz

***Viribi**di şâhuŋ ṭapusına tîz(SN/1267)*

***Viribi**di bir ḳulını ḳopuza*

Getürdi vü urdı elin kim düze (SN/1292)

Didi ḳaravaşuŋı ey nâm-dâr

*Ṭapuŋa **viribidi** uş Nev-bahâr (SN/1682)*

*Cevâbın girü eyle **viribi**gil*

Ki ṭurımazam yaraġ oldum ḫâcîl (SN/2067)

*Kişi **viribidi** Süheyl oḳudı*

Oḳımaḳda yaʿnî oŋa ḳaḳıdı (SN/2317)

*Ḳızı **virib**gil atasına sen*

Varuŋ gidüŋüz fârigˇ u sagˇ esen (SN/2669)

*Gemiler **viribi**di içi ṭopṭolu*

Erenler ki ḳalmazdı erden alu (SN/3812)

Ki Ṭâlîs ḳızı aŋa ol gice

***Virip**di bilürsin ḥikâyet nice (SN/3994)*

***Viribi**rdı göŋlini ṣorar idi*

Ne eksügi olursa görer idi (SN/4021)

*Ki naḳḳâşı hem bir yaŋa **viribi***

Bolay ki belüre bu işüŋ dibi (SN/4723)

İy Ḫudâvendâ kerîm ü ḳâr-sâz

***Viribi**yen gice gündüz ḳış u yaz (VG/1)*

*Didiler iy **viribi**yen subh u şâm*

Nuṭfeden ḳılduŋ güneş bedr-i tamâm (VG/24)

Elini öper vezîr eydür aŋa

*Nice kez nâme **viribi**düm saŋa (VG/456)*

Naʿra urdı şîr-vâr ol pehlevân

*Yâ Melik ʻAnter **viribi n**ev-cevân (VG/492)*

*Didi şâha er **viribi** cenk-içün*

Almadan cân ḳanda iltesin bugün (VG/530)

Ol yaŋadan biz beş on kişi ile

*Şâhumuzı **viribi**yeler bile (VG/646)*

Bu yaŋadan biz daḫı şâhlarını

*On kişiyle **virib**iyevüz anı (VG/647)*

*Varḳaya elçi **viribi**di vezîr*

Şâhuŋuz aluŋ girü dir yâ emîr (VG/656)

Er degüldür her kim ol ʿahdın ṣıdı,

Er ***viribi*** *yâ Melik ʿAnter didi (VG/726)*

Bir iki kişi meger kim bir gün ol

Viribi*di Gülşâh içün anda resûl (VG/926)*

Virdi bile bî-ḳıyâs altun gümiş

Viribi*di kim bite anda bu iş (VG/934)*

Didiler ḫâce size ***viribi****di*

Didiler ne kim Melik Muḥsin didi (VG/958)

Virdi bile bî-ḳıyâs altun gümiş

Viribi*di kim bite bunda bu iş (VG/1107)*

Eyle ṣan kim bir laṭîf almayıdı

Taŋrı uçmaḳdan anı ***viribi****di (VG/1306)*

Ḥaḳ resûle ***virbi****di Cebrâ'îl*

Kim seḫâvet gösterür baŋa ʿAlî (VG/1708)

Pâdişâh daḫı ḫazînede ne kim vâr-ıdı, anda ***viribi****di. (M-B.9b/6)*

Bir nesne yazup pâdişâha ***viribi****di. (M-B.11b/9)*

Bir ulu yirden ḳız dileyü kişi ***viribi****miş. (M-B.14a/11)*

İlçi resmine dîn-dâra ***viribidi****. (M-B.23b/13)*

Anı iḫtiyâr ḳılup peyġâm ısmarlayup ***viribidiler*** *kim. (M-B.47b/9)*

Bilgil ki Ḥaḳ teʿâlâ iki ketḫudâ ***viribi****di, iki cihânı ʿimâret ḳılmaġa. (M-B.67a/6)*

2.3.5.2. Zarf Fiil + git-:

Esas fiil özelliği teşkil eden *-ıp/-ip; -up/-üp* gibi eklerden birini almış zarf fiil türünün *git-* yardımcı eylemiyle birleşmesiyle oluşur. "Esas fiildeki bir oluş ve kılışın 'uzaklaştığını' belirtir (Korkmaz, 2017c: 724).

Bu resme iki menzile yitdiler

*Ḳavüm döndi bular **varup git**diler (SN/806)*

Ve lîkin elinden ḳodı ḳopuzı

***Düşüp git**di ögi ṣarardı yüzi (SN/1297)*

*Ki bizi **ḳoyup gid**esiz iy sere*

Degül maṣlaḥat varmaġ ayruḫ yire (SN/2081)

Oturdılar içküye ḳurıldı bezm

***Ṭurup git**mege itmedi kimse ʿazm (SN/2119)*

Beni ḳo ki ḳatuŋda olavanın

***Ḳoyup git**meyem tâ ki ölevenin (SN/2143)*

*Bu fikri **idüp git**miş ola bular*

Nite gidiser ṭoġru yola bular (SN/2810)

Ne var ger degül isem aç u yalın

***Gelüp gid**erem her yıl işbu yolın (SN/3152)*

Cühûd ol gice daḫı yarındası

***Sürüp git**di giderdi gör nicesi (SN/3232)*

*Geçen gice cândan **ırup git**mişüz*

İŋen ḳorḫup u key arup yatmışuz (SN/3248)

Gerek bu gice bunda ẕevḳ idevüz

*Murâd ile ṭaŋla **ṭurup gid**evüz (SN/3339)*

***Dönüp git**di iŋen degül midi ṭaŋ*

Birez geçicek çünki atdıdı ṭaŋ (SN/3521)

***Çıḫup git**ti Ḳayṭâs odasına*

Didi kendüye ṭâliʿüŋ var ṣına (SN/4018)

Yimiş ṭoldurup başına urdı ol

*Yazıya **düşüp git**di vü ṭutdı yol (SN/4104)*

Hemân dem çün işitdi ḳara cevâb

__Dönüp git__mege gördi yavlaḳ ṣavâb (SN/4387)

Süheyl'i ol arada çün ṭutdılar

Şeh-i Ḫâverân'a __alup git__diler (SN/4528)

Anı vü naḳaşı __alup git__diler

Yazuḫlu kişi bigi gör nitdiler (SN/4759)

Daḫı hem bilüŋ kim kişiyi yiden

Ölümdür __alup gid__ecek dünyiden (SN/5409)

Ḫikâyet yolın dâstân sûyına

__Ṭutup git__düm ü maʿnînüŋ boyına (SN/5618)

Ben bunuŋ ḳabrini __ḳoyup git__mezem

Ḫōcâmıdı ben bunı terk itmezem (VG/1599)

Yaluŋuz __ḳoyup git__me beni

İy yiġitler şâhı terk itme beni (VG/1652)

Eydüŋüz didi Hilâle ol yigid

Bî- nevâlıḳdan __ḳoyup git__miş ḳaṣıd (VG/935)

Varḳaya dir beni __ḳoyup git__megil

İy cânum cânı beni terk itmegil (VG/1464)

Ḳaldı ḳırḳ gün daḫı ol Gülşâh içün

Ḫâṭırın __yıḳup gid__emez n'eylesün (VG/1493)

Babasınuŋ ardınça __yortup git__di. (DK/D31/6)

Oġlan geyigi ḳovar iken babasımuŋ öŋinden __gelüp gid__er idi. (DK/D22/11)

__Ḳaçup gid__er-iken Aruz Ḳocanuŋ oġlançuġı düşmiş. (DK/D213/8-9)

Bişikde __ḳoyup git__dügüm ḳardaşcuġum mısın. (DK/D268/3)

Cülâh esen uġur __eyleyüp git__di. (M-B.53b/10)

Tiz tiz yola __girüp git__diler. (M-B.2b/13)

Pes geyikden yüz dönderüp şöyle zâr __ḳoyup git__di. (M-B.11a/1)

Esirgemedin iki gözin çıḳardı, yirinde ***ḳoyup git****di. (M-B.12b/6)*

Ḫarâb ***ḳoyup git****mege revâ görmeyesin. (M-B.67b/1)*

III. BÖLÜM

3. ANLAMCA KAYNAŞMIŞ BİRLEŞİK FİİLLER

Bir dilin zenginliği, söz varlığı zenginliğiyle eş değerdir. Deyimler, atasözleri, kalıplaşmış sözcükler, terimler vb. bir dilin söz varlığını meydana getiren unsurlardır. Dilimizin tarihçesine bakarsak gerçekten de söz varlığı açısından zengin olduğu rahatlıkla dile getirilebilir. Sözcükler cümle içerisinde gerçek anlamlarından sıyrılarak yeni anlamlar oluştururlar; bunlara deyim denmektedir. "Deyim kavramı için Osmanlıcada uzun süre darb-ı mesel daha sonraları ise ta'bir, ıstılah kelimeleri kullanılmıştır" (Sinan, 2015: 17). Türkçedeki deyim zenginliğini gözler önüne sermek gerekmektedir. Aksan, yazı dilimizde 6.000, Anadolu ağızlarında ise yaklaşık 5.500 deyimin varlığından bahseder (Aksan, 2015: 40). Sinan, Türkçe deyimlerle beraber Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizceden geçen 5.000 civarında deyimin olduğunu belirtir (2015: 16). Aksan deyimleri, "Dili konuşan toplumun anlatımdaki gücünü ve başarısını, benzetmeye, nükteye olan eğilimini ortaya koyan önemli ögelerdir" (Aksan, 2015: 39) şeklinde tanımlamaktadır. *Türkçe Sözlük*"te " Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir " (TS, 2005: 517) şeklinde geçmektedir.

Ad veya ad soylu sözcüklerin bir esas fiil ile birleşerek anlam kaybına uğramış veya sözlük anlamlarını kaybetmiş fiillerdir. Bu fiiller Türkçede deyim olarak kullanılmaktadır. İsim unsurları yalın kullanıldığı gibi ad grubuyla da kullanılabilir yani fiilden önceki ad unsurunun tek öge olabileceği gibi birden fazla öge ile de oluşturulabilir ayrıca isim unsurları da çekim eki alabilir. Ad unsuru özne, nesne, yer tamamlayıcısı veya zarf görevleriyle fiillere bağlanabilir. Örneğin *sır aç-* fiili sadece bir ad unsuru ile kullanılmış ve ad unsuru hiçbir çekim eki almamıştır; aynı anlamda kullanılmış diyebileceğimiz *gönül sırrını aç-* fiillinde ise iki ad unsuru kullanılmış ve ikinci ad unsuru çekim ekleri almıştır.

Eski Anadolu Türkçesinde anlamca kaynaşmış birleşik fiil oluşumlarında isim unsurlarında Türkçe kullanma hassasiyeti yüksektir. Osmanlı dönemi edebiyatına nazaran yabancı kelime sayısı azdır. Zamanla Türkçe kelimelerin yerini almış yabancı kelimeleri görebilmekteyiz. Örneğin isim unsuru Arapça olan *aklını başına almak (toplamak)* deyimi bu dönemde de kullanılmıştır ancak bu deyimin kullanımının

yanında ağırlıklı olarak bu deyime paralel farklı deyimler de kullanılmıştır. "Akıl, algılama, zihin anlamına gelen ve Uygur döneminden beri görülen ög (ök) sözcüğünün Eski Anadolu Türkçesinde çok yaygın bir kullanım alanının bulunduğunu, ancak zamanla yerini Arapça akla bıraktığını görüyoruz" (Aksan, 2015: 128). Öte yandan *der-, devşir-* fiilleri bu dönemde sık görülmektedir: *ʿaḳlını başına der-, ögini al-, ögüŋü der-, uṣṣuŋ der-, uṣṣunu başına der-, ögünü devşir-…*

Eski Anadolu Türkçesi söz varlığı açısından zengin bir dönemdir; bir fiil anlamı çeşitli sözcüklerle aktarılabilir: Örneğin *öl-* anlamında dokuz, *âşıḳ ol-* anlamında ise on dört farklı deyim kullanımıştır.

Ölmek manasında kullanılan deyimler

Cân gövdeden çıḳ-, cân gövdeden uç-, cân ḥaḳ'a var-, cân tenden ayrıl-, cân teninden git-, cân teninden uç-, cân teslîm ḳıl-, dünyayı terk ét-, göge aġ-, göge er-, göge uç-, taḫta er-, teslîm-i cân ḳıl-, ṭopraḳ ol-…

âşıḳ olmak manasında kullanılan deyimler

cânını oda at-, *cânını ʿışḳ oduna at-*, *göŋli ḳuşını ṣayd ét-*, *göŋlü düş-*, *göŋül baġla-*, *göŋül ver-*, *ʿışḳ eli ṭut-*, *ʿışḳ odı içinde yan-*, *ʿışḳ odı içinde yan-*, *ʿışḳ odına ṣal-*, *ʿışḳ odına ṭutuş-*, *ʿışḳ oduna göyün-*, *ʿışḳa ġarḳ ol-*, *ʿışḳına göŋül bağla-*, *yüregini (ʿışḳ odı) yaḳ-*, *yüregüne ʿışḳ odı ur-…*

Aksan, *Türkçenin Söz Varlığı* eserinde bu dönemde sık kullanılan ama günümüzde pek kullanılmayan deyimleri incelmiştir (Aksan, 2015: 132).

baş terkini ur-: başını feda etmek (Işk.6206)

boyun dut-: itaat etmek (Şeyhi D.155)

el yu-: vazgeçmek, ümit kesmek (Şeyhi D.76)

kol but ol-: paramparça olmak (Dede K. Göky. 10-18, 66-32)

namusunu sı-: adını lekelemek (Dede K. Göky. 44-35)

özinden git-: kendini kaybetmek (Rüşeni, Tar. S.V)

sovuk demir döv-: boşuna uğraşmak (Süheyl N. 331)

yüz ur-: müracaat etmek (Şeyhi D.26)

Bu dönemde kullanımı görülen bazı deyimler günümüzde Anadolu ağızlarında yer yer kullanımı devam etse de ölçümlü dildeki kullanımı düşmüştür:

And şı(ma)-: Sözünde dur(ma)mak, yeminini bozmak.

baş aç-: Korkusuz olmak.

baş aşaḫ ol-: Mütevazı olmak.

belâ üşür-: Kötü bir durumu musallat etmek.

burun sır-: Gururunu kırmak.

çeri şı-: Ordu bozmak.

devlete eriş-: Mutluluğa ulaşmak.

dil düzét-: Uygun dil kullanmak.

dil üşür-: Bir ağızdan dillendirmek.

dil üşür-: Bir ağızdan dillendirmek.

dine ünde(me)-: Dinine çaġır(ma)mak.

doġru yola ünde-: İnandığı ilkeleri benimsetmek istemek.

el yu-: El çekmek, vazgeçmek.

göŋlü dölen-: Huzura kavuşmak.

göŋül aşaḳ ol-: Alçak gönüllü olmak.

iç göyün-: İçi yanmak, çok üzülmek.

ḳana yu-: Her tarafını kan içinde bırakmak.

leşker şı-: Ordu bozmak.

ni'met dök-: İhsanda bulunmak.

ʿâhd şı-: Yeminini bozmak.

ʿahd vü tevbe şı-: Yeminini bozmak.

oyun ut-: Oyun kazanmak.

öd şıd-: Çok korkutmak, ödünü koparmak.

ög yayın-: Aklı dağılmak.

söz esle-: Söz dinlemek, kulak vermek.

söz şı(ma)-: Sözünü yerine getir(me)mek.

şek ṭutma-: Şüphelenmemek.

ṭapuya ṭur-: Hizmetine girmek, boyun eğmek.

ümîẕ çerâğını öçür-: Ümit ışığını söndürmek.

ümîẕ üz-: Ümit kesmek.

yol az-: Yolunu şaşırmak.

Türkçede *ol-, ét-* ve *eyle-* yardımcı fiil görevleri dışında esas fiil görevinde isim unsuruyla kalıplaşarak deyimler oluşturmaktadır. Sinan, Türkçede *ét-* fiiliyle 498, *ol-* fiiliyle 837 deyim örneği tespit etmiştir (2015: 170-171). Öte yandan Eski Anadolu Türkçesi ağız özelliklerine bağlı olarak *eyle-* fiiliyle de çeşitli deyim örnekleri görülmektedir:

ʿaḳıl şikâr ét-: Aklı avlamak, ele geçirmek.

bayrâm ét-: Çok sevinmek.

bir sözü iki etme-: Her istediğini hemen yapmak.

dost ayaġına niṣâr ét-: Malını dostu uğruna harcamak.

dünyayı terk ét-: Vefat etmek.

göŋül ḳuşu ṣayd ét-: Aşık olmak.

ḳulaġa küpe ét-: Başa gelen bir durumdan alınan dersi unutmamak.

cân terk ét-: Ölmek.

aġız süst ol-: Kaba konuşmak.

ayaḳ bağı ol-: Bir yere gidilmesine veya bir işin yapılmasına engel olmak.

bağrı kebâb ol-: Çok üzülmek.

baş göz ol-: Evlenmek.

baş aşaḫ ol-: Alçakgönüllü olmak.

biri biŋ eyle(me)-: Abart(ma)mak.

biri iki eyle-: Bir durumu olduğundan fazla göstermek

cân ḳulaġına yol eyle-: Sözü yetiştirmek.

göŋül ḳayġudan âzâd eyle-: Kaygıdan kurtulmak.

itlik eyle-: Kötü davranışlar sergilemek.

sözü iki eyle-: Her istediğini hemen yapmak.

ṭaş un eyle-: Güçlü olmak.

yas dügün eyle -: Mutsuz bir ortamı neşelendirmek.

Metinlerde tespit edilen anlamca kaynaşmış birleşik fiiller şunlardır:

3.1. acı-:

cân acı-: Acı duymak.

Pes ev sıçanı ḳonuḳ vâḳıʿasından yavlaḳ ḫâṭırı perâkende olup **cânı acı**dı. (M-B.49a/8)

yürek acı(ma)-: Derin üzüntü içerisinde ol(ma)mak.

Ol aracuġa ḳondı vü aç idi

*Żaʿıf oldı vü **yüregi acı**dı (SN/3829)*

Bu ṣuyile hem iri ola tenüm

***Yüregü**mi **acıtma**ġıl iy canum (SN/3283)*

3.2. aç-:

ağız aç(ma)-: Konuş(ma)mak.

Göŋüllerden endîşeler geçmedin

*Kişi söze **ağzın** henûz **açma**dın (SN/46)*

Ilan aġusın kendüye ṣaçmaz

*Dilin dutar u **ağzını açmaz** (SN/234)*

Çü naḳḳaş anı gördi göynüp özi

***Açup ağzı**nı dökdi ṭatlu sözi (SN/639)*

Ağız açup öger olsam üstümüzde Taŋrı görklü. (DK/D5/12)

ʿayıb aç-: Kusuru ortaya çıkarmak.

Daḫı **ʿaybuŋ aç**aram bellü bilgil. (DK/D114/3)

baş aç-: Korkusuz olmak.

*Savaş istenür dün ü gün **baş aç**up*

Yaġıdan bular dönmemişdür ḳaçup (SN/940)

***Baş aç**up urışmaḳ hünerdür ḳoca*

Ne er ola ol kim urışdan ḳaça (SN/2730)

*Atdan inüp cümlesi **baş aç**dılar*

Varḳa vü Gülşâh içün aġlaşdılar (VG/1666)

busu aç-: Pusu kurmak.

Esirge beni ne küsersin küsü

*Ṣaḳın kim **açı**lmasun işbu **busu** (SN/1916)*

Ṣoŋ ucı ki başumdan aşdıydı ṣu

*Belâlar ḥarâmîsi **aç**dı **busu** (SN/2045)*

cân ḳulaġı aç-: Dikkat kesilmek.

İşüdüŋ ve **cân ḳulaġın aç**up bu ḥikâyet remzin anlan, bilün. (M-B.9b/10)

Cân ḳulaġın aç. (M-B.67b/4)

göŋül aç-: İnsanın iç sıkıntısını gidermek, ferahlamak.

Otururlar idi meger bir gice

***Göŋül**leri **aç**uġ yapulu baca (SN/1943)*

*İçildi ḳamusı **açı**ldı **göŋül***

Çoġ aġır baş esridi oldı yeŋül (SN/2122)

Anuŋ ṣaylığına süci içelüm

*Ḫumâr yazalum **gönl**ümüz **aç**alum (SN/2510)*

*Söyledi ve ṭatlu dil birle **göŋlin aç**dı. (M-B.37b/11)*

gönül gözü aç-: Gönül gözü açmak.

*Sen-daḫı **gönlüŋ gözin aç**. (M-B.8b/11)*

*Her ne eyü tedbîr var-ısa anı ilerü getüre ve **gönli gözin aç**a. (M-B.31a/2)*

gönül şırrı aç-: Sırrı paylaşmak.

Bir zamân aġlar ol ḳabri ḳoçar

***Gönlün**deki **şırrını** söyler **aç**ar (YZ/237)*

göz aç-: 1. Uyanmak.

*Bahâr olıcaḳ taŋla **gözüŋi aç***

Çalap raḥmetin ṭaŋla yüzüŋe saç (SN/62)

***Gözin aç**dı buldı özin nâz ile*

Yigit oldı bislendi iʿzâz ile (SN/724)

*Ala **gözüŋ aç**ġıl yigit. (DK/D267/8)*

2. Uyanık olmak, dikkatli davranmak.

*Esirge beni **aç gözlerini***

Cânum ister işide sözleriŋi (SN/740)

*Didi yâ mel'ûn ögünme **aç gözüŋ***

Kendü ḥaddüŋce digil her bir sözüŋ (VG/259)

gün aç-: Güneşin doğması, ortaya çıkması.

*Ol saʿat bulut gider **gün aç**ılır*

Şavḳı nûru âlem üzre ṣaçılır (YZ/252)

ḳapı aç-: Yardım etmek.

*Ümîddür ki Taŋrı bir **ḳapu aç**a. (M-B.54a/11)*

raḥmet ḳapısı aç-: Merhametli davranmak.

*Ḥaḳ teʿâlâ **raḥmet ḳapusın aç**up ḫiṭâb geldi. (M-B.4a/2)*

râz aç-: Sır paylaşmak.

Bir gün oldu kim Yusûf geldi geçer

*Geldi ʿavrât Zelḫâ'ya **râzı açar** (YZ/880)*

Ya'ḳûp nebî bunalır ḳarnı acar

*Oġlanlarıŋ oḳudu **râzı açar** (YZ/946)*

Birini oḳur ḳatına ol pâdişâh

***Açar râzını** söyler [ü] ḳılur âh (SN/584)*

*Girçek eyitmişlerdür ki ʿavrata **râz açmaḳ** gerekmez. (M-B.15b/10)*

*Dimişlerdür kim üç kişiye **râz açmaḳ** revâ olmaya. (M-B.53a/3)*

sırr aç-:Sırrı paylaşmak.

Gerek ki bugün süci içmeyesin

*Kim esrük olup **sırrı açmaya**sın (SN/1158)*

Bu ʿışḳı gizlemege dürişdüm başarmadum

*Hem ʿışḳı ġâlib oldı benüm **sırrumı açar** (SN/1182)*

Yüzüm rengi döner degül bu iş az

***Açar sırrı**mı vü geŋüme ḳomaz (SN/1535)*

sırr perdesi aç-:Sırrı açmak, ortaya çıkarmak.

*Bu ḥâl eyle eyle delâlet ider ki **sırrum perdesin açayın**. (M-B.58b/13)*

söz aç(ma)-: Konuşmaya başla(ma)mak.

Yine Yusûf geldi bir gün geçer

*Yol üstünde Zelḫâ durdu **söz açar** (YZ/921)*

*Vezîr daḫı nâ-gâh **söz açdı***

Ki bu kişi içmege and içdidi (SN/1285)

*Duʿâ eylegil ü **söz açġıl** birez*

Eyitgil ḳavül oldı bir iki kez (SN/2096)

Yüridi deŋiz ḳıraŋında birez

Cühûd ile ***söz aç****ar idi az az (SN/3321)*

Bir gün ittifâḳ ***söz açı****ldı. (M-S.83/7)*

Hiç kimse ***söz açma****dın gendü başladı ki. (M-B.57b/11)*

yük aç-: Sıkıntıyı paylaşmak, dertleşmek.

Ḳamusu bir uġurda and içtiler

Ṭuruben yüklü ***yük****ünü* ***açt****ılar (YZ/1014)*

3.3. adın-:

yola adın-: Yolu adımlamak, ilerlemek.

Anı siz daḫı şâh idinür misiz

Ḳadem işbu ***yola adın****ur mısız (SN/5421)*

3. 4. aġ-:

göge aġ-: Ölmek, vefat etmek.

Varḳanuŋ çün ***göge aġ****durdı topın*

Eydür imdi bu çeriye bir depin (VG/336)

güc aġ-: Güçlenmek, zorlamak.

Kemendini atdı vü ṭutdı ucın

Dürişdi ṭam üstine ***aġ****dı* ***gücin*** *(SN/1874)*

3. 5. aġart-:

ṣaḳal aġart-: Deneyim sahibi olmak, tecrübe kazanmak.

Aġard*ur* ***ṣaḳal****ı ḳızardur gözi*

Ḳarardur göŋüli ṣarardur yüzi (SN/4234)

baş aġırt-: Can sıkmak.

Niçe yıllar ***aġırt****mışam* ***baş****umı*

Gice gündüz aḳıtmışam yaşumı (SN/5641)

3. 6. ağla-:

iç ḳan ağla-: Çok acı çekmek.

Gerek gülmek ile ṣavaydı suçı

*Ne gülmek ki **ḳan ağla**r idi **içi** (SN/2277)*

*Süheyl anda ḳalmışdı **ḳan ağla**yu*

Gözi yaşı ırmaḳlayın çaġlayu (SN/1505)

Didi olduġumca cihânda diri

***Ḳan ağla**r isem ben yiridür yiri (SN/4836)*

*Üç kerre yaġı görmese **ḳan ağlayan** ṭoġsun oġlı Rüstem bile varsun didi. (DK/D206/1-2)*

3.7. aḳ-:

ağızdan şeker aḳ-: Güzel konuşmak, sözlerle beğeni kazanmak.

Çü yüriye keklik ṣanasın seker

*Çü söyleye **ağzından aḳ**ar **şeker** (SN/1111)*

ağız ṣuyı aḳ-: Çok beğenip istemek, imrenmek.

*Ṭana kibi **ağzınuŋ ṣuyı aḳ**dı. (DK/D180/5)*

gözden (yürek) ḳanı aḳ-: Çok ağlamak.

Hem ol od Süheyl'üŋ için yaḫdıdı

***Gözinden yüregi ḳanı aḫ**dıdı (SN/2027)*

***Gözlerinden** yaş yirine **ḳan aḳ**ar*

Ol ġulâm anuŋ yüzine [hem] baḳar (VG/756)

3.8. akıt-:

ḥasret yaşı akıt-: Çok özlemek.

***Ḥasret yaşın aḳıd**up eyitdi. (M-S.11/9)*

3. 9. al-:

abdest al-: Müslümanlar, belli ibadetleri yapabilmek için bir düzen içerisinde bazı organları yıkayıp bazılarını mesh ederek arınmak.

*Aru ṣudan **abdest al**dılar. (DK/D63/2)*

*Atıdan indi, aru sudan **abdest al**dı. (DK/D132/3)*

*Aḳup giden aru ṣudan **abdest al**dı. (DK/V81/10-11)*

ʿaḳıl al-: İnanmayacak derecede şaşırmak.

Anlar edeler bu ṭamu heybeti

*ʿ**Aḳlımız al**dı bizi yaḳtı ḳatı (YZ/722)*

ayaḳ altına al-: Değer vermemek, kötü muamelede bulunmak.

*Her kimi kim çerḫ ġaddâr **ayaġı altına al**mış ola. (M-B.63a/6)*

cân al-: Öldürmek.

Azrâʿil eder cânını almadım

*Câ**nın al**maḳ ḳaṣtın ana ḳılmadım (YZ/1214)*

Ki oġlum gidiser ü ben ḳaluram

*Elüm ile uş **câ**numu **al**uram (SN/775)*

Oḫ atıcı gördi ḳılıç ṣalıcı

*Ḳaçururdı cânını **cân al**ıcı (SN/4475)*

*Bu firâḳ içinde bârî **câ**num **al***

Ol güne mevḳûf olsun vaṣf-ı yâr (VG/1568)

*Ya pes cân viren **cân al**an Allah Taʿâla-mıdur? (DK/D161/1)*

*Al ḳanatlu ʿAzrâʿil ol yigidüŋ **câ**nın **al**dı. (DK/D156/5,6,10)*

*Böyle digeç ʿAzrâ'il geldi Delü Dumruluŋ **câ**nın **alma**ġa. (DK/D165/10)*

cân avcına al-: Birisini, istediğini yapacak şekilde etki altında bırakmak idare etmek.

Çü aldı ayasına ḳodı anı

Ṣanasın ki ***avcına al****dı* ***cânı*** *(SN/3992)*

destûr al-: İzin almak.

Varḳayı ṭayusı ṭoylamış olur

Pâdişâhdan gitmeye ***destûr al****ur (VG/1103)*

duʿâ al-: Arzu edilen, istenilen hayırlı işler yapan kimse için dua etmek.

Atasından ol genc kim ḳaldıdı

Anı virdi ḫalḳa ***duʿâ al****dıdı (SN/5576)*

ecel al-: Ölmek, vefat etmek.

Ecel al*dı. (DK/D291/2)*

elinden al-: Bir şeyden mahrum etmek.

Eger böyle öŋdin ḳılalar idi

Elümden *ilümi* ***al****alar idi (SN/2602)*

Ḳoduḫları ad ana Ḳaytâs imiş

Elinden *ilin kimse* ***al****maz imiş (SN/3056)*

Hem işbu sâʾat anı ***elden al****uŋ*

Bahâsın virüŋ yoḫsa bellü bilüŋ (SN/3091)

Aḫır zamânda ḫanlıḳ girü Ḳayıya dege, kimsene ***ellerinden almaya****, aḫır zamân olup ḳıyamat ḳopınça… (DK/D2V2/5)*

Ḳanlu kâfir ***elinden*** *babasını ṭartup* ***al****dı. (DK/D287/8)*

gönül al-: Sevindirmek.

Bu kez gördi bir ḫoş ṣûretlü kişi

Ki ***gönli****ni* ***al****dı anuŋ bakışı (SN/878)*

Ḫayâli senüŋ ***gönlü****ŋi* ***al****dı uş*

İçüŋde anuŋ sevgisi ḳıldı cûş (SN/889)

Nâ-gâh ne fitneyidi ki göründi gözüme

Gönlü*m* ***al****uban eyledi ʿaḳlumı târumâr (SN/1179)*

Şîve ile ***göŋül al****ur gözleri*

ʿÂşıḳa cânlar bağışlar gözleri (VG/29)

İy bu ʿâciz cânuma mûnis olan

İy baŋa göŋül virüp ***göŋül al****an (VG/1653)*

Göz ḳaḳuban ***köŋül al****an görklüsinin boynın öpem. (DK/D176/10)*

ḫaber al-: Bilgi edinmek.

Bu cömerdlik kim [Melik] Muḥsin ider

Al*dılar Ḥayyu Benî Şeybe* ***ḫaber*** *(VG/904)*

Yaluŋuz oġul ***ḫaber****in* ***al****mayınça. (DK/D139/1)*

ḥaẓ al(ma)-: Mutlu ol(ma)mak.

Şu dün dulpı ḳayġudan u ḳorḫudan

Ne ***ḥaẓẓ al****adı gözleri uyḫudan (SN/2865)*

ṬAŋ atınca ***ḥaẓẓ alma****dı uyḫudan*

Aġaca yapışmış idi ḳorḫudan (SN/4075)

ʿibret al-: Bir durumdan ders çıkarmak.

Çoban bu yıġanaġı göricek ***ʿibret al****dı. (DK/D216/2)*

icâzet al-: İzin almak.

Ki ṭaŋlası ḥâkim ḳatına varup

İcâzet alup kendü azıḳ virüp (SN/4993)

ilenç al-: Kendisine beddua edilmek.

Dilerseŋ ki bulasın öküş güvenç

Gerek kimseden ***al****mayasın* ***ilenç*** *(SN/268)*

ḳan al(ma)-: İntikam almak maksadıyla birini öldür(me)mek.

Aġam Ḳazan sen ivüŋ almaġa gider-iseŋ men daḫı ḳarındaşum ***ḳan****ın* ***al****maġa giderem didi. (DK/V60/8-9)*

İki ṣordı ***ḳanın al****dı. (DK/D216/3)*

*Ḳardaşum Ḳıyanuŋ **ḳanın alma**yınca.(DK/D232/9)*

*Dirim **ḳanın a**lalum. (DK/D301/6)*

*Ne ola eger luṭf eyleyüp ol merḥûm ve maẓlûm **ḳanın al**asın. (M-B.49b/1)*

kîn al-: Öç almak, kin gütmek.

*Çün bulardan **kîn**ümüzi **al**avuz*

Hem alup Gülşâhı eve gelevüz (VG/117)

*Aceb nice ola kim intiḳâm çeküp bu erden **kîn al**am. (M-B.49a/9)*

*Senüŋ ḫod adetüŋ hemîşe **kîn al**maḳdur. (M-B.49b/1-2)*

*Dostlar arasında senden yigrek düşmenden **kîn al**maġa… (M-B.49a/14)*

murad al-: İsteğine, umduğuna kavuşmak.

*Murâd virdi **murâd al**dı. (DK/D121/12)*

*Murad vir **murad al** andan git yigidüm. (DK/D261/12)*

nâmûs al-: Namuslu davranmak.

*Yire dökdi **nâmûsum al**dı ḳızum*

İşiden güle işümüze bizüm (SN/2520)

naṣîb al-: Nasiplenmek.

*Bilüŋ kim ben bu cihândan **naṣîb**üm **al**dum. (M-B.7a/10)*

ög al-: Aklını almak, çok şaşırtmak.

Dirişdürdi ṣaçlarını tîzcegin

*Revân oldı **al**dı Süheyl'üŋ **ögin** (SN/1567)*

ögüt al(ma)-: Nasihat dinle(me)mek.

Uş inden girü ben diri ḳalmazam

*Ögüt virme ayruḫ **ögüt alma**zam (SN/1581)*

*Ben iş görmemişdüm **ögüd al**madın*

Bilürem ki yaŋılmışam bilmedin (SN/3006)

Kim işitdi ʿâşıḳ **ögüt al***dugˇın*

ʿIşḳ eyitmez illâ kendü bildigin (VG/1034)

Ḳız anadan görmeyince **ögüt alma***z. (DK/V3/12)*

Agˇ şaḳallu Dede Ḳorḳutdan **ögüt al***dum. (DK/V88/11-12)*

Andan **ögüt al***urdı. (M-S.9/8)*

selâm al-: Selamlaşmak.

Selâm verdi ol ʿavrat **al***dı* **selâm**

Söyledi ol avrata birḳaç kelâm (YZ/1360)

Selâm*ını* **al***dı oturdı girü*

Geçüp vardı andan yigit ilerü (SN/4209)

Heyece ʿizzet birle **selâm al***dı. (M-B.65a/12-13)*

söz al(ma)-: Laf dinle(me)mek.

ʿAvrat eydür erine kim yâ Hilâl

Vir ḳızuŋı tâcire **söz***ümi* **al** *(VG/993)*

Senüŋ oglˇuŋ bizüm **söz***ümüz* **alma***z. (DK/D20/13)*

tedbîr al-:Önlem almak.

Bu teşviş elinden beni hem sen al

Baŋa ögredüvir ü **tedbîr al** *(SN/1709)*

uyḳu al-: Uyumak.

Hemân laḥẓa kim anı **uyḫu al***ur*

Düşinde Süheyl'i görür kim gelür (SN/2896)

Ḳara ḳıyma gözlerüŋ **uyḫu al***mış açgˇıl aḫı. (DK/D27/4)*

Ḳarangulu gözlerini **uyḫu al***mış yigit. (DK/D263/8-9)*

Ḳâdir viren ṭatlu cânuŋ **uyḫu al***mış. (DK/D267/9)*

yol al(ma)-: Yolda ilerle(me)mek.

*Ol on günde **yol al**dıdı yüz mîl*

Ki her bir gün aŋayidi yüz yıl (SN/4189)

*Varḳa gider dün ü güni **yol al**ur*

Evlerine iki menzil yol ḳalur (VG/1110)

*Ḳızaġuça ḳaymayınca **yol al**ınmaz, ḳara polad öz ḳılıcı çalmayınca ḳarım dönmez, er malına ḳıymayınça adı çıḳmaz. (DK/V3/10-11)*

3. 10. aŋla-:

ḳıymet aŋla-: Değerin farkında olmak.

*Çü ʿışḳuŋ kişi **aŋla**ya **ḳıymetin***

Anı sürmege bağlaya himmetin (SN/1984)

3. 11. anlat-:

gönül şırrı anlat-: Sırrı açmak.

Urur mili saġa sağı çinratır

***Gönlü şırrını** bunlara **anlat**ır (YZ/1287)*

3. 12. ara-:

ağız ara-: Konuşturarak düşüncesini öğrenmeye çalışmak.

*Ki ol zengîye var u **ağzın ara***

Senüŋ söyledügüŋi ol çün göre (SN/3780)

3. 13. aş-:

baştan aş-: Çoğaltmak, artmak.

İşit ki ne dir Nev-bahâr'a Süheyl

*Ki ʿışḳ ile **başından aş**dıdı seyl (SN/1944)*

3. 14. at-:

ayaḳ atma-: Bir yere hiç gitmemek, uğramamak.

Ayaḳ *kimse işigine* ***adma****ġıl*

Bal ola ṣanup aġuyı ṭatmaġıl (SN/212)

cân at-: Herhangi bir eylemi gerçekleştirmeyi çok istemek.

Cân at*dı revân ṭutdı ḳalʿa yolın*

Başından ḳan ile yumışdı elin (SN/4507)

cân ʿışḳ oduna at-: Aşık olmak.

Vaṣfını Gülşâhuŋ işitmişidi

Cânın ʿışḳ odına at*mışıdı (VG/79)*

cân oda at(ma)-: Aşık ol(ma)mak.

Ḳoyup ʿaḳluŋı nefsüŋe uymaġıl

Gözüŋ göre ***cânuŋ oda atma****ġıl (SN/90)*

Biri süci idi ḫoz içdi anı

Sözüŋ ṣımadı ***at****dı* ***oda cânı*** *(SN/1311)*

İki kişi çün ***cânı at****dı* ***oda***

ʿAceblemeŋüz düzdilerse oda (SN/2001)

oda at-: Ateşe atmak.

Zelîḫâ eder düşte gördüm bir sûret

Gerek öldür beni gerek ***oda at*** *(YZ/332)*

Didi iy ciger-gûşem açġıl gözüŋ

Dirîġâ ki ***at****duŋ* ***oda*** *kendüzüŋ (SN/537)*

Yigit kişi ***at****ar* ***oda*** *kendüzin*

Ḳaçan kim göre bir ḫoş âdem yüzin (SN/549)

Oġul diyü dökerdi gözden ḳanı

At*ar idi* ***oda*** *bulursa cânı (SN/567)*

ṭaŋ at-: Şafak sökmek.

Çü ***ṭaŋ at****dı gün ṭoġmaġa ṭutdı yüz*

Süheyl'e naḳâş geldi göŋli yavuz (SN/1375)

Geçen gice olmış durur aŋa yıl

Ṭaŋ atınca dinlenmedi eyle bil (SN/1525)

Dönüp gitdi inen degül midi ṭaŋ

Birez geçicek çünki atdıdı ṭaŋ (SN/3521)

yabâna at-: Önem vermemek, önemsiz görmek.

Ettiler ḫôca bu ḳulu ṣatarız

Şöyle ucuz kim yabâna atarız (YZ/211)

3. 15. atış-:

söz atış-: Münakaşa etmek, söz düellosuna girmek.

Bir birine söz atışdılar. (DK/D204/7)

3. 16. ayırma-:

aru imândan ayırma-: İmanlı yaşamak.

Ölüm vaḳtı geldüginde aru imândan ayırmasun. (DK/D303/12)

Ölüm vaḳtı geldüginde aru îmândan ayırmasun. (DK/D271/10)

Ecel geldüginde aru imândan ayırmasun. (DK/D201/ 7)

3. 17. ayrıl-:

cân tenden ayrıl-: Ölmek, vefat etmek.

Ṣunuŋ bigi ʿışḳ odı yaḫtı anı

Ṣanasın [kim] ayrıldı tenden cânı (SN/518)

Çünki Gülşâh işidür zârî ḳılur

Pes ne ḳıla cân tenden ayrılur (VG/387)

3.18. az-:

söz az-: Sözünden sapmak

Atası eder delirdi baġlan eli

Sözü azdı bilimez kendi ḥâlin (YZ/339)

yol az-: Yolunu şaşırmak.

Yine dönmedüm yaʿnî nâmûsdan

Yol azdum ıraḫ düşdüm ulusdan (SN/3699)

Ṭalaşmazdı biri biriyle ḫorûs

Yol azdurmaz idi ḫılabandorus (SN/4539)

Bunuŋ bigi anuŋ bigi işledüm

Yol azdum ṣanurdum yola başladum (SN/4925)

Ḳaraŋu dün içinde yol azsaŋ umuŋ nedür. (DK/D268/10-11)

Ḳaraŋu dün içinde yol azsaŋ umum Allah. (DK/D269/5-6)

3. 19. bağışla-:

cân bağışla-: Merhamet etmek.

Kendü luṭfından seḫâvet işledüŋ

ʿIşḳumuz yolında cân bağışladuŋ (VG/1654)

ṣuç bağışla-: Suçunu affetmek.

Şükr ḳılgıl sulṭân oldun sen ulu

Ṣuçmuzu bağışla affeyleyü (YZ/1320)

Yusûf eder ṣuçunuz bağışladım

Aff ḳıldım ben size ḫoş işledim (YZ/1321)

İmdi bize ṣuçumuzu bağışlagil

Ṣuçlu olduḳ yüzümüze urmaġıl (YZ/1400)

yazıḳ bağışla-: Günahlarını bağışlamak.

Bunu ḳoşana Çalap ṭutma günâh

Yazıġın bağışlagıl ey padişâh (YZ/1526)

Şeyyâd-ı Ḥamza kemîne ḳul seniŋ

Yazığın bağışlagıl yâ Rap anıŋ (YZ/1527)

3. 20. bağla-:

bel bağla-: Birisinin kendisine yardımcı olacağına inanmak, güvenmek.

Yarındası oḳıdı Çîn ilini

Ḳonuḳlamaġa bağladı bilini (SN/1270)

Dürlü şâdi birle anuŋ ḳulluġuna bil bağlarlar; tâ aŋa degin ki resîde ola. (M-B.10a/1-2)

Şimdi daḫı biz anuŋ düşmenligine bil bağlayup yiglik çekişmedük. (M-B.23b/4)

Ben daḫı ṭapuda ḳullıḳda olmaġa bil bağladım. (M-B.35b/7)

el bağla-: Saygı için ellerini göbeğinin üstüne kavuşturup durmak.

Yaḳın geldiler baş yire urdılar

İleyinde el bağlayup ṭurdılar (SN/3593)

Ṣunup ṭutdılar bağladılar elin

Ṭonın ṣoydılar eylediler yalın (SN/4503)

gönül bağla-: Aşık olmak.

Gönül bağladılar u cân atdılar

Şâruŋ ḳapusına degin gitdiler (SN/4800)

Eger sevmege idesin baş yünül

Sen aŋa ol ayruġa bağlar gönül (SN/311)

Dîvâr nakşına gönlüŋi bağladuŋ

Yüregüŋi ʿışḳ odı ile ṭağladuŋ(SN/538)

göz bağla-: Doğruyu bulamaz, düşünemez duruma getirmek.

Çün ḳażâ gökden ine göz bağlanur

İy nice cân u göŋüller ṭağlanur (VG/97)

Ecel kişüniŋ bağlıyacaḳ gözin

Bilüsin alur örce eyler sözin (SN/2723)

ʿışḳa gönül bağla-: Severek bağlanmak, içten sevmek.

Varḳa içün ḥayf ola ağlayasın

Yâḫûd ***ʿışḳına gönül bağla****yasın (VG/136)*

kîn bağla-: Kin tutmak.

Yâ nigârîn işbu çarḫ u işbu dûn

Bağla*dı ben miskîn ʿâşıḳına* ***kîn*** *(VG/765)*

ṣaf bağla-: Sıralanmak, sıraya girmek.

Pes cümle vuḥûş ***ṣaf bağla****yup ṭurdılar. (M-B.50b/8)*

ümîẕ bağla -: Umut bağlamak.

Bunı fikr idüp dâyima ağladı

Ümîẕ *bir Taŋrı'ya* ***bağla****dı (SN/395)*

Giderdi ***ümîẕ****in Ḥaḳ'a* ***bağla****yu*

Gehî sağu ṣağardı geh ağlayu (SN/2495)

yol bağlama-: Birinin gidişine engel ol(ma)mak.

Gidenüŋ ***yol****ın kimsene* ***bağlamaz***

Meṣeldür ki kendü düşen ağlamaz (SN/736)

3. 21. baḳ (baḫ)-:

göŋül göziyle baḳ-: Birine duygusal yaklaşmak.

Göŋül göziyle baḫ*sun cemâline yâruŋ*

ʿAyıblasun beni virmez isem aŋa cânı (SN/1223)

ʿibret göziyle baḳ-: İbretle bakmak.

Şu kimse ki ***ʿibret göziyle baḳ****a*

Çü bile ki ʿâlemde yoḳdur beḳâ (SN/4579)

3. 22. bas-:

ayaḳ basma-: Bir yere hiç uğramamak.

Yine vardı ḳarşusına dört ṭâḳ

*Ki **başmaz** idi anlara hîç **ayaḳ** (SN/486)*

*Ol yigdür kim bu dipsüz deŋize **ayaġum** **başma**yam. (M-B.31b/1)*

*Bunca zamândur ki Ḥaḳ buyruġından ṭaşra **ayaḳ** **başma**dum. (M-B.57a/12)*

baġra baş-: Kucaklamak.

*Şâd-ıla ṭolup **baġrına** **baş**dı. (M-B.49b/9)*

ḳadem baş-: Ayak basmak, bir yere girmek.

Muḥammed kim ol sırr-ı levlâkdür

***Ḳadem** **baş**duġı fark-ı eflâkdür (SN/103)*

*Ṣoŋ ıcı **ḳadem** **baş**tı ʻarş üstine*

Ne ʻizzet ki ḳıldı Çalap dostına (SN/137)

Ki şâh içkü idicegez dem-be-dem

*Benüm odama **baş**ısardı **ḳadem** (SN/2097)*

3. 23. bat-:

deriŋ fikre bat-: Çok düşünmek, derin düşünmek.

Ne var bende girmese zengî bigi

***Deriŋ fikre bat**mışdı bengî bigi (SN/4171)*

endîşeye bat-: Endişelenmek.

Yüridi vü girdi hemân mîşeye

*Cühûd indi vü **bat**dı **endîşeye** (SN/4097)*

ḳana bat-: Kan içinde kalmak.

*Yıyulubanın **bat**ıcaġaz **ḳana***

Ḳılıçları ḳatılmaz idi ḳına (SN/4297)

ḳayġuya bat-: Çok kaygılanmak.

*Melûl oldı **ḳayġuya bat**dı yine*

Döşeginüŋ üstine yatdı yine (SN/877)

ni'mete bat- : Bolluk içinde kalmak, varlıklı olmak.

*Dinlenesin **bat**asın bol **ni'mete***

Ḫoşluḳ ile erişesin devlete (YZ/636)

Yedi yıl yaġmur yaġa otlar bite

*Bolluḳ ola **bat**an cihân **nimete** (YZ/729)*

Deginmiştir oġlun ulu devlete

***Bat**ılmıştır ol aġırlık **nimete** (YZ/1216)*

ṭaŋa bat-: Şaşırmak, hayretler içinde kalmak.

Arı ṭonlar giydirir ol dem saŋa

*Anı gören ḫalḳ ḳamu **bat**ar **ṭaŋa** (YZ/254)*

*Ol melîk gördü anı **batt**ı **ṭaŋa***

Eder sıġındım seni yaradana (YZ/287)

Ḫaznedâr buyruḳ ṭutar varır aŋa

*Ḫazne dolmuş mâl ile **bat**ar **ṭaŋa** (YZ/405)*

Çün naẓar ḳıldı Melik ʿAnter aŋa

*Ṭaŋladı yavlaḳ aŋa **bat**dı **ṭaŋa** (VG/476)*

3. 24. béz -:

cândan béz-: Ölümü göze alacak kadar sıkıntı içinde olmak.

Oranını bilmezse tîzcek azar

*Ḳamu andan u ol **cânından biz**er (SN/3401)*

3. 25. bıraḳ-:

cân tuzaġa bıraḳ-: Birini güç ve tehlikeli bir duruma düşürmek için düzen hazırlamak, komplo kurmak.

Ṭutıldım çevüklük ile ṭuzaġa

*Bıraḫtum günâh ile **cân duzaġa** (SN/2256)*

oda bıraḳ-: Ateşe atmak.

Ger ḳılırsanız buŋu siz dünyâda

Bıraġa Taŋrı sizi yarın oda (YZ/88)

şehvet odı bıraḳ-: Cinsel istekte bulunmak.

*Ṣuya **şehvet odı bıraḫ**dı anı*

Nite ola ki ḳurtılaydı cânı (SN/3836)

3. 26. bil-:

bahâ bil- : Kıymetini bilmek.

Ol ḳuyuda geldi ana Cebrâʿil

*Etti Yusûf imdi çok **bahânı bil** (YZ/196)*

ḳadir bil(me)-: Kıymet göster(me)mek.

*Benüm **ḳadr**ümi ne ḳadar **bil**esin*

Seni bilmedüm bu ḳadar yilesin (SN/3196)

***Bilmez**di **ḳadr**in görürken yüzin*

Bu kez ḳâniʿ oldı ki bula izin (SN/4060)

ḳıymet bilme-: Değer vermemek.

*Anuŋ **ḳıymet**in **bilme**düm lâ-cerem*

Firâḳından uş yanaram acıram (SN/4080)

3. 27. bile-:

diş bile-: Kötülük yapmak için fırsat beklemek, hıncını gösterir bir durum almak.

Bugün ol senüŋ olduġın dilemek

*Daḫı görmedin aŋa **diş bile**mek (SN/1382)*

Ṭapuŋdan senüŋ ayrulıḫ kim diler

*Ve lîkin ḳażâ âdeme **diş bile** (SN/1932)*

*Dişüm bile**düm saŋa sözi ḳoġıl*

Niçe bekleyübile aç ḳurt aġıl (SN/3264)

Ol irem bâġı güli ḫûb bayıldı

*Cân teslîm ḳılmaġa diş bile**di (VG/1375)*

*Âyu ṭamaʿdan diş bile**mege başladı. (M-B.52b/13)*

3. 28. biliş-:

şükür biliş-:Şükretmek.

*Ki minnetsüzin biz biliş**dük şükür*

*Ḳo gitsün yadı çün bilüş**dük şükür (SN/2437)*

3. 29. birle-:

Taŋrı birle-: Allah'ın birliğine inanmak.

*Âdem oġlısın Taŋrı'yı birle**gil*

Degülsin ṭaş andan yaŋa bir egil (SN/85)

3. 30. bin-:

taḫta bin-: Tahta oturmak, hükümdar olmak.

*Taḫte bin**di sulṭân oldu ḳamuya*

Ulu kiçi ḳamu turdu ṭapuya (YZ/758)

3. 31. boyan-:

ġaflet uyḳusuna boyan-: Farkında olmamak, gerçeği görememek.

*Ġaflet uyḳusuna boyan**up yatur. (M-B.22a/10)*

3. 32. bul-:

amân bul-: Kurtulmak.

*Amân bul**ımaz irişecek ecel*

Ne sulṭân-ı aʿẓam ne ṣadr-ı ecel (SN/5370)

*Kendü bundan nicesi **bul**dı **amân***

Eydivirdi Varḳa'ya ol gülsitân (VG/1426)

cân bul-: Dirilmek, canlanmak.

İlerükiden ḥâli oldı biter

*Ki ger **bul**sa **cân** yabâna atar (SN/714)*

*Delü Dumrul cân yirine **cân bul**sun, anuŋ cânı âzâd olsun, didi. (DK/D162/1-2)*

*Men niçe **cân bul**ayım. (DK/D162/5)*

cân ferah bul-: Rahatlamak.

Revân taḫtına aġdı aldı ḳadeh

*Eline vü pes **cânı bul**dı **feraḥ** (SN/1545)*

cân şafâ bul-: Mutlu olmak.

Bunca dürlü niʿmetin yirsin anuŋ

*Tendürüst oldı **şafâ bul**dı **cân**uŋ (VG/1330)*

çâre bul(ma)-: Çözüm üret(me)mek.

Daya eder diseyidin öŋdin baŋa

*Tîz **çâre bul**urdum üş ben saŋa (YZ/459)*

Anuŋ niteligin bilimedi ʿaḳl

*Dürişdi vü **çâre bulıma**dı ʿaḳl (SN/35)*

*Ya ḫoẕ **bul**duravan size **çâre** ben*

Ya ḳamuŋuzı uravan dâra ben (SN/589)

Ol ʿışḳdan olupdur [çü] bî-çâre ol

*Ola kim bu derde **bul**a **çâre** ol (SN/635)*

*Hiç bu belâdan ḳurtılmaġa **çâre bulıma**zam. (M-B.2b/9-10)*

derde çâre bul-: Çözüm üretmek.

*İcâzet v**ir**üŋ kim yola vara ol*

*Ola kim **bula derdine çâre** ol (SN/735)*

destûr bul(ma)-: İzin al(ma)mak.

*Çü **destûr bulma**dı döndi girü*

Ümîẕini üzüp oda yandı girü (SN/710)

ebed bul-: Kalıcı olmak.

*Cân fidâ ḳıl kim **bul**asın tâ **ebed***

ʿÖmr-i bâḳî zindeġânî bî-ʿaded (VG/1662)

et cân ḫōş ṣafâ bul-: Mutluluğa erişmek.

Varḳa küllî tendürüst olmışıdı

***Eti cânı ḫōş ṣafâ bul**mışıdı (VG/1369)*

eyü ad bul-: İyi şöhret salmak.

*Ki virmek ile **bul**asın **eyü ad***

Biliş ola senüŋ ile cümle yâd (SN/811)

faḫr bul-: İftihar edilmek.

*Ki ṭapusına varıcaḳ **bul**a **faḫr***

Otururbut ṭurur ise bola faḫr (SN/4586)

felâh bulma-: Kurtulmamak.

*Bayıḳ ḥîlâ idici **bulmaz felâh***

Fesâd ehli işinde olmaz ṣalâḥ (SN/2624)

ferâġat bul-: Vazgeçmek.

*Biz dükelimüz anuŋ diyâneti ve ʿinâyeti kenefinde âsûde olup **ferâġat bul**mışuz. (M-*

B.57b/7)

furṣat bul(ma)-: Uygun, elverişli zaman bul(ma)mak.

*Çü **furṣat bul**unmış iken fevt ola*

Anı bilmiş ol girmez ayruḫ ele (SN/1456)

Çü düşmen kimesneye yanu yanur

*Uyur **bul**ıcaḳ **furṣatı** uyanur (3361)*

*Ammâ çōpân ḳorḳusından **furṣat bulıma**dı. (M-S.17/7-8)*

*Ṣâḥib-vâkıʿaya **furṣat bul**dum. (M-B.27a/12)*

gönül küşâd bul-: Gönlü açılmak.

*Güvendi cânı **gönli bul**dı **küşâd***

Murâdına irişdi vü oldı şâd (SN/4828)

gönül murâd bul-: İsteklerine kavuşmak.

Sen daḫı ger dirligüñde olasın

*Lâ-cerem **gönlüñ murâdın bul**asın (VG/1725)*

gönülde yer bul(ma)-: Aşka kayıtsız kalınmak.

*Yol zahmeti ve mâl telefi ve cân u ḫânumân ḳorḳusı **gönlinde yir bulma**dı. (M-B.43b/14)*

gönül ṣafâ bul-: Mutlu olmak.

Meger kim şefâʿat ḳıla Muṣṭafâm

*Ki **bul**a ḳıyâmetde **gönlüm ṣafâ** (SN/165)*

güvenç bul-: Sevinmek, neşelenmek.

*Dilerseñ ki **bul**asın öküş **güvenç***

Gerek kimseden almayasın ilenç (SN/268)

ḫalâṣ bul-: Kurtuluşa ermek.

Ne ḥâṣıl kişiden kiʿâṣî ola

*Ṭamudan nitesi **ḫalâṣı bul**a (SN/101)*

*Dâẕime **ḫalâs bul**dı. (M-B.28b/8)*

hidâyet bul-: Doğru yola girmek.

Saʿâdet anuñ kim Müsülmân ola

***Hidâyet bul**up ehl-i îmân ola (SN/92)*

ḥürmet bul-: Saygı görmek.

*Ataŋdan şehet ḳadr ü **ḥürmet bul**am*

Çü ḳullıḳ yerine getürmiş olam (SN/3028)

ʻinâyet bul-: Yardım görmek.

İşit saŋa ḫōş bir ḥikâyet ḳılam

*Eger Taŋrı'dan uş **ʻinâyet bul**am (SN/372)*

ḳolay bul-: Basit görmek.

Ḳaraŋluġile çü barışdı ay

*Ne ḫōş nûrı dutmaġa **bul**dı **ḳolay** (SN/185)*

Ḳaçarsın kişiden nite kim teyin

*Ṭalarsın **ḳolay bul**ıcaḳ itleyin (SN/2767)*

meded bulma-: Yardım görmemek.

*Bu yalan ʿizzete maġrûr olup ol mühlik yâzıda **meded bulma**yup ölmişler. (M-B.9a/10)*

menfaʻat bul-: Çıkar sağlamak.

*Ben ʻömrümden yigirmi gün **menfaʻat bul**dum. (M-B.45b/7)*

murâd bul-: İsteğine kavuşmak.

*Açup yüzüni gördi **bul**dı **murâd***

Ol aya muvâfiḳ Süheyl urdı ad (SN/406)

muvâfiḳ bul-: Uygun görmek.

*Bu gün ki ṭâliʿum muʿâvin gördüm ve rûzigârum **muvâfiḳ bul**dum. (M-B.28a/7-8)*

necât bul-: Kurtulmak.

Evliyâ vire saŋa âb-ı ḥayât

*İki cihânda **bul**asın sen **necât** (VG/1729)*

nuṣret bul-: Yardım görmek.

*Yemen kavmine **bul**dı **nuṣret** bular*

Sübaşıyı anda şehîd itdiler (SN/2758)

râḥat bul-: Kedersiz, üzüntüsüz yaşamak.

Geldi ol ṭaya getürdi şerbeti

*İçdi anı Varḳa **bul**dı **râḥat**ı (VG/1322)*

ruḫṣat bul(ma)-: İzin al(ma)mak.

*Oġlaḳ çün çaġırmaġa **ruḫṣat bul**dı. (M-S.18/5)*

*Anı öldürmege **ruḫṣat bulm**adı. (M-B.60b/4)*

saʿâdet yolu bul-: Mutluluk yolunu bulmak.

Meger Taŋrı'dan uyanıḳlıḳ ola

*Ki kişi **saʿâdet yolını bul**a (SN/205)*

şevâb bul-: Hayırlı işlerde bulunmak.

Getürgil ne kim olur ise cevâb

*Ṣavâb ola vü hem **bul**asın **şevâb** (SN/1711)*

Süheyl ikiledin eyitdi cevâb

*Ki ger diler ise **bul**a **şevâb** (SN/4726)*

vücûd bul-: Var olmak, bulunmak.

*Keremi çün vezîr-i aʿẓam devrinde **vücûd bul**mağın Düstürü'l-Melik diyü ad virildi. (M-S.4/2-3)*

yol bul-: Çözüm üretmek, önünü görmek.

Yusûf şefâʿatin ḳıldı ḳabûl

*Zindân ehli âzât oldu **bul**du **yol** (YZ/820)*

Tamâmet şaruŋ ḳavmi hep geldiler

*Sarâya çü girmege **yol bul**dılar (SN/1388)*

Ṣoŋ ucı ḳıza ḳatı yalvardı ol

*Ki noldı **bul**ıviresin baŋa **yol** (SN/3505)*

yüz bulma-: İlgi ve yakınlık görmemek.

*Delü Dumrul **yüz bulma**yup sürdi anasına geldi. (DK/D164/3-4)*

ẓafer bul-: Kazanmak.

*Kişi ṣabr ile **bul**ur işe **ẓafer***

İveceklik idende ḳalmaya fer (SN/1579)

Yine ṭutdu yiŋi yigit bigi fer

*Meşaḳḳat çerisine **bul**dı **ẓafer** (SN/5054)*

*Anuŋ-çun baŋa **ẓafer bul**dılar. (M-B.23a/12)*

zamân bulma-: Yeterli süre bulamamak.

*Meger bir **zamân bulma**dı. (M-B.35a/5-6)*

*Kimse bizümle ceng idüp **ẓafer bulma**dı. (M-B.47b/13)*

ẕevḳ bul-: Haz almak, tat almak.

Bölük bölük ü ṣaf ṣaf u cavḳ cavḳ

*Ferişteler andan **bul**urlardı **ẕevḳ** (SN/134)*

3. 33. bur-:

ḳulaḳ bur(ma)-: Kulağını bük(me)mek; uyar(ma)mak.

*Siŋek zinde filüŋ **ḳulaġın bur**ar*

Havâ ḳavs-i ḳuzaḥ yasını ḳurar (SN/72)

ʿIşḳ ögredür edeb kişiye ille ḳaḳıyup

*Bencileyin kimesne **ḳulaġını burma**dı (SN/1435)*

ʿAyb olmaya ḳopuz bigi ger zâr iŋilersem

*ʿIşḳuŋ eli key ṭutdı vü **ḳulaġ**umı **bur**dı (SN/1807)*

3. 34. buyur-:

el altından buyur-: Gizliden iş çevirmek.

*Anası ṭuymadın **el altından buyur**dı. (DK/D141/4)*

3. 35. bükül-:

bel bükül-: Yaşlanmak.

Şoloḫ dem ḳıza düşdi iş müşkili

*Bükül**di bili** vü ṭutıldı dili (SN/2247)*

3. 36. çal-:

ḳulaġa çal-: Kulağına fısıldamak.

Bu söz baŋa yavlaḳ ḳatı geldidi

*Vezîri **ḳulaġuma** çün **çal**dıdı (SN/1287)*

3. 37. çat(ma)-:

ḳaş çat(ma)-: Öfkelen(me)mek, kız(ma)mak.

Öküş fikr ile her gice yatmaġıl

*Ṭurup **ḳaş**uŋı irteden **çatma**ġıl (SN/4230)*

Gice gündüz işiyidi aġlamaḳ

*Açılmazdı **çat**mış idi **ḳaş** ḳaraḳ (SN/2852)*

3. 38. çek-:

âvâz çek-: Seslenmek.

Ḳopuza yine sûz ile düzdi sâz

*Bu şi'ri eyitdi vü **çek**di **âvâz** (SN/1510)*

belâ çek(me)-: Eziyet gör(me)mek.

Lâcerem ki on doḳuz yarmaḳ pula

*Ṣatıldın gördün emek, **çek**tin **belâ** (YZ/412)*

Neler gördügümüzi hiç ṣorma çoḫ

***Belâ çek**mişem kim anuŋ ḥaddi yoḫ (SN/5131)*

Aġu içmeyüp lokmasın kim yudar

***Belâ çekme**yen adının kim adar (SN/2266)*

*Unıtdı **belâ çek**mek ü armaġın*

Isırdı taŋa ḳaluban barmaġın (SN/2918)

cefâ çek-: Eziyet görmek.

Bil arada dün gün güzâfın degül

*Dikenler **cefâ**sını **çek**dügi gül (SN/183)*

cevr ü cefâ çek-: Eziyet ve sıkıntı görmek.

*Çarḫ elinden **çek**erem **cevr ü cefâ***

Bu ‘aceb olmaz daḫı cânum benüm (VG/421)

el çek-: Vazgeçmek.

Ki ben tâcumı taḫtumı mâlumı

*Virem oġluma vü **çek**em **el**ümi (SN/429)*

Revân eyledüŋ baŋa mülk ü mâluŋ

*Oturduŋ bir arada **çek**düŋ **el**üŋ (SN/690)*

***El**üŋüz **çek**üŋ ol canavardan. (M-B.52a/8)*

emek çek-: Bir işte çok çalışarak yorulmak.

Döndü Yusûf söyledi Zelîḫâ’ya

*Çok **emek çek**mişsin üşbu sarâya (YZ/487)*

Naḳâş ol çeriyi alup küyerek

*Eşürdi göŋülsüz **çek**erdi **emek** (SN/2538)*

*Ne yol ṭartasın ne **çek**esin **emek***

Ne içmek gerek saŋa vü ne yimek (SN/3894)

*Ki bu oġluma ḳatı **çek**düŋ **emek***

Biz anı bilürüz ne ḥâcet dimek (SN/5348)

ġarîblıḳ çek-: Yadırgamak.

Saŋa vâcib olur anı istemek

***Ġarîblıḳ çek**üben yime çoḳ emek (SN/681)*

ḫayâl çek-: Hayal etmek.

*Bir yaŋa Varḳa **ḫayâl**in **çek**erem*

Bir yana düşmen saçum alup sürür (VG/191)

ḫōn çek-: Ziyafet çekmek.

*Buyurdı ki öŋine **ḫōn çek**diler*

Aġırladılar u diŋü diŋdiler (SN/4634)

pîş-kes çek-: Başkasının malını birine bağışlamak.

*Key atlara **çek**di aŋa **pîş-kes***

Daḫı virdi öküş ḳul u ḳaravaş (SN/5078)

ṣavâb çekme-: Hayır işlerde bulunmamak.

Ṭutılur dilim kim vireven cevâb

*Bularuŋ adın **çekme**mekdür **ṣavâb** (SN/5682)*

söze çek-: Birini konuşturmaya çalışmak, sohbete dahil ettirmek.

Ulular ki andayıdı bir kezin

***Söze çek**dilerdi anı bir kezin (SN/3607)*

yaġdan ḳıl çek-: Bir işten kolayca sıyrılmak, bir işi kolayca yapmak.

Çıḳardılar aŋulcaġın bâġdan

*Nite kim **ḳılı çek**diler **yaġdan** (SN/1572)*

yol çek-: Yol almak, yürümek.

Girü şâh ṣordı eyitgil ki ol

*Gelince buŋa dek niçün **çek**di **yol** (SN/2786)*

zaḫmet çek-: Güçlükle karşılaşmak, sıkıntıya katlanmak.

*Didi **çek**di **zaḫmet** bugün şâh-ı Çîn*

Geçürür keremden ḳulunuŋ ṣuçın (SN/1047)

Çi niʿmete olan yirde olur güvü

*Ne **zaḫmet çek**ilürse varmaz yavu (SN/3117)*

Dâẕime gibi bunca zamân zindân ***zaḥmetin çek****üp ve bunca şefâʿatçılar güç göre. (MS.84/13-14)*

Neçeye degin ben bunun ***zahmet****in* ***çek****em. (M-B.29a/11)*

Anuŋ-çun yurt ḳoyup ***zaḥmet çek****en ʿâḳîl olmaya. (M-B.42a/3)*

zaḥmet ve meşaḳḳat çek-: Güçlükle karşılaşmak, sıkıntıya katlanmak.

Bir söz ki anuŋ gerçekliği bir yıl dürlü ***zaḥmet ve meşaḳḳat çek****mek ile ṣâbit ola. (M-*

S.84/10-11)

Çevre yaŋa yügürüp çoḳ ***zaḥmet ve meşaḳḳat çek****üp, ġâyetile acıḳdı. (M-S.17/8)*

3. 39. çevir-:

yüz çevür-: Gösterdiği ilgiyi kesmek.

İnanmayuban kimse ***çevür****se* ***yüz***

Ḳılıç ṭartup anuŋ derisini yüz (SN/118)

Bu kez çün geliser ***yüz****üŋi* ***çevür***

Görürseŋ ne var anı görmeze vur (SN/1532)

Aŋa ḥamle iden ger olaydı yüz

Ne çâre ki hergiz ***çevür****eydi* ***yüz*** *(SN/2368)*

Döyemediler bular ayrulıġa

Yüz çevirdiler bular sayrulıġa (VG/53)

Ol vaḳt, baḫt u devlet benden ***yüz çevür****üp dururdı. (M-S.86/7)*

3. 40. çıḳ-:

ad çıḳ(ma)-: Kişi hakkında kötü bir niyetle asılsız söylentilerin çık(ma)ması.

Çaḳ aŋa degin kim murâduŋ senüŋ

Elüŋe gire ***çıḳ****a* ***aduŋ*** *senüŋ (SN/4283)*

Ḳızaġuça ḳaymayınca yol alınmaz, ḳara polad öz ḳılıcı çalmayınca ḳarım dönmez, er malına ḳıymayınca ***adı çıḳmaz****. (DK/V3/10-11)*

baştan çıḳ-: Ahlakı bozulmak, doğru yoldan ayrılıp uygunsuz işlere yönelmek.

Ya ol elüme gire yâ ḫo ben ***çıḳ****am* ***başdan***

Ya aŋa yâr olavan yâ ḫo yüregümi yaram (SN/1479)

cân çıḳ-: Ölmek.

Her ki verir bir altunu görür anı

Altunu yoḳ ḥassetten ***çıḳ****ar* ***cânı*** *(YZ/306)*

Su ṭaşıŋuz yaraġ idüŋ tamâm

Ki çadırdan ol ***cânı*** *ḳaçan* ***çıḫ****a (SN/3344)*

Cânı çıḳ*maġa vardı vü çıḳmaz ol*

Iraḫdan aŋa baḫar u baḳmaz ol (SN/3345)

Çekdi ṭoldurdu oḳı atdı revân

Sînesinden geçdi ***cân çıḳ****dı hemân (VG/1229)*

Behrâm taʿaccüb idüp taḫtına varınca ***cânı*** *az ḳaldı ki* ***çıḳ****a. (M-S.16/12-13)*

cân gövdeden çıḳ-: Ölmek.

Ṣundu anı Yaʾḳûp'a içsin deyü

Cânı gövdeden çıḳ*ıp uçsun deyü (YZ/1463)*

cândan buhar çıḳ-: Çok öfkelenmek.

Uşaġki iyidir burnunda ḳoḫar

Anı duydum ***çıḳ****tı* ***cânından buhar*** *(YZ/1358)*

dinden çıḳ-: Mensubu bulunduğu dinin kurallarına uymamak.

Ilı söz ile ılan inden çıḳar

Ulu söz ile kişi ***dinden çıḳ****ar (SN/232)*

edeb dâiresinden çıḳma-: Edepsiz davranışlarda bulun(ma)mak.

Edeb dâyiresinden çıḳma*yalar ve bir ḥareket itmeyeler. (M-S.82/17)*

elden çıḳ-: Terketmek.

Elümden çıḫ*an oġlumı bulmışam*

Duʿâmı ḳabûl olduġın bilmişem (SN/5360)

Bu yurd ***elden çıḳ****ar. (M-B.41a/11-12)*

Bir ḳaç günde ***elden çıḳ****a. (M-B.42a/3)*

fiġân [üni] göge çık-: Derinden inleyip sızlamak.

Fiġânuŋ [üni] göge çıkmış idi

Göŋül gözgüsin pas dutmış idi (SN/5506)

göŋülden çıḳ(ma)-: İlgi duymamak.

Göŋlünden çıḳ*ar bu işi gel yola*

Peyġâmberler bu işi nice ḳıla (YZ/538)

Bu şübhe bunlaruŋ ***göŋlinden çıḳmaz****. (M-S.83/13)*

ḳarşı çıḳ-: Bir düşünceye katılmamak.

Ḳarşu çıḳ*dılar ḳamu mîr ü vezîr*

Urdılar ṭabl u naḳâre vü nefîr (VG/1070)

Çün Hilâl işitdi anı bî-ḳarâr

Aġlaşuban ***ḳarşu çıḳ****dı zâr zâr (VG/1117)*

ḳavî çıḳ-: Sağlam, dayanıklı olmak.

Çün Melik Muḥsin sözi ***çıḳ****dı* ***ḳavî***

Berye beglerine yayıldı çavı (VG/900)

pusıdan çıḳ-: Kurulan pusudan kurtulmak.

Pusıdan çıḳ*dı ol iki yüz kişi*

Kim ala [vü] döne bize bu işi (VG/666)

selâmete çıḳ-: Esenliğe kavuşmak, kurtulmak.

Oğlın gördi, diledi ki ciger-gûşeşinüŋ eliŋ alup **selâmete çıḳa[ra]**. (M-S.11/7)

sözden çıḳ(ma)-: Birinin isteklerine, öğütlerine, sözlerine uyarak davran(ma)mak.

*Oğul kim atanuŋ **sözinden çıḳa***

Gire ḳanına kendüzinden çıḳa (SN/5183)

*Sübaşı **sözinden** naḳâş **çıḫma**dı*

Yirin bekledi vü girü baḫmadı (SN/2740)

*Senüŋ **sözünden çıḳma**zam. (M-S.82/5-6)*

taḫta çıḳ-: Hükümdar olmak.

***Çıḳ**up **taḫta** aldı ḳopuzı ele*

Ḳi göŋlini egleye bir dem çala (SN/510)

*Oğlan **taḫta çıḳ**dı, babasınuŋ ḳırḳ yigidin aŋmaz oldu. (DK/D18/9-10)*

3. 41. çıḳar-:

ad göge çıḳar-: Birinin adını yaymak.

Ne yire irişürse sizi öge

*Eyü **adu**ŋuzı **çıḳ**ara **göge** (SN/1021)*

baştan çıḳar-: Kötü yola sürüklemek, doğru yoldan saptırmak; karşı cinsi bir ilişkiye ikna etmek.

*Ḳızumuzı **başdan çıḳar**duŋ hele*

Çerim ḳırdun u ḥîle ḳurdun hele (SN/2769)

cân çıḳar-: Öldürmek.

*Girüp zaḫmete nice **çıkar**dı **cân***

İşidüp adın altunuŋ ḳodı kân (SN/3794)

elden çıḳar-: Bir şeyin sahipliğini başkasına geçirmek, satmak.

*Vilâyeti anun cevri **elinden çıḳar**alar. (M-B.41b/10)*

*Ve anı **elden çıḳar**maḳ düşvârdur. (M-B.62a/14)*

gönülden çıḳar-: Unutmak.

*Ḫıyâneti **gönlünden çıḳar**asın. (M-B.55a/14)*

seyrâna çıḳar-: Gezintiye çıkarmak.

Ḳudretile ol Melik Muḥsin meger

*Anda **seyrâna çıḳar**dı her seḥer (VG/ 1253)*

yoldan çıḳar-: Doğru yoldan ayırmak.

Yigitlik yolında revâ mı ola

***Yolumdan çıḳar**maġ u girmek yola (SN/2025)*

*Her biri bunca zâhidi **yoldan çıḳar**up fesâd ḳuyusına bıraḳmış. (M-B.23b/11)*

3. 42. çök-:

diz çök-: Dizlerini yere koyarak oturmak.

Gerek ise Faġfûr-ı Çîn'üñ ḳızın

*Dileyem senüñçün [ü] **çök**em **diz**in (SN/745)*

3. 43. dağla-:

ḥasret odıyle cânı dağla-: Özlem ateşi ile acı çekmek.

Bir doyunca baḳayım aġlayayım

***Ḥasret odıyle cânım dağla**yayım (YZ/1085)*

3. 44. dal(tal-)-:

tefekkür baḥrine dal-: Derin düşünmek.

*Ḫıyânet çirkin âddur diyüp **tefekkür baḥrine ṭal**dı. (M-S.5/9)*

3. 45. deg-:

câna deg-: Kıymetli olmak.

Gördüm ol tâcir zihî ḫôş âdemî

*Ṣoḥbetünüŋ **câna deg**er bir demi (VG/916)*

3. 46. değiş-:

dünyâsı değiş-: Farklı bir yaşam tarzı benimsemek.

Didi kim ol Varḳa âḫir ḳalmadı

***Dünyâsı degş**ürdi vü ḳaldı adı (VG/1610)*

3. 47. dér-:

ʿaḳıl dér(me)-: Akılsızca davranışlarda bulunmaktan kendini kurtar(ma)mak.

Ṣordu ne oldu saŋa düştün yere

*Ḫaber vergil bize sen **ʿaḳlın dere** (YZ/960)*

Bunu eşitir düşer şol dem yere

*Çıġırır uru ṭurur **ʿaḳlın dere** (YZ/1103)*

Bunu eşitir düşer şol dem yere

*Gücü yetmez kim tura **ʿaḳlın dere** (YZ/1374)*

*Sen uṣṣuŋı ṭaġıtma **ʿaḳluŋı dir***

Key işit ki ḳuluŋ ṭapuŋa ne dir (SN/1528)

Süheyl anı gördi vü yumdı gözin

*Ṭaġıtmadı **ʿaḳlınu dir**di özin (SN/1556)*

Şöyle kim bî-hûş olup düşdi yire

*Varḳa ʿışḳı ḳor mı kim **ʿaḳlın dire** (VG/414)*

*Tâḳatı ḳalm**a**dı kim **ʿaḳlın dir**e*

Düşdi atından şoloḳ sâʿat yire (VG/1664)

ʿAḳlı gitdi düşdi atından yire

Ḳanı ṭâḳat kim ṭura ***ʿaḳlın dir****e (VG/1122)*

ʿaḳıl başa dér(me)-: Akılsızca davranışlarda bulunmaktan kendini kurtar(ma)mak.

Anı gördi ***ʿaḳlı der****di* ***başına***

Ṣabr ḳıldı ol ḳaṣd ḳılduġı işine (YZ/530)

Yüzünü gören kişiler anın paşa

Ḥayrân olur ***dereme****z* ***ʿaḳlın başa*** *(YZ/303)*

Eger saʿâdet yârî ḳılup ***ʿaḳlın bâşına dir****şürüp fikr eylerse… (M-B.10a/2-3)*

Varḳnuŋ Gülşâh çün gördi yüzin

ʿAḳlı gitdi ***diremedi*** ***kendüzin*** *(VG/1371)*

ög dér(me)-: Aklını (başa) topla(ma)mak, kendine gel(me)mek.

Yaʾḳûp eder baŋa verin göŋlegi

Göreyim göŋlegi ***der****eyim* ***ögü*** *(YZ/146)*

ʿAḳlı gelir başına ***der****er* ***ögü***

Ṣorar eydür bu mudur ḳafla begi (YZ/274)

Ḳaravaşlar eydürler budur begin

Dilsiz olġıl başına ***der****gil* ***ögün*** *(YZ/360)*

Görindi irişicek aŋa degin

Gör imdi kim ol nice ***dir****di* ***ögin*** *(SN/127)*

Meger işidüben ***dir****e* ***ögini***

Bile ṣûreti kim [ü] neydügini (SN/633)

Çaḳ öyleye degin ***ögin dirme****di*

Gözini açup ʿâlemi görmedi (SN/1507)

uṣ dér-: Aklını başa toplamak, akılsızca davranışlarda bulunmaktan kendini kurtarmak.

İmdi ***uṣṣuŋ dir****şür, gözüŋ aç, gör neye uġraduŋ. (M-B.6a/4)*

uş başa dér-: Aklını başına toplamak, akılsızca davranışlarda bulunmaktan kendini kurtarmak.

Uşşunu der başına *anla sözün*

Ben daḫi doġmamış idim der ögüm (YZ/504)

3. 48. déril-:

sohbete déril-: Sohbet için bir araya gelmek.

Ṭoḳsan tümen genç Oġuz ***sohbetine diril****miş-idi. (DK/V68/12)*

3. 49. dévşir-:

ög devşir-: Aklını başına almak, kendine gelmek.

Anı görür Ḳuṭayfer döner geri

Zelḫâ ***ögün devşir****ir ṭurur uru (YZ/363)*

3. 50. dik-:

göz dik-: Bir şeyi ele geçirmek isteğine kapılmak.

Göz dik*üp oturdı. (M-B.30b/11)*

3. 51. dile-:

bahâne dile-: Sebeb aramak.

Bizi daḫı uş geldüŋüz ḳırmaġa

Bahâne dile*rsiz hemîn ḳırmaġa (SN/2650)*

icâzet dile-: İzin istemek.

Ben ***icâzet dile****rem sizden bugün*

Salṭanat taḫtında kim ḳılam dügün (VG/1040)

destûr dile-: İzin istemek.

Melik Reyyan diledi anı göre

Destûr dil*er Yusûf'tan ana ere (YZ/140)*

özür dile(me)- : Bağışlanmak isten(me)mek.

*Çünkü ol ḳul yalvarır **özrün dile**r*

Yusûf daḫi anıŋ suçun affeder (YZ/251)

*Ḳamusını virür ü **ʿözrin dile**r*

Ki az nesneyi çoḫ görür ulular (SN/1079)

Ṣaçın öpdi vü öŋine ḳodıdı

*Öküş dürlü **dile**di **ʿözür** didi (SN/1765)*

*ʿÂkil olan kimesne eyü işe **ʿözr dile**mez. (M-S.75/11)*

*Ḫüsrev kemâl-i kifâyetinden sözi ve nûr-ı ʿadâletinden ere inṣâf virüp **ʿözürler dile**yüp*

öküş ʿaṭâ buyurdı. (M-B.52b/9)

*Anlardan **ʿözr dile**yüp maẕlemeden ḳurtılam ve anlar daḫı ḥelâl idüp sevâba gireler. (M- B.63a/12-13)*

söz dile-: Vaad istemek; konuşmak istemek.

Bular daḫı hîç dınmadı sizdiler

*Ki bulardan atları **söz dile**r (SN/2169)*

3. 52. din-:

iki gözü dinme-: Çok ağlamak.

Ḳamu yedi Bünyâmin hiç yemedi

*Aġlamaḳtan **iki gözü diŋme**di (YZ/1080)*

3. 53. dire-:

ayaḳ dire-: Bir düşünceyi, bir davranışı sonuna kadar sürdürmek, kendi tutumundan şaşmamak.

***Ayaḫ dire**düm önegülik idüp*

Yola girdüm atam ḳatından gidüp (SN/3615)

Ayaḫ diredi elden alımadı

Dönüp ḳaçdı ortada ḳalımadı (SN/4501)

Endîşe eyledi ki andan bunı öldürüp ḳana girem. (M-B.53b/14)

3. 54. doḳun-:

yürege oḳ doḳun-: Acı hissetmek.

Girüp ḥücreye gördi ḳız anda yoḫ

Ṣanasın yüregine doḫındı oḫ (SN/2518)

ayaḳ ṭaşa doḳun-: Belaya çatmak, felakete uğramak.

Ki bir gün ola kim su başdan aşa

Doḳınur olursa ayaġuŋ ṭaşa (SN/5462)

3. 55. dol-:

göz dol-: Ağlamak.

Ol ʿavrat çün eşitti ol sözü

Âh ḳıldı aġladı doldu gözü (YZ/1364)

göŋül endîşe dol-: Endişelenmek.

Geldi ḳondı göŋli endîşe ṭolu

Didi yâ begler ḳamu kiçi ulu (VG/564)

göŋül nûr dol-: İçi rahat olmak.

Sevindi vü göŋli ṭoldı nûr

Ṣanasın ki uçmaġa ḳavuşdı ḥûr (SN/3579)

göz ḳan yaş dol-: Çok ağlamak.

Egilmiş boyını ṣararmış yüzi

İŋiler ṭolar ḳan yaş ile gözi (SN/638)

Ḳazanuŋ ḳara ḳıyma gözleri ḳan yaş toldı. (DK/D44/11)

iki gözü ḳan dol-: Çok ağlamak.

Melik Reyyan çün eşitti bu sözü

*Ḳaḳımaktan **ḳan dol**ar **iki gözü** (YZ/747)*

ḳarın dol-: Açlığını gidermek.

Kişi kim boġazından alu ḳala

*Hemîn dilegi ol ki **ḳarnı ṭol**a (SN/5388)*

yürek ḫûn dol-: Acı duymak, ızdırap çekmek.

*Ḳuşluġa degin **yüregi ṭol**dı **ḫûn***

Varḳa elinden ʿaẓîm oldı zebûn (VG/306)

yürek derd ile dol-: Dertlenmek.

Dimeye mi kim buŋa nolmış durur

*Ki **derd ile yüregi ṭolmış** durur (SN/1192)*

yürek ḳanı dol-: Acı duymak, ızdırap çekmek; üzüntüden sarsılmak.

Çü şâh [kim] işitdiyidi bu sözi

***Yüregi ḳanı ṭol**dı iki gözi (SN/573)*

3. 56. dolaş-:

iş ayaġa dolaş-: Şaşırmak, telaşlanmak.

*Benüm **ayaġuma ṭolaş**dı **işüm***

Benüm ḫoẕ elümden uçupdur ḳuşum (SN/3566)

3. 57. doy-:

cândan doy-: Yaşamdan usanmak.

***Cânından ṭoy**ar kendüden uṣanur*

Cihânda ölümi ol olmış ṣanur (SN/2327)

vaṣla doy-: Ayrılık hasretini gidermek.

Virmedi ben ʿâşıḳ-ı bî-çâreye

Vaşlına ṭoy*ınca bu dünyâ murâd (VG/1646)*

3. 58. dög-:

baş dög-: Acıyla başını taşlara vurmak.

Ara yirde bî-çâre yil ḳovduġun

Başın dög*dügün ü elin ovduġın (SN/3793)*

sovuḫ demür dög(me)-: Boşuna uğraş(ma)mak.

Bu kimseyiçün kim geçürdüŋ ömür

Anuŋ issi var ***dögme sovuḫ demür*** *(SN/5081)*

yol dög-:Yol yürümek.

Atasından ayrıdı diler ki ol

Ki geçe deŋizleri vü ***döge yol*** *(SN/821)*

İşitmiş durur beŋzer adumı ol

Ki geldi bu araya dek ***dög****di* ***yol*** *(SN/1128)*

3. 59. dök-:

aḳça dök-: Para dağıtmak.

Ol arada bir ulu bünyâd ur

Dök*er* ***aḳça*** *dün ü gün andan ṭurur (SN/1340)*

göz yaşı dök-: Ağlamak.

Bunı dir ü ***dök****erdi* ***göz yaşı****nı*

Atası dîvâra döger başını (SN/802)

Ṭama baḫdı nâ-geh götürdi başın

Dök*erdi ayaġına* ***gözi yaşın*** *(SN/1497)*

günâh dök-: Bağışlanmak.

Verirsevüz salâvatı biz arı

Tök*üle bizden* ***günâh*** *ne kim varı (YZ/11)*

ḫōn dök-: Ziyafet vermek.

*Çü şerbet içindi vü **dök**üldi **ḫōn***

Çanaḫ geldi bir kişi öŋine on (SN/841)

Dök**e ulularuŋ ileyine **ḫōn

Bağışlaya ḳamusına at u ṭon (SN/986)

Anuŋ bigi dirgüne eyledi ʿazm

*Ki **ḫōn**lar **dök**üldi vü ḳuruldı bezm (SN/5310)*

ḫûn dökme-: Kan dökmemek, ölüme yol açmamak.

Şâh eyitdi yâ nigârîn Taŋrı çün

*Kendüzin öldürme nâ-gâh **dökme ḫûn** (VG/1092)*

ḳan dök(me)-: Ölüme yol aç(ma)mak, cana kıy(ma)mak.

Atı Düldül ü ḳılıcı Ẕü'l-fiḳâr

*Ki **ḳan**lar **dök**er çün ḳınından çıḳar (SN/151)*

Râżîyem elü bağlu ḳul olam ḳapuŋuzda

*Emrüŋe muṭîʿam **dök**er iseŋ daḫı **ḳan**um (SN/1552)*

Kimesneyiçün sürürem cânumı

*Ki ol bilür ise **dök**e **ḳan**umı (SN/4120)*

*Gördiler kim ol yigit kim baş kesüpdür **ḳan dök**üpdür. (DK/D74/3)*

*Mere benüm oğlum baş-mı kesdi **ḳan**-mı **dök**di. (DK/D74/12)*

*Baş kesüpdür **ḳan dök**üpdür çuldı alupdur. (DK/V70/13)*

*Niteki ol arslanuŋ ḫûyı et yimek ve **ḳan dök**mekdi. (M-B.53a/10)*

***Ḳan dök**mekden perhîz idüp en-nâsu 'alâ dîni mülûkihim ḥükmin yirine getürdi. (M-B.52a/4-5)*

*Her çend ki ol **ḳan dök**ici, cânavar izleyicidür. (M-B.62b/12)*

ḳan yaşı dök-:Büyük üzüntüyle ağlamak.

Göriş ü ḳoçış yüzüŋe yüzin ur

*Niçe **ḳan yaşın dök**e ṭur ṭur (SN/4663)*

ni'met dök-: İhsanda bulunmak.

***Ni'met tök**er yedirir ol ḳamuya*

Bunlar yerler kendi varır ṭapuya (YZ/965)

söz dök-:Konuşmak.

İşidicegez anı çökdi dizin

*Süheyl'ün ṭapusına **dök**di **sözin** (SN/1687)*

ṭatlı söz dök-: Güzel sözler sarfetmek.

Çü naḳḳaş anı gördi göynüp özi

*Açup aġzını **dök**di **ṭatlı sözi** (SN/639)*

sözü şeker dök-: Güzel sözler sarfetmek.

Dök**ilür **şeker** söyleyicek **sözin

Gider ḳayġu göricek anuŋ yüzin (SN/1006)

yüz suyu dök-: Şeref ve haysiyetten fedakarlık etmek.

***Dök**er **yüz şuyın** yile virür udı*

Adı ṭopraġa bıraġur ʿışḳ odı (SN/1140)

Anuŋ yolına oynayup baş oyı

*Ger olmaya mâlum **dök**em **yüz şuyın** (SN/5648)*

3. 60. dölen-:

göŋül dölen-: Huzura kavuşmak.

*Ḥelâllıḳ dilendi **dölen**di **göŋül***

Üzegü aġır oldı dizgin yüŋül (SN/2580)

3. 61. dön-:

devrân dön-: Zamanın değişmesi.

Benüm meẕhebümde güherdür hüner

Ki dükenmez ol gerçi ***devrân dön****er (SN/3976)*

ḳıla dön-: Çok zayıflamak.

Süheyl aġlayu âh zârî ḳıla

Biş altı gün içinde ***dön****di* ***ḳıla*** *(SN/711)*

nâmûstan dönme-: Namusuna sahip çıkmak.

Yine ***dönme****düm yaʿnî* ***nâmûsdan***

Yol azdum ıraḫ düşdüm ulusdan (SN/3699)

sözden dön-: Verdiği sözü yerine getirmemek veya tutmamak.

Seni gönderem bizden uṣanmaġıl

Ben işbu ***sözümden dön****e ṣanmaġıl (SN/4327)*

yazuḳtan geri dön-: Günahtan dönmek.

Barmaġın aġzında ṭutmuş ısıru

Tevbe ḳıl yarlıġan ***yazuḳ tan dön geri*** *(YZ/537)*

3. 62. döndür-:

cevâb döndürme-: Cevâp ver(me)mek, karşı çık(ma)mak.

Râżî oldular kamusu gördü ṣevâp

Döndürme*di ol söze kimse* ***cevâp*** *(YZ/94)*

Dayanıŋ sözlerini gördü ṣevâb

Zeliḫâ ***döndürme****di ana* ***cevâb*** *(YZ/476)*

yüz döndür(me)-: Yüz çevir(me)mek.

Cihân dönse ***döndürme****ye* ***yüz****üni*

Unutmaya her demde kendüzini (SN/209)

Ḳul olduḳ size ***yüz döndürme****züz*

Yemen'den yaŋa ḫâṣâ göndermezüz (SN/5044)

Çü naḳḳâş işitdi anuŋ sözin

*Bayıḳ bildi **döndermeyiser yüzin** (SN/2576)*

*Varḳadan küllî **dönderdi yüzin***

Meyli oldı kim vire aŋa ḳızın (VG/986)

***Yüz döndürmeyeler.** (M-S.9/5)*

*Pes geyikden **yüz dönderüp** şöyle zâr ḳoyup gitdi. (M-B.11a/1)*

*Dümenden **yüz döndürmezler.** (M-B.22a/6)*

3. 63. dur-:

göze dur-: Nankörlük eden birine söylenen ilenme sözü.

*Bilmez-isem **gözüme ṭursun.** (DK/V96/8)*

ḳarşu dur-: Direnmek, dayanmak.

Şaruŋ üstine geldi üşte alur

*Buŋa **ḳarşu ṭurmaḫ** nicesi olur (SN/949)*

Saġ selâmet cânuŋı bundan ilet

*Ḫaşmuŋa **ḳarşu ṭurup** ḳılıç bilet (VG/226)*

Çün ṣabâḥ oldı iki leşker yine

*Bindi **ḳarşu ṭurdılar** birbirine (VG/299)*

ög dur-: Aklı durmak.

Ṣaçdılar gül ṣuyın ol ʿışḳ esrügi

*Gözin açdı bir zamân **durdı ögi** (VG/1381)*

ṣaf dur-: Sıralanmak.

Ḳûs u ḥarbî vü naḳâre urdılar

*Anlara ḳarşu çıḳıp **ṣaf ṭurdılar** (VG/474)*

sözde durma-: Verdiği sözü yerine getirmemek, verdiği sözden dönmek.

*Ve ger düşmenüŋ **durmaya sözine***

Anuŋ ile mîḫ urasın gözine (SN/4316)

ṭapuya ṭur-: 1. Hizmetine girmek.

Ḥaḳ seni sulṭân ḳılıser ḳamuya

*Onbir ḳardaşın **ṭur**iser **ṭapuya** (YZ/28)*

*Ar degil mi **dur**avuz **ṭapusuna***

Yâ varavuz biz anıŋ ḳapısına (YZ/36)

2. Huzurda beklemek.

Ḥaḳ resûlin aldılar getürdiler

*Ḳonduruban **ṭapusında ṭur**dılar (VG/1688)*

tende cân dur-: Yaşamak, yaşam sürmek.

Atası ḳatından gidermez anı

***Teninde** anuŋ ile **ṭur**ur **cânı** (SN/1415)*

yüz durma-: Yüz yüze gelmemek.

Erüŋ yüzi bir kez çü erden döne

*Dirüşürse **yüz ṭurışmaz** yine (SN/4308)*

3. 64. dür-:

‘ömür defteri dür-: Ömrü hesaplamak.

*Gice gündüz geli gide pâdişâhuŋ **‘ömri defterin dür**di. (M-B.7a/9)*

3. 65. düriş-:

uçmaġa düriş-: Cennet için çalışmak.

*Ṭuzaġdan ḳaçup **uçmaġa dürişe***

Duzaḫdan geçüp uçmaġa irişe (SN/2262)

3. 66. düş-:

aġza düş-: Dile düşmek.

*Ol maġâra **aġzına düş**di. (M-S.178/4)*

ʿaşḳ oduna düş-: Birine derin bir aşk hissi beslemek.

Zelḫâ eder hele ḳılgıl bir çâre

*ʿ**Aşḳ oduna düşt**üm üş ben bîçâre (YZ/460)*

ayaġına düş-: Çok yalvarmak, ayaklarına kapanmak.

İki yıl yatsın deyü ḳaḳır buşar

*Ḳardaşları gelir **ayaġına düş**er (YZ/1170)*

Düş**di şol sâʿat vezîr **ayaġına

Ol ḳavim geçdi ṣaġına ṣolına (VG/455)

*Varḳanuŋ ol ḳul **ayaġına düş**er*

El urup ol dem eli bağın şeşer (VG/802)

***Ayaġına düş**di Varḳa ol ḳızuŋ*

Eytdi iy zîbâ nigâr eytgil sözüŋ (VG/1186)

*Dedenüŋ **ayaġına düş**di. (DK/V32/13)*

*Beyregün **ayaġına düş**di. (DK/V51/10)*

*Atası anası küvlediler Beyregüŋ **ayaġına düş**diler. (DK/D119/1)*

ayaḳtan düş-: Kuvvetten düşmek, güçsüz kalmak.

*Anı gördiler kim **ayaḫdan düş**üp*

Yatur dürlü ḳayġu başına üşüp (SN/637)

***Ayaḫdan düş**üben dögerdi başın*

Eliyile virmişidi yile işin (SN/4026)

ayrı düş-: Birbirinden uzakta kalmak.

*Birbirinden bir sâʿat **ayru düşer***

Her birisi bir yaŋa ṣayru düşer (VG/50)

*Nitekim **ayru düş**er ṣudan semek*

Bîm olıdı kim olurlardı helâk (VG/348)

âvâze düş-: Ses işitmek.

*Ḳamu ilde **âvâze düş**di tamâm*

İşitdi eyü adını ḫâṣ u ʿâm (SN/857)

belâ dâmına düş-: Belaya düşmek.

*Eşekligüŋden çaḳal sözine uyup **belâ dâmına düş**düŋ. (M-B.6a/4)*

belâ girdâbına düş-: Belaya düşmek.

*Yâḫûd **belâ girdâbına düş**üp helâk olam [mı]. (M-B.57a/8)*

bî-ḫaber düş-: Habersiz kalmak.

Barmaġından şerbet içerken meger

*Bu ḳadeḥ içine **düş**miş **bî-ḫaber** (VG/1348)*

câna odlar düş-: Üzüntüden sarsılmak.

*Yüregi-y-ile **cânına odlar düş**di. (DK/V61/7)*

deriŋ fikre düş-: Derince düşünmek.

ʿBirez göŋli ola ki ṭuta ḳarâr

***Deriŋ fikre düş**erse sevdâ ḳarâr (SN/634)*

dilden dile düş-: Çokça bahsedilmek.

*Revâdur **düş**er ise **dilden dile***

Ḫayıfdur eger vara unıdıla (SN/5344)

dile düş-: Hakkında bahsedilmek.

Dilemezler idi ki kimse bile

*Anuŋ ḥâli olmaya **düş**e **dile** (SN/1573)*

dilden düş-: Kişi ve durumları anmamak, söz etmemek.

***Dilinden düş**er kişi müşkil ise*

Eger dek dura dil ne ḳorḫu başa (SN/3670)

ele düş-: Ele geçmek, yakalanmak.

Elli yıldır yanaram hicrin ile

*Şimdi buldum üş seni **düş**tün **ele** (YZ/501)*

Süheyl içün aġladı eydür hele

*Dirîġâ ki aŋsuzda **düş**di **ele** (SN/4513)*

*ʿÂşıḳam ẓâlim **eline düş**mişem*

Kim yüzi çirkin sözi ḫōr u ḫaḳîr (VG190)

fikre düş-: Bir konuda kafa yormak, düşünceye dalmak.

*Ol ḫôca gördü anı **fikre düş**er*

Yusûf'uŋ elin ayaġın tîz şişer (YZ/253)

*Senüŋ **fikrüŋe düş**miş idüm bayıḳ*

Bilimezdüm esrük midüm yâ ayık (SN/1850)

fikr ü endîşeye düş-: Bir konuda kafa yormak, düşünceye dalmak.

*Giderdi **düş**üp **fikr ü endîşeye***

Çü dördünci gün irdi ol mîşeye (SN/3849)

ġaflet uyḳusına düş-: İdraksizlik, bilgisizlik, aymazlık içinde olmak.

*Çaḳal üzüm yimiş daḫı **ġaflet uyḳusına düş**miş, yatur. (M-B.2a/3)*

ġarîblige düş-: Gurbette yaşamak.

*Yemen ilini ḳodum uş **ġarîblıġa düş**düm*

Ne göŋül ile girü kendü ilümüze varam (SN/1480)

*Ben **düş**dügüm **ġarîblıġa** anuŋ içün idi*

Maġbûn olup gider isem olmaya incüme (SN/1627)

göŋül düş-: Aşık olmak.

Yusûf döner çünkü varır sarâya

***Göŋlü düş**er Yusûf'un Zelîḫâ'ya (YZ/906)*

***Göŋül** saŋa **düş**di vü ben yâbana*

Ne ata bilür ḥâlümi ne aŋa (SN/2431)

*Benüm daḫı **göŋlü**m saŋa **düş**di*

Bu zaḥmetlerüm ṣanki bir düş idi (SN/3243)

Ġarḳ olmış ʻışḳunuŋ deryasına

*Gönli düş**miş ol ḳızuŋ sevdâsına (VG/379)***

*Pes anlaruŋ sözi pâdişâh gönli**ne düş**üp yir itdi. (M-B.19b/8)*

*Sevgüsi gönli**ne düş**di. (M-B.41a/2)*

*Pâdişâh cihetinden ḳorḳu gönlü**me düş**di. (M-B.58b/7)*

gönle küşâd düş-: Rahatlamak.

Süheyl anı işitdi vü oldı şâd

*Revân bağlu gönli**ne düş**di **küşâd** (SN/4877)*

gözden düş-: Bir kişi veya şey değerini yitirmek, rağbet görmemek.

*Ve bir bâhane isterdi ki anları pâdişâh gözin**den düş**üre. (M-B.26a/12-13)*

göze ḳorḳu düş-: Korkmak.

*Kâfirlerüŋ gözine ḳorḫu düş**di. (DK/V56/11)***

ḥased rencine düşme-: Kıskanmamak.

***Ḥased rencine düşme**yeler. (M-S.3/17)*

ḫayâle düş-: Hayal etmek.

*Çetük bu söze ınanmadı, lîkin ḫâṭırı melûl oldı ve **ḫayâle düş**di. (M-B.33a/14)*

ıraḳ düş-: Uzaklaşmak.

*Yârumdan **ıraḳ düş**düm ü yirümden âvâre*

Zaḥmet yiter âhîr beni cânuma yitürdi (SN/2494)

*Atadan anadan **ıraḫ düş**mişem*

Ḳamudan çü bir yaŋaraḫ düşmişem (SN/4201)

Yine dönmedüm yaʻnî nâmûsdan

*Yol azdum **ıraḫ düş**düm ulusdan (SN/3699)*

içe ḳorḳu düş-: Çok korkmak.

*Çobanuŋ **içine ḳorḫu düş**di. (DK/D215/9)*

içe od düş-: İçine ateş düşmek, büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek.

***İçine od düş**di ol bî-çârenüŋ*

Düşdi uṣṣı gitdi ol meh-pârenüŋ (VG/1615)

***İçine od düş**di. (DK/D195/10)*

ḳorḳuya düş-: Korkmak.

*Eger ḳaçsadı **düş**üben **ḳorḳuya***

İrişmeyedi renge vü ḳoḳıya (SN/184)

oda düş-: Ateşe düşmek.

Geçmeyeler ḳamusu oda düşer

***Oda düş**en lâcerem yaŋa pişe (YZ/515)*

Femen ya'mel cezâsını ṭamuda

Kim zinâ ḳılırsa ol gerek **düş**e **oda** (YZ/541)

Geçen uçmaġa gire yeye kebâp

Geçmeyen **oda düş**e göre azâp (YZ/935)

Olıcaḳ ḳıyâs it nite ola ḥâl

Ḳav **oda düş**üp yanmaz ise muḥâl (SN/1829)

Girü ḳaḳır u gözleri ḳan döner

Ṣanasın ki **oda düş**üpdür yanar (SN/2167)

Ḳızardı cühûd **oda düş**miş bigi

Gider başına aru üşmiş bigi (SN/3805)

ʿArza ḳıldum ḥâlümi bu nâmede

Kim nice ʿâşıḳ olup **düş**dim **oda** (VG/376)

oḳa düş-: Ok ile vurulmak.

*İki ḳardaşı **oḫa düş**di, şehîd oldı. (DK/V56/13)*

ög düş-: Aklını kaybetmek.

*Gidüp **ögi düş**di [vü] ṭoldı gözi*

Ṣarardı şu gül bigi tâze yüzi (SN/1235)

öge düş-: Hatıra gelmek.

*Ne vaḫtın **ögüme düş**e ol nigâr*

Bilüm ile ʿaḳlum olur târ u mâr (SN/625)

*Atam **düş**diydi **ögüme** benüm*

Anuŋ içün oda dutuşdı cânum (SN/1251)

revân düş-: Yola koyulmak.

*At öŋine gövde **düş**erdi **revân***

Yıḳılurdı at ṭonı ber-güstüvân (SN/2586)

ṣayru düş-: Hastalanmak.

Birbirinden bir sâʿat ayru düşer

*Her birisi bir yaŋa **ṣayru düş**er (VG/50)*

*Ol obada bir yaḫşı ḫub yigit **ṣayru düş**miş. (DK/D155/9-10)*

söze düş-: Konuşmaya başlamak.

Ḫuṣûṣâ ki söz ḳolayın bileler

***Söze düş**icek gör neler ḳılalar (SN/1902)*

şehit düş-: Şehit olmak.

Dürişe vü aŋa yidüre çîne

***Şehet düş**e ol hem ṭuzaġ içine (SN/3967)*

taḫttan düş-: Hükümdarlığını yitirmek, gücünü kaybetmek.

*Âh ediben çünkim ol **taḫttan düş**er*

Ḳaravaşlar ḳamu üstüne üşer (YZ/362)

Aġlayu vâ-ḥasretâ dir ol nigâr

Düşdi taḫtdan aşaġa ḥayrân u zâr (VG/1614)

ṭamuya düş-: Cehenneme düşmek.

Niçin yalan söylersiz siz ögünü

Yalancılar ṭamuya düşer yanu (YZ/1306)

teşvîşe düş- : Endişeye kapılmak.

Âzât etti ḳurdu vardı işine

Düştü Ya'kûp Yusûf'uŋ teşvîşine (YZ/163)

Şöyle dedi daya gitti işine

Zelḫâ düştü ol işin teşvîşine (YZ/477)

Ṭaŋlayuben ḳamu gitti işine

Düştü Zelîḫâ Yusûf'uŋ teşvîşine (YZ/598)

ṭuzaġa düş-: Birileri tarafından hazırlanan kötü bir duruma uğramak, oyuna gelmek.

Ki andan girü oŋasıdur işüŋ

Gelüp ṭuzaġa düşesidür ḳuşuŋ (SN/1523)

Eger ḳısmet olur ise ola ṭuş

Ki ol düzdügi ṭuzaġa düşe ḳuş (SN/4167)

uyḫuya düş-: Uyumak.

Süheyl anda uyḫuya düşmiş iken

Gülün yanına gör ne bitdi diken (SN/2364)

yola düş-: Yola koyulmak.

Ben ü sen ṭuralum yola düşelüm

Öŋümüze gelmez ise ṭuş ölüm (SN/2718)

Vireyim saŋa uşda mâl u çeri

Yola düş *ü isteyü var buları (SN/2813)*

Yüz urdum u ***düş****düm* ***yola*** *bilimezin*

Atam nitmiş ola anı bilmezin (SN/3618)

Kâfir kiçdügi ***yola düş****di gitdi. (DK/V58/13)*

Yola düş*di. (DK/D99/1)*

yüz yire düş-: Utanmak.

Şerm-sâr oldı ***yire düş****di* ***yüzi***

Ḳalmadı nuṭḳı daḫı nedür sözi (VG/1209)

zaḥmete düş-: Sıkıntı çekmek.

Didi ***zaḥmete düş****üren buyidi*

Belâlar bize üşüren buyidi (SN/5059)

3. 67. düz-:

cevâb düz-: Cevap oluşturmak.

Süheyl eyle ***düz****di* ***cevâb****ı şehe*

Didi ṭoġrusını işitgil şehâ (SN/2300)

nazm düz-: Şiir yazmak.

Nazm düz*düm bu sözü dün ü günü*

Gör ki ne şirin ḥikâyettir bunu (YZ/14)

söz düz-: Nazmetmek.

Bu eski ḥikâyetleri tâze ḳıl

Sözi düz*mege eyleye tîzcek yaraḳ (SN/338)*

Dil aŋlayanıŋ dili çürimeye

Sözi düz*enüŋ aġzı ḳurımaya (SN/362)*

yaraḳ düz-: Hazırlık yapmak.

Anı daḫı hem bir zümürrüd ayaġ

*Getürdi vü içküye **düz**di **yarag̱** (SN/1791)*

Bilürem hem olasını ittifâḳ

*Ki ṭoy eylemege **düz**iser **yaraḳ** (SN/2069)*

Çün göreler bizi kim cenk isterüz

*Bunlara ḳarşu **yaraḳ**lar **düz**erüz (VG/703)*

*Şâh buyurdı yol **yarag̱ın** **düz**diler*

Vaṣl ümîdin birbirinden üzdiler (VG/1519)

3. 68. düzet-:

dil düzet-: Uygun dil kullanmak.

İzini bulanlar gözedur yolın

*Sözini bilenler **düzed**ür **dilin** (SN/247)*

ṭuzaḳ düzet-: Tuzak kurmak.

Düzet**miş durur ol bizimçün **ṭuzaḫ

Ki uṣlu kişidür ü fikri uzaḫ (SN/1130)

3. 69. eg-:

baş göge er-: Beklenmeyen bir mutluluğa erişmek.

*Eyle idersen **başum göge ir**e. (M-B.59b/2)*

bel eg-: Saygıda bulunmak.

Gel beri der bir zamân anı öger

*Ḳarşısına yükürür **belin eg**er (YZ/491)*

boyun eg-: Bir duruma uymak, katlanmak.

Cühûd aŋa girmezdi iblîsleyin

*Iraḫdan oturmış **eg**üpdi **boyın** (SN/3349)*

3. 70. egle-:

göŋül egle-: Gönül eğlendirmek, avutmak.

Çıḳup taḫta aldı ḳopuzı ele

*Ḳi **gönlini egle**ye bir dem çala (SN/510)*

Her oḫtın yüzin görmegi ögleyem

*Baḳam ṣûrete **gönlü**mi **egle**yem (SN/624)*

*Ki oḫşayudur **gönlüni egle**gil*

Bu bendin yaŋa azın azın egil (SN/1779)

3. 71. ér-:

ecel er-: Vadesi gelmek.

Çü ben uyuram ḳamusı noldılar

*Meger kim **ecel ir**di vü öldiler (SN/941)*

***Ecel ir**di girdi yire ṣâhumuz*

Göge çıḫdı feryâdumuz âhumuz (SN/3634)

el ér(me)-: Gücü yet(me)mek.

Şu kim anı hîç âdemî görmeye

*Degüldür ʿaceb ger **elü**m **irme**ye (SN/579)*

*Varḳanuŋ çün **eli irme**z altuna*

Bir ḳızumı virmezem varsun tuna (VG/359)

gerde érme-: Bahta ermemek.

Düşer bir iki üç kişi ardına

*Birisi **ir**işmez anuŋ **gerdine** (SN/1123)*

göge ér-: Ölmek.

*Tuġ ʿâlemler başı **göge ir**diler*

Cenk içün kûs u naḳâre urdılar (VG/151)

ḫaber ér-: Haber gelmek, ulaşmak.

Ol iki ʿışḳ esrügi sözin meger

*Didiler sulṭâna çün **ir**di **ẖaber** (VG/1384)*

ẖayra ér-: Mutluluġa erişmek, selamete çıkmak.

Ettiler ṣabreyle eresin ana

*Ṣabreden **ẖayra er**er önden ṣona (YZ/365)*

***H̱ayra er**iben batasın ni'mete*

Dürlü atsalar giyüben devlete (YZ/614)

maḳsûda ér-: Amaca ulaşmak.

*Dilerseŋ ki **maḳsûduŋa ir**esin*

Budur çâre kim ögüŋi diresin (SN1233)

Didi ger diri ola vü dürişe

*Şehet kimse **maḳṣûdına ir**işe (SN/3801)*

Işḳıla mest eyleyen 'âşıḳları

***İr**güren **maḳsûdına** ṣâdıḳları (VG/4)*

*Vay bigüm ḳarṭaş murâdına **maḳṣudına irme**yen yaluŋuz ḳardaş diyüp aġlaştılar. (DK/D91/13)*

*Murad-ile **maḳṣûda ir**gürem dir-idüm. (DK/D140/2-3)*

*Ḳan Ṭuralı gerdegine girüp murâdına **maḳṣûdına ir**işdi. (DK/D201/1)*

*Ümîddür ki taḳdîre muvâfiḳ gelüp **maḳṣûda ir**evüz. (M-B.31b/5)*

*Vaḳt olur ki yoldan azmışlar **maḳṣûdına ir**ürür. (M-B.63b/6-7)*

meded er-: Yardım gelmek, ulaşmak.

Bend içinde bunda ḳaldum ben esîr

*Sen **meded ir**gür baŋa yâ dest-gîr (VG/189)*

*Şöyle kim sen cânuma **ir**düŋ **meded***

Buŋ deminde yarıcıŋ olsun Aḥad (VG/679)

*Ol ögdügüm yüce Taŋrı dost oluban **meded ir**sün ẖanum hey. (DK/D7/4)*

*Ol ögdügüm yüce Taŋrı dost olubanı **meded ir**sün. (DK/D35V20/2)*

murâda ér(me)-: İsteğine kavuş(ma)mak, dileği gerçekleş(me)mek.

*Dilerven ḫōş ola **murâda ir**e*

Key ad ile ʿâlemde devlet süre (SN/658)

Çeriyile bârî aŋa degin varam

*Ḥaḳ oŋara şallah **murâda ir**em (SN/694)*

Aladum ne şâhuŋ ḳızıysa anı

***Murâdına ir**güredüm oġlanı (SN/582)*

Ol dügün içinde Gülşâhı ḳapam

*Ḫôş **murâduma ir**em öpem ḳoçam (VG/88)*

*ʿÂşıḳ-ı zâram **murâda irme**düm*

Girü varıp yârümi bir görmedüm (VG/785)

*Yoldaşlarumı çıkarmayınca ḥişarı almayınca **murâda irme**zem didi. (DK/D119/13)*

şehâdet mertebesine ér-: Şehit olmak.

*Taŋrı anlara nuṣret virüp biz ḳırılırsavuz **şehâdet mertebesine ir**evüz. (M-B.45a/5)*

taḫta ér-: Vefat etmek.

*Kimüŋ **taḫta ir**di ayaġı ucı*

Ki bindürmedi taḫtaya ṣoŋ ucı (SN/2683)

ṭapuya ér-: Huzura varmak.

*Varuban **ṭapusına ir**mek gerek*

Anuŋ ḳutlu yüzini görmek gerek (SN/831)

ten saġlıġa ér-: Sağlığa kavuşmak.

Naḳâş didi ḳayġuya virme canuŋ

*Dürişgil ki **saġlıġa ir**e **tenüŋ** (SN/674)*

tîz ér-: Hızlıca ulaşmak.

*Dilerseŋ ki sen aŋa **tîz ir**esin*

Ḳaçan kim anuŋ iline giresin (SN/809)

ümîẕe ér-: Ümide ulaşmak.

Ḳâvışa revân ʿömr-i câvîẕe ol

*İrişe ḳamu dürlü **ümîẕe** ol (SN/281)*

*Didi bu kez **ümîẕüne ir**esin*

Öginde bu kim nitdügüm göresin (SN/3289)

vaʿde ér(me)-: Süresi dolmak, zamanı gelmek.

Taŋrı ḥükmidür buŋa çâre nedür

*Her kime kim **vaʿde ir**di öyledür (VG/1133)*

*Ezelden yazılmasa ḳul başına ḳaża gelmez, ecel **vaʿde irme**yince kimse ölmez. (DK/D2V2/12)*

vişâle ér-: Kavuşmak.

Ḳapılmış idüm bir ḫayâlüŋe ben

*Ḫoş indi **ir**üşdüm **vişâlüŋe** ben (SN/1906)*

zaḫm ér-: Yaralanmak.

*Altı parmaḳ deriŋligi **zaḫm ir**işdürdi. (DK/V91/13)*

zaḫmet ér-: Sıkıntıya girmek.

*Zihî **zaḫmet ir**gürdi kendüzine*

Nite ḥûrîye öyküne bûzine (SN/3774)

zevâl ér(me)-: Yok ol(ma)mak.

Oġul çün aġa atası taḫtına

***Zevâl irme**ye devlet ü baḫtına (SN/391)*

Revâdur eger aġa ol taḫtuma

***Zevâl irme**ye devlet ü baḫtuma (SN/420)*

Çünki bildi ḳızınuŋ ḥâlin Hilal

Varḳasuz Gülşâha ***irişür zevâl*** *(VG/55)*

Ne Hümâm âgâh oturur ne Hilâl

Bunlaruŋ işine ***irişdi zevâl*** *(VG/92)*

3. 72. eri-:

(cân) ten eri-: Zayıflamak.

Ki içmek süci baŋa eyler ziyân

İçicek ***tenü****mi* ***erid****ür hemân (SN/1206)*

Anuŋçün ki bu ʿışḳa ḳatlanmazın

Erit*di* ***tenüm*** *küllî azın azın (SN/1946)*

Bu üçinden artuḳ sözüm var benüm

Ṭop üşendi ***cânum eri****di* ***tenüm*** *(SN/4976)*

Görklü yüzüŋ ġâ'ib olmadın henüz

Eri*di küllî etüm* ***cânum*** *benüm (VG/407)*

Oturduġı yirde ***eri****di* ***teni***

Gözinden sızardı yüregi ḳanı (SN/3448)

ḳayġı eri-: Endişesi gitmek.

Anı gördüm ḳamu ***ḳayġum eri****di*

Benim ile ol delim yol yürüdü (YZ/1054)

yürek yaġı eri-: Telaş veya kaygı ile üzülmek.

Bizi gördi ṣandı ḥaḳîḳat yaġı

Eri*di hemân dem* ***yüregi yaġı*** *(SN/957)*

3. 73.ériş-:

devlete eriş-: Mutluluğa ulaşmak.

Diŋlenesin batasın bol ni'mete

Ḫoşluḳ ile ***eriş****esin* ***devlete*** *(YZ/636)*

3. 74. es-:

saġ es-: Sağ salim olmak.

Saġ esen çıḳup gelse. (DK/V50/13)

Ṣaġ esen varup gelesin gelecegüŋ var-ise didiler. (DK/D263/1)

Ṣaġ esen varup gelesin didiler. (DK/D177/4)

3. 75. esdir-:

yavuz yili esdürme-: Kötülük rüzgarı estirmemek.

Ata cân içinde yir eyler aŋa

Yavuz yili esdürmez andın yaŋa (SN/3012)

3. 76. esle-:

söz esle-: Söz dinlemek, kulak vermek.

Atanuŋ sözini eslemek yig âḫîr

Ki ol maṣlaḥat aŋlar andan ḳaḫır (SN/3010)

3. 77. ét-:

ʿakıl şikâr ét-: Aklı avlamak, ele geçirmek.

ʿIşḳ şikâr ider anuŋ ʿaḳlını

Maḥv eyler ʿışḳ ʿaḳlın naḳlını (VG/1354)

bayrâm ét-: Çok sevinmek.

Ḳurd ve ḳaplan ḥırṣlarından dilediler kim deve etiyle bayrâm ideler. (M-B.52a/7)

bir sözü iki étme-: Her istediğini hemen yapmak.

Ki eglendük uş ancadur gitmedük

Sizüŋ bir sözünüz iki itmedük (SN/2088)

cân terk ét-: Ölmek.

Her kim görürse beni ʿaḳlı gider

Külli bir gezden der cânıŋ terk eder (YZ/293)

Kimi düşer uġunur uṣṣu gider

Kimi görmege ***cânını terk ed****er (YZ/308)*

dost ayaġına nişâr ét-: Malını dostu uğruna harcamak.

Bayıḳ mâl anuŋ içün olur iy yâr

Ki ***dost ayaġına id****esin* ***nişâr*** *(SN/4315)*

dünyayı terk ét-: Vefat etmek.

Az zamân geçmez Yusûf daḫi gider

Cân Ḥaḳ'a verir ***dünyâyı terk ed****er (YZ/1501)*

göŋül ḳuşu ṣayd ét-: Aşık olmak.

Ki bir dem niçe dürlü olursa ḳayd

Ola kim ***id****em* ***göŋli ḳuşını ṣayd*** *(SN/288)*

ḳulaġa küpe ét-: Başa gelen bir durumdan alınan dersi unutmamak.

Bu ögütleri siz ***ḳulaġuŋuza*** *siz*

Küpe id*inüŋ kim beni anasız (SN/5406)*

yoḳtan var ét-: Yaratmak.

ʿÂlemleri ***yoḳdan var id****en. (DK/D251/13)*

3. 78. eyle-:

biri biŋ eyle(me)-: Abart(ma)mak.

Didi iy ata bu sözi söyleme

Bu derdümi ***birini biŋ eyleme*** *(SN/560)*

biri iki eyle-: Bir durumu olduğundan fazla göstermek.

Ki ḳılıç ṣalar ḫışt atar çün ḳaḫır

Biri iki eyle*r (ü) hem iki bir (SN/2653)*

cân ḳulaġına yol eyle-: Sözü yetiştirmek.

Çü söz ***cân ḳulaġına yol eyle****se*

Gönülden kişi cân ile söylese (SN/4863)

gönül ḫoş eyle-: Gönlü hoşnut etmek.

Oġlumu versin sözüme inanu

Gönlü ḫoş eyle*sin ağırlayu (YZ/1253)*

gönül ḳayġudan âzâd eyle-: Kaygıdan kurtulmak.

Didi şöyle kim beni şâd eyledün

Gönlümi ḳayġudan âzâd eyle*dün (VG/1197)*

itlik eyle-: Kötü davranışlar sergilemek.

*Süheyl'e öküş **itlik eyle**di ol*

Ṭalaşur bigi ḳatı söyledi ol (SN/4757)

sözü iki eyleme-: Her istediğini hemen yapmak.

*Ol zamanda oġul ata **sözin iki eylemez**-idi. (DK/V73/13)*

ṭaş un eyle-: Güçlü olmak.

Çü dördinci gün göge dikildi gün

*Güneş ḳızġını **ṭaşı eyle**rdi **un** (SN/3539)*

yas dügün eyle -: Mutsuz bir ortamı neşelendirmek.

Saŋa Taŋrıvirsün tümen yaş bugün

*Anuŋ **yasını eyle**dük uş **dügün** (SN/3635)*

yürek figâr eyle-: Yüregini yaralamak, acı vermek.

Bunı didi vü aġladı ol nigâr

*Şehüŋ **eyle**dü **yüregini figâr** (SN/572)*

3. 79. geç-:

başa geç-: Liderlik yapmak.

Başa geç*miş işleri bu anlatır*

Zehî Ṣâni' bunu bize söyletir (YZ/1284)

başṭan geç-: Daha önce aynı duruma uğramış olmak.

Başından geç*enleri söyler idi*

Ḥikâyetlerin şerḥ eyler idi (SN/5330)

câna geç-: Çok etkilemek.

*Delünüŋ **cânına kiç**miş. (DK/V32/12)*

dünyâdan geç-: Bir kenara çekilip toplum yaşamına karışmamak.

*Andan pâdişâh **dünyâdan geç**di. (M-B.12b/1)*

göŋülden geç-: Bir şeyin olmasını veya bir şey yapmayı istemek; düşünmek.

*Ol ki **göŋülden geç**er terk it anı*

Kim saŋa ḳurbân Melik Muḥsin cânı (VG/1511)

ḫâṭırdan geçme-: Aklından geçmemek.

Pâdişâh eydür ki iy ṣâḥib-cemâl

Ḫâṭıruŋdan geçme*sün hergiz ḫayâl (VG/1510)*

içten geç-: Aklından geçmek, düşünmek.

Ettim ḳardaş ḳardaşa nite ḳıya

*Bu ḫayâl **geçti** **içimden** ey uya (YZ/81)*

ḳılıçtan geç-: Çok sayıda insanı kılıçla topluca öldürmek.

*On iki biŋ ḳâfir **ḳılıçdan kiç**di. (DK/D65/1)*

*Yidi kâfir bigi **ḳılıçdan kiç**di. (DK/D120/10)*

ögden geç(me)-: Aklından geç(me)mek, hisset(me)mek.

Niçin ırġadın başını söylegil

***Ögünden** ne **geçti** maʿlûm eylegil (YZ/713)*

Revân bindi ata [vü] sürdi bile

***Öginde**ki **geçme**yeni bile (SN/2396)*

***Öginde geç**en Nev-bahâr'uŋ ʿaceb*

Dönüp söylemedügi neyki sebeb (SN/2400)

Hergiz ***öginden geçmez*** *kim birez zaḥmetüm yiynide. (M-B.47a/2)*

ömür geç-: Ömrü geçirmek.

Ne kim ***ʿömr geç****dise vardı yile*

Eger bu iki gün ki sinüŋ ile (SN/1215)

Şeh-i Ḫâverân'a digil kim niçe

Yimekde vü içmekde ***ʿömrüm geç****e (SN/4707)*

ʿömür çaġı geç-: Ömrü tüketmek.

Uş indi ki ***geç****di* ***çaġı ʿömrümüŋ***

Ne ẕevḳi olısar daḫı ʿömrümüŋ (SN/5610)

ömür (telef) geçme-: Ömrü boşa geçirmemek

Ṣuṣamış kişi ṣu bula içmeye

Anuŋ **ʿömür çaġı geç-:** Ömrü tüketmek.

Uş indi ki ***geç****di* ***çaġı ʿömrümüŋ***

Ne ẕevḳi olısar daḫı ʿömrümüŋ (SN/5610)

*ʿ****ömri*** *nite* ***telef geçme****ye (SN/3759)*

söz geçme-: Kendisini kabul ettirmemiş olmak.

Çün vezîrüŋ pâdişâh ḳatında ***sözi geçme****ye. (M-B.34a/2)*

sözden geç-: Sözünü tutmamak.

Didi ṣanmaŋuz şeh ***sözinden geç****em*

Ṣıyam andı alam süciyi içem (SN/1289)

3. 80. geçir-:

göŋülden geçir-: Hissetmek.

Bu tedbîri ***göŋlinden geçür****üp, çoḳ zamân bu râzı göŋlinde ṣaḳladı. (M-S.71/9)*

żâyiʿ geçir-: Boşa harcamak.

*Aŋa gülerem ki ʻömrin **żâyiʻ geçürüp**, fâyidesüz renc çeker. (M-S.73/13)*

3. 81. gel-:

acı gel-: Kötü hissetmek.

*Ata ögüdi öŋdin **acı gelür***

Anuŋ ṭatlulıġın soŋ ucı bilür (SN/3003)

ʻakıl (başa) gel-: Aklını başına almak.

*ʻ**Aḳlı gelir** **başına** derer ögü*

Sorar eydür bu mudur ḳafla begi (YZ/274)

Şaçdılar ol gül yüze ol dem gül-âb

*ʻ**Aḳlı gel**di Varḳa şiʻrine cevâb (VG/415)*

Gül şuyını şaçdılar ol gül yüze

*ʻ**Aḳlı gel**di lâ-cerem gele söze (VG/1265)*

*Şu seperler yüzine ʻ**aḳlı gelür***

Âh ider Varḳa yine bî-ḫûş olur (VG/1123)

*ʻ**Aḳlı gel**di **başına** sordum aŋa*

Kim nedür işbu zaḫm ḳandan saŋa (VG/1301)

Saçdılar ol gül güz yüze gül şuyını

*ʻ**Aḳlı gel**di **başına** şordı anı (VG/1355)*

*ʻ**Aḳlı** yine **gel**di **başıŋa** anuŋ*

Gördi şol sâʻat yüzini Varḳa'nuŋ (VG/1379)

ayaġa gel-: Alçak gönüllülük göstererek birinin yanına gelmek.

Eŋ öŋdin görüp yüzüne güldi ol

*Şoŋ ucı dönüp **ayaġına gel**di ol (SN/3775)*

âvâz gel-: Ses duymak.

*Taŋrı'dan **âvâz gel**e ol mel'ûna*

İki cihân lâneti ol maġbûna (YZ/516))

*Ḳırḳ yirden **âvâz geldi**. (DK/V61/11)*

başa iş gel-: Kötü durumlarla karşılaşmak.

***Başuma iş geldi** yoldaş direm yoldaşumdan yig. (DK/D99/10)*

başa ḳaża gelme-: Kötü durumlarla karşılaşmamak.

*Ezelden yazılmasa ḳul **başına ḳaża gelmez**. (DK/D2V2/12)*

belâ gel- : Belaya uğramak.

Varın avlan getirin ḳurdu ele

*Yoḳsa Taŋrı'dan **gele** size **belâ** (YZ/152)*

*Ettiler Zelḫâ'ya **gelmiş belâ***

ʿÂşıḳ olmuş ol bir İmranî ḳula (YZ/570)

Yoḫsa dua ḳılıram żârî ile

*Allah'ımdan ʿAzîz'e **gelir belâ** (YZ/1254)*

bereket gel-: Bolluk içerine girmek.

*Pâdişâhuŋ girü bize naẓarı oldı, davarumuza **bereket geldi**. (M-S.16/11-12)*

cûşa gel-: Coşmak.

*Ditredi menüm canum **cûşa geldi**. (DK/D157/11)*

destûr gel-: İzin verilmek.

Çün beşir ol Ḳen'an'a on gün ḳala

***Destûr gelir** Çalap'tan şol dem yele (YZ/1354)*

dile gel-: Dillenmek, konuşmaya başlamak.

Ol balıḳ söyler Çalap sun'u ile

*Anda kim ṭurur idi **gelir dile** (YZ/316)*

Söyledi oġlan Çalap sun'u ile

*Beşikte emer iken **geldi dile** (YZ/559)*

Çü düzüp koşup zaḫme urdı ḳıla

*Ḳıluŋ **gel**di her birisi bir **dile** (SN/511)*

İşi yil ü yanlış yola geldidi

***Diline gel**en lâ-cerem yildidi (SN/2137)*

*Zihî fâl çün **diline gel**di bil*

Ne kim ṣanusı var ise oldı yil (SN/2136)

Mâh-rûlar kim bular ilden ile

*Görmişidi ḳamusı **gel**di **dile** (VG/858)*

doġru gel-: Uygun görmek.

*Bunuŋ düşü **doġru gel**irse nidevüz*

Ettiler gelin bunu öldürevüz (YZ/42)

dünyâya gel-: Doğmak.

*Her ki **gel**di **dünyaya** geri gider*

Taŋrı'nın taḳdîrini gör kim nider (YZ/608)

düş yerine gel-: Rüyası gerçekleşmek.

Dediler ḳullar buŋu birbirine

*Ḫôcamızın **düşü gel**di **yerine** (YZ/200)*

ecel gel-: Ölüm vaktinin gelmesi.

Kim yerişe senin ömrüŋ vâdesi

***Ecel gel**dikte lâbüt gidesi (YZ/1475)*

***Ecelü**ŋ-mi **gel**di? (DK/D83/7)*

ele gel-: Tutulabilmek.

*Eger dilegümüz **gel**ürse **ele***

Ḳatuŋa bu oġluŋ yine tîz gele (SN/784)

elden gel-: Gücünün yetdiği kadarıyla iş yapabilmek.

*Velî **gel**dügince **elümden** hüner*

Ḥarîr üzre yazdum didüm ben ger (SN/623)

Ḳo gitsün ***elinden gel****ürin ide*

Ola kim bu sevdâ başından gide (SN/737)

Niçün böyle ġâfilsin ü bî-ḫaber

Ne tedbîr ***elünden gel****ür ne hüner (SN/928)*

Yüzine anuŋ key ʿaceb güldi ḫoş

Söyle maḳṣûduŋ nedür ben bileyim

Ger ***elümden gel****ürise ḳılayım (VG/1326)*

esen gel-: Sağ salim gelmek.

Ol Mekkeye ṣaġ varsa ***esen gel****se ṣıdḳı bütün ḥacı görklü. (DK/D6/9)*

ḥaḳḳından gel-: Zor bir işi başarı ile sona erdirmek; yenmek, öç almak veya cezasını vermek.

Andan ***ḥaḳḳından gel****eyin. (M-B.53b/6)*

ḫalel gel(me)-: Zarar gel(me)mek.

Eyle olsa bizüm işümüze ***ḫalel gel****e. (M-B.31b/8-9)*

Pâdişâhlıḳ bünyâdına ***ḫalel gelme****ye. (M-S.18/14)*

Mülkime ***ḫalel gel****e. (M-B.38b/3)*

ḫoş gel-: Güzel karşılamak.

Yüzine anuŋkey ʿaceb güldi ḫoş

Hîç ipsüz ayaġın ḳatı ***gel****di* ***ḫoş*** *(SN/2421)*

Ḳazana bu söz ***ḫoş gel****di. (DK/D50/13)*

Andan ṣoŋra ḫod etin yimek aŋa ***ḫoş gel****ür. (M-B.53a/1)*

Arslana bu sözler ***ḫoş gel****üp ḫandân yüzi birle eyitdi. (M-B.51b/13-14)*

Ḳarındaşına mâyile olup bu aṣıl söz söyledügi ʿaẓîm ***ḫoş gel****üp buyurdı. (M-S.12/1-2)*

ḳarşı gel-: Başkaldırmak.

Alalım Bünyâmin'i girelim yola

*Bu şehirde kim var bize **ḳarşı gel**e (YZ/1176)*

***Ḳarşu gel**di cümle ḳavm-ile Hilâl*

Ulu kiçi er ü 'avrat ḳız 'ıyâl (VG/274)

***Ḳarşu gel**di Varḳaya ol dem vezîr*

Döşedi atı ayaġına ḥarîr (VG/499)

***Ḳarşu gel**di Varḳa'ya ol dem vezîr*

Eytdi pîrûz ol hemîşe iy emîr (VG/557)

*Dirse Ḫan oġlançuġı idügin bilmedi, **ḳarşu gel**di. (DK/D32/1-2)*

*Ol ḳırḳ nâmerd **ḳarşu gel**di. (DK/D25/12-13)*

*Aġça yüklü anaŋ **ḳarşu gel**üp oġul dişe. (DK/D146/8)*

*Ḳuşlar bunı görüp **ḳarşu gel**diler. (M-B.36a/14)*

kendine gel-: Aklını başına almak, ayılmak.

Biri dir görindi perî gözine

*Gül-âb ile yuŋ **gel**e **kendüzine** (SN/533)*

ḳolay gelme-: Bir işin (şöyle veya böyle) yapılmasını daha kolay bulmamak.

*Degme gez saŋa söylemege **ḳolay gelme**ye. (M-B.31b/8)*

muḥabbet bünyâdına ḫalel gelme-: Sohbete devam etmek.

*Aralıḳda çirk şübhesi ḳalmaya, **muḥabbet bünyâdına ḫalel gelme**ye. (M-S.5/12)*

mürde câna tâze ḫayât gel-: Dirilmek.

*Ṣanki **mürde cânına tâze ḫayât gel**di. (M-S.17/11)*

nidâ gel-: Ses işitmek.

Ḳılam ṭatlu cânumı aŋa fidâ

*Ger andan **gel**ür ise baŋa **nidâ** (SN/1132)*

ög gel-: Aklı başa gelmek.

Getürdi aŋa virdi dârû-yı nûş

***Ögi gel**di başladı ḳıldı ḫurûş (SN/535)*

*Kim eşek nefesinden ısınup birez **ögi gel**e. (M-B.8.a/3)*

*Bir demden ılanuŋ **ögi gel**di. (M-B.8a/4)*

öge gel-: Akla gelmek.

Aşaġa oldu ḳamunuŋ başları

***Öglerine gel**di fasit işleri (YZ/1318)*

*Bu mevzûn ġazel hem **ögine gel**ür*

Ṣunup ḳopuzını eline alur (SN/1220)

*Ol bir ögüt daḫı **ögüme gel**di. (M-B.6b/5)*

ṣıḥḥat gel-: Sağlığa kavuşmak.

Varḳanuŋ vücudu ḫōş ṣefâ

***Gel**di **ṣıḥḥat** gitdi ol cevr ü cefâ (VG/1319)*

söze gel-: Söz dinlemek; söylemeye başlamak.

Gördün mü Ḳuṭayfer neyledi bize

*Bu gez ayruḳ ḳayırma **gel** bu **söze** (YZ/564)*

Yusûf eder yaramaya bu bize

*Saġ degildir gücü yok **gel**e **söze** (YZ/863)*

Benüm bigi olur ki yoḫdur bilüm

***Söze gel**mege nite vara dilüm (SN/4117)*

Gül ṣuyını ṣaçdılar ol gül yüze

*ʿAḳlı geldi lâ-cerem **gel**e **söze** (VG/1265)*

ṭuş gel-: Rast gelmek.

Ki bugün Yemen şâhınuŋ oġlı uş

*Geçer idi Çîŋ'e saŋa **gel**di **ṭuş** (SN/819)*

Bu bir niçe beyti düzüp yırladı

İşi ***ṭuş gel****esin sizüp ırladı (SN/1640)*

Ulu Taŋrı'ya şükrüm oldı öküş

Senüŋ himmetüŋde işüm ***gel****di* ***ṭuş*** *(SN/1854)*

uş (başa) gel-: Aklı başa gelmek.

Uşşu gel*di* ***başına*** *açtı gözün*

Rûbîl dapa sıġındurdu kendözün (YZ/70)

Uşşu gel*di* ***başına*** *açtı gözün*

Etti ḳanı Yusûf'um kesin sözün (YZ/143)

Uşşu gel*di* ***başına*** *dinle nider*

Elin ṭutar Yusûf'uŋ alır gider (YZ/203)

Uşşu gel*ir* ***başına*** *açar gözü*

Vezir baḳar ʿacepler söyler sözü (YZ/959)

ün gel-: Ses işitmek.

Apaŋsuzda ***ün gel****di vü meşġale*

Deŋiz yüzi oldı ṭolu meşʿale (SN/3432)

vâz gel-: Vazgeçmek.

Ḳorḳusundan ḳıçın girü gitdi ve andan ***vâz gel****di. (M-B.35a/8)*

yola gel-: İstenilen biçimde davranışı kabullenmek, düzelmek.

Tevbe ḳılsın şuçuna bu işe ***gel****in* ***yola***

Yoḳsa Taŋrı'dan gelir size belâ (YZ/90)

Tevbe ḳılsın şuçuna ***gel****sin* ***yola***

Tâ kı gide üstümüzden bu belâ (YZ/246)

İşi yil ü yanlış ***yola gel****didi*

Diline gelen lâ-cerem yildidi (SN/2137)

zevâl gelme-: Zarar gelmemek.

*Baḫt benden yüz döndürüp devlet erkânına **zevâl gelme**yeydi. (M-B.45a/14)*

ziyân gel(me)-: Zarara uğra(ma)mak.

Her kim anı giyse sayrı olmaya

*Azasına daḫi hiç **ziyân gelme**ye (YZ/1132)*

3. 82. getir-:

baş getir-: Birini öldürüp kellesini getirmek.

***Baş getür**üben şehâdet kıldılar*

Muṣṭâfanuŋ ḳarşusında ṭurdılar (VG/1718)

*Varmadın ol maŋa **baş getür**mek gerek. (DK/D81/3)*

belâ getir-: Kötü bir durumu taşımak.

Senüŋ gibi mel'ûn ḳatında ola

*Hele kendüzüŋe **getür**düŋ **belâ** (SN/3137)*

dile getir-: Konuşmak, ifade etmek.

*Sözü muḫtaṣar **getir**eyim **dile***

Ḫazne mâli cümle geldi denile (YZ/384)

*Çü oġlanı naḳḳâş **getür**di **dile***

Atası didi ne dilerseŋ dile (SN/652)

Ḳopuzını düzdi el urdı ḳıla

*Bu şiʿri **getür**di şoloḫ dem **dile** (SN/1473)*

*Bu şiʿri eyitdi **getür**di **dile***

Ḳopuz çaldı çaġırdı âvâz ile (SN/1546)

Azmış işi getürür ol ḫaṣıla

*Varḳa sözin **getür**elim biz **dile** (VG/426)*

*Ḫaḳ yazısıla **getür**elim **dile***

Ger ṣalâvât virür-iseŋ ‘ışḳ-ıla (VG/593)

Taŋrı adın işidicek ‘ışḳıla

***Getür**esiz evvel Allâh’ı **dile** (VG/1180)*

ele getir- : Ele geçirmek, elde etmek.

*Varın avlan **getir**in ḳurdu **ele***

Yoḳsa Taŋrı’dan gele size belâ (YZ/152)

Ḳamudan farîża bu işdür hele

*Ki naḳḳâşı biz **getür**evüz **ele** (SN/597)*

Çü sen şâh olup taḫta oturasın

*Dilegüŋi tîz **ele getür**esin (SN/744)*

Ol ḳız eydür imdi ben gidem hele

*Sen örü dur yârüŋi **getür ele** (VG/1200)*

Kendüzile ol ḳamu leşker bile

***Getür**emezlerdi anları **ele** (VG/1284)*

güç getürme-: Destek istememek.

Bilüben hele dek oturmayavuz

*Gücümüz yiter **güç getürme**yevüz (SN/2173)*

Ḥaḳ sözü getir-: Allah’ın kelamını getirmek.

*Geldi Cebrâ’îl **getür**di **Ḥaḳ sözin***

Ṭutdı dergâha resûl ol dem yüzin (VG/1712)

ḫaber getir-: Bilgilendirmek.

*Geldi câsûslar **ḫaber getür**diler*

Bildiler Ḥayyu Benî Ḥayfdur bulur (VG/120)

ḫayr getür(me)-: İyilik yap(ma)mak.

Varḳa eydür beryerde olur evüm

*Taŋrı **ḫayra getüre** bâşed yolum (VG/438)*

*Bilesiz, yavuz kişinüŋ dostlıġı kişiye **ḫayr getürmez.** (M-B.8a/6)*

iymân getir-: İman etmek.

*Ḳamu **iymân getirip** oldu arı*

Begendiler ol Yusûf peyġâmberi (YZ/264)

***Getirir iymân** inanır bir Taŋrı'ya*

Birdürür der ḳulluḳ eyler bîriya (YZ/289)

*Ol ki **iymân getirir** gelir yola*

Yusûf ile ol daḫi evler ḳılur (YZ/1485)

ṣalavat getir-: Hz. Muhammed'e saygı bildirmek için dua okumak.

*Adı görklü Muḥammede **ṣalavat getürdiler. (DK/D63/3-4)***

*Adı görklü Muḥammed'e **ṣalavat getürdi. (DK/D182/10)***

*Ḳan Ṭuralı adı görklü Muḥammede **ṣalavat getürdi. (DK/D189/4)***

selâm getir-: Birinin selamını alıcıya yetiştirmek, haber getirmek.

ʿArâp eder görüp geldim ben ġârıp

***Selâmını getir**dim yoldan ırıp (YZ/684)*

*Çalap'tan **selâm getirdi** etti bil*

Zelḫâ'yı al kendözüne yar ḳıl (YZ/903)

*Rap'tan **selâm getirdi** eder aŋa*

Daḫi altmış ay ḳalıptürür sana (YZ/1474)

söze getir-: Anlatmak.

Urdılar ol iki mâh-rû yüz yüze

*Ser-güẕeştlerin **getürdiler söze** (VG/1419)*

yâd getir-: Hatırlamak.

*Adı görklü Muḥammedi **yâd getürdi. (DK/D132/5)***

*Adı görklü Muḥammedi **yâd getür**diler. (DK/D120/4-5)*

yola getir-: Birinin bir konudaki ters tutumunu düzeltmek.

*Elin aldı **getir**di anı **yola***

Ol oturdu yol üzre zârî ḳıla (YZ/882)

3. 83. gezdir-:

göz gezdir-: Birini aramak.

*Ṣaġ-ilen ṣolına **göz gezdür**di. (DK/V13/10-11)*

*Ṣaġ-ilen ṣolına **göz gezdür**di. (DK/V75/10)*

3. 84. gider-:

ḳaygu gider-: Kaygıları yok etmek, endişesiz yaşamak.

Çü ṭoldı ṭoḳuz ay [u] geldi ḫaber

*Ki Taŋrı saŋa virdi **ḳaygun gider** (SN/404)*

Dökilür şeker söyleyicek sözin

Gider ḳaygu göricek anuŋ yüzin (SN/1006)

3. 85. gir-

araya gir-: İki kişinin arasındaki bir işe karışmak.

Âḫir dün oranuŋuzı gördüŋüz

*Şoloḫ dem ki **aramuza gir**düŋüz (SN/2654)*

ayaḳ gir-: Bir muhite girmek.

Ki bu ḥadde gele yaḳıncaḳ yaġı

*Uzadursa şâra **gir**e **ayaġı** (SN/929)*

behişte gir-: Cennete girmek.

*Çün gelip bunlar **behişte gir**eler*

Uçmak ehli çün bunları göreler (YZ/804)

doġru yola gir-: Yanlış yoldan çıkmak.

Meger Ḥaḳ Çalap'dan 'inâyet ola

*Ki birez **girem** bârî **ṭoġrı yola** (SN/5611)*

ele girme-: Ele geç(me)mek, yakalan(ma)mak.

*Bulasın istedigin **gire** **ele***

Bunu eşitir ḫôca girer yola (YZ/183)

Kişi göŋli yoḳ nesneye çün vire

*Bulınmaz nitesi **eline gire** (SN/577)*

Gezelüm Çalap şalla ḳolay vire

*Anuŋ çâresi **elümüze gire** (SN/594)*

*Bilürven dilek ile **girmez ele***

Dürişüp aŋa dek varayım hele (SN/762)

Gördiler bir kezden ol altmış emîr

***Ele girdi** şâhları oldı esîr (VG/480)*

Didiler şimdi nice olur tedbîr

***Ele girdi** şâhumuz oldı esîr (VG/640)*

*Âvâzum gedilmedin ünüm yoġulmadın bir atdur **elüme girdi**. (DK/D101/2-3)*

*Ḳarı düşmen tatar oġlı **elümüze girmiş**-iken ceza-y-ile öldürelüm diyü ḳapu işiği üzerinde arḳurı ḳomışlar-idi. (DK/D142/2-3)*

*Ṭar yirde eyü **elüme girdüŋ** ola-mı didi. (DK/D159/3)*

*Zîrâ bunlaruŋ sizden ṣoŋra râyigân mâl **ellerine girüp**, dimâġları âza; müfsitlere yoldaş olalar. (M-B.10b/1-2)*

gerdege gir-: Gelinle güvey gerdekte bir araya gelmek.

Ziy ki getirdim bu sözü ben aŋa

***Girür** Yusûf Zelḫâ ile **gerdege** (YZ/912)*

***Gerdege girdi** Melik Muḥsin revân*

Tâtına aġdı oturdı ol zamân (VG/1075)

*Big babamuŋ ḳadın anamuŋ yüzin görmedin bu **gerdege girer**-isem didi. DK/D190/5-6)*

*Aġamuŋ yüzin görmeyince ölmiş ise ḳanın almayınça bu **gerdege girer**-isem didi. (DK/D260/13)*

Ḥaḳ yoluna gir-: Doğru yolu bulmak.

*Dutucı olur **Ḥaḳ yolına gir**en*

İçini ʿimâret ṭaşını vîrân (SN/188)

halvete gir-: Yalnızlıġa çekilmek.

Bu saat(te) Yusûf'uŋ işi bite

*Çünkü **gir**di Zelîḫâyle **ḫalvete** (YZ/508)*

*Çünkü **gir**ür Bünyâmin ol **ḫalvete***

Ḳardaşın görür teginir devlete (YZ/1110)

*Elin aldı vü **ḫalvete gir**didi*

Hem eyle itdügi ḫûb tedbîr idi (SN/3690)

ḳana gir(me)-: Birini öldür(me)mek veya öldürt(me)mek.

Şehüŋ sırruŋı her ki ḫalḳaçaḳa

***Ḳanına gir**e vü başından çıḳa (SN/3688)*

Kerem ola çoḳ minnetüŋ cânuma

*Ve ger ni **gir**ürsin benüm **ḳanuma** (SN/3911)*

Oġul kim atanuŋ sözinden çıḳa

***Gir**e **ḳanına** kendüzinden çıḳa (SN/5183)*

Kim oları birbirinden ayıra

*Maẓleme yüklenüben **ḳana gir**e (VG/60)*

Ḳasd iderler kendü ṭatlu cânına

*Vir rıżâ **girme** bularuŋ **ḳanına** (VG/366)*

Taŋrı-çün bir meded irgür cânuma

*Andan ilerü ki **girme ḳanuma** (VG/1175)*

*Biregü **ḳanına** nice **gir**eyin? (M-B.59b/12)*

ḳulaġa üni gir-: Ses işitmek.

*Ya **ünüŋ gir**eyidi **ḳulaġuma***

Dilemezven gitmek odaġuma (SN/1929)

meydâna gir-: Alana girmek.

*Varḳa kim dilerdi **meydâna gir**e*

Bunlara erlik nicedür göstere (VG/655)

pusuya gir-: Pusu kurmak.

***Pusıya gir**miş ola bu biŋ kişi*

İkisin alup bitüreler işi (VG/650)

söze gir- : Söze başlamak, konuşmaya başlamak.

*Taŋrı adın anıben **gir**em **söze***

Tâ ki ine Taŋrı'dan raḥmet bize (YZ/1)

*Andan öŋdin kim **gir**evüz biz **söze***

Ḳâʿide nedür bilür misiz size (VG/1179)

uçmaġa gir-: Cennete girmek.

Raḥmet ḳılam ḳuluma sıra geçe

***Uçmaġa gir**e şarâbından içe (YZ/518)*

Ver beşâret bunlara ḳurtulmaġa

*Al ilet bunları **gir**sin **uçmaġa** (YZ/796)*

Ḳamusunıŋ alnında nişânı ola

***Uçmaġa gir**eler ol nişân ile (YZ/803)*

vebâle girme-: Günah işlememek.

*Dostın belâ çengâline urup **vebâle girme**ye. (M-B.58b/5)*

yola gir- :İstenilen davranışı kazanmak, istenilen davranışı kabullenmek.

Bulasın istedigin gire ele

*Bunu eşitir ḫôca **gir**er **yola** (YZ/183)*

*Göçtü aṇdan **yola gir**di ol ḫôca*

Bir şehre girdi eşit ḳavmi nice gele (YZ/257)

*Alalım Bünyâmin'i **gir**elim **yola***

Bu şehirde kim var bize ḳarşı gele (YZ/1178)

Dilerven icâzet ola ben ḳula

*Ki varmaġiçün Çîn'e **gir**em **yola** (SN/693)*

***Yola gir**üben zaḥmet ol görmedi*

Ġarîblıḳda oturmadı ṭurmadı (SN/726)

Velî yigrek oldur kim sen şâd ol

***Yola gir** ü ḳayġudan âzâd ol (SN/771)*

Ṭayusını aldı beglerle bile

*Şâẕ u ḫurrem ḳayġusuz **gir**di **yola** (VG/671)*

Kendüyile kimse olmadı bile

*Sıġınuban Taṇrı'ya **gir**di **yola** (VG/1212)*

*Borı aġardup köçdiler, **yola gir**diler. (DK/D283/10)*

*Yanaşup **yola gir**ende ḳara buġur görklü. (DK/D7/1)*

*İkisi **yola gir**di. (DK/D51/3)*

*İkisi daḫı râyların ṭoġru ḳılup **yola gir**diler. (M-B.65a/9)*

*Tiz tiz **yola gir**üp gitdiler. (M-B.2b/13)*

*Hezâr şâdî ve ḫürremlıḳ birle **yola gir**diler. (M-B.36b/7)*

zaḥmete gir-: Sıkıntıya katlanmak.

*Görişür ü dir **zaḥmete gir**düṇüz*

Ki bugün gelüben bizi gördünüz (SN/968)

Girüp zaḥmete nice çıkardı cân

İşidüp adın altunuŋ ḳodı kân (SN/3794)

ziyâna gir-: Zarar etmek.

Ben daḫı senüŋ ucuŋdan ziyâna girem. (M-B.53a/12)

3. 86. git-:

ʿaḳıl (baştan) git-: Akılsızca davranışlarda bulunmak, şuurunu kaybetmek.

Çünkü görür ol melîk Yusûf yüzün

ʿAḳlı gider unutur ol kendözün (YZ/273)

Her kim görürse beni ʿaḳlı gider

Küllî bir gezden der cânıŋ terk eder (YZ/293)

Ḳamu dili tutuldu beŋzi solu

ʿAḳlı gitti ḳorḳudan oldu deli (YZ/1278)

Sini göreli gitdi benüm ʿaḳlum u hûşum

Her kim ki perî yüzüni göre ola bî-hûş (SN/1647)

ʿAḳlı gider vâlih ü ḥayrân olur

Ol araya bir ḳarı ʿavrat gelür (VG/970)

ʿAḳlı gitdi Varḳa oldu bî-ḫaber

Aḫşam oldı at anı aldı gider (VG/1244)

Ḳıpḳızıl ḳana bulaşmışdur ṭonı

ʿAḳlı gitmiş hem öküş aḳmış ḳanı (VG/1258)

ʿAḳlı başından gitdi. (DK/D48/3-4)

Başından ʿaḳlı gitdi. (DK/D67/8-9)

Âh itdiler, ʿaḳılları başlarından gitdi. (DK/D91/1-2)

belirsiz yola git-: Bilinmeyen yola girmek.

Meger dimiş ola ḳızum gel beri

Belürsüz yola gidelüm kim çeri (SN/2807)

cân tenden git-: Ölmek.

Ṣanasın ki gitdi teninden cânı

Eyitdi dirîġâ Süheyl'ün ḳanı (SN/2252)

elden git-: Bir şeyin sahipliğini başkasına geçirmek; yitirmek.

Ṭayalar irüp şâha eyitdiler

Varḳa vü Gülşâh elden gitdiler (VG/1501)

gönül git-: Aşkından vazgeçmek.

Gözüm döndi köŋlüm gitdi. (DK/D197/13)

gönülden git-: Gönülden çıkmak.

Cihânda ben aŋladum işbu ḳadar

Yaḳîn bil ü şekki gönülden gider (SN/263)

Şâd-kâm oldı Melik ʿAnter ʿaẓîm

Gitdi göŋlinden ġınâ vü renc ü bîm (VG/741)

gönül ġuṣṣası git-: Ayrılık acısını atlatmak, üzüntüyü aşmak.

Zîy şirin söz Yûsuf'un ḳıṣṣası

Dinleyeniŋ gide göŋlü ġuṣṣası (YZ/15)

Gide ġuṣṣa göŋlinde vü ṭola mihr

Bilişmeklige ger sebeb ola mihr (SN/913)

küfür git-: Allah'ın varlığını kabul etmek.

Çün eşitir Reyyan getirir iymân

Küfrü gider yarlıġanır bîgümân (YZ/1495)

ög git-: Aklı gitmek, şuursuzca davranmak.

Ve lîkin elinden ḳodı ḳopuzı

*Düşüp **git**di **ögi** şarardı yüzi (SN/1297)*

*Hemân laḥẓa **git**di Süheyl'üŋ **ögi***

Yirinürdi yirinde bola kim saŋa Nev-bahâr (SN/1663)

*Çıḳarıcaġaz **git**miş idi **ögi***

Atasıyidi ol ki Ḳusṭâ begi (SN/3224)

ögden git-: Aklından çıkmak.

Ögini niceme ki dirmez idi

*Süheyl'i **öginden gid**ermez idi (SN/3552)*

ʿömür git-: Ömür vadesini doldurmak.

Şiʿre başladı yine evvel firâz

*ʿ**Ömr git**di oldı [hem] firkate râz (VG/1523)*

saġ selâmet git-: Sağlıklı bir şekilde yol almak.

Olmasun kim yâ nigâr âh idesin

*Ger dilersen **saġ selâmet gid**esin (VG210)*

uş git-: Aklı başından gitmek.

Götürmüşken vurdular anı yere

***Uşşu git**ti ṭurdular ḳamu yöre (YZ/69)*

*Kimi düşer uġunur **uşşu gid**er*

Kimi görmege cânını terk eder (YZ/308)

*Düşer Yaʾḳûp **uşşı gid**er uġunur*

Ḳardaşları ḳamu gögsün dögünür (YZ/142)

Hemân dem işidicegez Nev-bahâr

*Ki **uşşı gid**üp oldı bî-ḳarâr (SN/1298)*

Çün Yemen eṭrâfına oldı revân

*Ol nigâruŋ **uşşı git**di ol zamân (VG/413)*

Varḳa gül ṣuyun ṣaçınca bular

*Düşdi **uṣṣı gitdi** yine ol nigâr (VG/1380)*

*Düşdi **uṣṣı gitdi** ol ṣâḥib-cemâl*

Varḳa anı gördi kim ṣa'b oldı ḥâl (VG/1498)

yola git-: Belli bir doğrultuya, yöne doğru ilerleme.

Yoluna gitti ise mâlım benim

Seni sever dün ü gün cânım benim (YZ/897)

3. 87. giy-:

ḳara giy-: Yas tutmak.

Sen beḳâ ol dünyede Gülşâh-içün

*Biz **ḳara giydük** ṭonı ol mâh-içün (VG/1120)*

ḳilim giy-: Kıyafet giymek

*Ḳilim **giydi** ḳuşaḳ eyledi otu*

Yoḫsul oldu bînevâ oldu ḳatı (YZ/870)

yas ṭonu giy-: Yas tutmak.

Peşîmanlıġa bıraġupdur cânın

*Ḳıyâmet ḳopınca **geyür yas ṭonın** (SN/3682)*

3. 88. gizle-:

râz gizle-: Sır tutmak.

*Zîre anlar **râz gizle**mege kâdir olmazlar. (M-B.53a/4)*

3. 89. göŋül-:

ġarîblige göŋil-: Gurbete düşmek.

*Niçeme ki aŋsuzda **ġarîblıġa göŋil**düm*

Terk eyledüm ilümi vü ṣârumı vü yurdı (SN/1805)

yola göŋil-: Yola koyulmak.

Gice key ḳaraŋu olıcaḳ naḳâş

Gönüldi yola çeriye oldı baş (SN/2154)

Dilerven ki ḳuluŋa destûr ola

Ki işbu aradan göŋilem yola (SN/4713)

3. 90. gör-:

azâp gör-: Azap çekmek, eziyet görmek.

Geçen uçmaġa gire yeye kebâp

Geçmeyen oda düşe göre azâp (YZ/935)

düş gör-: Rüya görmek.

Eydür ey baba yaturdum bu gece

Bir ʿacep düş görürem eşit nice (YZ/22)

Yûs(u)f Peyġâmber nice düş gördügün

Yâḫû(t) Ya'kûp anı gine yorduġun (YZ/30)

Bir gece yatur iken ol düş görür

Anı taʿbîr bilene varır ṣorur (YZ/166)

Düşinde görür kim bir ulu ṭoġan

İner gökyüzinden ü eyler fiġân (SN/869)

Ya adum işitdi vü yâ gördi düş

Ya ḫoẕ Taŋrı bile nite oldı ṭuş (SN/1694)

Firâḳuŋda çoḳ gice düş görmişem

Bunuŋ bigi düşler öküş görmişem (SN/5298)

Ol begi daḫı ḳılur şöyle ġanî

Düşde görmişidi meger ol beg anı (VG/887)

Niçe kim bu düşi gördüm. (DK/V56/5)

Meger ol gice Yigenek düş gördi. (DK/V88/7)

Bigler ġafillüçe ḳara başum gözüm uyḫuda iken ***düş gör****di. (DK/V88/9)*

Nâ-gâh pâdişâhuŋ ḫadîmlerinden birisi ***düş gör****dü. (M-B.21a/7)*

Gice anı başum altında ḳomayınca diŋlenmezin ve perişân ***düş****ler* ***gör****ürin. (M-B.6a/9-10)*

emek gör-: Çaba harcamak.

Lâcerem ki on doḳuz yarmaḳ pula

Ṣatıldın ***gör****dün* ***emek*** *çektin belâ (YZ/412)*

gönül gözüyile gör-: Hisleriyle görmek.

Gönül gözüyile gör*üp aŋlaġıl*

İki nesnede ḳudretin ṭaŋlaġıl (SN/70)

ḥaḳîr görme-: Küçük görmemek.

Ve hiç kimse'i ḫor ***ḥaḳîr görme****ye. (M-B.38a/10-11)*

ḫor gör(me)-: Kıymetsiz gör(me)mek, değer ver(me)mek.

Żaʿif olsa düşmen anı ***görme ḫor***

Ḳavî olıcaḳ ol seni nite ḳor (SN/5460)

Hiç vech birle buyruġın ***ḫor görme****yesin. (M-B.65a/1)*

Az ve ḥaḳîr ***ḫor gör****mek gerekmez. (M-B.48b/6)*

ḫoş gör-: Gücenilecek veya karşılık gelinecek bir davranışı hoşgörü ile karşılamak, anlayışla karşılamak.

Varḳa Gülşâh'uŋ ḫâṭırı-çün daḫı

Ḫōş gör*ür [bir]birini bir ay daḫı(VG/1466)*

Varḳa Gülşâhuŋ ṣaḳınur ḫâṭırın

Ḫōş gör*ür iy daḫı biri birin(VG/1468)*

Ve bu geldügin ***ḫoş gör****di. (M-B.36a/9-10)*

lâyıḳ gör(me)-: Uygun gör(me)mek.

Eger seni ***görme****seyidüm* ***lâyıḳ***

Saḳınayidüm tâc ü taḫtı bayıḳ (SN/540)

Ṭoġan bir ulu pâdişâhdur bayıḳ

*Ki **gör**e beni kendüzine **lâyıḳ** (SN/875)*

renc gör-: Sıkıntı görmek.

*Mübârek vücûduŋ delim **gör**di **renc***

Ṭaġıtduŋ u baġışladuŋ mâl u genç (SN/1697)

revâ gör(me)-: Layık gör(me)mek.

Yus(u)f eder Peyġâmber olan kişi

***Revâ görmez** kendüye zinet işi (YZ/1435)*

Müsülmânadur ẓulm iŋen ʿayb u neng

***Revâ görmez** anı Cühûd u Fireng (SN/253)*

Varup didi iy mihri çoḳ şâh atam

***Revâ görme** kim ḳayġuyile yatam (SN/687)*

Diledidi destûr ben virmedüm

*Anuŋ gitdügini **revâ görme**düm (SN/720)*

*Cümle bu tedbîri **gör**diler **revâ***

Mekr ü şerri ḳamudan Taŋrı ṣava (VG/714)

*Pes melik-zâde bu sözleri diŋleyüp kelimâtların red eylemegi **revâ görme**yüp durdı. (M- S.6/8)*

*Benüm-ile ḳardaşlarum arasında dostlıḳ ipi kesilmegin **revâ görme**ye. (M-B.11a/9)*

sevâp gör- : Sevap kazanmak.

*Dayanın sözlerini **gördü** **sevâp***

Zelîḫâ döndürmedi aŋa cevâp (YZ/476)

*Eyit sen nitesi **gör**ürsin **ṣavâb***

Hele ger varursavuz ola ṣevâb (SN/1018)

Yarın varmaġı gördi bunlar ***gör****di* ***ṣevâb***

Süheyl'e naḳâş gör ne eydür cevâb (SN/1026)

Düzenlik bozuldı vü oldı ḫarâb

Bugün ṭanışup şöyle ***gör****dük* ***ṣavâb*** *(SN/3639)*

Âḫir bunı rây-ı ***ṣavâb gör****di. (M-S.5/9)*

Pes vezîr bu öğütleri işidüp ***ṣavâb gör****di. (M-B.6b/9)*

ucuz gör- : Değersiz görmek.

Dördüncü gün beş veren adam

Ucuz gör*düm ben anı derdi dedem (YZ/311)*

zevâl görme-: Zarar görmemek.

Ve benüm siŋerüm oldur ki iki cihânda ***zevâl görme****ye. (M-B.17a/13)*

3. 91. görün-:

göze görün-: Göz önünde yer almak.

Daḫı ol delü ḳavatuŋ ***gözine görin****gil. (DK/D157/2)*

Döndi, ivine geli yorır-iken ʿAzrâ'il atınuŋ ***gözine görin****di. (DK/D159/13)*

3. 92. göster-:

diş gösterme-: Sırıt(ma)mak.

Bugün başuma geldi bir müşkil iş

Bu ḥâlüme sen gülme ***gösterme diş*** *(SN/4039)*

kerâmet göster-: Şaşkınlık uyandıracak durum oluşturmak.

Çünkü alır Yusûf'u Ḳuds'e varır

Eşit imdi ne ***kerâmet göster****ir (YZ/277)*

kerem göster-: İhsanda bulunmak.

Daḫı bedreler virdi Mışrî ḳızıl

Kerem göster*üp ḳıldı bizi ḫacil (SN/1117)*

muḫâlefet gösterme-: Karşı durmamak.

*Bâkî ḳarındaşları ulu ḳardaşınuŋ emrine muṭîʿ olup hîç bir vechile **muḫâlefet göstermediler. (M-S.5/1)***

seḫâvet göster-: Cömertlikte bulunmak, ihsanda bulunmak.

Ḥaḳ resûl virbidi Cebrâ'îl

*Kim **seḫâvet gösterür** baŋa ʿAlî (VG/1708)*

şefkat göster-: Başkasının kederiyle alakalanmak, acıyarak sevmek.

*Gehî **gösterür şefḳat** ü gâhî ḳahr*

Gehî tadurur şekker ü gâhî zehr (SN/2681)

yol göster-: Ḳılavuzluk etmek.

*Sen bilirsin dilimi **göster yolu***

Ḫaber ver ḳanda ögrendin bu dili (YZ/1039)

Yügürü çıḳar ṭaşra görişür ol

*İlerü yürür **göster**ür şâha **yol** (SN/1046)*

*İki dürlü uş **göster**ürven **yol**ı*

Benüm ile bile olanuŋ ili (SN/2834)

3. 93. götür-:

el götür-: El kaldırmak, el açmak.

***El götür**diler ḥâcet dilediler. (DK/D15/3)*

söz götür-: Söz taşımak.

*Aradan çü bu **sözi götür**diler*

Temâşayile içküye oturdılar (SN/1325)

3. 94. göyün-:

cân göyün-: Cânı yanmak.

Zelîḫâ köşkten baḳar görür anı

*Çağırır feryâd eder **göyün**ür **cânı** (YZ/374)*

Ṭurugeldi ol dem u ḳoçtu anı

*Neylesin âşıḳṭurur **göyn**ür **cânı** (YZ/532)*

Ḳaçan bakıp görürler bunlar anı

*Âh ediben ḳamunuŋ **göyn**ür **cânı** (YZ/1068)*

Hem ne yirlüsin nedür aduŋ senüŋ

*ʿIşḳ odına ne ḳatı **göyn**ür **cânuŋ** (VG/790)*

ʿışḳ oduna göyün-: Aşık olmak.

Çarḫ-ı ġaddâr andan ayırdı beni

***Göyn**ürem **ʿışḳ odına** düni güni (VG/783)*

iç göyün-: İçi yanmak, çok üzülmek.

Peşîmân olur Yusûf'u aldığına

***İçi göyn**ür ḫazne boş ḳaldığına (YZ/403)*

*Yandı bağrum **göyin**di **içü**m. (DK/ V40/9)*

*Sarımsaḳ otın yimedin Ḳazan **içü**m **göyin**ür. (DK/V76/3-4)*

öz göyün-: İçi yanmak, çok üzülmek.

Çün eşitti Yehûdâ üşbu sözü

*Âh ḳıldı Yus(û)f'a **göyün**dü **özü** (YZ/82)*

Ol kişi çün kim eşitti bu sözü

*Âh ḳıldı ağladı **göyün**dü **özü** (YZ/395)*

Yusûf eşitir buŋlardan bu sözü

*Ağlar anda bunlara **göyn**ür **özü** (YZ/970)*

Çü naḳḳâş anı gördi göynüp özi

Açup ağzını dökdi ṭatlu sözi (SN/639)

***Özi göyn**üben didi iy pâdişâh*

Elümde ne vardur yâ nedür günâh (SN/1407)

***Özi göyn**üp ol sözleri diŋledi*

Unıtdı ol âhı bu kez inledi (SN/2028)

*Zengînüŋ **özi göyin**di âhına*

Varḳa ol dem şi'r oḳur Gülşâh'ına (VG/761)

Âdemî midür ki ol 'âşıḳlara

***Özi göyn**üp zâr u giryân olmaya (VG/1148)*

*Belki ṭâş bağırlu düşmene dirsem teraḥḥumdan **özi göyin**üp mûm gibi eriye. (M-B.2a/10)*

***Özi göyin**üp eyitti. (M-S.11/3)*

*Dâẕime'nün bu sözleri Destân'uŋ göŋline te'sîr idüp Dâẕime'ye **özi göyin**üp eyitdi. (M-*

öz bağır göyün-: Acı çekmek.

*Meger bir **özi bağrı göyn**er ola*

Ki anuŋ için ṭarta birez belâ (SN/4046)

3. 95. gözet-:

fırṣat gözet-: Bir şeyden belli bir amaçla hemen yararlanmak.

Ki göŋlüm düzedür ü birlik ider

*Ya **furṣat gözed**ür ü dirlik ider (SN/4310)*

nâmûs gözet-: Namusuna, onuruna laf söylettirmemek.

Ne kim meclis âleti var ḳamusın

*Bağışlar **gözed**übenin **nâmûsın** (SN/848)*

yol gözet-: Birini beklemek.

*İzini bulanlar **gözed**ur **yol**ın*

Sözini bilenler düzedür dilin (SN/247)

*Şu kişi **gözed**ür ola **yol**ın*

Göricek gözin ü çıḳıcaḳ dilin (SN/3667)

Çü gördi ki ol öğüde uymaz

Yolı gözedür nesneye küymez (SN/3912)

3. 96. gül-:

yüze gül-: Dostmuş gibi görünmek, dostluk göstermek, ilgi göstermek.

Eŋ öŋdin görüp yüzüne güldi ol

Ṣoŋ ucı dönüp ayaġına geldi (SN/3775)

3. 97. güven-:

mâla güven-: Servete güvenmek.

Bu arada her kim kiʿaḳlı ola

Ne mâla güvene ne câna ḳala (SN/292)

3. 98. ışır-:

parmaḳ ışır-: Büyük şaşkınlık duymak.

Yigit parmaġın ışırdı. (DK/D73/6)

3. 99. ısmarla-:

cân ısmarla(ma)-: Canını teslim et(me)mek, öl(me)mek.

Bu Mışr yerin degildir durmaġıl

Var atan ḳatında cân ışmarlamaġıl (YZ/1448)

Gördi ol ḳul Varḳa cân ısmarlamış

Eyitdi eyvâh kim ne düşvâr oldı iş (VG/1581)

3. 100. ıssı-:

ḳan ıssı-: Birine karşı yakınlık duymak.

Nite sevmeyeydi ḳanı ıssıdı

Hüner-mend ü ehl ü edeb issidi (SN/4574)

3. 101. iç-:

and iç- : Yemin etmek, söz vermek.

Gider iken ḳamusı tanıştılar

*Öldürelim deyiben **and içtiler** (YZ/57)*

Üşbu düzgün düzdüler yolca gidü

***And içtiler** ḳamu ḳavlin berkidü (YZ/60)*

***And içtin** andını niçin ṣıdın*

Yeg idi gey andını ṣımayadın (YZ/86)

*Digil **içmişem** **and** ḳorḫar canum*

Gerek ola evvel ḳonuḫlıḳ benüm (SN/1031)

Vezîr daḫı nâ-gâh söz açdıdı

*Ki bu kişi içmege **and içdidi** (SN/1285)*

Süheyl-i Yemen dir bu iş olmaya

*Ḳuluŋ **and içüpdür** ṣara gelmeye (SN/1307)*

***And içmişem** ḳışır ḳışraġa bindügüm yoḳ. (DK/D113/3)*

***And içeyim** bu kez boġaz ḳışraġa bindügüm yoḳ. (DK/D113/13)*

*Beyrek **and içdi**. (DK/D98/9)*

*Dilerseŋ bu ʿahd üzerine **and içeyim**. (M-B.32b/8)*

*ʿAvrat muġallaẓa **and içüp** ınandurımazdı. (M-B.49a/3)*

***And içdi** kim ben senünle yatam. (M-B.35b/7)*

gönül ḫoşluġile iç-: Rahatlamak.

Kişi kim süci içmek oḫtın öŋer

***Gönül ḫoşluġile içerse** siner (SN/4646)*

ḥikmet ü maʿrifet şerbetini iç-: Arif olmak.

İçüp ḥikmet ü maʿrifet şerbetin

Bütün er oluban uşatsun putun (SN/173)

yürek ḳanı iç-: Yutmak, yok etmek.

*Kim anı sevenüŋ **ḳanını içer***

Ṣuissi bigi ṣoŋra ḳor u geçer (SN/5533)

Sayuḳ âdem ola kim ol ḳaçana

*Göŋül bağlaya ya **ḳanın içene** (SN/5534)*

Zamânlardur anuŋ bigi geçmişem

*Ki **yüreg**ümüŋ **ḳanını içmişem** (SN/4639)*

3. 102. ilişme-:

vişâle ilişme-: Kavuşmamak.

***Vişâlüŋe ilişme**din hergiz uş*

İderven firâḳuŋ aġusını nûş (SN/880)

3. 103. indür-:

baş indür-: Hürmet etmek.

***Baş indür**üp selam virdiler. (DK/D74/2)*

*Delü ozan geldi **baş indür**di, bağır başdı. (DK/ D109/11)*

3. 104. inle-:

zâr zâr inle-: İnlemek.

*Açup gözüni **zâr zâr inle**di*

Atası ol iŋledügin diŋledi (SN/536)

*Bunı didi vü **zâr zâr iŋle**di*

Yavu vardı vü ḳızı beliŋledi (SN/881)

3. 105. iste-:

ṣafâ iste-: Mutluluk dilemek.

***Ṣafâ iste**gil ṭutma göŋülde çirk*

Çalap birligine revâ görme şirk (SN/98)

3. 106. işit-:

ün işit-: Ses işitmek.

Daḫı birisi seyyidü'l-mü'üminîn

*Ki ṭaġ yarılurdı **işit**se **ünin** (SN/148)*

3. 107. işle-:

erlik işle-: Yiğitçe davranmak.

*Big yigit bize sen **erlik işle**düŋ. (DK/D72/8)*

seḫâvet işle-: Cömertçe davranmak.

*Kendü luṭfından **seḫâvet işle**düŋ*

ʿIşḳumuz yolında cân bağışladuŋ (VG/1654)

*Siz gelüŋüz **seḫâvet işle**ŋüz*

ʿÖmriŋüzden neyise bağışlaŋuz (VG/1700)

3. 108. ḳaç-:

elden ḳaç-: Elde edilebilecek bir şeyden türlü sebeplerle yararlanamamak.

Ki bunca başından anuŋ iş geçe

*Bu deŋlü kişinüŋ **elinden ḳaç**a (SN/5005)*

ḳayġudan ḳaç-: Sıkıntıdan uzaklaşmak.

Yigil içgil ü ḫâṭıruŋ açagör

*Melûl olma vü **ḳayġudan ḳaç**agör (SN/4407)*

3. 109. ḳal-:

ʿacebe ḳal-: Şaşırmak.

Ḳonakladı şöyle kim gerek anı

*Her kim gördü **acebe ḳal**dı cânı (YZ/78)*

Şöyle bezedi anı nidem saŋa

*ʿ**Acebe ḳal**dı gören battı ṭaŋa (YZ/423)*

Yusûf eder gücü yeter ol Çalap

*Söylete bunu **ḳal**asın sen **ʿacep** (YZ/555)*

Senüŋ işüŋi şâh-ı Çîn aŋlaya

*ʿ**Acâyibe ḳal**ubanuŋ ṭaŋlaya (SN/1029)*

ʿâciz ḳal-: Çok uğraşmasına karşın bir işi yapamamak.

Aŋmayasın şöyle miskîn olavuz

*Düşmenüŋ elinden ʿ**âciz ḳal**avuz (VG/461)*

*Bir sarâya getürdiler kim diller anuŋ vaṣfında ʿ**âciz ḳal**a. (M-B.8b/10)*

*Ammâ ol ḳadar behrem var kim anuŋ su'âlinden ʿ**âciz ḳal**mayam. (M-B.24a/11)*

ayık ḳalma-: Sarhoş olmak.

*Çü içmiş ola **ḳalma**ya ol **ayık***

Revân gitmege çâre bu kim bayıḳ (SN/2071)

bayıḳ ḳal-: Belli etmek.

*Eger sen gidüp ben **ḳal**ursam **bayıḳ***

Ölürem nite kim ḳuruda balık (SN/770)

cândan ramaḳ ḳal-: Çok az nefes almak.

Ṣarardı güneş ḳızarınca şafaḳ

*Ḳızuŋ **ḳal**mış idi **cânından ramaḳ** (SN/3559)*

cihânda adı ḳal-: Bir kimse veya bir şey öldükten, ortadan çekildikten sonra dillerde yalnız adı dolaşmak.

Gelüŋ ḫoş geçelüm ki bir gün ola

*Göçevüz **adu**muz **cihânda ḳal**a (SN/5100)*

diri ḳal-: Canlı olmak.

*Eger ölmeyüben **diri ḳal**arvan*

Size saġlıġ girü geleven (SN/798)

esen ḳal-: Ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı olmak.

*Ḥelâl idüŋüz ü **esen ḳal**uŋuz*

Ṣımarlaŋ beni Taŋrı'ya yaluŋuz (SN/800)

İlüŋüz size ḳutlu olsun ḫo biz

*Gidevüz **esen ḳal**uŋuz bunda siz (SN/5040)*

Şâhıla Gülşâhı çoḳ esenledi

*Yine görince **esen ḳal**uŋ didi (VG/1543)*

*Yine görince **esen ḳal** yâ nigâr*

İy güzeller şâhı sulṭânum benüm (VG/410)

*Ḳadun ana big baba **esen ḳal**uŋ didi. (DK/D175/6)*

*Big baba ḫatun ana **esen ḳal**uŋ. (DK/D259/11-12)*

göŋül dolu endîşe ḳal-: Endişeli olmak.

Böyle dedi Cebrâ'il gitti işe

***Ḳal**dı Yusûf **göŋlü dolu endîşe** (YZ/127)*

güc ḳalma-: Zayıf düşmek, güçsüz olmak.

*Ṭaḳati ṭaḳ ola **güci ḳalma**ya*

Leşkere ayruḳ muḳâbil olmaya (VG/582)

*Anda oturmaġa **güci ḳalma**dı*

Düşdi ay boynını berk ḳucaḳladı (VG/1243)

ḫayrân ḳal-: Çok beğenmek.

Anı gören kişi deli olur

*Ḳimi âh eder baḳar **ḫayrân ḳal**ır (YZ/307)*

Andan sonra dîdârıŋ rûzî ḳıla

*Müminler anı göre **ḫayrân ḳal**a (YZ/815)*

Hemîn çâre oldur ki fermân olup

*İşine vü şun'ına **ḥayrân ḳal**up (SN/36)*

*Süheyl anı görürdi **ḥayrân ḳal**up*

Gehî fikre batup gehî şâd olup (SN/1783)

Zamân geçdi vü ol iş oldı tamâm

*Ki **ḥayrân ḳal**urdı aŋa ḫâṣ u ʿâm (SN/3728)*

Ḳaygulu oldı Melik ʿAnter yine

***Ḳal**dı **ḥayrân** Varḳanuŋ erligine (VG/523)*

*Âta ana miskîn olup **ḥayrân ḳal**dılar. (M-B.13b/9)*

*ʻAḳıl gözi anuŋ rengine **ḥayrân ḳal**urdı. (M-B.59a/7)*

ḥayrân ü zâr ḳal-: Hayran kalmak.

Er ü avrat şehr içinde ne ki var

*Yüzünü görür **ḳal**u **ḥayrân ü zâr** (YZ/373)*

iş ayaḳta ḳalma-: Önemini yitirmemek.

*İnṣâf yolında ṣâbit-ḳadem ola, tâ pâdişâhlıḳ **işi ayaḳda ḳalma**ya. (M-S.17/2)*

maḥrûm ḳalma-: Yoksun olmamak.

Bencileyin ṭâliʿı şûm olmasun

*Bencileyin kimse **maḥrûm ḳalma**sun (VG/1022)*

mecâl ḳalma-: Güçsüz kalmak, bir işi yapacak kudreti bulamamak.

*Söylemege **mecâl ḳalma**dı. (M-B.25b/9)*

*Eyle oldı yörimege **mecâli ḳalma**dı. (M-B.47b/2)*

tâḳat ḳalma-: Gücü kalmamak.

***Tâḳatı ḳalma**dı kim ʿaḳlın dire*

Düşdi atından şoloḳ sâʿat yire (VG/1664)

ṭamarda ḳan ḳalma-: Zor durumda yaşamak.

Ḥasret odı şöyle yaḳdı cânumı

*Kim **ṭamarda ḳalma**dı **ḳan**um benüm (VG/422)*

ṭamu dibinde ḳal-: Cehennemin dibinde kalmak.

***Ḳal**asız **ṭamu dibind**e siz ebet*

Ḳılmaya hergiz size kimse medet (YZ/89)

el ṭaş altında ḳal-: Zor duruma düşmek.

*Kişinüŋ **ṭaş altında ḳal**sa **eli***

Anı ṭutmaḳ olur ulular yolı (SN/2635)

yalŋuz ḳal-: Yalnız kalmak.

*Bünyâmin **ḳal**dı **yalıŋız** bîçâre*

Atası ışmarlamıştı ne çâre (YZ/1023)

*Pes ol yigrek ola **ḳal**up **yaluŋuz***

Gügemdündüz oturavuz ḳorḫusuz (SN/1935)

Kişi ḳavmünüŋ ḳadrin ol dem bilür

*Ki buŋ güne uġrar **yaluŋuz ḳal**ur (SN/4045)*

3. 110. ḳaldur-:

baş ḳaldur-: İsyan etmek.

*Güneş çünki maşrıḳda **baş ḳaldur**ur*

Cihân içini nûr ile ṭoldurur (SN/1142)

*Meger kim birez **baş ḳaldur**dıdı*

Şâhı görüp utanuban ṭurdıdı (SN/1237)

*Girü uş belâ odı **ḳaldu**rdı **baş***

Bile yanısar ḳuru ḳatında yaş (SN/2276)

***Baş ḳaldur**an kâfir ḳâfirleri öldürdi, ġazâ eyledi. (DK/D72/6-7)*

*Andan **baş ḳal**durup eyitdi. (M-B.9a/12)*

*Çün anlaruŋ arasında bir ittihadı gördi, içinden ḥased **baş ḳaldur**dı. (M-B.33a/5)*

3. 111. ḳamaş-:

göz ḳamaş-: Bir durumdan çok etkilenmek.

Ḳamaşdı gözüm ṭaġıldı bilüm

Hemân laḥẓa söylemez oldu dilüm (SN/618)

Yüzi ḫûb u cömerd ṭatlu sözi

Yüzine baḳanuŋ ḳamaşur gözi (SN/859)

Süheyl anı gördi ḳamaşdı gözi

Ḳopuzı bıraḳdı vü kesdi sözi (SN/1501)

Daḫı iki yüz taḫta Çîn bizleri

Ki ḳamaşdura baḫıcaḳ gözleri (SN/3162)

3. 112. ḳap(ıl)-:

göŋül ḳapıl-: Gönül vermek.

Eger göŋli ḳapılmayaydı saŋa

Gelüp şöyle yapılmayaydı saŋa (SN/1529)

Ḳolın açdı vü ḳoçdı ḳatı ḳatı

Göŋül ḳapmaġa key bilürdi yatı (SN/1770)

3. 113. ḳarar-:

göŋül ḳarar-: Yaşamaya karşı sevgi ve isteği azalmak.

Bulımazvanın ḳandadur Nev-bahâr

Ḳararmış göŋül nice dutsun ḳarâr (SN/4710)

Öküş fikr ile her gice yatmaġıl

Ḳarardur göŋüli ṣarardur yüzi (SN/4234)

3. 114. ḳarart-:

göz ḳarart-: Bir işe atılırken hiçbir şeyden çekinmemek.

Bugün yüz ḳızardur bıraġur uda

*Yarın **göz ḳarard**ur bıraġur oda (SN/4443)*

*Ḳara dinlü kâfire **göz ḳarart**dı. (DK/D132/5)*

3. 115. ḳatlan-:

zaḥmete ḳatlan(ma)-: Sıkıntı çek(me)mek.

Ḳadem-rence ḳılubanın atlana

*Bizimçün birez **zaḥmete ḳatlan**a (SN/1012)*

Kişi nite uġrar öküş râḥata

*Ki **ḳatlanma**ya azacuḳ **zaḥmete** (SN/2352)*

3. 116. ḳayna-:

(ṭamarlardaki) ḳanı ḳayna-: 1. Çabucak sevgi duymak.

*Kim anı görür ise **ḳaynar ḳanı***

Hüner ḳomamışdur ki bilmez anı (SN/1296)

Atası yine ṣundı öpdi anı

*Çü **ḳaynar** idi ṭamarında **ḳanı** (SN/5309)*

*Eyle olsa ḫanum, Beyregüŋ **ḳanı ḳayna**dı. (DK/D77/7)*

2. Coşkun ve kıpırdak olmak.

***Ḳan ṭamarları ḳayna**dı. (DK/V58/11-12)*

Ṭutuşdurdı ʿışḳ odına cânumı

*Ki **ḳayna**tdı **ṭamardaġı ḳanu**mı (SN/1204)*

3. 117. ḳavuş-:

ḥasrete ḳavuş-: Özlem gidermek.

*Ṭur uru var **ḳavuş**ġıl **ḥasretine***

Şükür olsun dünü günü der Taŋrı'ya (YZ/1404)

Mıṣr'a girdiler ḳamusu sevnişi

*Şükr ḳıldı **ḥasretine ḳavuş**u (YZ/1409)*

3. 118. ḳaz-:

ḳuyu ḳaz-: Birinin yıkımına çalışmak, kötü duruma düşmesini istemek.

Düşmen ne ʿaceb ḳazar ise düşmene ḳuyu

*Yârı içün ol dost ki **ḳuyu ḳaz**a benven (SN/2912)*

3. 119. ḳazan-:

ad ḳazan-: Şöhret sahibi olmak.

***Ad ḳazan**updur. (DK/D125/1)*

3. 120. kemir-:

ṭaş kemir-: Çok acıkmak.

Anıŋ için yemedik şimdi aşı

*Yoḫsa **kemür**ürdük açlıḳtan **ṭaş**ı (YZ/1076)*

3. 121. kes-:

dostlıḳ ipi kes-: Arkadaşlık ilişkisini kesmek.

*Benüm işüm meṣâliḥin bir kişiye ışmarlaya ki benüm-ile ḳardaşlarum arasında **dostlıḳ ipi kesil**megin revâ görmeye. (M-B.11a/9)*

ḳayġu kes-: Kaygıdan kurtulmak.

Zinde ḳıl nefsümi yâ ʿÎsâ-nefes

*Ḫurrem eyle göŋlümi **ḳayġu**mı **kes** (VG/1187)*

kök kes-: Yok etmek, ortadan kaldırmak.

Dutubanı bizi burca aşalar

*Uçdan uca **kökü**müzi **kes**eler (VG/483)*

sözünü kes-: Biri konuşurken söze karışıp onun konuşmasına fırsat vermemek.

Süheyl anı gördi ḳamaşdı gözi

*Ḳopuzı bıraḳdı vü **kes**di **sözi** (SN/1501)*

*Cihân iŋ çiŋ oldı **kes**ilmişdi **söz***

Ayaḫ başduġı yiri görmezdi göz (SN/1728)

Oturur iken bir gice aŋsuzın

*Süheyl âh itdi vü **kes**di **sözin** (SN/2006)*

Gel bu bâzergâna virelüm bunı

*Söyleme ḳo Varḳanuŋ **kes sözini** (VG/952)*

ümit kes-: Umutsuz hale gelmek.

***Ümîdin kes** Yusûf'tan hiç anmaġıl*

Özünü ögütlegil aġlamaġıl (YZ/1227)

*Ya'ḳûp eder **ümîdimi kesme**zem*

Ḫâliḳ'ıma yalvarıram diŋmezem (YZ/1228)

*Senüŋ ḥażretüŋden **kes**ilmez **ümîd***

Bilürsin ki bî-çâreven çâre id (SN/2269)

yol kes-: Geçmesine engel olmak, durdurmak.

Beş uş bundavan ḥâżır u ṣaġ esen

*Keserven başın bulıcaḳ **yol kes**en (SN/4554)*

***Yol kes**di, adam aldı, böyük ḥarâmî oldı. (DK/D218/1-2)*

3. 122. ḳıl-:

cân teslîm ḳıl-: Ölmek.

Ol irem bâġı güli ḫûb bayıldı

***Cân teslîm ḳıl**maġa diş biledi (VG/1375)*

egrilik ḳılma-: Kötülük yapmamak.

*Hiç **egirilik ḳılma**dık bunda size*

And içeriz and verirseniz bize (YZ/1144)

elden geleni ḳıl-: Gücünün yetdiği kadarını yapmak.

*Varḳa eydür ben **elümden geleni***

*Leşkerüŋe hem saŋa **ḳıl**dum anı (VG/749)*

teslîm-i cân ḳıl-: Vefat etmek.

Cism-i nâzük ẖançeri tîz bî-amân

*__Ḳıl__dı Varḳa ʿışḳına **teslîm-i cân** (VG/1659)*

od bostan ḳıl-: Kötü bir durumu iyi hale getirmek.

***Odı bostan ḳıl**duŋ. (DK/D251/9)*

3. 123. ḳımra-:

ḳıl ḳımra-: Bir olay karşısında ilgisiz kalmak, en küçük bir tepki göstermemek.

Çeriler derilürse biş on biŋ er

*Benüm bir **ḳılum ḳımra**dımayalar (SN/2475)*

3. 124. ḳır-:

çeri ḳır-: Ordu bozmak.

Bola kim bu iş ola tedbîr ile

*Ṣavaş ḳarılursa **çeri ḳır**ıla (SN/2704)*

Ḳızumuzı başdan çıḳarduŋ hele

*__Çer__im **ḳır**dun u ḥîle ḳurdun hele (SN/2769)*

ḳaygu ṭamarını ḳır-: Kaygısını yok etmek.

Niçeme kişiyi yazuġa ḳoyar

*Sücidür ki **ḳaygu ṭamarın ḳır**ar (SN/4238)*

3. 125. ḳıy-:

câna ḳıy(ma)-: Öldür(me)mek.

Didi oġlı yalvaru iy şehriyâr

*Benüm **cân**um**a ḳıyma**ġıl zînhâr (SN/704)*

Çü ṣubḥ oldı ṭâlîs iŋen ḳaḳıyup

*Cühûdun göŋülden **cân**ın**a ḳıy**up (SN/3811)*

*Kişi kendü **cânına** ol dem **ḳıya***

Ki neye ḳıvanduḳdı elden ḳoya (SN/4938)

3. 126. **ḳo(y)-:**

aç ḳoy-: Aç bırakmak.

Etti dün gün ṭapar idim ben seni

*Tulaz yohsul **aç ḳoy**dun âhir beni (YZ/886)*

ad ḳo-: Adlandırmak.

*Dedem Ḳorḳut gelsün bu oġlana **ad ḳo**sun. (DK/D17/7)*

*Mere bu oġlana **ad ḳo**yasınca var-mıdur didi. (DK/D75/1)*

*Dede Ḳorḳut geldi, oġlana **ad ḳo**dı. (DK/D75/3)*

baş ḳo(y)-: 1. Bir şey uğruna ölümü göze almak.

Ṣımarlardı daḫı baŋa ol yigit

*Ki Faġûr'a **baş ḳoy**ubanın eyit (SN/1010)*

Süheyl eydür indi ṭapusına sen

*Girü var u **baş ḳo** kapusına sen (SN/2095)*

*Eyitdi ki yoluŋa **ḳo**dum **baş**um*

Ne kim sen buyurasın oldur işüm (SN/4772)

*Varḳa vü Gülşâh ikisi **baş ḳo**dı*

Pâdişâh ḫôş duʿâlar oḳıdı (VG/1450)

2. Beraber uyumak.

*Bir yaşduḳda **baş ḳoy**up emişdügüm. (DK/D167/8)*

baş yire ḳoma-: Önünde saygı ile eğilmemek.

Ṭutayım utanduŋ dimedüŋ aduŋ

*Hemân dem nişe **baş yire ḳoma**duŋ (SN/2288)*

yola baş ḳo-: Bir şey uğruna ölümü göze almak.

***Başu**muz anuŋ **yolına ḳo**yavuz*

Anı sevmeyenüŋ gözin oynavuz (SN/5425)

günâh ḳoma-: Günah işlememek.

Dönüben vezîr eydür iy pâdişâh

*Anı gitmege **ḳoma**maḫdur **günâh** (SN/733)*

Ḥaḳ nûrına ḳo-: Hakk'a sığınmak.

İlerü geçemezvenin bir ḳarış

*Beni **ḳo Ḥaḳ nûrına** var ḳarış (SN/130)*

ḳapıya ḳo-: Kovmak.

*Yusûf' Zeliḫâ **ḳo**maz **ḳapıya** degi*

Yetti ṭuttu yırtulur art etegi (YZ/547)

ḳulaḫ ḳo-: Kulak vermek, dinlemek.

***Ḳulaḫ ḳo** vü ṣâliḥ kişüniŋ sözin*

İşitgil ü uġurlaġıl kendüzin (SN/5452)

nâmûs ʿârı ḳo-: Namusuna sahip çıkmak.

Şunun bigi yaḳdı anı ʿışḳ odı

*Ki bir yaŋa **nâmûsı ʿârı ḳo**dı (SN/1135)*

nifâḳ ḳo-: Ara açmak, bozgunculuk yapmak.

Hemîşe idegörüŋüz ittifâk

***Ḳo**maŋuz araŋuzda hergiz **nifâḳ** (SN/5387)*

ögsüz ḳo-: Annesinden ayırmak.

Yusûf emsin südünü bunun dedin

*Beni sattın anamdan **ögsüz ko**dun (YZ/1183)*

söze bünyâd ḳo(y)-: Sözü temellendirmemek.

*Kişi çünki **bünyâd ḳoy**a **söze***

Yaramaz ki tîz-cek kese vü üze (SN/5635)

sözü ḳulaġına ḳo(y)ma-: Dinlememek.

*Erüŋ **sözi**ni **ḳulaġına ḳoymaz**. (DK/D9/10-11)*

sözü ḳurşaġında ḳo(y)ma-: Sözünü gerçekleştirmemek.

Buŋar kendüzine ṭutamaz gözi

*Ḳaya **ḳurşaġında ḳoy**a**maz sözi** (SN/5656)*

yalŋuz ḳo(y)-: Yalnız bırakmak.

*Ki nişe beni **ḳoy**asın **yaluŋuz***

Çü ehliyyetüŋ var yiġitsin ü uz (SN/302)

Her gice ḳaraŋuda ḫayâlüŋ beni ister

***Ḳo**ma **yaluŋuz** gelmege bir kimse bile ḳoş (SN/1646)*

3. 127. ḳoḫ-:

burunda ḳoḫ-: Çok özlemek.

*Uşaġki iyidir **burunda ḳoḫ**ar*

Anı duydum çıḳtı cânından buhar (YZ/1358)

3. 128. ḳondurma-:

etege toz ḳondurma-: Bir şeyde herhangi bir kusurun varlığını kabul etmemek, *bir şeyi kusursuz göstermek.*

***Ḳondurma**z iken **toz etegine** yaḫa yırtup*

Balçıḫlara yatan u bulaşan toza benven (SN/2914)

3. 129. ḳop-:

ġırîv ḳop-: Bağrışmak.

Ḳaṣr içinde dek dururken nâ-gehân

*Bir **ġırîv ḳop**dı feryâd u fiġân (VG/1500)*

içten öçü ḳop-: İntikam almak istemek.

İmdi geldi üş Yusûf'tan muştucu

*Arttı derdim **içimden koptu öçü** (YZ/1367)*

ḳıyâmet kop-: Kıyamet günü gelmek.

*Çün **ḳıyâmet ḳop**a (vü) maḫlûḳ ḳamu*

Derile ol araya eşit amu (YZ/1420)

Göge irürürler fiġândan üni

*Ṣanasın ki **ḳop**dı **ḳıyâmet** güni (SN/796)*

Peşîmanlıġa bıraġupdur cânın

***Ḳıyâmet ḳop**ınca geyür yas ṭonın (SN/3682)*

*Ki bellü **ḳop**ınca **ḳıyâmet** güni*

Girince ḳulaġumuza şûr üni (SN/5434)

*Aḫır zamânda ḫanlıḳ girü Ḳayıya dege, kimsene ellerinden almaya, aḫır zaman olup **ḳıyamat ḳop**ınça… (DK/D2V2/5)*

3. 130. ḳopar-:

baş ḳopar-: Öldürmek.

Debedürler idi güç ile savaş

*Ḳopar**urlar idi savaş olsa **baş** (SN/4296)*

belâ ḳopar-: Kötülük çıkarmak.

Çü ʿışḳ u yigitlik ü süci ola

*Bir arada biŋ dürlü **ḳopar belâ** (SN/1190)*

şerr ü fitne ḳopar-: Kötülük çıkarmak.

*Ve bu sen didüğüŋ **şer ü fitne ḳopar**. (M-B.28b/5)*

toz ḳopar-: Toz kaldırmak.

İşimemiş ola kişi bu sözi

*Ki deŋiz aḫa vü **ḳopar**a **toz**ı (SN/2537)*

3. 131. ḳorḳ-:

göz ḳorḳ-: Daha önce geçirdiği kötü bir denemeden sonra birinden veya bir şeyden zarar gelebileceği kanısına varmak.

*Kâfirüŋ **gözi ḳorḳ**dı. (DK/D42/2)*

3. 132. ḳoş-:

ʿayıb ḳoş-: Ayıplamak.

*Mere delü ozan men ʿayıblu-mıyam kim maŋa **ʿayıb ḳoş**arsın. (DK/D115/5)*

3. 133. ḳov-:

göŋül ḳov-: İlgi duymamak.

Ne yire varasıyisem ḳo varam

*Gözüm ḳararup **göŋlümi ḳov**aram (SN/4119)*

3. 134. ḳur-:

bezm ḳur-: Meclis oluşturmak.

*Süci ḫażır eyleyüben **ḳur**dı **bezm***

Şu ḫalvetde yâriyle urdı bezm (SN/1789)

ṭuzaḳ ḳur-: 1. Bir şeyi yakalamak için düzenek hazırlamak.

Anuŋ fikri var imiş iŋen uzaḫ

*Delim ḳuş düşe diyü **ḳur**dı **ṭuzaḫ** (SN/3968)*

Ḳuş olup eger uçar ise göge

***Ḳur**am bir **ṭuzaḫ** kim görenler öge (SN/4278)*

2. Birini güç ve tehlikeli bir duruma düşürmek için düzen hazırlamak, komplo kurmak.

*Kişi kim **ṭuzaḫ ḳur**a vü av uma*

Şehet düşe ḳarġa vü andan hümâ (SN/4169)

*Şunda bir oġlan beni görüp ḥüsn ü rûyuma ṭamaʿ idüp **duzaḳ ḳur**dı. (M-S.73/12)*

3. 135. ḳurtar-:

elden ḳurtar-: Bir dertten, tehlikeden alıkoymak.

*Yaḫşı yigidüŋ canın anuŋ **elinden ḳurtar**a-y-idüm dir-idüŋ. (DK/D158/9)*

Elikdürem ü ṭutıvirem anı

*Nite **ḳurtar**a ol **elümden cânı** (SN/4279)*

ġuṣṣadan kurtar-: Sıkıntıdan sıyrılmak.

Kim saŋa Gülşâhı kâbin ideler

*Ḫâṭıruŋı **ġuṣṣadan kurtar**alar (VG/984)*

3. 136. ḳurtul-:

cân ḳurtul-: Bir derrten sıyrılmak.

Ṣuya şehvet odı bıraḫdı anı

*Nite ola ki **ḳurtul**aydı **cânı** (SN/3836)*

3. 137. ḳuru-:

ağız ḳuru-: Konuşamaz duruma gelmek.

***Ağzuŋ ḳuru**sın ana, dilüŋ çürisün ana. (DK/D53/6)*

dil damaḳ ḳuru-: Çok susamak.

*Ṭudaḳ yarılup **dil damaḫ ḳurı**yup*

Baş ağrıyup u hem ayaḫ süriyüp (SN/4801)

***Dili damaġı ḳurı**yup dört yanına baḳdurduŋ-mı? (DK/D136/11)*

elü ḳuru-: Çarpılmak.

*Çalar isen **elüŋ ḳurı**sın didi. (DK/D84/11)*

ḳanı ḳuru-: 1. Çok usanmak, çok bıkmak.

Gözüŋden eger aŋsuzın ine yaş

Ḳanumuz ḳurur ḳorḫaram gide baş (SN/1194)

3. 138. ḳustur-:

ḳan ḳustur-: Çok eziyet çektirmek.

*Ḳapçaḳ Melike ḳan ḳusdur*an…*(DK/D60/7)*

*Altmış biŋ kâfire ḳan ḳuşdur*an…*(DK/D60/13)*

*Ṣofı ṣandal Melike ḳan kuşdur*an… *(DK/D62/10)*

3. 139. ḳuşan-:

ḳılıç ḳuşan-: Kılıcı olmak ve onu taşıyacak güce ve yetkiye hak kazanmak.

*Oġlan ata biner ḳılıç ḳuşan*ur oldı. *(DK/D29/8)*

3. 140. oḳu-:

âferîn oḳı-: Takdir etmek, alkışlamak.

İşiden size oḳıya âferîn

Diyeler ki aḥsentü faġfur-ı Çîn (SN/1022)

Süheyl oldı şâd oḳıdı âferîn

Didi kim kerem eyle varġıl yarın (SN/4773)

*Süheyl âferîn oḳı*dı *vü didi*

Ki tapuŋda bir yaŋa ḳodum udı (SN/4416)

*Varḳaya ol şâh oḳu*dı *âferîn*

Döndi eydür yâ vezîr-i nâzenîn (VG/681)

ʿaḳıl ḳulaġına oḳu-: Aklına seslenmek.

*Andan ʿaḳıl ḳulaġına oḳu*dı. *(M-B.13a/6)*

cân ḳulaġına oḳu-: Hissettirmek.

*Nidâsın **cânı ḳulaġına oḳu**dı. (M-B.12b/8)*

dine oḳu-: Dine davet etmek.

*Dâvet ḳıldı ḫalḳı **dîyne oku**du*

Kilse yıḳtı haç uşattı toḳudu (YZ/1477)

duʿâ oḳı-: Dua etmek.

***Duʿâ oḳu**dı ḳarşudan ürdi ol*

Ḳamu ġuṣṣa ṭûmârını dürdi ol (SN/1651)

Belâ süŋüsini anuŋ ṭoḳıya

*Ki ṣunmadın aşa **duʿâ oḳı**dı (SN/2478)*

du'â vü senâ oḳı-: Medhetmek.

İrişicegez taḫtmuŋ ḳatına

***Oḳı**dı Süheyl'e **du'â vü senâ** (SN/1681)*

ṣenâ oḳı-: Medhetmek.

***Ṣenâ oḳı**dılar duʿâ kıldılar*

Alup dizginini revân oldılar (SN/3594)

tesbîḥ oḳu-: Dua etmek.

Anuŋ rızḳıyile olurlar diri

*Aŋa dürlü **tesbîḥ oḳu**r her biri (SN/43)*

3. 141. ol- :

acı sözlü olma-: Güzel konuşmak.

*Anuŋ ḳatında turş yüz[ü] ve **acı sözlü olma**yasın. (M-B.65a/4)*

ağız süst ol-: Kaba konuşmak.

Dili ṭatlunuŋ hem dînidür dürüst

***Ol**ur baġrı ḳatularuŋ **aġzı süst** (SN/240)*

ayaḳ bağı ol-: Bir yere gidilmesine veya bir işin yapılmasına engel olmak.

Gice zengîsi ḳıldı yüzin nihân

Sizüŋ luṭfuŋuz ***oldı ayaḫ baġı*** *(SN/2087)*

baġrı kebâb ol-: İçi yanmak, üzülmek.

Kızından çü işitmedi şâh cevâb

Ḳaḳınç odına ***baġrı oldı kebâb*** *(SN/2272)*

baş göz ol-: Evlenmek.

Umar idüm anı ki ***baş göz ola***

Ara yirde Faġfûr ile söz ola (SN/4520)

baş aşaḫ ol-: Mütevazı olmak.

Yimüşlü olıcaḳ aġaçdaġı şâḫ

Başı *göge çekmez ü* ***olur aşaḫ*** *(SN/1991)*

baş ḫoş ol-: Sarhoş olmak.

Bunı didi aldı süci ḳıldı nûş

İçe içe çün kim ***başı oldı ḫoş*** *(SN/1291)*

Süheyl ile ***ḫoş olmış*** *idi* ***başı***

Daḫı ṭoldı ʿışḳ ile içi ṭaşı (SN/1300)

baş ḳayu ol-: Kaygılı olmak.

Getürdiler ol deŋlü atlar eyü

Ki aḫtacılar ***oldı başı ḳayu*** *(SN/5327)*

Ve ger kavm ise ***başı olur ḳayu***

Hemîn yoldaş olan ʿâmeldür eyü (SN/5582)

belâ dâmına giriftâr ol-: Belaya tutulmak.

Oġlaḳ daḫı ḳurdı görip, ***belâ dâmına giriftâr olmış****. (M-S.17/12)*

cân âzâd ol-: Özgür olmak, serbest kalmak.

Delü Dumrul cân yirine cân bulsun, anuŋ ***cânı âzâd olsun****, didi. (DK/D162/1-2)*

Anuŋ ***cânı anı âzâd olsun****. (DK/D162/4)*

dil lâl ol-: Konuşamamak.

Şu bedr ay bigi yüzi oldu hilâl

*Büküldi bili [vü] **dili ol**dı **lâl** (SN/564)*

dügün yas ol-: Mutlu bir durumdan mutsuz hale getirmek.

Atası ulu pâdişâhdur bugün

*Çü bu gitdi aŋa **yas ol**dı **dügün** (SN/1109)*

Benüm ḥâlümi daḫı itgil ḳıyâs

*Ki sensüz **dügünü**m baŋa **ol**dı **yas** (SN/1886)*

el yaḳada ol-: Ahirette, hesap gününde ondan davacı olmak.

*Yarın ḳıyamat güninde menüm **elü**m Ḳazan Ḫanuŋ **yaḳasında** **ol**sun. (DK/D298/13)*

el ḳol baġlı ol-: Bir engel dolayısıyla hiçbir iş yapamaz duruma gelmek.

*Biz aŋa **ol**avuz **eli ḳolu baġlu** ḳul*

Bu söz kim didük siz yaŋlış degül (SN/5049)

gönül ol-: Sevip istemek; razı olmak.

*Birez **gönli ol**a ki ṭuta ḳarâr*

Deriŋ fikre düşerse sevdâ ḳarâr (SN/634)

gönül aşaḳ ol-: Alçak gönüllü olmak.

Ulular işidür ġarîb oḫşamaḳ

*Yüce pâdişâh **gönli ol**ur **aşaḳ** (SN/1281)*

gönül boş ol-: Hiç kimseye karşı bir şey hissetmemek.

*Yig ol kim ṭamaʿdan **gönül boş ol**a*

Ki göz şoŋ ucı ṭoprağ ile ṭola (SN/5674)

gönül eyü ol-: Mutlu olmak.

Bu şâdılıġile güle oynayu

*Ḳıvandı iŋen **gönli ol**dı **eyü** (SN/5282)*

gönül ḫoş ol(ma)-: Sevin(me)mek.

Ki ol kişi geldi ġarîb u arup

*Ola **gönli ḫoş** ger görevüz varup (SN/1019)*

Meger andan ötrü ki eglendüm uş

*Baŋa küsdi vü **olma**dı **gönli ḫoş** (SN/2401)*

gönül ḳayġu ol-: Kaygılanmak.

*Eger **gönli** ṭopṭolu **ḳayġu ola***

Aŋa içdügi süci aġu ola (SN/4647)

gönül melûl ol- : Üzüntülü olmak.

Çünkü Yusûf naẓar etti ol işe

Gönlü melûl oldu ḳıldı endîşe (YZ/296)

gönül uġur ol-: Uğurlu olmak.

*Çü gitmekdedür **gönlüŋ olsun uġur***

Yoluŋdan seni nice yıġam buġur (SN/4740)

gönül yavuz ol-: Canı sıkılmak.

*Süheyl işidüp **oldı gönli yavuz***

Didi ṭâliʿüm oŋmamışdur henüz (SN/1926)

*Didi olmasun **gönli ola yavuz***

Anuŋ dilegiyile biz andayuz (SN/2105)

göz yaşına ġarḳ ol-: Çok ağlamak.

*Kendü **gözüm yaşına ġarḳ ol**mışam*

Ḫod ne ḥâcet Dicle vü Ceyḥûn baŋa (VG/104)

ʿışḳa ġarḳ ol-: Aşık olmak.

Diŋmedi hîç Gülşâhuŋ gözi yaşı

*ʿ**Işḳa ġarḳ ol**mışıdı içi ṭaşı (VG/128)*

içte râz ol-: Sırra sahip olmak.

*Gerek bunuŋ **içinde** bir **râz ol**a*

Ki ʿâlemde anuŋ bigi az ola (SN/466)

iki para ol-: Değerini yitirmek.

*Ḳabżasından yay **iki para ol**dı. (DK/ D108/10)*

ḳan ḥelâl ol-: Öldürme fetvası vermek.

*Anlaruŋ şerîʿatinde eyle-y-idi kim her kim pâdişâha sögse, **ḳanı ḥelâl ol**urdı. (M-B.69b/12)*

ḳulaḳ saḳ ol-:Uyanık olmak, tetikte beklemek.

*Ḫanum at **ḳulaġı saḳ ol**ur. (DK/D264/3-4)*

ḳuş yüreklü ol-: Hafifleşmek.

*Oġlan **ḳuş yüreklü ol**ur. (DK/D134/11)*

*Oġlan **ḳuş yürekli ol**ur. (DK/D247/5)*

nefis ḳulı ol-: Nefsine itaat etmek.

***Nefsi ḳulı ol**up ḫışma esîr olur. (M-B.31a/4)*

söz ṭatlu ol-: Hoş konuşmak.

***Sözüŋ ṭatlu ol**up götürseŋ güci*

Senüŋ dirlügüŋ olmaya hîç acı (SN/236)

***Sözüŋ ṭatlu ol**up götürseŋ güci*

Senüŋ dirlügüŋ olmaya hîç acı (SN/236)

söz mevzûn ol-: Ölçülü ve düzgün konuşmak.

Kişi kim ola anda ʿaḳl u temîz

***Ol**ur **sözi mevzûn** u ḳadri ʿazîz (SN/2664)*

ṭoprak ol-: Ölmek.

Yaḫındur ecel ṣanmaŋ ıraḳ olur

*Öküş ârzû var ki **ṭoprąḳ ol**ur (SN/801)*

yaŋaḳ boz ol-: Üşümek.

Baḳup gördi Çîn'din yaŋa ḳopdı toz

*Ḳayurdı ḳızıl **yaŋaġı ol**dı **boz** (SN/2546)*

zehre-şiken ol-: Cesaret kırmak.

*Ve anlar ḫaşım-efgen ve **zehre-şiken ol**urlar. (M-B.43a/4)*

3. 142. oŋa-:

iş oŋ(ma)-: İşi yolunda ol(ma)mak.

Görürler eyerlü uyanlu bir at

*Didiler geliser **işü**müz **oŋat** (SN/2530)*

*Allah Allah dimeyince **işl**er **oŋma**z. (DK/D2V2/1)*

3. 143. otur-:

taḫta otur-: Hüküm sürmek.

Ataŋ uş ḳocaldı vü sensin yigit

***Otur taḫt**uŋ üstine bu fikri unut (SN/743)*

*Çü sen şâh olup **taḫta otur**asın*

Dilegüŋi tîz ele getüresin (SN/744)

Didi olmaz oturmaġ indi hele

***Otur taḫtuŋa** ol ḳopuzı ele (SN/1610)*

***Taḫta otur**dı Melik ʿAnter girü*

Bir yire dirildiler tedbîr uru (VG/688)

***Taḫt** üstinde **otur**mış şâd-kâm*

Söylenürdi mâh-rûlardan kelâm (VG/854)

Döndi seyrândan Melik Muḥsin yine

*ʿAdl içün geçdi **otur**du **taḫt**ına (VG/1296)*

3. 144. oyna-:

baş oyna-: Hayatını tehlikeye atmak.

ʿAceb bu ki ḳılı ṭoladı ḳıla

*Ḳıl üstine **baş oyna**yup ne ḳıla (SN/1762)*

Ḳaraŋulıḳ olur aŋa yoldaş

*Kim ol ʿışḳ yolında **oyna**ya **baş** (SN/1915)*

Bayaġılayın bigiyise şabâş

*Kişi kim vefâyiçün **oyna**ya **baş** (SN/4631)*

cân baş oyna-: Canını feda etmek.

*Benüm öŋümde **cân baş oyna**yup vefâ göstereler. (M-B.48a/1)*

yürek oyna-: Ansızın heyecanlanmak veya korkmak.

*Ḳara baġrı ṣarṣıldı, düm **yüregi oyna**dı. (DK/V13/11-12)*

*Ḳara baġrı ṣarṣıldı düm **yüregi oyna**dı. (DK/D140/6-7)*

*Ḳara baġrı ṣarṣıldı, düm **yüregi oyna**dı. (DK/V75/11)*

3. 145. öçür-:

ümîẕ çerâġını öçür-: Ümit ışığını söndürmek.

Diler kim anı yardan uçuradı

***Ümîẕi çerâġını öçür**edi (SN/2422)*

3. 146. öl-:

ḥasretten öl-: Çok özlemek.

İmdi ya nidem bu ilden ol ile iraḳ

***Ḥasretinden öl**ürem eyle yaraḳ (YZ/347)*

3. 147. ört-:

ʿayb ört-: Kusurları gizlemek.

*Ṣanur **ʿaybını** ṭon ile **ört**iser*

Baḳır yüzine altunı dürtiser (SN/190)

göz ġaflet ört-: Farkında olmamak.

*Dirîġa ki çün **ġaflet ört**er **gözi***

Bilimez ki neyler kişi kendüzi (SN/203)

sırr ört-: Sır tutmak.

Saŋa didüm âḫir süci içmegil

*Ṣaḳın **sırr**umuz **ört**üsin açmaġıl (SN/1187)*

3. 148. parala-:

yaka parala-: Çok çaba ve özen göstermek.

İşitdi fiġân itdi bülbül bigi

***Parala**dı **yakasını** gül bigi (SN/2225)*

3. 149. piş (biş)-:

baġrı biş-: Acı çekmek.

*Ḥasretile düni gün **baġrum biş**er*

ʿIşḳ odına ṭutuşup cânum erir (VG/194)

3. 150. pişür (bişür-):

söz bişür-: Düşünerek konuşmak.

Ḳamu ittifâḳ ile dil üşürüp

*Edeb bekleyüp **söz**lerin **bişür**üp (SN/5042)*

***Bişür**e **söz**i vü vire çâşnî*

Ḳotara nite kim kişi aşını (SN/5336)

3. 151. ṣaç-:

yabâna ṣaçma-: Önem vermek, önemli görmek.

Yiyülüp yirüŋden yile uçmaġıl

*Ṭuz etmek ḥaḳın **yabâna ṣaçma**ġıl(SN/273)*

3. 152. ṣaḳla-:

göŋül ṣaḳla-: Avutmak.

Atam ġuṣṣadan kendüzin ḳaḫladı

*Ögüt virdi vü **göŋlü**mi **saḫla**dı (SN/2044)*

*Bu tedbîri göŋlinden geçürüp, çoḳ zamân bu râzı **göŋli**nde **ṣaḳla**dı. (M-S.71/9)*

ṭamu odundan saḳla-: Cehennem ateşinden korumak.

Şol gün içinde ki ḫalḳ ḳamu aġlaya

*Taŋrı beni **ṭam'odundan saḳla**ya (YZ/1518)*

3. 153. ṣal-:

göz uyḫuya ṣal-: Uyumak.

Varḳa çün gördi döşekde kendüzin

*Râḥat olup **uyḫuya ṣal**dı **gözin** (VG/1295)*

ʿışḳ odına ṣal-: Aşık olmak.

Ne dünin ârâm ider ne gündüzin

*ʿ**Işḳ odına ṣal**dı küllî kendüzin (VG/969)*

ḳol ṣal-: Kol sallamak.

Bayıḳ ḫoẕ baŋa uş ḳomazlar bunı

*Çü **ḳol ṣal**alar kişi aŋlar yöni (SN/3154)*

oda ṣal-: Ateşe salmak.

Ḳayurmaya kim aç ola yâ yalıŋ

***Oda ṣal**a cân burcalarsa yalıŋ (SN/2838)*

yabâna ṣal-: Issız bir yere bırakmak.

Ḳażâ ol bilüsüze eyler ṣalâ

*Ki ṭutduġı ḳuşın **yabâna ṣal**a (SN/2477)*

3. 154. şap-:

buyruḳtan şap-: Kuralların dışına çıkmak.

*Ṭapuŋ **buyruġından** ḫo nice **şap**am*

Dutam kim varam işügüŋi öpem (SN/1707)

yoldan şap-: Yolunu şaşırmak, yanlış yola girmek.

*Nice kişi uyıdı **yoldan şap**a*

Ecel tîz uyandurdı depe depe (SN/2360)

3. 155. şarar-:

beŋiz şarar-: Korku, üzüntü, coşku vb. sebeplerle yüzün rengi solmak.

***Beŋzi şarar**dı dün ü gün aġlayu*

Atası ṣorar aŋa noldun deyü (YZ/331)

*Atası görür **benzi şaru**dıġın*

Bilür çâresi nûş-dârûdıġın (SN/534)

*Ḳızuŋ derdinden **beŋzi şarar**dı. (DK/D215/9-10)*

*Gördi **beŋzi şarar**mış. (DK/D241/5)*

yüz şarar-: Korku, üzüntü, coşku vb. sebeplerle yüzün rengi solmak.

*Egilmiş boyını **şarar**mış **yüzi***

İŋiler ṭolar ḳan yaş ile gözi (SN/638)

Gidüp ögi düşdi [vü] ṭoldı gözi

***Şarar**dı şu gül bigi tâze **yüzi** (SN/1235)*

Aġardur ṣaḳalı ḳızardur gözi

*Ḳarardur göŋüli **şarar**dur **yüzi** (SN/4234)*

3. 156. şarşıl-:

ḳara baġrı şarşıl-: Heyecan yapmak, korkmak.

***Ḳara baġrı şarşıl**dı. (DK/V58/12)*

Ḳara bağrı şarşıldı, düm yüregi oynadı. (DK/V75/11)

3. 157. sev-:

ḫayr sev-: İyilik ve yardım etmeyi sevmek.

Varḳa söyler şâhuŋ ol erligini

*Pâk dâmen **ḫayr sev**erligini (VG/1428)*

3. 158. sevin-:

cân sevin-: Mutlu olmak.

***cânı sevin-:** Mutlu olmak*

Bir yigit uġradı deve binür

*Anı göreli bu **cânım sevin**ir (YZ/1052)*

*Tâ ki göre **cânı** anda **sevin**e*

Anı göre aġlamaya avına (YZ/1088)

Bu arada bir ḫaber vardır yine

*Aydayım anı ki **cânın sevin**e (YZ/1335)*

Gelüp şâha muştıladılar anı

*Çün işitdi iŋen **sevin**di **cânı** (SN/402)*

Ümîẕüm çü ʿâlemde sensin benüm

*Yüzüŋi göricek **sevin**ür **cânum** (SN/741)*

göŋül sevin-: Mutlu olmak.

Pâdişâh şâd oldı şükr itdi delim

*Varḳa içün **göŋli sevin**di ʿaẓîm (VG/1391)*

yürek sevin-: Mutlu olmak.

Sevindi şâh-ı ḫâverân işidüp

***Yüregi sevin**mekden eylerdi düp (SN/4627)*

3. 159. ṣı-:

ʿâhd ṣı-: Yemin bozmak.

Didi ḳanı ʿahd u peymânuŋ senüŋ

*ʿ**Âhdı ṣı**duŋ yoḳdur îmânuŋ senüŋ (VG/725)*

*Er degüldür her kim ol ʿ**ahdı**n **ṣı**dı,*

Er viribi yâ Melik ʿAnter didi (VG/726)

ʿahd vü tevbe ṣı-: Yeminini bozmak.

Sevinüp derisine ṣıġmaz idi

*Ḳodı ʿ**ahdı vü tevbesini ṣı**dı (SN/5309)*

and ṣı(ma)-: Sözünde dur(ma)mak, yeminini boz(ma)mak.

*And içtin **and**ını niçin **ṣı**dın*

Yeg idi gey andını ṣımayadın (YZ/86)

Didi ṣanmaŋuz şeh sözinden geçem

***Ṣı**yam **andı** alam süciyi içem (SN/1289)*

*Anuŋ **andı ṣıma**ya sinüŋ sözüŋ*

Daḫı yigregin aŋlar ola özün (SN/1318)

***Ṣı**maḫ **and**ı gelmez kişiye eyü*

Ya irkege yâ ḫoẕ dişiye eyü (SN/1319)

çeri ṣı-: Ordu bozmak.

*Çü Çîn ḳavmi Hindû **çeri**sin **ṣı**dı*

Ḳara zengî kâfurla yüzin yudı (SN/3214)

***Çeri ṣı**ndı ṣubaşumuz düşdidi*

Ṭutıldum u ben şeh baŋa buşdıdı (SN/4685)

***Çeri**ler **ṣı**dum ḳalʿalar açdum*

Hiç olmadı kim yaġıdan ḳaçdum (SN/5367)

leşker şı-: Ordu bozmak.

*Çün depindiler **şı**dılar **leşker**i*

Küşteden püşte yıġıldı ol çeri (VG/338)

söz şı(ma)-: Sözünü yerine getir(me)mek.

*Daḫi **şı**rsın **söz**ümü yanmaz özün*

Gel ḳatımda bir dem otur kendözün (YZ/502)

***Söz**ümi **şıma**dı eli degmedi*

Budur ṭoġrusı kim göŋül egmedi (SN/349)

Ne çâre çün oḳımaġa geldüŋüz

***Söz**üŋüzi **şıma**yavuz bildüŋüz (SN/834)*

***Şıma**zsa bu şâh-zâdemüzüŋ **söz**in*

Gelürse ki göre mübârek yüzin (SN/991)

***Söz**ini **şı**ndurmadı ol n'eylesün*

Ḳaldı birkaç gün ki ʿişret eylesün (VG/850)

*Oġlan anasınuŋ **söz**in **şıma**dı. (DK/D31/2)*

*Uruz babasınuŋ **söz**in **şıma**dı, ḳayıdup girü döndi. (DK/V73/11)*

3. 160. şıd-:

öd şıd-: Çok korkmak.

Bir çaġırmaḳta Yahûda'nıŋ işi

***Ödü şıd**ırdı ölür idi biŋ kişi (YZ/1179)*

Aṣlanlar ile ṭaġda nite diriliserven

***Ödü**m **şıd**ar idi işidürsem ki it ürdi (SN/2493)*

Bir aṣlan durur mîşede busuda

*Ki ḳaplan görür ise ödi **şı**da (SN/2973)*

Cühûd atı gördi ki aṣlan yidi

*Yarar ḳorḫudan ger **ṣıd**aydı **ödi** (SN/4074)*

3. 161. ṣıġ-:

ʿaḳla sıġ-: İnanılacak derecedesinde olmak, akla uygun gelmek.

Anuŋçün ki bine vü göge aġa

*Anuŋ vasfı ḫoẕ **ʿaḳlı** nite **ṣıġ**a (SN/123)*

*Anuŋ taṣavvurı **ʿaḳla sıġ**ar. (M-B.43b/5)*

araya ḳıl ṣıġma-: İyi ilişki içerisinde olmak.

Sen işbu gice ben didügümi ḳıl

*Gün ola **aramuza ṣıġma**ya **ḳıl** (SN/1758)*

3. 162. sıġa-:

arḳa sıġa-: Birini desteklediğini göstermek.

Ṣonucu gökten bir ferişte iner

***Arḳasını** Yusuf'ûŋ tutar **sıġa**r (YZ/544)*

*Hem **sıġa**gil **arḳasın** elin ile*

Geldi Mamil sıġadı eyle ḳıla (YZ/1181)

bel sıġa-: Birine desteğini göstermek.

Yehûda eder dek durun cânım

***Sıġa**dı **belimi** bir oġlan benim (YZ/1185)*

ḳol ṣıga-: Bir işe başlamaya hazırlanmak.

Böyle dedi gösterdi şehriŋ yolun

*Aŋa ḳarşı **ṣıġa**dı Yusûf **ḳolun** (YZ/1041)*

***Ṣıġa**dı **ḳolını** vü uzatdı ḫoş*

Turuncı ki dutardı uz atdı ḫoş (SN/1667)

*Dürişüp **ḳoluŋı ṣıġa**rsın be-cid*

Bizi ayaġile ṣıġarsın be-cid (SN/2246)

Buyurdı ki at ṭartdılar bindi ol

*Yaraṭġan'a ṣıġındı **ṣıġa**dı **ḳol** (SN/2521)*

3. 163. ṣımarla-:

Taŋrı'ya ṣımarla-: Allah'a emanet etmek.

Ḥelâl idüŋüz ü esen ḳaluŋuz

*Ṣımarlaŋ beni **Taŋrı'ya** yaluŋuz (SN/800)*

3. 164. sır-:

burun sır-: Gurur kırmak.

Anı kim diler eyleye 'ışḳ esîr

*Eŋ öŋdin fużullıḫda **burnını sır** (SN/1989)*

3. 165. ṣız-:

aralarında ṣu sızma-: Çok yakın dostluk veya arkadaşlık ilişkileri içinde olmak.

*Gördi ḫâtun bir yigit ile eyle dolaşmış ki **aralarında ṣu sızma**z. (M-S.81/8-9)*

yaġı ṣız-: Çok korkmak.

Ḳırḳ ḫâramîdür bular ṣâha yaġı

*Cümlesünüŋ ḳorḳudan **ṣız**dı **yaġı** (VG/1233)*

yürek ḳan sız-: Acı çekmek.

Oturduġı yirde eridi teni

*Gözinden **sız**ardı **yüregi ḳanı** (SN/3448)*

3. 166. ṣol-:

beŋzi ṣol-: Korku, üzüntü, coşku vb. sebeplerle yüzün rengi solmak.

Ol dem kim bunlar sûrete baḳışır

***Beŋzi ṣol**ar ḳamu ḳorḳar titreşir (YZ/1070)*

*Ḳamu dili tutuldu **beŋzi ṣol**u*

ʿAḳlı gitti ḳorḳudan oldu deli (YZ/1278)

3. 167. sömür-:

ḳan sömür-: İnsafsızca sömürmek.

*At başuban **ḳan sömür**ür. (DK/D213/13)*

3. 168. söyindür-:

ocaḳ söyindür-: Yuvayı dağıtmak.

***Ocaġını söyindür**üŋ diyü söyleşdiler. (DK/D143/5)*

3. 169. ṣun-:

ayaḫ ṣun-: Kadeh sunmak, içki vermek.

*Kime **ṣun**dı ol yiyesi bir **ayaḫ***

Ki aġu içürmedi çanaḫ çanaḫ (SN/2685)

3. 170. ṣusa-:

câna ṣusa-: 1. Ölmek istemek, ölmeyi göz almak.

Anı bilmez ol kim ḳanına ṣusar

*Ṣanasın ki kendü **cânına ṣusa**r (SN/3365)*

ḳana ṣusa-: Ölmek istemek.

*Anı bilmez ol kim **ḳanına ṣusa**r*

Ṣanasın ki kendü cânına susar (SN/3365)

Seni ṣanduġ âdem ola dîvdüŋ

***Ḳanuŋa ṣusa**duŋ u key ivdüŋ (SN/2623)*

2. Birini öldürmeyi istemek.

Ol ümîẕi virmesedi cânuma

*Ecel bellü **ṣuṣa**dıdı **ḳanuma** (SN/661)*

*Ne **ṣuṣa**duŋ sen bularuŋ **ḳanına***

Kim ḳılursın ḳaṣd ikisi cânına (VG/998)

3. 171. sür-:

ayaḫ sür-: Ayaklarını sürüyerek yürümek.

Ṭudaḳ yarılup dil damaḫ ḳurıyup

*Baş aġrıyup u hem **ayaḫ sür**iyüp (SN/4801)*

ayaḳ tozunu saḳalına sür-: Saygı ve sevgide bulunmak.

Süheyl'üŋ ḳoça ḳoça öpdi yüzin

***Saḳalına sür**di **ayaġı tozın** (SN/4676)*

devlet sür-: Saadet içinde yaşamak.

Dilerven ḫōş ola murâda ire

*Key ad ile ʿâlemde **devlet sür**e (SN/658)*

devrân sür-: İstediği şekilde yaşamak, hüküm sürmek.

Bunları biri birine vırdiler

*Ḳırḳ yıl ikisi **devrân sür**diler (VG/1722)*

iz sür-: Takip etmek, izlemek.

Bir aṣlan atı yiyişin ṭuydı

***İzin sür**di ṣordı ḳanın ṭoydı (SN/4073)*

yort sür-: Hüküm geçirmek.

Ḫalîfe ḳodı kendüden ṣoŋra dört

*Ki her birisi **sür**di ʿâlemde **yort** (SN/145)*

*Eger bir bucaḫ ṭuta vü **sür**e **yort***

Diye söyleyene var işüŋe yort (SN/2701)

yüz sür-: İbadet etmek, secde etmek.

Çü işitdi naḳḳâş ḳarşu varup

*Duʿâ ḳıldı didi yire **yüz sür**üp (SN/1041)*

*Atınuŋ tüzine **yüz**in **sür**di çoḳ*

Ṣıġındı Ḫaḳ'a ol gice sürdi çoḳ (SN/3573)

Yüzin yire sürdi. (DK/V81/12)

yüz ayaḳ altına sür-: Saygı göstermek.

Süheyl anı ol ḥâlde çün gördidi

Yüzin ayaġı altına sürdidi (SN/5295)

yüz ayaḳ tozına sür-: Saygı göstermek.

Sürer yüzüni ayaġı tozına

Oturur alur başını dizine (SN/527)

ẕevḳ u ʿişret sür -: Eğlenmek.

Vaḳtidür kim ẕevḳ u ʿişret sürevüz

Bir iki gün ṭur ki seni görevüz (VG/848)

3. 172. şaş-:

ʿaḳıl şaş-: Düşünemez hale gelmek, muhakemesini kaybetmek.

Bunı ʿaḳla getürüince ol düşer

Ol durınca ḫôd bunuŋ ʿaḳlı şaşar (VG/1383)

ög şaş-: Düşünemez hale gelmek, muhakemesini kaybetmek.

Ögi şaşurdı çeri güvüsi

Ḳulaḫ ṣaġır eylerdi oḫ cıvusı (SN/2755)

3. 173. ṭaġıl-:

ʿışḳ ile yüregi ṭaġıl-: Acı çekmek.

Kimüŋ ʿışḳ ile yüregi ṭaġılur

Bayıḳ bil ki bir ḳıl ile bağludur (SN/1763)

3. 174. ṭaġıtma-:

ʿaḳıl ṭaġıtma-: Akılsızca işler yapmamak.

Süheyl anı gördi vü yumdı gözin

Ṭaġıtmadı ʿaḳlınu dirdi özin (SN/1556)

ḳaygu ṭaġıt-: Kaygıyı bertaraf etmek.

*Süci gerçi **ḳaygu**ları **ṭaġıd**ur*

Başa çıḳıcaġaz ayaḫ baġıdur (SN/4439)

ög ṭaġıt(ma)-: Akılsızca işler yap(ma)mak.

Zamân ile Çîn iline giresin

***Ögüŋü ṭaġıtma**yasın diresin (SN/683)*

uş ṭaġıtma-: Akılsızca işler yapmamak.

*Sen **uşşu**ŋı **ṭaġıtma** ʿaḳluŋı dir*

Key işit ki ḳuluŋ ṭapuŋa ne dir (SN/1528)

3. 175. taġla-:

cân taġla-: Acı çekmek.

Varḳa maʿşûḳı-içün aġlarıdı

*ʿIşḳ odına **cânı**nı **taġla**rıdı (VG/760)*

Ol daḫı [hem] bir iki gün aġlaya

*ʿIşḳ odına **cânın** ancaḳ **taġla**ya (VG/1009)*

göŋül ṭaġla-: Acı çekmek.

*Anuŋ firâḳıy-ıla **göŋlüm ṭaġla**dılar. (M-B.42a/10)*

ḳalb ṭaġla-: Acı çekmek.

Ṣaf duṭup bular savaş baġladılar

*Ḳalb-i düşmân **ḳalbini ṭaġla**dılar (VG/722)*

yürek ṭaġla(ma)-: Acı çek(me)mek.

Bögürdi vü key zâr zâr aġladı

*İşidenlerüŋ **yüreg**in **ṭaġla**dı (SN/4998)*

İşidicegez şâh öküş aġladı

*Ki ġayret odı **yüreg**in **ṭaġla**dı (SN/2798)*

Kendüye sâz u silâḥın bâġladı

*Varḳanuŋ lîkin **yüregin ṭaġla**dı (VG/233)*

*Eydür iy Varḳa **yüregüŋ ṭaġlama***

Atuŋa ḳavuşdurayın aġlama (VG/257)

Yine şehrüŋ ḳapusın baġladılar

*Düşmenüŋ **yüreginі ṭaġla**dılar (VG/520)*

*Baġrum-ile **yüreğim** ne **ṭaġla**rsın. (DK/D245/6)*

Dîvâr nakşına gönlüŋi baġladuŋ

***Yüregüŋi** ʿışḳ odı ile **ṭaġla**duŋ (SN/538)*

3. 176. taḳ-:

melâmet ipini boynuna daḫ-: Kınanmak.

***Melâmet ipin boynuma daḫ**tum*

Ki maʿnî ḳodum ṣûrete baḫtum (SN/4931)

ölüm kemendini boynumuza daḳ-: İntihar etmek.

*Gendü elümüz ile **ölüm kemendin boynumuza daḳ**mış olavuz. (M-B.45b/11)*

3. 177. ṭap-:

puta ṭap-: Puta inanmak.

Adı Beynân ol şehiriŋ şehr içi

*Dolu kâfir ḳamu **puta ṭap**ıcı (YZ/258)*

*Bir begi vardı anın **puta ṭap**ar*

Dün ü gün Taŋrı deyü anı öper (YZ/270)

*Mâlik Reyyan kim **puta ṭap**ar idi*

Yusûf andan zindân ehlin diledi (YZ/819)

3. 178. ṭart-:

belâ ṭart-: Sıkıntı çekmek.

Meger bir özi bağrı göyner ola

Ki anuŋ için ***ṭarta*** *birez* ***belâ*** *(SN/4046)*

Eyitdi vefâ-dâr imişsin hele

Niceye degin ṭartısarsın belâ (SN/4653)

Âdem oġlanı hiç dek oturmaya

Belâ ṭarta *eylügi götürmeye (SN/5024)*

boyun ṭart-: Kendini geri çekmek, nazlanmak.

Göŋül ḳapucı eyler oynar oyun

Ki baş ḳoşduġuŋ bilse ***ṭartar boyun*** *(SN/1465)*

ḳayġu ṭart-: Kaygı çekmek.

Döndü eder düşḫârlıḳ ṣoŋu feraḫ

Çün bunaldım ***ḳayġumuz ṭart****tım teraḫ (YZ/1209)*

yol ṭart-: Yol yürümek.

Ne ***yol ṭarta****sın ne çekesin emek*

Ne içmek gerek saŋa vü ne yimek (SN/3894)

3. 179. tat-:

acı tatlu tat-: Farklı durumlarla karşılaşmak.

Rûzigârıŋ ***acısın datlusın dat****dum. (M-B.7a/11)*

3. 180. titre-:

cân titre-: Korkmak.

Dillerince ḳorḳuttular ol oġlanı

Ḳorḳusundan Yusûf'uŋ ***titre****r* ***cânı*** *(YZ/210)*

gövde titre-: Korkmak.

Görür döşegin ışladu derlemiş

Ḳamu ***gövde ditre****r nite kim ḳamış (SN/873)*

3. 181. titrét-:

yer (gök) titrét-: Korkutmak.

Ditredür yiri naḳâre ḫurūşı

Heybet alur bunları gören kişi (VG/598)

Taŋrı bilür ditredür yiri gögi

Senden ayru zâr u efġânum benüm (VG/408)

3. 182. ṭut-:

aġız ṭut-: Bir konuda arzu edilmeyen düşüncelerin açığa çıkmasını susarak önlemek.

Dileridi âh ideydi ol nigâr

Varḳa aġzın ṭutdı eydür zînhâr (VG/209)

ârâm ṭutma-: Durmamak, oturmamak.

Canuma dirligi aŋsuzda nite ḳıldı ḫarâm

Şu yâr kim ṭama aġdı vü ṭutmadı ârâm (SN/1475)

ayak ṭut-: Kadeh sunmak, içki vermek.

Gerekdür ki biz ḳullıġ eyleyevüz

Ayak ṭutavuz şehi ṭoylayavuz (SN/833)

Ḳonuḳlaya şâhı vü ṭuta ayaḫ

Bile ola ḳavmi hep atlu yayaḫ (SN/1062)

Şehen-şâha ṭutġıl bir ayaḫ ṭolu

Ki ʿâlemde yoḫdur hîç andan ulu (SN/1160)

ʿazîz ṭut-: Deger vermek.

Üşbu ḳul ḳutludur yüzü bize

Gey ʿazîz ṭut bu oġul olsun bize (YZ/418)

Ḳul idi ḳamu aŋa ehl-i temîz

Ki Yûsuf bigi tutdılardı ʿazîz (SN/5106)

Kişi nesnei anca ***ṭut****ar* ***ʿazîz***

Ki ḳabżına girmeye yâ ola ḳız (SN/2015)

Görürsin anı nice ehl-i temîz

Öper başına ḳor [u] ***ṭut****ar* ***ʿazîz*** *(SN/4592)*

baş üstüne ṭut-: Değer vermek.

Baş üstine *buyruġını* ***dutdılar***

Ne kim didi fi'l-ḥâl anı itdiler (SN/3318)

bayıḳ ṭut-: İyice anlamak.

Süheyl'i ***bayıḳ ṭut****dılar iy dirîġ*

Ne bilem daḫı nitdiler iy dirîġ (SN/2549)

be-cid ṭut-: Üzerine düşmek, ısrar etmek.

Gele ṭaŋlacaḳ ol tapuŋı göre

Be-cid ṭut*up oḳıya seni şara (SN/1030)*

Be-cid ṭut*dı naḳḳâşa tîz yap didi*

Ne kim eksügüŋ var virem hep didi (SN/1334)

boyun ṭut-: Boyun eğmek, rıza göstermek.

Felek ḫükmüŋ altında ***ṭut****sun* ***boyun***

Ki ʿadlüŋde barışdı ḳurd u ḳoyun (SN/1042)

Bizüm aramuzda sâzi-kârlıḳ itmege ***boyun dut****ma. (M-B.14b/4)*

buyruḳ tut-: Emri yerine getirmek.

Ḫaznedâr ***buyruḳ ṭut****ar varır aŋa*

Ḫazne dolmuş mâl ile batar ṭaŋa (YZ/405)

Buyruḳ tut*ar Mısr'a varır ol kişi*

Bildirir bunlara anda ol işi (YZ/621)

Ḫaznedâr ***buyruḳ tut****ar alır gelir*

Ṣandıġı açar Yusûf gör ne ḳılır (YZ/1269)

Cühûd eydür iki gözüm üstine

Ṭutam buyruġun baş yüzüm üstine (SN/3033)

cân âzâd ṭut-: Özgür olmak.

Ḳızıl süci iç göŋlüŋi şâd ṭut

Ḳara ḳayġudan cânuŋ âzâd ṭut (SN/4252)

dil ṭut-: Sonunu düşünmeden gelişigüzel konuşmaktan sakınmak.

Kişi bulmayıcaḳ ṭutaram dilüm

Ṣınamışvan işbu ḳadardur bilüm (SN/286)

Dilin ṭutduġınca kişi dinç olur

Ve ger ni ḳamu ḫalḳa gülinç olur (SN/3685)

Dilüŋ ṭut [u] hiç râzuŋı söyleme

Kimesneyi sırda şerîk eyleme (SN/4011)

dil aġız içinde ṭut-: Sonunu düşünmeden gelişigüzel konuşmaktan sakınmak.

Dilin aġzı içinde ṭutabilen

Ki ininde ḫoş yatur iymin ılan (SN/3683)

din tut-: Aynı dine mensup olduğunu göstermek.

Severem sizi ṭutaram dininiz

Varıcaḳ eve geri tîz dönünüz (YZ/988)

dirîġ ṭut(ma)-: Esirge(me)mek, sakın(ma)mak.

Atam gör benüm ile nitdi dirîġ

Ki kem nesneyi nice ṭutdı dirîġ (SN/461)

ʿÂşıḳısaŋ cânuŋa ṭutma dirîġ

Tâ ki ṣoŋra dimeyesin iy dirîġ (VG/1661)

doġru ṭut-: Doğru davranmak.

Gerek kişi ṭoġru duta himmetin

Elikdüre bir kimsenüŋ ṣoḥbetin (SN/4585)

düşenin elini ṭut-: Yardım etmek.

Ulunuŋ kiçinüŋ sorardı ḥâlin

***Düşen** kişilerüŋ **ṭut**ardı **elin** (SN/3647)*

***Ṭut**ar aŋa virmiş durur kendüzin*

***Düşenüŋ elin** uşlularuŋ sözin (SN/3651)*

el ṭut(ma)-: Yardım et(me)mek.

Zelḫâ eder ya ṣânem aŋla ḥâlim

*ʿÂşıḳ oldum göynürem **ṭut**gıl **elim** (YZ/433)*

Etti ey Yusûf esirgegil ḥâlim

*Timâr eyle düşmüşem **ṭut**ġıl **elim** (YZ/883)*

Niçeme ki gözsüzvenin dünyede

***Elümi ṭut**a âḫiretde yide (SN/166)*

*Velî Taŋrı **ṭut**sa **elini** kişi*

Yavu varmaya başa ilte kişi (SN/5018)

*Düşenlerüŋ öküş **elin ṭut**mışam*

Elümden gelen eylügi itmişem (SN/5364)

Cümle cem' oldı ḳatına ḳız gelin

*Kim naṣîḥat kıldılar **tut**up **elin** (VG/1028)*

*Girü ben miskînüŋ **elin dut**. (M-B.55a/1)*

*Bu gez düşmişüŋ **elin dut**. (M-B.55a/13)*

*Buŋ yirinde düşmişlerüŋ **elin tutma**mak eyü olmaz. (M-B.11a/8)*

elde ṭut-: Sahibi olsun olmasın, bir malı mülkiyeti altında bulundurmak, zilyet olmak.

*Zengî bir yalıŋ ḳılıç **elde ṭut**ar*

Eydür imdi yüri ṭab aġla yiter (VG/757)

fâl ṭutma-: Fal açmamak.

Gerek ola diyüben aldumdı mâl

*Ḳuru gelmegi **ṭutma**dum saŋa **fâl** (SN/2425)*

göŋül aşaḫ ṭut-: Alçak gönüllü olmak.

Vefâ beklemekde ḳuşana ḳuşaḫ

*Ṭut**a göŋlini** her bir işde **aşaḫ** (SN/5008)*

göŋül gözgüsü pas ṭut-: Basireti bağlanmak.

Fiġânuŋ [üni] göge çıkmış idi

***Göŋül gözgüsin pas dut**mış idi (SN/5506)*

göŋülde çirk ṭutma-: Gönlünde kir tutmamak, dürüst davranmak.

*Ṣafâ istegil **ṭutma göŋülde çirk***

Çalap birligine revâ görme şirk (SN/98)

göŋül arı ṭut-: Gönlünü temiz tutmak, rahat olmak.

Bular ʿözre başladılar her biri

*Ki endîşeden **göŋlüni ṭut arı** (SN/2235)*

göŋülde kök ṭut-: Yerleşmek.

*Zenc sözi pâdişâhuŋ **göŋlinde kök dut**mışdı. (M-B.43b/13)*

göŋül ḳarâr ṭut(ma)-: Rahat et(me)mek; kararlaştır(ma)mak.

Geliser ṭama hem yarın Nev-bahâr

*Bilürem ki **göŋli ṭutamaz ḳarâr** (SN/1524)*

Şu deŋlü ḳılınç eyledi Nev-bahâr

*Ki utandı şeh **ṭut**dı **göŋli ḳarâr** (SN/2189)*

göŋül melûl ṭut-: Üzülmek.

*Çıḫup taşra **göŋli**ni **ṭut**dı **melûl***

Süheyl'e sorar şâh kim ḳanı ḳul (SN/2298)

göŋül şâd ṭut-: Mutlu olmak.

*Şâh eydür hele **göŋlü**ni **şâd ṭut***

Bu ḳayġudan özüŋi âzâd ṭut (SN/1255)

*Ḳızıl süci iç **göŋlü**ni **şâd ṭut***

Ḳara ḳayġudan cânun âzâd ṭut (SN/4252)

*Bile olavuz **göŋlü**ni **şâd ṭut***

Aŋa virdi birḳaç şehâne ögüt (SN/4576)

göz yola ṭut-: Birinin gelmesini beklemek.

Süheyl-i Yemen urdı yire yüzin

*Gelesin diyü **yola ṭut**ar **gözin** (SN/1092)*

günâh ṭut(ma)-: Yapılan davranışları suç say(ma)mak, günah say(ma)mak.

*Bunu ḳoşana Çalap **ṭutma günâh***

Yazıġın bağışlagıl ey padişâh (YZ/1526)

güreş ṭut-: Güreş yapmak.

*İmdi gel senüŋ ile **güreş ṭut**alum didi. (DK/D79/6)*

ḫōş ṭut-: Ağırlamak.

*Ġarîb âdemi gör nice **ṭut**dı **ḫoş***

Ger erlik gerekse gelüŋ görüŋ uş (SN/1023)

Çünki ḫōş kemend ola zaḫmuŋ yuna

*Ḫâṭıruŋ **ḫōş ṭut** ḫōş olasın yine (VG/1284)*

*Bu ḳuşı **ḫoş dut**, gey saḳla ki bu ḳuş evde ne görse baŋa eydivirür. (M-B.35b/2-3)*

ḫū ṭut-: Alışmak.

Gey bahadûrlarıdı bunlar ḳamu

*Erlik içinde dükeli **dut**tu **ḫū** (VG/17)*

ḥüküm ṭut-: Hükmetmek.

*Anuŋ **ḥükm**ini **ṭut**dılar vardılar*

Bulara iki aġır demir urdılar (SN/4760)

ʿışḳ eli ṭut-: Aşık olmak.

ʿAyb olmaya ḳopuz bigi ger zâr iŋilersem

*ʿ**Işḳuŋ eli** key **ṭut**dı vü ḳulaġumı burdı (SN/1807)*

ḳara niḳâb ṭut-: Peçe ile örtünmek.

Güneş ṭâvusını çü ḳovdı ġurâb

*Cihân yüzine **ṭut**dı **ḳara niḳâb** (SN/1867)*

ḳarâr ṭut-: Kararlaştırmak.

*Birez göŋli ola kı **ṭut**a **ḳarâr***

Deriŋ fikre düşerse sevdâ ḳarâr (SN/634)

*Çü ḳavmi gözetdi vü **ṭut**dı **ḳarâr***

Ol arada ḳoŋşı olur Nev-bahâr (SN/1330)

Ṭaŋa dek fiġân eylemiş zâr zâr

*Ne yatup uyumış ne **ṭut**mış **ḳarâr** (SN/1374)*

*Pes yigit pâdişâlıḳda **ḳarâr dut**dı. (M-B.9a/1)*

*Melik râyı **ḳarâr dut**dı kim ḳızın aŋa vire. (M-B.17b/7)*

*Ol vaḳt henûz düşmân gendü elinde **ḳarâr dut**mış-idi. (M-S.86/1)*

ḳulaḳ tut-: Dikkatle dinlemek.

*İmdi diŋlen sözüme **ṭut**un **ḳulaḳ***

Bir söz aydam kim şekerden ṭatlıraḳ (YZ/17)

Kim ḳazduġunu edem anı size

*Ver ṣalâvat **ṭut ḳulaḳ** üşbu sözü (YZ/106)*

Maḳṣûdu nedir anıŋ aydam size

*Varsa cânın **ṭut ḳulaḳ** üşbu söze (YZ/992)*

*‘Işḳıla **dut**uŋ **ḳulaḳ** işbu söze*

Eydeyim beşinci meclisden size (VG/1185)

*Sözüme **ḳulaḳ dut**, her ne dirsem ihmâl ḳılma. (M-B.9b/1)*

maḳâm ṭut-: İstenilen seviyeye ulaşmak.

Şehr ḫalḳı kıldılar anda müdâm

*Herbiri kendü içün **ṭut**dı **maḳâm** (VG/1676)*

maʿẕûr ṭut-: Özrü olmak.

Çoḫ altun gümiş ü delim taḫta biz

*Didi al u **maʿẕûr ṭut** illâ siz (SN/5079)*

menfaʿat ṭut-: Menfaatçi yaşamak.

*Andan ol çanaḳdan **menfaʿat dut**a. (M-B.30a/7)*

niḳâb ṭut-: Örtünmek.

Çâdırın ḳurdı ṭınâb-ender- ṭınâb

*Gün yüzüne ḳarşu **ṭut**dılar **niḳâb** (VG/158)*

niyyet doġru ṭut-: İyi niyetleri benimsemek.

İŋen uz durur ḳatı ḳullıḫ yatın

*Bilür **ṭoġru ṭut**ar işe **niyyetin** (SN/2294)*

ögüt ṭut-: Dinlemek.

*Her işde sen ivme **ögüd**ümi **ṭut***

Kim aṭlaslar olur zamân ile ṭut (SN/317)

***Ögüd**ümi **ṭut** var ataŋa ḳavış*

Belâya ṣataşma aradan siviş (SN/5082)

*Atasınuŋ **ögüt**lerin **ṭut**dı ol*

Ol işitdügin ṣoŋ ʿamel itdi ol (SN/5553)

İy oġul, ata ***ögüdin dut****maḳ gerek. (M-B.15a/13)*

ṣaf ṭuṭ-: Bir safta yer almak.

Ṣaf ṭuṭ*uban ol bize ḳarşu dura*

Ol mübâriz girüben cevlân ura (VG/706)

Ṣaf duṭ*up bular savaş bağladılar*

Ḳalb-i düşmân ḳalbini ṭağladılar (VG/722)

ṣafâ ṭut-: Mutlu olmak, kederlenmemek.

Didi ṣıddîḳ ol zamân yâ Muṣṭafâ

Görklü yüzüŋden ***ṭut****ar ʿâlem* ***ṣafâ*** *(VG/1702)*

sefer ṭut-: Yola çıkmak.

Ẕevḳ u ʿîş ü ili güni vü temâşâ ḳılmağı

Ḳamusın girü ḳodum uş ileri ***ṭut****dum* ***sefer*** *(SN/1368)*

selâmet yolunu ṭut-: Kurtuluş yoluna girmek.

Ve ***selâmet yolın dut****up girü dönesin. (M-B.48a/4)*

sırr ṭut-: Bir sırrı açığa vurmamak, başkasına söylememek.

Ṭut*am* ***sırr****uŋı gizleyübilesin*

Gözüŋ yaşın nicesi silesin (SN/1193)

söz tut-: Verdigi sözü yerine getirmek.

Söz*ümü* ***ṭut*** *baŋa nâz eyleme*

Ḥâlime baḳ sen muhâl söz eyleme (YZ/600)

Bunlar eder gerçek söyledi sağ

Ziy bildin sen bu ***sözü ṭut*** *semâ' (YZ/1293)*

Bunlar eder gerçek söyledi sağ

Ziy bildin sen bu ***sözü tut*** *semâ' (YZ/1293)*

Süheyl'e naḳâş dir ki ***söz****ümi* ***ṭut***

Dilerseŋ ki gelmeye yüzüŋe ut (SN/1157)

Ögütlemek içün seni bileyim

Sözümi ṭutasıyiseŋ bileyim (SN/1196)

Didi nev-bahâr'a ki üşte atam

Biti yazdı sözin gerek kim ṭutam (SN/5230)

Ger dilerseŋ Muṣṭafânuŋ yüzini

Göresin ṭut evliyânuŋ sözini (VG/1728)

Ḫışmıla ṭolmış Benî 'Amruŋ gözi

Ḳaḳımaḳdan dilde ṭutılur sözi (VG/142)

Sözin ṭutup tamâm iderler-idi. (DK/D2V2/10)

şek ṭutma-: Şüphelenmemek.

Ḳoçuşuban yatdı ol ḥûr u melek

Nefsi terk iden melekdür ṭutma şek (VG/1435)

ṭuman ṭut-: Duman tutmak.

Oturdıġı yirde Süheyl-i Yemen

Şunuŋ bigi kim ayı ṭuta ṭuman (SN/2250)

ümîẕ ṭut-: Ümitlenmek.

Çalap fazlına dutmış idim ümîẕ

Yazıldı kitâb uş üçinci cümîẕ (SN/5697)

vaṭan ṭut-: Yurt edinmek.

Berdeye Genceye varup vaṭan ṭutdı. (DK/D236/11)

Bir mîşede vaṭan dutmışdı. (M-B.26a/9)

Meger ol tag eteginde bir cift keklik vaṭan dutmış-ıdı. (M-B.61b/12)

Ve ol çemen-zârda bir ḳarġa bir yüksek ṭaġda bir aġaçda yuva eyleyüp vaṭan dutmışdı. (M-B.63b/12)

yâd ṭut-: Hatırlamak.

Çü işitdi naḳḳâş iŋen oldı şâd

*Süheyl'üŋ ḳamu sözlerin **ṭut**dı **yâd** (SN/1856)*

Ṭapu pâẕişâhlara itmiş ola

*Ḥikâyet öküş **yâd ṭut**mış ola (SN/2062)*

yaḳa ṭut-: Hesap sormak.

***Yaḳa ṭut**up kâfir-ile uġraşayım senüŋ-içün. (DK/D130/1)*

yas ṭut-: Çok üzülmek, yasa bürünmek, matem tutmak.

Sen ol nesneyi nite isteyesin

*Ki bulımayacaḳ **dut**asın **yas**ın (SN/4145)*

Ol ḫalâyıḳ cümlesi sulṭân-ıla

*Aġlaşuban cümle **yas ṭut**dı bile (VG/1667)*

Şöyle kim resmile Varḳa atasın

*Ḳodılar ṭopraġa **ṭut**dılar **yas**ın (VG/276)*

*Ḳalın Oġuz bigleri Beyrek içün ʿaẕim **yas ṭut**dılar, umud üzdiler. (DK/V34/11-12)*

*Ḳalın Oġuz ilinde **yas**um **ṭut**sun. (DK/D144/12)*

yavuz ṭutma-: Kötülük yapmamak.

Ki dün gün bile içevüz yiyevüz

*Yig ol kim göŋül **ṭutma**yavuz **yavuz** (SN/1057)*

yol ṭut-: Yola çıkmak.

Güneş ṭoġduġı yerden aŋa degin

*Ki girü batar üşte **ṭut**dı **yolın** (SN/111)*

*Çü naḳḳaş işitdi anı **ṭut**dı **yol***

Vezîrine şâhuŋ tîz irişdi ol (SN/600)

Ne kim virdi aldı duʿâ itdi ol

*Göŋüldi vü şoloḳ sâ'at **ṭut**dı **yol** (SN/1723)*

*Varḳa düşmen ḫaymesi **yol**ın **ṭut**ar*

Bâr-gâhına Benî ʿAmruŋ yiter (VG/203)

yurt tut-: Yurt tutmak.

Yaz u ḳış yabânlarda ḳoyun u ḳurt

*Ṭut**arlar idi bir aracuḫda yurt (SN/4534)***

*Ayruḳ ilde **yurt tut**up anda dirilevüz. (M-B.62a/7)*

yüz ṭut(ma)-: Yönel(me)mek.

*Giderdi **yüz**in **ṭut**uban Allâh'a*

Çü irişdi kim sidretü'l-müntehâ (SN/126)

*Ṣıgınma kimesneye **yüz ṭutma**ġıl*

Ḥaḳ'a niyyetüŋi yavuz ṭutmaġıl (SN/215)

*Çü ṭaŋ atdı gün ṭoġmaġa **ṭut**dı **yüz***

Süheyl'e naḳâş geldi göŋli yavuz (SN/1375)

Gördi Gülşâh anı kim düşdi yüzin

***Dut**dı ḫaḳ dergâhına ol dem **yüz**in (VG/187)*

*Çün göŋül murâdı ḥâṣıl olmaġa **yüz dut**duŋ gerekdür kim sâbit-ḳadem olasın ve hîç ḳorḳmayasın. (M-B.31b/6)*

3. 183. ṭutul-:

dil tutul-: Konuşamaz olmak.

*Ḳamu **dili tutul**du beŋzi ṣolu*

ʿAḳlı gitti ḳorḳudan oldu deli (YZ/1278)

Uçuḫlu bigi düşdi ṣu içine

***Ṭutul**dı **dil** vü ḳısıldı çine (SN/1445)*

Ṣoloḫ dem ḳıza düşdi iş müşkili

*Büküldi bili vü **ṭutıl**dı **dili** (SN/2247)*

***Ṭutıl**ur **dili**m kim vireven cevâb*

Bularuŋ adın çekmemekdür ṣavâb (SN/5682)

3. 184. ṭutuş-:

ʿışḳ oduna ṭutuş-: Aşık olmak.

Atam düşdiydi ögüme benüm

Anuŋ içün ***oda dutuş****dı* ***cânum*** *(SN/1251)*

Ṭutuş*durdı* ***ʿışḳ oduna cânumı***

Ki ḳaynatdı ṭamardaġı ḳanumı (SN/1204)

Ḥasretile düni gün baġrum bişer

ʿIşḳ odına ṭutuş*up cânum erir (VG/194)*

ʿışḳtan ṭutuş-: Güçlü bir aşk ile sevmek.

Aşaġa indi vü hem zârî ḳılur

Varḳa ***ʿışḳından dutış****mış yaḳılur (VG/1547)*

3. 185. tüken-:

ömür yaşı tüken-: Yaşlanmak.

Yusûf eder beni anġıl gey sözün

Taŋrı bilir ***düken****edi* ***ömrüŋ yaşın*** *(YZ/643)*

3. 186. tükét-:

söz tükét-: Konuşmayı bitirmek.

Sözi düked*üp durdılar gitdiler*

Sevinü güveni şükür itdiler (SN/5569)

3. 187. uç-:

cân gövdeden uç-: Ölmek, vefat etmek.

Bunu der Yusûf'u (hem) öper ḳucar

Düşer ölür ***cânı gövdeden uç****ar (YZ/124)*

cân tenünden uç-: Ölmek, vefat etmek.

Ki bensüz günüŋ dün nite geçdidi

*Hele **cân tenümden** benüm **uç**dıdı (SN/1877)*

(ḳuş) elden uç -: Elindekinden mahrum olmak.

Benüm ayaġuma ṭolaşdı işüm

*Benüm ḫoẕ **elümden uç**updur **ḳuşum** (SN/3566)*

*Cühûduŋ **elinden** çü **uç**dı **ḳuşu***

İŋen çoḳ yügürdi iniş yoḳuşı (SN/4023)

*Çü sevgü ḳuşı nâ-gâh **elden uç**ar*

Pes ol nesneden ḳaç ki senden ḳaçar (SN/5544)

göge uç-:Yok olmak, ölmek.

*Ol ki yedi sünbül **göge uç**ar*

Dulunur gökten varır şöyle ki var (YZ/727)

oda uç-: Ateşe düşmek, cehenneme girmek.

Kimi(si) anda anıŋ geŋez geçe

*Kimisi geçer iken **oda uç**a (YZ/934)*

Ol kişi kim mümindir geŋez geçe

*Kâfir olan bir ḳademd' **oda uç**a (YZ/940)*

3. 188. um-:

medet um-: Yardım beklemek.

*Dükeli yalvardılar **medet um**a*

Yâ Resûlallah eriş ol ḳavime (YZ/790)

raḥmet um-: Merhamet dilemek.

Ebû-bekr-i Ṣıddîḳ andan ʿÖmer

*Buları sevüp kişi **raḥmet um**ar (SN/146)*

3. 189. ur-:

ad vur-: İsim vermek.

İki yanın şehr yaptı yavlaḳ ulu

Harmen ***ad vur****du aŋa ḫoş hulu (YZ/1489)*

Açup yüzüni gördi buldı murâd

Ol aya muvâfiḳ Süheyl ***ur****dı* ***ad*** *(SN/406)*

baş ur-: Başını yere koyup saygı göstermek.

Baş ur*dı didi iy ḫuẕâvendigâr*

Bağışlaya oġluŋı perverdigâr (SN/655)

Çü bu ḫulḳı eylügi görür vezîr

Duʿâ eyler ü ***baş ur****ur vezîr (SN/975)*

Duʿâ eyledi Faġfûr çoḳ naḳâş

Revân oldı yir üstine ***ur****dı* ***baş*** *(SN/1096)*

Bâr-gâhına anı düşürdiler

Tanışıġa birbirin ***baş ur****dılar (VG/687)*

Varḳa ʿışḳına virem şerbet içe

Varışa ḳısmet ***baş****ın* ***ur****mış olur (VG/1314)*

başa tâc ur-: Tac vermek.

Eliyile hem ***başına ur****dı* ***tâc***

Buyurdı ki ṭoy oldı ṭoyındı aç (SN/5263)

baş ṭaşa ur-: Dövünmek.

Bıŋardan ṣoŋ uç nice ḳaçurduġın

Başın ṭaşa *ol demde ḳaç* ***ur****duġın (SN/4946)*

Ṣaçın yoldı vü ***ur****dı* ***başın ṭaşa***

Ṣaçar idi ṭopraḳ başından aşa (SN/5503)

baş yire ur-: Dövünmek.

Yaḳın geldiler ***baş yire ur****dılar*

İleyinde el bağlayup ṭurdılar (SN/3593)

beşâret ur-: Müjde vermek.

*Bârû üstinde **beşâret ur**dılar*

Ẕevk u ʿişret ḫōş temâşâ ḳıldılar (VG/469)

*Şâh buyurdı kim **beşâretler ur**un*

ʻİşret ü ẕevḳ u temâşâlar ḳurun (VG/828)

*Bârû üstinde **beşâret ur**dılar*

Zeyn idüben şehre köşkler ḳurdılar (VG/1071)

bezm ur-: Sohbet meclisi kurmak.

Süci ḥażır eyleyüben ḳurdı bezm

*Şu ḫalvetde yâriyle **ur**dı **bezm** (SN/1789)*

boyun ur-: Boyun kesmek, öldürmek.

Ne ḳılınç ile göŋlini sorduġun

*Ne ḳılınç ile **boynını ur**duġun (SN/3790)*

*Buyurdı revân **boynını ur**dılar*

Anuŋ ḫanumânın aŋa virdiler (SN/5168)

Sen hele göŋlüni ṣaḳın Varḳanuŋ

*Ḳarşuŋa dutup **ur**am **boynun** anuŋ (VG/139)*

*Yoḫsa şimdi **boynuŋ ur**uram didi. (DK/ D108/8)*

bünyâd ur-: İnşa etmek.

Ol arada kim bir eyü yir görem

*Şehe ṭanam u anda **bünyâd ur**am (SN/1315)*

*Ol arada **bünyâd ur**ıvireyim*

Süheyl'i ben öz ḳatuma direyim (SN/1321)

Didi şâha buldum begendim yiri

*Eyitdi kı **bünyâd ur** imdi yüri (SN/1332)*

câna od ur-: Tehlikeli bir işe girmek.

Çün bu sözi geldiler getürdiler

*Eyle şan kim **cânına od ur**dılar (VG/931)*

ḍarb ur-: Darbetmek.

***Ḍarb ur**am anı yıḳam yüzinḳoyu*

Şöyle ḳatuŋa getürem sürüyü (VG/230)

Hîç kimesne bilmedi bu kim-durur

*Anı bilürler ki bir bir **ḍarb ur**ur (VG/523)*

***Ur**dı bir **ḍarb** Varḳa öldürdi anı*

Didi şâha kim mübârizler ḳanı (VG/494)

el ur-: Dokunmak, el uzatmak.

Geldiler evlerine oturdular

*Ol mübârek iş üçün **el ur**dılar (VG/72)*

el ayaḳ ur-: Israr etmek, tepinmek.

***El ayaḫ ur**am baş taşa yaştanam*

Dürişem varam yârumı isteyem (SN/4714)

ḫaber ur-: Bilgilendirmek.

Kim yüzügi Varḳa'ya virmek gerek

*Ṭâ ki Gülşâha **ḫaber ur**maḳ gerek (VG/1321)*

ḳadem ur-: Bir işi yapmağa girişmek.

*Bu cihâna çün bile **ur**duk **ḳadem***

Ol cihânda yoldaş olalum behem (VG/1651)

Yidi yüz ḳırḳ üç yılındadur bu dem

*Kim bunuŋ târîḫine **ur**duḳ **ḳadem** (VG/1739)*

Yurtlarında şıdılar ṭabl u ʿalem

*Her birisi ḳaçmaġa **ur**dı **ḳadem** (VG/837)*

Zîrâ endîşesüz bu işe ***ḳadem ur****maḳ olmaz. (M-B.19a/10)*

Andan bu işe ***ḳadem ur****asın. (M-B.20b/8)*

Çün bu işe ***ḳadem ur****duḳ. (M-B.24b/1)*

ḳalbe ur-: Hissetmek.

Varḳa ol dem ***ḳalba ur****dı özini*

Yarıdı ḳalbı şâha ṭutdı yüzini (VG/621)

ḳanâʿat etegine el ur-: Kanaatkâr olmak.

Ḳanâʿat etegine el ur*mışam*

Melâmet eline yaḳam virmişem (SN/5661)

ḳulaġ ur-: Kulak vermek, dinlemek.

Ḳulaġ ur*uŋ ögüdümi diŋleŋüz*

Eyü ögüt işitmemekdür yavuz (SN/5375)

Ben işbu yaŋadın dürişem öküş

Ḳulaġ ur*avan diŋleyem aŋa ṭuş (SN/1961)*

Ḳulaḳ ur*up diŋleyende ümmet görklü. (DK/D6/11)*

laf ur-: Dokunaklı sözlerle sataşmak, uzaktan işittirmek.

Bunda ***laf ur****up nidersin. (DK/D204/7)*

mevc ur-: Dalgalanmak.

İki deryâ ḳarışup akışdılar

Mevc ur*up birbirine ṭoḳuşdılar (VG/619)*

naʿra ur-: Bağırmak, haykırmak.

Sürdi meydâna Benî ʿAmr atını

Na'ra ur*dı eytdi ol Varḳa ḳanı (VG/224)*

Ḳomadı ḳullar getürdi atasın

Na'ra ur*dı ol Benî ʻAmr-ı la'în (VG/256)*

Bu yaŋadan bu yigirmi dört biŋ er

Naʿra urup ḫayḳırur ḫamle ider (VG/618)

Naʿra urup hayḳırdı. (DK/V81/13)

Şöyle naʿra urdı. (DK/D227/3)

oda ur-: Ateşin üzerine koymak.

Süheyl-i Yemen didi naḳḳâşa ṭur

Yaraġ eyle ḳazanları oda ur (SN/1084)

Oda urunuz hem bişürüŋ ṭaʿâm (SN/3338)

Umardı vü küyerdi baḫa baḫa

resm ur-: Resmetmek.

Degül ol ki resm urmış idi naḳâş

Ne göz aŋa beŋzer ki yazdı ne ḳaş (SN/1499)

secdeye baş ur-: Namaz kılmak, ibadet etmek.

Arş dibinde başın ura secdeye

Ümmetini baŋa bağışla deye (YZ/793)

Aldı ol ḳul at elinde otarur

Varḳa ol dem secdeye başın urur (VG/1564)

söz ur-: Dokunaklı sözlerle sataşmak, uzaktan işittirmek.

Żaʿîf idi nite ki cevgân şapı

Velî urdı söz meydânında ṭopı (SN/4856)

elini şulḥ etegine ur-: Barış istemek.

Eger şimden girü elüm şulḥ etegine urursam. (M-B.28b/9)

pervâz ur-: Uçmak.

Hevâya pervâz urdı. (M-B.36a/14)

tac ur-: Taçlandırmak.

Âdeme sen tac urduŋ. (DK/D210/3)

*Sen Âdeme **tac ur**duŋ. (DK/D251/6)*

ṭaşa baş ur-: Dövünmek.

Şoŋ ucı eline alup iki ṭaş

*Dögündi vü **ur**undı **ṭaşlara baş** (SN/2481)*

tedbîr ur-: Tedbir getirmek.

Taẖta oturdı Melik ʿAnter girü

*Bir yire dirildiler **tedbîr ur**u (VG/688)*

terkin ur-: Terk etmek.

Şu vaḳtın kim ol ṣûreti görmişem

*Ḳamu ʿâlemüŋ **terkin**i **ur**mışam (SN/758)*

Çü ḳavl itdüŋüz kavle ṭurmaḳ gerek

*Şaruŋ **terkin**i bugün **ur**maḳ gerek(SN/1094)*

Aŋa fidâ ḳıluban bilsedüm başarusu mı

*Degül kı mâlum eger baş olursa **terkin ur**am (SN/1481)*

Varḳa eyle ṣandı kim gerçek-durur

*Dirligi ümmîẕinüŋ **terkin ur**ur (VG/316)*

Didi varuŋ eydüŋüz ol tâcire

*Tâ kı küllî bu sözüŋ **terkin ur**a (VG/929)*

Meyl ide ḳızını saŋa virmege

*Varḳanuŋ ḳaṣd ide **terkin ur**maġa (VG/978)*

*Ammâ bir ḳaçınuŋ **terkin ur**maḳ gerek kim ol gövher bulına. (M-B.28a/3)*

yas ur-: Yas tutmak.

Bir ḳoyunı boġuban öldürelüm

*Bir iki gün üstine **yas ur**alum (VG/1005)*

Şöyle kim ʿavratlara ʿâdét-durur

*Aġlayuban ölünün **yasın ur**ur (VG/1637)*

yere baş ur-: Dövünmek.

Ol arayı yavlaḳ begendi naḳâş

*Varup şâh öŋinde **yire ur**dı **baş** (SN/1331)*

yürege ʿışḳ odı ur-: Aşık olmak.

Atamdan işidür idüm dün ü gün

***Yüregüme ʿışḳ odı ur**dı dögün (SN/2430)*

yüz ur-: Yönelmek, yüz tutmak.

Gerek şimdi ben bir çevüklük idem

*Ki ḳurtılur isem **yüz ur**am gidem (SN/2414)*

Ve lîkin nedür çâre nitmek gerek

***Yüz ur**up yâbanlara gitmek gerek (SN/3842)*

yüze ur-: İstenmeyen bir durumu açıkça ifade etmek.

*Rubîl daḫi Yusûf'u **ur**du **yüze***

Şöyle urdu kim ne deyem ben size (YZ/71)

*Geldi Şem'ûn Yusûf'u **ur**du **yüze***

Tîz çıḳargil ṭonunu vergil bize (YZ/96)

İmdi bize ṣuçumuzu bağışlagil

*Ṣuçlu olduḳ **yüzümüze urma**ġıl (YZ/1200)*

Elin eŋegine uraban ṭurur

*Ne kim ʿaybum olsa **yüzüme ur**ur (SN/5653)*

yüz yere ur-: Saygı göstermek; bağışlanmasını dilemek.

Süheyl'üŋ yine didi var ḳatına

***Yire ur yüzüŋi** vü ḥażretine (SN/1715)*

Muṣṭafânuŋ ḥażretine irdiler

*Şâhıla begler **yire yüz ur**dılar (VG/1687)*

zaḫm ur-: Yaralamak.

*Şu ʿaḳreb ki hem **zaḫm** birḳaç **ur**ur*

Bayıḳ ḳorḫuban cânını ḳaçurur (SN/26)

*Çü düzüp koşup **zaḫm**e **ur**dı ḳıla*

Ḳıluŋ geldi her birisi bir dile (SN/511)

*Ḳopuzı düzüp **zaḫm**e **ur**dı ḳıla*

Çalup yırladı ḳopuzı ile bile (SN/1293)

*Bârî ben daḫı bir **zaḫm urmış** olayım. (M-B.56a/6-7)*

z̲aḫma merhem urma-: Yaraya merhem sürmemek.

Urma**dı benüm benüm **z̲aḫmuma** hîç kimsene **merhem

Ḳalmadı benüm işüme kimsenüŋ inamı (SN/2858)

zindâna ur(vur)-: Zindana atmak.

*Ḳorḳutgil buŋu bu dem **vur zindâna***

Bu yavuz işten bolayki bu döne (YZ/551)

Zelḫâ eder Yusûf'a eşit beni

*Yoḳsa **zindâna ur**uram ben seni (YZ/599)*

Yusûf eder uġru buldum sizde ben

***Zindâna ur**dum ṣuç ettim anı ben (YZ/1196)*

3. 190. usan-:

cândan usan-: Bıkmak, ölümü göze alacak kadar sıkıntı içinde olmak.

Anası ḳayudan oda yandıdı

*Atası ḫo **cânından uṣan**dıdı (SN/715)*

***Uṣan**durdı bu çarḫ **cândan** beni*

Iraġ eyledi ḫânumândan beni(SN/4152)

3. 191. uşan-:

ḫurd uşan- : Parçalamak.

Bunu deyip ḳamusu düştü yere

*Ḫurd uşan**dı** ḳamusu oldu pâre (YZ/286)*

Çün bu sözü söyledi düştü yere

*Ḫurd uşan**dı** ol saat oldu pâre (YZ/437)*

3. 192. uşat-:

put uşat-: Putları parçalamak.

İçüp ḥikmet ü maʿrifet şerbetin

*Bütün er oluban **uşat**sun **put**un (SN/173)*

3. 193. ut-:

oyun ut-: Oyun kazanmak.

*Bu nakş ile biz bir **oyun ut**alum*

Gicemüzi gündüzleyin ṭutalum (SN/1937)

3. 194. uyan-:

göŋül uyan-: Farkına varmak.

*Ögütden uyuyan **göŋül uyan**ur*

Ḳulaġa giren söz câna boyanur (SN/322)

göz uyan-: Bir olaydan hareketle ders çıkarmak.

*Meger ṭâliʿimüŋ **gözi uyan**a*

Ya ḫoẕ devletümüŋ çerâġı yana (SN/2059)

3. 195. uza-:

dil uza-: Haddini bilmeden konuşmak.

Göŋül ṭunıcaḳ cânı bir gövde bil

***Dil uza**yıcaḳ başı bir güde bil (SN/3676)*

***Dil uzat**maġa şunmasaydı eli*

Çekilmeyedi eŋsesinden dili (SN/3681)

3. 196. uzat-:

dil uzat-: Bir kimse veya bir şey için kötü söylemek.

Er ol ola kim ʻaybını gözedür

*Yoḳ ol kim **dil** ayruḫlara **uzad**ur (SN/175)*

*Zîrek-daḫı faṣîḥ **dil uzad**up, her birine nüvâḫt idüp, yol zaḥmetinden ṣordı. (M-B.36b/10)*

el uzat(ma)-: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkış(ma)mak.

*Kişi mâlına hiç **el uzatma**ŋuz*

Ṭavar ayruġuŋ olsa gözetmeŋüz (SN/5404)

2. Yardım et(me)mek.

*Ve ger ni kamudur **el uzad**ıcı*

Ṭaʻâm olıcaḳ loḳma gözedici (SN/4047)

*Ḳavîler żaʻîflere **el uzatma**sunlar. (M-B.39b/13)*

el fesâda uzat-: Fesatçılık yapmak, arabozucu olmak.

Uzat**mışdı şöyle **fesâda elin

Ki ḳaya getürmiş idi Çîn ilin (SN/2370)

söz uzat-: Gereğinden çok konuşmak.

Bizüm sizde maḳsûdumuz daḫı yoḫ

*Ne lâzım ki **uzad**avuz **sözi** çoḫ (SN/2645)*

ṭamaʻ elini uzat-: Hırsla istemek.

***Ṭamaʻ elin uzad**up dutdı. (M-B.49b/10-11)*

3. 197. uy-:

nefse uyma-: Bedenin isteklerine uyanmamak, günah işlememek.

Ḳoyup ʿaḳluŋı ***nefsüŋe uyma****ġıl*

Gözüŋ göre cânuŋ oda atmaġıl(SN/90)

3. 198. ünde-:

dine ünde(me)-: Dinine çağır(ma)mak.

Eşitmezler bu sözü söylemegil

Ḫalḳı ḳoġıl ***dinine ündeme****gil (YZ/1480)*

doğru yola ünde-: İnandığı ilkeleri benimsetmek istemek.

Ḳamu ḫalḳı ***ṭoġru yola ünde****gil*

Benem ṭoġru vü Taŋrı birdür digil (SN/116)

3. 199. üşür-:

belâ üşür-: Kötü bir durumu musallat etmek.

Didi zaḥmete düşüren buyidi

Belâl*ar bize* ***üşür****en buyidi (SN/5059)*

dil üşür-: Bir ağızdan dillendirmek.

Ḳamu ittifâḳ ile ***dil üşür****üp*

Edeb bekleyüp sözlerin bişürüp (SN/5042)

3. 200. üz-:

ümîẕ üz(me)-: Ümiti kes(me)mek.

Didi eylese taŋlacaḳ taḫtı düz

Ḳamu müddeʿînüŋ ***ümîẕini üz*** *(SN/427)*

Çü destûr bulmadı döndi girü

Ümîẕ*ini* ***üz****üp oda yandı girü (SN/710)*

Ḫayâlini görüben vaṣl umar idüŋ i göŋül

Yüzini gördüŋ ***ümîẕ üzme****gil hem ola viṣâl (SN/1514)*

Ḳalın Oġuz bigleri Beyrek içün ʿaẓim yas ṭutdılar, ***umud üz****diler. (DK/V34/11-12)*

Ḳalın Oġuz bigleri Beyrekden ***umut üz****diler. (DK/D94/9)*

Allah viren ***ümiẕ****üŋ* ***üz****ilmesün. (DK/D201/8)*

3. 201. var-:

âvâz var-: Ses vermek.

İş ḳılam meydân içinde anlara

Kim yedi iḳlime ***âvâzı var****a (VG/467)*

cân ḥaḳḳ'a var- : Vefat etmek.

Ḳurt yedi anı ***cânı var****dı* ***Ḥaḳ'a***

Andıḳ anı bu sûretlere baḳa (YZ/1075)

dil var-: Bir sözü söylemeye gönlü razı olmak.

Benüm bigi olur ki yoḫdur bilüm

Söze gelmege nite ***var****a* ***dilü****m (SN/4117)*

el var(ma)-: Bir işi yapmaya gönlü razı ol(ma)mak.

Niçe ḳaṣd idersem göŋül virmedi

Elü*m anı hîç yıḫmaġa* ***varma****dı(SN/545)*

Bilezükden üşenür iken ḳolı

Nite balta ṣalmaġa ***var****dı* ***eli*** *(SN/1972)*

Göricek yüzin göŋli hîç virmedi

Ki başın kese hem ***eli varma****dı (SN/2385)*

iyi yola var(ma)-: Güzel davranışlar benimse(me)mek.

Eger eyle olmaya olur yavuz

Eyü yola varma*z yavuz ḳulavuz (SN/4597)*

işe var-: Kendi işiyle meşgul olmak.

Didi kim yâ ḳız yüri ***var işüŋe***

Ṣalma ol sevdâyı ayruḳ ayruḳ başuŋa (VG/1169)

Ol ḥakîm eydür ki Ḥâḳ yârî ḳıla

Varḳa eydür sen ***işüŋe var*** *hele (VG/1560)*

ḳapıya var-: Yardım istemek.

Âr degil mi duravuz ṭapusuna

Yâ ***var****avuz biz anın* ***ḳapısına*** *(YZ/34)*

teferrüce var-: Seyre çıkmak.

Bu on ḳardaş Yusûf'u aldılar

Atasından teferrüce vardılar (YZ/1291)

doġru yola var-: İstenilen davranışları benimsemek.

Var*a* ***ṭoġrı yol*** *egriye ṣapmaya*

Duta ḥaḳḳı vü bâṭıla ṭapmaya (SN/57)

uçmaġa var-: Cennete gitmek.

Bunlar eder ḳanı ḳurt yedi anı

Uçmaġa var*dı anıŋ şimdi cânı (YZ/982)*

3. 202. vér-:

ad vér-: Adlandırmak.

Varḳa ***vir****diler Hümâm oġlına* ***ad***

Ḳız adı Gülşâhıdı iy ḫōş-nihâd (VG/21)

Her birine ***ad vir****en ol üstâd*

Bunlara Ḥayyu Benî Ḥayf urdı ad (VG/76)

Keremi çün vezîr-i aʿẓam devrinde vücûd bulmaġın Düstürü'l-Melik diyü ***ad vir****ildi. (M-S.4/2-3)*

ʻaḳl u cân vér-: Kendini kaybetmek.

Aŋa ***ʻaḳl u cân vir****di vü ḥiss ü hem*

Daḫı ʿilm ü temyîz ü idrâk ü fehm (SN/55)

alḳış vér-: Övmek.

*Ol ḳarıcuḳ kendü çoḳ **alḳış virü***

Ḳız atası evine geldi girü (VG/992)

amân vér(me)-: Rahat bırak(ma)mak, göz açtır(ma)mak.

Çü uġrı ele gire başını kes

*Ḥarâmîye **vir**me **amân** bir nefes (SN/5471)*

*Ol anaŋ zâlim **amân virme**z baŋa*

Şîr-bahâ ister ki virem ben aŋa (VG/391)

*Çarḫ ẓâlimdür kime **vir**di **amân***

Devr fânidür kime oldı emîn (VG/767)

*Kâfirler oġlana **âmân vir**diler. (DK/D142/10)*

*Bu-gün küstâḫ ḳatından geçdügüm aŋa hergiz baŋa **emân virme**ye. (M-B.32a/10)*

and vér-: Söz vermek.

***And ver**diler düşünü degil deyü*

Ma'lûm eyle anı bize söyleyü (YZ/40)

Hiç egirilik ḳılmadık bunda size

*And içeriz **and ver**irseniz bize (YZ/1144)*

*Atam **vir**di evvel ögüt şoŋra **and***

Baŋa ol yarar sayru olana ḳand (SN/2098)

Erligile ol buŋa ḳarşu dura

***And vir**icek gürzi ḳarnından ura (VG/517)*

***And vir**di girü ḳul ol dem aŋa*

Sen kime ʿâşıḳsın eyitgil baŋa (VG/789)

*Eger bu söze ınanmazsaŋ baŋa muġallaẓa **and vir** ki bu söze ḫilâf itmeyem. (M-B.30b/13-14)*

âvâz vér-: Ses vermek.

*Ḳırḳ yirden **âvâz vir**esiz didi. (DK/V61/9)*

baş vér-: Kendini feda etmek.

Seni uṣlu gördüm ü uṣlu kişi

*Gerek virmeye sırrı **vir**e **baş**ı (SN/3664)*

*Senüŋ yolunda **baş vir**di. (DK/D301/5-6)*

beglik vér-: Güç vermek.

*Hey Dirse Ḫan **biglik vir**gil bu oġlana. (DK/V10/12)*

*Dirse Ḫan oġlana **biglik vir**di, taḫt virdi. (DK/D18/8)*

*Ḫanlar ḫanı ḫan Bayındır oġlana **biglik vir**di. (DK/D34/9)*

beşâret vér-: Müjde vermek.

***Ver beşâret** bunlara ḳurtulmaġa*

Al ilet bunları girsin uçmaġa (YZ/796)

birlige ṭanıḳlıḳ vér-: Birliğe şahitlik etmek.

Ne kim anı ʿaḳl aŋlar u göz görür

*Anuŋ **birligine ṭanuḳlıḳ vir**ür (SN/74)*

boyun vér-: Öldürülmek; pusuya düşmek; yakalanmak.

*Bizden kaçup arslan cevrine **boyun vir**ürler. (M-B.43b/8-9)*

*Egerçi sen ḳażâ ḥükmi-y-ile bu belâya **boyun vir**düŋ. (M-B.47a/4)*

*Bunca zamândan berü bunuŋ ḳulluġunda **boyun vir**üp-dururuz. (M-B.55b/12-13)*

cân vér(me)-: Öl(me)mek.

Ṣundu aldı bismillah deyü arı

*İçti anı düştü yere **cân ver**i (YZ/1464)*

Az zamân geçmez Yusûf daḫi gider

***Cân** Ḥaḳ'a **ver**ir dünyâyı terk eder (YZ/1501)*

Didi ger dilermişse atam beni

*Nedür taḫt **vir**eyidi baŋa **cân**ı (SN/512)*

Anı key ḥaḳınca eger göredüm

*Ol arada fi'l-ḥâl **cân vir**edüm (SN/671)*

*Bir işitmek ile aŋa **vir**di **cân***

Süheyl idi göŋli içinde hemân (SN/1133)

Kemterîn yazıcısı 'ışḳuŋ budur

*Lîkin 'ışḳa **cân vir**enler usludur (VG/1660)*

'Işḳ ġâlib kendü maġlûb olduġın

***Cân vir**üp aldı ṣatun ölüm ṭaġın (VG/1588)*

Eydüŋüz ol nâzenîn Varḳa ḳanı

*Ol fülân yirde varup **vir**di **cân**ı (VG/1605)*

*Ya pes **cân vir**en cân alan Allah Ta'âla-mıdur? (DK/D161/1)*

*İkisinden bir bolayki **cân**ın **vir**e. (DK/D162/7)*

*Anası daḫı **cânın virme**di. (DK/D165/8-9)*

*Ṣanaduŋ aġaç ḳalıbına **cân vir**ürdi. (M-B.59a/5)*

cevâp vér(me)-: Yanıt ver(me)mek.

*Siz **cevâp ver**ir misiz buna söyleyü*

Buŋa ṣorarız biz bunu isteyü (YZ/1285)

Ki gövdem eriye vü yaşum aḳa

*Yarın sen **vir**esin **cevâb** Ḥaḳ'a (SN/1405)*

*Süheyl aŋa uş böyle **vir**di **cevâb***

Cevâbında hem eyle gördi ṣavâb (SN/2031)

*Ṭutılur dilim kim **vir**even **cevâb***

Bularuŋ adın çekmemekdür ṣavâb (SN/5682)

Didiler uş Varḳa geldi yâ Hilâl

***Vir cevâb**ıŋ ḳılısar senden su'âl (VG/1116)*

*Böyle digeç Dirse ḫan ḫatunına **cevâb virme**di. (DK/D25/12)*

*Ḳorḳma ḳayurma, big serḫoşdur **cevâb vire**mez didiler. (DK/D26/1-2)*

*Ya sen ne **cevâb vir**dün? (DK/V95/12)*

*Ol daḫı **cevâb vir**di. (M-B.16a/12)*

*Gökçek **cevâb vir**gil. (M-B.42a/11)*

cezâ ver-: Cezalandırmak.

*Saŋa işbu sâ'at **vir**eydüm **cezâ***

Yad il içidür ne diyeler bize (SN/2290)

Lâ-cerem bunlar zebûn ola size

*Şehri alup bunlara **vir**üŋ **cezâ** (VG/585)*

Dir varuŋ anı getürüŋ bir ülişi

*Tâ ki ben **vir**em **cezâ**sını aŋa (VG/745)*

Ârıŋuz yoḳ ne dideyin ben size

*Ḥaḳ **vir**e meger size yarın **cezâ** (VG/1207)*

dâd vér-: Adaletli olmak.

*Çaġıruban **dâd vir**ende bol çavuşlu. (DK/ D110/1)*

derde dermân vér-: Bir probleme çözüm üretmek.

Ki ṣarp işi geŋez ḳılan ol durur

*Ḳamu **derde dermân vir**en ol durur (SN/643)*

destûr vér(me)-: İzin ver(me)mek.

*Etti **destûr ver** baŋa ta kim varam*

Ne ki ḳurt var ḳamu bunda getirem (YZ/158)

*Etti **destûr ver** baŋa tâ kim varam*

Ne ki ḳurt var ḳamu bunda getirem (YZ/1491)

Zelḫâ eder atanı aġırlaram

*Destûr ver**gil kim saraya ünderem (YZ/1434)***

*Dilediди **destûr** ben **virme**düm*

Anuŋ gitdügini revâ görmedüm (SN/720)

*Geldi dir iy şâh baŋa **destûr vir***

Kim gireyin ben bugün meydâna dir (VG/533)

*Varḳa eydür kim baŋa **destûr vir***

Kim varayım ilüme ḳavmüme dir (VG/844)

Varḳa eydür imdi iy bedr-i münîr

*Vaḳt oldı giderem **destûr vir** (VG/1461)*

*Yad ḳızı ḥalaluma **destûr vir**sün. (DK/D144/10)*

*Bayındır Ḫan **destûr vir**di. (DK/D202/7)*

dil vér-: Konuşma gücü vermek.

*Ḫaḳ Taŋrı **dil ver**di ḳurda söyledi*

Selâm verdi Yaḳûb'a ṭapu eyledi (YZ/156)

Ḫaḳ Çalab'ıŋ ḳudreti gör neyledi

*Ṣaneme **dil ver**di şoldem söyledi (YZ/435)*

emân vér-: Güvende tutmak.

*Bir ḳaç urınca emân diledi, **emân vir**diler. (M-B.54b/11)*

furṣat vér-: Fırsat vermek.

*Ki saġlıḳ bağışlaya **furṣat vir**e*

Tamâm eylemeklige ruḫṣat vire (SN/373)

*Allah Taʿâla senüŋ oġluna **furṣat vir**sün. (DK/D75/9)*

göŋül vér(me)-: Sev(me)mek, aşık ol(ma)mak.

*Niçe ḳaṣd idersem **göŋül virme**di*

Elüm anı hîç yıḫmaġa varmadı (SN/545)

Ṣaḳındugum ol idi görmeyesin

*Görüp aŋa **göŋl**üŋi **virme**yesin (SN/548)*

Öginde didi bu yigit gördügi

*Kime kim ire **göŋl**ini **vir**dügi (SN/1126)*

*Gel **göŋül vir** kim saŋa bu gencümi*

Küllî virem żâyiʿ idem rencümi (VG/163)

İy bu ʿâciz cânuma mûnis olan

*İy baŋa **göŋül vir**üp göŋül alan (VG/1653)*

***Köŋül vir**üp sevdügüm. (DK/D24/3)*

***Köŋül vir**üp sevdügüŋ. (DK/D96/10)*

***Köŋül vir**üp sevdügüm Banı Çiçek Yalançı oġlı Yaltaçuġa varur olmış. (DK/D97/8)*

ḫaber vér(me)-: Bilgilendir(me)mek.

Yûsuf'uŋ ḳardaşlarına degirir

*Nice gördü yoruldu **ḫaber ver**ir (YZ/31)*

*İmdi dinlen **ver**eyim size **ḫaber***

Mısır'da bir bezirgân vardı meger (YZ/165)

Vara Cebrâʿil ol dem Muḥammed'e

***Ḫaber ver**e ümmetinden ol Aḥmed'e (YZ/779)*

Bunı böyle bilmek gerek ʿaḳldan

***Ḫaber vir**ilen böyledür nakleden (SN/176)*

Şeh eydür vezîre eyâ pür-hüner

*Varuŋ oġluma tîz **vir**üŋ **ḫaber** (SN/632)*

Çü saġlıġile uş şara giresin

*Gerek bunı şâha **ḫaber vir**esin (SN/988)*

Geldi anda bâru dibinde ṭurur

*Uş **ḫaber vir**düm ṭapuŋ ne buyurur (VG/452)*

*Ol ḳarı geldi **ḫaber vir**di aŋa*

Didi kim Gülşâh'ı virürler saŋa (VG/989)

Virme**di ol ḳavm aŋa hergiz **ḫaber

Söylemedi hîç kimesne ḫayr ü şer (VG/1115)

*Vardı kâfirler azġunı Şökli Melike **ḫaber vir**di. (DK/D38/2)*

*Şu ḳaçan **ḫaber vir**se girek. (DK/D45/9)*

*Baba ṭoġrı **ḫâber vir**gil. (DK/D144/1)*

*Döndüm ol ere **selâm vir**düm. (DK/D207/5-6)*

*Arşun oġlı Direk Teküre **ḫaber vir**diler. (DK/D208/12)*

*Giceye ḳârîb ṣâḥib-ḫânenüŋ çopanı yabândan gelüp **ḫaber vir**di. (M-S.14/11)*

*Nite kim Ḳur'ân **ḫaber vir**ür. (M-B.9b/12)*

ışıḳ vér-: Işıklandırmak.

Meger ışlar olayidi hem ışıḫ

***Vir**eydi ḳara dün içinde **ışıḫ** (SN/2590)*

ʿışḳa boyun vérme-: İtaat etmemek.

*Şu kim **ʿışḳa verme**miş ola **boyun***

Bunuŋ bigi oynamaz olur oyın (SN/1593)

ʿışḳa yaḳayı vér-: Aşka yakalanmak, aşık olmak.

*Kişi **ʿışḳa vir**icegez **yaḳayı***

Yaḳasını yırtar ṭutar yakayı (SN/1977)

icâzet vér-: İzin vermek.

*Dürişgil kim ataŋ **icâzet vir**e*

Çeri altun aḳçayile at vire (SN/684)

Siz aŋa ***icâzet vir****üŋ kim vara*

Ġarîblıḳda gezüp üşene ara (SN/727)

İcâzet vir*esin ḳuluŋuz varam*

Eger il ü eger yaġısa görem (SN/945)

Bu ḫuṣûṣa ***icâzet vir****ilsün. (M-S.6/17)*

ḳayġıya can vér(me)-: Öl(me)mek.

Naḳâş didi ***ḳayġuya virme can****uŋ*

Dürişgil ki saġlıġa ire tenüŋ (SN/674)

ḳuru gövdeye cân vér-: Diriltmek.

Yüridür yazı ḳış ṣovuġın sürüp

Yürdidür ***ḳuru gövdeye cân vir****üp (SN/20)*

ḳuvvet vér-: Güç vermek.

Bayıḳ bil ki ***ḳuvvet vir****en ol durur*

Gerekse dirildür gerek öldürür (SN/83)

mehl vér-: Süre tanımak.

Eger baŋa ***mehl vir****ürseŋ, her gün on balıḳ uydurup öŋüŋden geçürem bir bir yi. (M-B.30b/12-13)*

melâmet eline yaḳam vér-: Kınanmak; azarlanmak.

Ḳanâʿat etegine el urmışam

Melâmet eline yaḳam vir*mişem (SN/5661)*

murâd vér-: İstemek, arzu etmek.

Murâd vir*di murâd aldı. (DK/D121/12)*

Murad vir *murad al andan git yigidüm. (DK/D261/12)*

muştılıḳ vér-: Müjdelemek.

Geldi eydür iy vezîr-i kâr-dân

***Muştılıḳ vir** irdi Varḳa pehlevân (VG/451)*

möhlet vér-: Süre tanımak.

*Ḳazana **möhlet vir**gil. (DK/D140/10)*

naṣîḥat vér-: Öğütte bulunmak.

*İşbu resme çoḳ **naṣîḥat vir**diler*

Hîç işitmez Varḳa ne söylediler (VG/1135)

nişân vér-: İşaret etmek.

*Gerek yârumuzdan **vir**esin **nişân***

Ki ansuz yaraşmaz baŋa bu cihân (SN/665)

Yâ nigâr münis ü dil-ber yâr u cân

*Al emânet Varḳa'ya **vir**gil **nişân** (VG/1064)*

ögüt vér-: Nasihat etmek.

Berisi yıl yine girdin sen düşe

Ögüt verdin söyledin baŋa paşa (YZ/496)

Zelîḫâ eder yâ Ḳuṭayfer bu baŋa

*Yav(u)zluḳ ḳılur bir **ögüt ver** buŋa (YZ/549)*

Ögüt verdi Zelḫâ'ya döndü geri

Zelḫâ etti Yusûf'a ṭur gel beri (YZ/563)

Ḳatumda otur u beni tâze ṭut

*İşitgil ne kim **vir**ür isem **ögüt** (SN/303)*

*İşitdi kim **ögüd**i **vir**düm aŋa*

Ḳatumdan ırılmadı hîç bir yaŋa (SN/330)

***Ögüt vir**di birḳaç u didi daḫı*

Dimezven ki sen ṭâli'üŋe ḳaḫı (SN/1523)

*Çoḳ **ögüt vir**di bu resme her biri*

ʿÂşıḳa żarrdur ögüt iy serseri (VG/1033)

Evlerine iltüben gizlediler

Varḳa'ya ***ögüt virüp*** *söylediler (VG/1131)*

Ḳırḳ ince billü ḳızuŋ içine girdi, ***ögüt virdi****. (DK/V61/7)*

Nice ki ***ögüt virdiler****, mü'eṣṣir olmadı. (M-B.42a/6-7)*

ölü gövdeye cân vér-: Diriltmek.

Ki Taŋrı Taʿâlâ bir oġlan vire

Benüm bu ***ölü gövdeme cân vire*** *(SN/398)*

ömür vér-: Hayat vermek.

Şunuŋ gibi melîḥ ṭapardı ḫaça

Ol nezâni[7] ***ömrü verirdi*** *hiçe (YZ/328)*

Ger ***ʿömr verürise*** *perverdiġâr*

İrteki meclisde eydevüz ḫaber (VG/297)

Ol ikisine daḫı ḳırḳ yıl tamâm

Virdüm ʿömr *ilet ḥabîbüme peyâm (VG/1710)*

Eyitdi ḳırḳ günde gelem iy mâh-rû

Ger ***ʿömür virürise*** *Settâr u Hû (VG/395)*

Saġlıġ-ıla Ḥaḳ ***ʿömür virse*** *bize*

Yâ cemâʿat bu sözi yarın size (VG/591)

Ol iki ḥalala yüz ḳırḳ yol ***ʿömür virdüm*** *didi. (DK/D169/6)*

Taŋrı teʿâlâ ol ḳażâdan şaḳlayup daḫı ***ʿömr virdi****. (M-B.68b/12)*

râḥat vér-: Tedirgin etmemek.

Hevâsı uçmaḳ ḳoḳusı gibi göŋüllere ***râḥat virürdi****. (M-B.51b/5)*

[7] Nâzenin

raḥmet vér-: Bağışlamak.

*Çü gökden size Taŋrı **raḥmet vir**e*

Hem aŋa virüŋ kim düşüpdür yire (SN/5398)

rıżâ vér(me)-: Razı ol(ma)mak.

*Ger **rıżâ verme**ziseŋ ḫôşluġıla*

Ben idem işümi ser-ḫôşluġıla (VG/283)

*Ben **rıżâ vir**düm ki Gülşâhı virem*

Râzî ol sen daḫı yâ ehl-i ḥarem (VG/354)

Anca ḳıldı siḥr efsun ol ‘iḳâl

*Tâ ki o ẓulme **rıżâ vir**di Hilâl (VG/1013)*

*Pes yigrek oldur ki **rıżâ vir**esin, seni fülân pâdişâhuŋ oġlına virem ve endîşem[i] senden fârig ḳılam. (M-B.17a/8-9)*

ruḫṣat vér-: İzin vermek.

Ki saġlıḳ bağışlaya furṣat vire

*Tamâm eylemeklige **ruḫṣat vir**e (SN/373)*

İki yüzlü âdem gelicek saŋa

Ki yaḳışa hiç verme ruḫṣat aŋa (SN/5444)

ṣalâvat vér-: Salavat getirmek.

*Ḫoş **ṣalâvat ver**elim Muḥammed’e*

Ol yazıḳlılar güvüncü Ahmed’e (YZ/10)

***Ver**irsevüz **ṣalâvat**ı biz arı*

Töküle bizden günâh ne kim varı (YZ/11)

Ol zamânın Hût idi peyġâmberi

***Ver ṣalâvat** müzdüne anıŋ arı (YZ/108)*

***Vir ṣalâvât** eydeyim bir dâstân*

Gör ne muʿciz gösterür faḫr-ı cihân (VG/13)

Ḥaḳ yazısıla getürelim dile

*Ger **ṣalâvât vir**ür-iseŋ ʿışḳ-ıla (VG/593)*

*ʿIşḳ-ıla bir ḫōş **ṣalâvât vir**elüm*

Söze andan başlayuban girelüm (VG/896)

sebaḳ vér-: Ders vermek.

Mektebe ikisi bile varurıdı

*Ḫ ʿâce anlara **sebaḳ vir**üridi (VG/38)*

selâm vér-: Selamlamak.

Ḥaḳ Taŋrı dil verdi ḳurda söyledi

***Selâm ver**di Yaḳûb'a ṭapu eyledi (YZ/156)*

Ḳuyuda geldi Yusûf'a Cebrâʿil

***Selâm ver**di kim yâ Yusûf eyle bil (YZ/189)*

***Selâm ver**ir Ya'ḳûp'a verir ṭonu*

Ya'ḳûp alır yüzüne sürter anı (YZ/1378)

*Oḳurvan taḥiyyât **vir**ürven **selâm***

Diri olduġumca vü temme'l-kelâm (SN/171)

İdimezven anı kişi ṣalam

***Vir**ibiyem atama bundan **selâm** (SN/3705)*

*Gelicek yaḳın **vir**di aŋa **selâm***

Süheyl eyledi aŋa ḳarşu ḳıyâm (SN/4208)

*Sürdi atın ilerü **vir**di **selâm***

Aldılar cümle ʿaleyke ḫâṣ u ʿâm (VG/430)

Vir**di luṭfıla Melik Muḥsin **selâm

Varḳa Gülşâh ol iki bedr-i tamâm (VG/1446)

*Baş indürüp baġır başġıl, biz kâfire **selâm vir**gil. (DK/D40/11)*

Aruzdan adam geldi, ***selâm vir****di. (DK/D295/12-13)*

Ṭaş Oġuz bigleri oturur-ıken girüp ***selâm vir****di. (DK/V96/3-4)*

Âyet tevâzûʿ birle ***selâm vir****di. (M-B.49a/11)*

Selâm vir*di ve iştiyâḳ gösterdi. (M-B.64a/2)*

Gökcek ***selâm vir****mek ʻömr arturur. (M-B.68a/4)*

sır vérme-: Bir sırrı açığa vurmamak, başkasına söylememek.

Seni uṣlu gördüm ü uṣlu kişi

Gerek ***virmeye sırrı*** *vire başı (SN/3664)*

şevḳ vér-: İsteklendirmek.

Anuŋ ẕikri şevḳından maşrıḳ şuʿlesi ***şevḳ vir****ür. (M-S.1/2-3)*

taḫt vér-: Padişah yapmak.

Taḫt vir*gil erdemlüdür. (DK/V10/12)*

Dirse Ḫan oġlana biglik virdi, ***taḫt vir****di. (DK/D18/8)*

ṭanıḳlıḳ vér-: Şahtlik etmek.

Ṭanıḳlıḳ ver*irdi Ḥaḳ Taŋrı anı*

Daḫi tevbe ḳılmadın mı sen sini (YZ/566)

Şâh eydür senüŋ ṭoġruyimiş sözüŋ

Bilüben ***ṭanıḫlıḳ vir****ürmiş özün (SN/1245)*

ümîẕ vér-: Ümitlendirmek.

Ol ***ümîẕi virme****sedi cânuma*

Ecel bellü ṣuṣadıdı ḳanuma(SN/661)

yavuzluk vérme-: Kötülük vermemek.

Hem key dürişdüŋ idi ki ben unıdılavan

Ḥaḳ ***virme****sün* ***yavuzlıḳ*** *hem yine ekinüme (SN/1827)*

yile vér(me)-: Yok et(me)mek, heba et(me)mek.

*Bu devlet vaḳârını **virme yile***

Ki tâc eylemeye başuŋdan gile (SN/742)

Bilüyile işi başarur kişi

*Bilisüz kişi **yile vir**ür işi (SN/753)*

*Döker yüz ṣuyın **yile vir**ür udı*

Adı ṭopraġa bıraġur ʿışḳ odı (SN/1140)

ʿIşḳ u sevi nefs odınuŋ sûzını

*Söyündürüben **yile vir**di **tozını** (VG/1436)*

*Ben daḫı oġlaḳı ırladup furṣatı **yile vir**düm, maḥrûm ḳaldum. (M-S.18/11-12)*

yol vér(me)-: Geçmesine izin ver(me)mek; hızını artır(ma)mak.

***Yol vir**ürse Taŋrı ol ṭoluaya*

Varḳa çün girür içerü ḫaymeye (VG/206)

Ben girem meydâna gel sen fâriġ ol

***Virme**di hergiz Hümâm oġlına **yol (**VG/241)*

*Varḳayam **vir**di baŋa Ḥaḳ Taŋrı **yol***

Ol ki luṭfından ḳılur ḥâcet ḳabûl (VG/818)

*Ḥaḳ Taʿâla **yol vir**di, vardum. (DK/D190/11)*

yüz vér(me)-: İlgi, yakınlık göster(me)mek.

*Yavuzlara **yüz virme**ŋüz zînhâr*

Ḳatuŋuzda ṭutmaġa bir dem ḳarâr (SN/5386)

Dilersen ki olmaya işün yavuz

*Yavuz söyleyen ademe **virme yüz** (SN/5443)*

ẕevḳ vér-: Eğlendirmek, mutlu etmek.

*İlâhi olıcaḳ **vir**ür ʿışḳ **ẕevḳ***

Ḳalan ayruġı hep hevesdür [ü] şevk (SN/1987)

3. 203. yaḳ(yaḫ)-:

ʿaşḳ odu yaḳ- : Aşk ateşi yakmak.

Gün geldikçe eti teni şararır

ʿAşḳ odu yaḳar anı şayru ḳılır (YZ/447)

cân u ciger yak-: Acı çektirmek.

Eytdi yâ Varḳa bunı dime daḫı

Fürḳat ile ṭop cânum yaḳduŋ aḫî(VG/1463)

Çün bu sözi itdiler miḥnet ḫaber

Bir ḫaberdür kim yakar cân u ciger (VG/1611)

Olmaya beni ġâfil bulup mekr odı-y-ıla cigerüm yaḳa. (M-B.64a/5)

cân oda yaḳ- : Kendini kötü duruma düşürmek.

Hele yaḫdı cânumı oda benüm

Ḳurutdı ṭamarda ne kim var ḳanum (SN/1239)

fürḳat odı yaḳ-: Ayrılık hasreti çekmek.

Fürḳat odı yaḳdı beni vü ḳalmadı ṣabrum

Esirge beni raḥm ḳıl iy ḫûr-i cinânum (SN/1551)

ḫasret odı yaḳ-: Ayrılık acısı çekmek.

Ḫasret odı şöyle yaḳdı cânumı

Kim ṭamarda ḳalmadı ḳanum benüm (VG/422)

Eydür imdi iy ʿaceb ne ḳılayım

Ḳanġı ḫaṣret odına yaḳılayım (VG/441)

yürek (ʿışḳ odı) yaḳ- : Aşık olmak.

Başın götürüp yuḳaru baḫtı ol

Yüregini ʿışḳ odına yaḫtı ol (SN/516)

*Şunuŋ bigi ʿ**ışḳ odı yaḫ**tı anı*

Şanasın [kim] ayrıldı tenden canı(SN/518)

*Şunun bigi **yaḳ**dı anı ʿ**ışḳ odı***

Ki bir yaŋa nâmûsı ʿârı ḳodı (SN/1135)

Bodıcı bıraḫduŋ [u] şu içmedüŋ

***Yüregüŋi yaḫ**duŋ [u] şu imedüŋ (SN/3758)*

3. 204. yaḳıl-:

hasretten yakıl-: Çok özlemek.

Varḳa'nuŋ geldi ḳulı zârî ḳılur

*Ḫ'âcesinüŋ **hasretinden yaḳıl**ur (VG/1632)*

iç yakıl-: Acı çekmek.

Şu deŋlü ki andaġı ulu kişi

*Görüp her birüniŋ **yaḳıl**dı **içi** (SN/4678)*

3. 205. yan-:

baġrı yan-: Acı çekmek.

Dilimden gitmez oldu Yusûf adın

***Baġrı**mı **yan**dırdı der senin adın (YZ/1223)*

*Yaluŋuzça oġul görinmez **baġru**m **yan**ar. (DK/D24/10)*

*Yaluŋuzça oġul görinmez **baġrum yan**ar. (DK/V76/6)*

***Yan**dı **baġru**m göyindi içüm. (DK/ V40/9)*

cân yan-: Çok acı duymak, bir işten zarar görmek.

ʿArîs ehli çün begenmedi anı

*Eyle şan kim Yusûf'uŋ **yan**dı **cânı** (YZ/295)*

Ol ḫôca bezirgân çün şattı anı

*Özü göyünd'eyle ki **yan**dı **cânı** (YZ/388)*

Kullarına virdi iltürler anı

*Âh ḳıldı Varḳanuŋ **yan**dı **cânı** (VG/238)*

Gördi Gülşâh ol yiġitler şâhını

*Getürüler süriyü **yan**dı **cânı** (VG/311)*

Çünki işitdi Melik Muḥsin anı

*Bî-ḳarar oldı bu kez **yan**dı **cânı** (VG/968)*

Varḳa çün işitdi bunlardan anı

*Âh ḳıldı Varḳanuŋ **yan**dı **cânı** (VG/1121)*

ciger yan-: Acı çekmek.

*Bu gün oşbu arada bir müşkil iş oldı kim **cigerümüz yan**dı. (M-B.12b/14)*

*Bir gün bir yılan sürdi yazıdan, **cigeri yan**up su isteyü ol bâġa uġradı. (M-B.21b/6-7)*

ḥasretten yan-: Çok özlemek.

Ben daḫi ʿayâllerimden azmışam

*Gece gündüz **ḥasretinden yan**mışam (YZ/161)*

ḥasret odu (ile) yan-: Özlem ateşi ile yanmak.

***Ḥasret odu yan**dırdı içim ṭaşım*

Ol sebepten eksilmez akar yaşım (YZ/1086)

ʿışḳ ile iç dış yan-: Aşık olmak.

Aŋa didi ḳayṭâs iy ḳardaşum

*Benüm **ʿışḳ ile yan**dı **içüm ṭaşum** (SN/3903)*

ʿışḳ odı içinde yan-: Aşık olmak.

***İçümde yan**an **ʿışḳ odı** çün baş götürdi*

Başuma ḳaża gör ne ser-encâm getürdi (SN/2488)

*Çıḳar **ʿışḳ odı** çün **içimde yan**ar*

Depemden dütünüm nite kim fenar (SN/4980)

iç yan-: Çok acı duymak.

Gelmedi oġlum benim bunda özü

Yandı içim eşiteli bu sözü (YZ/1168)

oda yan-: Ateşte yanmak.

Yüzlerinden artıḳı yanmış oda

Yanmamış yüzleri hiç ol tayfada (YZ/764)

Yüzümüzü yandırmaz bu ṭamuda

Ḳalan âzamız yanar dün ü gün oda (YZ/770)

Bu düşi görüp ol gün uyandıdı

Odasındayiken oda yandıdı (SN/1124)

Çü destûr bulmadı döndi girü

Ümîẕin üzüp oda yandı girü (SN/710)

Anası ḳayudan oda yandıdı

Atası ḫo cânından uṣandıdı (SN/715)

od içinde yan-: Acı çekmek, sarsılmak.

Aŋa ṣıġınup buldı umu uman

Yanar od içinde gül ü yâsemen (SN/77)

yürek yan-: Acı çekmek.

Çü dâye yavuz ḥâlde gördi ḳızı

Ki yüregi yanup ṣarardı yüzi (SN/883)

3. 206. yap-:

ara yap-: Arasını bulmak.

Naḳâşa icâzet virür şâh-ı Çîn

Ki ol arayı yapa ola yaḫın (SN/1333)

göŋül yap-: Birini razı ve hoşnut etmek, gönül almak.

*Gücüŋ çün yiter yıḳma **yap**ġıl **göŋül***

Sözüŋ çün geçer ivme söyle aŋıl(SN/274)

Şu bir görmek ile ḳapıldı göŋül

*Anuŋ ʿışḳına hem **yap**ıldı **göŋül** (SN/670)*

3. 207. yapış-:

etege yapış-: Birinin koruyuculuğu altına girmek.

***Yapış**dum **etegüŋe** ṣanki tozam*

Eger silker iseŋ yabâna tozam (SN/3114)

3. 208. yar-:

yürek yar-: Açı çektirmek.

Ki yatmış durur ḫaste vü bî-ḳarâr

*Ol itdükce âh **yüregi**mi **yar**ar (SN/587)*

Ḳonar gögsi üstinde ḳılur ḳarâr

*Urur ḳaynaġını **yüregi**n **yar**ar (SN/870)*

Ya ol elüme gire yâ ḫo ben çıḳam başdan

*Ya aŋa yâr olavan yâ ḫo **yüregü**mi **yar**am (SN/1479)*

yürek bağrı yar-: Acı çektirmek.

Bu ʿışḳ âdeme gör neler uġradur

***Yar**ar **yüregin bağrını** ṭoġradur (SN/1975)*

3. 209. yarıl-:

öd yarıl-: Çok korkmak.

*Aġ ṣaḳallu Aruz Ḳocaya ḳan ḳusdurdı. Oġlı Ḳıyan Selçüküŋ **ödi yarıl**dı. (DK/D219/2)*

3. 210. yayın-:

ög yayın-: Aklı dağılmak.

*Şu ḳorḫudan eyle **yayın**dı **ögi***

Ki ḳurıdı aġaçda elma bigi (SN/2948)

3. 211. yıġ-:

dil yalandan yıġ-: Dilini yalandan korumak.

Dilersen ki her bir yire ṣıġasın

***Dilini yalandan** gerek **yıġ**asın (SN/276)*

3. 212. yıḳ-:

‘aḳl evi yıḳ-: Delirmek.

*Eliyile **‘aḳl**ı **evini yıḳ**ar*

Ayaġile dîregin ḳaḳar (SN/204)

göŋül ili yıḳ-: Duyguları yok etmek.

***Göŋ**lüm **ilini yıḫ**maġ u obarmaġiçüŋ uş*

Her menzile baḫ bağlu dutar vaḳʿa vü nâmı (SN/2862)

müzd yıḳ-: Sevabından olmak.

*Lâcerem ġıybet ḳılan **müzd**ün **yıḳ**ar*

Ol yuyunur yazıḳlarından çıḳar (YZ/577)

tevbe yıḳ-: Tövbe bozmak.

*Bir saʿat geçti yine **tevbe yıḳ**ar*

ʿAşḳ ile Zelîḫâ’ya döner baḳar (YZ/543)

3. 213. yırt-:

ḳalp yırt-: Korkutmak, acı duyurmak.

Didi bârî ḳapuları açalum

*Doḳunuban **ḳalp yırt**up ḳaçalum (VG/484)*

yaḳa yırt-: Üzüntüyle gömleğinin yakasını parçalamak.

Kişi ʿışḳa viricegez yakayı

*Yaḳa**sını yırt**ar ṭutar yakayı (SN/1977)*

*Yaḳa**sını yırt**ubanın gül bigi*

İŋen zârîlıġ itdi bülbül bigi (SN/5498)

Serâsîme vü unıdup kendüzin

*Yaḫa yırt**up u göge diküp gözin (SN/4185)***

*Ṭartdı **yaḳasın yırt**dı, oġul oġul diyüben bögürdi zârılıḳ ḳıldı. (DK/D91/5-6)*

*Ṭartdı **yaḳasın yırt**dı. (DK/D94/3-4)*

3. 214. yé(me)-:

emek yé(me)-: Gayret sarf et(me)mek.

Saŋa vâcib olur anı istemek

*Ġarîblıḳ çeküben **yi**me çoḳ **emek** (SN/681)*

Benüm içün iḳlîmlere geçmedüŋ

***Emek yime**düŋ mâluŋı ṣaçmaduŋ (SN/3195)*

*Ol anuŋ ile niçe **yi**di **emek***

Diledi ne ḥâcet mükerrer dimek (SN/5144)

ġam yéme-: Kaygılanmamak.

Degül düşmene dosta hem dimegil

*Peşîmân olup ṣoŋra **ġam yime**gil (SN/4012)*

ġuṣṣa yé-: Endişelenmek, üzülmek.

Allah'ımdan diledim seni görem

*Biŋ ikiyüz yıl(durur?) **ġuṣṣan yi**rem (YZ/119)*

Ettiler tîz uġrusun ṭutun deyü

*Döndüler onlar ḳamu **ġuṣṣa ye**yü (YZ/1142)*

ġuṣṣa yé(me)-: Kaygılan(ma)mak.

Cihânda daḫı ʿömr didükleri

*Dün ü gün delim **ġuṣṣa yi**dükleri (SN/289)*

Ḳaçan çıḳup atam ṭonını giye

*Anıḫtarınuŋ **ġuṣṣa**sını **yi**ye (SN/477)*

*Ögütledi didi ki **ġuṣṣa yime***

Bu düşiŋi hîç kimseneye dime (SN/885)

*Ve çün ṭoḳ ola, açlıḳ **ġuṣṣa**sın **yime**. (M-B.18b/4)*

*yalıncaḳlıḳ **ġuṣṣa**sın **yime. (**M-B.18b/5)*

*Ol bu dünyâ **ġuṣṣa**sın **yi**mekden fâriġdür. (M-B.67b/2)*

ḥarâm yé(me)-:Hakkı olmayanı al(ma)mak.

Eytgil ana peyġâmber olan kişi

***Ḥarâm ye**mez uġruluk degil işi (YZ/1168)*

Eytgil peyġâmber olan kişi

***Ḥarâm ye**mez uġruluḳ degil işi (YZ/1250)*

Bıraḳmışsız anı şoŋra bir ḳuyuya

*Ḳul deyiben ṣatmışız **ḥarâm ye**ye (YZ/1302)*

ḳayġu yé(me)-: Endişelen(me)mek.

İmdi ḳorḳaram düşümden girü görem

*Gördügüm düşten daḫı **ġayġu yir**em (YZ/48)*

*Çoḳ selâm ḳıldı sana **ḳayġı**n **ye**di*

Selâmım degür dedi ışmarladı (YZ/688)

Sorar isem atama dimeyiser

*Bilürem ki **ḳayġu**mı **yime**yiser (SN/467)*

Bu ol kilid anıḫtarıdur didi

*Ki cânum anuŋ **ḳayġu**sını **yi**di (SN/474)*

Hemân dem bu ḳullaruŋa dimedüŋ

*Anuŋ **ḳaygu**sın ir iken **yime**düŋ (SN/591)*

İy mübârek yüzlü ṭaya hiç sen

***Ḳaygu yime** kim saŋa ḳurbân ben (VG/1363)*

ḳayu yé-: Üzüntü çekmek.

Didi şâh naḳḳâş ki bir söz direm

*Bu senüŋ işinüŋ **ḳayu**sın **yir**em (SN/808)*

*Öginde Süheyl'üŋ **ḳayusın yi**di*

Ki öldürmiş ola nite ḳoyadı (SN/2413)

*Saŋa vâcib idi **ḳayu**sın **yi**mek*

Vezîr ü ulusun ne ḥâcet dimek (SN/2634)

renc yé-: Sıkıntı çekmek.

*Ne var **renc yi**düm ise buldum güvenç*

Oransuz dirişdürmişem mâl u genç (SN/4314)

Öküş çekdi ġavġa delim dökdi genc

*Ḳatı gördi zaḥmet be-cid **yi**di **renc** (SN/5034)*

zaḫm yé -: Yaralanmak.

*Biş on yirde ol **zaḫm yi**di ḳatı*

Hem altında yoruldı ḳaldı atı (SN/4499)

***Zaḫm yi**miş on yidi yirde teni*

Baġladı cerrâḥ ḫōş ki bend anı (VG/1300)

zaḥmet yé-: Güçlükle karşılaşmak, sıkıntıya katlanmak.

*Hergiz öginden geçmez kim birez **zaḥmet**üm **yi**ynide. (M-B.47a/2)*

3. 215. yét(me)-:

bahâ yét(me)-: Değeri düşük kalmak.

Ṣatıcak şöyle ṣatasın ol ḳulu

***Yetme**ye **bahâsına** Mışr'ın mâlı (YZ/175)*

dünyâ mâlı yétme-: Gözü doymamak.

Ḫôca eydür bu sözü diŋle şahâ

***Dünyâ mâlı yetme**ye ana baḳ (YZ/389)*

güç yét(me)-: Eldeki imkânlarla bir durumun altından kalk(ama)mak, üstesinden gel(eme)mek.

*Yusûf eder **gücü yet**er ol Çalap*

Söylete bunu ḳalasın sen 'acep (YZ/555)

Ḳuşluḳ oldu Yehûda bir arada

*Ṭurdu anda **gücü yetme**z kim gide (YZ/1183)*

Ḫasretim Taŋrı erdire görmege

***Gücü yet**er ol bu işi etmege (YZ/1392)*

***Gücü**ŋ çün **yit**er yıḳma yapġıl göŋül*

Sözüŋ çün geçer ivme söyle aŋıl(SN/274)

Ki her vaḳt kim anda irişevüz

***Gücü**m **yit**dügi deŋlü dürişevüz (SN/783)*

***Gücü**m **yit**dügünce bilüm ḳuşanam*

Beni şanmaŋuz ḳorḫam [u] üşenem (SN/2561)

*Şimdiden girü her gün ol ḳadar kim **gücü**m **yit**er, eksük itmeyem. (M-B.32b/6)*

3. 216. yitür-:

baş yitür-: Birinin kötü duruma düşmesine veya ölmesine neden olmak.

*Bu 'ışḳ işi niçe **baş yitürür***

Çekimez kişüniŋ yükin yitürür (SN/1413)

Şu yatlusı olur ki ṭaş bitürür

*Söz aġduġı düşer ki **baş yitür**ür (SN/3677)*

3. 217. yol-:

ṣaç sakal yol(ma)-: Çok üzül(me)mek, üzüntüsünden dövün(me)mek.

Dönüp girü gitmek gerekdi yola

*Ṣaç**umuzı** saḳal**umuzı** yol**a (SN/1202)*

Gice gündüz işleridür aġlamaḫ

*[Ki] **ṣaḳal [u] saç yolma** yumaḫ yumaḫ (SN/4887)*

3. 218. yor-:

düş yor- : Rüya tabir etmek.

Nice gördün düşünü geçen sene

*Ya nice **yor**du **düş**üŋ babaŋ ḳoca (YZ/39)*

Muʿabbir eder ana geydir işin

*İki altun ver baŋa **yor**am **düş**ün (YZ/170)*

*Bunlar eder **düş gör**müş ʿacepleyü*

Atası düşün nice yormuş idi (YZ/980)

Didi kim döşekden örü ṭurayım

*Bu **düş**i nicesi olur **yor**ayım (SN/874)*

ḫayr ile yor-: Rüya veya olayı iyi bir durumun belirtisi saymak.

Düşümde seni her gice görmişem

*Şükür oldı **ḫayr ile** kim **yor**mışam (SN/4674)*

3. 219. yu-:

el yu-: El çekmek, vazgeçmek.

Ki ben daḫı il ü gün issiydüm

*Ḳażâ geldi başdan **elümi yu**dum (SN/4969)*

*Ben uş dirlügümden **elümi yu**dum*

Velî ḳayġuŋı hem yirince yidüm (SN/5436)

Raḫt u büngâh yerinde ḳodılar

*Ne varısa ḳamudan **el yu**dılar (VG/341)*

Yoḫsa nâ-gâh ol ferişte ile ḥûr

*Dirliginden kendüler **elini yu**r (VG/356)*

Raḫt u büngâhı yerinde ḳodılar

*Ne varsa kamudan **el yu**dılar (VG/838)*

ḳana yu-: Her tarafını kan içinde bırakmak.

Ṣaġış ile ḳamçı aŋa iki yüz

*Urup **ḳana yu**dılar ense vü yüz (SN/5062)*

3. 220. yum-:

göz yum(ma)-: 1.Görmezlikten gel(me)mek

*Kişi ʿaybına baḫma **gözü**ŋi **yum***

Çalap Taŋrı'nuŋ raḥmetin andan um (SN/267)

2. Gözünü kapatmak

*Süheyl anı gördi vü **yum**dı **göz**in*

Ṭaġıtmadı ʿaḳlın u dirdi özin (SN/1556)

***Göz**üm **yumma**dum uyḫu uyımadum*

Ṣu içmedüm ü yiyesi yimedüm (SN/1849)

3. 221. yumuşa-:

göŋül yumuşa-: Öfkesi geçmek.

*Bir miḳdâr **göŋli yumuşa**yup, ammâ başın aşaġı ṣalup fikre vardı. (M-S.75/7)*

3. 222. yüklen-:

ḳayġıya yüklen-: Endişelenmek, endişeye boğulmak.

***Ḳayġıya yüklen**digimi söylegil*

Derdimi ḳamu ana şerḫ eylegil (YZ/1247)

3. 223. yüz-:

deri yüz-: Derisini soymak, sıyırmak, işkence ederek öldürmek.

İnanmayuban kimse çevürse yüz

Ḳılıç ṭartup anuŋ ***derisini yüz*** *(SN/118)*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KÖKTEŞ FİİLLERDEN OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER

Aynı kökten türetilen iki sözcüğün beraber kullanılmasına denir. Her iki unsurun kök itibariyle ad veya eylem soylu olabileceğini yalnız her zaman birinci unsurun ad ikinci unsurun fiil olması gerekliliği vardır. (Çağıran, 1997: 356). "Aynı kökten gelen iki sözcüğün aynen yahut bir bölümünün tekrarı üzerine temellendirilen ve fiil oluşturan yapılar da mevcuttur. Ancak bunların adlandırılması, işlevleri ve kategorize edilmesi ile ilgili bir fikir birliğinin olmadığı açıktır" (Albayrak ve Gül, 2018: 77). *Söz söyle-, yağmur yağ-, dilek dile-, iş işle-* gibi…

Ol yedi yıl geçicek ḳızlıḳ olur

***Ekin ek**men deyü Yusûf buyurur (YZ/829)*

İlttiler Yusûf 'u Ya'ḳûp ḳatına

***Söyle**diler **söz**lü sözün yatına (YZ/44)*

*Eşitmezler bu **sözü** **söyle**megil*

Ḫalḳı ḳoġıl dinine ündemegil (YZ/1480)

*Çün bu **sözü** **söyle**di düştü yere*

Ḫurd uṣandı ol saat oldu pâre (YZ/437)

Bir Arâp geldi ıraḳtan gözledi

*Yaḳın geldi gör ne **söz**ler **söyle**di (YZ/662)*

Bindi Yusûf deveye ḳatarlayu

*Vardı aŋa gör ne **söz**ler **söyle**yü (YZ/1033)*

Reyyân daḫi Yusûf'u öper ḳoçar

*Sulṭân oldun der aŋa **ṣaçı ṣaç**ar (YZ/759)*

*Gökten **yaġmur yaġ**maya ḫalḳ buŋlana*

Yedi yıldan ṣoŋra ḫalâyıḳ diŋlene (YZ/731)

***Yaġ**maz **yaġmur** nebât bitmez yedi yıl*

Darlıḳ olur ne ho(t) eser anda yel (YZ/830)

Peyġâmbere bunuŋ gibi yemek yaramaz

*Peyġâmber olan bunuŋ gibi **yemek ye**mez (YZ/1445)*

*Anuŋ buyruġınsuz **ad**ılmaz **adım***

Boġazdan aşaġa yudılmaz yudım (SN/2)

Anuŋ buyruġınsuz adılmaz adım

*Boġazdan aşaġa **yud**ılmaz **yudım** (SN/2)*

*Çü cân luṭfi ḫōnında **ṭad**a **ṭadım***

Dimesün ki ben maʿrifetden yadım (SN/3)

Aŋa ṣıġınup buldı umu uman

Yanar od içinde gül ü yâsemen (SN/77)

*Anuŋ emriyle **ḳuşan**ur **ḳuşak***

Ḳarınca ne var olduġiçün uşak (SN/81)

*Ne **söz söyle**mege mecâli olur*

Ne sözi işitmege ḥâli ḳalır (SN/284)

*Güher incü altun **ṣaçu ṣaç**dılar*

Yidi dün ü gün yidiler içdiler (SN/437)

*ʿAceb olmışam **ṭaŋ** bu **ṭaŋla**duġım*

Hele işbu deŋlüdür aŋladuġum (SN/465)

*Didi iy ata bu **sözi söyle**me*

Bu derdümi birini biŋ eyleme (SN/560)

*Atası didi bu **sözi söyle**me*

Hîç olmayası ârzû-yı eyleme (SN/696)

İki şâh bir araya çün geçdiler

*Güher incü altun **ṣaçu ṣaç**dılar (SN/838)*

*Çalap ḥażretinden **dile**gil **dilek***

Bulasın anı bilmegil anda şek (SN/1421)

*Gönül ḳapucı eyler **oynar oyun***

Ki baş ḳoşduġuŋ bilse ṭartar boyun (SN/1465)

*Ne kim **sözler** olmış idi **söyledi***

Anuŋ ṭapusına ʿayân eyledi (SN/1713)

*Gözüm yummadum **uyḫu uyımadum***

Ṣu içmedüm ü yiyesi yimedüm (SN/1849)

Bu böyleyiken size bağışladum

*ʿAyıblamaŋuz yanlış **iş işledüm** (SN/2312)*

Didi ey dirîġâ işüm oldı ṭaŋ

*Gözüme ḳara ṭoġdı bu **ṭaŋla ṭaŋ** (SN/2410)*

Girü çıḫdı şardan ṭağa düşdidi

*Uyır iken **av avla**maḳ düşdidi (SN/2457)*

İniş inüben yoḳuş ağar idi

*Bunı dir idi **sağu sağ**ar idi (SN/2487)*

Ṣanur kim Süheyl ola yol başlayan

*Ne bilsün ki zengîdür **iş işle**yen (SN/2397)*

Giderdi ümîẕin Ḥaḳ'a bağlayu

*Gehî **sağu ṣağ**ardı geh ağlayu (SN/2495)*

*Öginde bu kim yaŋlış **iş işledüm***

Ki ḳalmadum anda çeri başladum (SN/2539)

*Didi şâhumuza **sözüŋ söyledüm***

İşüŋ ḳamu tedbîrini eyledüm (SN/2710)

İnüp atını bağladı vü yine

*Döşek idinüp **ṣağu ṣağ**dı yine (SN/2855)*

*Ḫaṭâyî çü zengî **izin izledi***

Ṭaŋ aṭdı vü ılduz yüzin gizledi (SN/2869)

Ṣunar ḳırbanından çıḳarur yayın

Erenler bigi ol ḳız ***oynar oyın*** *(SN/2882)*

Geyigi çü yir üzre bıraḫtı ol

Revân ***çaḫ****dı* ***çaḳmaḳ*** *u od yaḫtı ol (SN/2893)*

Ol kimse ki dağıtmaġiçün kendü düzenin

Bir dürlü daḫı vara vü ***düzen düz****e benven (SN/2900)*

Ki alnumda ne ***yazu yaz****luyimiş*

Belâlar baŋa ḳanda gizlüyimiş (SN/2941)

Didi uş yiyem ḳarnumı ṭoyuram

Ne ***av avla****yam u ne atum yoram (SN/2955)*

Giderdi öginde bunı dir idi

Av avla*maz idi yimiş yir idi (SN/2964)*

Uş indi niçe gündür ***otla****rvan* ***ot***

Yimiş bulmışam bugün ol oldı lût (SN/2997)

ʿAceb bu ki hergiz usanmadı ol

Hemîn ʿışḳı hîç ***ṣanu ṣan****madı ol (SN/3551)*

Ṣaçu ṣaçd*ılar ṣâẕılıḳ itdiler*

Muṭîʿ oldılar aŋa yüz ṭutdılar (SN/3600)

Daḫı bir güher ṣatdı vechin tamâm

Düzen düz*di vü yapdı bir ḫoş maḳâm (SN/3971)*

Ḳan içerler idi yiseler öyin

Ḳılıç iledi ***oyna****salar* ***oyın*** *(SN/4295)*

Bir ***iş işle****gil şöyle dürişigör*

Nedür üçünci gün Çîn'e irişigör (SN/4339)

Ṣanasın ki süt yirine içdi ḳan

*Şu oġlanlar **oyna**dı **oyun** bu cân (SN/4560)*

Eger oyanayup nerd ü dilesi dâv

*Ve ger atlanup at u **avla**sa **av** (SN/4610)*

*Ütüzmeye hiç **oyna**yuban **oyın***

Ḳomaya dökilmege yüzi ṣuyın (SN/5006)

*Vefâ beklemekde **ḳuşan**a **ḳuşaḫ***

Ṭuta göŋlini her bir işde aşaḫ (SN/5008)

*Başumda ʿaceb **yazu yaz**luyimiş*

Niçe vâḳıʿa yolda gizlüyimiş (SN/5023)

***Düzen düz**di vü eyledi cehd ol*

Ki oġlını ḳıldı velîʿahd ol (SN/5262)

Yigit çün ṣınamış ola işler

*Ḳoca bigi ʿaḳlile **iş işler** (SN/5418)*

*Aş u etmek dürlü niʿmet **yem ye**miş*

Sen virürsin aḳça pûl altun gümiş (VG/6)

***Yazı yaz**maḳ oḳımaḳ ögrendiler*

Çünki yedi yaşına degdi bular (VG/48)

Yoḳ elinde ḫânumân altun gümiş

***Söyleme** bu **sözi** kim olmaz bu iş (VG/358)*

*Ḥâliyâ Varḳa bu **sözi söyle**di*

Ol Melik Muḥsin taʿaccüb eyledi (VG/1283)

*Varḳa ḥâlâ kim bu **sözi söyle**di*

Aġladı Gülşâh feryâd eyledi (VG/1462)

*Ve daḫı buŋa beŋzer **söz söyle**di. (DK/D2V2-7)*

*Elin yüzin yumadın obanuŋ ol uçından bu uçına bu uçından ol uçına çarpışdurdı, **ḳov ḳovla**dı diŋ diŋledi. (DK/V5/8-9)*

Elin yüzin yumadın obanuŋ ol uçından bu uçına bu uçından ol uçına çarpışdurdı, ḳov ḳovladı ***diŋ diŋle****di. (DK/V5/8-9)*

Sen var iken ***av avla****dı ḳuş ḳuşladı. (DK/D20/3)*

Sen var iken av avladı ***ḳuş ḳuşla****dı. (DK/D20/3)*

Ḳuş uçurup ***av avla****yup oğluŋı oŋlayup öldüre görgil. (DK/D21V12/2-3)*

Av avla*dılar ḳuş ḳuşladılar. (DK/D21V12/12)*

Av avladılar ***ḳuş ḳuşla****dılar. (DK/D21V12/12)*

Dedem Ḳorḳut ***boy boyla****dı, ṣoy ṣoyladı. (DK/D34/10)*

Dedem Ḳorḳut boy boyladı, ***ṣoy ṣoyla****dı. (DK/D34/10)*

Ḳâfirüŋ ***câsusı câsusla****dı. (DK/D38/1)*

Ḳar ile ***yaġmur yağ****anda çaḳmaḳlu çoban. (DK/D40/3)*

Çaḳmaḳ çaḳ*up od yaḳdı. (DK/V56/5-6)*

Dedem Ḳorḳut gelüben ***boy boyla****dı,* ***ṣoy ṣoyla****dı. (DK/D65/9-10)*

Saŋa düşer mi maŋa bunuŋ kibi ***söz söyle****mek. (DK/ D108/7)*

On altı ***yaş yaşla****duŋ. (DK/D125/3)*

Av avla*dı,* ***ḳuş ḳuşla****dı. (DK/V71/11)*

Dedem Ḳorḳut geldi şadılıḳ çaldı, ***boy boyla****dı* ***ṣoy ṣoyla****dı. (DK/D121/13)*

Oğlan uşaḳ ***yimek yimek****çe gelmez didi. (DK/D133/2)*

Kâfirüŋ ***izin izle****di. (DK/V78/12)*

Başum tacı Ḳazan gelmedi diyü ***izin izle****di gitdi. (DK/D148/9)*

Küfür ***söz söyle****düm. (DK/D162/11)*

Delü Dumrul yüz ḳırḳ yıl daḫı yoldaşı-y-ile ***yaş yaşa****dı. (DK/D169/8-9)*

Dedem ḳorḳut gelüben ***boy boyla****dı ṣoy ṣoyladı. (DK/D169/9-10)*

Dedem ḳorḳut gelüben boy boyladı ***ṣoy ṣoyla****dı. (DK/D169/9-10)*

Çaḳmaḳ çaḳ*up oda yaḳam. (DK/D176/8)*

Av avlayu gezer-iken öŋinden bir paralu geyik çıḳdı. (DK/D240/8)

Ḥikmét-âmîz ve naṣîḥat-engîz söz söylemek buyurdı. (M-S.7/12)

Ol oldur ki ʿaḳlı imâm idine ve ʿaḳıldan ṭaşra iş işlemeye. (M-B.17b/3)

Eger ṣoŋra anarsam bensüz söz söyledi diyüp, ḥased ide. (M-S.74/16-17)

Her kim ki yaramaz ḥaḳḳında söz söyleye. (M-S.75/10)

ʿÂḳil olan söz söylemeye. (M-S.84/11)

Bir iş işlemeyeler. (M-S.84/13)

Cihân görmiş yaş yaşamış. (M-B.62b/3)

Her vaḳt bir dürlü ḫû ḫûlanur. (M-B.53a/8)

Bu fikirde-y-iken kim ʿaceb nice iş işleyem. (M-B.54a/2)

Bu ḳış anda ḳışlayın. (M-B.53b/7)

Nûşrevân nergis olduġı yirde anuŋ gibi iş işlemege utanurdı. (M-B.60a/8-9)

SONUÇ

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olan *Süheyl ü Nevbahar, Varka ve Gülşah, Yusuf ve Zeliha, Marzubânnâme, Dede Korkut Hikayeleri* gibi önemli çalışmalar taranarak birleşik fiiller incelendi. Dönemin özelliklerini göz önünde bulundurularak biri (Yusuf ve Zeliha) Selçuklu dönemine diğerleri ise Beylikler dönemine ait olan eserlerden seçildi. Bu kaynakların tercih edilmesinin en büyük nedeni çalışma konusundan hareketle istenilen sonuçların ortaya çıkarılacağı düşüncesiydi. Daha çok beylikler döneminden kaynak seçilmesinin en büyük nedeni ise Eski Anadolu Türkçesinin bu dönemde Eski Türkçenin egemenliğinden kurtulup çok zengin bir dil seviyesine ulaşmasıdır.

Birleşik fiiller dört grupta incelendi:

1. İsim + Yardımcı Eylemlerle Oluşan Birleşik Fiiller (*ét-, ol-, kıl-, eyle-)*

Birleşik fiilleri oluşturan isim unsurları köken yönünden incelendi.

2. Fiilimsi + Yardımcı Eylemlerle Oluşan Birleşik Fiiller

Bu kategori üç bölümde ele alındı. İsim fiil, sıfat fiil ve zarf fiillerle kurulan birleşik fiiller tespit edildi.

3. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller

Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller tespit edilerek fiil unsurlarına göre alfabetik sıralandı.

4. Kökteş Fiiller

Aynı kökten (isim veya fiil) türeyen sözcüklerin beraber kullanılıp birleşik fiil oluşumları örneklerle tespit edildi.

Metinlerden hareketle birleşik fiil tespitlerimiz şunlardır:

1. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yardımcı eylemlerle oluşan birleşik fiiller sık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Türkçe isim unsurlarının yanında Arapça ve Farsçadan da isim unsurları görülmektedir. Birden fazla isim unsuruyla karşımıza çıkan bu tarzdaki fiillerde sadece bir dil ile oluşan birleşik fiillerin yanında Arapça ve Farsçadan alınmış isim unsurlarının beraber kullanıldığı birleşik fiil örnekleri de vardır:

İsim unsuru *Türkçe* olanlar: *alḳış ét- , yavuz ol-, ırak kıl-, düriş eyle-…*

İsim unsuru *Arapça* olanlar: *affét-, ġâlib ol-, ḥîle ḳıl-, ẕikreyle- …*

İsim unsuru *Farsça* olanlar: *âġâz ét-, mest ol-, şâd ḳıl-, günâh eyle- …*

Farklı dillerden bir araya gelmiş isim unsurlarıyla oluşmuş birleşik fiil örnekleri:

İsim unsuru *Türkçe + Türkçe* olanlar: *söz ve keleci ét-, iki bölük eyle-, esen oġuz eyle-, ḳulaḫ ṣaġır eyle-*

İsim unsuru *Türkçe + Arapça* olanlar: *danışıḳçı ve mürşid ol-, ögüt ve vaṣiyet ḳıl-, ucuzlıḳ ve bereket ol- …*

İsim unsuru *Türkçe + Farsça* olanlar: *güç ve ziyân eyle-, yola revân ol-, dili lâl ol-*

İsim unsuru *Arapça + Arapça* olanlar: *tebdîl ve taġyîr ḳıl-, müşerref ve muġtenem ol-, tevâżuʿ ve merhamet ét- …*

İsim unsuru *Arapça + Farsça* olanlar: *ʿadl ü dâd eyle-, ʿahd ü peymân ḳıl-, muḳaddem ve server ḳıl- …*

İsim unsuru *Farsça + Arapça olanlar: rence ḳadem ḳıl-, nüvâḫt ve istimâlet ḳıl-, endîşe -i ṣavâb ḳıl- …*

İsim unsuru *Farsça + Farsça* olanlar: *çâbük-dest ve bih-bâz ol-, künd ü lâl ḳıl-, nâliş ü zârî ḳıl- …*

Üç isim unsurundan oluşmuş sınırlı sayıda birleşik fiiller görülmektedir:

inṣâf ve şefḳat ve diyânet ol-, zârî ve nâliş ve tażarruʿ ḳıl- …

Farklı şekillerde ikilemelerle oluşmuş birleşik fiiller: *dügün dirnek ét-, rîze rîze ol, alaḫ bulaḫ et, zîr ü zeber ol- …*

Pekiştirme yoluyla oluşan birleşik fiiller: *sapaṣaġ ol-, ṭoptolu ol- …*

Bu dönemde görülen bazı birleşik fiiller Anadolu ağızlarında yer yer kullanımı görülse de Türkiye Türkçesindeki kullanım alanı oldukça daralmıştır:

aṣṣı ol-: Faydalı olmak.

bayıḳ ol-: Açık olmak, aşikar olmak.

bilişiklik ét-: Arkadaşlık etmek.

bilüsüzlik ét-: Cahillik etmek.

geŋez ḳıl-:Kolaylaştırmak.

geŋez ol-: Kolay olmak.

giley ḳıl: Şikayet etmek.

giŋ ol-: Geniş olmak.

keleci ét-: Dedikodu yapmak, söz etmek.

ḳoḳuş eyle-: İçini oymak.

önegülik ét-: İnatçılık etmek.

örce eyle-: Kızdırmak.

ören eyle-: Yıkmak, harap etmek.

ṣaġış ḳıl-: Hesaplamak, saymak.

ṣayru ḳıl-: Hastalanmak.

soymaç eyle-: Soyunmak.

yaraḳ ḳıl-: Hazırlık yapmak.

yavu ḳıl(ma)-: Kaybet(me)mek, yitir(me)mek

Tablo 1. İsim + Yardımcı Eylem Şeklinde İsim Unsuru Tek Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller

	TÜRKÇE	ARAPÇA	FARSÇA
Ét-	56	186	54
Ol-	158	301	126
Kıl-	35	176	69
Eyle-	62	183	54

Tablo 2. İsim + Yardımcı Eylem Şeklinde İsim Unsuru İki Sözcükten Oluşan Birleşik Fiiller

	TÜRKÇE			ARAPÇA			FARSÇA		
	TÜRKÇE	ARAPÇA	FARSÇA	TÜRKÇE	ARAPÇA	FARSÇA	TÜRKÇE	ARAPÇA	FARSÇA
Ét-	1	1	1	1	13	3	-	-	4
Ol-	8	5	3	3	19	5	-	3	9
Kıl-	-	1	-	-	14	8	-	3	7
Eyle-	3	-	2	1	6	6	1	-	1

- İncelenen metinlerde *ét-* 320, *ol-* 639, *kıl-* 313, *eyle-* 319 kez farklı örneklerde geçtiği tespit edilmiştir.

- *inṣâf ve şefḳat ve diyânet ol-, zârî ve nâliş ve tażarruʿ ḳıl-* gibi üç isim unsurundan oluşmuş birleşik fiiller de görülmektedir. Sınırlı örnekten dolayı tablo içerisinde yer verilmedi.

- *ol-* bu dönemde en çok kullanılan yardımcı eylemdir ve bu yardımcı fiil Arapça isim unsurlarıyla beraber daha çok kullanılmaktadır.

- *Arapça + Arapça* isim unsurundan meydana gelmiş *ol-* yardımcı eylemi ile oluşmuş birleşik fiiller 19 farklı örnek tespitiyle bu yapıda en çok kullanılan fiil olmuştur.

2. Fiilimsi + yardımcı eylem kullanımları:

Zarf fiil + yardımcı eylem (tasviri) dışında isim fiil + yardımcı fiil ve sıfat fiil + yardımcı fiil kullanımları da söz konusudur. Sıfat fiil + yardımcı fiiller aynı zamanda karmaşık fiiller olarak bilinmektedir. İsim fiillerle de oluşan birleşik fiil oluşumlarının mümkün olduğunu örneklerle açıklandı.

İsim fiil + yardımcı eylem birleşimiyle oluşan niyet fiilleri 18 kez, istek fiilleri ise 5 kez kullanılmıştır.

Sıfat fiil + yardım eylem birleşimiyle; bitirme/sonuç fiilleri 77, alışkanlık ve alışkanlığı bitirme fiilleri ise toplamda 120 örnekten fazla kullanılmıştır. Bunun yanında istek fiilleri 11, niyet fiilleri 11 kez kullanılmıştır.

Zarf fiil + yardımcı eylem birleşimiyle yeterlik fiilleri (olumlu ve olumsuz anlamda) 196, süreklik fiilleri ise toplam 220 örnekten fazla kullanılmıştır; bunlardan *ḳal- 10, yoru/yörü-* 8, *ko-* 7, *yat-* 3 örnekle daha az kullanıma giren yardımcı eylemler olduğu söylenilebilinir. Tezlik fiilleri (olumlu ve olumsuz anlamda) 97 örnekten fazla kullanılmıştır. Bu kategoride sadece bir örnekte tespit edilen yaklaşma fiilleri Eski Anadolu Türkçesinde en az görülen birleşik fiil türüdür. Zeynep Korkmaz'ın birleşik fiiller tasnifinden hareketle incelediğimiz uzaklaşma fiilleri ise 68 örnekten fazla kullanılmıştır. Fiilimsi + yardımcı fiil birleşiminde süreklik fiillerinin en çok, yaklaşma fiillerinin ise en az kullanıldığını örneklerle tespit edildi.

3. Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller:

Tablo 3. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiillerde Kullanımı En Çok Görülen Esas Fiiller.

aç-	17
al-	27
bul-	40
çek-	16
çık-	16
düş-	44
er-	20
gel-	38
gir-	17
kal-	20
koy-	16
ol-	35
tut-	60
ur-	40
ver-	58

Eski Anadolu Türkçesinde çok sık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin en önemli özelliği ise kendine has deyim kullanımlarında da varlığıdır. Tarama yapılan beş ayrı eserde 223 fiille 983 farklı deyim kullanımı tespit edildi. Bu dönemde deyim kullanma zenginliği metinlerde alınmış örneklerle belirtilmiştir. Örneğin *öl-* anlamında dokuz, *âşıḳ ol-* anlamında ise on dört farklı deyim kullanımıştır.

Eski Anadolu Türkçesinde sık kullanılan bazı deyimlerin ölçümlü dildeki kullanımının düştüğü tespit edilmiştir.

And şı(ma)-: Sözünde dur(ma)mak, yeminini bozmak.

baş aç-: Korkusuz olmak.

baş aşaḫ ol-: Mütevazı olmak.

belâ üşür-: Kötü bir durumu musallat etmek.

burun sır-: Gururunu kırmak.

çeri şı-: Ordu bozmak.

devlete eriş-: Mutluluğa ulaşmak.

dil düzét-: Uygun dil kullanmak.

dil üşür-: Bir ağızdan dillendirmek.

dine ünde(me)-: Dinine çaġır(ma)mak.

doġru yola ünde-: İnandığı ilkeleri benimsetmek istemek.

el yu-: El çekmek, vazgeçmek.

göŋül dölen-: Huzura kavuşmak.

göŋül aşaḳ ol-: Alçak gönüllü olmak.

iç göyün-: İçi yanmak, çok üzülmek.

ḳana yu-: Her tarafını kan içinde bırakmak.

leşker şı-: Ordu bozmak.

ni'met dök-: İhsanda bulunmak.

ʿâhd şı-: Yeminini bozmak.

ʿahd vü tevbe şı-: Yeminini bozmak.

oyun ut-: Oyun kazanmak.

öd ṣıd-: Çok korkmak.

ög yayın-: Aklı dağılmak.

söz esle-: Söz dinlemek, kulak vermek.

söz ṣı(ma)-: Sözünü yerine getir(me)mek.

şek ṭutma-: Şüphelenmemek.

ṭapuya ṭur-: Hizmetine girmek, boyun eğmek.

ümîẕ çerâġını öçür-: Ümit ışığını söndürmek.

ümîẕ üz-: Ümit kesmek.

yol az-: Yolunu şaşırmak.

Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine dek kullanılagelmiş bazı deyimlerimiz vardır: E.T sabını sı(ma)-: Sözünü tut(ma)mak

çeri ṣı-: Ordu bozmak

4. Bu dönem için incelediğimiz beş temel eserde otuz üç farklı kökteş fiil örneği tespit edildi. Kökteş fiiller en çok Süheyl ü Nevbahar ve Dede Korkut Hikayelerinde görülmektedir. *Söz söyle-, iş işle-, yemek ye-* gibi. Ayrıca Dede Korkut Hikayelerinde *boy boyla-, kuş kuşla-, soy soyla-* gibi özgün, pek sık kullanılmayan, kökteş fiil kullanımları görülmektedir.

KAYNAKÇA

Acarlar, K. (1969). "Olmak Fiilinin Özellikleri". *Türk Dili Dergisi*, Ankara, XX (216), 714-718.

Akar, A. (2015). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Akbaba, D. E. (2007). "Türkiye Türkçesinde Yapısında İsim-Fiil Bulunan Birleşik Fiiller". *Dil Araştırmaları Dergisi,* 1 (1), 83-95.

Akdemir, Y. (2015). *Kemâleddîn Hüseyin Harezmî'nin Çağatay Türkçesiyle Kasîde-İ Bürde Şerhi*. (Doktora Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksan, D. (2015). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Bilgi Yayınları.

Albayrak, F. , Gül, B. (2018). "Türkçe ve Moğolcada Kökteş Sözcüklerin Oluşturduğu Birleşik Fiil Yapıları Üzerine". Ş. Doğan-M. Sezen (Ed.), *Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu,* 1-7 Haziran 2018, (ss.74-89), Ulanbatur- Moğolistan: Kesit Yayınları.

Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Gramerleri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Baydar, T. (2013). "İsim + Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine". *Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi [TAED],* 49, 55-66.

Berbercan, M. T. (2013). *Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gülistan-ı Türki).* Ankara: Hakim Yayınları.

Bilgegil, M. K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi.* İstanbul: Dergah Yayınları.

Boeschoten, H. (2003). "Yapmak Neden Etmek Yerine Kullanılıyor -Tarihsel Bir Bakış-" (Çev.: Muna Yüceol Özezen), *Türkbilig*, 5, 149-156.

Bozkurt, F. (2017). *Türkiye Türkçesi*. Konya: Eğitim Yayınları.

Ciğa, Ö. (2013). *Süheyl ü Nev-bahâr.* (Yüksek Lisans Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çağıran, Ö. (1997). "Türkiye Türkçesinde Kökteş Fiiller". *Türk Dili Dergisi*, I

(544), 356-360.

Çıraklı, M. (2016). *Âşık Paşa'nın Garibnâme'sinde Birleşik Fiiller*. (Yüksek Lisans Tezi). Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dağıstanlıoğlu, B.E. (2009). *"Kısasü'l-Enbiyâ" da birleşik fiiller*. (Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Delice, H. İ. (2016), *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Demir, C. (2016). *Baburnâme'de Birleşik Fiiller*. (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demiral, A. (2012). *Harezm Türkçesinde Birleşik Fiiller.* (Doktora Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi Modern Türk Dil Bilgisi Çalışmalarının Kapsamlı İlk Örneği* (Çev.: Ali Ulvi Elöve). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Dilçin, C. (2016). *Mes'ud Bin Ahmed Süheyl ü Nevbahâr*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Dilçin, D. (1946). *"Yusuf ve Zeliha".* İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Durmuş, M. (Ed.). (2010). *Türk Dili El Kitabı* (2. bs). Ankara: Grafiker Yayınları.

Eckmann, J. (2003). *Çağatayca El Kitabı*. (Çev. : G. Karaağaç). Ankara: Akçağ Yayınları.

Eker, S. (2017). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Ercilasun, A.B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Kadar Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ergin, M. (1999). *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul: Bayrak Yayınları.

Ergin, M. (2018). *Dede Korkut Hikayeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Erkul, R. (2007). *Cümle Metin Bilgisi*. Ankara: Anı Yayınları.

Gabain, A. V. (1953). "Türkçede Fiil Birleşmeleri". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 16-28.

Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. M. Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülsevin, G. (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Güner, G. (2008). *Karahanlı Türkçesinde Fiil.* (Doktora Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güneri, A.D. (2013). "Yeni Uygur Türkçesinde Tabanlaşmış Fiiller". *Gazi Türkiyat*, 13, 59-80.

Hacıeminoğlu, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hatiboğlu, V. (1972). *Türkçenin Sözdizimi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Herkmen, D. (2010). "Eylemek Yardımcı Fiili". *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (12), 238-249.

Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.

Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karabörk, Ḳ. (2006). "Yol Kelimesiyle Yapılan Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller". *Türk Dili Dergisi*, XCI (652), 357-363.

Karahan, L. (2013). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karahan, N. (2012). *Eski Anadolu Türkçesi'nin Selçuklu Dönemine Ait Bazı Eserlerde Birleşik Fiiller*. (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köktekin, K. (2007). *Yûsuf-ı Meddâh Varka ve Gülşah*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (1998), "Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları". *Türk Dili Dergisi*, (559), 3-14.

Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*.

Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2017a). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2017b). *Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2017c). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Köktekin, K. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi*. Erzurum: Fenomen Yayınları.

Kunduracı, G. (2011). *Eski Türkçede Bol- Fiili Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kültüral, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Cümle Bilgisi.* İstanbul: Simurg Yayınları.

Özçelik, S.(2002). "Tasvir Fiillerinde Kullanılan Ekler Üzerine". *Türk Dili Dergisi*, II (610), 820-824.

Özçelik, S. , Erten, M. (2011), *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi.* Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Öztürk, D. (2018). *"Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış- Deyimleşmiş Birleşik Fiiller"*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Savran, H. (2001). "Bir İsimle Bir Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine Yeni Görüşler". *Türk Dili Dergisi*, II (596), 140-142.

Sinan, A. T. (2015). *Türkçenin Deyim Varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Şahin, H. (2015). *Eski Anadolu Türkçesi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Şahin, H. (2006). "Türkçe'de Ön Ek". *U. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (10), 65-77.

Şimşek, R. (1987). *Örneklerle Türkçe Sözdizimi.* Trabzon: Kuzey Yayınları.

Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Timurtaş, F.K. (2005). *Eski Türkiye Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tokyürek, H. (2005). *Eski Türkçede (VIII. yy- XII. yy) Yardımcı Fiiller*. (Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turan, Z. (1999). "Eski Anadolu Türkçesinde Ol- Cevheri Fiili", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten (1996),* 265- 289.

Turgut, A. (2010). *Çağatay Türkçesinde Fiil- Metin-* (Doktora tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (10.bs.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

Türk Dil Kurumu, *Tarama Sözlüğü* (4.bs.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

Yiğitbaşı, H. (1999). "Bugünkü Uygur Türkçesinde Birleşik Fiiller". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten (2003)*, I-II (42), 365-380.

İnternet Kaynakları

Türk Dil Kurumu. (01.05.2018- 10.04.2019). http://www.tdk.gov.tr/

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı- Soyadı	İbrahim Halil KAYA
Doğum Yeri ve Tarihi	Diyarbakır, 15/07/1993
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi- Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (2015)
Yüksek Lisans Öğrenimi	Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü- Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (2019)
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	Akdemir Yılmaz, Kaya İ. Halil (2019). "Eski Anadolu Türkçesinde Birleşik Fiiller Üzerine". *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 6 (37), 1434-1456. Akın Erhan, Kaya İ.Halil (2017). "Yaşar Kemal'in Teneke Romanında Söz Varlığı". IX. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 02-04 Kasım 2017, Malatya.
Stajlar	Gaffar Okkan Anadolu Lisesi- Diyarbakır- 2015
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	MEB (2015 itibariyle)
İletişim	
E-posta Adresi	kayabrahim21@gmail.com
Tarih	